HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

Tercüme ve Şerhi

Prof. Dr. İbrahim CANAN

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

7. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Hacı ÇETİNKAYA

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

DÖRDÜNCÜ BÂB

TÜYLER

SAÇ VE BAKIMI:

2122 ١ – عن أبي قتادة رضي الله عنه قال: [قُلْتُ يَا رسولَ الله: إن لِي جُمَّةً أفأُرَجِّلُهَا؟ قَالَ: نعَمْ وأكْرِمْهَا، فكَانَ أبُو قتَادَة ربَّمَا دَهَنهَا في اليوْمِ مرَّتيْنِ من قوْلهِ ﷺ: نعَمْ وَأكْرِمْهَا]. أخرجه مالك والنسائي.

«التَّرْجِيلُ» تسريح الشعر.

1. (2122)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, benim omuzlarıma kadar dökülen (gür) saçlarım var, tarayıp tanzîm edeyim mi?"

"Evet dedi, ona ikramda bulun."

Râvi der ki: "Ebû Katâde, *"Evet, ona ikramda bulun!"* sözü sebebiyle, günde iki sefer (bakım yapar ve) saçlarını yağlardı." [Muvatta, Şa'ar 6, (2, 949); Nesâî, Zînet 60, (9 183).]

AÇIKLAMA:

Tercîl, saç bakımı mânasına gelir. Taramak, yağlamak, tanzîm etmek gibi işler tercîl ile ifade edilir.

Hadiste geçen cümme, omuzlara kadar inen gür saça denir. Resûlullah'ın *"saçına ikramda bulun"* demesi, *Zürkânî*'ye göre onu kirden, pislikten korumasını emretmesi, yağlama ve tarama suretiyle nizam vermesini istemesi demektir.

Rivâyet, *Ebû Katâde*'nin, iş ve tozlanma gibi sebeplerle, saçına günde iki kere bakım yaptığını belirtmektedir. Müteakip rivayette de görü-

leceği üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* saçı olanlara, bakımını yapmayı emretmiştir.

2123 ٢- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ كَانَ لَهُ شَعْرٌ فَلْيُكْرِمْهُ]. أخرجه أبو داود.

2. (2123)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm): "Kimin saçı varsa, ona ikram etsin!"* buyurdu." [Ebû Dâvud, Tereccül 3, (4163).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette de saça *ikram edilmesi* emir buyrulmaktadır. Saça ikram onu yıkayarak temiz tutmak, yağlamak, taramak suretiyle bakımlı kılmak, gelişi güzel, dağılmış ve düzensiz halde bırakmamak mânasına gelir, Dinimizde her hususta olduğu gibi saçta da temizlik ve manzara güzelliği mahbûb ve makbûldür. Müteakip hadiste de görüleceği üzere Hz. peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* saçını bakımsız ve dağınık bırakanlara müdahale etmiştir.

2124 ٣- وعن عطاء بن يسار رضي الله عنه قال: [أَتَى رَجُلٌ النَّبِيَّ ﷺ ثَائِرَ الرَّأْسِ وَاللِّحْيَةِ، فَأَشَارَ إِلَيْهِ ﷺ: كَأَنَّهُ يَأْمُرُهُ بِإِصْلاَحِ شَعْرِهِ، فَفَعَلَ ثُمَّ رَجَعَ، فَقَالَ ﷺ: أَلَيْسَ هذَا خَيْراً مِنْ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدُكُمْ ثَائِرَ الرَّأْسِ كَأَنَّهُ شَيْطَانٌ]. أخرجه مالك.

«ثَائِرَ الرَّأْسِ» أى شعث الرأس بعيد العهد بالدهن والترجيل.

3. (2124)- *Atâ İbnu Yesâr* (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a saçı sakalı karmakarışık bir adam gelmişti. Efendimiz, ona (eliyle) işaret buyurarak, sanki saçını ıslâh etmesini emretmişti. Adam bunu yapıp sonra tekrar geri geldi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Şu hal, sizden birinizin tıpkı bir şeytan gibi başı(ndaki saçlar) karmakarışık vaziyette gelmesinden daha hayırlı değil mi?" buyurdular." [Muvatta, Şa'ar 7, (2, 949).]

AÇIKLAMA:

1-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burada, saçı bakımsız karmakarışık olan kimseyi şeytana benzetmesi, Arap dilinde kötü ve çirkin şeylerin şeytana nisbet edilmesinin yaygın bir âdet olmasındandır. Aynı

tarzda iyi şeyler de melek veya imana nisbet edilerek ifade edilir. Kötü şeylerin şeytana benzetilmesi âyet-i kerîmede de görülen bir metoddur. Cehennemdeki zakkum ağacı şeytana benzetilir: طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُؤُوسُ الشَّيَاطِينِ **"O, cehennemin dibinde çıkan bir ağaçtır. Tomurcukları şeytanların başları gibidir"** (Saffât, 64-65).

2125 ٤ - وعن عبدالله بن مغفل رضي الله عنه قال: [نَهَى النبيُّ ﷺ عَنِ التَّرَجُّلِ إلاَّ غِبّاً]. أخرجه أصحاب السنن.

« الْغِبُّ » مرة في أيام الأسبوع.

4. (2125)- *Abdullah İbnu Mugaffel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* saç bakımını gün aşırı yapmayı emredip, fazlasını yasakladı." [Ebû Dâvud, Tereccül 1, (4159); Tirmizî, Libâs 22, (1756); Nesâî, Zînet 7, (8, 131, 132).]

AÇIKLAMA:

1-Hadiste geçen gıbb tâbirini, en-Nihâye, haftada bir sefer diye açıklar. Ancak, *Ahmed İbnu Hanbel* "bir gün tarayıp bir gün terketmek" şeklinde anlamış ve sonraki âlimler de bu yorumu benimsemişlerdir. Bazıları, "ara sıra" diye anlamak istemiştir. Ziyâret mevzuunda gıbb haftada bir kere yapılana denmiştir.

Hadis, her gün saç bakımına zaman ayırıp meşgûl olmanın mekruh olduğunu ifâde etmektedir. Zira bu, bir nevî tereffüh kabûl edilmiştir.

Önceden de kaydettiğimiz bir kısım hadislerde saçın bakımı (yıkanması, taranması, yağlanması vs.) emredilirken, burada tahdîd edilmiş olması, rivâyetler arasında bir teâruz ihtimâlini nazarı dikkate vermektedir. *İbnu Raslân* bunu şöyle açıklar: *"Yasak, her an bu işlerle meşgul olmaya râcidir, zira bundan fesâd hâsıl olur."* Bazı âlimler de yasağı, başında hastalık olup, tarama, yağlama gibi bakım ameliyesinden rahatsızlık duyanlara hamlederek aradaki teâruzu gidermişlerdir. Bunlara göre, Resûlullah kişiye zarar veren şeyi yapmaktan onları yasaklamıştır. Öyleyse, hergün saç bakımından rahatsız olanlar bunu haftada bir defa veya duruma göre gün aşırı da yapsalar kifâyet edecektir. Münzirî her gün saç bakımının da mubah olduğunu, dileyenin yapıp dileyenin terkedibeleceğini söyler.

TRAŞ

2126 ١ - عن نافع أن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [نَهَى رسولُ الله ﷺ عَنِ الْقَزَعِ. قيل:

وَمَا الْقَزَعُ؟ قَالَ: إذَا حَلَقَ رَأسَ الصَّبِيِّ تَرَكَ هَاهُنَا وَهَاهُنَا، وَأشَارَ الرَّاوِي إلى نَاصِيَتِهِ وَجَانِبَيْ رَأسِهِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

1. (2126)- Nâfi' (rahimehullah) İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'in şu sözünü nakleder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kaza'ı (yani çocuğun başının bir kısmını traş etmek) yasakladı" deyince,

"Kaza' nedir?" diye sordular. Şöyle açıkladı:

"Kişi çocuğun başını traş eder, ancak şurada burada bazı yerleri kesmez, olduğu gibi bırakır."

Râvi, bunu söylerken alnına ve başının iki yanına işâret etti." [Buhârî, Libâs 72; Müslim, Libâs 113 (2120); Ebû Dâvud, Tereccül 14, (4193, 4194); Nesâî, Zînet 5, (8, 130); İbnu Mâce, Libâs 38, (3637).]

AÇIKLAMA:

1- *Kaza'* kelime olarak bulut parçası mânasına gelir. Baş traş edilirken bir kısmının kesilip, bir kısmının bırakılması, dağınık haldeki bulut manzarası arzettiği için, aradaki benzerlik sebebiyle buna da kaza' denmiştir. *Ebû Dâvud*'un bir rivâyetinde, yasaklanan kaza' "çocuğun tepesini traş edip, (aşağı kısımda) perçem (züâbe) bırakmaktır" diye tarif edilmektedir. Şu halde sadedinde olduğumuz hadiste kesilmeyen kısmı göstermek üzere alın ve yan tarafların işâret edilmesini göz önüne alarak, Resûlullah'ın çocuklarda, başın tepe kısmını traş edip aşağı kısımlarını bırakma tarzında bir traş usûlünü yasakladığı söylenebilir (Allahu a'lem).

2- Müslim'in açıklamasında kaza' nedir? diye soranın kim olduğu belirtilmiştir: Hadisin râvilerinden *Ubeydullah İbnu Hafs*'dır. Soruyu, *Nâfi Mevla Abdillah*'a sormuştur. Eliyle göstererek alnına, başının yanlarına işarette bulunan da, anlaşılacağı üzere Ubeydullah'tır.

3- Hadis, çocukların başını traş ederken kısmen kesip, kısmen bırakma tarzını yasaklamaktadır. Aynı bâbta Ebû Dâvud'un kaydettiği bir rivâyette, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in başı kaza' tarzında traş edilmiş bir çocuğa rastladığı, bunun üzerine, sahiplerine: *"Ya tamamen kesin, ya tamamen bırakın!"* diyerek müdahale ettiği görülmektedir.

İbnu Hacer bazı şârihlerin kaza' tarzında traşı çocuklara tahsis etmesine katılmaz. Büyükler de olabilir, kadın veya erkek de olabilir der ve hepsi hakkında mekruh olduğunu belirtir. *Nevevî*, tedâvi ve benzeri mâkul bir sebep olmadıkça başın farklı yerlerden traş edilmesinin mek-

rûh olduğunu söyler, ancak tenzihî bir kerâhet mevzubahistir. *İmam Mâlik* de kız ve erkek çocuk hakkında mekruh addetmiştir.

Bu tarz traşın yasaklanma sebebi husûsunda da ihtilaf edilmiştir. Bazıları: "Hilkati çirkinleştirdiği içindir" der. Bazıları: "Bu, şeytanın süsüdür (ziyy)" demiştir. Bazıları: "Bu yahudilerin süsüdür" demiştir ki, bu Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde de ifâde edilmiştir. Hemen kaydedelim ki, yasaklanan herhangi bir şeyin şeytana nisbeti, umûmiyetle, ondaki kerâhet veya tahrîm hükmünün takrîr ve tesbiti içindir. Buna hadislerde pek sık yer verilir, âyette de örnekleri vardır. Kerâhet, bazan da yabancılara nisbet edilerek ifade edilir.

2127 ٢– وعن عبدالله بن جعفر رضي الله عنهما: [أنَّ رسولَ الله ﷺ أمْهلَ آلَ جعفرٍ حينَ أتَى نعيُه ثلاثاً قبْلَ أنْ يأتيهم، ثمَّ أتاهمْ فـقالَ لا تبْكُوا على أخِي بعْدَ اليوْمِ، ثمَّ قالَ: ادعُوا لِي بنِي أخِي، فجِيءَ بنَا كأنَّا أفْرُخٌ، فقالَ: ادعُوا لِي الحلاَّقَ، فأمرَه فحلقَ رؤُسنَا]. أخرجه أبو داود والنسائى.

2. (2127)- *Abdullah İbnu Ca'fer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ca'fer (radıyallâhu anh)'in ölüm haberi gelince, Câfer ailesini üç gün (mâtem yapmaya) terketti. Sonra yanlarına gelerek:

"Kardeşimin üzerine artık bugünden sonra ağlamayın!" dedi ve:

"Bana kardeşimin oğullarını toplayın!" emretti.

Biz yanına getirildik, tıpkı civcivler gibiydik.

"Bana bir berber çağırın!" dedi. (Gelince) berbere emretti, o da başlarımızı traş etti." [Ebû Dâvud, Tereccül 13, (4192); Nesâî, Zînet 58, (8, 182).]

AÇIKLAMA:

Hadiste zikri geçen *Ca'fer,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcası Ebû Tâlib'in oğlu olup Yermuk savaşında şehid düşmüştür.

Resûlullah, Ca'fer âilesine matem tutmaları için üç gün müsaade buyurmuş, üçüncü geceden sonra matemi kaldırmıştır. Bu rivayet, ölünün ardından bağırıp çağırmaksızın, aşırı davranışlara yer vermeksizin üç gün matem tutmanın câiz olduğuna delâlet eder. Üç günden sonraki mateme izin yoktur.

Resûlullah'ın amca oğluna "kardeşim" demesi ona olan sevgisini ve duyduğu yakınlığı ifâde etmek için olmalıdır.

Ca'fer'in oğlanları *Abdullah, Avn* ve *Muhammed*'dir.

Abdullah İbnu Ca'fer'in kendilerini civcive benzetmesi, küçük olduklarını belirtmek içindir. Henüz tüyleri, civcivlerde yeni çıkan körpe ve ince tüyleri andırmaktadır. Bu benzerlik, aradaki teşbîhi yapmaya sevketmiştir.

Aliyyü'l-Kârî, çocukların başlarının traş ediliş sebebiyle ilgili olarak özetle şu yorumu yapar: "Esasen saçın kesilmemesi efdaldir. Buna rağmen traşı emredilmiştir. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* anneleri *Esmâ Bintu Ümeys* (radıyallâhu anhâ)'in kocasının Allah yolunda şehâdetiyle maruz kaldığı üzüntü sebebiyle çocukların saçlarıyla meşgul olamadığını gördü. Onlara ârız olabilecek bit ve kir gibi durumları önlemek gayesiyle traş emretti."

Ulema, bu hadiste, başın tamamının traş edilmesinin caiz olduğu hususunda delil bulur. Ancak hemen belirtelim ki, başın tamamının traş edilmesine cevaz veren başka rivâyetler de vardır. *Aliyyü'l-Kârî*, bu hususta şu sonucu kaydeder: "Bu rivâyetler delâlet eder ki, hacc ve umre dışında da başı traş etmek câizdir. Kişi traş olmakla olmamak arasında muhayyerdir. Ancak efdal olanı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ve Ashâb'ının (radıyallâhu anhüm) yaptıkları gibi iki nüsük'ten (yani hacc ve umreden) biri hâricinde traş olmamaktır. Bu meselede sadece Hz. Ali (radıyallâhu anh) istisna teşkîl etmiştir. Bazı şerhlerde geldiğine göre, hadis, ister önden ister arkadan, ne şekilde olursa olsun başın bir kısmının traş edilip bir kısmının bırakılmasının yasaklandığını, çocuklar hak-kında ya tamamen bırakmanın, ya da tamamen kesmenin caiz olduğunu ifade etmektedir."

Başı traş etmenin mekruh olduğunu söyleyenler de olmuştur. Hatta bu görüşü müdafaa edenler, hadislerden deliller de getirmişlerdir. Bu meselede esas olan yukarıda kaydettiğimiz *Aliyyü'l-Kârî* merhumun açıklamasıdır. Diğer görüşün münâkaşasını aktarmayı gereksiz görüyoruz.

2128 ٣– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ تَحْلِقَ الْمَرْأَةُ رَأْسَهَا].

أخرجه النسائي.

3. (2128)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınların başlarını traş etmelerini yasakladı." [Nesâî, Zînet 4, (8, 130); Tirmizî, Hacc 74, (914).]

AÇIKLAMA:

Hz. Âişe ve *Hz. Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu anhüm)'den de gelen rivayetler kadınlara traş olmayı yasaklamaktadır. Hacc sırasında onlar taksîrde bulunurlar, yani saçlarının ucundan bir miktar keserler. Sadedinde olduğumuz hadis mutlak gelmiştir, hacc sırasındaki traşa da, onun dışındaki traşa da şâmildir. Ulemâ hacc dışında da traşın onlar hakkında mekruh olduğunu söylemekte ihtilaf etmezler.

İĞRETİ SAÇ TAKMA

2129 ١– عن أسماء رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [سَأَلَتِ امْرَأَةٌ النبيَّ ﷺ فَقَالَتْ إنَّ ابْنَتِي أَصَابَتْهَا الحَصْبَةُ فَأَمْرَقَ شَعْرُهَا، وَإِنِّي زَوَّجْتُهَا أَفَأَصِلُهُ، فَقَالَ ﷺ: لَعَنَ اللهُ الْوَاصِلَةَ وَالْمُسْتَوْصِلَةَ]. وفي رواية: «المَوْصُولَةَ» أخرجه الشيخان والنسائي.

1. (2129)- *Hz. Esmâ* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Bir kadın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Kızım çiçek hastalığına yakalandı ve saçları döküldü. Ben onu evlendirdim, iğreti saç takayım mı?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah takana da taktırana da lânet etmiştir!" diye cevap verdi." [Buhârî, Libâs 83, 85; Müslim, Libâs 115, (2122); Nesâî, Zînet 71, (8, 187, 188).]

AÇIKLAMA:

1- *Vasl,* iğreti saç takmak mânasına gelir, peruk takmak diye de tercüme etmek mümkündür. Zîra, görüldüğü üzere, hastalık sebebiyle saçını kaybeden kadının, saçlı gösterilmesi için başvurulan bir ameliyedir. Bugünkü dilimizde bu maksadla takılan iğreti saça peruk denmektedir. Dilimizde, peruk için takma saç da denir.

Vâsile, kadına iğreti saç'ı takan kadına denir. Kendisine taksa da başkasına taksa da bu adı alır.

Müstevsıle veya mevsule, isteği üzerine kendisine iğreti saç takılan kadına denir. Bu ameliyeye daha ziyade kadınlar başvurduğu için takan ve taktıran hep müennes kelimelerle ifâde edilmiştir. Ne var ki, Batı menşeli olan "peruk"a, tarihen erkekler de başvurmuştur.

2- Hâdise Buhârî'nin iki ayrı rivâyetinde buradakinden biraz daha farklı anlatılır. Evlendirilen kız hastalanmış ve saçları dökülmüştür. Bunun üzerine Resûlullah'a başvurularak iğreti saç takma hususunda izin istenmektedir.

3- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, saç takma işine müsâade etmez ve yasağı Buhârî'de gelen muhtelif rivâyetlerde sert bir uslûbla dile getirir: Lanet. لَعَنَ اللهُ الوَاصِلَةَ وَالْمُسْتَوْصِلَةَ "Allah iğreti saçı takana da, taktırana da lânet etmiştir."

Ulemâ, Allah'ın lânetine nisbet edilen bu yasağı işlemenin büyük günahlardan olduğunu belirtmiştir. Mesele üzerine farklı görüşler beyan edilmiş ise de, onları, müteakip hadisten sonra kaydedeceğiz.

2130 ٢– وفي أخرى للستة عن حميد بن عبدالرحمن بن عوف: [أنَّ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حَجَّ فَخَطَبَ النَّاسَ عَلَى المِنْبَرِ وَتَنَاوَلَ قُصَّةً مِنْ شَعْرٍ كَانَتْ فِي يَدِ حَرَسِيٍّ، فَقَالَ: يَا أَهْلَ المَدِينَةِ أَيْنَ عُلَمَاؤُكُم، سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَنْهَىٰ عَنْ مِثْلِ هٰذِهِ وَيَقُولُ: إِنَّمَا هَلَكَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ حِينَ اتَّخَذَ هٰذِهِ نِسَاؤُهُمْ]. «الحَرَسِيُّ» واحد الحرس، وهم خدم السلطان المرتبون بحفظه وحراسته.

2. (2130)- *Humeyd İbnu Abdirrahman İbnu Avf* tarafından rivâyet edilen ve Kütüb-i Sitte'nin herbirinde yer alan bir rivâyet de şöyle: "Hz. Muâviye (radıyallâhu anh) hacc yaptı. O zaman minbere çıkarak halka bir hutbe îrad etti. (Hutbe sırasında), koruma polisinin elinde bulunan bir tutam saçı alarak şunları söyledi:

"Ey Medîneliler! Âlimleriniz nerede? Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, bu çeşit şeyleri yasaklamış ve şöyle demişti:

"İsrailoğullarının kadınları ne zamanki bunu taktılar helak oldular." [Buhârî, Libâs 83, Enbiya 50; Müslim, Libâs 122, (2127); Muvatta, Şa'ar 2, Ebû Dâvud, Tereccül 5, (4167); Tirmizî, Edeb 32, (2782); Nesâî, Zînet 21, (8, 144-147), 68, 69, (8, 186, 187); İbnu Mâce, Nikah (1987).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı rivayetler, *Hz. Muâviye* (radıyallâhu anh)'nin bu haccının tarihini belirtirler: "Hz. Muâviye'nin halîfeliği zamanında yaptığı son haccdır ve hicrî ellibir yılında cereyan etmiştir.

2- *Ulemânız nerede?* sözü, bazılarınca Medîne'de ulemanın azaldığı şeklinde yorumlanmış ise de makbul te'vile göre bundan maksad ulemânın emr-i bi'l-ma'rufu terki sebebiyle peruk takma gibi haram yasakların yaygınlık kazanmış olduğuna dikkat çekmedir. *Hz. Muâviye,* bu sözü ile, ulemaya sorumluluklarını hatırlatıp, onları kınamaktadır.

3- Saç takma meselesinde âlimler ihtilâf eder. İmam Mâlik, Taberî ve diğer bir kısmına göre, her ne surette olursa olsun iğreti saç takmak haramdır. Bunda, deliller Müslim'in Hz. Câbir'den kaydettiği: زَجَرَ النَّبِىُّ ﷺ اَنْ تَصِلَ الْمَرْأَةُ بِرَأْسِهَا "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kadının başına bir saç takmasını yasakladı" hadisidir.

Leys İbnu Sa'd: "Bu yasak, saça saç takmayla ilgilidir; saça yün, ipek, bez parçası gibi başka bir şey takmak câizdir" demiştir. Kadı İyaz da buna yakın hükümler beyan eder. *Ebû Ubeyd* de fukahanın saç olmayan şeylerin takılabileceğine fetva verdiğini nakleder. Şu halde bu meselede yasak, saça saç takmadadır.

Şafiîler, kocasının izni ile kadınlar, saçlarına temiz olmak şartıyla hayvan saçı takabileceğini söylemiştir. Ancak kaydedilen bu hadisler mutlak olduğu için, kayıtlı şekilde ruhsat verenlerin aleyhine delil olmaktadır.

Takma saç kullanmanın haram kılınması umumiyetle üç illete bağlanır:

1-Kötü kadınlara benzemek.

2-Allah'ın yarattığı şekli değiştirmek.

3-Kadının takma saçla gurura düşmesi.

Hâriçten bakılınca ilave olduğu hemen anlaşılacak ve dolayısiyle kadını gurura düşürmeyecek nevden yün, ipek, bez gibi saç dışı şeylerden yapılan takmalar haram kabul edilmemiştir.

4- DİĞER BAZI HÜKÜMLER

★*Hz. Muâviye*'nin rivâyeti, saçın temiz olduğunu, toprağa gömmenin vâcib olmadığını, onu muhafaza etmenin câiz olduğunu göstermektedir.

★ İmam minberde yasak ilan edebilir. Hususan yayılmakta olan bir yasak ise, bunu alenen zecreder. Ta ki müessir şekilde, o yasaktan sakındırılmış olsun.

★ Günah işleyenlerin, daha öncekiler gibi helâka uğrayacaklarını söyleyerek, günahlarından vazgeçirmeye çalışılmalıdır. Bu metod âyet-i kerîmeye de uygundur. Nitekim: **"Buyurduğumuz gelince oraların altını üstüne getirdik, üzerine de Rabbinin katından, işaretli olarak yığın yığın sert taş yağdırdık. Bunlar zalimlerden hiçbir zaman uzak olmayacaktır"** (Hûd 82-83) buyurulmuştur.

Dînî bir maslahat için hutbede halka göstermek üzere bir şeyler ele alınabilir.

İsyan ettikleri hususlarda, müslümanları sakındırmak maksadıyla Benî İsrâil ve diğer milletlerden söz edip örnekler vermek mübahtır.

NOT: Günümüzde, saç takmanın ötesinde bunun ticareti de yapılmaktadır. İnsan bedenine ait hiçbir şey alınıp satılamayacağı için, bu işin ticaretini yapan iki ayrı açıdan haram işlemiş olmaktadır. Mü'min kişinin bu ticarette aracı olmaması gerekir.

SAÇI ALNA DÖKME VE AYIRMA

2131 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [كَانَ أَهْلُ الْكِتَابِ يَسْدُلُونَ أَشْعَارَهُمْ، وَكَانَ الْمُشْرِكُونَ يَفْرِقُونَ رُؤُسَهُمْ، وَكَانَ ﷺ يُحِبُّ مُوَافَقَةَ أَهْلِ الْكِتَابِ فِيمَا لَمْ يُؤْمَرْ بِهِ، فَسَدَلَ نَاصِيَتَهُ، ثُمَّ فَرَقَ بَعْدُ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

1. (2131) *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: Ehl i Kitap, saçlarını alınlarına döküyorlardı, müşrikler de ayırıyorlardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (vahiyle) emir gelmeyen hususlarda Ehl-i Kitâb'a muvafakatı severdi. Saçını alnı üzerinde o da serbest bıraktı. Sonra (ortadan) ayırarak (sağ ve sola) taradı." [Buhârî, Libâs 70; Müslim, Fedâil 90, (2336); Ebû Dâvud, Tereccül 10, (4188); Nesâî, Zînet 62, (8, 164).]

AÇIKLAMA:

1- *Sedl,* salmak, sarkıtmak demektir. Hadiste ise saçın alından aşağı serbest bırakılmasıdır. Dilimizde bu, döküm, dökme kelimeleriyle ifade edilir. Fark da saçı sağa sola ayırarak serbest sarkmasını önlemek mânasına gelir.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, ulemânın açıkladığı üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vahy gelmeyen hususlarda Ehl-i Kitâb'a uymayı sevdiğini belirtir. Çünkü, onların ameli vahye dayanma ihtimaline sahiptir. Ayrıca onları kazanma ümîdini taşıyordu. Bu mülâhaza ile Hz. Peygamber ilk yıllarda saça vereceği şekilde Ehl-i Kitâb'a uymuş ve alnından düz salmıştır.

Ancak zaman geçip, müşriklerin tamamıyle müslüman olmasına rağmen Ehl-i Kitâb'ın küfründe devam etmeleri karşısında, Ehl-i Kitâb'a, imkan nisbetinde her hususta muhalefet prensibini getirdi ve prensip gereğince, saçını eski Arap usulünce ayırmaya rücû edip, böylece alnı üzerinde sarkıtmakdan vazgeçmiştir.

Hemen belirtelim ki ulemâ, farklı rivâyetlerden hareketle bazı ihtilaflara düşmüştür. Hâzimî, serbest bırakmanın ayırma ile neshedildiğini söyler. Nevevî: "Serbest bırakmak da ayırmak da câizdir" der.

"Ehl-i Kitâba uymayı severdi" cümlesinin ifade ettiği mâna hususunda da ihtilaf edilmiştir: "Onları kazanmak için" denmiştir, "onların şeriatine, değiştirildiğini bilmediği ve vahiy gelmeyen hususlarda uymakla emrolunmuştu" denmiştir. Bundan hareket edenler: "Eski şeriatler, onların aksi şeriatımızda varid olmadıkça bize de şeriattır" hükmünü ileri sürmüşlerdir. Bazıları da tam aksini söyleyerek, bu hadisten şu zıt hükme ulaşırlar: "Eskilerin şeriatı bizim de şariatımız değildir, zîra öyle olsaydı, "severdi" denmezdi, bilakis, "ittiba" ederdi" denirdi. Gerçek şu ki, bu hadiste bu meseleye delil mevcut değildir. Zîra onu söyleyen, şeriatımızca: "Onların şeriatıdır" diye belirtilenlerle yetinecektir, onlarda görülenlerin hepsine el atamayacaktır, zîra naklettiklerine îtimad edilmez."

Ma'mer'in rivâyetinde: ثُمَّ أُمِرَ بِالْفَرْقِ فَفَرَقَ *"...Sonra ayırma emredildi o da ayırdı"* denir. Ayırma iki farklı tatbikatın sonuncusu olmuştur.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ehl-i Kitâb'a muhalefet nev' inden verdiği başka emirler de vardır:

★ Saçın önce boyanıp sonradan terkedilmesi,

★ Aşure orucu önceleri vecibe idi, Ramazan orucu emredilince, vâcib olmaktan çıktı, nâfile olarak da bir gün öncesi ve bir gün sonrası da oruç emredilerek *Ehl-i Kitâb*'a muhalefet sağlandı.

★ Hayızlı kadınlarla muhâlata helal kılındı. Ehl-i Kitâp hayızlıyı tercîd eder, sofrasını ve yatağını ayırırdı.

★ Cumartesi ve pazar günleri orucu bazı kayıtlar altında câizdir, normalde mekruh kılınmıştır.

Bazı rivayetlerde Resûlullah: *"Cumartesi pazar, küffarın iki bayram günüdür, ben onlara muhalefeti severim"* buyurmuş, orucu emretmiştir. Bazı âlimler bu hadisten, oruç tutmamanın sünnet olduğunu anlarken, bazıları da cuma günü tutmayıp, cumartesi pazar oruçlarını tutmanın sünnet olduğunu söylemiştir.

3- Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitâb'a uymasının sebebi hususunda Kurtubî'nin kesin kanaati şudur: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ehl-i Kitâb'ı kazanmak (te'lif) için başlangıçta onlara muvâfakat etmiştir."

İbnu Hacer Bu ihtimali kabul etmekle birlikte daha kuvvetli bir ihtimale dikkat çeker: "Üçüncü bir ihtimali olmayan iki ihtimalli işlerde, va-

hiy inmemişse Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ehl-i Kitâb'a uygun tarza uyuyor idi. Çünkü onlar, putperestlerin hilafına, şeriat sahibi kimselerdi. Çünkü putperestlerin hiçbir cihetle meşru yönü olan bir şeriatleri mevcut değildi. Müşrikler Müslüman olunca, muhalefet sadece Ehl-i Kitâb'a münhasır kaldı. Resûlullah o zaman derhal onlara muhalefeti emretti. Hadislerde Ehl-i Kitâb'a muhalefet emreden meseleleri topladım ve "El-Kavlu's-Sebt fi'S-Savmi Yevmi's-Sebt" adlı bir te'lifde kaydettim. *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'ın, hadiste geçen: "Ehli-i Kitâb'a muvâfakatı severdi" cümlesi ve "sonra ayırdı" cümlesinden bu muvafakat hükmünün neshedildiği neticesi çıkmaktadır: Nitekim açıkladım. Hamdimiz Allah'adır." Bu hadisten, nâsih varid olmadıkça bizden öncekilerin şeriatının bizim için de şeriat olduğu hükmü çıkarılır."

SAÇTAKİ AKLARIN YOLUNMASI

2132 ١ – عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ لاَ تَنتِفُوا الشَّيْبَ، فإنَّه ما مِنْ مُسْلِمٍ يَشِيبُ شَيْبَةً في الإسْلاَمِ إلاَّ كانَتْ لَهُ نُوراً يومَ الْقِيامَةِ]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ لأبي داود.

وفي رواية: [كَتَبَ اللّهُ لَهُ بِهَا حَسَنَةً، وَحَطَّ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةً].

1. (2132)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Saçtaki akları yolmayın. Zîra bir kimse müslüman iken tek bir kıl bile ağarmış olsa, bu Kıyamet günü onun için mutlaka bir nur olur."* [Ebû Dâvud, Tereccül 17, (4202); Tirmizî, Edeb 56, (2822); Nesâî, Zînet 13, (8, 136); İbnu Mâce, Edeb 25, (3721); Müslim, Fedâil 100, (2341). Hadisin metni Ebû Dâvud'dan alınmadır.]

Bir rivâyette şöyle denmiştir: *"Allah ona bu sebeble sevap yazdı, onun sebebiyle ondan günah affetti."*

AÇIKLAMA:

Saçtaki beyazların boyanmasına izin verildiği halde yolunmasına izin verilmemektedir. *İbnu'l-Ârabî,* ak kılların yolunma yasağını hilkati aslından değiştirme sebebine bağlar. Yani boyamada hilkati değiştirme olmadığı halde, yolmada değiştirme vardır. Bakan kimse, boyanmış saçta bir eksiklik (yani hilkat değişmesi) görmez.

Tirmizî'nin rivâyetinde saç ve sakaldaki ak kıllar "müslümanın nûru" olarak tavsîf edilir. Muvatta'nın bir rivâyetinde ise (2151. hadise bak.)

saçtaki aklar vakar olarak ifade edilmiştir. Şârihler, bunu kişinin vakarı, yani nefsin şehvânî arzulardan kırılması sebebiyle gurura, aldanmaya düşmesine mâni olan bir vakarı olarak açıklarlar. Devamla derler ki: "Bu hal, sâlih amellerin nurlanmasını sağlar, böylece kişinin kabrinde bir nur olur. Kıyamet günü haşredildiği zaman içinde bulunacağı karanlıkta önünde ilerleyip yolunu aydınlatan bir nur."

Müslim'in bir rivâyetinde Enes İbnu Mâlik şunu söyler: كُنَّا نَكْرَهُ أنْ يَنْتِفَ الرَّجُلُ الشَّعْرَةَ الْبَيْضَاءَ مِنْ رَأْسِهِ وَلِحْيَتِهِ *"Biz kişinin saç ve sakalındaki beyaz kılları yolmasını mekruh addederdik."*

BIYIĞIN KESİLMESİ

2133 ١ - عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رسُولُ اللهِ ﷺ: أنْهِكُوا الشَّوارِبَ، وأعْفُوا اللِّحَىٰ]. أخرجه الستة.

وفي رواية للشيخين قال: [مِنَ الْفِطْرَةِ حَلْقُ الْعَانَةِ، وَتَقْلِيمُ الأظْفَارِ، وَقَصُّ الشَّارِبِ].

وفي أخرى: [خَالِفُوا الْمُشْرِكِينَ، وَفَرُّوا اللِّحَىٰ، وأحْفُوا الشَّوَارِبَ].

« النَّهكُ والإحْفَاءُ »: المبالغة في القص.

« وإعْفَاءُ اللِّحْيَةِ »: تركها لا تقصّ حتى تعفو. أى تكثر.

1. (2133)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bıyıkları kazıyın, sakalları serbest bırakın."* [Buhârî, Libâs 64, 65; Müslim, Tahâret 53, (259); Muvatta, Şa'ar 1, (2, 947); Ebû Dâvud, Tereccül 16, (4199); Tirmizî, Edeb 18, (2764); Nesâî, Tahâret 15, (1, 16).]

Sahîheyn'in bir rivayetinde şöyle denmiştir: *"Şu ameller fıtrattandır: Kasık traşı, tırnakların kesilmesi, bıyıkların kesilmesi."*

Bir diğer rivâyette: "Müşriklere muhâlefet edin, sakallarınızı uzatın, bıyıklarınızı kesin" denir.

AÇIKLAMA:

1- Farklı tariklerden gelen bu rivâyetler, müslümanların yüzlerine verecekleri şekli tâyin etmektedirler:

★ *Bıyıklar kesilecek.*

★ *Sakal uzatılacak.*

Bıyığı traş edip sakalı uzatma işi bir rivayette müşriklere muhâlefet

için gerekli kılınmış gözükmektedir. Müteâkiben göreceğimiz rivayette (2134), bıyığından almayıp uzatan "bizden değil" tehdidine mâruz bırakılarak mânevi bir müeyyide dahi getirilmiştir.

Kesmenin miktarı ile ilgili ihtilafa müteakip hadiste yer vereceğiz.

2- Hadis, bıyıkların kesilmesini fıtrat'tan bir amel olarak tavsif etmektedir. Buradaki *"fıtrat"* kelimesini âlimler: *"Sünnet, yani uymamız emredilen eski peygamberlerin sünneti"* diye açıklamışlardır. Müslim'in bir rivayetinde "fıtrat'tan olan şeylerin ona kadar olduğu belirtilir: "Bıyığı kesmek, sakalı uzatmak, misvak kullanmak, burna su çekmek, ağza su çekmek, tırnak kesmek, parmak aralarını ovalamak, koltuk altını yolmak, kasık traşı, su ile tahâretlenmek." (2147 ve 2148 numaralı hadislere ve açıklamalarına bakınız.)

2134 ٢– وعن زيد بن أرقم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَـالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ لَمْ يَأْخُذْ مِنْ شَارِبِهِ فَلَيْسَ مِنَّا]. أخرجه الترمذي وصححه النسائى.

2. (2134)- *Zeyd İbnu Erkâm* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bıyığından kim almazsa bizden değildir."* [Tirmizî, Edeb 16, (2762); Nesâî, Tahâret 13, (1, 15).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen bu iki rivâyet bıyıkların kesilip sakalın uzatılmasını âmirdir. Sonuncu da, Resûlullah bıyığından almayanı (kesmeyeni) bizden değildir diye şiddetli bir te'dibe tabi tutmaktadır.

2- Âlimler, bıyıktan alınması gereken miktar hususunda ihtilaf etmişlerdir. Selef'ten bir çoğu bıyıkların dipten kesilmesi gereğine hükmetmiştir. Bunlar hadislerde gelen احفوا وانهكوا gibi emirlere dayanırlar. Bu kelimeler kesmede mübâlağa ifade eder. Bu görüşte olan Kûfilere *(Ebû Hanîfe, Züfer, Ebû Yûsuf ve Muhammed)* (rahimehümullah) göre saç ve bıyıkların kazınması, kısaltılmasından efdaldir.

Bir kısım âlimler de bıyığın kökten traş edilmesini yasaklamıştır. İmam Mâlik bunlardandır. O, bıyığını traş edenleri cezalandırmak (te'dîb etmek) gerektiğine hükmetmiştir. *İbnu'l-Kâsım*'ın rivâyetine göre *İmam Mâlik,* "Bıyığın kazınması bir nevi müsle'dir" demiştir. *Müsle,* bilindiği üzere, düşman tarafından ölülerin cesedlerine yapılan tasalluttur: Gözlerin oyulması, burun, kulak gibi uzuvların koparılması, iç organların deşilmesi vs. Bütün bunlar hakaret için yapılır. İslâm bu çeşit saldırıları

yasaklamıştır. İmam Mâlik'in bıyığı kazımayı müsle'ye benzetmesi, onun bu işi ne derece sünnete aykırı bulduğunu ifade eder. Muvatta'da: *"Dudakların uçları görülecek şekilde bıyıklardan alınır"* der.

Şafiî hazretlerinden, bazı Mâlikîlerin rivâyetine göre, bıyığın traş edilmesi meselesinde o da *Ebû Hanîfe* gibi hükmetmiştir. Ancak Tahâvî bu mevzu üzerine, Şâfiî'nin ashabından el-Müzenî ve er-Rebî gibi gördüğüm kimseler, bıyıklarını dipten kesmekte idiler. Bu durum, onların bu sünneti Şâfiî'den aldıklarına delâlet eder."

el-Esrem'in İmam Ahmed'den rivayet ettiğine göre, o da bıyığını son derece kısa keserdi. Kendisine bıyık hususunda sorulunca da kısa kesileceğini söylemiştir.

Nevevî, Müslim Şerhi'nde bir kısım ulemânın: "Kişi, dipten kazımakla biraz uzatmak arasında muhayyerdir" diye hükmettiğini kaydeder. *Tahâvî, Ashab'tan Ebû Saîd, Ebû Esyed, Râfi' İbnu Hudeyc, Sehl İbnu Sa'd, Abdullah İbnu Ömer, Câbir, Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anhüm ecmaîn) gibi bir cemaatin, bıyıkları dipten kestiklerini belirtir.

Bıyıkların dipten kesilmemesi kanaatinde olanlar Hz. Âişe ve Ebû Hüreyre (radıyallâhu anhümâ) tarafından rivâyet edilen "Fıtratta on (Ebû Hüreyre rivâyetinde beş) şey vardır: *"...Bıyığın kesilmesi"* hadisleri ile istidlâl ederler. Dipten kesilmesine hükmedenler kaydettiğimiz üzere kısa kesilmesi (ihfâ) ile ilgili emri muhtevî sahih hadisle istidlâl ederler. Ayrıca *İbnu Abbâs*'ın bir rivâyeti de Hz. Peygamber'in kısa kestiğini belirtir.

Taberî'ye göre, "Sünnet her iki tarza da delâlet eder, arada herhangi bir teâruz da mevzubahis değildir, zîra kass yani kesmek emri bir kısmın alınmasına delâlet eder, ihfâ yani kazımak ise tamamının kesilmesine delalet eder. Her iki rivâyet de sabittir, öyle ise kişi dilediğinde muhayyerdir." İbnu Hacer: "Merfu hadislerde iki durumun da beraberce sübûtu, Taberî'nin sözünü râcih kılmaktadır" diyerek onu haklı bulur.

3-Hadiste *"...bizden değil"* denmiş olması, kâfir olur mânasına gelmez. Şârihler: "Bizim sünnetimizle amel edenlerden değildir" diye açıklamışlardır. Sünneti terkeden tekfir edilmez.

2135 ٣– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُصُّ مِنْ شَارِبِهِ وَيَقُولُ: إنَّ إبْرَاهِيمَ خَلِيلَ الرَّحْمنِ كَانَ يَفْعَلُه].

3. (2135)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bıyığından keser ve şöyle derdi: "Halîlu'r-rahmân İbrahim (aleyhisselâm) de böyle yapardı." [Tirmizî, Edeb 16, (2761).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın baş tuvaletinde Hz. İbrahim'e uyduğunu göstermektedir. Nitekim âyet-i kerîme'de Cenâbı Hakk şöyle haber vermektedir: **"Rabbi, İbrahim'i birtakım emirlerle imtihan edince, o bunları yerine getirdi"** (Bakara 124). Âyette kastedilen kelimât'ın (emirler) neler olduğu hususunda ulemâ ihtilaf ederse de bir görüşe göre: "Başla ilgili beş, bedenle ilgili diğer beş temizliktir. Başla ilgili temizlikler: Bıyığın kesilmesi, mazmaza (ağza su çekmek), istinşak (burna su çekmek), misvak ve saçın ayrılmasıdır. Bedenle ilgili olanlar: Tırnakların kesilmesi, kasık traşı, sünnet olmak, koltuk altının yolunması, büyük ve küçük abdestlerden sonra su ile tahâretlenmektir."

2-Bu rivâyet Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bıyığını kestiğini tescîl ediyor, ancak dipten mi, biraz üstten mi kestiği hususunda bir açıklığa yer vermiyor. Yukarıdaki hadiste kaydettiğimiz farklı görüşler de bu kapalılıktan ileri gelmektedir. Aynı kapalılık, bıyıkların kesilmesi hususunda Ashab'a (radıyallâhu anhüm) verdiği emirleri nakleden rivâyetlerde de mevcuttur. Ancak, *Ebû Dâvud*'un Sünen'inde yer alan Muğîre *İbnu Şube* rivayeti, bazı âlimlere zann-ı gâlib vermiştir. Rivâyetin bizi ilgilendiren kısmında şu ifâde vardır.

وَكَانَ شَارِبِى وَفِي فَقَصَّهُ لِى عَلَى سِوَاكٍ "Bıyığım çok ve uzundu. Misvaktan artan kısmı *aleyhissalâtu vesselâm* efendimiz kesti." Burada geçen عَلَى سِوَاكٍ tâbirinin anlaşılması ihtilaf vesîlesi olmuştur. Bazıları, tercümemizde görüldüğü gibi misvaktan artan kısmı diye anlarken, bazıları da misvak kullandıktan sonra diye anlamışlardır.

Birinci duruma göre misvak, bıyığın uzunluğunda ölçü olarak kullanılmış olmalıdır. İkinci durumda ise dişini misvakladıktan sonra Muğîre'nin bıyığını kazımış olmalıdır. Suyûtî'nin kaydına göre, Beyhakî'de bu hadiste şu ziyâde mevcuttur: فوضع السِّوَاكَ تحتَ الشَّارِبِ وقصَّ عليه "Resûlullah bıyığına misvağı koyarak üzerinden (uzayan kısmı) makasla kesti." Hadis, bu haliyle bıyığın, misvakın eni kadar uzatılabileceği ruhsat tanımış olmaktadır. Bu mânayı te'yîd eden bir diğer rivayeti Bezzâr, Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'den kaydeder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bıyıkları uzamış bir adam görmüştü: *"Bana bir makas, bir de misvak getirin!"* buyurdu. Sonra misvakı bıyığının bir tarafına koyup üzerinden taşan kısmı (makaslayıp) aldı."

Şu halde bu rivâyetler Taberî'nin görüşünü te'yîd etmesi bakımından ehemmiyet taşırlar.

2136 ٤ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَأْخُذُ مِنْ لِحْيَتِهِ مِنْ عَرْضِهَا وَطُولِهَا]. أخرجهما الترمذي.

4. (2136)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sakalından enine ve boyuna alırdı." [Tirmizî, Edeb 17, (2763).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, sakala verilecek şekil hususunda rehber olmaktadır. Esasen bu hadisin, sakalın uzamaya bırakılmasını emreden rivayetlerle beraber mütâlaa edilmesi gerekir. *Kadı İyaz* der ki: "Sakalın traş edilmesi, kısaltılması ve yakılması da mekruhtur. Boyundan ve eninden almaya gelince, bu güzeldir..." ...Selef, sakalın eninden boyundan alma hususunda bir hudud var mıdır, (ne kadar uzatılmalı, neden sonra kesilmelidir gibi) ihtilaf etmiştir. Bazıları bu hususta bir had koymak istemezler, ancak dikkat çekecek kadar da uzatılmasını hoş görmezler. İmam Mâlik çok uzamasını mekruh addetmiştir. Bazı âlimler bir tutam uzunluğu yeterli görüp fazlasının kesilmesine hükmetmiştir. Bazıları da sadece umre ve hacc sırasında sakalın kesilmesinin câiz olacağını söylemiştir.

Sakalın bir tutam olması gerektiği görüşü Hz. Ömer'e aittir. Rivâyete göre, sakalını fazla uzatan birini görünce sakalından asılarak ikaz etmiş, arkadan da birisine emrederek "bir tutamdan fazlasını" kestirmiştir. Sonra da adama yönelip: "Git saçını düzelt!" diye emretmiş ve: "Niye sizden bazıları kendine bakmayıp, yırtıcı hayvanlardan bir gibi başıkboş bırakıyor!" demiştir.

Ebû Hüreyre ve *İbnu Ömer* gibi Ashab'tan bazılarını, sakalallarını avuçlayıp tutamdan artakalan kısmı kestikleri rivâyet edilmiştir.

Âlimlerden bazıları sakalın genişliğine büyümesinin de tahdid edilmesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü bu durum, kişinin itibarına tesir edecek çirkinliğe sebep olabilir. Aslında uzunluk hususunda sünnetten mervî bir delil yoktur. Ulemâ, örfü ve zevk-i selîmi nazar-ı dikkate alarak bu hükme varmışlardır. Zira enine ve boyuna müdâhalesiz büyüyen sakal çirkinlik hasıl edebilir.

SAKALLA İLGİLİ MEKRUHLAR:

Sakalın İslâmî âdaba uygun olması gerekir. Âlimler bu edebi bozan durumları tesbit etmişlerdir. Nevevî Müslim Şerhi'nde şu açıklamayı yapar:

"İranlılar sakalı traş ederlerdi, İslâm şeriatı bunu yasakladı. Âlimler sakal için oniki mekruh haslet zikrettiler. Bunlardan bir kısmı hafif bir kısmı da şiddetli mekruhtur. Şöyle ki:

1- Sakalın, cihâd gayesi dışında siyaha boyanması. (Siyah sakallı olmak düşman üzerinde genç ve güçlü intibâını vereceği için mücâhidin siyaha boyaması câizdir.)

2- Sâlihlere benzemek kasdıyla sarıya boyamak, sünnet niyetiyle olursa caizdir.

3- Riyâset elde etmek veya kendisini meşâyihten zannettirerek saçları kibrit veya başka bir şeyle ağartarak, yaşlılığa bürünmede acele etmek.

4- Parlaklığı devam ettirmek kasdıyla, sakal yeni çıkmaya başlayınca ilk çıkan tüyleri yolmak veya traş etmek.

5- Yaşlılıkta çıkan akları yolmak.

6- Kadınlara, başkalarına güzel görünmek için sakalı bölük bölük ayırmak.

7-Sakalın şakak kısmından ilâve veya noksanlarla veya bazı kısımlarından yolmalar suretiyle sakalı az veya çok yapmak.

8- İnsanlara yakışıklı görünmek için tarayıp salmak.

9- Zâhidlik izhâr etmek için sakalı bakımsız, karmakarışık bırakıvermek, kendine bakmamak.

10- Sakalın siyah ve beyazlarına kibirle, gururla, kendini beğenerek bakmak, gençliğiyle övünüp, yaşlılığıyla gururlanmak, gençlerle boy ölçüşmek.

11- Sakalını parça parça örmek.

12- Sakalı traş etmek. Bu erkekler için yasaktır. Kadınlarda sakal çıkarsa onların traş etmesi müstehabdır."

BEŞİNCİ BÂB

KOKU VE YAĞ

2137 ١ – عن أنس رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: حُبِّبَ إليَّ الطِّيبُ والنِّساءُ، وجُعِلَتْ قُرَّةُ عيني في الصَّلاةِ]. أخرجه النسائي.

1. (2137)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bana, (dünyanızdan) koku ve kadın sevdirildi. Gözümün nuru ise namazda kılındı."* [Nesâî, İşretu'n-Nisâ 1, (7, 61).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis dışında bazı âlimler (Zemahşeri ve el-Kâdî gibi), bu hadisi eserlerinden naklederken "üç" kelimesini ilave ederek: *"Dünyanızdan üç şey bana sevdirildi..."* şekline sokmuşlardır. Ancak Zerkeşî, Irakî ve İbnu Hacer gibi muhaddisler bunu, hem "rivâyetlerde olmadığı" hem de "...mânayı bozduğu" için reddederler. Mâna bozulmaktadır, çünkü namaz dünyevî bir şey değildir. Resûlullah hadiste, dünyayı kendisine nisbet etmiyor, onu tahkîr için "seviyorum" demiyor, sevdirildi diyor. Zîra Resûlullah dünyadan nefret etmede herkesten ileri idi.

"Sevdirildi" diye meçhul olarak ifade edilmesinden şu incelik çıkarılmıştır: Kadın ve kokuya olan sevgi Resûlullah'ın cibilliyetinde ve tab'ında mevcut değildir. O, sevmeye kullara rahmet gayesiyle mecbur kılınmıştır. Namaz ise öyle değil, zâtı îcâbı sevimlidir. Salât kelimesi ile, bu hadiste, Hz. Peygamber'e okunan salâtu selâmın kastedilmiş olabileceği de söylenmiştir. Namazın ta'zîmi onun, dînî emirlerin başında yer almasındandır. Pek çok hadis, dînî emirler arasında en yüce mevkiyi namazın tuttuğunu te'yîd eder.

Âlimler kadının sevdirilmiş olmasını birkaç sebeple açıklar:

1- Şeriatın mühim bir kısmının kadınlar tarafından nakledilmiş olmasıdır.

2- Ümmetin sayıca artmasına kadınlar vasıta olmaktadır. Kıyâmet günü Resûlullah diğer ümmetlere karşı, ümmetinin çokluğu ile övünecektir.

3- Kadın, dünyanın en hayırlı varlığıdır. Nitekim bir başka hadiste Resûlullah: الدُّنيا متاعٌ وخيرُ متاعِها المرأةُ الصالحةُ *"Dünya bir metadır, en hayırlı metâ ise sâliha kadındır."*

Kokunun zikrini bazı âlimler onun, melâike denen ruhânî varlıkların dünyadaki nasibi olmasıyla îzâh etmişlerdir. Bir kısım hadisler, güzel kokuyu meleklerin sevip haz duyduklarını belirtmiştir. Keza kokuya olan sevginin mizaçtaki kâmil mertebeyi tuttuğu dost düşman cümlenin malumudur.

Hadisle ilgili bazı açıklamaları 2327 numarada kaydedeceğiz.

2138 ٢– وعن ابن المسيب رضي الله عنه: [أنَّه كانَ يَقُولُ: إنَّ اللهَ تعالى طَيِّبٌ يحبُّ الطَّيِّبَ، نَظِيفٌ يحبُّ النَّظافةَ، كَرِيمٌ يحبُّ الكرمَ، جوادٌ يحبُّ الجُودَ، فنظِّفوا أفْنِيَتَكُمْ، وَلاَ تَشَبَّهُوا بِالْيَهُودِ]. أخرجه الترمذي، ورفعه بعضهم عن عامر بن سعد أبيه عن النبي ﷺ.

2. (2138)- *İbnu'l-Müseyyeb* (rahimehullah)'den rivayet edildiğine göre demiştir ki: "Allah Teâlâ Hazretleri münezzehtir, (halde ve sözde) nezîh olanı sever; nâziftir, nezâfeti sever; kerîmdir, keremi sever; cömerttir, cömertliği sever. Öyle ise avlularınızı temizleyin ve yahudilere benzemeyin." [Tirmizî, Edeb 41, (2800).]

Bu hadisi bazı râviler, *Âmir İbnu Sa'd*'ın babası tarikiyle Hz. Peygamber'e ulaştırıp merfû olarak rivâyet etmişlerdir.

AÇIKLAMA:

1-Hadis, görüldüğü üzere, Tâbiîn'den olan Saîd İbnu Müseyyeb tarafından rivayet edilmektedir. Araya sahâbe girmediği gibi, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e de nisbet edilmemektedir. Hz. Peygamber'e ref edilseydi mürsel hadis diyecektik. Yukarıdaki haliyle *Saîd İbnu Müseyyeb*'in şahsi sözü gözükmekle maktu hadis sınıfına girerse de, Teysîr müellifi İbnu Deybe'nin de kaydettiği açıklamaya göre, bazı rivayetlerde *Emr İbnu Sa'd*'ın babası vasıtasıyla hadis, Hz. Peygamber'e nisbet edilmekte ve merfû olduğu belirtilmektedir. Bilindiği üzere Hz. Peygamber'den rivayet edilenlere merfu hadis denmektedir.

2-Hadiste, dinimizce insanlarda bulunması takrir edilmiş olan bazı memduh sıfat ve hasletler Allah'a nisbet edilerek tebcîl edilmekte, farklı ve ikna edici bir uslubla bu hasletlerin iktisab edilmesine, nefsin bu sıfatlarla muttasıf kılınmasına teşvik edilmektedir:

Tayyib: "Münezzeh" diye tercüme ettiğimiz bu kelime tâhir (temiz), güzel, hoş, iyi gibi birbirine yakın mânaların hepsini ifade eder. Allah hakkında kullanılınca Allah'ın her çeşit noksanlıklardan, kusurlardan münezzeh olduğunu ifade eder. *Tîb,* hal, davranış, söz ve ahlâkta nezâhettir. Ancak güzel koku mânasına da gelir. Bu mânada Allah'ın tîb'i sevmesi, güzel koku kullanandan râzı olması demektir. Esasen hadiste bu mâna zahir olduğu için, bu hadis bu bâba alınmıştır.

Nazîf: Her çeşit kirden pâk, lekesiz demektir. Nezâfet de paklık, temizlik, lekesizlik gibi mânalara gelir, zâhirî ve bâtınî paklığı ifade eder.

Kerîm: Allah'ın sıfatlarındandır. Hayrı çok, lütfu bol, ihsanı hadsiz, son derece cömert gibi mânalara gelir. Lügat olarak kıymetli ve diğerli şeylere de kerîm denir. Kerem de kerîm olan'ın halidir.

Cevad, Allah hakkında sahî yani cömert, hayrı, ihsanı, bağışı,affı, mağfiret ve rahmeti bol ve sınırsız demektir. Böyle olunca cûd da "cömertlik", eli açıklık gibi mânalara gelir. Cûd ile kerem birbirine yakın mânada iki kelimedir. Aralarındaki farka gelince, Râgıb, cûd'un kazanılan maddî servetteki cömertliği ifade ettiğini, keremin ise ruhî, ahlakî bir vasıf olup, kendisinden cömertlik zâhir olana kerîm dendiğini belirtir.

Allah'a, tîb, nezâfet, kerem, cûd gibi sıfatların izâfesi ve bunları sevdiğinin beyanı, bu sıfatların Allah katında taşıdığı kıymet ve ehemmiyeti gösterir.

Hadiste, bu sıfatlarla muttasıf olmaya insanları teşvik vardır.

2139 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ عُرِضَ عَلَيْهِ طِيبٌ فَلاَ يَرُدَّهُ، فإِنَّهُ طَيِّبُ الرِّيحِ خَفِيفُ الْمَحْمَلِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

3. (2139)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kime tîb ikram edilirse onu reddetmesin. Çünkü, o güzel koku verir ve taşıması da kolaydır."* [Müslim, Elfâz 20, (2253); Ebû Dâvud, Tereccül 6, (4172); Nesâî, Zînet 75, (8, 189).]

AÇIKLAMA:

1- Müslim'de tîb yerine reyhan zikredilir. Esasen, bazı âlimlerin dik-

kat çektiği üzere reyhan, bütün güzel kokulu bitkilerin müşterek adıdır. Tîb dahi, her çeşit güzel kokunun adıdır. Bu sebeple Kadı İyâz merhum, bu hadiste bütün güzel kokuların kastedildiğini belirtir.

2- Ulemâ, bu hadise dayanarak reyhan takdim edildiği takdirde bunun reddini mekruh addetmiştir. Müteâkip hadisin de ifâde ettiği üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine güzel koku sunulunca reddetmezmiş.

3- Ulemâ, erkeklerin cuma ve bayram günlerinde, ilim ve zikir meclislerinde, cemaate çıkıldığı zamanlarda koku sürünmelerini müstehab addetmiştir.

Ancak erkeklerin kokuları elbisede renk bırakmamalıdır. Kadınların evlerinde koku sürünmeleri câizdir. Mescide ve sokağa çıktığı zaman kadının koku sürünmesi mekruhtur. (2145. hadise bak.)

2140 ٤– وعن أبي عثمان النهدي رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا أُعْطِيَ أَحَدُكُمُ الرَّيْحَانَ فَلاَ يَرُدَّهُ فَإنَّهُ خَرَجَ مِنَ الْجَنَّةِ].

4. (2140)- *Ebû Osman en Nehdî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden birine reyhan sunulduğu takdirde onu reddetmesin, zîra o cennetten çıkmadır."* [Tirmizî, Edeb 37, (2792).]

AÇIKLAMA:

1- Önce de söylediğimiz gibi, reyhan bütün güzel kokulu bitkilerin müşterek adıdır. Ancak, Arapçada aynı zamanda belli bir kokulu otun adıdır. Dilimizde ona fesleğen denir. Mamafih reyhan adıyla da bilinir. Münâvî, bu hadiste fesleğen kastedilmeyip bütün güzel kokulu otların kastedildiğini söyler.

2- Reyhanın (güzel kokulu bitkilerin) cennetten gelmesi iki şekilde açıklanmıştır:

a) Maksad bir teşbihtir. Yani: "Sanki cennetten çıkmış gibidir" demektir. Çünkü, cennetin kokusu sabittir, değişmez ve ebedidir yok olamaz.

b) Hadisi zahiri üzere anlamak da mümkündür. Bu durumda reyhandaki hâsiyetin cennetten gelmiş olduğu söylenebilir. Bâzı rivâyetlerde vârid olduğuna göre, cennette, dünyada bulunan şeylerin sadece adı vardır. Öyle ise cennet'i lügat mânası üzere anlamak da mümkündür: "Cennet" sarmaş dolaş ağaçların bulunduğu bahçe demek olduğuna göre, "Rey-

han sarmaş-dolaş ağaçlardan çıkmadır, ne vermede zahmet, ne de almada minnet var!" demek olur.

2141 ٥– وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قال رسولُ الله ﷺ ثلاثةٌ لا تُردُّ: الوِسادةُ، والدُّهنُ، والطِّيبُ]. أخرجهما الترمذي.

5. (2141)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Üç şey reddedilmez: Minder, yağ ve koku." [Tirmizî, Edeb 37, (2791).]

AÇIKLAMA:

1- Tirmizî'de ve Şerh-i Tuhfetu'l-Ahvazî'de "yağ" yerine süt'ün zikri geçer. el-Câmi'u's-Sağir'de ise koku zekredilmez; "minder, yağ ve süt" denir.

2- *Tîbî,* bu hadiste misafire yapılacak minder, koku ve süt ikramlarının kastedildiğini belirtir ve der ki: "Bunlar ehemmiyetsiz küçük ikramlar olması sebebiyle bunlarda minnet azdır, binaenaleyh reddedilmesi yakışık almaz."

2142 ٦– وعن نافع قال: [كانَ ابنُ عُمرَ رضيَ الله عنهما يستجمرُ بالأُلوَّة غيرَ مُطرَّاةٍ وبكافورٍ يطرحُهُ معَ الألوَّةِ ويقولُ: هكذا رأيتُ رسولَ الله ﷺ يستجمرُ]. أخرجه مسلم والنسائي.

«الاستجمارُ»: هنا البخور، وهو استفعال من الجمرة، وهي التي توضع فيها النار.

و«والأُلوَّة»: بفتح الهمزة وضمها: العود الذي يتبخر به.

و«والمُطرَّاة»: العود المربى المطيب.

6. (2142)- *Nâfi'* merhum anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) buhur yaktığı zaman saf öd ve kâfûrla karışık öd kullanır ve şunu söylerdi: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da böyle yapardı." [Müslim, Elfâz 21, (2254); Nesâî, Zînet 38, (8, 156).]

2143 ٧– وعن أبي هريرة رضيَ الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: طيبُ الرِّجالِ ما ظهرَ ريحهُ وخفيَ لونهُ، وطيبُ النِّساءِ ما ظهرَ لونهُ وخفيَ ريحهُ]. أخرجه الترمذي والنسائي.

7. (2143)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Erkeğin tîb'i (sürünme maddesi)*

koku neşreder, rengi olmaz. Kadının tîb'i ise rengi olur, kokusu olmaz." [Tirmizî, Edeb 31, (2788); Nesâî, Zînet 32, (8, 151).]

AÇIKLAMA:

Tîb sürünme maddesinin ismidir. Güzel koku neşreden her şeye tîb denir. Sadedinde olduğumuz hadis erkeklerin güzel koku maksadıyla kullanacağı sürünme maddesinin, bedende ve elbisede renk bırakacak cinsten olmamasını belirtmektedir. Gül suyu, misk, anber ve kâfûr bu çeşittendir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadınların sürünme maddelerinin dışarıya koku neşredecek cinsten olmamasını emretmektedir. Zâferân bu çeşitten bir tîb'dir. Ancak Bağavî'nin Şerhü's-Sünne'de kaydettiği üzere, şârihler, kadınlarla ilgili kaydın dışarı çıkma ile alakalı olduğunu belirtmişlerdir. "Aksi takdirde derler, evde kocası için dilediği kokuyu sürünebilir." Nitekim müteakiben kaydedeceğimiz ikinci hadiste (2145); Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* güzel koku sürünerek insanların arasına karışan kadını zâniye olarak tavsif etmektedir.

2144 ٨– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَتَطَيَّبُ بِذِكَارَةِ الطِّيبِ: المِسْكِ والعَنْبَرِ ويَقُولُ: أَطْيَبُ الطِّيبِ المِسْكُ]. أخرجه الترمذي.

« ذِكَارَةُ الطِّيبِ »: مالالون له.

8. (2144)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) şunu demiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* misk ve anber gibi, renksiz koku maddeleri sürünürdü ve derdi ki: "Sürünme maddelerinin en iyisi misktir." [Tirmizî, Cenâiz 16, (991); Nesâî, Zînet 31, (8, 151, 152); Ebû Dâvud, Cenâiz 37, (3158).]

AÇIKLAMA

Misk, tabiî koku çeşitlerinden biridir. Bir cins erkek ceylanın karın derisinin altından elde edilir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu kokunun diğer kokulardan üstün ve muteber olduğunu beyan etmektedir.

2145 ٩– وعن أبى موسى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُّ عَيْنٍ زَانِيَةٌ وإنَّ المَرْأَةَ إذَا اسْتَعْطَرَتْ، ثُمَّ مَرَّتْ بِالْمَجْلِسِ فَهِىَ زَانِيَةٌ]. أخرجه أصحاب السنن.

« اسْتَعْطَرَتْ »: استفعلت من العطر، وهو الطيب.

9 . (2145)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Her göz zânidir. Şurası muhakkak ki, kadın koku sürünür, sonra da (erkek) cemaate uğrarsa o da zâniyedir." [Tirmizî, Edeb 35, (2787); Ebû Dâvud, Tereccül 7, (4174,4175); Nesâî, Zînet 35, (8, 153).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (alehissalâtu vesselâm) her bir göze zâni demekle, yabancı kadına şehvetle bakmayı zinaya nisbet etmekte ve bundan yasaklamaktadır. Çünkü nazar zina fazîhasının ilk adımıdır. Dinimiz bir fiili haram ilan etmişse , ona görtüren sebepleri de haram ilan etmiştir. İşte bu hadiste şehvet nazarıyla bakmanın tahrîm ediliş örneğini görmekteyiz. Âyet-i kerîme mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara ayrı ayrı hitab ederek gözlerini haramdan korumalarını emreder (Nûr 30-31).

2- Kadınların koku sürünerek erkek cemaatine uğraması bir nevi zina olarak tavsîf edilmiştir. Çünkü bu hal, erkeklerin şehvetini tahrik edecek, onların nazarlarını kendisine çekecektir. Şehevî olan böyle bir bakış ise, daha önce belirtilmiş olan göz zinası'dır. Bu kötü duruma koku sürünen kadın sebep olduğu için, zâniye olarak tavsif edilmiştir.

Şunu da belirtelim ki , bu bâbın ilk hadisi olarak kaydelilen: *"Dünyanızdan bana üç şey sevdirildi: Kadın, güzel koku..."* hadisinde, kadınla güzel kokunun beraber zikrinde âlimler kadınla koku arasındaki irtibat yönüyle bir incelik, bir kasd-ı mahsus görürler. Böylece kadının, güzel koku sürünerek yabancı erkeklerin arasına karışmasındaki mahzur daha iyi anlaşılır.

2146 ١٠ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَيُّمَا امْرَأَةٍ أَصَابَتْ بَخُوراً فلا تَشْهَد معنا الْعِشَاءَ الآخِرَةَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

10. (2146)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kendisine buhur değen kadın sakın bizimle yatsı namasına katılmasın. "[Müslim, Salât 143, (444); Ebû Dâvud, Tereccül 7, (4175); Nesâî, Zînet 37, (8, 154).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen "buhur değmek"ten murad, kadının üzerinde koku duyulmasıdır. Şu halde ne suretle sinmiş olursa olsun üzerinde koku bulunan kadın mescide uğramayacaktır. " Yatsı naması" diye tahsis edilme-

si te'kîd içindir. Zira gece vakti fitne vukûundan daha çok korkulur. Ayrıca kadınlar mescide gitme fırsatını daha çok yatsı namazında bulabilirler. Bu sebeple öncelikle "yatsı" denmiştir. Hülâsa, üzerinde koku bulunan kadınların diğer vakitlerde mescide gitmelerinde bir beis yok, gidebilirler demek değildir.

Bu ve benzeri hadisler kadının mescide çıkmasını yasaklamıyor. Ancak kayıt getirmiş oluyor. Bazı âlimler, kadının mescide ve sokağa çıkması için, konan şartlara uyulmadığı takdirde çıkmakta men edilmesinin vâcib olduğunu söylemiştir. *Kadı İyâz:* "Kadın mescide çıkmaktan men edilirse, başka maksadla çıkmalarından ekseriyetle men edilir" demiştir.

ALTINCI BÂB

ZİNETLE İLGİLİ ÇEŞİTLİ MESELELER

2147 ١ – عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ، الْفِطْرَةُ خَمْسٌ الخِتَانُ، والإِسْتِحْدَادُ، وقَصُّ الشَّارِبِ، وتَقْلِيمُ الأظفارِ، ونَتْفُ الإِبْطِ]. أخرجه الستة.

«الاستحداد»: كحلق العانة، ونحو ذلك من التنظيف الذي تحتاج المرأة إليه.

1. (2147)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Fıtrat beştir: Sünnet olmak, etek traşı olmak, bıyığı kesmek, tırnakları kesmek, koltuk altını yolmak."*[Buhârî, Libâs 63, 64, İsti'zân 51; Müslim, tahâret 39, (257); Muvatta, Sıfatu'n Nebiyy 3, (2, 921); Tirmizî, Edeb 14, (2757), Ebû Dâvud Tereccül 16, (4198); Nesâî, Tahâret 10, 11, (1, 14, 15).]

AÇIKLAMA:

B hadisin anlaşılması için iki noktanın açıklanması gerekmektedir.

A) *Fıtrat'la ne kastedilmişitir?*

B) *Fıtrattan olan hasletler nelerdir?*

A) FITRAT NEDİR?

Fıtrat'ın bu bahiste ne manaya geldiğini 2133 numaralı hadiste kısaca açıklamış idik. Gerek âyetlerde ve gerekse hadislerde çokca geçen bir tâbir olması haysiyyetiyle, kelimeyi burada biraz daha açmayı gerekli görüyoruz.

★ Fıtrat, Râgıb'a, göre, asıl itibariyle boylamasına yarılmadır. *"Yarık"*a, "ihtira" ve "icâd"a dahi fıtrat denmiştir. Ebû Şâme'ye göre, fitrat'ın aslı "İlk yaratılış" mânasınadır. Nitekim Kur'an'da Cenâb-ı Hakk'ın ismi olarak Fâtıru's-Semâvât ve'l arz göklerin ve yerin yaratıcısı tabiri geçmektedir. Hadis-i şerifte de: كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ *"Her çocuk,*

fıtrat (yani Allah'ın ilk ortaya koyduğu yaratılış) üzere doğar" buyrulmuştur. Bu açıklama şu âyete de işâret etmektedir: فِطْرَةَ اللّٰهِ الَّتِى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا **"..Allah'ın insanları üzerine yarattığı, o fıtrat..."** (Rum 30). Burada ifade edilen mâna şudur: Her insan eğer doğduğu anda terkedilecek (ve hiçbir hâricî telkin ve tercihte bulunulmayacak) olsa, aklı onu hak din'e yani tevhîd'e götürür. Bu söyleneni şu âyet dahi te'yîd eder: فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللّٰهِ **"O halde (habibim), sen yüzünü bir muvahhit olarak dine, Allah'ın o fıtratına çevir ki, O insanları bunun üzerine yaratmıştır"** (Rum 30). Bu hususu, keza yukarıda kaydettiğimiz hadisin devamı da te'yîd eder: "...Çocuğu ebeveyni yahudî veya hıristiyan veya mecusi... yapar." Şu halde sadedinde olduğumuz hadis şöyle demiş olmalıdır: *"Fıtrattan olan şu beş şeyi kim yaparsa nefsini, Allah'ın kullarını yaratmış bulunduğu aslî fıtrat ile muttasıf kılar." Bundan da maksad, insanları bu beş şeye teşvik etmek, onların en mükemmel sıfatları takınıp en güzel sûret üzere olmalarını sağlamaktır."*

Fıtrat'ın mânasını açıklama sadedinde *Hattâbî* şunu kaydeder: "Ulemânın ekserisi bu hadiste "fıtrat"tan muradın sünnet olduğunda ittifak etmiştir." Hattâbî'den başkaları da bu görüştedirler. Derler ki: "Hadisin mânası: "Şu beş şey geçmiş peygamberlerin sünnetindendir" demektir.

★ Bir kısım âlim de : Fıtrat'ın mânası "din"dir. *Ebû Nuaym el-İsfehânî, Mâverdî, eş-Şeyh Ebû İshâk* sadedinde olduğumuz hadiste fıtrat'tan muradın din olduğunu söyleyenlerdendir.

★ *İbnu Salâh,* fıtrat kelimesini sünnet'le açıklamayı yadırgayarak sünnetü'l-fıtrat şeklinde mahzuf bir izâfet çerçevesinde anlaşılmasının daha uygun olacağını söylemiş ise de, bu itiraza itiraz eden Nevevî, hadisini: وَمِنَ السُّنَّةِ قَصُّ الشَّارِبِ وَنَتْفُ الإِبْطِ وَتَقْلِيمُ الأَظْفَارِ *"Sünnetten olarak bıyığın kesilmesi, koltuk altının yolunması, tırnakların kesilmesi vardır"* şeklindeki vechini göstererek fıtratın izafetle kayıtlamadan, mutlak haliyle sünnet manasında anlaşılmasının doğru olduğunu delillendirmiştir. İbnu Hacer, fıtrat yerine "sünnet" kelimesinin muhtelif rivâyetlerde vârid olduğunu belirtir.

Fıtrat'ın mânasını tesbitte *Kadı Beyzâvî* daha eslem bir yol tutar. O'na göre, ulemanın ileri sürdüğü bütün mânalar sahihtir. Kelime, hepsini ifade edecek câmî bir mana taşımaktadır. Binaenaleyh ihtira, cibillet, din, sünnet mânalarına gelir. Der ki: "Fıtrat, peygamber tarafından ilk defa ihtira edilen ve bütün şeriatlarce ittifakla benimsenmiş olan eski

sünnet (es-Sünnetü'l-kadîme) dir. Sanki bunlar, cibillî, fıtrî emirlerdir, insanlık bunlar üzerine yaratılmıştır."

Şunu da belirtmek gerek. Hadisin bazı vecihlerinde fıtrat yerine kullanılmış olan sünnet kelimesi, ıstılâhi mânadaki sünnet değildir, yani "vacib"in mukabili olan sünnet değildir, yol manasına gelen sünnettir. Bu görüşte cezm eden şeyh *Ebû Hâmid,* Mâverdî ve başkaları: "Bu, şu hadiste olduğu gibidir: عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ *"Size benim sünnetime ve benden sonra da Hülafâ-i Râşidîn'in sünnetine uymak gerekir."* Mâlikî fakihlerinden Ebû Bekir İbnu'l-Arabî sadedinde olduğumuz hadiste geçen beş haslete uymanın vâcib olduğuna hükmetmiş ve : "Zîra kişi, bunları terkedecek olsa insani görünüşünü kaybeder, insanlığını yitirenden nasıl İslâm'lık beklenir?" demiş ise de Ebû Şâme: "Hadisin taleb ettiği şeyler, ahlâkı güzelleştirmeye mahsus olan nezâfettir. Bunun için Şâri'den vâcib kılıcı bir emre gerek yoktur. İnsanların fıtrî meyilleri yeterlidir, mücerred nedb ifade eden beyan kâfidir" demiştir.

B) FITRATTAN OLAN ŞEYLER

Fıtrat'ın ne olduğunu kavradıktan sonra "fıtrat"a giren şeyleri bilmeye sıra gelmiş olmaktadır. Sadedinde olduğumuz hadis "fıtrat"tan olan beş şeyi saymaktadır: Hitân (sünnet olmak), etek traşı, bıyığı kesmek, tırnakları kesmek, koltuk altını yolmak.

Hemen belirtelim ki fıtrat'tan haber veren hadisler ya burada olduğu gibi hasr ifade eden bir üsluba sahiptir ya da ba'ziyet (parça, kısım) ifade eden bir üsluba sahiptir. Sadedinde olduğumuz hadis, "Fıtrat beştir" diyerek kesin bir üslubla hasr ifâde etmekte, sanki bir altıncı "fıtrat" yokmuş intibâını vermektedir. Halbuki aynı hadis: الْفِطْرَةُ خَمْسٌ أَوْ خَمْسٌ مِنَ الْفِطْرَةِ *"Fıtrat beştir veya fıtrattan beş şey vardır..."* şeklinde şekk ifâde eden bir tarzda da rivâyet edilmiş olmaktan başka, خَمْسٌ مِنَ الْفِطْرَةِ *"Fıtrattan beş şey vardır..."* diye kesinlikle ba'ziyet (kısım) ifade eden üslubla da rivayet edilmiştir. Kaldı ki, bu hadisle hasr kastedilmediğini gösteren başka rivayetler de vardır. O rivayetlerde, fıtrat'la ilgili hasletler değişik rakamlarla ifade edilir ve burada sayılan beş şeyin dışında başka hasletler de sayılır. Sözgelimi müteâkiben kaydedeceğimiz 2148 numaralı hadiste fıtrattan olan on haslet sayılırken, İbnu Ömer'den kaydedilen bir hadiste üç haslete yer verilmiştir: مِنَ الْفِطْرَةِ حَلْقُ الْعَانَةِ وَتَقْلِيمُ الأَظْفَارِ وَقَصُّ الشَّارِبِ "Fıtrattan üç şey: Etek traşı, tırnakların kesilmesi, bıyığın kesilmesidir."

Şu halde bu hadislerde zikredilen rakamlardan murad hasr değildir. Âlimler, verilen rakamlar hakkında farklı yorumlar ileri sürmüşlerdir. Bilinmesi gerekenlerden bazılarına göre:

★ Resûlullah, önce beş hasleti duyurdu, sonra ziyâdeleri ilan etti.

★ Beş hasletin ehemmiyetini te'kidde mübâlağa için hasr'a yer verilmiştir. Hadislerde bunun başka örneği de var: اَلدِّينُ النَّصِيحَةُ **"Din nasihattır"** veya الحجّ عرفة *"Hacc Arafat'tır"* hadislerinde olduğu gibi. Dinin içinde pek çok mesele olduğu halde, "nasihat"ın ehemmiyetini tebârüz ettirmek (vurgulamak) için, *"Din nasihattır"* buyurulmuştur. İkinci örnek de öyle: Hacc'ın en mühim rüknü Arafat vakfesi olduğu için *"Hacc Arafat'tır"* denmiştir. *Tirmizî*'nin tahric ettiği: مَنْ لَمْ يَأْخُذْ شَارِبَهُ فَلَيْسَ مِنَّا *"Kim bıyığını almazsa bizden değildir"* hadisi de te'kid ifade eder.

Ebû Bekir İbnu'l-A'rabî, "fıtrat"a giren hasletlerin otuza baliğ olduğunu söylemişse de, İbnu Hacer: "Fıtrat lâfzıyla bizzat hadislerde ifade edilen hasletleri kastetmişse otuzu bulmaz, fıtrat'a izâfe edilmeksizin daha âmm olarak beyan edilen hasletleri kasdetmiş ise bunlar otuzu çok geçer, tahdîde gelmez" der. Bu hadislerde (Fıtrat kelimesine izâfe edilerek) zikredilen hasletlerin hepsi (mecmûu) toplam olarak onbeşi bulur..." Sadedinde olduğumuz hadiste gelen beş şey dışındakiler şunlardır:

1- Abdest,

2- İstinşak (burna su çekmek),

3- İstinsâr (sümkürmek),

4- İstinca,

5- Misvak,

6- Cuma günü (haftalık) yıkanma,

7- Sakalın, uzatılması,

8- Saçın (tepe-alın arasından yanlara) ayrılması,

9- Parmak mafsallarının yıkanması,

10- İntizâh (abdestten sonra -vesveseyi def için- pantalonun ön kısmına avuçla bir miktar su çilemek).

Hadislerde *"Fıtrat"* kelimesine izafe edilmeden beyan edilen hasletlerin çokluğuna dikkat çeken İbnu Hacer, örnek olarak Tirmizî'de gelen Ebû Eyyub (radıyallâhu anh) rivâyetini kaydeder:

أَرْبَعٌ مِنَ السُّنَنِ الْمُرْسَلِينَ: الْحَيَاءُ وَالتَّعَطُّرُ وَالسِّوَاكُ وَالنِّكَاحُ

"Eski peygamberlerin sünnetinden dört tanesi şunlardır: Hayâ, koku sürünmek, misvâk, nikâh (evlenmek)."

Dînî ve dünyevî maslahatlara müteallik olan bu hasletler zımnında *İbnu Hacer* örnek olarak şunları zikreder:

Dış görünüşün (hey'et) güzel kılınması, bedenin toptan veya parça parça temizliği, büyük ve küçük abdestleri bozduktan sonra temizlikte ihtiyât, temas ettiğimiz insanlara kötü kokularla eza vermekten kaçınmak, putperest, mecûsî, hıristiyan, yahudî gibi gayr-ı müslimlere ait şiarlara (alâmetlere) muhâlefet şâri'nin emirlerine uyma... وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ **"Size şekil verip de şeklinizi güzel yapan... Allah'tır"** (Mü'min 64) âyetinin işâret ettiği hususun korunması; çünkü, mezkûr hasletlerin muhafazası ile bu gerçekleştirilecektir. Zîra âyet-i kerîme sanki şöyle demektedir: "Suretinizin güzelliğini devam ettirecek şeyleri koruyun."

En eski peygamberlerden beri insanlığa talim edilen ve görüldüğü üzere esasını temizlik ve hâricî görünüş teşkîl eden bu hasletlere riayetin dünyevî neticesini *İbnu Hacer* şöyle noktalar:

"Bu hasletler korununca mürüvvet ve insanlarla matlub kaynaşma hasıl olur. Çünkü insan, güzel bir hey'et ve sevimli bir dış görünüş izhâr edebilirse başkalarına daha câzip, daha çekici gelen bir hal kazanır. Böylece sözü dinlenir, fikri kabul edilir."

2148 ٢ – وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ: عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ: قَصُّ الشَّارِبِ، وَإِعْفَاءُ اللِّحْيَةِ، وَالسِّوَاكُ، واسْتِنْشَاقُ الْمَاءِ، وَالْمَضْمَضَةُ وَقَصُّ الأظْفَارِ، وَغَسْلُ الْبَرَاجِمِ، وَنَتْفُ الإبْطِ، وَحَلْقُ الْعَانَةِ، وَانْتِقَاصُ الْمَاءِ].

« يَعْنِي الاسْتِنْجَاءَ ».

« الْبَرَاجِمُ »: عقد الأصابع الظاهرة.

2. (2148)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"On şey fıtrattandır: Bıyığın kesilmesi, sakalın uzatılması, misvak, istinşak (burna su çekmek), mazmaza (ağza su çekmek), tırnakları kesmek, parmak mafsallarını yıkama, koltuk altını yolmak, etek traşı olmak, intikâsu'l-mâ yani istinca yapmak."* [Müslim, 56 (261); Ebû Dâvud, Tahâret 29, (53); Tirmizî, Edeb 14, (2758); Nesâî, Zînet 1, (8, 126, 127).]

AÇIKLAMA:

1- *Fıtrat*'la ne kastedildiğini önceki hadiste yeterince açıkladık. Pek çok hadiste, "fıtrat"tan olan şeylere temas edildiğini, pek çok hasletin buraya girdiğini, onbeş tanesinin hadislerde fiilen fıtrat kelimesine izâfe edilerek zikredildiğini gördük.

2-İNTİKÂSU'L-MÂ: Bu hadiste, fıtrattan olan hasletlerden on adedinin bir arada sayıldıklarını görmekteyiz. Bunların bir kısmı ile ilgili açıklama daha önce yapılmıştır. Bazıları hakkındaki açıklama da müteakip hadislerde yapılacaktır. Burada dikkat çekeceğimiz bir haslet intikâsu'l-mâ'dır. Bu tabir ile ne kastedildiği alimlerce ihtilaf edilmiştir. Kelime olarak suyun noksanlaşması demektir. Ancak farklı rivayetlerde daha başka kelimelerle de ifade edilmiş olduğu için ulemanın yorumu ihtilaflı olmuştur. Teysîr'in aldığı vecihte de görüldüğü gibi bazıları, istinca diye açıklamıştır. Bazılarına göre de abdest bozduktan sonra suyu kullanmak suretiyle idrar akıntısını kesmektir. Bir kısım âlimler de "abdestten sonra su serpme" demiştir. Nitekim bir rivayette intikas'a bedel intidâh kelimesi kullanılmış ve su serpme te'vilini desteklemiştir. Çoğunluk da böyle anlamıştır. İntikâs, idrar sızıntısı vâki olduğu şeklinde kalbe bir vesvese düşmemesi için avret mahalline biraz su serpmektir.

Bu mesele daha ziyâde erkekleri alâkadar eden bir teferruattır. Küçük abdestten sonra miktarı, şahıstan şahısa yaştan yaşa, hatta mevsimden mevsime değişen bir müddet içerisinde idrar borusundan bir sızıntı gelir. Bu gelinceye kadar abdest almamak icabeder. Beklenmiş olmasına rağmen abdestten sonra yaşlık hissedilerek vesveseye düşülme hâli sıkça vukûa gelir. İşte intikâsu'l-mâ'yı bazı âlimler, başka rivayetlerde gelen intizâh'a dayanarak su serpmek olarak anlamışlardır. Zîra, mezkûr vesvesenin önlenmesi için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldıktan sonra mezâkir'e (avret mahalline) avuçla bir miktar su serpmeyi tavsiye eder. Bu, dinimizin bir ruhsatı, bir kolaylığıdır, Şefi'imizin *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir şefkatidir. Ashab-ı Sünen'in el-Hakem *İbnu Süfyan* (radıyallâhu anh)'dan rivayetlerine göre, Süfyân, Resûlullah'ı abdest aldıktan sonra bir avuç su alarak avret mahalline serptiğini görmüştür. İbnu Hacer Beyhakî'den naklen şu rivayeti kaydeder: "Bir adam İbnu Abbâs'a gelir ve: "Ben, namaz için kalkınca bir yaşlık buluyorum" der. İbnu Abbas (radıyallâhu anhümâ) ona şu cevabı verir: "Su serp, böyle bir yaşlılık bulunca "serptiğim sudandır" de."

NOT: İslâm ulemâsı "fıtratta olan hasletler" le ilgili hadisleri açıklarken iki noktaya dikkat çekerler:

1) "Fıtrattan olan hasletler", âyet-i kerîmede Hz. İbrahim'in ibtila (imtihan) edildiği bildirilen "kelimeler"dir. وإذ ابتلى ابراهيم ربه بكلمات فاتمهن Âyet meâlen şöyle: **"Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle (emirlerle) denemiş, o da onları yerine getirmişti..."** (Bakara 124). Sahih bir senetle İbnu Abbâs'tan geldiği üzere: "Hz. İbrahim'in ibtila (imtihan) edildiği ve onun da yerine getirmiş olduğu kelimelerden maksad fıtrat hasletleridir. Bunlardan biri de sünnet olmaktır."

2) Bu hasletlerin yerine getirilmesi gereklidir, çünkü, bir başka âyette *Hz. İbrahim* (aleyhisselâm)'e uyulması emredilmektedir: ثم اوحينا اليك ان اتبع ملة ابراهيم **"Şimdi ey Muhammed! Sana, "Doğruya yönelen, puta tapanlardan olmayan İbrahim'in dinine uy" diye vahyettik"** (Nahl 123).!

Bazı âlimler, buradan da hareketle, *"İbtila çoğunluk itibariyle, vâcib olan işlerde vâki olur"* mülâhazasıyla, fıtrattan olan hasletlere uymanın, vacib bile olduğunu söylemişlerdir. Ancak diğer bazıları, bunları *Hz. İbrahim* (aleyhissalâm)'in vücub bir vazife olarak yapmış olması halinde bize de vecibe olabileceğini, fakat bir nedb olarak yapmış ise bizim için de vücûb değil, nedb ifade edeceğini söyleyerek îtiraz etmişlerdir. Öyleyse bu fıtrat hasletlerinin vücub ifâde edip etmediğinin tesbitinde başka deliller getirmek gerekecektir.

Esas olan, bunların vücub ifade etmemesidir, nedb ifade etmesidir.

2149 ٣- وعن أنس رضي الله عنه قال: [وقت لنا رسول الله في قص الشارب، وتقليم الأظفار، ونتف الإبط، وحلق العانة، أن لا يترك أكثر من أربعين ليلة]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

3. (2149)-Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bize bıyığın makaslanıp, tırnağın kesilmesini, koltuk altının yolunup, eteğin traş edilmesini kırk gün aşmayacak şekilde vakitledi." [Müslim, Tahâret 51, (258); Ebû Dâvud, Tereccül 16, (4200); Tirmizî, Edeb 15, (2759); Nesâî, Tahâret 13, 14, (1, 15, 16).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis vücutta yapılacak bazı temizliklerle ilgili bir müddet fikri vermektedir. Hadis, ulemânın da anladığı üzere tırnak kesmek, bıyık ve diğer traşları yapmak için kırk günü beklemeyi emretmiyor. Bu faz-

lalıklar çıktıkça hemen atılması esastır. Kırk gün, âzamî müddeti ifâde eder ve *"Kırk günü geçirmeyin"* mânasında anlaşılması gerekir.

Bu sayılan temizliklerin haftanın hangi gününde, günün hangi saatinde ve ne sûretle yapılması gerektiği hakkında mevsûk rivâyet mevcut değildir. Sadece, Resûlullah'ın temizlik işlerini cuma günü yaptığına dair rivâyet vardır. *Beyhakî,* Resûlullah'ın tırnaklarını cuma günü kesmeyi sevdiğine dair *Ebû Câfer Bâkır*'dan mürsel bir rivâyet kaydetmiştir. Mevsuk olmayan bâzı zayıf rivayetlerde alaca hastalığına sebep olacağı belirtilerek çarşamba günü tırnak kesmek yasaklanmıştır. Ancak *Münâvî, Süheylî*'den naklen şunu kaydeder: "Çarşamba gününün uğursuzluğu, Hz. Peygambere uymayı terk sonucu şundan bundan uğursuzluk çıkarmayı âdet edinerek, çarşambadan da uğursuzluk arayan kimseyedir. Bunu yapmak ise tevekkülü az olan insanların harcıdır. Böylelerine, o günkü tasarrufları zarar verir." *Münâvî* der ki: "Velhasıl, müneccimler gibi bâtıl bir inançla uğursuzluk getireceği düşüncesiyle çarşamba gününden kaçınmak şiddetle haramdır. Çünkü haftanın her günü Allah'ındır. Tek başına ne fayda ne de zarar verir. Onun dışında da bir zarar, bir mahzur yoktur. Kim günlere uğursuzluk izafe ederse kendi uğursuzluğunu bulur. Kim de Allah'tan başka hiç birşeyin, fayda ve zarar vermeyeceğine kâni olursa, bu meselede hiçbir şeyin ona kötü bir tesiri olmaz. Bil ki uğursuzluk sadece buna inanan kimseye gelir. Öyle ise asıl bela bu bâtıl inançtır." Şunu da kaydedelim ki, gayr-i mevsuk bir kısım rivâyetlerde, çarşamba gününe uğursuzluk izafe edilirken, yine gayr-i mevsuk diğer bazılarında da "uğur" izâfe edilmiştir. Haftanın her gününün nasıl bir uğur getireceğini ayrı ayrı sayan bir rivâyette çarşamba günü için:

وَمَنْ قَلَّمَهَا يَوْمَ الْاَرْبِعَاءِ خَرَجَ مِنْهُ الْوَسْوَاسُ وَالْخَوْفُ وَدَخَلَ فِيهِ الْأَمْنُ وَالشِّفَاءُ

"Kim çarşamba günü tırnaklarını keserse vesvese ve korku çıkar, yerine emniyet ve şifa girer" der.

Şârihlerin bir kısmı herhangi bir rivâyete dayanmaksızın tırnak kesmede şu tertibe uyulmasını kaydederler: Önce sağ elin şehâdet parmağından başlayarak, sonra orta, yüzük, serçe parmaklarını tırnaklarını sırayla kesip en sonunda baş parmağa geçilmelidir. Sol elde ise küçük parmaktan başlayıp yüzük, orta, şehâdet ve baş parmağa sırayla geçilmelidir. Ayak tırnakları kesilirken sağ ayağın küçük parmağından başlayıp sol ayağın baş parmağına geçip sırayla en son küçük parmağa ulaşılmalıdır. *Nevevî* bu tertibe müstehab demiş ise de rivayetten delil kaydetmemiştir. Tırnaklar parmağa zarar vermeyecek şekilde imkan nisbetinde dipten kesilmelidir.

Koltuk altı kıllarının temizliği için hadislerde hep "yolmak" tâbiri kullanılır. Dolayısiyle, ulemâ, bu temizliğin "yolarak" yapılmasının sünnet olduğunu söylemekte ittifak eder. Ancak, bunun bir vecibe olmadığı, dileyenin traş edebileceği veya ilaçla bertaraf edebileceği de söylenmiştir. Nitekim, İmam Şâfiî gibi şeriat ve sünneti çok iyi bilen ve tatbik eden bir büyüğün yolmanın acısına dayanamadığı için, koltuk altlarını berbere kazıttığı rivâyetlerde gelmiştir.

Bu temizliğe de sağ koltuktan başlamak müstehabdır. Bıyıkları keserken de sağdan başlanır.

Daha önce belirtildiği üzere, bıyığın dipten kazınması ile yukarıdan alınması meselesi ihtilâflıdır. Hanefîler dipten kazınmasını efdal görür. İmam Mâlik, dipten kesilmesini âfet sayar, böyle yapanların te'dib edilmesini emredermiş. Ona göre, bıyık üst taraftan da kesilmemeli, dudağın ucunun etrafı açılmalıdır.

2150 ٤– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اخْتَتَنَ إبْرَاهِيم بِالْقَدُّومِ، وقَالَ بعضهم مخففٌ: وهو ابنُ ثمانِينَ سَنَةً]. أخرجه الشيخان.

«الْقَدُوم»: بالتخفيف آلة النجار، وبالتشديد: اسم موضع، وقيل: بالعكس.

4. (2150)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İbrahim (aleyhisselâm) Kaddûm nâm -bazısı da şeddesiz olarak Kadûm demiştir- mevkide seksen yaşında olduğu halde sünnet oldu."* [Buhârî, İsti'zân, 51, Enbiya 8; Müslim, Fedâil 151, (2370).]

AÇIKLAMA:

1- *Kaddûm* veya *Kadûm*, iki mânaya gelmektedir:

a) Ucu eğri marangoz keseri, satır.

b) Bir yer adıdır. Mu'cemu'l-Büldan'daki bir rivayete göre vaktiyle Şam'da (yâni Suriye'de) Halep yakınlarında mevcut olmuş bulunan bir karye'nin adıdır. *İbrahim Halilu'r-Rahmân*'ın meclisidir, şimdilerde bilinmemektedir. Yine Mu'cemu'l-Büldân'ın verdiği bilgilere göre, Na'mân'da bir yer adı, Medine yakınlarında bir dağ adı, Yemen'de bir kale adıdır. Sadedinde olduğumuz rivâyet, kelimeyi "Suriye'de Hz. İbrahim'in sünnet olduğu köyün adı" mânasında anlamamıza da müsait olduğu gibi, keser mânasında anlamamıza da müsaittir. Nitekim bâzı şârihler bu mânayı esas almıştır.

2- Bu rivâyet *Hz. İbrahim*'in 80 yaşında iken sünnet olduğunu göstermektedir. 120 yaşında sünnet olduğunu haber veren rivâyetler de vardır. Aradaki ihtilâfı çözmek için şarihler çeşitli yorumlar getirirler. Hatta *El-Kemâl İbnu Talha* hitân üzerine te'lif ettiği müstakil bir cüzde iki ayrı rivâyeti kaydettikten sonra demiştir ki: "Bunlar şöyle cem'edilir: Hz. İbrahim 200 yıl yaşadı. Bunun 80 senesi sünnetsiz devredir, 120 yılı da sünnetli olarak geçen ömrüdür. Öyleyse önceki hadis onun doğumundan itibaren saymak kaydıyla 80 yaşında iken sünnet olduğunu, diğer hadis de öldüğü andan geriye saymak sûretiyle hayatının 120. yılında sünnet olduğunu belirtmektedir." Bu açıklamaya *el-Milha fi'r-Reddi Alâ İbni Talha* adında müstakil bir te'lifle cevap veren el-Kemâl İbnu'l-Adim dört ayrı nokta-i nazardan bu görüşün yanlışlığını belirtmiştir. *Kemâl İbnu'l-Adim* dört ayrı nokta-i nazardan bu görüşün yanlışlığını belirtmiştir. *Kemal İbnu'l-Adim'in* dikkat çektiği hususlardan biri Hz. İbrahim'in yaşı hususunda gelen rivâyetlerin ihtilaflı olduğu ve bunlardan da hiçbirinin sâbit bulunmadığı, dolayısiyle, mezkur ihtilafın çözü-münde yaşı esas almanın mümkün olmadığıdır. Rivayetler Hz. İbrahim'in 200, 175, 161 yaşlarında vefat ettiğini söylemektedir.

3- SÜNNET YAŞI

Sünnet olma yaşı ihtilâflıdır. Denebilir ki, bu hususta dinimizin kesin bir emri yoktur. Bazı hadisler doğumun yedinci gününü tesbit ederse de cumhur bunu istihbâb olarak anlamıştır. İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayette: "Erkeği, "idrak edinceye kadar sünnet etmezlerdi"denmiş olmasını delil kılan bâzı âlimler: "Küçük yaşta sünnet, bu iş, küçüğe kolaylaştırmak içindir, zîra henüz uzvunun zayıflığı ve anlayışının azlığı sebebiyle ona zor gelmez" demiş ve sünnetin gerektiği yaşı, uzvun kullanılma zamanına tâlik etmiştir: "Meseleye aklen bakıldığı zaman anlaşılır ki, sünnet, uzvun cimâda kullanılmasına ihtiyaç hasıl olma zamanının yaklaşmasına kadar gereksizdir."

İbnu Hacer, bu görüşe katılmaz ve der ki: "Hz. İbrahim'in (80 yaşında sünnet olduğunu haber veren) kıssası, herhangi bir sebeple sünnet olma işi gecikmiş olsa bile ileri yaşta sünnet olmanın gereğine ve bunu taleb etmenin meşruiyyetine delil teşkil eder. Fakat sünneti ihtiyarlığa kadar te'hir etmenin meşru olduğuna delil olmaz. Akla dayanılarak beyan edilen mütâlaaya gelince, bu sağlıklı bir muhakeme olamaz. Zîra hitânın hikmeti, sadece cimanın gereklerini tamamlamaya münhasır değildir. Sözgelimi bir hikmeti de sünnetle alınan kabuğun bir miktar idrarı tutmasıdır. Bu hal, bilhassa su kullanmayıp taşla istinca edenlerde ciddî bir meseledir. Bevl işi bittikten sonra kabukta kalan idrarın akarak elbiseyi veya bedeni

kirletmeyeceğinden kesinlikle emin olunamaz. Bu durumda, çocuğa namazın emredilme yaşından önce sünnet edilmesinde acele etmek gerekecektir ve bu yaş, sünnet için en uygun zamandır."

Bu ifadesiyle İbnu Hacer, alıştırmak için nâfile olarak namazın emredilme yaşı olan temyiz yaşı'ndan önce sünnet edilmesi gereğini söylemiş oluyor. Temyiz yaşı, her çocuğa göre değişen bir keyfiyet ise de vasatî olarak 6-7 yaşları temyiz yaşı kabul edilmiştir. Öyle ise çocuğun en geç 4-5 veya 6 yaşlarında sünnet edilmesi daha muvafık gelmektedir.

4- Görüldüğü üzere, sünnet (hitân) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından teşrî edilmiş bir amel değildir. Bazı hadisler, bunu ilk defa *Hz. İbrahim*'in teşri ettiğini belirtir. Yahudilerde de bidayetten beri uygulanan bir ameldir. Ehl-i Kitap olmayan başka kavimlerde de tarih boyunca görülmüştür: Eski Mısırlılar, Habeşli zenciler, Kolklar vs.

5- Bazı hadisler kızların sünnetinden de bahseder. Ancak bu, bütün kadınlar için gerekli olan bir durum değildir. Bazı bölgelerde kadınlar, kesilmesi gerekecek kadar fazlalık taşıdıkları için onlar hakkında da sünnet teşrî edilmiş ve Resûlullah meselenin ahkâmını beyan etmiştir. Yurdumuzda ihtiyaç duyulmadığı için burada teferruata girmeyi gereksiz addediyoruz. Ancak Resûlullah'ın ümmetin her meselesine nasıl ilgi duyup irşadda bulunduğunu göstermek maksadıyla 2153. hadiste bazı açıklamalar kaydedeceğiz.

2151 ٥– وعن يحيى بن سعيد: [أنَّهُ سمعَ سعيدَ بنَ المُسيّبِ يقولُ: كانَ إبراهيمُ عليهِ السَّلامُ أوَّلَ النّاسِ ضيَّفَ الضَّيفَ، وأوَّلَ النّاسِ اختتَنَ، وأوَّلَ النّاسِ قصَّ شارِبَهُ، وأوَّلَ النّاسِ رأى الشَّيبَ، فقالَ: يا ربِّ ما هذا؟ قالَ: وقارٌ. قالَ: ربِّ زِدْني وقاراً]. أخرجه مالك.

وزاد رزين: [وهُوَ ابنُ مائةٍ وعِشرينَ سنةً وعاشَ بعدَ ذلكَ ثمانينَ].

5. (2151)- *Yahya İbnu Saîd*'in anlattığına göre, Saîd İbnu'l Müseyyeb (rahimehullah)'ten şunu işitmiştir: "Hz. İbrahim (aleyhisselâm), misafir ağırlayan ilk kimse idi. Keza o ilk sünnet olan kimseydi. Bıyığını kesenlerin ilki, saçında aklık görenlerin ilki de o idi. Ak saçları görünce: *"Ya Rabbi bu nedir?"* diye sormuş; Rabbi de: "Bu vakardır ey İbrahim!" demiş. O da: "Rabbim! Öyleyse vakarımı artır!" diyerek duada bulunmuştur." Rezîn şunu ilave etmiştir. "Bu sırada Hz. İbrahim 120 yaşındaydı. Bundan sonra 80 yıl daha yaşadı." [Muvatta, Sıfatu'n-Nebi 4, (2, 922).]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyetin, Zürkânî'nin yer verdiği başka vecihlerinde (aleyhisselâm)'in "tırnağını ilk kesen" "etek traşını ilk olan", "ilk şalvar giyen", "ilk saçını ayıran", "saçının rengini kına ve ketem ile ilk değiştiren", "minber üzerinde ilk hutbe îrâd eden" "Allah yolunda ilk savaşan", orduya "sağ ve sol cenahlar ve merkez diye üçlü tertibi ilk veren", "ilk kucaklaşan", "ilk tirit yemeğini yapan", "ilk yay yapan..." gibi tavsiflerle birçok medenî müesseselerin başında yer aldığı ifade edilir.

2- Saçda görülen aklıkla ilgili açıklamaları daha önce yaptık (2132. hadis).

2152 ٦- وعن ابن جبير قال: [سُئِلَ ابنُ عبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: مِثْلُ مَنْ أَنْتَ حِينَ قُبِضَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ قال: أنَا يَوْمَئِذٍ مَخْتُونٌ، قَالَ: وَكَانُوا لا يَخْتِنُونَ الرَّجُلَ حَتَّى يُدْرِكَ]. أخرجه البخاري.

6. (2152)- *İbnu Cübeyr* (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'a: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ruhu kabzedildiği vakit sen ne kadardın?" diye sorulmuştu şu cevabı verdi: "O gün ben sünnetliydim... Ve, erkekleri idrak edinceye kadar sünnet etmezlerdi." [Buhârî, İsti'zân 51.]

AÇIKLAMA: 2150 numaralı hadiste geçti.

2153 ٧- وعن أم عطية رَضِيَ اللّٰهُ عنها: [أَنَّ امْرَأَةً كَانَتْ تَخْتِنُ النِّسَاءَ بِالْمَدِينَةِ، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تَنْهَكِي، فَإِنَّ ذٰلِكَ أَحْظَى لِلْمَرْأَةِ، وَأَحَبُّ لِلْبَعْلِ]. أخرجه أبو داود وضعفه.

ورواه رزين: [أَشِمِّي وَلاَ تَنْهَكِي، فَإِنَّهُ أَنْوَرُ لِلْوَجْهِ، وَأَحْظَى عِنْدَ الرَّجُلِ].

7. (2153)- *Ümmü Atiyye* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Bir kadın Medine'de kızları sünnet ederdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (kadını çağırtarak) kendisine: *"Derin kesme. Zîra derin kesmemen kadın için daha çok haz vesilesidir, koca için de daha makbûldür"* diye talimat verdi." [Ebû Dâvud, Edeb 179, (5271).] Rezin'in rivayetinde Resûlullah şöyle buyurur: *"Kızları sünnet ederken üstten kes, derin kesme, bu şekilde kesilmesi yüze daha çok parlaklık, kocaya daha çok haz verir."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ümmetin her meselesi ile Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nasıl ilgilendiğini görmek bakımından ehemmiyet taşır. Rivayetin farklı vecihlerinde sağlıklı sünnetin kadında güzelliği, erkekte memnuniyeti artıracağı belirtilmiştir. *Aliyyu'l-Kârî* hadislerle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "(Sağlıklı sünnet kadının) yüzünü taze kılar ve güzelliğini artırır. Şehveti teskin eder, cimayı lezzetli ve cazip kılar, kocanın karısına karşı sevgisini artırır." Münâvî de hadisi şerh ederken *Hüccetü'l İslâm*'dan şu açıklamayı kaydeder: "Bu sözü kinâye suretiyle ihtiva ettiği cezâlete (mâna derinliği) nübüvvet nûrunun ahiret meselelerini -ki asıl ve en mühim gâyedir- ve dünya mesâlihini aydınlatışına bakın. O, ümmî bir kimse olmasına rağmen bu nur O'na, bu basit işin ehemmiyetini gösterdi. Öyle ki, eğer bunda gaflet edilse neticesinden korkulur. Bir kısım menfi sonuçlar husûle getireceği de muhakkaktır. Bu durumdan fenalıkların en büyüğü ve rezaletlerin en berbatı doğar. O'nu *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki dünya maslahatını da cem etmesi için, âlemlere rahmet olarak gönderen Zât ne kadar yüce, ne kadar mukaddestir!"

Şârihler, bu meselenin kadın ve kocanın cinsi hayatında meydana getireceği ciddî te'sirlere dikkat çekerler. Sözgelimi Münâvî, kadında sünnet uzvunun derin kesilmesi halinde, şehvet duygusunun söneceği, kocasından nefret duyacağı ve neticede zinaya başvurabileceği tehlikesine dikkat çeker.

2154 ٨– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قـال: [قـال رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَعَنَ اللهُ الْوَاصِلَةَ وَالْمُسْتَوْصِلَةَ، وَالْوَاشِمَةَ وَالْمُسْتَوْشِمَةَ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

8. (2154)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöle buyurdular:

"İğreti saç takana da, taktırana da, bedene dövme yapana da, yaptırana da Allah lânet etsin!" [Buhârî, Libas 86, Tıbb 36; Müslim, Libas 119, (2124); Nesâî, Zinet 25, (8, 148).]

AÇIKLAMA:

1- İğreti saç takmakla ilgili açıklama 2129 ve 2130 numaralı hadislerde geçti.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, vücudun herhangi bir yerine dövme yapmayı da şiddetle yasaklamaktadır. Dövme, vücudun belli yerlerine

mesela elin sırtına, bileğe, pazuya, yüz veya dudağa kalıcı şekilde işlenen nakışlara denir. Bu maksadla deriye iğne veya çuvaldız gibi sivri bir şeye kan akıtacak kadar batırılır. Deri altında hasıl edilen boşluğa mürekkep kına vs. basılır. Deri altında bunlar kuruyunca bir daha çıkmayacak renkli lekeler bırakır. Bu yolla bedenlerine arslan, kuş, çiçek vs. çeşitli şekiller işleten, sevgilisinin adını yazdıran insanlar vardır. Bizim cemiyetimizde nâdir rastlanan bir durum ise de bazı memleketlerde yaygın bir gelenektir. Dinimiz bunu yasaklamıştır. Dövme ameliyesi tabîiliği bozar. Kadına da erkeğe de, yapana da yaptırana da haramdır.

Âlimler, dövme yapılan yerin necis olduğuna hükmederler: "Zîra orada akan kan hapsolmuş ve kurumuştur. İmkân olduğu takdirde izâlesi gerekir, yaralama pahasına da olsa temizlenmesi vâcibtir. Ancak temizlik ameliyesinin telefe sebep olacağından veya uzvun zarara uğrayacağından korkulursa, olduğu şekilde kalması da câizdir, günahından kurtulmak için tevbe kâfidir. Bu meselede kadın ve erkeğin hükmü aynıdır."

2155 ٩– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [لُعِنَتِ الْواصِلَةُ والْمستوصِلَةُ، والنَّامِصَةُ والْمتنمِّصَةُ، والْواشِمَةُ والْمستوشِمَةُ مِنْ غيرِ داءٍ]. أخرجه أبو داود.

وقال «الْواصِلَةُ»: التي تصل الشعر بشعر النساء.

«والْمستوصِلَةُ»: التي يعمل بها ذلك.

«والنَّامِصَةُ»: التي تنقش الحاجب حتى ترقه.

«والْمتنمِّصَةُ»: التي يعمل بها.

«والْواشِمَةُ»: التي تجعل الخيلان في وجهها بكحل، أو مداد.

«والْمستوشِمَةُ»: المعمول بها.

9. (2155)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) dedi ki: "İğreti saç takan, taktıran; kaşları incelten, kaşlarını inceltiren, dövme yapan ve dövme yaptıran lanetlenmiştir." [Ebû Dâvud, Tereccül 5, (4170).]

AÇIKLAMA:

1- İğreti saç takan ve taktıran kimse ile dövme yapan ve yaptıranların durumu önceki rivayette belirtildi.

2- Bu hadiste güzelleşmek için kaş kıllarının bir kısmını veya ta-

mamını aldıran kimseler lânetlenmektedir. Namas kaşı inceltmek mânasına gelir. Zamanımızda sosyetik çevrelerde yaygınlaşan kaş inceltme salgını, bazılarını kaşın tamamını yoldurarak boya ile istediği şekli vermeye kadar itmiştir. Dinimiz, fıtratın her çeşit bozulmasına karşıdır. Yasağın şiddeti, kullanılan lânet kelimesinden anlaşılmalıdır.

2156 ١٠- وعن أبى الحصين الهيثم بن شفى قال: [سَمِعْتُ أبَا رَيْحَانَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه يَقُولُ: نَهَىٰ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنْ عَشْرٍ: عَنِ الوَشْرِ، وَالْوَشْمِ، وَالنَّتْفِ، وَعَنْ مُكَامَعَةِ الرَّجُلِ الرَّجُلَ بِغَيْرِ شِعَارٍ، وَعَنْ مُكَامَعَةِ المَرْأةِ المَرْأةَ بِغَيْرِ شِعَارٍ، وأنْ يَجْعَلَ الرَّجُلُ في أسْفَلِ ثِيَابِهِ حَرِيراً مِثْلَ الأعَاجِمِ، وَأنْ يَجْعَلَ عَلَى مَنْكِبَيْهِ حَرِيراً مِثْلَ الأعَاجِمِ، وَعَنِ النُّهْبَىٰ، وَعَنْ رُكُوبِ النُّمُورِ، وَلُبُوسِ الخَاتَمِ إلاَّ لِذِى سُلْطَانٍ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

«الْوَشْرُ»: أن تحدد المرأة أسنانها وترققها.

«والْمُكَامَعَةُ»: أن يجتمع الرجلان، أو المرأتان في إزار واحد لا حاجز بينهما.

«وَالشِّعَارُ»: الثوب الذي يلي جسد الإنسان.

وقوله «وَعَنْ رُكُوبِ النُّمُورِ»: أى جلودها فيحتمل أن يكون نهىٰ عنها لما في ركوبها من الزينة والخيلاء، أو لعدم دباغها لأن المراد شعرها، وهو لا يقبل الدباغ.

وقوله «إلاَّ لِذى سُلْطَانٍ»: لأنه لغيره يكون زينة محضة لا لحاجة، ولالأرب سواها.

10. (2156)- *Ebû'l-Husayn el-Heysem İbnu Şefî* anlatıyor: "Ben ve künyesi *Ebû Âmir* olan Meâfirli[1] bir arkadaşım iliyâ (da denen Kudüs)'da namaz kılmak üzere beraberce yola çıktık. Onlara kıssa anlatan büyükleri, Ezd kabilesine mensup *Ebû Reyhâne* künyesini taşıyan bir Sahâbî idi.

Ebû'l-Hüsayn der ki: "Arkadaşım benden önce mescide vardı. Sonra da ben geldim ve yanına oturdum. Bana: "Ebû Reyhâne'nin anlattığına yetiştin mi?" dedi. "Hayır!" diye cevap verince: "Ben onun anlattığını dinledim, diyordu ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* on şeyi yasakladı: Dişleri törpüleyip inceltmek, dövme yapmak, (erkeklerin saç ve sakal-

1- *Meâfir* Yemen'de bir kabile adı. *Meâfiriyye* adında kumaşıyla meşhurdur.

larındaki akları, kadınların yüzlerindeki tüyleri) yolması, kadının kadınla, erkeğin erkekle aynı örtü altında arada bir mânia olmadan yatması, erkeğin Acemler gibi elbisesinin alt kısmına ipek şerit ilâve etmesi, yine Acemler gibi omuzlarına alem olarak (dört parmak genişliğinden fazla) ipek koyması, yağmacılık yapması; saltanat sahibi olmayanın (Acemlerin ziyyi (süsü) durumunda olan) kaplan (derisinin) üzerine oturması ve yüzük takması." [Ebû Dâvud, Libâs 11, (4049); Nesâî, Zînet 20, (8, 143); İbnu Mâce, Libâs 47, (3655).]

AÇIKLAMA:

Burada, önceki hadislerde ayrı ayrı zikri geçen yasakların bir kısmı toptan ifâdeye dökülmüş, yeni bazı yasaklar da ilâve edilmiştir. Bu yenileri şöyle zikredebiliriz:

1- Dişlerin kenarlarını törtpüleyip inceltmek: Daha ziyade kadınların başvurduğu bir usül olup, güzel görünme gâyesiyle yapılır. Bu amelde hem aldatma hem de Allah'ın verdiği tabiatı bozma mevcuttur, bu sebeple Resûlullah yasaklamıştır.

2- Yolma: Neyin yolunması olduğu hadiste tasrih edilmemiştir. Şârihler bu sebeple kadına da erkeğe de teşmil ederler. Erkekler için saçtaki ve sakaldaki akların yolunması, kadınlar için de yüzlerindeki kılların, kaşların yolunması, musibete uğrayınca saçın başın yolunması vs. hep buraya dahil edilmiştir.

3- Aynı örtü altında kadın kadına, erkek erkeğe yatma yasağı: Aralarındaki nikah bağı olmayan bir erkekle bir kadının baş başa kalmalarını dinimiz kesinlikle haram kılmıştır. Bu hadiste görüldüğü üzere sadece iki ayrı cinsin halveti değil, aynı cinsten bile olsa iki kişinin, arada bir örtü, bir mânia olmaksızın aynı yatakta yatmaları da yasaklanmıştır. *Nevevî,* her birisi yatağın birer kenarında olsa bile, erkeğin erkekle, kadının kadınla aynı yatakta yatmalarının asla câiz olmayacağını belirtir. Şiî kaynaklarda Hz. Ali'nin: "Bir kadının, yedi yaşına basmış olan kızıyla bile mübâşereti, zinâdan bir şubedir" dediği kaydedilir. Sadedinde olduğumuz hadiste geçen *Mükâmaa'yı İbnu'l-Esîr,* en-Nihâye'de: "Kişinin, arkadaşıyla, arada bir perde olmaksızın beraber yatmasıdır" diye tarif eder. Mükâmaa'yı İbnul Arabî: Birbirine haram olan çıplakların berâber yatması" diye tarif etmiştir.

4- Elbisenin eteğine ipekli takma yasağı: İslam erkeğe ipekliyi yasak etmiştir. İpekli kumaş yasak olduğu gibi, diğer kumaşlar üzerine

ilâve edilecek parçalar da bazı kayıtlarla yasaktır. Alimler bu ilavelerin dört parmağı aşmamasını şart koşar, daha az olursa câiz olacağına hükmedilmiştir (5288-5298. hadislere bakın). Hadiste görüldüğü üzere, ipek ilâve elbisenin alt kısmına da yapılsa, alem olarak omuz üzerine de yapılsa hüküm aynıdır, dört parmağı tecâvüz ettiği takdirde haramdır. *el-Müzhir* der ki: "İpek giymek erkeklere haramdır, erkek, onu elbiselerinin altına giymiş, üstüne giymiş hüküm değişmez. Câhil Acemlerin âdeti, onu elbisenin altına, kısa bir çamaşır olarak (üsttekilerin sertliğini bertaraf etmek) azalarına yumuşaklık sağlamak için giyerlerdi."

5- Yağma yasağı: Bu müslümanlara karşı yapılacak gasb ve yağmadır. Nuhbâ gasb mânasına masdar olduğu gibi, bazan da gasbedilen şey mânasına gelir.

6- Kaplan (derisi) üzerine oturmak da yasaklanmıştır, çünkü bu Acemlerin ziyyi (süsü) kabul edilmiştir.

7-Son olarak sultan olmayanlara yüzük takmak yasaklanmaktadır. *Hattâbî,* bu yasağın konduğu sırada, yüzüğün herhangi bir ihtiyaç için değil, sırf süs olarak kullanıldığını belirtir. Ancak, Tahâvî'nin de belirttiği üzere yüzük meselesinde hüküm ihtilâflıdır. Bir kısım âlimler, saltanat sâhibi olmayanlara yüzüğün mekruh olduğunu söyle-mişlerdir. Ama çoğunluk bu görüşe muhalefet ederek, yüzük takmanın mübah olduğuna hükmeder. Bunlar, Hz. Enes (radıyallâhu anh)'in şu hadisine istinad ederler: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yüzüğünü attığı zaman halk da yüzüklerini attı." "Bu hadis derler, Resulullah devrinde saltanat sâhibi olmayanların da yüzük takmakta olduklarına delâ-let eder... Ayrıca, Sahâbe ve Tabiîn'den saltanat sâhibi olmadığı halde yüzük takanlarla ilgili rivâyetler mevcuttur."

İbnu Hacer, konu üzerine ulemâdan bazı nakillerden sonra özetle şöyle devâm eder: "Saltanat sâhibi tâbiriyle sâdece devlet reisi değil, mührü gerektiren bir otorite sâhibi olan kimse kastedilmiştir. Bu durumda yüzük, mühür vazifesini de görür. Böyle bir yüzüğü otorite sahibi (idareci) olmayan birinin taşıması abes olur ve buna mekruh denebilir. Ama, mühür fonksiyonu bulunmayan gümüş bir yüzüğü zinet için kullanmak nehye girmez."

2157 ١١– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَكْرَهُ عَشْرَ خِلَالٍ:
الصُّفْرَةَ، يَعْنِي الخَلُوقَ، وَتَغْيِيرَ الشَّيْبِ، وَجَرَّ الإِزَارِ، وَالتَّخَتُّمَ بِالذَّهَبِ، وَالتَّبَرُّجَ

بِالزِّينَةِ لِغَيْرِ مَحِلِّهَا، وَالضَّرْبَ بِالْكِعَابِ، وَالرُّقَى بِغَيْرِ الْمُعَوِّذَاتِ، وَعَقْدَ التَّمَائِمِ، وَعَزْلَ الْمَاءِ عَنْ مَحِلِّهِ، وَفَسَادَ الصَّبِيِّ، غَيْرَ مُحَرِّمِهِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

«الخَلُوقُ»: إنما يكره للرجال دون النساء.

«والتَّبرُّجُ المَذمُومُ»: إظهار الزينة للأجانب، وأما للزوج فلا.

«وتغييرُ الشَّيْبِ»: إنما يكره بالسواد، أما بالحمرة والصفرة فلا.

«والتَّختُّمُ بالذَّهب»: إنما يحرم على الرجال دون النساء.

و«الضَّرْبُ بالْكِعَابِ»: اللعب بها، وهى من أنواع القمار.

و«عَقْدُ التَّمائِمِ»: تعليق التعاويذ والحروز على الإنسان.

و«عَزْلُ المَاءِ عَنْ مَحِلِّهِ»: أى أن يعزل الرجل ماءه عن فرج المرأة الذي هو محل الماء.

وقوله «وفَسَادُ الصَّبِيِّ»: هو أن يطأ الرجل امرأته المرضع، فإذا حملت فسد لبنها، وكان من ذلك فساد الصبى ويسمى الغيلة.

وقوله «غَيْرَ مُحَرِّمِهِ»: أى كره هذه الخصال جميعها، ولم يبلغ بها حدّ التحريم.

11. (2157)- *İbnu Mes'ûd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* on şeyi sevmezdi: Sarı yani halûk, yaşlılıkla ortaya çıkan akların rengini değiştirme, izârın (kibirle) yerde sürünmesi, altın yüzük takmak, teberrüc (kadınların zinetlerini yersiz olarak göstermesi), zar atmak, Muavvizeteyn'den başka bir şey okuyarak rukye yapmak, akdü't-temâim (muska bağlamak), suyu (meniyi) mahallinden başka yere atmak, çocuğu ifsad etmek. Resûlullah, bunları) haram kılmaksızın mekruh sayardı." [Ebû Dâvud, 3, (4222); Nesâî, Zinet 17, (8, 141).]

Halûk: (Za'ferân'la başka bir kokunun karşımından elde edilen bir sürünme maddesidir, renk olarak kızıllık veya sarılık galebe çalar.) Halûk'un mekruh olması erkekleredir, kadınlara değil.

Kötülenen teberrüc: Kadınların süs eşyalarını nikah düşecek yabancılara izhâr etmeleri (göstermeleri)dir. Süs eşyasından maksad, bu eşyaların takıldığı yerlerdir: Küpenin takıldığı kulak, kolyenin takıldığı boyun gibi. Buraların yabancılara gösterilmsi tesettür emrine aykırıdır.

Saçtaki aklıkların tağyîri: Yaşlılıkla saç ve sakaldaki aklığı siyaha boyayarak gidermek mekruhtur. Kızıla veya sarıya boyayabilir.

Altın yüzük takmak: Bu erkeklere haram kılınmıştır, kadınlara helâldir.

Zar atmak: Zar oyunu oynamak. (Burada zar'dan maksad tavla zarı'dır.) Zar atmak tabiriyle bir nevi kumar kastedilmiştir.

Akdü't-Temâim: İnsan üzerine, hastalıklara, musibetlere karşı koruyucu muskalar takmak. (Azîmâbâdî, şu açıklamayı yapar: Temâim: "Temîme'nin cem'idir. Bundan maksad, şeytan isimleri ile mânasız elfazdan mürekkep cahiliye rukyelerini ihtiva eden koruyucu dualardır".)

Suyu mahallinden başka yere atmak: Yani erkeğin suyunu (menisini), su mahalli olan kadının fercinden dışarı atmasıdır. Hattâbî, El-Meâlim'de azli tariften sonra ilâveten: "...Resulullah bunu mekruh addetmiştir, çünkü bunda neslin kesilmesi mevcuttur. Azil, yani meniyi dışarı atmak, hür kadınlar hakkındadır ve müsaade etmemeleri halindedir. Köleler hakkında mekruh değildir, câriyelere azil yapılabilir."

Ebû Dâvud'un bir başka merfu rivâyeti azl'i: الْوَأْدُ الْخَفِى *"Çocuğu öldürmenin gizlicesi"* diye tarif eder.

Çocuğu ifsad: Bundan maksad, erkeğin küçük çocuğuna meme vermekte olan kadınla cimâsıdır. Çünkü, kadın hâmile kalacak olursa, sütün bozulur. Bu (kimyevî yapısı bozulan süt) çocuk için zararlıdır. Bu durumdaki cinsi temasa gıyle denir. (Yeri gelmişken belirtelim ki, gıyle hakkında Resûllah'ın başka hadisleri de var. Bunlardan biri şöyle: "Gıyle yapmak sûretiyle çocuklarınızı gizlice öldürmeyin. Zîra nefsimi kudret elinde tutan Allah'a kasem ederim ki, gayl (çocuğun emdiği süt), atlıya (atının sırtında) ulaşır ve onu atından aşağı atar." Bir diğer hadis de buna ruhsat verir: *"Gıyleden nehyetmek istemiştim, sonra hatırladım ki, İranlılarla Bizanslılar bunu yapmaktalar ve çocuklarına da bir zarar olmamaktadır."* Şu halde gıyle için kesin bir yasak mevzubahis değildir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu ümmet-i merhûmesinin başhekimi olarak -günümüz tıbbının keşfettiği- gebelikte meydana gelen fizyolojik ve diğer değişmeler sonucu hem ceninin, hem annenin, hem de anneyi emmekte olan bebeğin mâruz kalacağı zararlara karşı uyarı yapmış olmaktadır. Öyle ise, çocuğunu emzirmekte olan kadın hâmile kalmamanın tedbirini alacaktır ve şâyet hâmile kaldı ise çocuğunu sütten kesmek veya bir sütanne bulmak suretiyle kendi sütünü vermekten sakınacaktır.

Haram kılmaksızın: Hadisin sonunda yer alan غَيْرَ مُحَرِّمَة "haram kılmaksızın" ifâdesi, hadisin baş kısmına bağlı. Yani cümleyi şöyle yazabili-

riz كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَكْرَهُ عَشَرَ خِلاَلٍ... غَيْرَ مُحَرِّمَةٍ Mâna şöyle olur: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu on şeyi haram kılmaksızın mekruh addetmiştir."

2158 ١٢ – وعن علي رضي الله عنه قال: [نَهَانِي رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ التَّخَتُّمِ بِالذَّهَبِ، وَعَنْ لِبَاسِ الْقَسِّيِّ، وَعَنِ الْقِرَاءَةِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، وَعَنْ لُبْسِ الْمُعَصْفَرِ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

وزاد الترمذي والنسائى: [وَعَنِ الْمِيثَرَةِ الْحَمْرَاءِ، وَعَنِ الْجِعَةِ، وَهُوَ شَرَابٌ يُتَّخَذُ بِمِصْرَ مِنَ الشَّعِيرِ، أَوِ الْحِنْطَةِ].

وَزَادَ فِي رِوَايَةِ أَبِى دَاوُدَ: «لاَ أَقُولُ نَهَاكُمْ».

12. (2158)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana altın yüzük takmayı, kıssî elbise giymeyi, rükû ve secdede Kur'an okumayı, sarıya boyanmış elbise giymeyi yasakladı." [Müslim, Libas 31, (2078); Muvatta, 28, (1, 80); Ebû Dâvud, Libâs 11, (4044, 4045, 4046, 4050), Hâtim 4, (4225); Tirmizî, Salât 195, (264); Nesâî, 97, (2, 188), Zînet 43, 44, 45, 96, 122, (8, 165, 169, 203, 219).]

Tirmizî ve Nesâî'nin rivâyetlerinde şu ziyade var: " ...kızıl meysereyi ve el-ciayı da yasakladı." Cia, Mısır'da arpadan veya buğdaydan yapılan bir şaraptır."

Ebû Dâvud'un rivâyetinde Hz. Ali: "Bunları size de yasakladı demiyorum" der.

AÇIKLAMA

1-Altın yüzükle ilgili açıklama geçti.

2- *Kıssî:* Mısır ve Şam'da imâl edilen yol yol ipek katılmış bir kumaş. Kıssî'nin sonundaki (î), nisbet ifade eder. Kıss, kumaşın yapıldığı beldenin adıdır. İpekli kısımlar ipek olmadığı intibaını verirmiş. Nevevî kıssî kumaşın ipekli kumaş olduğunu, ulema nazarında böyle bilindiğini belirtir.

3- *Meysere:* "Erguvan renkli kadife şeklinde bir yaygı olup, bunu kadınlar kocaları için hayvanın üzerine koyarlardı." Meysere, vahşi hayvanların derisi diye de tarif edilmiştir. Bu kumaşlar kadınlara değil erkeklere haramdır. Hattâbî, gümüş, erkeklerin zineti olması haysiyetiyle

bununla kadınların süslenmesinin mekruh olduğunu söyler. "Altın bulamazlarsa gümüşün rengini za'ferân vs. ile değiştirsinler"der.

4- Rükû ve secde sırasında Kur'an okumayı yasaklayan başka rivâyetler de mevcuttur. *Müslim*'in bir rivâyetinde:

نُهِيتُ انْ اقْرَأَ الْقُرْآنَ رَاكِعاً اوْ سَاجِداً.

فَأَمَّا الرُّكُوعُ فَعَظِّمُوا فِيهِ الرَّبَّ وَامَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِي الدُّعَاءِ

"Ben rükû ve secde sırasında kıraatten men olundum. Öyleyse rükûda Allah'ı tâzim edin, secdede ise duaya gayret edin" buyurulmuştur. Ulemâ bu rivâyetlerden hareketle rüku ve secdede kıraatın haram olduğuna hükmetmiştir.

5- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh)'nin bir rivayette gelen "Bunları size de yasakladı demiyorum" sözüne gelince: Hz. Ali, burada "yasak benimle ilgili, bu yasak sadece bana aittir, size de şâmildir demiyorum" demek istemiştir. Sarı renkli elbisenin erkeğe de haram olmadığı kanaatinde olan âlimler bu ziyâde ile amel etmişlerdir. Onların zannına göre, yasak, bu rivâyetin ifâde ettiği şekilde, sâdece *Hz. Ali*'ye muhsustur. Ancak, bunun bütün erkeklere şâmil olduğu görüşünde olanlar, Müslim'de gelen *Abdullah İbnu Amr İbnu'l-Âs*'ın rivâyetini delil gösterirler:

رأى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَيَّ ثَوبين مُعصفرين فقال: هذه من ثِيَابِ الْكُفَّارِ فلا تلبسها

"Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz üzerimde sarı renkli iki parça giyecek görmüştü: "Bu, kâfirlerin giyeceğidir, sakın onları giyme" dedi."

"Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sarı renkli elbiseyi giymeyi yasaklayan hadis rivâyet edilmemiştir, bu bâbta sadece Hz. Ali'nin rivâyeti vardır, o da yasağın Ali'ye has olduğunu ifade etmektedir" diyen İmam Şâfiî'ye cevap veren Beyhakî bir kısım deliller kaydettikten sonra şunu söyler: "Bu hadisler *Şâfiî*'ye ulaşsaydı, bunlara muvafık hükme varırdı." Beyhakî sözüne Şafiî'den senetli olarak yapılmış olan şu rivâyeti ekler: اذا صحّ الحديثُ خلافَ قولي فاعملوا بها "Benim sözüme muhalif sahih bir hadis size ulaşırsa, benim kavlimle değil hadisle amel edin."

2159 ١٣ - وعن البراء رضي الله عنه قال: [نَهَانَا رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ سَبْعٍ: عَنْ خَوَاتِيمِ الذَّهَبِ، وَعَنْ آنِيَةِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ، وَعَنِ الْمَيَاثِرِ، وَالْقَسِّيَّةِ، وَالإِسْتَبْرَقِ، وَالدِّيبَاجِ، وَالْحَرِيرِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود، وهذا لفظ النسائي.

13. (2159)- *Hz. Berâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah bize

yedi şeyi yasakladı: Altın yüzükler altın ve gümüş kaplar, ipekli eyer yaygıları, ipekli kıssî kumaşlar, istibrak denen kalın ipekli kumaşlar, ibrişim kumaşlar ve ipek kumaşlar." [Buhârî, İsti'zân 8, Cenâiz 2, Mezâlim 5, Nikâh 71, Eşribe 28, Marzâ 4, Libâs 28, 36, 45, Edeb 124, Eymân 9; Müslim 3, (2066); Tirmizî, Edeb 45, (2810); Nesâî, Zînet 92, (8, 201).]

AÇIKLAMA:

Hadisin, kaynaklardaki aslında, yedi yasak'tan önce yedi "emir" zikredilmektedir. Yâni hadis: "Resûlullah bize yedi şeyi emretti, yedi şeyi de yasakladı..." diye başlar. Emredilen yedi şey şunlardır: "Hasta ziyâreti, cenâzeyi teşyi, hapşırana "yerhamükallah" demek, yemini yerine getirmek, mazluma yardım etmek, dâvet sâhibine icâbet etmek, selamı yaymak."

Hadisin, Teysîr müellifince kaydedilen kısmında geçen tâbirler önceki hadiste açıklandı. Bizim kaydettiğimiz kısım da yeterince açıktır. Burada ilâve açıklamaya gerek görmüyoruz.

2160 ١٤ – وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَـالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ أَرْكَبُ الأُرْجُوانَ، وَلاَ أَلْبَسُ المُعَصْفَرَ، وَلاَ أَلْبَسُ المُكَفَّفَ بِالحَرِيرِ، وَأَوْمَـأَ الحُصَيْنُ إلى جَيْبِ قَمِيصِهِ. قال، وقال: أَلاَ وَطِيبُ الرِّجَالِ رِيحٌ لاَ لَوْنَ لَهُ، وَطِيبُ النِّسَاءِ لَوْنٌ لاَ رِيحَ لَهُ].

قال بعض الرواة: هذا إذا خرجت. أما إذا كانت عند زوجها فَلْتَطَيَّبْ بما شاءت. أخرجه أبو داود.

«الأُرْجُوانُ» صِبْغ أحمر شديد الحمرة.

14. (2160)- *İmrân İbnu Hüsayn* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Erguvanın üzerine oturmam, sarıya boyanmış olan elbiseyi, ipekten kenar çekilmiş elbiseyi giymem."* Râvi Hüsayn burada rivayeti keserek gömleğinin cebine işâret etti (ve anlatmaya devam ederek) Resûlullah'ın geri kalan sözlerini tamamladı: *"Haberiniz olsun erkeğin tîbi (sürünme maddesi) kokuludur, rengi yoktur; kadınların tîbi renklidir, kokusu yoktur."*

Ravilerden biri demiştir ki: "Bu yasak kadının dışarı çıkma durumuyla ilgilidir. (Evinde) kocanın yanında olduğu takdirde istediği kokuyu sürünür." [Ebû Dâvud, Libâs 11, (4048).]

AÇIKLAMA:

1- Erguvân koyu kırmızı rengin adıdır. Ancak, kırmızı renkli her-

hangi bir kumaştan yapılan yaygının üzerine oturmak yasak değildir. Öyle ise bununla daha hususî bir şey kastedilmiş olmalıdır. *Hattâbî,* Meâlimü's-Sünne'de şu açıklamayı sunar: "Resûlullah bununla kırmızı renkli eyer yaygısını (meysere) kastetmiştir. Meysere bazan ibrişim ve ipekten yapılır. Bunun yaygı olarak kullanılmasında israf bulunduğu için bunların kullanılması hususunda nehiy vârid olmuştur. İpekliler (meysere) erkek kumaşı değildir."

2- İpekten kenar çekilmiş elbiseden maksad, etek kısmına, yakalarına, ceplerine ipek şerid çekilmiş demektir.

Bu hadisle, Müslim'de gelen ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ipek şeritli cübbesinden bahseden Esmâ hadisi arasındaki tearuzu *Aliyyu'l-Kârî* şöyle te'lif eder: "Resûlullah'ın cübbesindeki ipek şerit ruhsat verilen miktardadır yani dört parmak genişliği aşmamıştır. Sadedinde olduğumuz hadiste dört parmağı aşan miktar kastedilmiş olmalıdır. Veya bu verâ ve takvaya, öbürü ise ruhsata cevazın ve fetvânın beyânına hamledilir. Bu hadisin, Resûlullah'ın giydiği şeritli cübbeden önceye ait olduğu da söylenmiştir. Doğruyu Allah bilir."

2161 ١٥ – وعن أبي أيوب رضي الله عنه قال: [قَالَ النبىُّ ﷺ: الحِنَّاءُ وَالتَّعطُّرُ وَالسِّوَاكُ وَالنِّكَاحُ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ]. أخرجه الترمذي.

15. (2161)- *Ebû Eyyûb* (radıyallâhu anh) hazretleri anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kına yakma, koku sürünme, misvak kullanma ve evlenme bütün peygamberlerin tâbi olageldikleri sünnetlerdendir."* [Tirmizî, Nikâh 1, (1080).]

AÇIKLAMA:

Bütün peygamberlerin tâbi oldukları sünnetler bazı hadislerde "fıtrat" diye ifâde edilmiş ve bu hususta gerekli açıklamalar daha önce yapılmıştır. Mesela 2147 ve 2148 numaralı hadislere bakılmalıdır.

2162 ١٦ – وعن جابر رضي الله عنه قال: [رَأى النَّبىُّ ﷺ رجلاً شعثاً قد تفرَّق شعره. فقال: أمَا وجد هذا ما يُسكِّنُ به شعره؟ ورأى آخر عليه ثيابٌ وسخةٌ فقال: أمَا كان هذا يجد ما يغسلُ به ثوبه].

16. (2162)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir adam gördü, saçları darmadağınıktı.

"Bu adam saçlarını düzeltip tertibe sokacak bir şeyi bulamadı mı?" diye memnuniyetsizlik izhâr etti. Derken, o sırada bir diğer adam gördü, bunun da üstü başı kirliydi. Bunun hakkında da: *"Şu adam elbisesini yıkayacak bir şey bulamıyor mu?"* diye söylendi." [Ebû Dâvud, Libâs 17, (4062).]

Bu hadis, saçın gelişigüzel bırakılmayıp yıkanmak, taranmak sûretiyle bakılmasının ve yağlanarak düzene sokulmasının müstehab olduğunu ifade etmektedir. Hadis ayrıca, üst başın ve bedenin her çeşit görünen kirlerden, bulaşıklardan sabun, su gibi temizlik maddeleri kullanarak yıkanmasını, temiz tutulmasını emretmektedir. İmam Şâfiî: "Elbisesini temiz tutanın kederi az olur" demiştir.

Hadis, elbisenin yalnızca su ile de olsa yıkanmasını emretmektedir.

2163 ١٧ – وعن رافع بن خديج رضي الله عنه قال: [رَأَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى رَوَاحِلِنَا أَكْسِيَةً فِيهَا خُيُوطُ عِهْنٍ حُمْرٌ. فَقَالَ: لاَ أَرَى هذهِ الْحُمْرَةَ قَدْ عَلَتْكُمْ فَقُمْنَا سِرَاعاً لِقَوْلِهِ ﷺ حَتَّى نَفَرَ بَعْضُ إِبِلِنَا فَنَزَعْنَا الأَكْسِيَةَ عَنْهَا]. أخرجهما أبو داود.

«الْعِهْنُ» صوف مصبوغ، وقيل الصوف مطلقاً.

17. (2163)- *Râfi' İbnu Hadîc* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bineklerimizin üzerinde bazı torbalar gördü, torbalarda kırmızı yün hatları vardı. *"Bu kızıllığın size galebe çaldığını görüyorum"* dedi. Resûlullah'ın bu sözü üzerine yerlerimizden fırlayıp kalktık, öyle ki develerimizden bir kısmı (telaşımızdan) ürktü. Keseleri aldık, onlardaki kızıl yünleri söküp attık." [Ebû Dâvud, Libâs 20, (4070).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kırmızı renkli giymenin mekruh olduğunu söyleyenlere delil olmaktadır. Ancak hadis kendisiyle ihticac edilecek güçte değildir. Çünkü senedinde meçhul bir râvi mevcuttur.

2164 ١٨ – وعن عبّاد بن تميم: [أَنَّ أَبَا بَشِيرٍ الأَنْصَارِيَّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي سَفَرٍ: فَأَمَرَ مُنَادِيَهُ لاَ تَبْقَيَنَّ فِي رَقَبَةِ بَعِيرٍ قِلاَدَةٌ مِنْ وَتَرٍ أَوْ قِلاَدَةٌ إِلاَّ قُطِعَتْ]. قال مَالِكٌ: أَرَى ذَلِكَ مِنَ الْعَيْنِ. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

18. (2164)- *Abbâd İbnu Temîm* anlatıyor: "Ebû Beşîr el-Ensârî (radıyallâhu anh) kendisine bildirmiştir ki, Ebû Beşir bir seferde Resû-

llullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdi. Efendimiz, o sırada tellâlına emrederek şu hususu ilan ettirdi: *"Hiçbir devenin boynunda kirişten mamul bir gerdanlık veya (herhangi) bir gerdanlık kalmasın, mutlaka kesilsin!"*

Mâlik: "Zannederim bu yasak, nazar değmesine (karşı develerin boynuna asılan şeyler) için verilmiş olmalı demiştir." [Buhârî, Cihâd 139; Müslim, Libâs 105, (2115); Muvatta, Sıfatu'n-Nebî 39, (2, 937); Ebû Dâvud, Cihâd 49, (5552).]

AÇIKLAMA:

Gerdanlık olarak çevirdiğimiz kelime kılâde'dir. Takılan şey, "takı" mânasına gelir. *İmam Mâlik,* Resûlullah'ın koparılıp atılmasını emrettiği bu hayvan takılarının nazara karşı asılan muskalar olduğunu tahmin ediyor. Şu halde halkın, hayvanları bir kısım müsîbet ve âfetlere karşı korumak maksadıyla hayvanların boynuna takageldikleri ve hattâ birçoğunun kirişle bağladığı muskaları Resûlullah emrederek kaldırtmış ve bundan böyle o çeşit takıları yasaklamış, bunların, Allah'ın takdirinden hiçbir şeyi geri çeviremeyeceğini ümmetine öğretmiştir.

Hattâbî, Mâlik dışında bâzı âlimler, hayvanların boynuna çan bağlandığı için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kopartma emri verdiğini söylemiştir. Bazı âlimler de, bu emrin, hayvanın şiddetli sıçraması, ürkmesi hâlinde boğulmasına sebep olabilir diye onları koparttığını söylemiştir.

Hemen belirtelim ki, İmam Mâlik'in getirdiği yorum, "zinet veya bir başka maksadla hayvanın boynuna bir şeyler bağlanabilir, bunda bir mahzur yoktur hükmünü tazammun eder. Kadı İyâz der ki: "İmam Mâlik'e göre, yasak sadece kirişe mahsustur, başka takılar yasak değildir. Alimler, nazara karşı insan veya hayvanlara muskadan başka birşeylerin takılması câiz mi, değil mi münakaşa etmiştir. Bazıları ihtiyaç hâsıl olmadan takılmasını câiz bulmamışsa da ihtiyaç doğunca, gözdeğmesi, cin ve sâireden gelen zararı defetmek için cevaz vermiştir. Bir kısmı da kayıtsız şartsız, "ihtiyaçtan önce de sonra da câizdir, tıpkı, hasta olmazdan önce tedavi için tedbir alındığı gibi" demiştir."

Nevevî, hadisteki nehyi, cumhurun kerâhet-i tenzihiye olarak değerlendirdiğini belirtir.

YEDİNCİ BÂB

NAKIŞLAR, SÛRETLER VE ÖRTÜLER HAKKINDA RESSAMLARIN ZEMMİ, RESİM VE ÖRTÜLERİN KERAHETİ

2165 ١- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسول الله ﷺ إنَّ الَّذِينَ يَصْنَعُونَ هذه الصُّوَر، وفي روايةٍ إنَّ أَصْحَابَ هذِهِ الصُّوَرِ يُعَذَّبُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُقَالُ لَهُمْ أَحْيُوا مَا خَلَقْتُم]. أخرجه الشيخان والنسائي.

1. (2165)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şu resimleri yapanlar var ya,* -bir rivayette: *"Şu resimlerin sahipleri var ya! Kıyâmet günü azab olunacaklar. Onlara: "Şu yaptıklarınızı diriltin" denir."* [Buhârî, Libâs 89, Tevhîd 56, Müslim, Libâs 103, (2018); Nesâî, Zînet 114, (8, 215).]

2166 ٢- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [قَدِمَ رسولُ الله ﷺ مِنْ سَفَرٍ وَقَدْ سَتَرْتُ سَهْوَةً لي بِقِرَامٍ فِيهِ تَمَاثِيلُ. فَلَمَّا رَآهُ هَتَكَهُ وَتَلَوَّنَ وَجْهُهُ، وقال: يَا عَائِشَةُ أَشَدُّ النَّاسِ عَذَاباً يَوْمَ الْقِيَامَةِ الَّذِينَ يُضَاهُونَ بِخَلْقِ الله. قالت: فَقَطَعْنَاهُ فَجَعَلْنَا مِنْهُ وِسَادَةً أَوْ وِسَادَتَيْنِ]. أخرجه الثلاثة والنسائي.

« السَّهْوَةُ » كالْكَوَّة: النافذة بين الدارين. وقيل هي الصُّفَّةُ بين يدى البيت. وقيل هي صفة صغيرة كالمخدع.

« والْقِرَامُ » الستر.

« والْمُضَاهَاةُ » المشابهة والمماثلة.

2. (2166)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seferden dönmüştü. (O yokken) ben, yüklüğün

önüne, üzerinde resimler bulunan bir bez çekmiştim. Resûlullah perdeyi görünce, çekip attı, (öfkeden) yüzü de renklenmişti. *"Ey Âişe!* buyurdular, *bil ki, Kıyamet günü insanların en çok azab görecek olanı Allah'ın yarattıklarını taklid edenlerdir."*

Hz. Âişe rivayetine devamla dedi ki: "Biz o bezi kestik bir veya iki minder yaptık." [Buhârî, Libâs 91, 95; Müslim, Libâs 87, (2105); Muvatta, İsti'zân 8, (2, 966, 967); Nesâî, Zînet 112, 113, (8, 213); İbnu Mace, Libâs 45, (3653).]

AÇIKLAMA:

1- Yüklük diye tercüme ettiğimiz sehve, evin içinde bir yerdir. Şârihler tarifte ihtilâf eder: Esas îtibâriyle içerisine eşya koymak için evin dâhilinde inşa edilen ve kapısına perde çekilerek örtülen bir yerdir. Ancak, sofa, raf, duvarda eşya koymak için te'sîs edilen oyuk (yüklük), ışık ve havalandırmak için açılan delik (kevve), evin bir kenarında altı-na eşya koymak için inşa edilen üzeri örtülü sabit hücreye -ki tariflere nazaran bugünkü divanı andırmaktadır- hatıra getiren tarifler ve tahminler de yapılmıştır.

2-Hadis, duvara asılı olduğu takdirde haram olan resmin minder yüzü yapılarak yere atılması halinde kullanılabileceğini ifade etmektedir. İbnu Hacer mevzuyu şöyle özetler: "Ulemâ bu hadisle istidlal ederek şu hükme vardı: "Gölgesi olmayan tasvirler edinmek câizdir, ancak bunun, hürmet ifade etmeyecek şekilde kullanılması gerekir: Yastık, minder yüzü gibi yere atılan, üzerine basılan eşya üzerinde olması şarttır. Nevevî, bu hükmün cumhurun görüşü olduğunu, Sahâbe, ve Tabiîn'in ekseriyetinin bu kanaate vardıklarını, *Sevrî, Mâlik, Ebû Hanîfe, Şâfiî* gibi müçtehid imamların da bu görüşü iltizam ettiklerini belirtir. Ancak duvar üzerine asılmaları elbisede veya sarıkta yer almaları halinde gölgeli, gölgesiz olması arasında fark gözetilmeden haram denmiştir, çünkü bu hallerde o tasvirlere hürmet mânası hâkimdir."

Bazı ilave açıklamaları 2173 numaralı hadisi açıklarken kaydedeceğiz:

2167 ٣ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّهُ أَتَاهُ رَجلٌ فَقَالَ: إِنّي أُصَوِّرُ هذه الصُّوَر فَأَفْتِنِي فِيهَا؟ فَقَالَ: ادْنُ مِنّي فَدَنَا. ثُمَّ قَالَ: ادْنُ مِنّي فَدَنَا حتّى وَضَعَ يدَهُ على رَأْسِهِ! وقَالَ: سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يَقُولُ: كُلُّ مُصَوِّرٍ في النَّارِ، يَجعَلُ اللهُ تعالى

لَهُ بِكُلِّ صُورَةٍ صَوَّرَهَا نَفْساً فَيُعَذِّبُهُ فِي جَهَنَّمَ! وَقَالَ: إِنْ كُنْتَ لاَ بُدَّ فَاعِلاً فَاصْنَعِ الشَّجَرَ وَمَالاَ نَفْسَ لَهُ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

3. (2167)-*İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'ın anlattığına göre: "Kendisine bir adam gelip: "Ben ressamım, şu resimleri yaptım. Bana bu hususta fetva ver!" dedi. *İbnu Abbas* adama: "Bana yaklaş!" emretti, adam yaklaşınca: "Bana daha da yaklaş!" dedi. Adam yaklaştı. İbnu Abbas elini başının üzerine koydu ve: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim. Şöyle diyordu: "Bütün tasvirciler ateştedir. Allah ressamın yaptığı her bir resim için bir nefis koyar ve bu ona cehennemde azab verir." *İbnu Abbas* devamla adama dedi ki: "İlla da resim yapacaksan ağaç yap, canı olmayan şeyin resmini yap." [Buhârî, Büyû 104; Müslim, Libâs 99, (2110); Nesâî, Zinet 112, (8, 212, 214).]

2168 ٤- وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ صَوَّرَ صُورَةً عَذَّبَهُ اللّهُ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يَنْفُخَ فِيهَا الرُّوحَ وَمَا هُوَ بِنَافِخٍ]. أخرجه البخارى والترمذي والنسائى.

4. (2168)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "kim resim yaparsa, Allah onu Kıyamet günü, yaptığı resim sebebiyle, onlara ruh üfleyinceye kadar azab eder. Hiçbir zaman da ruh üfleyici değildir." [Buhârî, Ta'bir 45, Tirmizî, Libâs 19, (1751); Nesâî, Zinet 114, (8, 215).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, resim yapma işini mutlak bir üslubla yasaklamaktadır. Zâhiri esas alınınca canlının veya cansızın, ruh taşıyan veya taşımayan bütün eşyanın resmini yapmanın yasak olduğuna hükmedilir. Ancak, şârihlerin de dikkat çektiği üzere, *İbnu Abbas*, bu yasağı ruh sahipleriyle sınırlamıştır. Onun dışındakilerin resmi yapılabilir. Esâsen hadiste geçen "ruh üfleme" emri de hadisin bidayetindeki ıtlakı kayıtlar. Ruh üfleyinceye kadar azabın devam etmesi, canlı tasviri yapanlara ebedî ceza verileceğini ifâde eder. Nitekim âyet-i kerîmede de buna benzer bir ifâdeye yer verilmiştir لاَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ **"Doğrusu âyetlerimizi yalan sayıp onlara karşı büyüklük taslayanlara, göğün kapıları açılmaz. Deve iğnenin deliğinden geçmedikçe cennete de giremezler"** (A'raf 40).

Âlimler, önce burada ortaya çıkan bir müşkile dikkat çekip, sonra

cevabını verirler. Müşkil şudur: Bu hadisteki vaîd, Müslüman hakkında, başka nasslar açısından câiz değildir. Ehl-i Sünnete göre âmden kâtil olan kimse hakkında gelen ebedî ceza hükmü uzun müddet'e hamledilmiştir. Buradaki vaîd ise mümkün olmayan ruh üflenmesi gibi bir şartla sınırlandırılmıştır. Öyle ise bundan muradın uzun müddet azabtan sonra kurtuluşa ererler diye te'vili sahîh olmaz.

Bu müşkil şöyle cevaplandırılmıştır: "Hadisten asıl murad: "Kâfirin maruz kalacağı ceza ile vaîdde (korkutmada) bulunarak şiddetle zecretmektir, bu üslubla zecrin daha müessir olması hedeflenmiştir. Hadisin zâhiri murad edilmemiştir." Bu yorum, hadiste geçen fiili işleyerek isyana düşmüş olan hakkındadır. Ancak, bu işi helâl addederek, yapan kimse hakkında hadisin hükmü zâhiri üzere doğrudur, bu hususta bir müşkilât yok. *Nevevî* der ki: "Bu hadisler -yani *İbnu Abbas* ve diğerlerinin rivayetleri- hayvan tasvirinin haramlığında açıktır, bu iş şiddetle haramdır. Ancak ağaç vs. ruhu olmayan şeylerin resmini yapmak, bu yoldan kazanç te'min etmek haram değildir. Meyveli ve meyvesiz ağaç hepsi aynı hükme tabidir. *Mücâhid* dışında bütün ulemâ bu görüştedir. Sâdece *Mücâhid* meyveli ağacın resmini yapmayı mekruh addetmiştir. Bu hükmü Müslim'de gelen şu hadîs-i kudsîden çıkarmıştır: وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذَهَبَ يَخْلُقُ خَلْقاً كَخَلْقِى *"Benim mahlukum gibi bir şey yaratmaya kalkandan daha zalim kim vardır?.."* Cumhur da, şu hadisle ihticac etmiştir: وَيُقَالُ لَهُمْ اَحْيُوا مَا خَلَقْتُمْ "Canlı resmi yapanlara: *"Yarattıklarınıza haydi hayat verin!" yani 'Haydi onları taklid ettiğiniz gibi ruh sahibi hayvanlar kılın!" denilir..."*

SÛRET VE PERDELERLE İLGİLİ KERÂHET

2169 ١ – عن أبى طلحة الأنصارى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تَدْخُلُ الْمَلاَئِكَةُ بَيْتاً فِيهِ كَلْبٌ، وَلاَ تَمَاثِيلُ]. أخرجه الخمسة واللفظ لمسلم والترمذي.

1. (2169)- *Ebû Talha el-Ensârî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Melekler, içerisinde köpek ve timsaller bulunan eve girmezler." [Buhârî, Libâs 92, 88, Bed'ü'l-Halk 6, 14, Megâzî 11; Müslim, Libâs 102, (2606); Ebû Dâvud, Libâs 48, (4155); Tirmizî, Edeb 44, (2805); Nesâî, Zînet 112, (8, 212, 213); İbnu Mace, Libâs 44, (3649).]

2170 ٢ – وعن سفينة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [دَعَا عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ رسول اللّٰه ﷺ إِلَى طَعَامٍ صَنَعَهُ. فَجَاءَ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى عِضَادَتَيِ الْبَابِ فَرَأَى الْقِرَامَ قَدْ ضُرِبَ فِي

نَاحِيَةِ الْبَيْتِ فَرَجَعَ. فَقِيلَ لَهُ فِي ذٰلِكَ؟ فَقَالَ: إِنَّهُ لَيْسَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَدْخُلَ بَيْتاً مُزَوَّقاً].

أخرجه أبو داود.

«الْمُزَوَّقُ» المزين.

2. (2170)- *Sefine* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallâhu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı hazırladığı bir yemeğe dâvet etti. Efendimiz gelip, içeri girmek üzere elini kapının kirişleri üzerine koyunca, evin bir köşesine gerilmiş bir kırâm görmüştü ki hemen geri döndü. (Resûlullah'a geri dönüşünün) sebebi sorulunca: *"Bir peygambere tezyin edilip süslenmiş bir eve girmek uygun olmaz"* cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Et'ime 8, (3755); İbnu Mâce, Et'ime 56, (3360).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, mâna ve hüküm itibâriyle aynı olsa da, Ebû Dâvud'daki aslından biraz farklı şekilde Teysir'e alınmış. Ya Ebû Dâvud'un başka bir nüshasından alınmadır, ya da rivâyet-i bil mâna yoluyla özetlenerek, yeni bir ifâdeye dökülerek nakledilmiş olmalıdır.

2-Resûlullah'ın, eve girmeden geri dönmesine sebep olan kırâm nakışlı ince bir kumaştır. Yerine göre perde, yatak çarşafı, duvar (halısı gibi) süslemede kullanılan ince bir örtüdür. Yünden mâmul olduğu, üzerinde renk renk nakış bulunduğu, bazı kumaşların bununla kaplandığı belirtilir. Hattâbi, İbnu Melek gibi bir kısım şârihler, hadiste geçen kırâm'ın nakışlı olduğunu söylemişlerdir. Ancak sâde olduğunu, fakat perde olarak duvarın üzerine gereksiz yere çekildiği için cebâbireye benzeme hâsıl olmasından dolayı Resûlullah'ın geri döndüğünü söyleyenler olmuştur.

3- MÜNKER OLAN ZİYAFETE KATILMALI MI?

Bu soruya farklı cevaplar verilmiştir:

★ *Aliyyü'l-Kârî,* Mirkat'da: "Münker olan dâvete icâbet edilmeyeceği hususunda hadis sarihtir" der.

★ *İbnu Hacer* Fethu'l-Bâri'de: "Hadisten şu anlaşılmaktadır: "Bir evde münkerin varlığı, oraya girmeye mânidir."

★ *İbnu Battâl* da: "Allah ve Resûlünün yasakladığı bir münker bulunan ziyafete katılmak câiz değildir. Zîra, buna rıza gösterilmiş manası vardır" der ve büyüklerden bazı nakillerde bulunur. Özeti: "Ziyafette ha-

ram bir şey olduğu takdirde, bunu önlemeye muktedirse, katılmasında bir beis yoktur, Aksi taktirde geri döner."

★ *Hanefilerden* el-Hidâye sahibi bu konuda özetle şunu söyler: "Kendisine uyulan, örnek alınan biri değil de sıradan bir kimse ise, oturup yemesinde bir beis yoktur. Ancak kendisine uyulan biri ise ve münkere izâleye de muktedir değilse, dini lekelemek, günah kapısını açmak mânasına geleceği için o safraya oturmayıp, terkeder. Bütün bunlar, bilmeyerek gelmiş olma durumuna göredir. Sofrada münkerin varlığını önceden bilirse, icâbet etmesi gerekmez."

2171 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قَال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَتَانِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ فَقَالَ: أَتَيْتُكَ الْبَارِحَةَ فَلَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَدْخُلَ إِلاَّ أَنَّهُ كَانَ فِي الْبَيْتِ قِرَامُ سِتْرٍ فِيهِ تَمَاثِيلُ، وَكَانَ فِي الْبَيْتِ كَلْبٌ، وَعَلَى الْبَابِ تَمَاثِيلُ الرِّجَالِ. فَمُرْ بِرَأْسِ التَّمَاثِيلِ فَتُقْطَعْ فَيَصِيرَ كَهَيْئَةِ الشَّجَرَةِ، وَمُرْ بِالْقِرَامِ فَيُجْعَلْ مِنْهُ وِسَادَتَانِ تُوطَآنِ، وَبِالْكَلْبِ فَيُخْرَجْ. فَفَعَلَ ذٰلِكَ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى، وهذا لفظ أبي داود والترمذي.

3. (2171)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Bana Cibrîl (aleyhisselâm) geldi ve: *"Dün sana gelmiştim (ama yanına girmedim)." Girmeyişimin sebebi de üzerinde timsaller bulunan perde bezi idi. Orada bir de köpek vardı, kapının üzerinde de insan resimleri bulunuyordu. Timsallerin başlarının koparılmasını emret ki ağaç şekline dönsün. Örtüden ayak altına atılacak iki minder yapılmasını, köpeğin de dışarı çıkarılmasını söyle!"* Bu söylenenler yapıldı." [Müslim, Libâs 102 (2112); Ebû Dâvud, Libâs 48, (4158); Tirmizî, Edeb 44, (2807); Nesâî, Zînet 113, (8, 216). Bu rivayet Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin metnine mutabıktır.]

2172 ٤– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قَال: [قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لاَ تَدْخُلُ الْمَلاَئِكَةُ بَيْتاً فِيهِ صُورَةٌ وَلاَ جُنُبٌ، وَلاَ كَلْبٌ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

4. (2172)- *Hz Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İçerisinde resim, cünüb ve köpek bulunan eve (rahmet) melekleri girmez." [Ebû Dâvud, Tahâret 90, (227); Libâs 48, (4152); Nesâî, Tahâret 168, (1, 141), Sayd 11, (7, 185).]

2173 ٥– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قَال: [لَمَّا رَأَى النَّبِيُّ ﷺ الصُّوَرَ فِي

الْبَيْتَ لَمْ يَدْخُلْ حَتَّى أَمَرَ بِهَا فَمُحِيَتْ. وَرَأَى صُورَةَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ بِأَيْدِيهِمَا الأَزْلاَمُ. فَقَالَ: قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ، وَاللّٰهِ إِنِ اسْتَقْسَمَا بِالأَزْلاَمِ قَطُّ]. أخرجه البخارى.

5. (2173)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Mekke'nin Fethi günü), Beytullah'ta tasvirler görünce, içeri girmedi. Önce onların imhasını emretti ve imha edildiler. İçeride Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil (aleyhimesselâm)'in ellerinde kumar okları bulunur vaziyetteki suretlerini görmüştü. Şöyle buyurdu: *"Allah canlarını alsın. Vallahi onlar asla oklarla kısmet aramadılar."* [Buhârî, Enbiya 8, Hacc 54, Megâzî 48.]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mekke fethedildiği zaman Ka'be'ye gelir. İçerisinde resimler, putlar olduğu için, girmezden önce bunların çıkarılmasını emreder. Putlar varken girmeyişini şârihler iki sebebe bağlarlar:

1) O bâtıl hâli takrir etmemek: Yani putun olduğu yere girmeye meşruiyet kazandırmamak için.

2) Meleklerden ayrılmayı sevmediği için. Çünkü onlar putun olduğu yere girmezler.

2- Okla kısmet aramak cahiliye âdeti idi. en-Nihâye şu açıklamayı sunar: "Cahiliye Araplarından biri, yola çıkmak veya evlendirmek gibi ciddî bir işe karar vermek istediği zaman oklarla kur'a çeker (kısmetini arar)dı. Okların bazısında, أمرني ربي "Rabbim bana emretti", bazısında نهاني ربي "Rabbim bana yasakladı", bazısında da غفل "Boş" yazıyordu. Çektiği okta emretti yazılıysa o işi yapardı; yasakladı çıkarsa o işi yapmaktan vazgeçerdi: boş çıkarsa döner, emir veya yasak çıkıncaya kadar kur'a çekimini yenilerdi."

Şu halde hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu bâtıl âdeti, *Hz. İbrâhim* ve *Hz. İsmâil*'in ihdas etmiş olmasını (ya da daha önceden ihdas edilmiş olsa bile onların tevessül etmiş olmalarını) reddetmektedir. Halbuki, yapılan tasvirde onların ellerine bu kur'a okları verilmekle bu batıl işe onların da iştirak ettiğini ifâde etmiş oluyorlardı. Buhârî'deki bir rivayette: *"...Onlar da bilirler ki Hz. İbrahim ve Hz. İsmail (aleyhimesselâm), asla okla kısmet aramadılar"* buyrulmuştur.

Kur'a ile kısmet arama işini ilk ihdas eden Amr İbnu Lühey'dir. Bunu o iki peygambere nisbet etmek iftarâdan başka bir şey değildir. *Amr İbnu Lühey* ise zaman itibariyle çok sonra yaşamıştır ve onun devrine kadar bu âdet bilinmemektedir.

3- YASAK OLAN SUVER:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sûret bulunan eve meleklerin girmeyeceğini belirterek, kendisi de girmemiştir. Ayrıca, bunları yapanları da lanetlemiştir. Öyle ise yasaklanan sûretlerin mahiyeti nedir? Her ne olursa olsun bütün sûretler mi yasaktır?

Bu hususta, geçen hadislerin açıkmalarından yeterli bilgiler geçti ise de, burada mesele üzerine, *Ebû Bekr İbnu'l-Arabî*'nin bir özetlemesini, *Zürkânî*'nin *Muvatta Şerhi*'nden aynen iktibas ediyoruz. Der ki: "Suver edinme meselesinin özeti şudur:

I- Sûret (timsal, resim...) eğer (gölge verecek şekilde, heykel nev'inden bir) cisimse, âlimlerin icmâı ile haramdır.

II- Cisim değil de (resim gibi gölge düşürmeyecek) nakış ise dört farklı görüş ileri sürülmüştür:

1) Mutlak sûrette câizdir.

2) Mutlak sûrette haramdır.

3) Mutlak olarak caizdir, değildir denemez, duruma göre hükmedilir, şöyle ki:

a) Bakılır, eğer resim, tasvir ettiği ruh sâhibini (insan veya havyan) yaşamasına imkân verecek tamlıkta ise haramdır.

b) Eğer başı koparılmışsa (yaşamasına imkan tanımayacak şekilde), yarım olarak tasvir edilmişse câizdir.

Bu mevzuda en doğru görüş budur.

4) Resim hürmet ifâde etmeyen bir vaziyette ise yine câizdir, yere atılıp üzerine basılan halı, kilim, minder üzerindeki resimler gibi.[2] Aksi takdirde hürmet ifâde edecek bir vaziyette konmuş ise, meselâ duvara asılmış ise câiz değildir, haramdır."

Zürkânî şu ilave açıklamayı yapar: "Burada zikri geçen icma, çocukların oyuncaklarını istisna eder." *İbnu Abdilber* de üçüncü görüşü benim-

---

2- Eski âlimlerimiz, devirlerinde müstehcenlik pek olmadığı için olacak değerlendirmelerinde resmin muhtevası üzerinde durmazlar. Bunu, görüleceği üzere Bediüzzaman yapar.

semiş ve bunu: "Görüşlerin en doğru olanı" diye değerlendirmiş, âlimlerin ekseriyetle bu görüşü benimsediğini belirtmiştir."

4- BEDİÜZZAMAN'A GÖRE "YASAK RESİM VE HEYKEL" ZULÜM, RİYA VE HEVA VASITASIDIR:

Resim ve heykel meselesine *Bediüzzaman Said Nursî* merhum, yasağın ictimâî ve medenî hayata bakan yönlerini dile getirerek temas eder. Ona göre, resim ve heykel sadece putperestlik vasıtası değildir. Beşer hayatında zulmün, riyanın ve şehevânî arzuların da tahrik vâsıtasıdır. İnsanlardaki ulvî hissiyatı söndürür, aile hayatını tahrib eden muzır neticelere sebep olur. Şöyle der: *"Sanemperestliği şiddetle Kur'ân men ettiği gibi, sanemperestliğin bir nevi taklidi olan sûretperestliği de men eder. Medeniyet ise, sûretleri kendi mehasininden (hayırlı işlerinden) sayıp Kur'ân'a muâraza etmek istemiş. Halbuki: Gölgeli, gölgesiz suretler, ya bir zulm-ü mütehaccir (taşlaşmış zulüm) veya bir riya-ı mütecessid (cesede bürünmüş riya) veya bir heves-i mütecessim (cisimleşmiş heves)dir ki, beşeri zulme ve riyaya ve hevâya, hevesi kamçılayıp teşvik eder. Hem Kur'an, merhameten kadınların hürmetini muhafaza için, haya perdesini takmasını emreder. Tâ hevesât-ı rezilenin ayağı altında o şefkat mâdenleri zillet çekmesinler. Âlet-i hevesât, ehemmiyetsiz bir metâ hükmüne geçmesinler. Medeniyet ise, kadınları yuvalarından çıkarıp, perdelerini yırtıp, beşeri de baştan çıkarmıştır. Halbuki, aile hayatı, kadın-erkek mâbeyninde (arasında) mütekâbil hürmet ve muhabbetle devam eder. Halbuki açık-saçıklık, samîmi hürmet ve muhabbeti izâle edip ailevî hayatı zehirlemiştir. Husûsen sûretperestlik, ahlâkı fena halde sarstığı ve sukût-u ruha sebebiyet verdiği şununla anlaşılır: Nasılki, merhume ve merhamete muhtaç bir güzel kadın cenâzesine nazar-ı şehvet ve hevesle bakmak, ne kadar ahlakı tahrib eder. Öyle de: Ölmüş kadınların sûretlerine veyahut sağ kadınların küçük cenâzeleri hükmünde olan suretlerine hevesperverâne bakmak, derinden derin hissiyât-ı ulviye-i insâniyyeyi sarsar, tahrib eder."*

Bediüzzaman'ın sağlığında neşredilmiş olan Tarihce-i Hayat'ında, kendisine ait bazı resimlerin basılmasına izin vermiş olmasından, yukarıda beyan ettiği üç gâyenin dışında kalan ta'limî (didaktik yani öğretici) maksadlara hizmet edecek olan fotoğraflara cevaz veriyor gözükmektedir. Onun mevzuya önceki şârihlerden farklı bir bakışının olduğu söylenebilir. Zîra, eski kitaplarda umumiyetle meseleye, putperestlik ve menhî tâzim açısından bakıldığı, yasağın sebepleri hep bu açıdan

değerlendirilmiş olduğu halde, Bediüzzüman, bu kadim çerçeveden dışarı çıkarak, resim ve fotoğrafın günümüzdeki yaygın kullanılış sahaları açısından da değerlendirmiş, eski yorumlara sıkı bağlı kalındığı takdirde gözden kaçabilecek yönlerine dikkat çekmiştir: Resim zulme, riyaya, hevesât-ı nefsaniyeye alet edilmektedir. Sadece uhrevî değil, dünyevî hayatı da menfi yönlerde etkilemektedir. Bu çeşit resimlerle öğretici mâhiyette olan resimler ve fotoğraflar aynı kefeye konulmamalıdır.

SEHÂVET VE KEREM BÖLÜMÜ

2174 ١- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: السَّخِيُّ قَرِيبٌ مِنَ اللهِ، قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ، قَرِيبٌ مِنَ الجَنَّةِ بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ؛ وَالبَخِيلُ بَعِيدٌ مِنَ اللهِ، بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ، بَعِيدٌ مِنَ الجَنَّةِ، قَرِيبٌ مِنَ النَّارِ؛ وَلَجَاهِلٌ سَخِيٌّ أَحَبُّ إِلَى اللهِ تَعَالَى مِنْ عَابِدٍ بَخِيلٍ]. أخرجه الترمذي.

1. (2174)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sehâvet sahibi Allah'a yakındır, insanlara yakındır, cennete yakındır, cehennemden uzaktır. Cimri ise Allah'tan uzaktır, insanlardan uzaktır, cennetten uzaktır, cehenneme yakındır. Câhil sehâvet sahibini Allah, cimri ibadet düşkününden daha çok sever."* [Tirmizî, Birr 40, (1962).]

AÇIKLAMA:

1- Sehâvet, Aynî'nin açıklamasına göre, "Uygun olanı uygun olana vermek, kendi kazancından, herhangi bir karşılık almadan harcamaktır. Bu, güzel ahlaklardan biridir, hatta en başta gelenlerden biridir. Buhl (cimrilik) bunun zıddıdır."

Sehâvet dilimizde *cömertlik* olarak ifade edilir. *Sahî* de cömert demektir.

2- *Sahî*'nin yani cömert kişinin *Allah*'a yakın olmasından maksad mesafe yönüyle yakınlık değildir. Allah'ın rahmetine ve sevabına yakınlıktır. Zîra Allah'a mekan ve cihet nisbet etmek caiz değildir. İnsanlara yakın olması da onların muhabbeti, sevgi ve hürmet gibi manevi yakınlıklarını ifade eder, burada da mekan yakınlığı maksud değildir. Cennete

yakınlık'tan murad mesafe yakınlığı olabilir, bu caizdir. Çünkü, malından Allah rızası için bol bol layık olan yerlerde sarfetmekle cennete götüren yola sülûk etmiş olmaktadır. Hadisler cennet ve cehennemin etrafını mekruhât ve şehevât perdelerinin sardığını belirtir. Kişi ameliyle birinden uzaklaşırken, diğerine yaklaşmaktadır.

Kişinin cennete yaklaşması, cennetle kendi arasındaki perdeleri kaldırması demektir. Ulema, hayırlı amellerin ve hususan Allah rızası için yapılan harcamaların bu perdeleri refedip kaldırdığını beyan etmiştir.

Gazâlî der ki: "Cimrilik, dünyaya bağlanmanın meyvesidir; cömertlik ise zühd'ün yani dünyaya kıymet vermemenin meyvesidir. Meyveye yapılan övgü, muhakkak ki meyveyi veren ağaca yapılmış olur. Cömertlik, gerçek tevhid ve hakikî tevekküle ermenin sonucudur. Yani Allah'ın yaptığı vaade ve rızık hususunda verdiği garantiye samimi olarak inanmaktan neş'et eder. Bunlar ise, hadiste işaret edilen tevhid ağacının meyveleridir. Cimrilik ise şirkten neş'et eder. Bu da sebeplere bağlanıp kalmaktan ve Allah'ın vaadi hususunda düşülen şekk'ten neş'et eder."

3- Tîbî, sahî ve bahîl kelimelerinin harf-i tarifli yani ma'rife olarak gelmesini ahd-i zihnî olarak yorumlar ve: "Burada kastedilen sahî ve bahl'den murad, şeriatça sahî ve bahil addedilen kimsedir (örfçe, insanlarca sahî ve bahil addedilen değil)" der. Bu mütalaayı yaptıktan sonra şu neticeyi beyan eder: "Öyleyse, zekâtını veren Allah'ın emrine uymuş, O'nu tazim etmiş ve mahlûkâtına olan şefkatini ortaya koyup, malından vererek yardım elini uzatmış olmaktadır. Bu kimse Allah'a da yakındır, insanlara da yakındır. Makamı da cennetten başka bir yer olamaz. Böyle yapmayanın durumu da bunun aksidir. İşte bu sebeple, hadiste söylendiği üzere, cahil olan cömerti Allah, âbid olan cimri'den daha çok sever.

Keremden Bir Kesit

Rahmetin, dolayısıyla fetanetin ayrı bir buudu da, Allah Resûlü'nün keremidir. Şimdi de bu hususu biraz açalım:

Kerem; iyilikseverlik ve ikram etme hasleti demektir. Araplarda *kerem*, çok mergûp bir sıfattır. Hatta cahiliye şiirini kurcaladığınız zaman, o devir Arabının şu hususlarla övündüğünü görürsünüz: Biz, misafirlerimize, şu kadar koyun, şu kadar sığır, şu kadar deve boğazlayıp ikram ettik. Evet, misafire gösterilen cömertçe ikram, onların birer övünç vesilesiydi ki, bu hususta kabile ve oymaklar âdetâ birbirleriyle yarışırlardı. Tabii bunlar yaptıkları herşeyi bencillik hesabına yapıyorlardı.

İşte, cömertlik ve keremin böyle revaçta olduğu bir zamanda, onlar arasında kerimlerden kerim bir Zât zuhur etti. O'nun keremini görünce herkesin dili tutuldu. Bu kerîm Zât, yaptığını sadece Allah için yapıyor birisine dünyayı bağışlasa, ondan tek kelime ile dahi bahsetmiyordu. Hatta, şiirlerinde O'nun cömertliğini anlatan mısralara yer veren şâirlerin, bu ifadelerini dahi hiç mi hiç kabullenmiyor ve onların sözlerini, *"Ekremü'l-Ekremîn"* olan Allah'a izâfe ve havâle ediyordu.

O bir mir'ât-ı mücellâ idi ki, Cenâb-ı Hakk'ın *"Kerîm"* ismi, O'nda tecellî ile kendini gösteriyordu. O, her mevzuda olduğu gibi bu mevzuda da Cenâb-ı Hakk'ın en zirvede bir halifesiydi.. ve yeryüzünde O'ndan daha kerîm bir ikinci insan gösterilemezdi.

Hz. Muhammed Aleyhisselâm, keremin; kerem ise cennetin yoludur. Kur'ân'ın, *"Şuhh"* dediği cimrilik ise, insanı cehenneme götüren bir yoldur. İki Cihan Serveri'ni uzaktan görenler dahi, O'nu, vasıflarından hemen tanır ve bu O'dur derlerdi. Asrın büyük mütefekkiri, O'na *"Yâver-i Ekrem"* der. O, insanlık, dolayısıyla da cennet yolunun biricik rehberidir. O'na sorulmadan cennete gidilemez. O hesâba katılmazsa bütün hesaplar alt üst olur. Hz. Muhammed Aleyhisselâm, bütün beşerî hesapları karıştıran bir hesap tuzağı ve karışık hesapları çözen bir hesap-küşâdır. Biz O'na Yaratan'ın bir ünvanını alıp Ekremü'l-Ekremîn, diyoruz. Zîra O, keremiyle beşerî normları aşmış bir insandır.. ve keremde Rabbinin biricik çırağıdır.

O, daha önce bahsi geçen vasıflarıyla giremediği gönüllere keremiyle girmiştir. Âdetâ rahmeti, bir bulut gibi buharlaşmış, yükselmiş, çiğ noktasına ulaşmış; sonra da kerem halinde kâinâtın bağrına yağmıştır. Yağmış ve bütün katılıkları yumuşatmış, her yerde rüşeymlerin, filizlerin boy atıp gelişmesine zemin hazırlamıştır. Yani, hilmi ile ruhları fethetmiş, keremi ile de gelip bu ruhlara taht kurmuştur. Bu ikisini beraber mütâlaa etmezseniz, O'nun önemli bir yanını anlayamazsınız.

O isteseydi, dünyanın en zengin insanı olurdu. Zaten, daha nübüvvetini ilan ettiği ilk günlerde, Kureyş O'na davasından vazgeçmesi şartıyla böyle bir teklifte bulunmamış mıydı?[3] Daha sonra da, bütün müslümanların Allah yolunda verecekleri şeyler hep O'nun elinden geçiyordu. Hükümdarlardan gelen hediyelerin haddi-hesâbı yoktu. Fakat O şahsı adına bunlardan hiçbirine sahip olmayı düşünmedi.. hatta aklının köşesinden dahi geçirmedi.

O kendisini daima bir yolcu telakki ediyor ve yakın bir gelecekde göç

3- İbn Hişam, Sîre, 1/285

edeceği mülahazasıyla yaşıyordu. O'na göre uzun bir yolculuk esnasında, gölgelenmek için muvvakkaten altında dinlenilen bir ağaçtı dünya...

Öyleyse O, bu uzun yolculukta, gerçekten ehemmiyet verilmesi gereken hususlarla kalbini meşgul etmeliydi. Bir de, O'nun insanlığa giden yolları, insanlara öğretmesi gerekiyordu. Kaldığı kadar bu ağacın altında kalacak, daha sonra da yoluna devam edecekti.[4] Gaye ve hedef ulvîydi. Allah'a ulaşmak O'nun en birinci gayesiydi.. ve insanları aynı hedefe ulaştırabilme vazifesi... İşte O, bunun için yanıp tutuşuyordu. Böyle bir durumda olan insan için dünya malının ne ehemmiyeti olabilirdi ki? Elbette ki hiç.. hiç ise gönül bağlamaya değmezdi...

O, kendi ferdî hayatı için fakirliği seçmişti. Bu herkesin de fakir olmasını istemesi demek değildir. Ancak hiç kimsenin midesi altında ezilip kalmasını da hoş görmüyordu. Zaten, O büyük insanın sayesinde müslümanlar, çok kısa zamanda dünyanın en zengin milleti haline gelmişlerdi. Kendi aralarında, sadaka ve zekât kabul edecek insan bulamıyorlardı. Evet, kişi başına düşen gelir dağılımı o kadar yüksekti. Ama, onların içinde öyle zahidler de bulunuyordu ki, evinde bir günlük yiyeceği var ise, getirilen yeni bir şey ne kadar da cazip olsa onu kabul etmiyordu. Bu bir diğergamlık, bir ruh yüceliği meselesidir. Yaşatma aşkıdır. Yaşama zevkini terk etme idealidir. Bu his ve duygularla dolup taşamamış insanların bunları anlamaları da mümkün değildir.

Bir iftar sofrasında, *Hz. Ebû Bekir*'e bir bardak soğuk su ikram edilir. Suyu dudağına götürünce, hıçkırıkları, boğazında düğümlenir. Yanındakiler ne olduğunu sorarlar. Cevap verir:

Birgün Allah Resûlü, kendisine getirilen böyle bir bardak soğuk suyu içmiş sonra da ağlamış ve: لَتُسْئَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ *"O gün nimetlerden hesaba çekileceksiniz"* âyetini okuyarak, işte bu nimetten de hesaba çekileceğiz, buyurmuştu. Bunu hatırladım ve onun için ağladım...[5]

Halbuki, *Hz. Ebû Bekir* gayet sade ve fakirâne bir hayat yaşıyordu. Vereceği hesap gayet hafifti. Halife iken uzun zaman başkalarının koyunlarını sağarak ailesinin nafakasını temin etmeye çalıştı. Neden sonra kendisine maaş bağlandı ama bu defa da verileni çok buldu. O, Medîne'nin en fakir insanının geçimini kendine ölçü kabul etmişti. Bu itibarla da artan parayı bir testiye atıyor ve orada biriktiriyordu. İki buçuk senelik hilafeti süresince, aldıklarını hep böyle biriktirmişti. Vefat

4– Buhârî, Rikâk, 3

5– Müslim, Eşribe, 140; Ebû Nuaym, Hilye, 1/30

edeceği zaman da, kendisinden sonra gelecek halifeye teslim edilmek üzere, bu testiyi vasiyet ediyordu. *Hz. Ömer*, halife olup da testiyi kırdırınca içinden küçük küçük paracıklar çıktı, ve bir de mektup vardı. Bu mektupta, yeni halifeye hitaben şöyle deniyordu: *"Bu paralar, bana verilen maaştan arta kalanlardır. Ben Medîne'nin en fakirini kendime ölçü kabul etmiştim. Artan miktarı bu testiye koydum. Binaenaleyh, bu paralar hazineye aittir ve oraya konulmalıdır."*

Hz. Ömer mektubu okuyunca ağladı ve: *"Kendinden sonrakilere çok ağır bir yük bıraktın, yâ Ebâ Bekir"* dedi.[6]

Hz. Ebû Bekir, böyle zahidâne yaşamayı *Hz. Muhammed* Aleyhisselâm'dan öğrenmişti. Zîra Allah Resûlü, pratikte, böyle yaşamanın mümkün olduğunu bizzat kendi yaşantılarıyla ona ve bütün ashabına talim buyurmuştu.

Düşünün ki, Efendimiz, bütün ganimetlerin beşte birine, hem de Cenâb-ı Hakk'ın fermanıyla sahip bulunuyordu. Yani ganimetlerin humusu Allah Resûlü'nün şahsî tasarrufundaydı. Onu istediği gibi kullanma selahiyeti, doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk tarafından O'na tevdi edilmişti. Halbuki, Hz. Ömer birgün, O'nun saadet hücresine girecek ve hıçkıra hıçkıra ağlayacaktı. Efendimiz, niçin ağladığını sorunca da, o koca Ömer şöyle diyecekti:

- Ya Resûlallah! Dünya kralları, Kisralar servet içinde yüzüyorlar. Senin ise altına sereceğin bir sergin bile yok.. yatağın hasır.. ve teninde yattığın zeminin izleri.. Halbuki kainat senin için yaratıldı.

Allah Resûlü, şu cevabı verir:*"İstemez misin yâ Ömer, dünya onların, âhiret de bizim olsun!"*[7]

Allah Resûlü, bunları söylerken, başka türlü yaşaması mümkün olmayan bir fakirin, bir düşkünün çaresizlik içinde söylediği sözler türünde bir söz olarak da söylemiyordu. Yukarıda da temas ettiğimiz gibi, o isteseydi, dünyanın en zengin insanı olabilirdi. Bakın; bir fikir vermesi bakımından, sadece Huneyn'den O'nun payına düşen beşte biri arzetmek istiyorum:

40.000 koyun, 24.000 deve, 6.000 esir, 4.000 okka gümüş ki, bir okka dört kilo demektir.[8]

6– Taberî, Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk, 4/252

7– Buhârî, Tefsir, (66), 2; Müslim, Talâk, 31

8– İbn Sa'd, Tabakât, 2/152

Diğer muharebelerde elde edilen ganimetlerle, krallardan gelen hediyeler de düşünülecek olursa, Efendimiz'in en müreffeh bir hayat yaşamasına mani hiç bir şey yoktu. Ancak O, en fakir bir insanın yaşadığı hayatı yaşamaktaydı. Eline geçenleri ise, bütünüyle halka dağıtıyordu. Zîra O, tecessüm etmiş bir keremdi.. bu kadar kerem sahibi bir insan ise, ancak Resûlullah olabilir...

Allah Resûlü, dış-iç münasebetleri açısından en dengeli bir insan tipini temsil ediyordu. O'nun dış görünüşü, nasıl bir mehabet arzediyor ve güzelliği âdeta insanları büyülüyordu; iç dünyası itibariyle de aynı ölçüde insanları teshir ediyordu.

Hz. Enes: *"Allah Resûlü, insanların en güzeliydi"*[9] der. Evet, hem sîret hem de sûret itibariyle O, insanların en güzeliydi.

Hz. Cabir b. Semure ise bu mevzu ile alâkalı intibalarını şöyle anlatır:*"Bir gün mescidde oturuyorduk. Ayın tam ondördüydü. Tepemizde Ay, ışıl ışıl parlıyordu. O sırada Mescide Allah Resûlü girdi. Ben bir aya, bir de Allah Resûlü'nün yüzüne baktım. Kasem ederim ki, Allah Resûlü'nün yüzü aydan daha parlaktı."*[10]

Hz. Âişe Validemiz de O'nunla alâkalı bir hissini şöyle anlatıyor: *"Mısır kadınları, Yusuf'u görünce ellerini kestiler. Eğer benim Efendimi görmüş olsalardı, ellerindeki bıçakları sinelerine saplarlardı."*

Nedim: "İstanbul'un bir sengine yekpâre acem mülkü fedadır" der. Eğer istenilen ölçüde Allah Resûlü'nü tanısaydı şöyle diyecekti: Allah Rasûlü'nün tek saç teline, bütün cihan fedadır...

O insanların en güzeliydi.. ve Enes'in sözü devam ediyor:*"O insanların en cömertiydi."* Sûret ve cemal yönüyle *"Ahsenu'n-nâs"* (İnsanların en güzeli) olan Allah Resûlü, kalp ve iradesiyle *"Ecvedu'n-nâs"* (İnsanların en cömerti) idi.[11]

İbn Abbâs'ın ifadesiyle, bilhassa Ramazan ayında O, önüne kattığı herşeyi sürükleyip götüren bir rüzgar gibi cömert kesilirdi.[12] Yani, elinde-avucunda kalan en son şeyleri de dağıtıverirdi. Bu bir ruh ve irade meselesiydi. O, kendi için yaşamaz, hep ağyar için yaşardı. Sürekli başkalarının mutluluğunu düşünmekten ömrü boyu kendini düşünmeye fırsat bulamamıştı. Zaten, insanları mesud görmek kadar, O'nu mesud edecek

9– Müslim, Fezail, 48 (Enes'den); Buhârî, Menâkıb, 23 (Bera'dan).

10– Suyûtî, el-Hasâisu'l-Kübra, 1/123; Kenzu'l-Ummâl, 7/168.

11– Müslim, Fezâil 48.

12– Buhârî, Savm, 7.

bir başka zevk de yoktu. *Diğergamlığında, en son sırayı da kendi hanesi, kendi yakınları teşkil ediyordu.* Yani, O, evvela, kendisine uzak olanlardan başlayıp ilgisini, alâkasını bezlediyor, en sonunda sıra kendi yakınlarına geliyordu. Ganimet mi taksim edilecek, Bedir ve Uhud'da bulunup şehid düşenlerin ailelerine öncelik tanınıyordu. Ve sık sık, kendi hanesindekilere: *"Ben onlara vermeden size hiçbir şey veremem"* diyordu.[13]

Ve O, insanların en cesur, en korkusuzuydu. Evet bu yüce hasletinin yanında, O, aynı zamanda insanların en korkusuzuydu. Hayatında Allah'tan gayri herhangi birşeyden korkup çekindiği görülmemişti. Aksine insanların korkup sindiği zamanlarda O, aslanlar gibi kükrer ve gözünü kırpmadan en azgın düşmanların üzerine hem de tek başına yürürdü[14] ki ileride yeniden bu hususa döneceğiz.

Yine hilm, evet hilminin ve diğer ulvî duygularının anahtarlarıyla açılmayan nice kapalı gönüller, O'na kerem anahtarıyla açılıvermişti. İşte Safvan b. Ümeyye de bunlardan biri:

Hz. Enes anlatıyor: "Allah Resûlü, Huneyn'e giderken, bu şahıstan ödünç olarak silah almıştı. Huneyn'de elde edilen ganimetlere Safvan hayran hayran ve hırsla bakıyordu. O'nun bu durumu Allah Resûlü'nün dikkatini çekmişti. "Bakıp beğendiğin o develer senin olsun" dedi. Ardından daha birçok şey verdi. Safvan bu cömertlik karşısında şaşırdı kaldı. Kalbi Allah Resûlü'ne karşı buğz ve kinle dolu olan bu adam, birdenbire değişivermişti. Evet, Allah Resûlü'nün bu keremi onu, bu kin ve buğzundan uzaklaştırmış ve İki Cihan Serveri onun için insanların en sevgilisi hâline gelivermişti. Safvan'ı kazanmak elbette binlerce deve, sığırdan daha mühimdi. Allah Resûlü de en mühim olanı yapmıştı. Nitekim Safvan'a karşı gösterilen bu cömertlik neticesiz kalmamıştı. Safvan hemen kavmine gidip şöyle demişti: "Ey kavmim koşun İslâm'a girin! Zîra Hz. Muhammed bir veriş veriyor ki, ancak, fakirlikten korkmayan ve Allah'a tam itimat eden bir insan böyle verebilir!"[15]

O, kendisinden birşey istenildiğinde varsa verir, olmadığı takdirde de vaad ederdi. Bazan üzerine giydiği tek elbisesini bile isteyen olur, O da hiç çekinmeden hemen verirdi.

Bir bedevî gelip O'ndan birşey istemişti, Allah Resûlü ona istediği şeyi

13– Buhârî, Daavât, 11; Ebû Dâvud, Edeb, 100; Müsned, 1/136

14– Müslim, Cihâd, 78

15– İbn Hişam, Sîre 4/135; İbn Hacer, el-İsâbe, 2/187; Müsned, 6/465; Kenzu'l-Ummâl, 10/505, Müslim, Fezâil, 57.

vermişti. Adam bir kere daha istemiş O yine vermişti. Üçüncü isteğinde ise, verecek bir şey olmadığı için Allah Resûlü vadetmişti. Yani mal eline geçtiği ilk fırsatta ona verecekti. Bu durum Hz. Ömer'i fevkalâde üzmüş, Allah Resûlü'nün bu derece rahatsız edilmesinden rahatsız olmuştu. Dizleri üzerine doğruldu ve: سُئِلْتَ فَاَعْطَيْتَ ثُمَّ سُئِلْتَ فَاَعْطَيْتَ ثُمَّ سُئِلْتَ فَوَعَدْتَ *"İstediler verdin. Bir daha istediler yine verdin. Bir daha istediler vadettin. Yani, kendini bu kadar eziyete sokma yâ Resûlallah!"* dedi.

Ancak bu sözler, Allah Rasûlü'nün hiç hoşuna gitmemişti. Kaşlarının hafif çatıldığını gören *Abdullah b. Huzâfet'üs-Sehmî* ayağa kalkmış ve: اَنْفِقْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَلَا تَخْشَ مِنْ ذِي الْعَرْشِ اِقْلَالًا diyerek tesliyede bulunmuştu. Yani: *"Ver Ey Allah'ın Resûlü, sakın Allah'ın seni fakir bırakacağını ve senden nimetlerini kesivereceğini zannetme!"* İki Cihan Serveri bir müddet sükut buyurdu ve ardından şöyle dedi: بِذٰلِكَ اُمِرْتُ *"İşte Ben de bununla emrolundum."*[16]

Ferazdak ne güzel söyler:

مَا قَالَ لَا قَطُّ اِلَّا فِي تَشَهُّدِهِ لَوْلَا التَّشَهُّدُ كَانَتْ لَائُهُ نَعَمُ

"O teşehhüdün dışında asla "Hayır" demedi.

Eğer teşehhüd olmasaydı O'nun "Hayır" sözü de "Evet" olurdu"

O, *"Evet"* lerle bu kadar bütünleşmiş bulunuyordu. Şer'î daire içinde O'ndan ne istense hemen icabet eder ve isteyene istediğini verirdi.

Evet Nebîler Sultanı'nın cömertlikte de benzeri yoktu.. tekti.. bu ölçüdeki bir cömertlikde ancak, peygamberlikle izah edilebilirdi.

Hem eğer cömertlik Allah'a yaklaştıran bir huy ise, Allah Resûlü nasıl cömert olmaz ki? Halbuki O, Allah'a yakınlıkta, Cibrîl'i bile geride bırakmıştı...

Zaten bizzat, kendisi de şöyle buyuruyordu:

السَّخِيُّ قَرِيبٌ مِنَ اللّٰهِ قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ.

وَالْبَخِيلُ بَعِيدٌ مِنَ اللّٰهِ بَعِيدٌ مِنَ الْجَنَّةِ بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنَ النَّارِ

Cömert; Allah'a, cennete ve insanlara yakın, cehenneme uzaktır. Cimri ise; Allah'a, cennete ve insanlara uzak, cehenneme yakındır."[17]

Kitaplar, Tûba ağacını, kökü yukarıda, dalları aşağıda olarak resme-

16– İbn Kesir, el-Bidâye, 6/63

17– Tirmizî, Birr, 40

derler. Hakikaten Tûba ağacı öyle midir, bilemiyorum, fakat Allah Resûlü, cennetten, bizim üzerimize sarkan işte böyle bir Sehâ *"Cömertlik"* ağacıdır. Ve bundan da zerre kadar şüphemiz yoktur. O ağaca sığınan, o ağacın dallarına tutunan, bir üveyk olur ve cennete uçar.

Bu mevzuda Yine Allah Resûlü şöyle buyururlar:

يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّ اللّٰهَ قَدِ اخْتَارَ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا فَاَحْسِنُوا صُحْبَةَ الْاِسْلَامِ بِالسَّخَاءِ وَحُسْنِ الْخُلُقِ

"Ey insanlar! Allah sizin için din olarak İslâm'ı seçti. Öyleyse siz de İslâm'la olan arkadaşlığınızı, cömertlik ve güzel ahlâkla bütünleştirin."

İslâm, güzel ahlâk ve cömertlik yörüngesinde yürür. Kemalâta medar hiçbir yanınız olmasa da siz yine güzel ahlâkla zirveleri tutabilirsiniz.

Cömertlik ise o ahlâkın disiplinlerinden biridir. *"Güzel ahlâk ve cömertlikle İslâm'a ihsanda bulunun! Cömertlik bir ağaç gibidir. Kökü cennette, dalları ise dünyaya sarkmıştır. Her kim, o ağacın altında yaşar ve cömertçe davranırsa, ergeç o ağacın dallarından birine tutunur ve o ağacın kökünün bulunduğu cennete yükselir."*[18]

Cimrilik, bir dengesizlik, bir ifratsa, yok yere saçıp savurma da bir tefrittir.. ve ikisi de birer dengesizliktir. Peygamber fetaneti, cömertliği İslâm dinini îlâda kullanır. O, Rahmet ve yumuşak huylulukla kalplere girdiği gibi, Allah'ın kendisine ihsan ettiği şeyleri kullanmak suretiyle de kalplere girmiş ve en açılmaz zannedilen kalpleri açmıştır.

Hz. Hatice Validemiz, İslâm'a en erken uyanan kadındır. Zaten Hatice, kelime mânasıyla da *"erken doğan"* demektir. O, Efendimiz'den onbeş sene erken doğmuş ve İslâm'a da herkesten erken uyanmıştır. Onda aynı zamanda böyle bir isim-müsemma uygunluğu da var. Mekke'nin en zenginlerinden olan bu kadın bütün servetini Allah ve Resûlü uğruna harcayıp tüketmiş.. öyle ki vefat ettiği zaman, bir kefen bezi alacak kadar dahi varlığı kalmamıştı. İhtimâl Allah Resûlü, borç bulduğu para ile ona kefen bezi almışdı ki, bence, o büyük kadın için en uygun ölüm şekli, ölüm sonrası hali de böyle olmalıydı. Halbuki O, İslâm'a girmeden önce, zenginliğiyle dillere destandı. Bu koca servet, son kuruşuna kadar dînin îlâsı uğruna sarfedilmişti.[19] Bu da ayrı bir sırât-ı müstakîm örneğiydi. Allah Resûlü, keremini öyle bir fetanetle kullanmıştı ki, yaptığı cömertliğin zerresi dahi boşa gitmemiş ve İslâm gücü olarak geriye dönmüştü...[20]

18– Kenzu'l-Ummâl, 6/571

19– İbn Kesir, el-Bidâye, 3/158, 159

20– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/329-336.

2175 - ٢ - وعنه رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: قال الله عز وجل: أنفق أُنفق عليك، وقال: يدُ الله ملأى لا تغيضها نفقةٌ سحّاء الليل والنهار. أرأيتم ما أنفق منذ خلق السموات والأرض فإنه لم يغض ما في يده وكان عرشه على الماء. وبيده الميزانُ يخفض ويرفع]. أخرجه الشيخان والترمذي.

« لاَ يَغِضُهَا » أى لا ينقصها.

وقوله « سَحَّاء » أى لا ينقطع عطاؤها كَسَحِّ المَطر.

2. (2175)- Yine *Ebû Hüreyre* hazretleri (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hadis-i kudsîde, Allah Teala hazretlerinin şöyle söylediğini haber verdi: *"Sen infak et, ben de sana infak edeyim."* *Efendimiz devamla dedi ki: "Allah'ın eli (yedullah) doludur. Gece ve gündüz (boyu yapılan) arkası kesilmez infaklar onu azaltmaz. Arz ve semâvâtın yaratılaşından beri Allah'ın infak ettiklerini düşünün! Bunlar, O'nun elindekinden hiçbir şey eksiltmemiştir. O'nun Arş'ı suyun üzerindeydi. Elinde mîzan da var, alçaltır, yükseltir."* [Buhârî, Tevhîd 22, 35, Tefsir, Hûd 2, Nafakât 1; Müslim, Zekât 37, (993); Tirmizî, Tefsîr, (3048).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin baş kısmı hadis-i kudsîdir, yani mânası Allah'tan, *lafzı* Hz. Peygamber'dendir. Bu çeşit hadisler *"Rabbim buyuruyor ki"* diyerek Resûlullah'ın Allah'tan rivayeti şeklinde başlar. Her ne kadar bütün hadisler وما ينطق عن الهوى **"O nefsinden konuşmaz, O'nun konuştu-ğu vahiyden başka bir şey değildir"** (Necm 3-4) ayetiyle ilâhî garantiye mazhar ise de, bazıları nebevî içtihad olabilmektedir. Şu halde içti-had ihtimalinden uzak olmak kudsi hadisin imtiyazlarından biridir.

2- Hadiste geçen, "Allah'ın eli" diye çevirdiğimiz yedullah tabiri bazı tariklerde yeminullah yani Allah'ın sağ eli diye gelmiştir. Ulema bunu nimet, hazineler diye anlamıştır. Öyle ise Allah'ın eli, Allah'ın hazineleri demektir. Hazine diye ifade edilen her çeşit mal-mülkteki tasarruf sağ elle yapılması sebebiyle, Cenâb-ı Hakk'ın zenginliğini (hazinelerini) ifade için yemînullah (Allah'ın sağ eli) tabiri kullanılmıştır. Dolu olmak'la Allah'ın nihayetsiz olan zenginliği ifade edilir, zîra O'nun nezdinde insan ilminin ihâtâdan aciz kalacağı zenginlikte rızık vardır.

3- Hadiste birdenbire *"O'nun arşı suyun üzerindeydi"* cümlesinin yer almasını, bazı şârihler, Allah'ın zenginliğinin derecesinin ifade zımnında, Resulullah tarafından Arz ve semâvâtın yaratılışından beri Allah'ın infak ettikleri zikredilince, zihne kendiliğinden gelecek, "Bundan önce ne vardı?" sorusuna cevap olarak açıklarlar. Çünkü, yine Buhârî'de kaydedilen bir hadis arz ve sema'nın yaratılmasından önce Arş'ın su üstünde olduğunu belirtir:

كَانَ اللّٰهُ وَلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ قَبْلَهُ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ ثُمَّ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضَ

"Allah vardı, O'ndan önce hiçbir şey yoktu. Arş'ı da su üstünde idi. Sonra semâvât ve arzı yarattı." İlk yaratılanın Arş olduğu anlaşılmıştır.

4- "Elinde mîzan vardı" cümlesi rivayetlerde "Diğer elinde mîzan vardı" şeklinde gelmiştir. Müteakip cümle: "Mîzanı kâh alçaltır kâh yükseltir" demektir.

Hattâbî der ki: "Mîzan bir temsildir. Ondan maksad mahlûkât arasında yapılan taksimattır. Nitekim "alçaltır, yükseltir" ibaresi buna işaret eder." Müslim'de gelen bir başka hadis burada kastedileni anlamamızda yardımcıdır: الْمِيزَانُ بِيَدِ الرَّحْمٰنِ يرفع اقواماً ويضع آخرين *"Mîzan (terazi), Rahmân'ın elindedir. Bazı kavimleri yükseltir, bazı kavimleri de alçaltır."*

Şu halde *alçalan* ve *yükselen*'in, Allah'ın iradesi altında olmak kaydıyla milletler olduğu anlaşılmaktadır. Mamafih, hadis başkaca anlamlara imkan tanıyacak vecizliktedir.

5- Hadis, Resûlullah'ın ilâhî hakikatleri, insanların anlayacağı bir üsluba dökerek ifade ettiğinin güzel bir örneğini teşkil eder. Bildiğimiz ve gördüğümüz mefhum ve eşyalara benzetme sûretiyle görülmeyen hakikatler, temsiller şekli altında ifadeye dökülmektedir. Bu, hadislerde sıkça görülen bir metoddur.

2176 ٣– وعن أنس رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لاَ يَدَّخِرُ شَيْئاً لِغَدٍ]. أخرجه الترمذي.

3. (2176)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yarın için hiçbir şey biriktirmezdi." [Tirmizî, Zühd 38, (2363).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mümtaz vasıflarından biri, yarın endişesi taşımaması idi. Bu sebeple kendisine ganimetlerden ay-

rılan payları ertesi güne bırakmadan dağıtırdı. Şarihler, Efendimiz'in bu hasletini, O'nun Cenâb-ı Hakk'ın "rezzâk" vasfına olan güveninin tamlığı ile îzah ederler.

Şunu da belirtelim ki, bazı rivayetler ailesi için bir yıllık nafaka ayırdığını haber verir. Şârihler bu iki rivayet arasında tearuz olmadığını belirtirler. Çünkü, Efendimiz, haznedâr ve taksim edici durumundaydı. Eline ganimet vs.'den herhangi bir mal ulaşınca derhal hak sahiplerine dağıtırdı. Bu esnada, başkalarına olduğu şekilde ailesine de haklarını verir idi, zîra fey'de onların da hakları vardı. *İbnu Dakîkul-Îd* der ki: *"Yarın için hiçbir şey biriktirmezdi..."* hadisi: *"Kendi nefsi için biriktirmezdi.."* şeklinde te'vil edilmelidir , "Ehli için bir yıllık yiyeceklerini ayırırdı" hadisi de her ne kadar onlarda iştiraki olsa da başkası için yapılan biriktirmeye hamledilmelidir." Münâvî şu açıklamada bulunur: "Ailesinin de, diğerleri gibi Allah'ın fey olarak verdiğinde hakları vardı. Onların nefisleri, haklarını yanlarında bulundurmadıkça mutmain olmuyordu. Resûlullah da onları, takatları haricinde bir şeye zorlamıyordu."

Yine *Münâvî,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yiyecek biriktirmekten alıkoyan mahzuru "dağarcıkta olana güvenip Cenâb-ı Hakk'ın feyzinden talepten geri kalmak" olarak açıklar.

2177 ٤– وعن جبير بن مُطْعِم رضي الله عنه قال: [بَيْنَمَا رسولُ الله ﷺ يسيرُ قافلاً مِنْ حُنَيْنٍ فعلِق به الأعرابُ يسألونَه؟ حتَّى اضطرُّوه إلى سَمُرةٍ فخطفتْ رِداءَه فوقَفَ. فقالَ أعطُونِي رِدائِي: فلوْ كانَ لي عددُ هذه العِضاهِ نَعَماً لقسمتُه بينكُم، ثمَّ لاَ تَجِدُونِي بَخِيلاً ولاَ كذَّاباً ولاَ جَبَاناً]. أخرجه البخاري.

4. (2177)- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Huneyn dönüşü yol alırken bedevîler ısrarla (ganimetin taksimini) taleb ediyorlardı. Öyle ki bir ara, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bir semure ağacına doğru sıkıştırdılar ve ridasını kaptılar. Bunun üzerine durup şunu söyledi: *"Ridâmı verin, şu taşlar sayısınca koyun olsa, ben yine de onu aranızda taksim ederdim. Ve sonra görürdünüz ki, ben ne cimriyim, ne yalancıyım, ne de korkağım."* [Buhârî, Cihâd 24, Humus 19.]

AÇIKLAMA:

1- Hâdise, rivayetten de anlaşılacağı üzere Huneyn sırasında cere-

yan etmiştir. Müslümanlar, Huneyn'de Havazinlilerle savaşmış, neticede Cenâb-ı Hakk'ın lütfu ile zafer kazanılmış, bol miktarda ganimet elde edilmiş idi. Çoksayıda esir (altı bin) ve sayısız deve ve koyun sürüleri ele geçirilmişti.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ganimeti dağıtmakta acele etmek istemiyor, savaşılan yerden uzaklaşmak üzere durmadan yürüyüş emri veriyordu.

Öncelikle bedeviler olmak üzere, savaşa katılan bazı gruplar ganimet dağıtımının gecikmesinden memnun değillerdi. Havazinlilerin mağlup lîderi *Mâlik İbnu Avf*'a, Resûlullah'ın, müslüman olduğu takdirde ailesini ve malını geri vereceğine dair saldığı haber üzerine Mâlik gelmiş, ona, kendi ailesi ve malından başka fazladan yüz deve verilmişti.

Bilahare, mal ve adamlarının iadesi için gelen heyete Hz. Peygamber, geciktiklerini söyleyecek ve kendilerini daha önce beklediğini, bu yüzden taksim işini de te'hir ettiğini anlatacaktır.

Şu halde, bedevîler, Resûlullah'ın bu niyetini sezmiş olacaklar ki, ganimetin bir an önce taksimi için müracaatlarını sıklaştırıp, tazyiklerini artırmış olmalıdırlar.

Sadedinde olduğumuz rivayet, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'i taksim yapmak üzere karar verip mola emrini vermeye sevkeden son sahneyi tasvir etmektedir. *İbnu Hacer*'in kaydettiği bir başka veche göre, bedevîlerin tazyiki ile *Hz. Peygamber*'in devesi yoldan çıkar, bir semure ağacına sıkışır, bu fırsatta ridasını kaparlar. Rivayetin devamında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın orada indiği ve müslümanların da indiği vs. belirtilir.

2- HADİSTEN ELDE EDİLEN FÂİDELER

★ Hadis, cimrilik, yalan ve korkaklığı zemmetmektedir.

★ Müslümanların imamında bu vasıflardan hiçbiri olmamalıdır.

★ *Hz. Peygamber* aleyhissalâtu vesselam bedevîlerin kabalık ve anlayışsızlıklarına karşı sabır ve tahammül göstermiş, onları anlayışla karşılamıştır.

★ Kişinin, yeri gelince nefsindeki güzel hasletleri söylemesi câizdir. Kendisini korkak zannneden cahillere böyle olmadığını söylemek gibi. Bu mezmum olan fahr (övünme) değildir.

★ Hak taleb eden kimse, vaade razı olmalıdır, yeter ki vaad eden kimse sözünü yerine getirecek durumda olsun.

★ İmam muhayyerdir, ganimeti dilerse savaş biter bitmez dağıtır, dilerse daha sonra dağıtır.

2178 ٥– وعن عقبة بن الحارث رضي الله عنه قال: [صَلَّى بنَا رسول الله ﷺ الْعصرَ فأَسْرَعَ وَأَقْبَلَ يشُقُّ النَّاسَ حتَّى دَخَلَ بيتَه، فعَجِبَ النَّاسُ مِنْ سُرْعَتِهِ. ثُمَّ لَمْ يكُنْ بأَوْشَكَ مِنْ أَنْ خَرَجَ. فَقَالَ: إنِّي ذَكَرْتُ شَيْئاً مِنْ تِبْرٍ كَانَ عِنْدِي فَخَشِيتُ أَنْ يَحْبِسَنِي فَقَسَمْتُهُ]. أخرجه البخارى والنسائى.

« التِّبْرُ » الذهب الذي لم يضرب دنانير.

5. (2178)- *Ukbe İbnu'l-Hâris* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize ikindi namazı kıldırmış idi. (Selam verince) acele ile cemaati yarıp evine girdi. Halk onun bu telaşesinde hayrete düşmüştü. Ancak geri dönmesi gecikmedi. Gelince, (halkın merakını yüzlerinden anlayan Hz. Peygamber şu açıklamayı yaptı): *"Yanımda kalan birkısım altın vardı (namazda) onu hatırladım. Beni alıkoyacağından korktum ve hemen gidip dağıttım."* [Buhârî, Ezân155, Amel fi's-Salât 18, Zekât 20, İsti'zân 36; Nesâî, 104 (3, 84).]

AÇIKLAMA:

1- Parantez içerisine koyduğumuz açıklayıcı ziyadeler, rivâyetin Buhârî'de ki bir başka vechinden alınmadır.

2- Hz. Peygamber'in hâne-i saadetleri mescidin geri tarafındaki avlunun kenarlarında olduğu için gidip gelmesi çabuk olmuştur. Üstelik, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) namazda hatırlamış olduğu dağıtılmamış altından bir an önce halas bulmak için, çok sür'atli ve telaşlı hareket etmiş, bu hal "ne oldu?" diye cemaatin merak ve endişesini takrik etmiştir. *Resûlullah* halkın merakını yüzlerinden okuduğu için hem bu meselede ders vermek ve hem de endişelerini gidermek için, daha onlar sormadan açıklama yapmıştır.

3- Hadis namazda, namazla ilgisi olmayan dünyevî ve uhrevî şeyler tefekkür etmenin namazın sıhhatine mâni olmadığını göstermektedir. Ulema, "Dînî şeyler düşünmenin mahzuru, dünyevî şeyler düşünmekten daha hafiftir" demiştir. Esasen namazda zihnin, dünyevi şeylerle meşgul olmaması temenni edilen en güzel durumdur. Ancak bunu gerçekleştirmek zordur. Bu sebeple dinimiz, zihnî meşguliyetlerin, erkâna giren bir şeyin terkine sebep olmadıkça namazın sıhhatini bozmayacağını bildirmiştir.

4- Ulemâ, bu hadisten, ayrıca selamdan sonra dua için beklemenin vacib olmadığı hükmünü çıkarmıştır. Keza: "İhtiyaç halinde cemaati yarıp çıkmak mübahtır, namazın içinde mübah bir işe azmetmek câizdir" denmiştir.

5- Hadisin sonunda Resûlullâh'ın "Beni alıkoyacağından korktum] ibaresi, "Evde duran paranın, zihnimi kendisiyle meşgul ederek, Allah'a teveccüh edip O'na yönelmekten beni alıkoymasından korktum" demektir.

2179 ٦- وعن أنس رضي الله عنه قال: [لَمَّا قَدِمَ الْمُهَاجِرُونَ الْمَدِينَةَ لَمْ يَكُنْ بِأَيْدِيهِمْ شَيْءٌ، وَكَانَتِ الأَنْصَارُ أَهْلَ الأَرَاضِي وَالْعَقَارِ فَقَاسَمُوهُمْ عَلَى أَنْصَافِ ثِمَارِ أَمْوَالِهِمْ كُلَّ عَامٍ وَيَكْفُونَهُمُ الْعَمَلَ وَالْمُؤْنَةَ. وَكَانَتْ أُمُّ أَنَسٍ أَعْطَتْ رَسُولَ اللهِ ﷺ عِذَاقاً كَانَتْ لَهَا، فَلَمَّا فَرَغَ النَّبِيُّ ﷺ مِنْ قِتَالِ أَهْلِ خَيْبَرَ رَدَّ الْمُهَاجِرُونَ إِلَى الأَنْصَارِ مَنَائِحَهُمْ وَرَدَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِلَى أُمِّ أَنَسٍ عِذَاقَهَا]. أخرجه الشيخان.

«الْعِذَاقُ» جمع عَذْقٍ بفتح العين وهو النخلة بما عليها من الحمل.

«الْمَنِيحَةُ» هنا: العطية.

6. (2179)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Muhâcirler Medîne'ye geldikleri vakit ellerinde hiçbir şey yoktu. Ensar ise arazi ve akar sahibi kimselerdi. Her yıl mallarını, ürünlerinin yarısını onlara vermek, bunlar da çalışma ve bakım işlerini üzerlerine almak şartıyla anlaştılar. Enes'in annesi kendine ait olan bir hurmalığı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a verdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayberlilerle savaşıp orayı fethettikten sonra muhâcirler, bağlarını ensar'a iade ettiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da zikri geçen hurmalığı Enes'in annesine iâde etti." [Buhârî, Hibe 35; Müslim, Cihâd 70, (1771).]

AÇIKLAMA:

1- Muhacirler mal ve mülklerini bırakarak, kuru canlarıyla Medîne'ye geliyorlardı. Resûlullah (alehissalâtu vesselâm) onların geçim meseleleriyle yakından ilgilenmiştir. Bu maksadla ensarla aralarında kardeşleşme yaparak herbirini ensardan birinin varis olma hümüyle de kuvvetlendirilmişti.

Muhâcir ve ensarî kardeşlerin ortaklığı farklı şekillerde tezahür etmiştir. Mesela Hz. Ömer, (radıyallâhu anh) ensarî kardeşiyle aynı tar-

lada münavebe ile birgün biri, bir gün diğeri çalıştıklarını anlatır. Sadedinde olduğumuz hadis, ensarîlerden bir kısmının, bağ-bahçenin ürününden yarısını almak kaydıyla muhâcire işletme hakkını verdiklerini ifade ediyor. Buhârî'nin bir rivayeti, Ensarîlerin, mallarının bir kısmını, muhâcirlere tamamen bağışlamayı teklif ettiklerini, ancak Resûlullah'ın malın aslını temlik mânasına gelen böylesi bir bağışı kabul etmediğini ifade eder. Şu halde, sadedinde olduğumuz hadiste, akarın aslına değil, işletmesine, bir başka ifade ile ondan elde edilecek ürüne ortaklığı esas alan bağış çeşidinin mevzubahis edildiğini görmekteyiz.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) fetihlerle birlikte Medîne ve yakın civarında araziler elde edilmeye başlandıkça, muhâcirlere verilen akarlar, eski sahiplerine iade edilmiştir. *Benî'n Nadîr, Benî Kureyza* ve *Hayber* yahudîlerinden alınan arazilerden sonra muhacirlerin ellerinde ensâr'ın menîha[21] olarak verdiği arazi kalmamıştır.

Hadisten, Hz. Enes'in muhterem valideleri Ümmü Süleym hâtunun (radıyallâhu anhâ), Resûlullah'a tıpkı Enes'i hizmet için bağışladığı gibi, hurmalık da bağışladığını öğrenmekteyiz. Resûllullah, bu hurmalığı, azadlısı *Ümmü Eymen*'e vermiştir. Müslim'in bir rivayeti, bu hurmalığı Hz. Peygamber'in *Ümmü Süleym*'e iade ettiği zaman Ümmü Eymen'in vermek istemediğini, onu râzı edebilmek için Resûlullah'ın Ümmü Eymen (radıyallâhu anhâ)'e başka hurmalık gösterdiğinin, fakat öbürünün direndiğini, Resûlullah'ın miktarı artıra artıra on misline kadar çıkardığını,Ümmü Eymen'in, bundan sonra razı olduğunu belirtir. Bu rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisinin terbiyesinde emeği geçen bir kimsenin gönlünü kırmamak için ne kadar titiz, mütehammil ve keremkâr olduğunu gösterir.

Ümmü Eymen (radıyallâhu anhâ)'in itirazı, herhalde, menîha'yı temlik zannetmiş olmasından ileri gelmiştir.

21– Menîha: Koyun, keçi, sığır, deve, at gibi hayvanların süt, yün, taşıma gibi menfaatlerinin, herhangi bir karşılık almadan bağışlanması. Kişi hayvan besler, menfaatlerinden faydalanır, karşılık ödemez. Bağ-bahçenin menîha olması demek, aslî mülkiyeti sahibinde mahfuz kalmak şartıyla, ürünlerinden istifade etmek üzere bağışlanması demektir. Mal sahibinin menîha'da herhangi bir ücret taleb etmesi mevzubahis değildir.

SEFER (YOLCULUK) VE ÂDÂBI BÖLÜMÜ

(Bu bölümde on edeb vardır)

BİRİNCİ EDEB

YOLA ÇIKIŞ GÜNÜ

İKİNCİ EDEB

YOL ARKADAŞI

ÜÇÜNCÜ EDEB

YÜRÜME VE KONAKLAMA

DÖRDÜNCÜ EDEB

ARKADAŞA YARDIM

BEŞİNCİ EDEB

KADININ YOLCULUĞU

ALTINCI EDEB

YOLCUNUN YANINDA BULUNMASI MEKRUH OLAN ŞEYLER

YEDİNCİ EDEB

SEFERDEN DÖNÜŞ

SEKİZİNCİ EDEB

DENİZ YOLCULUĞU

DOKUZUNCU EDEB

YOLCUYU KARŞILAMA

ONUNCU EDEB

KUDÜM (SEFERDEN DÖNÜŞ) NAMAZI

UMUMÎ AÇIKLAMA

İnsan hayatının vazgeçilmez safhalarından biri *sefer*'dir. Seferi umumiyetle *yolculuk* diye tercüme ederiz. Sefer kelimesinin dilimizde daha hususî bir mânası vardır, kelimeyi kullanınca öncelikle bu mâna zihnimize gelir. Sefer, askerî bir tabirdir. Halbuki, şer'î ıştılah olak belli bir mesafeyi aşan yolculuğa sefer denir. Bu yolculuğun gayesine bakılmaz; ticarî, askerî, turistik, sıla-i rahm vs. hepsi birdir. Dinen, bu durumdaki kimse misafirdir, bazı hususî ahkâma tâbîdir.

Ayrıca, kişiye her halinde, her durumunda, dünyevî-uhrevî her meselesinde rehberlik eden dinimiz, misafire de rehberlik eder, yolculuğunun en verimli, en faydalı ve emniyet içerisinde geçmesi için *"hazırlıktan, dönüş ânına kadar"* maruz kalacağı belli başlı durumlarla ilgili âdablar tavsiye eder, emirlerde, yasaklarda bulunur. Bunlar yakından tahlil edilince hepsinin yolcunun lehine teşriat olduğu görülür.

Yolculukla ilgili olarak şu hususları özetleyebiliriz:

1- Yolculuk bir gayeye mâtuf olmalıdır: Askerî, ticarî, ilmî, ibretî, sıla-i rahm vs. Akl-ı selimin "faydalı"lığına hükmedeceği her gaye, yolculuk için meşru bir sebep sayılabilir. Hadislerde *"ihtiyaç olmaksızın yapılacak seyahat*'in kerahetine dikkat çekilmiş ise de hangi seferin mekruh olduğuna dair sarahate yer verilmemiştir. Mü'min kişinin sağduyusu, vicdânî hükmü, îmânî ferâseti bunu tayinde yeterlidir. نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ *"Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır"* veya اَلْإِثْمُ حَزَّازُ الْقُلُوبِ *"Günah kalbin titremesidir"* gibi hadislerde yer verilen umumî prensipler hayırlı ve hayırsız seyahatleri belirlemede yardımcı olur.

2- Âyet ve hadisler seyahate teşvik eder: Yeryüzünün dolaşılıp, geçmiş insanların bıraktıkları eserlere bakılarak ibret alınması, yaratılışın nasıl

olduğunun görülmesi vs. pek çok âyet-i kerîmenin emridir. [Âl-i İmrân 137, En'âm 11, Nahl 36, Neml 69, Ankebut 20, Rûm 9, 42, Gâfir 21, 82, Yusuf 109, Hacc 45-46, Fâtır 44, Muhammed 10.]

Bir âyet meâlen şöyle: **"Yeryüzünde gezip, kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğunu görmezler mi? Onlar, kendilerinden daha kuvvetliydiler..."** (Fâtır 44). Bir diğer ayet de şöyle: **"De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın, sonra da, yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bir bakın"** (En'am 12).

Bir başka ayette *"seyahat edenler (sâihûn)*; tevbe edenler, ibadet edenler, hamdedenler, rüku edenler, secde edenler ve emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l münker'de bulunanlarla birlikte müjdelenirler (Tevbe 112).

Kur'ân-ı Kerîm'in seyahate verdiği ehemmiyeti tesbitte zikri gereken mühim bir husus da İslâm devleti bütçesinin harcama kalemlerinden birini yolcuların teşkil etmesidir. *Tevbe sûresinin* 60'ıncı ayetinde devlet gelirlerinin harcanacağı belli başlı sekiz saha sayılır. Bunlardan biri "İbnu's-Sebîl (yoloğlu)" dur. Bu sebeple olacak, daha *Hz. Ömer*'den itibaren yol ve konaklama tesisleri ciddi olarak ele alınmış, mesela Kahire'den çıkan bir yolcu Bağdat'a gelinceye kadar yanına ne kendisi için azık ne de hayvanı için yem tedariki ihtiyacı duymamıştır. Yol boyu ihtiyaçları ve emniyeti sağlanmıştır.

Resûlullah da mesela: سَافِرُوا تَصِحُّوا وَتُرْزَقُوا *"Sefere çıkın ki sıhhat bulasınız, rızkınız arta!"* buyurmuştur. Daha önce (1, 133-134 ve devamı) ilim için yapılacak seyahatlere olan nebevî teşviki belirtmiştik. Burada tekrar etmiyoruz.

Yeri gelmişken şunu da belirtelim: 2197 numarada gelecek olan *"Yolculuk azabtan bir parçadır"* hadisi ile, *"Sefere çıkın sıhhat bulun"* gibi teşvikkar hadisler arasında zâhirî bir teâruz görülürse de gerçekte bir zıtlık yoktur. Yeri gelince açıklayacağımız üzere, orada, çıkılan seferdeki meşakkatler hatırlatılarak aileye çabuk dönülmesi kastedilmektedir, seferde meşakkat var, sefere çıkmaktan kaçının şeklinde bir mânayı hiçbir âlim anlamamıştır.

Dikkat çekmemiz gereken bir diğer nokta şudur: Sefer'den bir kısım âlimler ve bahusus tasavvuf yönü ağır basan alimler, fikren, ruhen Allah'a yapılacak manevi seferi anlamışlardır. Bu görüşlerini te'yid eden ayetler de göstermişlerdir. Mesela *Gazâli* der ki: "Sefer iki çeşitir:

a) Zâhirde yapılan sefer,

b) Bâtında Allah'a yapılan sefer.

Bâtınî seyahate şu âyetle işaret edilmiştir: اني ذاهب الى ربى **"(İbrahim): "Doğrusu, dedi ben Rabbime gidiciyim..."** (Saffat 99). Şu ayet her iki seyahate birden işaret eder: سنريهم اياتنا في الآفاق وفي انفسهم **"Gerek âfâkta ve gerek kendi nefislerinde ayetlerimizi yakında onlara göstereceğiz..."** (Fussilet 53). İkincisi (bâtınî seyahat) daha büyüktür çünkü bu seyahati yapan kimse, genişliği arz ve sema olan cennette ebedî tenezzühe mazhar olur, öyle makamlara iner ki gelenlerin çokluğuyla sıkışıklığa uğramaz.

3- İslâmî seyahatin mühim âdâblarından biri, seyahatin gayesi hâsıl olur olmaz, sür'atle dönmektir. Bu husus, 2197 numaralı hadiste açıklanacak.

4- Burada belirteceğimiz husus da şudur: İslâmî seferin, bilinmesi gereken bir kısım ahkam ve âdâbı vardır. Bunlardan bir kısmı farzları ilgilendirir, her müslümanın bilmesi farz-ı ayn'dır. Bir kısmı sünnet ve edebtir.

İşte bu bahis, seferle ilgili muhtelif İslâmî âdâbı beyân eden hadisleri ihtiva etmektedir. Teysîr bu âdâbı, on nev'e ayırarak zikreder. Biz, bunlara edeb kelimesiyle başlık attık: Birinci Edeb, ikinci Edeb diye. Aslı ise Birinci nev, İkinci nev şeklinde idi.

BİRİNCİ EDEB

YOLA (SEFERE) ÇIKIŞ GÜNÜ

2180 ١ – عن كعب بن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَلَّمَا كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَخْرُجُ إلى سَفَرٍ إلاَّ يومَ الخَميس]. أخرجه أبو داود.

1. (2180)- *Kâb İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hep perşembe günleri yola çıkardı. Perşembe dışında yola çıktığı nadirdi." [Ebû Dâvud, Cihâd 84, (2605); Buhârî, Cihâd 103.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yolculuklarını perşembe gününe rastlattığını, Medîne'yi o gün terketmeyi tercih ettiğini belirtmektedir. Buhârî'nin rivayetinde Tebük seferine de perşembe günü çıktığı ilave edilir. *İbnu Hacer,* bu işte Resûlullah'ın perşembeyi tercih ediş sebebi olarak bir başka hadiste ifade edilen hükmü kaydeder: بُورِكَ لأُمَّتِى فِي بُكُورِهَا يومَ الخَمِيسِ *"Ümmetime perşembe günü erken yapacağı işler mübarek kılınmıştır."* Resûlullah'ın bazı işler için haftanın günleri içinde perşembeye ayrı bir yer verdiği söylenebilir. Nitekim pazartesi, perşembe günleri nafile oruç tutulması sünnet kılınmıştır. Cennet kapılarının da bu iki günde açıldığı ifade edilmiştir:

تُفْتَحُ أبوابُ الجَنَّةِ يومَ الاثْنَيْنِ ويومَ الخَمِيسِ

Ancak hemen belirtelim ki, sefere çıkmalarda perşembenin tercihi muttarid, değişmez bir prensip değildir. Nitekim Veda Haccı için Resûlullah cumartesi günü yola çıkmıştır. Öyle ise, perşembe günü çıkacak bir mâni sebebiyle yolculuğun bir hafta te'hîri diye bir prensip konmamıştır.

Haftanın belli günlerinde yapılacak işlerden bahseden bazı zayıf rivayetler kesin bir hüküm ifade etmez. Bilakis hayatını daha verimli

kılmak isteyen kimselere irşâdî bir prensip verir: "Belli başlı işler, önceden programa bağlanarak haftanın ve hatta ayın belli muayyen günlerine dağıtılabilir. Böylesi bir kararlılık sünnete aykırı değildir, bilakis örneği bile mevcuttur." Bunu, ömrümüzü daha verimli kılmanın bir yolu olarak değerlendirmemize nassî bir mâni yoktur.

2181 ٢– وعن صَخْرِ بن وداعة الْغَامِدِيِّ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَللّهُمَّ بَارِكْ لأُمَّتِي في بُكُورِهَا، وَكَانَ ﷺ إذَا بعثَ سَرِيَّةً أوْ جَيْشاً بعثهمْ أوَّلَ النَّهَارِ، وكَانَ صَخْر تَاجِراً، وكَانَ يبعثُ تِجَارتَه مِنْ أوَّلِ النَّهَارِ فأثْرَى وكَثُرَ مالُه]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2- (2181)- *Sahr İbnu Vedâa el-Gâmidî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle dua ederdi: *"Allah'ım, ümmetime erkenciliği mübarek kıl."* Nitekim, Aleyhissalâtu Vesselâm Efendimiz bir seriyye veya bir ordu göndereceği zaman, onu günün erken saatinde yola çıkarırdı. Sahr tüccardı, o da ticarete günün ilk saatinde çıkardı. Böylece zengin oldu ve malı arttı." [Ebû Dâvud, Cihâd 85 (2606); Tirmizî, Buyû 6, (1212).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ümmetine "erken" i, yani günün ilk saatini tavsiye etmektedir. Erken saatte yapılacak işlerin mübarek ve hayırlı kılınması için de dua etmektedir. Hadisin râvisi Sahr, bu sünnete uymanın maddî neticesini kendisini örnek vererek göstermektedir: "Tüccardım, ticaret için mallarımı erkenden pazara götürürdüm, Resûlullah'ın duası bereketine servetim oldu, malım arttı" mânasında beyanda bulunmaktadır.

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* pek çok işte günün ilk saatini tercih etmişti: İbadet, yolculuk ve düşmana taarruz. Bir önceki rivayet, her ne maksadla olursa olsun yolculuğa erken saatte çıktığını ifade ederken, bu rivayet düşmana karşı gönderilen orduların da erken saatte yola çıkarıldığını ifade ediyor. Başka bazı rivayetler de Resûlullah'ın hedefe sabanın erken saatinde varıp, ezan okunup okunmadığını gözetleyip, sabah ezanı okunmuyorsa saldırı ve baskına geçmeyi prensip yaptığı belirtilir (1051. hadis).

Erkencilik hususunda Hz. Peygamber'in başka teşvikleri de vardır. Hz. Âişe'nin bir rivayeti şöyle: بَاكِرُوا لِلْغُدُوِّ فِي طَلَبِ الرِّزْقِ فَإنَّ الْغُدُوَّ بَرَكَةٌ وَنَجَاحٌ *"Rızık talebi için çıkmada erken davranın. Zîra erken çıkışta bereket ve*

muvaffakiyet vardır."

Âlimler, sadece sefere çıkmada, rızık için gitmede değil, görülecek her işte فـــي قَضَاءِ الْقَضَايَا erkenciliği tavsiye ederler. Bunların başında ilim talebi zikredilir. *"Gerçek ilim, kargalar gibi erkenci olmakla elde edilir"* demişlerdir.

3- *Seriyye*, küçük çaptaki askerî birliktir, sayısı dörtyüzü geçmez. Hafif olduğu için hareket kabiliyeti fazladır, gece yürüyüşlerini ve ânî baskınları tercih eder. *Cem'i Serâya*'dır.

SEFERİN İKİNCİ EDEBİ

ARKADAŞ

2182 ١– عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسول الله ﷺ: لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مِنَ الْوَحْدَةِ ما أعْلَمُ ما سَارَ رَاكِبٌ بِلَيْلٍ وَحْدَهُ]. أخرجه البخارى والترمذي.

1. (2182)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlar yalnızlıktaki (mahzuru) benim kadar bilselerdi, hiçbir atlı tek başına bir gececik olsun yol yapmazdı."* [Buhârî, Cihâd 135; Tirmizî, Cihâd 4, (1673).]

AÇIKLAMA:

Hadis, tek başına seyahat etmemeyi tavsiye etmektedir. Ancak şârihler: "Zaruret ve maslahat halinde yalnız başına yolculuğun câiz olduğunu belirtirler. Şöyle ki bazı durumlar vardır ki bir kimsenin tek başına hareket etmesini gerektirir: Casus gönderme, öncü çıkarma gibi. Sünnetten de bazı örmekler rivayet edilmiştir. Kerahet bunun dışındaki hallerle ilgilidir. İbnu Hacer: *"Muhtemelen cevaz hali, emniyet durumunda ihtiyaçla kayıtlıdır."* dedikten sonra muhtelif fırsatlarda, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yalnız başlarına yola çıkardığı kimselerden isimler verir: *Huzeyfe, Nuaym İbnu Mes'ud, Abdullah İbnu Üneys, Havvât İbnu Cübeyr, Amr İbnu Ümeyye, Sâlim İbnu Ümeyr* gibi.

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadis, normal şartlarda yapılacak ideal mânadaki yolculuğun âdâblarından birini beyan etmiş olmaktadır: Kişi tek başına yola çıkmamalıdır.

Müteakip hadisler meseleyi daha da açacaktır.

2183 ٢– وعن سعيد بن المسيب قال: [قال رسول الله ﷺ: الشَّيْطَانُ يَهُمُّ بِالْوَاحِدِ

وَالأثْنين، فإذا كانوا ثلاثة لم يهم بهم]. أخرجه مالك.

2. (2183)- *Said İbnu'l- Müseyyeb* (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şeytan tek başına olanla, iki kişi beraber olana sıkıntı verir.Eğer üç kişi olurlarsa onlara sıkıntı veremez."* [Muvatta, İsti'zân 36, (2, 978).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis Muvatta'da mürsel ise de, başka tarikten mevsul olarak Ebû Hüreyre rivayeti olarak gelmiştir.

2- Bu hadis yolculukla ilgilidir. Yani "Tek başına seyahat edenle iki arkadaş olarak seyahat edenlere şeytan sıkıntı verir, üç kişi beraber seyahat ederlerse sıkıntı veremez" demektir. Ancak, bazı âlimler: "Tek başına (vahid)'den maksad "kendi görüşünde yalnız kalan" dır" diyerek "çoğunluğa uymak, büyüğe uymaktan evladır" prensibini getirmişlerdir. Nitekim bir başka hadis de bu mänayı te'yid etmektedir:

عليكم بسواد الأعظم من شذ شذ الى النار *"Ekseriyete uyun, yalnız kalan ateşe gider.*

2184 ٣- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: الرَّاكِبُ شيطانٌ: والرَّاكبانِ شيطانانِ، والثَّلاثةُ ركْبٌ]. أخرجه مالك وأبو داود والترمذي.

3. (2184)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhî an ceddihi* (radıyallâhu anh) tarikinden naklediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Bir atlı bir şeytandır, iki atlı iki şeytandır, üç atlı bir gruptur." [Muvatta, İsti'zân 25, (2, 978); Ebû Dâvud, Cihad 86, (2607); Tirmizî, Cihâd 4, (1674).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, hadisi şöyle açıklar: "Bunun mânası şudur: "Yalnızlık ve yeryüzünde tek başına seyahat şeytanın işidir. Bu amele insanı şeytan sevkeder ve ona şeytan çağırır. İki kişi için de durum aynıdır. Ancak üç kişi olursa o zaman bir cemaat teşkil ederler." Hattâbî devamla der ki: "Yalnız başına yolculuk yapan kimse yolda ölecek olsa, yanında onun yıkama, teçhiz ve defin gibi cenazesi ile alakalı işleri görecek kimsesi olmaz. Keza malı-mülkü üzerine vasiyetini tevdi edeceği ve terekesini ailesine götürecek, ölümü hakkında onlara haber getirecek birisi olmaz. Keza yolculuğunda kendisine yardımcı olacak kimseden de mahrumdur. Üç kişi olurlarsa bazı külfetli işlerde, korunmada birbirlerine yardım ederler, namazlarını cemaatle kılıp, cemaat sevabından hisselerini alırlar."

2185 ٤ - وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسول الله ﷺ: إذَا خَرَجَ ثَلاَثَةٌ في سَفَرٍ فَلْيُؤَمِّرُوا أَحَدَهُمْ]. أخرجه أبو داود.

4. (2185)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Bir sefere üç kişi beraber çıkınca birini emîr (başkan) yapsınlar." [Ebû Dâvud, Cihâd 87, (2609).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Bu emirden maksad işlerinin müştereken ahenkli olarak yürümesi, aralarında farklı fikirler ortaya çıkmaması ve dolayısiyle ihtilafa düşmemeleridir."

Başkan seçme sünnet-i müekkededir. *"Vâcibdir"* diyen âlim de vardır.

Üçten murad, cemaatin en azı (ekalli) üç olması sebebiyledir. Daha fazla iseler evleviyetle başkan gerekli olur.

Hattâbî der ki: "Bu hadiste şu hususa delil vardır: Eğer iki kişi, aralarındaki bir mesele hakkında hüküm vermesi için üçüncü bir şahsı hakem tayin etseler, bunun hükmü infaz edilir."

1- Böyle bir emîre itaat gerekir, ancak bu emîrin hudûd ahkâmını tatbik etmeye veya ta'zir cezası vermeye yetkisi yoktur. Sadece yolculuk umuruyla ilgili kararlar almada şer'i izne sahiptir.

2- Bazı âlimler, "iki kişi olsalar da birinin emir olması gerekir" diyerek, ikiyi de "üç" ün ahkâmına tâbi kılmıştır.

ÜÇÜNCÜ EDEB

YÜRÜME VE KONAKLAMA

2186 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: إذَا سَافَرْتُمْ في الخِصْبِ فَأعْطُوا الإبِلَ حَظَّهَا مِنَ الأرْضِ، وإذَا سَافَرْتُمْ فِــي الجَدْبِ فَأسْرِعُوا عَلَيْهَا الــسَّيْرَ وَبَادِرُوا بِهَا نِقْيَهَا، وَإذَا عَرَّسْتُمْ فَاجْتَنِبُوا الـطَّرِيقَ فَإنَّهَا مَأوَى الْهَوَامِّ بِالـلَّيْلِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

وزاد أبو داود: « وَلاَ تَعْدُوا المَنَازِلَ ».

« النِّقْيُ » مُخُّ العظام.

« وَالتَّعْرِيسُ » نزول المسافر آخر الليل ساعة للاستراحة.

1. (2186)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Münbit yerde sefer yaptığınız zaman, deveye arzdaki hissesini verin. Çorak yerde sefer yaptığınız zaman da orada yürümeyi hızlandırın, ilikleri kurumasın. Mola verdiğiniz zaman yoldan sakının çünkü orası geceleyin haşerâtın sığınağıdır."* [Müslim, İmâret 178, (1926); Tirmizî, Edeb 75, (2862); Ebû Dâvud, Cihâd 63, (2529).]

Ebû Dâvud'da "hissesini verin" dendikten sonra "mutad mola yerlerini (konaklamadan yürüyüp) geçmeyin" ibaresini ilave etmiştir.

AÇIKLAMA:

Münbit, bol ot bitiren araziye denir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* sefer sırasında yolumuz otlu araziden geçtiği zaman, oradan hızla geçmeyip, zaman zaman durup, hayvanın otlatılmasını tavsiye etmektedir. Arazideki hayvanın hakkı, otlamasıdır. Çorak ve otsuz araziden de

çabuk çıkılmalı ki hayvan daha fazla acıktırılmamalıdır. Şu halde uzun çekecek yolculukta, yol güzergâhı tabii olarak bazan otlu, bazan otsuz araziden geçecektir. Resûlullah molaların otlak yerlerde verilecek şekilde programlanmasını tavsiye buyurmaktadır. *Ebû Dâvud*'un ziyade cümlesi, hedefe bir an önce varmak için konaklama yerlerinde mola yapmadan geçip gitmeyi de yasaklamaktadır. Zîra bu, hayvan için yorucu olur. Ayrıca konaklamaların yol üzerinde değil, yolun dışında uygun bir yerde yapılması tavsiye edilmektedir. Böylece hem yılan, akrep gibi zararlı hayvanların geceleyin geçitleri engellenmemiş, hem de onların zararlarından emin kalınmış olur.

Bu hadiste hem binek hayvanına hem de kırlarda yaşayan haşerata karşı Resûlullah'ın şefkat ve merhametinin derecesini görmekteyiz. Evet O aleyhissalâtu vesselâm, rahmeten li'l-âlemîn'dir.

2187 ٢– وعن خالد بن مَعْدَانَ يرفعه قال: [قَالَ النبي ﷺ: إنَّ اللّٰهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ وَيَرضَى بِهِ وَيُعِينُ عَلَيْهِ مَا لاَ يُعِينُ عَلَى الْعُنْفِ، فَإذَا رَكِبْتُمْ هٰذِهِ الدَّوَابَّ الْعُجْمَ فَأَنْزِلُوهَا مَنَازِلَهَا. فَإنْ كَانَتِ الأَرْضُ جَدْبَةً فَانْجُوا عَلَيْهَا بِنِقْيِهَا، وَعَلَيْكُمْ بِسَيْرِ اللَّيْلِ، فَإنَّ الأَرْضَ تُطْوَى بِاللَّيْلِ مَالاَ تُطْوَى بِالنَّهَارِ، وَإيَّاكُمْ وَالتَّعْرِيسَ عَلَى الطَّرِيقِ فَإنَّهَا طَرِيقُ الدَّوَابِّ وَمَأْوَى الْحَيَّاتِ]. أخرجه مالك.

2. (2187)- *Hâlid İbnu Ma'dân* -merfu olarak (yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözü olarak)- rivayet ediyor: "Resûlullah buyurdular ki: *"Allah refikdir, (yumuşaklık, kolaylık, musamaha sahibi). Bu sebeple rıfkı sever, rıfk sebebiyle razı olur, rıfk (sahibin)'e mahsus bir yardımı vardır ki, şiddet sahipleri bu yardımı göremez. Öyleyse bu, dili olmayan hayvanlara bindiğiniz zaman bunlara konaklama yerlerinde mola verin. Eğer geçtiğiniz arazi çoraksa, oradan hayvanın iliğini kurutmadan çıkın. Gece yürüyüşünü tercih edin. Zîra geceleyin arz, gündüzleyin dürülmeyecek şekilde dürülür. Yol üzerine (geceleyin) konaklamaktan kaçının. Çünkü o, hayvanların yolu, yılanların sığınağıdır."* [Muvatta, İsti'zân 38, (2, 979).]

AÇIKLAMA:

1- *Rıfk,* sözde ve fiilde kolaylık, yumuşaklık, tatlılık gibi mânalara gelir. Allah'ın refik yani rıfk sahibi olması, kullarına karşı kolaylık göstermesi, zorluk göstermemesi, güç yetirecekleri emirler vermesi, müsa-

maha ve afla muamele etmesi.. demektir. Bazı âlimler Allah'a "Refik" ismini izafe etmeyi câiz görmemiştir. "Çünkü, derler Allah'ın isimleri tevatürle sabittir. Bu isim mütevatir haberle gelmediğine göre, Allah'a isim olarak kullanılamaz. Hadiste bu, arkadan gelecek hükmü genişlet-mek maksadıyla Allah'ın bir vasfı olarak beyan edilmiştir." Bu müta-laaya Nevevî: "Haber-i vâhidle sâbit olan "refik" ve diğer isimlerle Allah'ın tesmiyesi câizdir, esah olan budur" diye cevap verir.

2- Allah'ın rıfkı sevmesi, insanların birbirine müşfik ve anlayışlı davranmalarından Allah'ın hoşlanması demektir. Rıfk sebebiyle râzı olması, rıfk sahiplerine sevap vermesi; rıfk sahibine yardım etmesi, rıfk ile muamele etmek isteyene maksadını kolaylaştırması demektir. Müslim'in rivayetinde:

إِنَّ اللهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ وَيُعْطِي عَلَى الرِّفْقِ مَالاَ يُعْطِي عَلَى الْعُنْفِ وَمَالاَ يُعْطِي عَلَى سِوَاهُ

"... Rıfk için verdiğini, şiddet (unf) için, başka bir şey için vermez" şeklinde gelmiştir.

Hadiste şiddet diye tercüme ettiğimiz unf, zorluk, meşakkat, kabalık, sertlik, anlayışsızlık gibi ahlâkî düşüklük ve merhametsizlikleri ifade eder.

Rıfk üzerine başka rivayetler de gelmiştir.

Rıfk, hadisin devamında da görüldüğü üzere sadece akıl sahipleri için tavsiye edilmez, hayvanlara karşı da rıfkla muâmele tavsiye ve emredilir: *"Bu, dili olmayan hayvanlara bindiğiniz zaman.."* Hayvanlar konuşmadığı için onlar "dilsiz" olarak tavsif edilmiş ve merhamet celbedilmek istenmiştir.

3- Hayvanlara rıfk'ın gereklerinden biri olarak, yol sırasında mûtad konaklama yerlerinde durulup mola verilmesi zikredilmektedir. Buralar, dinlenme ve yeniden güç kuvvet kazanma yerleridir. Buralarda durulmaması hayvanın yorgunluğunu artıracağından onlara karşı merhametsizlik olur. Hadisin Dârakutnî'de gelen vechinde: فَاعْطُوهَا حَظَّهَا مِنَ الْمَنَازِلِ وَلاَ تَكُونُوا عَلَيْهَا شَيَاطِينَ *"Hayvana konaklama hakkını da verin, sakın onlara karşı şeytanlar olmayın"* buyrularak, konak yerlerinde durmamanın "haksızlık" olduğu belirtilmiştir: "Allah'ın mahlukatına şefkatsiz davranarak şeytanların birisi gibi binip, onların kullanışı gibi kullanmayın" demektir. Şeytanın hayvana binmeyeceği söylenecek olsa, "emre âsilikte onlar gibi olmayınız" şeklinde mâna te'vîl edilir.

4- Hadis geceleyin yolculuk yapmayı tavsiye etmektedir. Gece yolculuğunun kazandıracağı kolaylıklar, taşınması kolay dürülü bir kumaşa benzetilmiştir. *Taberî*'nin kaydettiği bir rivayette: عليكم بالدلجة فانما يطويها الله *"Geceleyin seyahat edin, çünkü yolu geceleyin Allah dürer"* denmiştir.

5- Yolculuk âdâbı meyanında, geceleyin uyku için konaklandığı takdirde yol üzerine konaklanmaması tavsiye edilmektedir .Burada hem haşerata karşı merhamet, hem de yolcuya karşı emniyet vardır. Hadislerin muhtelif vecilerinden bu anlaşılmakdır. Şârihler haşeratın, yollara oradan geçen yolculardan kalan kırıntıları yemek üzere geceleyin ineceklerini belirtir. O halde yolda konaklayanlar hem bunları rahatsız eder, hem de onlardan zarar görebilir. Ayrıca geceleyin seyahat eden başka yolcuları da rahatsız etmek mevzubahistir.

İbnu Mâce'nin bir rivayetinde, geceleyin yolda konaklamaktan başka, yola "kaza-yı hâcet yapmak" da yasaklanır.

2188 ٣– وعن أبى قتادة رضي الله عنه قال: [كانَ رسولُ الله ﷺ إذا عرَّس بليلٍ اضطجع على يمينه، وإذا عرَّس قبلَ الصبحِ نصبَ ذراعهُ ووضعَ رأسهُ على كفِّه.] أخرجه مسلم.

3. (2188)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yolculuk sırasında geceleyin uyumak üzere konaklayınca sağı üzerine yatardı. Sabah vaktine yakın konaklamış ise, (yastık yerine) kolunu diker, başını avucunun içine koyardı." [Müslim, Mesâcid 313, (683).]

AÇIKLAMA:

1- *Müslim*'deki lafızla, Teysir'in lafzı arasında biraz farklılık var: Teysir, "seferde" kelimesini hazfetmiş, ayrıca "sabaha yakın" veya "sabahtan az önce" diye tercüme edebileceğimiz kubeyle's-subh yerine kable's-subh demiş. Tercümede bu durumu gözönüne aldık.

3- Hadis, yolculuk sırasında ne şekilde yatılacağını göstermektedir. Sabaha yakın yatıldığı zaman kolun dikilerek başın avucun içine konması, herhalde sabah namazının geçmesini önlemek, kolayca uyanmak içindir.

2189 ٤– وعن أبى ثعلبة الخُشَنيّ رضيَ الله عنه قال: [كانَ النَّاسُ إذا نزلَ رسولُ الله منزلاً تفرَّقوا في الشِّعاب والأوديَة. فقال النبىُّ ﷺ إنَّ تفرُّقكُم في الشِّعاب والأوديَة إنَّما ذلكُم منَ الشَّيطان، فلم ينزلوا بعدَ منزلاً إلاَّ انضمَّ بعضهم إلى بعضٍ حتى يقالَ لو

بُسِطَ عليهِم ثوبٌ لعمّهم].

4. (2189)- *Ebû Salebe el-Huşenî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sefer sırasında konaklayınca yanında bulunan halk vadilere ve dağ geçitlerine dağılırdı. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Vadilere ve geçitlere dağılmanız şeytan işidir"* diye ikaz etti. Bundan sonra herhangi bir yere inilince birbirlerine yakın şekilde yerleşirlerdi. Öyle ki, "Üzerlerine bir yaygı atılsa hepsini örter" denirdi. " [Ebû Dâvud, Cihad 97, (2628).]

AÇIKLAMA:

1- *Vadi,* dağların arasındaki sel yataklarıdır. Şiâb, "şib"in cem'i olup dağlardaki yollar, geçitler mânasına gelir.

2- Resûlullah, yolcuların, mola verildiği zaman etrafa rastgele dağılmalarını hoş görmemiş topluca konaklamalarını tavsiye etmiştir. Dağılmadaki keraheti, bu tarzı nisbet ederek ifade buyurmuştur. Resûlullah, pekçok hikmet ve maslahatı muhtevi bir yasağı çoğu kere "şeytan"a nisbet ederek veciz şekilde ifade etmiştir. Müteâkip hadis, bu sıklıkta sıkışıklığa sebep olmamanın esas olduğunu ifade edecektir.

2190 ٥ـ وعن سهل بن معاذ الجُهَنِيْ عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النَّبِى ﷺ في غَزْوَةٍ فنزَلَ منزِلاً فضيَّقَ النَّاسُ المَنَازِلَ وقَطَعُوا الطَّرِيقَ. فبَعَثَ النَّبِىُّ ﷺ مُنَادِياً يُنَادِى في النَّاسِ: إنَّ مَنْ ضَيَّقَ مَنْزِلاً أوْ قَطَعَ طَرِيقاً فَلاَ جِهَادَ لَهُ]. أخرجه أبو داود.

5. (2190)- *Sehl İbnu Muâz el-Cühenî,* babası (Sehl)'den naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gazve sırasında bir yerde konaklamıştı. Askerler konakladıkları yerleri birbirine pek yakın tutarak darlığa sebep oldular ve yolu da kestiler. Bunun üzerine bir dellal çıkararak halka şunu ilan ettirdi: *"Konak yerini daraltıp yolu kesenin cihadı yoktur."* [Ebû Dâvud, Cihâd 97, (2629, 2630).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* konak yerinde başkasını daraltmamayı, rahatsız etmemeyi, lüzumundan fazla yer işgal etmemeyi, geçenlerin geçişini engelleyecek şekilde yolu kesmemeyi tavsiye etmektedir. Bu yasaklamayı "cihad sevabını kaybeder" ifadesiyle, mübalağalı bir üslubla müeyyideye bağlamış olmaktadır.

Şu halde önceki hadis dağılmayı yasaklayıp sık olmayı emrederken, bu hadisin de sıkışıklığı yasaklaması arasında tenakuz mevzubahis değildir. Öyle ise yolcular birbirini rahatsız etmeyecek, gelip geçenlere zorluk vermeyecek şekilde makul aralıklarla yerleşmelidirler.

DÖRDÜNCÜ EDEB

ARKADAŞA YARDIM

2191 ١- عن أبي سعيد رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ كَانَ مَعَهُ فَضْلُ ظَهْرٍ فَلْيَعُدْ بِهِ عَلَى مَنْ لاَ ظَهْرَ لَهُ، وَمَنْ كَانَ لَهُ فَضْلُ زَادٍ فَلْيَعُدْ بِهِ عَلَى مَنْ لاَ زَادَ لَهُ. فَذَكَرَ أَصْنَافاً مِنَ الْمَالِ حَتَّى رَأَيْنَا أَنْ لاَ حَقَّ لأَحَدٍ مِنَّا فِي فَضْلٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

1. (2191)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kimin yanında fazla hayvan varsa, onu hayvanı olmayana versin. Kimin de fazla azığı varsa onu azığı olmayana versin."*

Resûlullah, bazı mal çeşitlerini bu suretle saymaya devam etti. Öyle ki, bizden hiç kimsenin (yol sırasında) herhangi bir fazlalıkta hakkı olmadığı düşüncesine vardık." [Müslim, Lukata 18, (1728); Ebû Dâvud, Zekât 32, (1663).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis yolcuların birbirlerine yardıma mükellef olduklarını ifade eder. Yardımlaşma her zaman için gereklidir ve dinimizin emridir. Ancak yolculuk, kıtlık gibi durumlarda bu daha çok ehemmiyet ve mükellefiyet kazanmaktadır.

2- Hadisin gerek *Müslim*'deki ve gerekse Ebû Dâvud'daki aslı, hadisin vürud sebebini ihtiva etmektedir. Ancak Teysir, o kısmı hazfetmiş. Ebû Saîd el-Hudrî diyor ki: "Biz bir defasında Hz. Peygamber ile bir seferde bulunuyorduk. Devesi üzerinde bir adam gelerek gözünü sağa sola çevirmeye başladı. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Kimin yanında..." diye hadise devam eder.

Hadis ihtiyaç sahibinin durumunu îmâ ile haber vediğini göster-

mektedir. İnsan feraseti bir başkasından bir ihtiyaç izharı sezer sezmez ilgi gösterilmelidir. Örnekte Resûlullah öyle yapmıştır. Şârihler, kafile reisinin yardım edilmesi emrini vermesi gerektiğini söylerler.

Bu hadis, ihtiyaç içinde olan yolcuyca, memleketinde zengin bile olsa, altında bineği, üst-başında zenginliğe delalet eden kıymetli elbiseleri olsa bile sadaka ve zekat verilebileceğine delil olmuştur.

2192 ٢– وعن جابر رَضيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [أَرَادَ النَّبِىُّ ﷺ الْغَزْوَ فقَالَ: يَا مَعْشَرَ الْمُهَاجِرِينَ وَالأَنْصَارِ. إنَّ مِنْ إخْوَانِكُمْ مَنْ لَيْسَ لَهُ مَالٌ وَلاَ عشيرَةٌ. فَلْيضُمَّ أَحَدُكُمْ إلَيْهِ الرَّجُلَيْنِ وَالثَّلاثَةَ. فَضَمَمْتُ إلَى اثْنَيْنِ أَوْ ثَلاثَةٍ وَمَالِى إلاَّ عُقْبَةٌ كَعُقْبَةِ أَحَدِهِمْ مِنْ جَمَلِى].

2. (2192)- Hz.Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gazveye çıkmak arzu etti ve: *"Ey Muhâcir ve Ensâr topluluğu! Kardeşlerinizden öyleleri var ki ne malları var ne de aşîretleri. Herbiriniz, iki veya üç kişiyi yanına alsın"* dedi."

(Hz. Câbir devamla der ki): "Bu tamim üzerine ben iki veya üç kişiyi yanıma aldım. (Yol boyu) devemde, diğerlerinin sırası gibi benim de bir (binme) sıram vardı."

2193 ٣– وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [كَانَ رسول الله ﷺ يَتَخَلَّفُ في السَّيْرِ فَيُزْجِى الضَّعِيفَ وَيُرْدِفُ وَيَدْعُو لَهُمْ]. أخرجهما أبو داود.

« يُزْجِى الضَّعِيفَ » بالزاى. أى يسوقه لِيُلْحِقَهُ بالرِّفَاقِ.

3. (2193)- Yine *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yürüme sırasında geride kalır, (kafileye kavuşturmak için) zayıf hayvanı sürer, üzerindekini terkisine alır ve onlara dua ederdi." [Ebû Dâvud, Cihâd 103, (2639).]

BEŞİNCİ EDEB

KADININ YOLCULUĞU

2194 ١– عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ يَحِلُّ لامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ أنْ تُسافِرَ مَسِيرَةَ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ إلاَّ وَمَعَهَا مَحْرَمٌ لَهَا]. أخرجه الستة إلا النسائي.

1. (2194)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anlı) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kadına, bir gece ve gündüz devam edecek bir mesafeye, yanında bir mahremi olmadıkça gitmesi helâl değildir."* [Buhârî, Taksîru's- Salât 4; Müslim, Hacc 419, 422, (1339); Muvatta, İsti'zân 37, (2, 979); Ebû Dâvud, Menâsik 2, (1723-1725); Tirmizî, Radâ 15, (1170).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer*, hadiste "Allah'a ve âhirete inanan kadın" kaydına bakarak, bazı âlimlerin, mahremsiz seyahat yasağının mü'min kadınlara has olduğu, mü'min olmayan kadınların tek başlarına seyahat edebileceklerine hükmettiğini belirtir. Ancak, bu istidlâle itiraz edilerek: "Allah'a ve ahirete inanmış olma" kaydının te'kid için yer aldığı, yasağın bütün kadınlara şâmil olduğu belirtilmiştir. *İbnu Hacer:* "Bu hadisle, kadının yanında mahremi olmadan seyahat etmesinin câiz olmadığına istidlâl edilmiştir. Bu istidlâlde, hacc, umre ve diyar-ı şirk'ten çıkma durumları dışında, icma edilmiştir. Bir kısım ulema bunu haccın şartlarından biri saymıştır."

Bazı âlimler, bu hadisten hareketle, bir günden az süren yolculuğu kadının mahremsiz yapabileceğini yöylemiştir.

2- Bu meselenin îzahı, Avnu'l-Ma'bud'da özetle şöyledir: "Kadının tek

başına yolculuk yapmasını yasaklayan hadisler çoktur. Aralarında ifade yönüyle farklar vardır. Bazıları üç gün üç gecelik seyahati, bazıları iki gün iki gecelik, bazıları bir günlük... seyahati mahremsiz olarak yapmayı yasaklar. Mesela: لاَ تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ ثَلاَثـــاً اِلاَّ مَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ "Üç (günlük) yere kadın mahremsiz gidemez" لاَ تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ يَوْمَيْنِ مِنَ الـــدَّهْرِ إلاَّ وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ "*Kadın mahremi veya kocası olmadan iki günlük yola çıkamaz*" لاَ يَحِلُّ لاِمْرَأَةٍ مُسْلِمَةٍ اَنْ تُسَافِرَ مَسِيرَةَ لَيْلَةٍ "*Mü'min kadın bir gecelik mesafeye bir mahremi olmadan yola çıkamaz*"; لاَ تُسَافِرُ امْرَأَةٌ إلاَّ مَعَ ذِى مَحْرَمٍ "Kadın yanında mahremi olmadıkça seyahat edemez." لاَ تُسَافِرُ بَرِيداً "*Bir berîdlik mesafeye seyahat edemez.*"

Ulema ibarelerdeki ihtilafın, Resûlullah'a sorulan soruların farklı oluşundan ve farklı yerlerde sorulmuş olmasından ileri geldiğini söylemiş, "Üç günlük mesafedeki seyahatin yasaklanmasından hareketle daha kısa mesafelere gitmenin mübah olacağı hükmü çıkarılamaz" demiştir. Mesela *Beyhakî* şunu söyler: Sanki aleyhissalâtu vesselâm'a yanında mahremi olmayan bir kadının üç günlük mesafeye yapacağı seyahatten sorulmuştur, O da: "Hayır gidemez!" demiştir. Keza iki günlük mesafeye mahremsiz gidebilir mi diye sorulmuştur, O da: "Hayır, gidemez!" demiştir. Aynı şekilde bir günlük mesafeye gidip gidemeyeceği sorulmuştur, O yine "Hayır, gidemez!" demiştir. Bir berîdlik mesafeye seyahatinden sorulmuştur, O yine "Hayır, gidemez!" demiştir. Soru sahiplerinden her biri işittiği cevabı bilahare rivayet etmiştir. Aynı râviden gelen ihtihaflı rivayetler de o kimsenin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı farklı yerlerde farklı sorulara -belirtildiği şekilde- farklı olarak verdiği cevapları dinlemiş olmasından ileri gelir. Hepsi de sahihtir. Bunların hiçbirinde, "sefer" ismi verilen en az miktar hakkında bir tahdit mevcut değildir. Resûlullah sefer diye tesmiye edilen en az mesafeyi tahdid etmeyi murad etmemiştir. Öyleyse "sefer" adı alan her mesafeye, yanında kocası veya bir mahremi olamayan kadının gitmesi yasaktır, bu mesafe üç günlük olmuş, iki veya bir günlük olmuş, bir berîdlik ve hatta daha da az olmuş farketmez. Zîra İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'nın rivayeti yasağı mutlak olarak beyan etmiştir: لاَ تُسَافِرُ امْرَأَةٌ الاَّ مَعَ ذِى مَحْرَمٍ "Kadın ancak mahremi ile seyahat edebilir." Bu rivayet, "sefer" denen bütün seyahatleri içine alır. Ümmet, kadın muktedir olduğu takdirde haccetmisinin gerektiğinde icma etmiştir. Çünkü ayette: وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيـــلاً **"Oraya gitmeye muktedir olan insana, Allah için, haccetmesi farzdır"** (Âl-i İmrân

97) buyrulmuştur. "Kadının muktedir olması", erkeğin muktedir olmasından farksızdır. Öyleyse kadın veya erkek her muktedir olana farzdır. Ancak, "kadına mahrem şart mıdır değil midir?" bu meselede ihtilaf edilmiştir. Yani mahremin varlığı -kadın için- haccın farz olması için şart mıdır, yoksa bu, edası için mi şart kılınmıştır? Ebû Hanîfe (rahimehullah), haccın kadına vâcib olması için bunu şart koşar. Ona göre, kadınla Mekke arasında üç merhaleden daha az mesafe varsa mahrem şart olmaz. *Ashâbu'l- hadis* ve *Ashâbu'r-rey*'den bir cemaat bu görüşe muvafakat eder. Hasan Basrî ve İbrahim Nehâî'nin de bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Atâ, İbnu Sirin, Saîd İbnu Cübeyr, Mâlik, Evzâî, Şâfi'î mahremi şart koşmazlar, nefsinin emniyetini şart koşarlar. Şâfiî'nin ashâbı: "Kadı-nın, "kocası" veya "mahremi" veya "güvenilir" kadınlar"la emniyeti hasıl olur" derler. Şafiî'ye göre, "Bu üç şarttan biri yoksa kadına hacc gerekmez. Keza güven veren tek kadın bulmuş ise, yine hacc gerekmez, ancak onunla kadının hacca gitmesi câizdir." Nevevî'nin Müslim şerhinde belirttiği üzere Şâfiî mezhebinde sahih görüş budur.

Bu mevzuyu tamamlayan açıklama müteakip hadiste gelecektir.

2195 ٢– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلاَّ وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ. فَقَامَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ: إِنَّ امْرَأَتِي خَرَجَتْ حَاجَّةً وَإِنِّي اكْتُتِبْتُ فِي غَزْوَةِ كَذَا وَكَذَا. قَالَ: فَانْطَلِقْ فَحُجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ]. أخرجه الشيخان.

2. (2195)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: *"Bir erkek, yanında mahremi bulunmayan (yabancı) bir kadınla yalnız kalmasın!"*

Bunun üzerine bir adam kalkarak: "Ey Allah'ın Resûlü, kadınım hacc için yola çıktı, ben ise falan falan gazvelere yazıldım!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Öyleyse git hanımına yetiş, onunla hacc yap!" diye emretti." [Buhârî, Cezâu's-Sayd 26, Cihâd 140, 181, Nikâh 111; Müslim, Hacc 424, (1341).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, kadının yanında mahremi olmadan seyahate çıkması yasaklanmaktadır. Bu hadisin hükmü umumîdir. Hacc veya bir başka seyahat, uzak veya yakın mesafeye seyahat ayırımı yapılmamıştır. Zâhire göre yasak hepsine şâmildir. Ancak bu hususlar ihtilaflıdır. İhtilafları önceki hadiste belirttik, tekrara gerek yoktur.

2- Hadiste erkeğin yabancı bir kadınla halveti yasaklanmaktadır. Ulemâ bu hususta icma eder. Ancak, "mahrem"in yerini bu meselede "güvenilir kadınlar" gibi bir başka unsur tutabilir mi? ihtilaf edilmiştir. Yani erkek, yabancı kadının yanında mahremi olmasa fakat, buna mukabil başka kadınlar olsa bu şartlar çerçevesinde bir kadınla birlikte bulunabilir mi? *İbnu Hacer* der ki: "Sahih görüşe göre caizdir, çünkü bu durumda töhmet ihtimali zayıftır." *el-Kaffâl* ise: "Mahrem şarttır" der ve ilave eder: "Hacc seferinde güvenilir kadınlar hakkında da hüküm aynıdır, bu kadınlardan en az birinin mahremi bulunmalıdır." Bu hükmü, Şafiî (rahimehullah)'nin şu görüşü de te'yid eder: "Erkeğin, tek başına olan kadınlar cemaatine imamlık yapması câiz değildir, bunun caiz olması için cemaatte yer alan kadınlarda en az birinin mahremi namaza katılmalıdır."

3- Hadisin zâhiri, haccın kadına vacib olması için mahremin bulunmasını şart koşmaktadır. Ancak mahremin varlığı vücubun şartı mıdır, edanın şartı mıdır alimler ihtilaf etmişlerdir. *Ebû Hanife* ve *Ashâhu'l-hadîsin* vücub için bunu şart koştuğunu, *Mâlik, Şâfiî* ve diğer birçoklarının bunu vücub için şart koşmadığını yine önceki hadiste kaydettik.

4- Hadis, mahremi olmayan kadını seferden men etme hususunda bütün kadınları bir tutmaktadır. Bu meselede de ülema ittifak eder. Sadece Mâlikî âlimlerden *Ebû'l-Velîd el-Bâcî,* şehvet yönü kalmamış ihtiyar kadınları istisna etmiştir.

5- Hadisin son kısmında, hacc ile cihadın çakışmaları halinde haccın takdim edilmesi gereği gözükmektedir. Aynî şöyle der: "Bu emirde işlerin teâruzu halinde ehemm olanın takdimine delil vardır. Zîra burada erkeğin karşısına hacc ve gazve beraber çıkmış, hacc tercih edilmiştir, çünkü hanımının haccı meselesinde başkası onun yerini, yolculukta hanımla olma hususunda kimse tutamaz, halbuki gazve öyle değil."

6- Hadisten bazı âlimler: "Koca, karısını farz olan haccdan men edemez" hükmünü çıkarmıştır. Ahmed İbnu Hanbel bu görüştedir. Şafiîlerin de buna yakın bir kavli vardır. Ancak Şafiî mezhebinde sahih görüş kocaya men hakkı tanır. "Zîra, derler, hacc fevri bin farz değil, terâhî üzere yani zaman içinde eda edilebilecek bir farzdır." *İbnu Hacer* der ki: "Kocaya, hanımını götürmek vacib olmaz. Ama, hastaya bedel hacc yapacak kimse: "Bunu ücretle yapacağım, değilse yapmam" diye imtina etse, kadının ücret ödemesi gerekir, çünkü ücret onun iktidarı dahilindedir ve bu hacc'ın külfetlerinden sayılır."

Şunu da kaydedelim: Darâkutnî'nin merfu bir rivayetinde, kocası ve parası olan bir kadına kocası hacca gitmeye izin vermese, kadın bu izni istihsâl etmeden hacca gidemiyeceği ifade edilmiştir. Âlimler bunu "nafile olan hacc" ile te'vil ederler.

İbnu'l-Münir, ulemânın şu hususta icma ettiğini kaydeder: "Erkek, hanımını seyahatin her çeşidinden men etme yetkisine sahiptir." İhtilaf edilen husus vacib olan seferdeki yetkisidir.

İbnu Hazm ez-Zâhirî, hadisten, kadının kocası veya bir mahremi olmadan seyahat etmesinin caiz olduğu hükmünü çıkarmıştır. Ona göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kadının ne geri çağrılmasını emretmiştir, ne de yalnız başına hacc maksadıyla yola çıktığı için kadını ayıplamıştır. Ancak İbnu Hazm'a: "Eğer izin şart olmasaydı kocasına , yazıldığı gazveyi terkederek hanımıyla hacca gitmesini emretmezdi" diye cevap verilmiştir. Hususan Saîd İbnu Mansur'da kaydedilen bir rivayet gösterilerek: "İzin şart olmasaydı nezrin bozulmasını emretmezdi" denmiştir. Gösterilen bu rivayette adam Hz. Peygamber'e: "Ben orduda şu şu gazvelere katılmak üzere nezrettim" demiştir.

ALTINCI EDEB

YOLCUNUN YANINDA BULUNMASI MEKRUH OLAN ŞEYLER

2196 ١ـ عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسـول الله ﷺ: لاَ تَصْحَبُ المَلاَئِكَةُ رُفْقَةً فِيهَا كَلْبٌ وَلاَ جَرَسٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

وفي رواية: «الجَرَسُ مَزَامِيرُ الشَّيْطَانِ».

وفي أخرى لأبي داود: «لا تَصْحَبُ المَلاَئِكَةُ رُفْقَةً فِيهَا جِلْدُ نَمِرٍ».

1. (2196)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Melekler, içinde köpek ve çan bulunan kafileye arkadaşlık etmezler."* [Müslim, Libâs 103, (2113, 2114); Ebû Dâvud, Cihâd (2555, 2556); Tirmizî, Cihâd 25, (1703).]

Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Çan şeytanın mizmarları (çalgıları)dır."

Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde: *"Melekler, içerisinde kaplan derisi bulunan kafileye refakat etmez"* buyurmuştur.

AÇIKLAMA:

1- Burada yolcuların bulundurmaktan men edildikleri köpek, dinimizin beslenmesini yasaklamış olduğu köpektir. Pek çok hadiste av, çoban köpeği gibi faydalı bir maksada hizmet etmeyen köpeklerin beslenmesi yasaklanmıştır. Köpeğin yasaklanışını alimler, onların pisliği, necaset yemesi ve pis kokmaları gibi sebeplere bağlarlar. Hz. Peygamber, bir ara bulundukları yere meleklerin girmeyeceğini beyan ederek çoban köpeği hariç, bütün köpeklerin öldürülmesini emreder. Mâlikîye mezhebi yasağın bütün köpeklere şâmil olduğuna hükmeder. Kurtubî yolcunun ihtiyaç duyacağı bekçi köpeklerinin bu yasağa girmemesi gerektiğini söyler.

2- Çanın *"şeytan çalgısı"* olarak tavsif edilerek yasaklanması, bazı alimlere göre, bunun kilise çanlarını andırmasındandır. Bu kerâhet, kerahet-i tenzihiyedir. Bazı âlimler ise: "Kerâhet büyük çanlarla ilgilidir, küçükler mekruh değildir" diye hükmetmiştir. İbnu'l-Arabî el-Mâlikî: "Hiçbir surette câiz olmaz, çünkü çan sesi, bâtıl seslerdendir, kâfirin şiarıdır" der.

3- Çan, köpek, resim gibi mekruhâtın bulunduğu yere girmiyeceği belirtilen melekler, rahmet ve istiğfar melekleridir. Değilse, hafaza melekleri, kirâmen kâtibîn melekleri bu hallerde insandan ayrılmazlar.

4- Bazı âlimler şu hususu da tasrih ederler: "Hadiste çan ve köpek kafile için yasaklanmaktadır, bu ifadeden hareketle tek başına yolculuk yapanlar beraberlerinde çan ve köpek bulundurabilirler mi, bu hal yasağın dışında kalmaz mı? diye hatıra gelebilir. Elcevap: Münferid yolcu için de kerâhet mevzubahistir, çünkü yasağa illet olan mâna bu durumda da mevcuttur. Kafilenin zikri, yolculuğun ekseriyet itibariyle kafile halinde yapılması sebebiyle "kafile (rüfka)" kelimesine yer verilmiştir." Nitekim, daha önce geçtiği üzere Resûlullah münferid yolculuğu reddetmekte, normal bir yolculuğun üç kişi ile yapılmasını tavsiye etmektedir.

Zeynü'd-Dîn el-Irakî, kerâhetin sadece deve, at, katır, merkeb gibi büyük hayvanlara takılan çanlara has olmadığını, insanların bile boyunlarına takmaları muhtemel çanlara şâmil olduğunu belirtir.

Çan takma yasağında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, bulunulan yeri düşmana ihbar etmeme kastını da güttüğü belirtilmiştir.

YEDİNCİ EDEB

SEFERDEN DÖNÜŞ

2197 ١- عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: السَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ، يَمْنَعُ أَحَدَكُمْ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ وَنَوْمَهُ. فَإِذَا قَضَىٰ أَحَدُكُمْ نَهْمَتَهُ فَلْيُعَجِّلْ إِلَىٰ أَهْلِهِ]. أخرجه الثلاثة.

«نَهْمَتَهُ» بفتح النون: أي حاجته.

1. (2197)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yolculuk azabtan bir parçadır, herbirinizin yiyeceğine, içeceğine, uykusuna mâni olur. Öyleyse işini bitiren, âilesine dönmede acele etsin."* [Buhârî, Umre 19, Cihâd 136, Et'ime 30; Müslim, İmâret 179, (1927); Muvatta, İsti'zân 39, (2, 980).]

AÇIKLAMA:

1-Yolculuğun azabı, meşakkatidir, elemidir. Yolculukta yürümekten, binmekten muntazam hayatın alışkanlıklarının terkinden hâsıl olan birkısım meşakkatler ve sıkıntılar vardır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bütün bunları azab kelimesiyle ifade etmiştir. Hadisin devamında bu azab'ın sebebi de kısmen açıklanmaktadır: "Yiyecek, içecek ve uykuya mani olur." Bir başka rivayette "... Zîra, kişi, yolculuk sırasında yeterince namaz ve oruçla meşgul olamaz" denmiştir. Şüphesiz yolculuk, bu sayılanların aslına mani olmaz, mükemmel olmasına mani olur. Nitekim Taberânî'nin bir rivayetinde: لاَ يَهْنَأُ أَحَدُكُمْ بِنَوْمِهِ وَلاَ طَعَامِهِ وَلاَ شَرَابِهِ *"Uykunun, yemenin, içmenin tadını alamazsınız..."* buyurulmuştur.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yolculuğun sür'atle yapılıp, bir an önce eve dönülmesini tavsiye etmektedir. İbnu Ömer'in bir rivayetinde,

yolculuğun meşakkatine dikkat çekildikten sonra; وانه ليس له دواء الا سرعة السير "*Yolculuk azabından kurtulmanın tek devası vardır, o da süratle yol almaktır*" buyrulur. Dönüşün çabuk yapılmasına teşvik sadedinde, hadislerde farklı ifadelere yer verilmiştir. Efendimiz birinde şöyle der: فليعجل الرحلة الى اهله فانه اعظم لأجره '*...ailesine dönüşte acele etsin, çünkü bunun sevabı daha fazladır.*"

3- Âlimler bu hadiste, kişinin, sebepsiz olarak ailesinden uzaklaşmasının mekruh olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

4- Yolculuktan dönmede istical (çabukluk) müstehabtır. Bu durum, gurbette olmadan maddî ve manevî zarara uğramasından korkulanlar hakkında daha da ehemmiyet kazanır. Çünkü, aile içerisindeki rahat ikamet, kişinin dünyevî ve uhrevî işlerinin düzelmesinde yardımcıdır, ibadetlerin cemaatle, huzurla, güç kuvvetle yapılmasına vesîledir.

2198 ٢– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: إذَا جِئْتَ مِنْ سَفَرٍ فَلاَ تَأْتِ أهْلَكَ طُرُوقاً حَتَّى تَسْتَحِدَّ المُغِيبَةُ وَتَمْتَشِطَ الشَّعِثَةُ، وَعَلَيْكَ بِالْكَيْسِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

2. (2198)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "*Seferden dönünce ailene gece vakti gelme, ta ki kocasını bekleyen kadıncağız usturasını kullansın, dağınık saçlarını tarasın. Sana keys gerekir.*" [Buhârî, Nikâh 120, Umre 16; Müslim, İmâret 183-184, (715); Ebû Dâvud, Cihâd 175, (2776, 2777, 2778); Tirmizî, Radâ 17, (1172) İsti'zân 19, (2713).]

2199 ٣– وفي رواية: [كَانَ يَنْهَاهُمْ أنْ يَطْرُقُوا النِّسَاءَ لَيْلاً لِئَلاَّ يَتَخَوَّنُوهُنَّ وَيَطْلُبُوا عَثَرَاتِهِنَّ].

3. (2199)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Resûlullah onları (yolculuktan dönenleri), kadınları ihanet zannı altında tutmuş ve açıklarını aramış olmaları için, evlerinin kapılarını geceleyin çalmaktan nehyetti."

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadis, uzun müddet gurbette kalan bir kimseye, evine döndüğü vakit kör saatte, aniden girmemesini tavsiye etmektedir. Şarihler bu kerahetin, gurbette uzun müddet kalanlarla ilgili olduğunu belirtirler.

Kısa bir müddet için giden, döneceği bilinen kimse bu yasaklamanın dışındadır. Ayrıca, geceleyin geleceğine dair, şu veya bu vasıta ile önceden bir haber ulaştırabilmiş olan kimsenin de geceleyin gelmesinde bir kerâhet yoktur. Hadis, hiç beklenilmeyen bir zamanda âni gelişleri kasdetmekte, bunun gece vaktinde olmamasını tavsiye etmektedir. Bir *Müslim* hadisi'nde bu husus daha sarihtir:

نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا طَالَ الرَّجُلُ الْغَيْبَةَ اَنْ يَأْتِىَ اَهْلَهُ طُرُوقاً

"Resûlullah, gurbette ikâmeti uzayan kimsenin, evine geceleyin gelmesini yasakladı." Sadedinde olduğumuz hadiste böylesi bir gelişte iki menfî mânanın varlığına dikkat çekilmiştir:

1) Kadınların ihânetinden şüphelenmek.

2) Açığını aramak. Açığını aramak, onu hazırlıksız, traşsız, saçı dağınık, pejmürde kıyafetle bulmak demektir. Bu durumun, karı-koca arasında bulunması gereken muhabbeti sarsacağı belirtilir. Böylece Resûlullah karı-koca arasındaki muhabbeti kırıcı, zedeleyici bir durumu yasaklamış olmaktadır.

2- *Keys:* Önceki hadiste geçen bu kelimeyi âlimler farklı şekillerde yorumlamıştır. Hattâbî: "Keys burada "hazer (sakınmak)" mânasındadır. Ancak keys bazan "rıfk" ve "iyi temenni" mânasına gelir" der. *İbnu'l-Arabî*'ye göre "Keys "akıl" demektir. Resûlullah burada çocuk talebini akıl olarak ifade etmiştir." Diğer bazıları da: "Resûlullah, keys ile cimaya acz göstermekten sakınmayı kastetmiştir" demiştir. İbnu Hibbân, keys ile, hadiste cima kastedildiğini cezmen yani pek kesin bir üslûbla söylemiştir. *İbnu İshâk*'ın bir rivayetinde bu mânayı te'yid eden sarâhat gösterilmiştir.

Kadı İyâz der ki: "Buhârî ve başkaları keys'i "çocuk ve nesil talebi" olarak tefsir ettiler. Bu yorum sahihdir." Keys'in manası üzerinde yeterli tahkikten sonra İbnu Hacer, neticede lügat olarak akıl mânasına gelse de, hadiste "cima" ve "çocuk talebi" mânasında anlamak gerekeceğine hükmeder.

2200 ٤– وفي أخــرى: [لاَ تَلِجُوا عَلَى الْمُنِيبَاتِ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِى مِنْ أَحَدِكُمْ مَجْرَى الدَّمِ، فَقُلْنَا: وَمِنْكَ؟ قَالَ: وَمِنِّى إلاَّ أَنَّ اللهَ أَعَانَنِى عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ.

قال سفيان: معناه أسلم أنا منه، فإن الشيطان لا يسلم.

4. (2200)-Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "(Resûlullah:) *"Kocası gurbette olan (yabancı) kadınların yanına girmeyin. Zîra şeytan, herbiri-*

nizin içinde, vücudunuzda kanın dolaştığı gibi, (kendisini hissettirmeden) dolaşır" buyurdu. Biz atılıp sorduk: "Sende de dolaşır mı?" *"Bende de (dolaşır), ancak Allah bana yardım etti de (şeytanım) müslüman oldu."* [Tirmizî, Radâ 17, (1172).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, Resûlullah, kocası gurbette olan yabancı kadınların yanına gitmemeyi tavsiye etmektedir.

2- Şeytanın vücudda kan gibi dolaşması iki mâna'ya muhtemeldir:

a) Şeytana insanda dolaşma gücünün gerçekten verilmiş olması. Bu durumda hadiste mecaz mevzubahis değildir.

b) Bu ifade mecaz olabilir. Hakikati de şeytanın verdiği vesvesenin çokluğudur.

3- Şeytanın müslüman olması meselesine Süfyân-ı Sevrî itiraz ederek: *"Şeytan müslüman olmaz"* demiştir. Bu durumda أَسْلَمَ imlasının mazi fiil değil, أَسْلَمُ şeklinde muzârî okunması uygun bulunmuştur: *"Ben ondan selamette kaldım"* demek olur.

2201 ه‍ – وفي أخرى [كَانَ إذَا قَفَلَ مِنْ غَزْوَةٍ أوْ سَفَرٍ فَوَصَلَ عَشِيَّةً لَمْ يَدْخُلْ حَتَّى يُصْبِحَ. فَإذَا وَصَلَ قَبْلَ الصُّبْحِ لَمْ يَدْخُلْ إلاَّ وَقْتَ الْغَدَاةِ. يَقُولُ: أمْهِلُوا كَيْ تَمْتَشِطَ التَّفِلَةُ وَتَسْتَحِدَّ الْمُغِيبَةُ].

« الطُّرُوقُ » المجيء ليلا.

« والتَّخَوُّنُ » طلب الخيانة والتهمة.

« والاسْتِحْدَادُ » حلق العانة، وهو استفعال من الحديد، وكأنه استعمله على طريق الكناية والتورية.

« والمُغِيبَةُ » التي غاب عنها زوجها.

« والشَّعِثَةُ » البعيدة العهد بالغسل وتسريح الشعر والنظافة.

« والتَّفِلَةُ » التي لم تتطيب.

« والْكَيْسُ » الجماع، والْكَيْسُ العقل، فيكون قد جعل طلب الولد من الجماع عقلاً.

5. (2201)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir gazveden -veya bir seferden- döndüğü vakit Medîne'ye gece ulaşacak olsa girmez, sabahı beklerdi. Sabahtan önce ulaşacak olsa yine girmez, sabah vaktini beklerdi. Derdi ki: *"Biraz mühlet tanıyın da kokusunu sürünmemiş olan taransın, kocası gurbette olan usturasını kullansın."*

Kaynak 2198'de kaydedildi.

AÇIKLAMA:

Hadisle ilgili açıklama, önceki rivayetlerin îzâhı sırasında geçmiştir. Burada *Ebû Dâvud*'da kaydedilen:

إنَّ أحسن ما دخل الرَّجلُ على أهله اذا قدم من سفر أوَّل اللَّيل "Kişi seferden döndüğü zaman ailesine dâhil olacağı en iyi vakit, gecenin başıdır" hadisini açıklama sadedinde ulemânın dikkat çektiği bir yoruma, bir bakıma bu bahsin neticesi olarak yer vermek istiyoruz:

"Önceki hadisler, yolcunun ailesine geceleyin dönmesini mekruh görürken, bir rivayet "gecenin başında dâhil olma"yı tavsiye etmekte ve ortaya bir tenâkuz çıkmaktadır. Ancak ulema burada tenâkuz görmez. Der ki, bu *Ebû Dâvud* hadisinde kastedilen ehline duhul'den maksad, "evine dönme" değildir, hanımı ile halvet edip başbaşa kalmadır, cima ihtiyacını görmedir. Bu maksadla gecenin başı tavsiye edilmiştir, çünkü tabiî olarak, yolcu, ailesinden uzak kalmış olması sebebiyle, onda şehvet galebe çalar. Arzusunu gecenin başında yerine getirince nefsi sükûnete erer ve uykusu rahat geçer."

2202 ٦ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [لَمَّا نَهَاهُمُ النَّبِىُّ ﷺ أنْ يَطْرُقُوا النِّسَاءَ لَيْلاً طَرَقَ رَجُلاَنِ بَعْدَ النَّهْىِ فَوَجَدَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مَعَ امْرَأتِهِ رَجُلاً]. أخرجه الترمذي.

6. (2202)- *Hz. İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları kadınların yanına geceleyin gelmeyi yasakladığı zaman, iki kişi (bu yasağı dinlemeyip), geceleyin evlerine geldi. Her ikisi de evinde hanımının yanında bir yabancı erkek buldu." [Tirmizî, İsti'zân 19, (2713).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ebî Cemre, 2198'de kaydedilen Buhârî hadisi'ni açıklama

zımnında: "Hadiste, yolcunun, geleceğine dair önceden herhangi bir haber ulaştırmadan, ailesine aniden girmesi yasaklanmaktadır. Bunun sebebi de hadiste işaret edilen husustur" dedikten sonra, sadedinde olduğumuz hadisi kastederek şöyle der: "Resûlullah'ın bu yasağına muhalefet edenler oldu ve hanımının yanında yabancı erkek buldu. Muhalefetine karşılık bu suretle cezalandırıldı."

Ebû Avâne'nin kaydettiği bir rivayete göre Abdullah İbnu Revâha, sefer dönüşü geceleyin ailesine döner. Hanımının yanında, onu taramakta olan bir kadın vardır. İbnu Revâha ilk anda bu yabancıyı erkek zanneder ve kılıcını çeker, o anda Resûlullah'ın kişiyi ehline geceleyin dönmesini yasakladığını hatırlayarak tevakkuf eder ve böylece bir cinayetten kendisini kurtarır.

SEKİZİNCİ EDEB

DENİZ YOLCULUĞU

2203 ١- عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَرْكَبِ الْبَحْرَ إلاَّ حَاجّاً أوْ مُعْتَمِراً أوْ غَازِياً فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالَى. فَإنَّ تَحْتَ الْبَحْرِ نَاراً وَتَحْتَ النَّارِ بَحْراً]. أخرجه أبو داود.

قال الخطابي في قوله: إن تحت البحر ناراً إلخ. هذا تفخيم لأمر البحر وَتَهْوِيلٌ لشأنه، فإن الآفة تُسْرِعُ إلى راكبه ولايؤمن هلاكه في غالب الأمر كما لا يؤمن الهلاك من النار لمن لابسها ودنا منها، وهذا في معرض التَّخَيُّلِ والتمثيل.

1. (2203)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyâllahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hacc veya umre veya Allah yolunda cihad maksadları dışında gemiye binme. Zîra denizin altında ateş, ateşin altında da deniz vardır."* [Ebû Dâvud, Cihâd 9, (2489).]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler hadisin zaafına dikkat çekmekle birlikte, fukaha'nın bazı hükümler çıkardığın belirtirler: Hacca gitme imkanı sadece deniz yoluyla mümkün ise, hacc yine de farz olur. *Ebû'l Leys Semerkandî:* "Deniz seyahatinde selamet ihtimale galib ise mutlaka hacc farz olur" demiştir. Bu görüşe göre helak ihtimali galib ise kişi hacc mevzuunda muhayyerdir, dilerse tehlikeyi göze alıp deniz yoluyla hacca gider, dilerse gitmez, bu durumda muhayyerlik esastır. Bu yorumda "Gemi yolculuğu, haccın farz olmaması için özür sayılır" diyen görüşe red mevcuttur. Hattâbî'nin ifadesi, denizi özür sayanlara daha açık bir reddir: "Bu hadiste, "Hacca gitmek için başka yolu olmayanlara gemiye binmeleri gerektiği hususunda delil vardır." Bir çok fakih bu görüştedir. Ancak İmam Şafiî (rahimehul-

lah): "Bunun gerekeceği hususunda açıklık göremiyorum, çünkü bu hadisi zayıf addetmişlerdir." İbnu Hacer, deniz yolculuğu hususunda *İmam Mâlik* gibi bazı âlimlerin kadınla erkek arasında tefrikte bulunduklarını belirtir. İmâm Mâlik, kadınlara deniz yolculuğunu mutlak olarak yasaklamıştır. Ancak cumhur "selamet galebe çalınca denizle kara arasında fark yoktur" diye hükmetmiştir.

2- Hattâbî, bu hadiste Resûlullâh'ın deniz yolculuğunda ciddi riskler bulunduğuna dikkat çekip, şe'nini büyüttüğünü söyler. "Çünkü, der, deniz yolcusuna âfet çabuk gelir, selâmetinden hiçbir zaman emin olunamaz, tıpkı ateşle iştigal edip ona yaklaşma halinde, onun felaketine uğramaktan emin olunamıyacağı gibi."

3- "Denizin altında ateş, ateşin altında deniz var" sözü, Resûlullâh'ın mucizevî ihbarlarından biridir. Bugünkü jeoloji bilgisi küre-i arzın merkezini ateş kabul eder. Arzımızın kürevî olması hasebiyle, bilhassa güney yarım kürenin ve hususen Suudî Arabistan'a yol veren denizlerin semtikademleri (antipod'ları) hep denizdir. Bu bilgi, günümüzde âdi bilgiler sınıfında ise de coğrafya bilgisinin çok sınırlı olduğu Resûlullah devrinde mucize değerindedir.

2204 ٢– وعن مُطَرِّفٍ قال: [لاَ بَأْسَ بِالتِّجَارَةِ في الْبَحْرِ ومَا ذَكَرَهُ اللّٰهُ تَعالى في الْقُرآنِ إلاَّ بِحَقٍّ. ثُمَّ تَلاَ: وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِه]. أخرجه رزين. قالت: وأخرجه البخارى في ترجمة والله أعلم.

«مواخِرَ» جمع ماخرة: وهى الجارية.

2. (2204)- Mutarrıf der ki: "Denizde ticaret yapmada bir beis yok. Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hak ancak hakkı zikreder" sonra da şu âyeti okudu; تَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِه **"Allah'ın lütfuyla rızık aramanız için gemilerin onu yararak gittiğini görürsün..."** (Fâtır 12). [Rezîn ilavesidir. Buhârî, bunu bâb başlığında kaydetmiştir (Büyu, 8).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Mutarrıf şeklinde zikredilen isim Buhârî'de Matar'dır ve *İbnu Hacer,* bunun, Tâbiîn'den meşhur *Mater el-Varrâk el-Basrî* olduğunu belirtir. Buhârî'nin sadece Hamevî nüshasında, tashif eseri olarak, Mutarrıf şeklinde geldiğine dikkat çeker.

2- *İmam Mâlik,* Hz. Ömer'in gemi ile gazveye çıkmaya müsaade et-

mediğini kaydeder. Şüphesiz bu, deniz seferi hususunda kerahet ifade etmez. Nitekim "Hz. Muâviye (radıyallâhu anh)'nin ısrarlı talepleri üzerine *Hz. Osman* müsaade etmiştir. İlk defa onun zamanında müslümanlar deniz seferi yaparak Kıbrıs'a çıkartma yaparlar. Şu halde Hz. Ömer'in menfî tavrı, siyasi gelişmelerin ve belki de deniz seferiyle ilgili teçhizat ve tecrübelerin yetersizliğine bağlı bir durumdu. Hz. Osman zamanındaki gelişmeler, resmî müsaadenin istihsâline yetmiş olmalıdır.

Şu halde, deniz yolculuğunun cevazı meselesinde ulema arasındaki değerlendirmede, Buhârî, deniz yoluyla ticaretin câiz olduğu kanaatindedir ve bu fikrine delil olarak şeyhlerinden *Matar el-Varrâk*'ın kanaatini ve âyetten istidlalini bâb başlığında kaydetmektedir.

DOKUZUNCU EDEB

YOLCUYU KARŞILAMA

2205 ١ - عن السائب بن يزيد رضي الله عنهما قال: [ذَهَبْنَا نَتَلَقَّى رسـول الله ﷺ مَعَ الصِّبْيَانِ إلى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ مَقْدَمَهُ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ]. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذي.

1. (2205)- *Sâib İbnu Yezîd* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Tebük Gazvesi dönüşünde, biz çocuklarla birlikte, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı karşılamak üzere Seniyyetü'l Vedâ'ya gittik." [Buhârî, Cihâd 196, Megâzî 82; Tirmizî, 38, (1718); Ebû Dâvud, Cihad 176, (2779).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, burada Resûlullah'ın Tebük gazvesi dönüşü sırasında merasimle karşılandığını ifade etmektedir. *Buhârî*'nin Kitâbu'l-Cihad'daki rivayeti, "Gazilerin karşılanması" adını taşıyan bir başlık altında kaydedilir. Burada râvi, hangi gazve olduğunu belirtmeden: "Biz çocuklarla, Resûlullah'ı karşılamak için *Seniyyetü'l-Vedâ*'ya gittik" der. Buhârî'nin başlığının da ifade ettiği üzere, âlimler: "Sefer dönüşlerinde yolcuları ve cihaddan gelenleri neş'e ve sürurla karşılamak hoş bir davranıştır, insanlara karşı îfâ edilen iyiliklerden biridir" diye hükme bağlamışlardır.

2- Seniyye tümsek demektir. *Seniyyetü'l-Vedâ* Medine'de yolcuların uğurlandığı, karşılandığı bir yerin adıdır, Mekke cihetindedir. Tebük, tam aksi cihette olduğu için, hadis bazı itirazlara uğramıştır. Şârih Dâvûdî, bu cihette de aynı ismi taşıyan bir yerin olabileceğini söylemiştir. *İbnu Hacer* müşkili bir başka yaklaşımla halleder: "Onun Hicaz cihetinde olması, Şam'a gidecek yolcuların şehri aynı yerden terketmelerine mâni değildir. Nitekim Mekke'ye giriş ve çıkışlar iki ayrı tepeden de olsa her iki tepenin yolu da sonunda birleşmektedir." Ayrıca, Resûlullah'ın hicretle Medîne'ye gelişi sırasında kadınların okuduğu manilerin

birinde, bir rivayette: طَلَعَ الْبَدْرُ عَلَيْنَا مِنْ ثَنِيَّاتِ الْوَدَاعِ *"Ay bizim üzerimize vedâ tepelerinden doğdu* şeklinde geldiğini kaydeder. Yani bu rivayette seniyyetü'l-vedâ değil, seniyyâtü'l-vedâ denmiştir. Seniyyât, seniyyeler (tepeler) demektir.

2206 ٢- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَدِمَ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ ورسـولُ اللهِ ﷺ في بيتي، فأتاهُ فقرعَ البابَ فقامَ إليهِ ﷺ عُرْيَاناً يجرُّ ثوبَهُ، واللهِ ما رأيتُهُ عُرْياناً قبلَها ولا بعدَها، فاعتنقَهُ وقبَّلَهُ]. أخرجه الترمذي.

2. (2206)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* odamda iken Zeyd İbnu Hârise geldi ve kapıyı vurdu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üryan vaziyette üzerindeki örtüsünü sürüyerek kalktı. Allah'a yemin olsun, O'nu, daha önce üryan olarak hiç görmemiştim, sonra da görmedim. Zeyd'i kucakladı ve öptü." [Tirmizî, İsti'zân 32, (2733).]

AÇIKLAMA:

Şârihlerin de belirttiği üzere, Zeyd (radıyallâhu anh)'in gelişi, mûtad bir geliş değil, bir sefer veya gazve dönüşüdür. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* O'nu bir çok gazvelere komutan yapmıştır. Rivayetten de anlaşılacağı üzere, Zeyd, istisnâî bir saatte Resûlullah'ın kapısını çalmıştır.

Resûlullah'ın üryan olarak, yani ridasını üzerine almış olarak, tekellüfsüz şekilde kapıya koşması, Zeyd'in gelişinden duyduğu sevinci ifade eder. Esasen Zeyd olsun, oğlu Üsâme (radıyallâhu anhümâ) olsun, Resûlullah'ın fazla teklif ve tekellüfe gerek duymayacağı kadar ziyade sevgisine mazhar olma şerefine ermiş bahtiyarlardandır.

2- *Hz. Âişe*, Resûlullah'ı ne daha önce ne de daha sonda böyle üryan vaziyette hiç görmediğini yeminle ifade etmektedir. Aynı yorgan altında yıllarca beraberliğe rağmen, Resûlullah'ı bu vaziyette görmemesi istiğrab mevzuudur. Bazı şârihler: "Hz. Âişe'nin burada, bu şekilde üryan olarak birisini karşılayıp kucaklamasını kastetmiş olacağını, ancak halin bu hususa delaleti sebebiyle sözü kısa kestiğini veya bu şekildeki üryanlıkta görmediğini kasdetmiş olabileceğini" söylemişlerdir. Kâdı İyâz evvelki tahminde bulunur. *Tîbî* de: "Doğrusu da bu olmalıdır. Zîra, Hz. Âişe'nin sözünün siyakından Zeyd'in gelişi sebebiyle Resûlullah'ın duyduğu neşe ve sevincin râyihası koklanmaktadır. Efendimiz, onu bir an önce karşıla-

ma hususunda duyduğu isti'cal sebebiyle ridâsını tam olarak giyinmeye vakit ayırmadan koşmuş, yürürken eliyle çekerek giyinmesini tamamlamaya çalışmıştır ki bu durum (herkese) kesretle vaki olan bir haldir."

3- Hadiste, yoldan gelenle kucaklaşmanın meşrûiyyetine delil mevcuttur. Musâfaha ve kucaklaşmanın, sünnetten başka örnekleri, başta *Hz. Enes, Hz. Câbir ve Ebû Zerr* olmak üzere bir kısım Sahâbi (radıyallâhu anhüm) tarafından rivayet edilmiştir. *Hz. Enes*'in bir rivayeti şöyle: كَانُوا إِذَا تَلاَقَوْا تَصَافَحُوا وَإِذَا قَدِمُوا مِنْ سَفَرٍ تَعَانَقُوا "Ashab karşılaşınca musâfaha ederler (tokalaşırlar), seferden gelince de kucaklaşırlardı"

Âlimlerimiz, muhtelif rivayetleri nazar-ı dikkate alarak mü'minlerin karşılaşmalarda musâfahanın, uzaktan gelme durumunda da kucaklaşmanın hak ve sahih olduğunu söylemekte ittifak eder.

2207 ٣– وعن الشعبى قال: [تَلَقَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ جَعْفَرَ بْنَ أَبِى طَالِبٍ، فَالْتَزَمَهُ وَقَبَّلَ بَيْنَ عَيْنَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

3. (2207)- *Şa'bî* merhum anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Câfer İbnu Ebî Tâlib*'i karşıladı, kucakladı ve gözlerinin arasından öptü." [Ebû Dâvud, Edeb 157, (5220).]

AÇIKLAMA:

1- *Şa'bî*, sahâbî olmaması haysiyeti ile, rivayet munkatı'dır.

2- *İbnu Hişâm*'ın kaydına göre, *Hz. Câfer*'in bu sefer dönüşü, Habeşistan dönüşüdür. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onu Habeşistan'a hicret edenlerin sözcüsü olarak Necâşî'nin yanına göndermiş idi. Oradaki hizmetini tamamlayıp dönen *Hz. Câfer* Hayber'in fethedildiği gün, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la karşılaşır. Onu görmekten son derece memnun kalan Efendimiz, rivayette ifade edildiği üzere kucaklayıp öptükten sonra: مَا أَدْرِى بِأَيِّهِمَا أَنَا أُسَرُّ بِفَتْحِ خَيْبَرَ أَمْ بِقُدُومِ جَعْفَرٍ "Bilemiyorum bunlardan hangisi sebebiyle sevineyim. Hayber'in fethiyle mi, Câfer'in gelişiyle mi?" buyururur.

Ebû Dâvud "İki Göz Arasından Öpmek" adını verdiği bir bâb'ta bu hadisi zikrederek gözler arasından öpmenin meşruiyyetine delil yapar.

ONUNCU EDEB

KUDÜM (SEFERDEN DÖNÜŞ) NAMAZI

2208 ١ - عن ابن عمر وكعب بن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْهم قالا: [كَانَ رسولُ الله ﷺ إذَا قَفَلَ مِنْ سَفَرٍ بَدأَ بِالْمَسْجِدِ فَرَكَعَ فِيهِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ إلى بيتِهِ. قَالَ نافع: وكَانَ ابنُ عُمَرَ يَفْعَلُ ذلكَ]. أخرجه أبو داود.

1. (2208)- *İbnu Ömer* ve *Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallâhu anhüm) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seferden dönünce önce mescide uğrardı. Orada iki rekat namaz kılar, ondan sonra evine dönerdi." Nâfi: "İbnu Ömer de öyle yapardı" demiştir." [Ebû Dâvud, Cihâd 178, (2781, 2782).]

AÇIKLAMA:

Rivâyetin pek vâzıh olan ifadesi, Resûlullâh'ın sefer dönüşlerinde önce mescide uğrayıp iki rekat namaz kıldığını gösteriyor. Ebû Dâvud'un aynı bâbtaki bir rivayetinde, (halkın kendisini ziyaret edebilmesi için) namazdan sonra mescidde oturduğunu ifade eder. Teysîr'in kaydettiği rivayette, iki rekatlik namazdan sonra evine döndüğü ifade edilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, halkın ziyaret etmek, haber dinlemek ihtiyacını duyarak etrafını sarmaları halinde mescitte oturup, onlarla meşgul olmuştur. Böyle olmayan durumlarda ise, kudüm namazını kılınca evine çekilmiştir.

Şu halde burada esas şudur: Seferden dönünce önce mescide uğrayıp iki rekat kudüm namazı kılınmalıdır. Bir müddet oturmak veya hemen eve dönmek, şartlara bağlıdır.

Yeri gelmişken hatırlatalım ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sefer dönüşünü hep gündüze -Hasan İbnu Ali (radıyallahu

anhümâ)'nin tasrihine göre kuşluk vaktine- rastlatmasının, gece vaktinden sakınmasının bir hikmeti daha gözükmektedir: Bu da dönüşte ashabla karşılaşmak, onların merakını tahrik etmeden bazı haberler vermektir.

MÜSÂBAKA VE ATICILIK BÖLÜMÜ

(Bu kitap iki fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

MÜSÂBAKA VE ATICILIĞA ÂİT HÜKÜMLER

İKİNCİ FASIL

ATIN VASIFLARIYLA İLGİLİ HADİSLER

UMUMÎ AÇIKLAMA

İslam, bazı sportif meşguliyetlere fazlasıyla ehemmiyet vermiştir. Ancak günümüzün spor anlayışıyla İslam'ınkini iltibas etmemek gerekir. Herşeyden önce her ikisinin gayeleri farklıdır. İslam, sporu askerî antrenman olarak değerlendirir. Meşru addettiği sportif faaliyetlerin hepsini bu açıdan yorumlamak, îzah etmek mümkündür. Meseleyi tersinden alırsak şu netice çıkar: Askerî antrenman olarak değerlendirilemeyecek meşguliyetler İslam açısından meşru olmaz, oyalanma veya oyalama, aldanma veya aldatılma vasıtaları olur. Bu açıdan akl-ı selim ile düşünülecek olunca "spor" adı takılan nice meşguliyetlerin bir aldatmaca ve zaman öldürme vasıtası olduğu kolayca anlaşılır. Hele sportif takımlardan birini tutmanın, bunların meselelerini takip edip münakaşasına zaman ayırmanın sporla uzaktan yakından ilgisi olmadığı gibi, ebedî bir hayatı kazanmak üzere dünyaya gönderildiğine inanan mü'minlerin hayat felsefesine taban tabana zıttır. O'nun inancına göre insan, ömrü kısa, vazifesi çok bir misafirdir, sırtında emânet-i kübrâ vardır. O, mahdut olan ömür sermayesini, dünya ve âhirete faydası olmayan fuzûlî ve abes şeylerle heder etmeye me'zun değil, bilakis, cuma günü, Ramazan ayı, Kadir gecesi ve saat-i icâbet gibi Allah indinde kıymeti fazla olan vakitleri değerlendirme gayretine düşmek suretiyle hayatını bereketlendirmeye mahkumdur.

Evet, ebedî hayatını kurtarma endişesini taşıyan mü'minin günümüzde mühim vartalarından (risklerinden) biri, müzmin bir hastalık halinde yaygınlaştırılan bu sahte "spor" aldatmacasıdır. Bu mesele üzerinde ciddi şekilde düşünmek gerekiyor. Hissiyattan, peşin hükümden uzak olarak, iman gözlüğüyle meseleye eğilip, aklın, sağ duyunun hükmüyle kesin bir karar ve tavır ortaya koymak gerekmektedir.

Teysîr'in bu bahse almış olduğu hadisler, meseleye İslamî yaklaşımda yardımcı olacaktır. Biz, bu mevzunun ehemmiyetine binaen, 2218 numaralı hadisten sonra, çocukların hayatında spora tekabül eden "Oyun"la ilgili uzunca bir tahlilimizi dercedeceğiz. Oradaki açıklamalar ve kaydedilecek bazı ziyâde hadislerden de anlaşılacağı üzere, burada gerçek spora tavır almak diye birşey mevzubahis değil. Bilakis dinimiz buna teşviklerde bulunmuştur. İslam, aldatıcı boş oyalamacıları kapı dışarı etmiştir.

BİRİNCİ FASIL

MÜSÂBAKA VE ATICILIKLA İLGİLİ HÜKÜMLER

2209 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ سَبَقَ إلاَّ في خُفٍّ أوْ حَافِرٍ أوْ نَصْلٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

والمراد «بالخُفِّ» الإبل. و «بالحَافِرِ» الخيل. و «بالنَّصْلِ» السهم.

«والسَّبَقُ» بفتح الباء: الجُعْلُ، وبإسكانها مصدر سبقت أسبق سَبْقاً.

1. (2209)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şu üç şeyde armağan vardır: Deve yarışı veya at yarışı veya ok yarışı."* [Ebû Dâvud, Cihad 67, (2574); Tirmizî, Cihâd 22, (1700); Nesâî, Hayl 14, (6, 226, 227).]

AÇIKLAMA:

1- *Hattâbî:* "Hadis, mükafaat ve armağanın bu üç şeyde yapılacak yarış sonunda verilmesinin uygun olacağını belirtmektedir" der. Böyle olunca Resûlullah başka çeşit yarışlar yapıp kazananlara armağan verilmesini tecviz etmemekte, helâl addetmemektedir.

2- Hadisin metninde at, deve, ok tabirleri geçmez; ata "tırnaklı", deveye "mestli", ok'a da "demirli" manalarına gelen kelimelerle işaret edilir. Âlimler bu tabirlerden maksadın at, deve ve ok olduğunu belirtmekten başka bu mânayı ifade edecek başka yarışların da helâl olacağını belirtirler. Sözgelimi Bagavî, Şerhu's-Sünne'de: "At mânasına katır ve merkeb de girer; deve mânasına fil de girer, çünkü bu savaşta deveye ihtiyaç bırakmaz" der. Bazı âlimler ayakla yapılacak koşu yarışı ile taş (gülle) atılarak yapılacak müsâbakayı da buraya dahil etmiştir. Bu müsâbakaların *"düşmanla savaşmaya hazırlık olmaları"* sebebiyle armağan vermenin câiz olduğunu âlimler belirtir. Ortaya konan armağan, cihâda teşvik unsuru olmaktadır.

Said İbnu'l-Müseyyeb, harp hazırlığına girmeyen veya cihad için kuvvet kazanmaya yardımcı olmayan kuş, güvercin vs. ile yapılacak yarışlarda armağan almayı kumar ve haram olarak değerlendirmiştir. *İbnu'l-Müseyyeb*'ten taş atma hakkında sorulunca, "Bunda bir beis yok" demiştir.

2210 ٢- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [كانَ رسولُ اللهِ ﷺ يُضمِّرُ الخَيلَ يُسَابِقُ بِهَا]. أخرجه أبو داود.

2. (2210)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* atı antremana tâbi tutar, (sonra da) onunla yarışa katılırdı." [Ebû Dâvud, Cihâd 67, (2577).]

AÇIKLAMA:

1- Antrenman diye çevirdiğimiz kelimenin aslı idmâr veya tadmîr'dir. Bu, atın kuvvetlenmesi için hususî bir beslenme rejimi uygulamaktır. Buna göre, önce bol gıda verilerek at şişmanlatılır ve güçlendirilir. Sonra yemi tedricen azaltılır. Bir odaya sokulup üzerine çul sarılır. Hayvan ısınır ve terler. Teri tamamen kuruyunca hayvanın eti hafifler ve koşmaya güç kazanır. İşte bu muameleye idmâr denmektedir.

2- Hadis, cahiliye devrinden beri atlara uygulanan idmârın meşruiyyetine delil olmaktadır.

2211 ٣- وعنه رَضِيَ اللهُ عنه قال: [سَبَّقَ رسولُ اللهِ ﷺ بينَ الخَيلِ وفضَّلَ القُرَّحَ في الغَايَةِ]. أخرجه أبو داود.

3. (2211)- Yine *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* atlar arasında yarışma yaptırdı. Hedefte, beş yaşına basanları tafdîl etti." [Ebû Dâvud, Cihâd 67, (2576).]

2212 ٤- وعنه رَضِيَ اللهُ عنه قال: [أجرَى رسولُ اللهِ ﷺ ما ضُمِّرَ مِنَ الخَيلِ مِنَ الحَفْيَاءِ إلى ثَنِيَّةِ الوَدَاعِ، وما لَم يُضمَّرْ مِنَ الثَّنِيةِ إلى مَسْجِدِ بَنِي زُرَيقٍ]. أخرجه الستة.

4. (2212)- Yine *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, antrenmanlı atı el-Hafya'dan Seniyyetu'l-Vedâ'ya kadar koşturdu. Antrenmanlı olmayanı da Seniyyetü'l-Vedâ'dan Benî Züravk Mescidi'ne kadar koşturdu." [Buhârî, Salât 41, Cihâd 56, 57, 58, İ'tisam 16, Müslim, İmâret 95, (1870); Muvatta, Cihâd 45, (2, 467, 468); Ebû Dâvud, Cihâd 67, (2575), Tirmizî, Cihâd 22, (1699); Nesâî, Hayl 13, (6, 226).]

AÇIKLAMA:

1- Antrenman (idmâr veya tadmîr) ile ne kastedildiğini 2210 numaralı hadiste açıkladık.

2- Resûlullah, antrenmanlı atların koşu hedefleri ile antrenmansız atların koşu hedeflerini farklı tutmuştur. Zira Süfyan-ı Sevrî'nin belirttiği üzere *el-Hafya* ile *Seniyyetü'l-Vedâ*'nın arası beş veya altı mil olduğu halde, Seniyye ile Mescid-i Zürayk'ın arasında bir mil civarında bir mesafe mevcuttur.

3-Bu rivayetin bazı vecihlerinde, İbnu Ömer'in bu müsâbakaya iştirak ettiği belirtilir. Bunun, râvilerce ilave edilen bir derc olabileceği de söylenmiştir. Hadisin bir başka vechinde İbnu Ömer'in: "Ben yarışçılar arasında idim, atım beni bir duvardan atlattı" açıklaması o yarışların engelli, ciddi yarışlar olduğunu gösterir.

4-Hadis, müsâbaka yapmanın meşru olduğunu, abes bir iş olmayıp, düşmana karşı savaşta aranan maksadların kazanılmasına götüren makbul bir riyazet olduğunu ifade eder. Bu rivayetle elde edilen marifetten, ihtiyaç anında istifade edilecektir. Öyle ise, müsâbaka, duruma göre mübah ve hatta müstehab bir ameldir. Kurtubî: "At vs. hayvanlar üzerinde yapılacak müsâbakanın cevazında alimler ihtilaf etmez. Ok yarışları, silah kullanma yarışları da böyle zîra bütün bunlarda harb için hazırlık vardır" demiştir.

5- Hadisten ayrıca, müsâbakalarda başlama ve bitme noktalarını önceden belirtmenin müstehab olduğu görülmektedir.

6- *İbnu Hacer* der ki: "Ulema, herhangi bir karşılık (armağan) mevzubahis olmadan yapılacak müsâbakanın cevazında icma eder." Ancak, İmam Mâlik ve Şafiî (rahimehumullah) bunu, mestli (deve, fil), tırnaklı (at, katır, merkeb) ve demirli (ok, mızrak...) olanlarla sınırladılar. Bazı âlimler bu cevazı da "at"la kayıtlarken, Atâ; herşeye teşmil eder.

Âlimler, armağanı câiz görmekte de ittifak ederler, ancak: "Bunu, müsâbakaya iştirak edenlerin dışında birinin vermesi şartıyla" derler. Sözgelimi, müsâbakada atı bulunmayan imam gibi. Cumhur bazı kayıtlarla, armağanın müsâbakaya iştirak eden iki taraftan birinden olmasını da câiz addetmiştir. Ulemânın câiz görmediği armağan, kumar mânası giren armağandır. O da şöyle olur: Her iki taraf da kazanana vermek üzere armağan koyar. Kazanan ikisini de alır. İşte bu, haramdır. Bu husus, müteakip hadiste genişçe açıklanacaktır.

7- Hadis, müsâbakanın binilen atlarla olacağını da belirtir. Yani üzerinde binicisi olmayan, boş atları salmak suretiyle yapılan yarış caiz değildir.

8- Hadis, belli bir maksada mebnî olarak ihtiyaç halinde, hayvana eziyet veren acıktırma, koşturma gibi bazı muamelelerin yapılabileceğine delildir.

9- Mahlukâtı kendi gerçek yerine koymak gerekir. Nitekim Resûlullah, antrenmanlı atlarla, antrenmansız atları birbirinden ayırdı. Her ikisini de hallerine uygun mesafede ayrı ayrı koşturdu. Aksi halde birisi yorulmuş olacaktı.

2213 ٥– وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ أَدْخَلَ فَرَساً بَيْنَ فَرَسَيْنِ وَهُوَ لاَ يَأْمَنُ أَنْ يَسْبِقَ فَلَيْسَ بِقِمَارٍ، وَمَنْ أَدْخَلَ فَرَساً بَيْنَ فَرَسَيْنِ وَقَدْ أَمِنَ أَنْ يَسْبِقَ فَهُوَ قِمَارٌ]. أخرجه أبو داود.

5. (2213)- Hz. *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim, iki at arasına, geçeceğinden emin olunmayan bir üçüncü at dahil ederse, bu kumar olmaz. Kim de geçeceğinden emin olunan atı dahil ederse bu kumar olur." [Ebû Dâvud, Cihâd 69, (2579).]

AÇIKLAMA:

1-Şârihlerden Tîbî ve İbnu Melek, hadisi, tercümede kaydedildiği şekilde anlamışlardır: İki koşu atının arasına sokulan üçüncü atın kazanacağı önceden anlaşılırsa bu yarış câiz değildir, bu bir nevi kumardır. el-Muzhir: "Muhallil"in (araya giren üçüncü atlının), diğer iki yarış atına denk veya yakın koşu yapan bir at üzerinde olması gerekir. Eğer bu üçüncü atlı (muhallil), diğer iki atı geçeceğini önceden kesinlikle bildiği bir koşu atı üzerinde ise bu câiz olmaz, onun varlığı, yokluğu gibidir. Şayet diğer iki atı geçeceğini veya geçileceğini yakînî bir şekilde bilmiyor idiyse o zaman koşuya katılması câiz olur.

2-Kazanana verilecek armağan hususunda *Bagavî*, Şerhü's-Sünne'de şunu kaydeder: "Müsâbakada armağana gelince, eğer imam tarafından veya halktan biri tarafından, birinci olana verilmek üzere belli bir armağan konmuş ise bu câizdir, öne geçen buna müstehak olur. Eğer armağan yarışçılardan biri tarafından konur ve bunu koyan diğerine: "Eğer beni geçersen, sana şu malı vermek bana borç olsun, şayet ben seni

geçecek olursam senden hiçbir şey istemiyorum" derse bu da câizdir. Fakat her ikisi de mal koyup, birbirlerine: "Ben kazanacak olursam sen bana şu kadar borçlanacaksın, sen kazanacak olursan ben sana şu kadar borçlanacağım" diyerek anlaşsalar, bu câiz olmaz. Bu son durumda, ikisinin arasına bir üçüncü yarışçı (muhallil) girer ve birinci olursa, bu ortaya konan her iki armağanı da alır, kaybederse kendisine bir ödeme yapması gerekmez. Görüldüğü üzere, iki taraf arasında yapılmış olan gayr-ı meşru bir yarış akdi muhallilin araya girmesiyle meşruiyet kazanmış, kumar olmaktan çıkmıştır. Zîra kumarın özü, oyunda kişinin kazanma veya kaybetme durumlarında olmasıdır, ama üçüncü şahıs araya girince bu mâna kalkıyor. Şayet, muhallil evvel gelir, diğer yarışçı birlikte veya peşpeşe gelirlerse muhallil her iki armağanı da alır, iki yarışçı birlikte aynı anda gelir, muhallil arkadan gelirse kimse bir şey alamaz. İki yarışçıdan biri önce gelir onu muhallil takip ederse muhallil ikinci yarışçıyla birlikte gelse de, sonra gelse de birinci gelen, kendi koyduğunu korur, ikinci yarışçının koyduğunu da alır. Muhallil iki yarışçıdan biriyle beraber gelir sonra da ikinci yarışçı gelirse, iki birinci, sona kalanın koyduğu armağanı paylaşır." (Aliyyü'l-Kârî'nin Mirkât'ından.)

2214 ٦– وعن أنس رَضِىَ اللهُ عنه قـال: [كَـانَ لِلنَّبِيِّ ﷺ نَاقَةٌ تُسمَّى الْعَضْبَا لاَ تُسبَقُ فَجَاءَ أعْرَابِيٌّ عَلَى قَعُودٍ فَسَبَقَهَا فَشَقَّ ذلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ. فقَالَ ﷺ: حَقٌّ عَلَى اللهِ أنْ لاَ يَرْتَفِعَ شَىْءٌ مِنَ الدُّنْيَا إلاَّ وَضَعَهُ]. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.

6. (2214)-*Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Adbâ adında bir devesi vardır. Bu bütün yarışları kazanırdı. Bir gün binek devesi üzerinde bir bedevi geldi ve yarışta Adbâ'yı geçti. Bu durum Ashâb'ın ağrına gitti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, üzüntülerini yüzlerinden okuyunca şu açıklamayı yaptı:

"Yeryüzünde, yükselttiği herşeyi arkadan alçaltmak Allah üzerine bir haktır." [Buhârî, Cihâd 59, Rikâk 38; Ebû Dâvud, Edeb 9, (4802); Nesâî, Hayl 14, (6, 227).]

AÇIKLAMA:

1- Binek devesi diye tercüme edilen kelime kaûd'dur. Araplar binilecek yaşa gelen develere bu ismi vermişlerdir. En az iki yaşında *kaûd* olabilir. Altı yaşına kadar artık kaûd denir. Altıya basınca cemel denmektedir. Kaûd, erkek deveye denmektedir, dişiye *kalûs* denmiştir.

2- *Adbâ,* Resûlullâh'ın devesinin adıdır, kulağı kesik veya kulağı yarık mânalarına gelir. Resûlullah'ın bir de Kasvâ adında devesi vardır. Âlimler ikisi aynı deve mi, farklı farklı develer mi ihtilaf ederler. Bazıları: "Aynı devedir, Kasvâ, Adbâ, Ced'â diye isimleri vardır" diye hükmetmiştir.

İbnu Hacer hadisten şu nüktelerin çıktığını belirtir:

★ Binmek ve üzerinde müsâbakaya katılmak için deve beslenmesi.

★ Dünyaya karşı zühd var, zîra onda her yüksekliği alçalma takip edeceğine işaret edilmiş, dünyaya ait her kemâlin nâkıs olduğu belirtilmiştir.

★ Tevazuya teşvik, övünmeme, iftiharı terke davet var.

★ Resûlullah'ın güzel ahlak ve tevâzusu gözükmektedir.

★ Ashâb'ın gönlünde *Resûlullâh*'ın büyüklük ve azameti anlaşılmaktadır.

★ Müsâbakanın câiz olduğu ifade edilmektedir.

★ Dünyayı alçaltmak Allah'ın değişmez bir kanunudur.

★ Her akıl sahibinin dünya hususunda ölçülü olması, onu kazanma yarışında itidali, meşru sınırlara riayeti elden bırakmaması gerekir.

★ Taberî demiştir ki: "Tevazuda hem dînî hem dünyevî maslahat var. Zîra, insanlar dünyada onu istimal etseler, aralarındaki kin ve buğz zail olur, gösteriş ve tefâhur yorgunluğundan âzad olup sükûna kavuşurlar."

2215 ٧- وعن فُقَيم اللخمى قال: [قُلْتُ لعقبة بنِ عامرٍ رضي الله عنهما: تختلف بين هذين الغرضين وأنت شيخ كبير ويشق عليك. فقال: لولا كلام سمعته من رسول الله ﷺ لم أعانه، سمعته يقول: من تعلّم الرمى ثم تركه فليس منّا أو قد عصى].

أخرجه مسلم.

«ومعناه» الشئ مقاساته وملابسته.

7. (2215)- *Fukaym el-Lahmî* anlatıyor: "Ukbe İbnu Âmir (radıyallâhu anh)'e dedim ki: "Sen yaşlanmış bir ihtiyar olduğun halde bu iki hedef arasında gidip geliyorsun, artık bu sana meşakkat veriyor olmalı."

Bana şu cevabı verdi:

"Eğer Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittiğim bir söz olmasaydı kendimi bu sıkıntıya atmazdım. Efendimizin şöyle söylediğini işittim:

"Kim atıcılık öğrenir ve sonra brakırsa o bizden değildir - veya: asi olmuştur.-" [Müslim, İmâret 169, (1919).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadislerinde Efendimiz, gençliğinde, atış yapmayı öğrenip sonradan bırakıverenleri tehdit etmektedir. Münâvî şu açıklamayı sunar: "Atış yapmasını bilmede dini müdâfaa ve düşmanı bertaraf etme ehliyeti vardır. Cihâd vazifesi bu sayede îfâ edilir. Unutacak kadar terkedilmesi halinde, kendisine terettüp eden vazifeyi yerine getirmesi mümkün olmaz. Tehdiddeki şiddet bu terkin haram olduğunu ve hatta büyük günah olduğunu ifade eder. Ancak Şafiî mezhebinde bu mekruhtur. İbnu Salâh, ok atmanın kılıç kullanmaktan efdal olduğuna hükmetmiştir. Zîra, her birinin fazileti, masiyet ehline karşı, ehl-i taate kazandırdığı güç ve kuvvete bağladır. Bu hususta atış daha üstündür.

2-Hadiste geçen "bizden değildir" sözü kâfir oldu mânasına gelmez, "bizim yolumuzda değildir", "bizim sünnetimiz üzerine değildir" demektir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* pekçok merdud ahlakı bu ve benzeri bir tabirle reddetmiştir: لَيْسَ مِنَّا مَنْ ضَرَبَ الْخُدُودَ وَشَقَّ الْجُيُوبَ وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ *"Kim (musibet karşısında) yanaklarına vurarak, üstünü başını yırtarak dövünürse ve cahiliye duasıyla dua ederse bizden değildir"*; مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا *"Kim bizi aldatırsa bizden değildir"* hadislerinde olduğu gibi. Bu davranışların zemmedildiği açıktır, ancak ulemâ bunu tekfir anlamamıştır.

2216 ٨– وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ اللهَ لَيُدْخِلُ بِالسَّهْمِ الْوَاحِدِ ثَلاثَةَ نَفَرٍ الْجَنَّةَ: صَانِعَهُ يَحْتَسِبُ فِي صَنْعَتِهِ الْخَيْرَ، وَالرَّامِيَ بِهِ، وَالْمُمِدَّ بِهِ].

8. (2216)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah tek bir ok sebebiyle üç kişiyi cennete koyar:

1-Onu yapan; yeter ki bunu hayır maksadıyla yapsın.

2-Atan.

3-Atana ulaştıran." [Ebû Dâvud, Cihâd 24, (2513); Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 11, (1637); Nesâî, Cihâd 26, (6, 28), Hayl 8, (6, 222, 223).]

AÇIKLAMA:

1-Hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, oku yapanın sevaba

nâil olmasını niyetine bağlamıştır: Hayırda yani Hak yolunda cihadda kullanılmak niyetiyle yapmış olmak. Bundan şu anlaşılır. Sırf ticaret metâ'ı olarak veya hayır dışı bir maksadla yapılan oktan sevab umulamaz.

Keza, sarih olarak zikredilmemiş olsa da "atan" ve "atana ulaştıran" ların sevabları da hayır niyetlerine bağlı olmalıdır. Hayır dışı maksadlarla bu amellerin sevab getirmeyeceği, bilakis vebale sebep olacağı açıktır.

2- Bu hadisle *Resûlullah*'ın bütün bir harp sanayiine teşvik ettiğini söyleyebiliriz. Zîra günümüzde "atma" deyince artık ok anlaşılmaz. Füzeler, balistik ve nükleer başlıklı mermiler vs. hatıra gelir. Bunların hammaddesi, îmâli, nakli, depolanması, ihtiyaç ânında atılması pekçok yan hizmetleri gerektirir, maddî güç gerektirir. Doğrudan veya dolaylı olarak bu üç hizmetin (yani yapmak, atmak, taşımak) gerçekleşmesinde katkıda bulunan herkes niyetine göre sevap sahibi olacaktır.

2217 ٩– وفـي روايـة: [ومنبِلَه، وارموا، واركبُوا، وأنْ ترموا أحبُّ إلـيَّ مِنْ أنْ تركبُوا، كُلُّ لهوٍ باطلٌ: ليسَ مِنَ الـلّهوِ محمودٌ إلاَّ ثلاثٌ: تأديـبُ الـرَّجلِ فرسه، وملاعبته أهله، ورميه بقوسه ونَبله فإنّهمَّ مِنَ الحقِّ، ومَنْ تركَ الـرَّميْ بعدَ ما علِمه رغبةً عنه فإنّها نعمةٌ تركها، أوْ قالَ كفرها]. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ أبي داود.

«والمُنبِّلُ» الذي يناول الرامى النَّبْلَ ليرمى به، وهو المِمدُّ به.

وقوله «كَفَرَها» أى جحدها.

9. (2217)- Bir rivâyette ise şöyle buyurulmuştur: *"(Allah tek bir ok sebebiyle üç kişiyi cennete koyar: Yapan, yeterki hayır maksadıyla yapsın, atan) ve oku atana veren (münebbil). Atın, binin. Sizin (ok) atmanızı, ben binmenizde daha çok seviyorum. Her eğlence bâtıldır. Eğlenceleriniz içinde sadece şu üç şey (mübahtır), övgüye değer: Kişinin atını te'dib etmesi, hanımıyla mulatafede bulunması, yayla ok atıp, atılan okları toplaması. Bunlar Hakk'tandır. Kim öğrendikten sonra atışı, nefretle terkederse bilsin ki, bir nimeti terketmiştir -veya şöyle dedi-: "Bu nimete karşı nankörlük etmiştir."* [Ebû Dâvud, Cihâd 24, (2513).]

AÇIKLAMA:

1-Münebbil, oku atan kimseye atması için veren adam demektir. Hattâbî bunun iki şekilde olduğunu belirtir:

a) Ya atan kimsenin yanındadır, yahut da arkasındadır, okları hazırlar, attıkça teker teker yenisini verir.

b) Atılan okları toplar, atana geri getirir.

2- Atın te'dibi, gazve niyetiyle atın ta'limidir. Ata koşmanın, atlamanın öğretilmesidir.

3- Nankörlükten murad, nimetin kıymetini takdir etmemek, gerekli şükrü yerine getirmemektir. Râvi "bir nimeti terketmiştir" mi dedi yoksa "nimete karşı nankörlük etmiştir" mi dedi, tereddüt göstermektedir. Hadisin daha önce kaydedilen veçhinde (2215): "Atıcılığı öğrenip de sonradan terkeden bizden değildir" dendiğini kaydetmiştik.

2218 ١٠ – وعن سلمة بن الأكوع رضي الله عنه قال: [خَرَجَ رسولُ الله ﷺ على نَفَرٍ من أَسْلَم يَنْتَضِلُونَ بالسُّوقِ. فقال: ارْمُوا بَنِي إسْمَاعِيلَ فإنَّ أَبَاكُمْ كَانَ رَامِياً، ارْمُوا وَأَنَا مع بَنِي فُلَانٍ، فَأَمْسَكَ أَحَدُ الْفَرِيقَيْنِ بأَيْدِيهِم. فقال: مَالَكُمْ لاَ تَرْمُونَ؟ فقالُوا: كَيْفَ تَرْمِي وأَنْتَ معهم، فقال: ارْمُوا وأَنَا مَعَكُمْ كُلِّكُمْ]. أخرجه البخاري.

10. (2218)- *Seleme İbnu'l-Ekva'* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çarşıda ok yarışı yapan Benî Eslem'den bir grupla karşılaşmıştı. Onlara: *"Ey İsmailoğulları atın, zîra atalarınız atıcı idiler. Atın, ben falan kabileyi tutuyorum"* dedi.

Bu söz üzerine bir grup atıştan vazgeçti. Efendimiz:

"Ne oldu, niye atmıyorsunuz?" diye sordu. Şöyle cevap verdiler:

"Nasıl atalım, siz öbür tarafı tutuyorsunuz!" Bunun üzerine:

"Atın! dedi, *ben hepinizi, her iki tarafı da tutuyorum."* [Buhârî, Cihâd 78, Enbiyâ 12, Menâkıb 4.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi Buhârî, atışa teşvikle ilgili açtığı bir bâbta kaydeder.

2- Hadiste mübhem gelen atıcının ismi, Taberânî'nin bir rivayetinde sarih olarak gelmiştir: *"Atın, ben Mihcen İbnu'l-Erda ile beraberim"* buyurulur. Yayını bırakarak atıştan vazgeçenin de Nadla el-Eslemî olduğunu *İbnu İshak Meğâzî*'sinde belirtmiştir.

3- Bazı âlimler, bu hadisten bilistifade yarışcılar üzerinde hakimiyeti olan kimsenin, onlarla yarışa katılmaması gerekir hükmüne varmıştır.

Bazıları da, buradaki imtinanın Resûlullah'ın tuttuğu tarafın manevî yardıma mazhar olarak kazanacağı düşüncesiyle karşı taraftan vukua geldiğini söylemiştir. Nitekim bir rivayetteki ziyade bunu te'yid eder. Bırakanlar: *"Siz kimi tutarsanız o galebe çalar"* derler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu davranışı normal karşılayarak: "Atın, ben hepinizden yanayım" buyurması mânidardır.

4- Ecdâd'ın, *"baba"* kelimesiyle ifade edilebileceğine bu rivayet delil olmuştur.

5- Hadis, bir işte mahareti olan kimsenin faziletini beyan ederek, övüp mensuplarının gönlünü almanın câiz olduğunu göstermektedir.

6- *Resûlullah*'ın yüce ahlaklarını, harple ilgili meselelerdeki hazâkatini de hadis bize ifade etmektedir.

7- Ataların güzel ahlakına tabi olup onlarla amel etmek mendubtur.

8- Ashâb'ın *Resûlullah*'a saygı hususunda ne kadar hassas olduğu, bu rivayette görülen bir diğer husustur. Bazı âlimlere göre, kazanmak azmiyle yapılan bir yarışta, Resûlullah bir tarafı tutunca, O'nun tarafının mağlub olmasını istemek, Ashâb'ın vicdanına ağır gelmiş olacak ki, yarışı terketmişlerdir.

İSLÂM'A GÖRE ÇOCUKLARIN OYUNU

Büyükler için spor ne ise çocuklar için de oyun odur. Hatta, çocukların hayatında oyun çok daha ehemmiyetli ve zaruret derecesinde gerekli bir yer tutar. Yeri gelmişken dinimizin bu husustaki teşriâtını belirtmeye çalışacağız:

A. OYUNUN SÜNNETTEKİ YERİ:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in de gerek çocuklar için ve gerekse büyükler için bazı kayıtlar çerçevesinde oyuna yer verdiği bilhassa çocukların oyununa daha çok önem verdiği görülmektedir. Rivayetler, *"Çocuğu olan onunla çocuklaş-sın"* diyerek bütün babalara çocuklarını bizzat eğlendirmelerini emreden Hz. Peygamber'in Ashâb'a karışarak onlarla şakalaşıp latifeler yaptığı gibi, onların çocuklarıyla da oynadığını tasrih etmektedir. Deylemî'nin bir tahricinde *Talha İbnu Ubeydullah*'ın oğlu *Ebû Umayr*'la oynadığı, isim verilerek belirtilir: فَكَانَ رَسُولُ اللهِ يلاعب معه Kendi terbiyesinde bulunan torunları *Hasan, Hüseyin* ile hizmetine bakan Enes gibi yakınlarını, çocuklarla oynamak üzere sokağa salarak başka çocuklarla oynamaya teşvik ettiği gibi, yolda oynar rastladığı çocuklara da se-

lam vererek iltifatta bulunmuş, torunu Hasan'ı sokakta çocuklarla oynar gördüğü halde mâni olmamıştır. Müsnedü Zeyd'de tahric edilen bir rivayete göre Hasan ve Hüseyin gecenin geç vaktine kadar Hz. Peygamber'in yanında oyunlarına devam etmişler, neden sonra "Annenizin yanına gidin" demiştir.

Hz. Peygamber'in çocukların oyunlarına mâni olmamak hususundaki gayretini şu rivayet de göstermektedir: Hâlid İbnu Saîd'in kızı Ümmü Hâlid anlatıyor: "Ben çocukken, üzerimde sarı bir kamîs olduğu halde babamla Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gitmiştik. Resûlullah (elbisem için) *"güzel, güzel"* dedi. Ben (bu esnada) Resûlullah'ın (omuzları arasında yer alan keklik yumurtası büyüklüğündeki peygamberlik mührü ile oynamaya başladım. Babam beni bundan men etti ise de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bırak çocuğu"* dedi ve sonra şunları söyledi: *"(Üzerinde) eskit, (üzerinde) eskit, (üzerinde) eskit."*

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le evlendiği zaman, "oyuncakları beraberinde, dokuz yaşlarında bir kız" olan ve hatta düğün hazırlıklarına başlandığı vakit iki hurma ağacı arasına kurulmuş bulunan salıncakta oynamakta iken annesi tarafından alınıp götürülen Hz. Âişe, mükerrer rivayetlerinde Resûlullah'ın, bebekleriyle oynamasına müsaade ettiğini belirtir: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu veselâm)*'ın yanında bebeklerimle oynardım. Benimle oynayan arkadaşlarım da vardı. Resûlullah içeri girince onlar kaçarlar, fakat o, yeniden onları bana getirirdi, tekrar benimle oynarlardı" der.

Ebû Dâvud'un bir tahricinde, *Hz. Âişe*'nin çocukluğu geride bırakmış olması gereken bir yaşta bile, hâlâ oyuncaklara yer verdiği görülmektedir. Der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Tebük veya Hayber seferinden dönmüştü. Evin ön kısmında örtü vardı. O sırada esen rüzgar, Âişe'nin oyuncak kızlarının üzerindeki perdeyi aralamıştı. Resûlullah "Ey Âişe, bu da ne?" dedi. "Kızlarım" dedim. Bunlar arasında parçadan iki kanat eklenmiş bir de at vardı, (onu göstererek): "Aralarında gördüğüm şu da ne?" dedi. "Bir at" dedim. "Ya üzerindeki ne?" dedi. "Kanatları" dedim. "Hiç kanatlı at olur mu?" diye takıldı. "Duymadın mı, Hz. Süleyman'ın kanatlı atı vardı" cevabım üzerine Resûlullah dişleri görününceye kadar güldü."

Şârihler, cumhur-u ulemânın bu hadise dayanarak "kız çocuklarının ev işlerine ve çocuklarla ilgili işlere küçüklüklerinden itibaren alıştırılmaları için onlara oynamaları maksadıyla çeşitli oyuncak ve bebeklerin alınıp satılmasını tecviz ettiğini, bunun tasvir ittihazı yasağından

hariç tutulduğunu" belirtirler. Bazı âlimler "bu hadis, suverin tahrîminden evvele aittir ve mensuhtur" demişlerse de, ekseriyet bu görüşü kabul etmemiştir. Yalnız Ahmed İbnu Hanbel bebeklerin başsız olması gerektiğine kânidir.

Hz. Peygamber'in bu sünnetinden mülhem olarak İslam terbiyecileri "babanın mübah oyun ve hoş sözlerle çocuklara karşı geniş davranmasını", *"herkesin kendi evinde (bir nevi) çocuk olmasını"* tavsiye etmişlerdir. Birbirine yakın ifadelerle "çocuğa oynamayı" men edip devamlı ders çalışmaya zorlamak onun kalbini öldürür, zekasını iptal eder ve hayatının neşesini kaçırır. Sonunda çocuk dersten kurtulmak için hile düşünmeye başlar derler. Yeri gelmişken belirtelim ki, İslam âlimlerinin ittifakla üzerinde durdukları husus, çocukların mübah olan, bir başka deyişle hiç bir surette zararlı olmayan oyunlarla oynamalarına müsaade edilmesidir.

B. OYUN ÇEŞİTLERİ:

Oyunla ilgili rivâyetler incelenince Sünnet'te oyunların üç grupta mütâlaa edildiği anlaşılmaktadır:

1- Gayeli oyunlar,

2- Oyalayıcı oyunlar,

3- Zararlı oyunlar.

Şimdi bunları açıklayalım:

1- Gayeli Oyunlar: Bu grup oyunlar hayata hazırlayıcı mahiyettedir. Bunlara, gerek çocuklar ve gerekse büyükler teşvik edilmiştir. Erkekler için atış, yüzme, ata binme; kızlar için bebeklerle ve ev işleriyle ilgili oyunlar gibi.

Kız çocuklarının bebekleriyle ilgili olarak "ev ve çocuk işlerine alıştırıcı" olmaları sebebiyle iştirâlarının tecvizi, bunlardan beklenen terbiyevî maksadı apaçık görtermektedir.

Gayeli oyunlardan askerlikle ilgili oldukları için erkeklere ait olanlar üzerinde *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* ısrarla durmuş, bunlara teşvik sadedinde pek çok hadis îrad etmişti. Bu meyanda en çok üzerinde durulanlar atıcılık, binicilik, yürüme ve yüzmedir. Hz. Peygamber bir babanın evladına kaşı vazifelerini sayarken "helal rızıkla beslemek", "yazıyı öğretmek"le birlikte bunlardan atıcılık ve yüzme öğretmeyi de zikreder. Keza Tirmizî'nin "sahih" olduğunu tasrih ettiği bir rivayette, insanoğlunun bütün eğlenceleri bâtıl ilan edilirken "atma, binme, yüzme,

yürüme ve hanımıyla eğlenme" bundan hariç tutulmuştur ve bunların "Hak'tan" olduğu tasrih edilmiştir.

Şimdi bunlarla ilgili teşvikleri ayrı ayrı görelim:

Atıcılık: Gayeli oyunlarla olarak tavsif ettiğimiz gruba dahil olanlar arasında fazla ehemmiyet verilen ve ısrarla üzerinde durulan budur. Hemen belirtelim ki -ilgili âyetin Hz. Peygamber tarafından yapılan tefsirinde göreceğimiz üzere-Resûlullah "atıcılık"ı tafdil ederken, "ok atma" diyerek, devrinde geçerli atma vasıtasıyla kayıtlamıyor, alelıtlak atmayı övüyor ki bu ifadeye -zamanımızdaki atom, roket vs. dahil- her devrin atma vasıtası girmektedir. Böylece "atma" fiili, üstünlüğünü koruduğu müddetçe, sünnetin -ve dolayısıyle âyetin- çağrısı aktüalitesini ve geçerliliğini bütün canlılığı ile muhafaza edecektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de: **"Siz de onlara (düşmanlara) karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve (cihad için) bağlanıp beslenen atlar hazırlayın..."** (Enfâl 60) âyetinde geçen kuvveti Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Bilesiniz ki kuvvet remy'dir, bilesiniz ki kuvvet remy'dir, bilesiniz ki kuvvet remy (atmak) dir"** diyerek, te'kidli bir tarzda, kuvveti "atmak" olarak tefsir ederek "atma" ya ve "atıcılık"a müstesna bir yer vermiştir.

Atıcılık, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e göre, daha çocukken öğrenilip ölünceye kadar kaybedilmemesi gereken bir maharettir. Boş kaldıkça can sıkıntısı ârız oldukça, biraz eğlenme ihtiyacı duyuldukça en meşru vakit değerlendirme vasıtasıdır. Bir rivâyette: *"Sizden birinizi gam ve sıkıntı bastığı zaman, yayını kuşanıp, kederini onunla dığıtmadan başka yapacak bir şeyi yoktur"* demektedir. Müslim'in bir rivayetinde de: *"Sizden hiç kimse oklarıyla eğlenmekten geri durmasın"* der. Öğrendikten sonra atıcılığı bırakarak unutan kimse için; *"Bizden değildir, veya (bana) isyan etmiştir"*, *"Allah'ın bir nimetine küfranda bulunmuştur"* gibi ifade eden tabirler kullanılmıştır. Bir kısım rivayetler, Ashab'tan bazılarının bu çeşit tehdidlerden korkarak ihtiyarlık zamanlarında bile atış temrini (antrenman) yaptıklarını haber vermektedir.

Hz. Peygamber, atıcılığı "düsmanın hezimeti" diye vasıflandırır ve "atıcılık, binicilikten daha mühimdir" diyerek diğer askerî oyunlar arasında en mümtaz makamı buna verir. *Utbe İbnu Ebî Hakîm*'in rivayetine göre, yanında atış vasıtası olan "yay" zikredilen Resûlullah şunu söyler: "Hiçbir silah, hayırda onu geçememiştir." Serahsî bu sözle, yayın cihad aletlerinin en kuvvetlisi olduğunu ifade ederek gazileri atış talimine teşvik ettiğini kaydeder. "Atıcılık öğrenin, zira iki hedef arası, cennet

bahçelerinden bir bahçedir" demiş olan Hz. Muhammed'in bir gün atış yapmakta olan bir gruba rastlayınca aynı sözü tekrar ederek, ayakkkabılarını çıkarıp, atış sahası içerisinde yalınayak yürüdüğünü görüyoruz.

Ashab'tan bir grubun eğlenmeye gittiği söylenince memnuniyetsizlik izhar ederken "atışa" gittiklerinin tasrihi üzerine, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"Atış eğlence değildir, atış eğlendiğiniz şeylerin en hayırlısıdır"* dediğine şâhit olmaktayız. Bir başka rivayette de: *"Melâike sizin hiçbir eğlencenizde bulunmaz, atış ve at koşusu hariç"* demektedir. Atış sırasında atıcıların "vallahi isabet ettim, billahi isabet edeceğim" vs. gibi, birbirlerini tahrik edip şevke getirmek için yaptıkları yeminlerinden dolayı hânis olmayacakları belirtilmiş, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanlarına gelmesiyle bu çeşit sözleri terkedenler, devam etmeleri için teşvik edilmiştir.

Rivayetler, iyi atış yapanlara Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in fevkalade iltifatlarda bulunduğunu da göstermektedir. Uhud harbinde isabetli atışları sebebiyle Hz. Peygamber, başka hiç kimse için kullanmadığı "annem babam sana feda olsun" tabirini *Sa'd İbnu Ebî Vakkas*'a kullanmıştır -ki, Serahsî bu keyfiyeti, atıcılığın diğer oyunlara efdaliyeti hususunda zikrettiği deliller meyanında kaydeder- bu cümleden olarak, iyi atıcılardan olduğu tasrih edilen *Ebû Talha,* atış yaptığı zaman, okunun düştüğü yere Hz. Peygamber *(aleyhisssalâtu vesselam)*'in "boyunu uzatarak" baktığı rivayet edilir. Mamafih Allah rızası için attıktan sonra, her atışın isabet etse de etmese de "Kıyamet günü atıcı için bir nûr" olacağı, bir köle âzad etmiş gibi ateşten koruyacağı belirtilmiştir.

Bazan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in atış yarışlarında hazır bulunup, hatta taraf bile tuttuğuna şâhit olmaktayız. Ancak mukabil tarafın: "Siz o tarafı tuttunuz" diyerek atıştan vazgeçmesi üzerine *Hz. Peygamber: "Atın! ben ikinizle de beraberim"* diyerek taraf tutmaktan vazgeçer.

Bütün bu teşviklerin tabii bir sonucu olarak Ashab, atıcılığa önem vermiş, her fırsatta, hatta akşam namazından sonra hava kararıncaya kadar bile ok atışları yapmıştır. Hz. Enes (radıyallâhu anh)'in umumiyetle, kendisine atılan bir mindere oturduğu, bu sırada çocuğunun önünde ok atma talimleri yaptığı belirtilir. Bir seferinde atış yapan çocuklarına çıkagelen Enes (radıyallâhu anh) atışlarını isabetsiz bularak beğenmez, yayı ellerinden alıp birkaç atış yapar, hiçbiri de hedefinden şaşmaz. Ukbe İbnu Âmir ok atmanın faziletiyle ilgili hadisleri işitince: "Elim kesilmiş bile olsa ok atmayı bırakmayacağım" der.

Hz. Ömer de, gerek hutbelerinde Medîne halkına, gerek mektuplarında Şam, Azerbaycan gibi civar halklara; *Ebû Ubeydeti'bnu'l-Cerrâh* gibi komutanlarına yazarak yukarıda zikredilen hadisleri kaydedip atıcılık, binicilik, yüzme ve koşma gibi askerî tâlimlere (gayeli oyunlara) ehemmiyet verilmesi, bunların çocuklara öğretilmesi için sık sık talimatlar vermiştir.

Muhtelif rivayetler, çocukların belli hedefler koyarak ok atışları yaparak eğlendiklerini göstermektedir. Bazı durumlarda çocukların çeşitli nev'den canlı hayvanları bile atışlarına hedef yaptıklarına rastlıyoruz ki, bu davranışlar şiddetle yasaklanmıştır.

Binicilik: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* daha önce de zikrettiğimiz gibi, atıcılığı biniciliğe takdim etmekle beraber, bunun da ihmal edilmeyip behemahal öğrenilmesi ve çocuklara öğretilmesi, mümkün mertebe günlük eğlenceler arasına dahil edilmesi için ısrar etmiş at ve deve yarışlarına teşvik etmiştir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zaman zaman koşu yarışları tertiplediği, bunları maddî ödüllerle mükâfatlandırdığı rivayetlerden anlaşılmaktadır. Bazı rivayetlere göre -bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de, bir seferinde, antrenmanlı, bir seferinde antrenmansız deveyle olmak üzere- iki defa yarışa katılmış antrenmanlı deve ile altı mil mesafe tutan Hafya ile Seniyyetü'l-Vedâ arasında, antrenmansız deve ile bir mil mesafe tutan Seniyyetü'l-Vedâ ile Mescid-i Züreyk arasında koşmuştur. Fakat şu rivâyete bakarsak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in daha fazla binme yarışları yapmış olabileceği hükmüne varılabilir. Hz. Enes anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Adbâ adındaki devesini hiçbir deve geçemezdi. (Bir gün) bir bedevi devesiyle geldi. Hz. Peygamber onunla yarıştı. Müsâbakayı bedevî kazanmıştı ki bu durum müslümanların ağrına gitti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları teskin için şunu söyledi: "Dünyada her yükselişe bir alçalış, (her kemale bir zeval), vermek Allah üzerine bir haktır."

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in deve ile atı da yarıştırdığı rivayetlerde gelmiştir.

Yüzücülük: Çocukluğunda Medine'de öğrenmiş olduğu yüzücülüğü de takdir edip "atış ve yüzmeyi bilenlerden memnun kaldığı" belirtilen Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yüzmeyi öğrenmeleri için de ümmetine teşvikleri mevcuttur. Kitabet, atıcılık ve biniciliğe olan teşvikleri meyanında yüzmenin de zikredildiğini görmüştük. Burada, aynı rivâyetleri tekrar etmeyeceğiz. Ancak şunu da belirtelim ki, müteakip devirlerde müslümanların yüzmeye yazıdan daha çok ehemmiyet verdikleri

anlaşılmaktadır. *Halîfe Abdülmelik, Şa'bî*'ye (İbnu Kuteybe'nin rivâyetinde Haccac, oğlunun müeddibine): "Çocuklarıma yüzmeyi öğret, zîra kendileri için yazacak birini her zaman bulabilirler, fakat tehlike ânında kendileri yerine yüzecek birini bulamazlar" der.

Yürüme ve Koşu: Bazı rivâyetlerde atıcılık ve binicilikle birlikte yürümenin de tavsiye edildiğine, Ashâb'ın buna da ehemmiyet verdiğine şâhit olmaktayız. *Ebû Zerr*'den yapılan bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"İki hedef arasında koşan kimsenin her adımı için bir hasene mevcuttur"* demektedir. Bir başka rivâyette: "Ok yarışı yapın, (vücudça) sertleşin, yalınayak yürüyün" buyurmaktadır. Hz. Ömer'in de: "Çocuklarınıza yüzmeyi, binmeyi öğretin ve hedefler arasında yalınayarak yürümeyi emredin" dediği rivayet edilir. Mücâhid de Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'i hedef arasında çok hızlı koşarken gördüğünü, hedeflerden birine yaklaştıkça "işte geldim, işte geldim" dediğini rivâyet eder. Keza Huzeyfe'nin de Medâin'de izarsız olarak iki hedef arasında koştuğu rivâyet edilmektedir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in *Hz. Âişe* ile iki sefer koşu yarışı yaptığı, birincide *Hz. Âişe*'nin kazandığı, ikinci seferde şişmanlık sebebiyle, *Hz. Âişe*'nin kaybettiği ve koşuyu kazanan Hz. peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ona: *"Bu, önceki koşuya bedeldir (ödeştik)"* dediği rivayet edilmektedir.

Güreş: Bu gruba güreşi de katmak mümkündür. Muhammed İbnu Ebî Ali'den gelen mürsel bir rivâyet, Hz. Hasan'la Hüseyin'in, dedelerinin huzurunda güreştiklerini kaydeder. Rivâyette belirtildiğine göre *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* Hasan tarafını tutar, sebebi sorulunca: *"Cebrâil Hüseyin'e yardım etmektedir, ben de Hasan'a yardım etmeyi seviyorum"* cevabını verir. İbnu Hişam'ın bir rivayetine göre bizzat *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* de güreş yapmıştır. Mekke'nin ünlü pehlivanı Rükâne İbnu Abdi Yezid, müslüman olmak için, kendine göstermesi gereken bir mucize olarak, güreşmeyi ve *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in güreşte kendisini yenebilmesini şart koşar. Hz. Peygamber teklifi kabul eder ve pazularından son derece emin olan Rukâne'yi fevkalade şaşırtan bir netice hasıl olur: Güreşi kaybeder.

Yukarıda sayılan gayeli oyunlara teşvik edici hadislerden, İslam alimleri, harpteki mücadeleye yardımcı olacak her çeşit temrin ve alıştırma yapmaya bunlarda hazâkat ve maharet kazanmaya, uzuvların çeşitli riyazetlerle geliştirilmesine teşvik olduğu hükmünü çıkarmışlar "zîra bunda dîni aziz, düşmanı zelil kılma vardır" demişlerdir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* askerî mahiyetteki temrin ve oyunlara teşvikle kalmaz. Bunların yapıldığı vasıta ve bu işlerde kullanılan malzemelerin hazırlanmasına, ikmaline de aynı derecede ehemmiyet vermiştir, teşvik etmiştir. mesela en çok kıymet verilmiş olan "atıcılık"ın o zamanki vasıtası olan ok için şunu söyler: *"Allah tek bir okla üç kişiyi cennetine kor:*

1- Îmâli sırasında hayır murad etmiş olan imalcisi,

2- Onu atan kimse,

3- Oku (atıcıya) ulaştıran (yani taşıyan), îmâl edenle atan arasında vasıta olan."

Keza biniciliğin vasıtası olan "at" besleyenler de son derece takdir edilmiş, cihad için beslenen atların yediği şeyler, ayağında hâsıl olan toz ve izler, hatta vücudundan çıkan ter, gübre ve bevl'e varıncaya kadar her bir şey için sahibine sevab hasıl olacağı ve Kıyamet günü mizana gireceği" tebşir edilmiştir.

Burada ilave edeceğimiz son bir nokta, mezkur malzemelerin menşei meselesidir. Rivâyetler harp malzemelerinin yerli olması gerektiğini ve yerlisi varken yabancı menşe'li malzemenin kullanılmaması icab ettiğini ifade etmektedir. İki ayrı tarikden bazı icmal ve tafsil farklarıyla gelen rivayete göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hayber'in fethi sırasında "İran Yayı" (Kavsen Farisiyyen) taşıyan bir asker görür ve: *"Onu at, zira bu yay ve bu yayı taşıyan, her ikisi de mel'undur. Siz Arap ok ve yaylarını kullanın. Zîra Allah, dininizi onunla aziz kıldı ve çeşitli memleketlerin kapısını onunla açıp fethettirdi"* der.

Askerî Terbiye Yaşı: Aynı zamanda bir nevî askerî eğitim olan atıcılık, binicilik ve yüzmeyi öğrenip bunlarda maharet kazanma işine, mümkün mertebe erken yaşlarda başlandığını te'yid eden rivayetler mevcuttur. Bunlardan birinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in torunları Hasan ve Hüseyin'in, dedelerinin huzurunda ok atma müsâbakası yaptıklarını görüyoruz. Hz. Peygamber (alleyhissalâtu vesselâm)'in vefatında Hasan'ın 7; Hüseyin'in de 6 yaşlarında oldukları nazara alınırsa, ok atmaya çok erken yaşlarda başlatıldıkları anlaşılır.

Deve ve ata binme yaşı ile de ilgili olarak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in katıldığını zikrettiğimiz yarışlarla ilgili rivâyeti verebiliriz. Zîra bu rivayetlerde, yarışmadaki müsâbıklardan birinin Abdullah İbnu Ömer olduğu belirtilir. Hadisenin yılı tasrih edilmemiş olmakla beraber Abdullah'ın Hendek savaşı sırasında 15 yaşına basarak harbe

katılabildiğini biliyoruz. Mezkur yarışın Hendek harbinden önce cereyan etmiş olabileceği ihtimali nazara alınınca, askere katılma yaşlarına (yani 14-15 yaşlarına) gelmiş bulunan bir kimse, yarışa katılabilecek seviyede binicilikte hazâkat kazanmış olmaktadır. Esasen bu yaşta askere alınması demek, bu yaşa kadar askerliğin icap ettirdiği ok atma, kılıç kullanma, ata, deveye binme gibi maharetleri öğrenmiş olması demektir.

Son olarak, mezkur yaş meselesinde fiilî tatbikat hususunda bir fikir vermek üzere Kâbusnâme müellifinin bir kaydına nazar atabiliriz. Müellif çocuk için: "Kur'an'dan sonra (...) buğur bir silahşor üstâda ver, ta ki silahşorluk öğrene ve bile ki her bir silaha nice iş buyurmak gerek, yani oku nice atmak gerek, süngüyü nice dürtmek gerek ve kılıç nice urmak gerek ve ata nice binmek gerek bile. Çünkü tamam bu hünerleri öğrene ve fariğ ola gerektir ki oğlana suda yüzmek dahi öğredesin..." dedikten sonra hatıralarını anlatma zımnında, kendisinin *Ebû Mansur* Hâcib isminde bir silahşora 10 yaşında iken verilerek askerî eğitim aldığını, "ata binmek, süngü oynatmak, zıpkın atmak ve çevgen ile top vurmak ve kement atmak..." vs. öğrendiğini kaydeder.

2- Oyalayıcı Oyunlar: Bunlar çocukların hoş vakit geçirmelerine yardımcı olan oyunlardır. Yasaklanmış cinsten olmamak şartıyla meşgul edip eğlendirici her çeşit oyun burada mütalaa edilebilir. Şüphesiz bunlar da çocuklar için çeşitli yönlerden faydalıdır.

Bu çeşit oyunların da cevazına dair rivayetler mevcuttur. Resûlullah: "Toprak çocukların ilk baharıdır" buyurmakla, baharda her çeşit hayvanatın yayılıp eğlendikleri gibi, çocukların da toprak üstünde dağılıp oynayacakları oyunu tecviz etmiş oluyor.

Keza bir kısım hayvanlarla ve bilhassa kuş ve köpeklerle yapılacak oyunlar da tecviz edilmiştir. Burada şunu ilave edelim ki, gerek kuşlarla ve gerekse köpeklerle oynama cevazı daha ziyade çocuklarla ilgili olsa gelerek. Zîra *Ebû Hüreyre*'den gelen bir rivayette, güvercinle eğlenip peşinde koşan bir kimseyi gören Hz. Peygamber: *"(Bu kimse) şeytanın peşinde koşan bir şeytandır"* demiş, bir başka hadislerinde de: *"Güvercinle oynama fakra sebep olur"* diyerek bu davranıştaki kerâhete dikkat çekmiştir. Diğer taraftan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in çok istisnâî haller dışında, Medîne'deki bütün köpeklerin öldürülmesi için verdiği mükerrer emirleri mevcuttur. Aynı şekilde Hz. Osman'ın da "Her hutbede" mutlaka "köpeklerin öldürülüp, güvercinlerin kesilmesini" emrettiğine dair rivâyetler de mevcuttur. *İbnu Kayyim* de Süfyan'dan: "Cülahik (denen bir atma aleti) ve güvercin ile oynamanın, *Lût* kavminin

eğlencelerinden olduğunu işittik" dediğini nakleder. İbnu Kayyim, bu ve benzeri rivayetlere dayanmaktan başka, "halkın mahremiyetine ıttılaya sebep olur" gerekçesiyle damlar üzerinde güvercin kovalayarak eğlenmekten men etmeyi "veliyyü'l-emrin vazifeleri" meyanında zikreder.

Çocukların kuşla oynayabileceği kanaatine mütemayil gözüken Münâvî de, kanat tüylerinin kesilmiş olma şartını, zaafının şiddetinde hemen hemen ittifak edilen bir hadisten istidlal ederek "aksi halde kuşla oyun, mekruh olan tetayyur ve müsâbakaya müncer olur" der.

Her hâl u kârda kerâheti ifade eden hadisler, vaktini değerlendirme durumunda olan büyüklerin (mükelleflerin) kuşlarla boş vakit geçirmelerine hamledilerek rivâyetler arasındaki teâruz te'lif edilebilir. Nitekim, önce de kaydettiğimiz üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mü'min kişinin yürüme, binme ve ok atma talimleri yapması ile hanımıyla eğlenmesi dışındaki bütün eğlencelerini bâtıl addetmiş, aradığı kimsenin eğlenmeye gittiği söylenince: *"Oyun için yaratılmadık"* diyerek büyüklerin maksatsız, sırf hoş vakit geçirmeye matuf eğlenceleri hoş karşılamadığını ifade etmiştir. Ayrıca muhtelif rivayetlerde, "çok gülmenin kalbi öldürüp, fakirlik getireceği" sebebiyle Allah'ın en çok nefret ettiği üç şeyden biri gösterilerek hoş karşılanmamış ve ısrarla "az gülmek" tavsiye edilmiştir. Bu çeşit ifadeler de, eğlencede büyüklerin ölçülü olmasını istemektedir. Nevevî fazla gülmeye ve kalbin kasavetine sebep olarak zikrullahtan ve dinin mühim meselelerini tefekkürden alıkoyacak kadar ifrat ve ısrarla devam edilen her eğlencenin yasaklanmış olduğunu söyler. İmam Şâfiî de: "Eğlence, dindar ve mürüvvet sahibi kimselerin sanatı olmamalı" diyerek kerâhetini ifade eder.

Sünnette rastlanan ve "oyalayıcı grub"a dahil edebileceğimiz diğer bir kısım eğlenceler bayram, düğün, sünnet düğünü, istikbal merasimi... gibi çeşitli vesilelerle yapılan şenliklerdir. Bunların meşruiyeti ve çocukların Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in devrinde bunlara iştirakleriyle ilgili misaller "Büyüklerle Münasebet" kısmında zikredilmiştir.

3- Zararlı Oyunlar'a gelince, bunlar dinen yasaklanmış olan kumar, tetayyur (uğursuzluk çıkarma), bahisli müsâbakalar gibi oyunlardır. Bunlarla behemahal yasaklanmış bir husus bulaşmaktadır veya bulaşması muhtemeldir. Güvercinle ilgili teferruatta da görüldüğü üzere, aslında meşru olan bütün oyunlar bu şekle döküldüğü takdirde zararlı ve menhî gruba girer. Yasaklanmış olan veya bu hüviyete girmiş olan oyunlardan çocukların korunması gerekmektedir. "Allah'ın her yasakladığı şey, büyük günahtır, hatta çocuğun kumar oynaması bile" diyen Hz. Peygamber

(aleyhissalâtu vesselâm) çocuğun bu işteki mesuliyetini onun anne, baba gibi sorumlusuna yüklemektedir: "Çocuğun cevizle (kumar) oynar görüp de kulağını çekmeyen ebeveynin kırk gün namazı kabul edilmez."

Bu gruptan, bir de o devirde bilinip de yasaklanmış oyunlar vardır. Bunlardan biri tavladır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Kim tavla ile oynarsa Allah ve Resûlüne isyân etmiştir" der. *Müslim*'de de tahric edilen bir diğer rivayette tavla oynamanın tahrimiyeti: "Tavla oynayan, elini domuzun etine ve kanına batırmış gibidir" sözleriyle ifade edilmiştir. Nâfi'nin rivayetine göre "İbnu Ömer aile efradından tavla oynayanı yakalarsa oynayanı döver, oyun aletini de kırardı."

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında pek yaygın olmadığı -ve belki de bilinmediği- anlaşılan satranç için de kerâhet ifade edilmiş, ancak nass yokluğu sebebiyle kesinlikle tahrimine hükmedilmemiştir. *İmam Şâfiî,* tahrimi hususunda tavakkufu tercih ederken, *İbnu Teymiyye* tahrimine kâil olur ve edille ikamesine çalışır. Hattâbî (v. 388): "Bazı âlimler, harb ahvali ve düşmanın hilesi üzerinde düşünmeye sevkedeceği zannıyla satranç oyununa ruhsat verdiler" dedikten sonra, bununla kumara yer verilmeden oynansa bile, oynayanların bir çoğu namazı vaktinden te'hir etmeye; birçoğu da dilinden kötü söz eksik etmemeye mütemayil olduklarından, bununla iştigal edenlerin mürüvvetlerini kaybedeceklerini, şehadetlerinin makbul olmayacağını söyler.

Mûsikî için de durum aynıdır. Bayram, düğün gibi hususî durumlarda tecviz edilmiş olan mûsikî, bunun dışında kerih addedilmiştir. Sûfilerin raksa cevaz istidlâl etmelerine imkan veren bazı rivâyetler de bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bayram günü eğlence ve şenlik yapan Habeşli çalgıcıları dinleyip oyuncuları seyrettiği sabit ise de, yine bizzat Hz. Peygamber tarafından mûsikî *"Kalbte nifakı yeşertici"* olarak tavsif edilmiştir. *İbnu Abbas,* Kur'ân-ı Kerîm'de geçen: **"İnsanlardan kimi de vardır ki Allah yolundan bilmeyerek saptırmak ve o yolu eğlence yerine tutmak için bâtıl ve boş lafa müşteri çıkar..."** (Lokman 6) âyetinde geçen *"bâtıl ve boş laf"*la mûsikî ve benzeri şeylerin kastedildiğini söylemiştir.

Gazâlî mûsikinin kalbe son derece müessir olduğunu, ancak kalbde mevcut olan şeyi ortaya çıkardığını, iyilik varsa iyiliğin, kötülük varsa kötülüğün "mevzun nağmelerle" ortaya çıkacağını söyler ve bu konuda alimlerin münakaşalarını sunar. Mûsikî konusuna hususi bir bahis ayıran İbnu Haldun bilhassa harpte askerlerin cesaretini artırıcı bir te'sire sahip olduğunu belirtir. Günümüz terbiyecileri de mûsikînin çocuk şahsiyetinin gelişmesinde müessir olduğunu söylemektedirler.

Hülasa etmek gerekirse musikinin insan üzerindeki te'siri, bidayetten beri, İslam âlimlerince de kabul edilmiş olmasına rağmen, birinci planda menfi te'sirleri nazara alınarak çocukların terbiyelerinde fazla yer verilmemişe benziyor. Hatta Ömer İbnu Abdilaziz'in, çocuğunun müeddibine: *"Bana sikalardan ulaştığına göre, müzaifin sesi ve şarkıların dinlenmesi kalpte nifakı yeşertir, tıpkı suyun bitkileri yeşertmesi gibi"* diye yazdığı rivayet edilir ki, bu söylediğimizi te'yid eder.

Ancak tekrar belirtelim ki sünnetten intikal eden rivayetlerde mutlak bir tahrim mevzubahis değildir. Bu sebepledir ki âlimler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Üstelik bayram ve düğünlerde de mübahtır. Şu halde herşeyde olduğu gibi mûsikînin de fazlası ve havâiliğe atacak miktar ve çeşidi menhi addedilmiş olmalıdır. Aksi takdirde, insan hayatında yokluğu düşünülemeyen bir şeyin tamamen yasaklanmış olması gerekir ki, buna ne sünnette ne de âlimlerde rastlanır.

İKİNCİ FASIL

ATIN VASIFLARI

2219 ١- عن أبى وَهب الجُشَمى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَال رسولُ اللهِ ﷺ: عَلَيْكُمْ مِنَ الخَيْلِ بِكُلِّ كُمَيْتٍ أغَرَّ مُحَجَّلٍ، أوْ أشْقَرَ أغَرَّ مُحَجَّلٍ، أوْ أدْهَمَ أغَرَّ مُحَجَّلٍ. قِيلَ لأبِى وَهْبٍ لِمَ فُضِّلَ الأشْقَرُ؟ قَالَ: لأنَّ النبى ﷺ بَعَثَ سَرِيَّةً فَكَانَ أوَّلَ مَنْ جَاءَ بِالْفَتْحِ صَاحِبُ أشْقَرَ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

وعنده: ارْتَبِطُوا الخَيْلَ وامْسَحُوا بِنَوَاصِيهَا وأكْفَالِهَا وَقَلِّدُوهَا وَلاَ تُقَلِّدُوهَا الأوْتَارَ.

وَمَعْنَى: لاَ تقلدوها الأوتار: أنهم كانوا يقلدون خيلهم الأوتار من العَيْنِ فَأعْلَمَهُمْ أنْ ذلك لاَ يَرُدُّ من قدر الله شيئاً. وقيل: معناه لا تطلبوا عليها الأوتار التى وُتِرْتُمْ بها في الجاهلية.

1. (2219)- *Ebû Vehb el-Cüşemî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Size alnı sakar, ayakları sekili kahverengi atı veya alnı sakar ayakları sekili kızıl atı veya alnı sakar, ayakları sekili siyah atı tavsiye ederim."

Ebû Vehb'e: "Kızılın tafdil edilişinin sebebi nedir?" diye soruldu. Şu cevabı verdi:

"Çünkü, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seriyye göndermişti. Zafer haberini ilk getiren kızıl atın sahibi idi." [Ebû Dâvud, Cihâd 44, (2544); Nesâî, Hayl 3, (6, 218, 219).]

Nesâî'de şu ziyade vardır: *"(Allah yolunda) at besleyin, alınlarından ve arkalarından okşayın. Boyunlarına takı bağlayın fakat kiriş bağlamayın."*

"Kiriş bağlamayın" ibaresi şunu ifade eder: Araplar cahiliye devrinde nazar değmesine karşı atlarına kiriş bağlarlardı. Bu hadisle Resûlullah bu işin, Allah'ın kaderinden hiçbirşeyi geri çeviremeyeceğini onlara bil-

dirmiş oldu. Mamafih bu ibarenin: "Atın üzerinde, cahiliye devrindeki gibi intikam almaya kalkmayın" mânasını taşıdığı da söylenmiştir. (Zîra evtâr, "vitr" kelimesinin de cem'idir. Vitr, intikam demektir."

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* atların rengine ve alacasına göre onların değerlendirmesini yapmakta, renkleri ve alacaları atları tercihte miyar olarak kullanmaktadır.

Hadiste geçen *kümeyt,* siyah ve kızıllığı eşit seviyede olan renktir, dilimizde kahverengi diyoruz. Eğarr: Sakar dediğimiz alındaki beyazlıktır. Muhaccel, ayaklarındaki beyazlıktır, seki diye ifade ederiz. Aşkar, kızıl dediğimiz, saf kırmızıdır, insan teninde olunca beyaza çalan kızıllıktır. Atlarda daha ziyade yele ve kuyruktaki renktir. Siyahın galebe çalmasıyla kümeyt (kahverengi) denen renk ortaya çıkar.

2- *"Ata evtar takmayın"* ibaresine gelince, buradaki evtar kiriş mânasına gelen vetr'in cem'i olduğu gibi, intikam mânasına gelen vitr'in de cem'idir. Âlimler, hadise her iki mânayı da tatbik ederler. Nitekim Teysîr müellifi, kaydettiği açıklamada iki mânaya da dikkat çekmiştir. Uzak mânayı veya zayıf görüşü sunarken kullanılan kîle (denildi ki) tabiriyle takdim edilen bu ikinci mânada "atın intikam almada değil, Allah yolunda cihadda kullanılması" emredilmiş olmaktadır.

2220 ٢- وعن أبي قتادة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: خَيْرُ الخَيْلِ الأَدْهَمُ الأَقْرَحُ الأَرْثَمُ ثُمَّ الأَقْرَحُ المُحَجَّلُ طُلُقُ اليَمِينِ، فإنْ لَمْ يَكُنْ أَدْهَمَ فَكُمَيْتٌ عَلى هذِهِ الشِّيَةِ]. أخرجه الترمذي.

«الأَقْرَحُ» الذي في جبهتِهِ قُرْحَةٌ، وهي بياض يسير في وسطها.

«والأَرْثَمُ» الذي في شَفَتِهِ العليا بياض.

«وطُلُقُ اليَمِينِ» بضم الطاء واللام: غير مُحَجَّلِهَا.

«والشِّيَةُ» كل لون خالف مُعْظَمَ لون الخيل وغيره.

2. (2220)- *Hz. Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Atların en hayırlısı alnında küçük bir sakar, üst dudağında beyaz beneği olan siyahtır. Bunun üç ayağı sekili, ön sağ ayağı sekisiz siyah takip eder. Eğer siyah değilse ala-*

cası, böyle olan kahverengi hayırlıdır." [Tirmizî, Cihâd 20, (1696, 1697); İbnu Mâce, Cihâd 14, (2789).]

AÇIKLAMA:

1- Edhem, siyahlığı koyu olan demektir. Hiç beyazlığı olmayan simsiyah ata cevn denmiştir. Akrah, alındaki azıcık bir beyaz beneğin adıdır. Benek büyük olursa gurre denir. Dilimizdeki sakar daha ziyade gurreyi karşılar. Akrah'ı benekle ifade edebiliriz, ancak benek dilimizde, hayvanın her tarafındaki aklığı ifade için kullanılır.

Ersem, hayvanın üst dudağındaki beyazlığa denmiştir. *Aliyyü'l-Kârî*'ye göre, bununla, burnundaki beyazlığın da kastedildiğini söyleyen olmuştur. Muhaccel, üç veya dört ayağında veya arka ayaklarında seki olan atdır. Muhaccel denebilmesi için sekinin bileklerden yukarıda, dizlerden aşağıda olması gerekir. Bu sınırlar arasındaki beyazlık az veya çok olmuş farketmez, bu hayvana muhaccel denir. *Tuluku'l-Yemîn* ön sağ ayağı beneksiz demektir. Tuluk, "mutlak" yani beneksiz demektir. Hadisin Câmi'u's-Sağîr'deki vechi mutlaku'l-yemîn şeklindedir. Kümeyt, kızıl-siyah arasındaki renktir. Sibeveyh bunu esfer (sarı) diye de ifade etmiştir.

2221 ٣– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قـال رسـولُ اللّٰه ﷺ : يُمْنُ الْخَيْلِ في شُقْرِهَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« الْيُمْنُ » البَرَكَةُ.

3. (2221)- *Hz. İbnu Abbâs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Atın bereketi kızıllığındadır"* buyurdu." [Ebû Dâvud, Cihâd 44, (2545); Tirmizî, Cihâd 20, (2454).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullâh*'ın kızıl atta bereket bulmasının sebebi önceki hadiste belirtilmiştir. Münavî'ye göre, önceki hadiste siyahın tafdil edilmesi ile bu hadiste kızılın tafdil edilmesi arasında bir teâruz yoktur. Zîra, tafdil cihetleri farklıdır. Çünkü siyah, hayırlı olmakla, kızıl da bereketli (uğurlu) olmakla tafdil edilmiştir. Öyleyse birinde hayır, öbüründe bereket bulunması câizdir. Veya bu iki hadisten biri mutlak tafdile delalet etmeyen bir sebeple tahric edilmiştir. Veya alnında ve dudağında beyaz beneği olan siyah tafdil edilmiş olmakla, üç vasfın beraberliği ile hayırlı olmuştur. Bereket de kızıllığa, diğer iki vasfın katılmasıyla hâsıl olmuştur.

2222 ٤ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَكْرَهُ الشِّكَالَ في الخَيْلِ، وَهُوَ أنْ يَكُونَ الفَرَسُ فِي رِجْلِه اليُمْنَى بَيَاضٌ وَفِي يَدِه اليُسْرَى، أوْ يَدِه اليُمنى وَرِجْلِه اليُسرى. وَقِيلَ: الشِّكَالُ أنْ يَكُونَ ثَلاثُ قَوائِمَ مُحَجَّلَةً وَوَاحِدَةً مُطْلَقَةً أوِ الثَّلاثُ مُطْلَقَةٌ وَوَاحِدَةٌ مُحَجَّلَةٌ وَلاَ يَكُونُ الشِّكَالُ إلاَّ فِي رِجْلٍ، وَقِيلَ اخْتِلاَفُ الشِّيَةِ بِبَيَاضٍ فِي خِلاَفٍ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

4. (2222)- Hz. *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şikâl attan hoşlanmazdı. Bu, atın ön sağ ve arka sol ayağında veya ön sol, arka sağ ayağında (çaprazlama) seki bulunmasıdır. Ancak şikâl için şöyle diyen de olmuştur: "Atın üç ayağının sekili, birinin sekisiz olmasıdır veya üçünün sekisiz, birinin sekili olmasıdır, şikâl sadece arka ayakta olur. Şu da söylenmiştir: "Şikâl, beyazlı alaca ihtilafının çaprazlama olmasıdır." [Müslim, İmâret 102, (1875); Ebû Dâvud, Cihâd 46, (2547); Tirmizî, Cihâd 21, (1698); Nesâî, Hayl 4, (6, 219).]

AÇIKLAMA:

Rivâyette yer alan şikâl ile ilgili açıklama Resûlullah'ın sözü değildir. Râvilerden biri tarafından yapılmıştır. Tarifteki işkâlin de râviye ait olduğu açıktır. Şikâl hakkında *İmam Nevevî* daha başka tarifleri de kaydeder. Şikâlattan kerâhet duymanın sebebi hususunda bazı şârihler: "Böyle bir atın kösteklenmiş atlara benzemesindendir" demiştir. Köstekli at yürüyemez. Bu çeşit atların necib olmayacağı, yani ırk olarak asil olmayacağı da söylenmiştir. Fakat buradaki gerçek sebebi Allah bilir, söylenenler hep tahmin ve yorumdan ibarettir, rivâyete dayanmaz.

2223 ٥ – وعن عروة بن الجعد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الخَيْرُ: الأجْرُ والمَغْنَمُ إلَى يَوْمِ القِيَامَةِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

5. (2223)- *Urve İbnu'l-Ca'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Atın alnına hayır bağlanmıştır: "Bu hayır), sevap ve ganîmettir. Bu hal kıyamete kadar bâkidir."* [Buhârî, Cihâd, 43, 44, Humus 8; Müslim, İmâret 98, (1873); Tirmizî, Cihâd 19, (1694); Nesâî, Hayl 7, (6, 222).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devirlerinde en iyi savaş vasıtası

olan atın bu maksadla beslenmesini pek çok hadislerinde teşvik buyurmuşlardır. *İbnu Hacer*, bu hadisi rivâyet eden Sahâbi'nin *(Urvetu'bnu Ebi'l-ca'd)* yetmiş kadar at beslediğine işaret eder.

At beslemeye teşvik eden hadisler, bunun Allah rızası için" beslenmesini şart koşar. Bu maksadla beslenmeyecek atın hayır değil, vebal olduğu da sarih olarak ifade edilmiştir. Buhârî ve diğer kaynaklarda gelen bir hadis meâlen şöyle: *"At üç kısımdır: Adam atı Allah yolunda kullanmak üzere beslemektedir. Onu çayıra veya bahçeye bağlayınca, ipi bu çayır ve bahçeden her ne yeme imkanı verirse, bu yedikleri ona hep sevap yazılır, At bu esnada ipini koparıp kaçsa, birkaç tepeyi aşsa, bu sırada bıraktığı mayısları, hasıl ettiği izleri sahibine ücret olur. At, bir nehri geçerken su içse, adam sulamak niyetinde olmamış bile bulunsa bu da ona hasenât ve sevap olur.*

Atın vebal olduğu kimseye gelince, bu atı fahr, gösteriş ve müslümanlara düşmanlık maksadıyla besleyen kimsedir. Böyle bir at besleyene yüktür, vebaldir."

Hadisin Müslim ve Nesâî'deki vechinde sahibine (ateşe karşı setr ve) örtü olan atın, nakil ihtiyacını görmek, başkasına muhtaç olmamak, zenginliğin gereğini yerine getirmek gibi maksadlarla beslenen, komşu ve dostların ihtiyaçları olduğu zaman sakınılmayan, bazı yorumlarda zekâtı verilen attır.

Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayeti bu hususta câmî bir muhtevadadır: "Atın alnına hayır bağlanmıştır. Bu Kıyâmete kadar ebediyyen böyle olacaktır. Kim onu Allah yolunda kullanmak maksadıyla edinir, Allah yolunda harcadığını düşünerek onun için harcarsa artık atın açlığı da tokluğu da, suya kanması da susaması da, çıkardığı mayısları da bevlleri de Kıyamet günü, besleyenin mizanında kurtuluştur. Kim de onu gösteriş için, desinler için, tereffüh ve eğlence için beslerse, artık hayvanın açlığı da tokluğu da, suya kanması da susaması da, çıkardığı mayısları da, bevlleri de Kıyamet günü sahibinin mizanında hüsrandır."

Şârih Hattâbî der ki: "Bu hadis, at edinmek suretiyle kazanılan malın, en hayırlı, en temiz mal olduğuna işaret eder. Araplar "mal"ı hayır diye de isimlendirirler."

Kadı İyâz, bu hadise dayanarak: "Hayır atın alnında bağlı olduğuna göre, atda uğrsuzluk olamaz. Öyle ise: "Uğursuzluk üç şeydedir: Kadın, at ve ev" hadisinde kastedilen atın cihad atı olmaması muhtemeldir. Zîra bu maksadla hazırlanan at hayır ve bereketle has kılınmıştır, onda uğursuzluk olamaz." Zürkânî der ki: "Veya şöyle de söylenebilir: "Hayır

ve şerrin aynı zatta ictimâı mümkündür. Hayır, ücret (sevap) ve ganimetle tefsir edilmiştir. Bu durum, aynı atla insanların uğursuzluk çıkarmalarına mâni değildir."

2224 ٦– وعن عُتبة بن عبدالله السلمي رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ تَقُصُّوا نَوَاصِيَ الخَيلِ وَلاَ أعْرَافَهَا وَلاَ أذْنَابَهَا فَإنَّ أذْنَابَهَا مَذَابُّهَا، ومعارِفَهَا دِفَاؤُهَا، وَنَوَاصِيهَا مَعْقُودٌ فِيهَا الخَيْرُ]. أخرجه أبو داود.

6. (2224)- *Utbe İbnu Abdillah es-Sülemî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Atın alnındaki tüyleri kesmeyin (boynunun üstündeki) yeleleri de kesmeyin, kuyruğundaki tüyleri de. Çünkü kuyruğu sinekleri vs. kovalar, yeleleri onu ısıtan elbisesidir, alnı ise orada hayır bağlıdır."* [Ebû Dâvud, Cihâd 43, (2542).]

2225 ٧– وعن جرير رضي الله عنه قال: [رأيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَلْوِى نَاصِيَةَ فَرَسٍ بِأصْبعِهِ وَيَقُولُ: الخَيلُ مَعْقُودٌ في نَوَاصِيهَا الخَيْرُ إلى يَوْمِ القِيَامَةِ، الأجْرُ وَالْغَنِيمَةُ]. أخرجه مسلم والنسائى.

7. (2225)- *Hz. Cerîr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı atın alnındaki tüyleri parmaklarıyla bükerken gördüm. Büküyor ve şöyle diyordu: *"Atın alnına Kıyamet gününe kadar hayır bağlanmıştır. Bu hayır sevap ve ganimettir."* [Müslim, İmâret 97, (1872); Nesâî, Hayl 7, (6, 221).]

2226 ٨– وعن يحيى بن سعيد قال: [رُؤِىَ النَّبِيُّ ﷺ يَمْسَحُ وَجْهَ فَرَسِهِ بِرِدَائِهِ. فَقِيلَ لَهُ في ذَلِكَ فَقَالَ: إنِّى عُوتِبْتُ اللَّيْلَةَ في الخَيْلِ]. أخرجه مالك.

8. (2226)-*Yahya İbnu Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ridası ile atının alnını okşadığı görüldü. Bunun sebebi sorulunca şu cevabı verdi:

"Ben bu gece at mevzuunda azarlandım." [Muvatta, Cihâd 47, (2, 468).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî'nin şerhte kaydettiği bir başka rivayette mesele biraz daha açıklık kazanmaktadır: "Cebrail geceleyin, ata hor muamele sebebiyle beni azarladı." Vak'anın rüyada veya uyanıklık halinde olabileceği, ancak uyanıklık halinde olmasının kuvvetli ihtimal olduğu belirtilir.

Bu rivayetler *Resûlullah*'ın ata olan sevgisini de göstermektedir. Nesâî'nin *Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'ten kaydettiği bir rivayet şöyledir: "Resûlullâh'a kadınlardan sonra en ziyade sevgili olan şey at idi." İbnu Abdilberr, Resûlullah'ın at hakkında kullandığı övücü ifadeleri başka hiçbir hayvan hakkında kullanmadığını, dolayısiyle bu hadiste, atın, diğer hayvanların hepsine tafdil edildiğini söyler.

2227 ٩ – وعن أبى ذر رضي الله عنه قال: [قال رسُولُ الله ﷺ: مَا مِنْ فَرَسٍ عَرَبِيٍّ إلاَّ يُؤْذَنُ لَهُ عِنْدَ كُلِّ سَحَرٍ بِكَلِمَاتٍ يَدْعُو بِهِنَّ: اللَّهُمَّ خَوَّلْتَنِي مَنْ خَوَّلْتَنِي مِنْ بَنِي آدَمَ وَجَعَلْتَنِي لَهُ فَاجْعَلْنِي أَحَبَّ أَهْلِهِ وَمَالِهِ إلَيْهِ، أَوْ مِنْ أَحَبِّ أَهْلِهِ وَمَالِهِ إلَيْهِ]. أخرجه النسائى.

9. (2227)- *Hz. Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hiçbir Arabî at yoktur ki, her seher vaktinde şu kelimelerle dua etmesine izin verilmesin: "Ya Rabbi, Beni insanoğlundan dilediğine temlîk ettin, beni onun malı kıldın. Öyleyse beni, ona onun en sevgili malı, en sevgili ehli kıl" veya "Beni ona, onun en sevgili malından ve ehlinden biri kıl."* [Nesâî, Hayl 9, (6, 223).]

AÇIKLAMA:

Senet yönüyle hasen olan bu hadisi Nesâî, "Atın duası" adını verdiği bâbta kaydeder.

2228 ١٠ – وعن أبى هريرة رضي الله عنه قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُسَمِّى الأُنْثَى مِنَ الخَيْلِ فَرَساً]. أخرجه أبو داود.

10. (2228)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dişi ata feres derdi." [Ebû Dâvud, Cihâd 45, (2546).]

2229 ١١ – وعن سَهْل بن سعد رضي الله عنه قال: [كَانَ لِرَسُولِ الله ﷺ فَرَسٌ فِي حَائِطِنَا يُقَالُ لَهُ اللَّخِيفُ]. أخرجه البخارى.

وَيُرْوَى بِالحَاءِ والخَاءِ مُكَبَّراً وَمُصَغَّراً.

11. (2229)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bizim bahçemizde bir atı vardır, adı el-Lahîf idi." [Buhârî, Cihâd 46.]

AÇIKLAMA:

Rivayetin Buhârî'deki aslında atın adı Lahîf olduğu gibi Luhayf olduğu da kayıtlıdır. *Luhayf* (noktasız "ha" ile) olduğu takdirde uzun kuyruklu mânasında kullanılmış olabileceğini bazı şârihler ifade eder, çünkü kelimenin aslı, yerde sürünmek mânasını ifade etmektedir. *Lahîf* (noktalı "hı" ile) olduğu takdirde uygun bir mâna verilememiştir. Ancak *İbnu Hacer*, "hı" yerine "cim" ile Lacîf şeklinde bazı rivayetlerde geldiğini, bunun ise demir kısmı geniş olan ok mânasına geldiğini *İbnu'l-Esîr*'den naklen kaydeder. Dolayısiyle at, sür'ati sebebiyle "ok" diye isimlenmiş olabilmektedir.

Bir başka rivayette mezkur bahçede Resûlullah'ın üç atının bulunduğu, atların *Lizâz, ez-Zarif*, ve *el-Luheyf* diye tesmiye edildikleri belirtilir.

2230 ١٢– وعن علي رضيَ اللهُ عنه قال: [أُهْدِيَتْ للنبيِّ ﷺ بغلة فركبها. فقلتُ له: لو حَمَلْنَا الحُمُرَ عَلى الخَيْلِ فَكَانَتْ لَنَا مِثْلُ هذه؟ فقال: إنَّمَا يَفْعَلُ ذلكَ الَّذِينَ لاَ يَعْلَمُونَ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

12. (2230)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir katır hediye edilmişti, ona bindi. Ben kendisine:

"Eşekleri atlara aşırtsak da bunun gibi katırlar elde etsek olmaz mı?" dedim. Şöyle cevap verdi:

"Bunu (şeriatın bu meseledeki hükmünü) bilmeyenler yapar." [Ebû Dâvud, Cihâd 59, (2565); Nesâî, Hayl 10, (6, 224).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in katıra binmekle beraber, merkeble atın çiftleştirilerek katır elde edilmesini hoş karşılamadığını ifade etmektedir. Hattâbî merhum Resûlullah'ın kerâhetinin sebebini şöyle izah eder: "Eğer merkebler atlara bindirilecek olursa, atların sayısı azalır, artmaları kesilir ve atlardan hasıl olan faydalar muattal olur. Halbuki at, binmede, hızlı gitmede, takipte, cihadda, ganimetler elde etmede kendisine muhtaç olunan bir hayvandır. Üstelik eti de yenir. Daha başka faydaları da var. Katırda bu faydaların hepsi yoktur. Öyle ise, ondan istifadenin artması için neslinin çoğalması gerekir."

Tîbî de şöyle der: "Belki de ata merkebi bindirmek câiz değildir de, katıra binmek ve ona sahip olmak câizdir. Nitekim resim de böyle; onu

yapmak haramdır, ama minder ve halı üzerine işlenmiş olanları kullanmak mübahtır."

2- Resûlullah'ın *"Bunu, bilmeyenler yapar"* sözü ile "Şeriatin bu husustaki ahkamını bilmeyenler, evlâ ve hikmete uygun olanı bilmeyenler" kastedildiği belirtilir. Ayrıca kerâhetin sebebi hususunda: "Âdi olanı, hayırlı olanla değiştirmek" olduğu için dahi denmiştir.

3- Bu hadisten hareketle katır beslemenin câiz olduğuna hükmedilmiştir. Zîra Resûlullah'ın bindiğini ifade etmektedir. Katıra binmek câiz olmasaydı Efendimiz de binmezdi. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerîm dahi, katırın binek olarak yaratıldığını zikreder: **"Sizin için atları, katırları ve merkebleri binek ve süs hayvanları olarak yaratmıştır..."** (Nahl 8).

SUAL BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Sual mevzuu, müslümanın edebine giren mühim bir husustur. Ama, Kütüb-i Sitte müelliflerinden hiç biri, kitaplarında bu bahse müstakil bir bölüm ayırmamıştır. Değil Kütüb-i Sitte imamları, diğer hadisçilerin kitaplarında da, bildiğimiz kadarıyla Kitâbu's-Suâl diye bir bölüm mevcut değildir. Şu halde, bu adla müstakil bir bölüme yer vermek Teysîr'in -daha doğrusu onun aslı olan Câmi'ul-Usûl'ün- tertip yönünden bir orijinalitesini teşkil etmektedir.

Sual bahsi, hadis mecmualarımızda daha ziyade edebe giren bölümlerden birinde yer alan bir bâbta incelenir, ayrıca hadisin birinci derecede ilgili olduğu bir bahiste de geçebilir. Nitekim, kitabımızın muhtelif bahislerinde sualle ilgili bazı rivayetler geçti ve her seferinde bazı açıklamalar sunduk (Mesela 3. Cilt 456-461. sayfalar görülebilir).

Şu halde, burada, sual âdâbına giren bir kısım hadisleri toptan göreceğiz. Bir kısım umumî açıklamalar daha önce geçtiği için îzahlarımızı burada kısa tutacağız.

2231 ١ـ عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: دَعُونِي مَا تَرَكْتُكُمْ فَإِنَّمَا أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَثْرَةُ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِلاَفُهُمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ. فَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَاجْتَنِبُوهُ، وَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (2231)- *Hz. Ebû Hüreyre* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ben sizi terkettikçe siz de beni bırakınız. Zîra, sizden öncekileri, suallerinin çokluğu ve peygamberleri üzerindeki ihtilafları helâk etmiştir. Öyle ise sizi birşeyden nehiy mi ettim (niçin, neden? diye*

sormaya kalkmadan) ondan kaçının. Bir şey emrettiğim zaman da onu elinizden geldiğince yapmaya çalışın, (soru sormayın)." [Buhârî, İ'tisâm 2; Müslim, Hacc 412, (1337); Tirmizî, İlm 17, (2681); Nesâî, Hacc 1, (5, 110).]

AÇIKLAMA:

1- Müslim'in bir rivayetinde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sözü hangi vesile ile söylediği açıklanır. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) der ki: "(Bir gün) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize hitabederek: *"Ey insanlar Allah sizlere haccı farz kıldı. Öyle ise hacc yapın!"* demişti ki bir adam kalkarak: "Ey Allah'ın Resûlü! Her sene mi!" diye sordu. Resûlullah sustu, adam sorusunda ısrar ederek üç kere tekrarladı. Sonunda Efendimiz: *"Eğer "evet!" dersem bu size vacib olur ve güç getiremezsiniz"* dedi ve ilave etti: *"Ben sizi terkettikçe siz de beni bırakın!"*

Bazı rivayetler, bunun üzerine Mâide suresinin 101. ayetinin nâzil olduğunu ve rastgele soru sormayı yasakladığını belirtir. Âyet meâlen şöyle: **"Ey iman edenler! Size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın..."**

Daha fazla açıklama için 592. hadise bakılabilir.

2232 ٢– وعن سعد بن أبى وقّاصٍ رضيَ اللهُ عنه قال: [قالَ رسُولُ اللهِ ﷺ: إنّ أعْظَمَ المُسْلمينَ في المُسلِمينَ جرْماً من سألَ عن شيءٍ لمْ يُحرّمْ على النّاسِ فحُرِّمَ من أجلِ مَسْألَتِه]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

2. (2232)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslümanlar içinde, müslümanlara karşı en büyük cürüm işleyen kimse odur ki, haram kılınmamış olan bir şey hakkında soru sorar da bu suali sebebiyle o şey haram kılınıverir."* [Buhârî, İ'tisâm 3; Müslim, Fedâil 132, (2358); Ebû Dâvud, Sünnet 7, (4610).]

AÇIKLAMA:

1- Ulemâ bu benzeri rivayetleri ve önceki hadisin açıklamasında temas edilen âyet-i kerîmeyi gözönüne alarak rastgele ve çokça sual sormayı hoş görmemiş ise de, soru sormayı mutlak olarak yasaklamamıştır. Meselenin tavzîhinde bazı ihtilaflara da düşülmemiş değildir. Kadı Ebû Bekr İbnu'l-Arabî soru sormayı mutlak yasaklamaya meyledenlere tabiatı mucibince şu sert çıkışta bulunur: "Gâfillerden bir kısmı, nevâzil'den

(sonradan vukua gelen, sünnette olmayan hadiselerden) soru sormanın yasak olduğuna itikad etti ve bu âyetle de bir ilgi kurdu. Ama mesele öyle değil. Zîra âyet, cevap sonunda kötülük hasıl olacak soruları yasaklamıştır. Bu husus âyette pek açıktır. Nevazil'e giren meseleler hiç de buraya girmez." *İbnu'l-Arabî*'nin görüşüne katılan *İbnu Hacer*: "Bu doğrudur, çünkü âyetin zâhiri, yasağı, vahyin iniş zamanıyla sınırlamaktadır" dedikten sonra sadedinde olduğumuz Sa'd hadisinin de bu görüşü te'yid ettiğine dikkat çeker. Hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* soru üzerine helâl bilinen bir şeyin haram kılınma ihtimaline dikkat çekmiştir ki, bu yetki sadece Hz. Peygamber'e hastır. Öyle ise yasaklama öncelikle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanıyla ilgilidir.

Ama bu yasağın her devre bakan bir vechinin varlığı da inkar edilemez. Mesela, bu bâbta gelen bütün hadisler gözönüne alınarak değerlendirilmelidir. O takdirde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın

هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ hadisi ile lüzumsuz, ve vukuu nadir şeylerden soru soranları da zecr ettiğini söyleyen âlimlere hak vermek gerekir. Hadis bu mânada "Dırdırcılar helâk olmuştur" diye tercüme edilebilir.

2233 ٣- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ يَزَالُ النَّاسُ يَسْأَلُونَكُمْ عَنِ الْعِلْمِ حَتَّى يَقُولُوا: هٰذَا اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ، فَمَنْ خَلَقَ اللّٰهَ؟].

أخرجه الشيخان وأبو داود.

وزاد قال أبو هريرة: وَهُوَ آخِذٌ بِيَدِ رَجُلٍ: صَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ. قَدْ سَأَلَنِى اثْنَانِ وَهٰذَا الثَّالِثُ.

3. (2233)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhisssalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlar sizlere ilimden sormaya devam ederken şunu demeye kadar gelirler: "Anladık, Allah herşeyin yaratıcısıdır, pekiyi Allah'ın yaratıcısı kimdir?"* [Buhârî, Bed'ü-l-Halk 11; Müslim, İman 232, (135); Ebû Dâvud, Sünnet 19, (4721, 4722).]

Ebû Hüreyre, bir adamın elini tutarak ilave etti: "Allah ve Resûlü doğru söyledi. Bana bunu iki kişi sordu; bu, üçüncüsüdür."

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mü'minin edebine uymayacak bir sual örneği vermektedir. Bu sual bir şey öğrenmekten ziyade, inananların zihinlerini karıştırmak, onları teşvişe atmak için sorulan bir sorudur. Böyle bir suali mü'minin sormayacağı açıktır.

Hadisin bir başka vechinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu soruyu soranın bir nev'î şeytan (insî şeytan) olduğunu bilirten bir üslubla vak'aya dikkat çeker: *"Şeytan birinize gelip: Şunu kim yarattı, bunu kim yarattı diye sorar. (Siz Rabb Teâlâ yarattı dersiniz. O bu sefer): Rabbini kim yarattı? der. Şeytan bu noktaya gelince Allah'a istiâze edin (ve ona muhatap olup konuşmayı sürdürmeye) son verin."*

Bir diğer rivâyette de şöyle gelmiştir: *"İnsanlar birbirlerine sormaya devam ederek şunu deme noktasına gelirler: "Bunu Allah yarattı, Allah'ı kim yarattı?" Kim bu çeşit sualle karşılaşırsa: "Allah ve Resûlüne inandım" desin."*

Hadisin, sadedinde olduğumuz vechinin devamında Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin, bir adamın elinden tutarak: "Allah ve Resûlü doğru söyledi, bu soruyu bana iki kişi sordu. İşte şu da üçüncüsü" der. Ebû Hüreyre hazretlerini böyle söylemeye sevkeden husus, bir seferinde Resûlullah'ın kendisine ismen hitab ederek:

"Ey Ebû Hüreyre! İnsanlar sana şundan bundan sormaya devam edip, ta: "Bu Allah, Allah'ı kim yarattı?" diyeceklerdir" buyurmuştur. Ebû Hüreyre, bir gün mescidde iken Medîne'ye gelen bir grup bedevi kendisine aynı tarzda sual vaz'ederler. Ebû Hüreyre yerden bir avuç çakıl alarak yüzlerine atar ve: "Kalkın! Kalkın!" diyerek huzurundan kovar.

Aslında bu soru akıldan mantıktan pek uzak, kendi arasında zıtlığa, çelişkiye düşen bir sorudur. Çünkü "Allah" herşeyi yaratan, mahluk olmayan varlık demektir. Allah'ı yaratan olsaydı o, Allah değil, mahluk olurdu. Mahluka Allah deyip O'na yaratıcı aramak tezad olur. Mahluk, Allah olamaz. Allah, mahluk olmadığı gibi, Allah yaratandır, yaratık değil.

Bu soru münasebetiyle M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin vermiş olduğu cevabı okuyalım.

Deniliyor ki; Allah her şeyi yarattı, (hâşâ) O'nu kim yarattı?

Ben bu soruyu, Resûl-i Ekrem (s.a.v.)'in Peygamberliğinin bir alâmeti olarak görüyor ve verdiği gaybî ihbârın tahakkuku karşısında boynumu büküp "Eşhedü enne Muhammed'er-Resûlullah"[22] diyerek şehâdet ediyorum. Evet, *Resûl-i Ekrem* (s.a.v) Allah'ın şerefli elçisidir. Kıyâmete kadar olup bitecek her şeyi, bir televizyon ekranından görüyor gibi seyretmiş ve söylediği her şeyi dosdoğru söylemiştir. Daha sonra meydana gelecek hâdiseler hakkında verdiği hükümler, söylediği şeyler o kadar isabetlidir ki; yeri geldiği zaman hepsi de aynı aynına doğru çıkmıştır.

22– "Bütün benliğimle şehadet ederim ki, sen, Allah'ın Resûlüsün."

İşte, bu da onlardan bir tanesidir. Buyururki: (Sahabenin aklından böyle bir şey geçmez) "Bir gün gelecek ayağını ayağının üstüne atarak -gurur, kibir, enâniyet içinde ve her meseleyi hâlletmiş gibi- bunu Allah yarattı, şunu Allah yarattı, Allah'ı kimi yarattı?" diyecekler. Ben, bu soru tevcih edildiği zaman kendi kendime düşündüm ve *"Eşhedü enne Muhammed-er Resûlullah"* dedim. Nasıl da görmüşsün ve nasıl da doğru söylüyorsun!... Şu nefisleri ve enâniyetleri firavunlaşan, sebeplere ulûhiyet isnad eden ve her şeyi sebepler içinde îzâha kalkışan insanların idraksizliğini, düşünce sefâletini bundan daha güzel ifâde mümkün olamazdı...

Asıl mes'eleye gelince, bu da, inkârcıların ortaya attıkları sorulardan biridir. Çok defa, körpe dimağlar, bu türlü soruların altında kalır ve ezilirler. Evet onlar, nâmütenâhîliği anlayamaz; sebeplerin zincirleme uzayıp gitmesini ve böyle bir aldatmacanın bir şey ifade edip etmemesini katiyyen değerlendiremezler.

Bundan ötürü tereddüde düşer de, zanneder ki; Allah da bir sebepdir; tıpkı herhangi bir sebep gibi... Ve Allah'ı, meydana getiren bir sebep vardır ki, Allah, ona göre müsebbebdir (sonuçtur). Bu, bir yanlış kanâatın neticesidir. Ve temelinde de Yaratanın bilinmemesi vardır. Allah, müsebbib-ül-esbâbdır[23] ve varlığının evveli yoktur.

Bugüne kadar kelâmcılar, sebeblerin, böyle zincirleme devam edip gidemeyeceğini belli usullerle ortaya koyarak "Müsebbib'ül-esbâb" olan Allah'ın varlığını isbâta çalışmışlardır. Onların, bu husustaki düşüncelerinin hülâsasını, bir-iki misâlle anlatmakta fâide mülâhaza ediyoruz. Kelâmcılar derler ki: Sebeplerin zincirleme (teselsül) devam edip gideceğini düşünmek, o sebeplerin mâhiyetini bilmemenin ve Yaratıcıdan gaflet etmenin ifâdesidir. Evet, eşyanın sonsuzdan beri süregelen bir kısım sebepler zincirinden ibâret olduğuna ihtimâl vermek doğru değildir. Böyle birşeyi mümkün görüp ihtimâl vermek sırf bir aldanmışlıktır. Meselâ: Yeryüzünün yeşermesi, hava, su ve güneşe bağlı olsun; hava, su, güneş de bir kısım madde parçacıklarına; Oksijen, hidrojen, karbon, azot.. vs. gibi.. bu madde parçaları da daha küçüklere ve onlar da kendilerinden küçüklere... Bunun böyle uzayıp gitmesine ihtimâl vermek ve eşyanın bu yolla îzâh edileceğine inanmak bir aldanma ve muğâlatadır. Hele, bir yerde, bunun karşısına anti-madde, anti-atomla çıkılıyor ve metafizik fiziğe galebe çalıyorsa.. Ve hele, ilk ve son bütün sebepler fevkalâde âhenk içinde birer kanun, birer me'mur gibi hareket ediyorlarsa!..

23- Müsebbib'ül esbâb: Bütün sebeblerin yaratıcısı Allah.

Evet, "Şu şundan, şu şundan, şu da şundan..." demek, herhangi bir meseleyi halletmesi şöyle dursun, bilakis, herşeyi içinden çıkılmaz hâle getirmektedir. Zîra, böyle bir meseleyi mümkün görmek, tıpkı "Yumurta tavuktan, tavuk yumurtadan".. düşüncesinin ilelebed sürüp gideceğine ihtimâl verme gibi bir safsataya benzer ki; bunlardan tavuk veya yumurtayı, Kudreti Sonsuz, Ezelî bir Zâta vereceğimiz âna kadar, iddialar hep mesnetsiz sayılır. Aksine, bunlar varlığı kendinden olan Yüce Yaratıcı'ya isnâd edilince mesele birden aydınlığa kavuşur. Ondan sonra, tek bir hücre olarak yumurtanın yaratılmış olması veya kendi neslini devam ettirmek için tavuğun yaratılmış bulunması ve yumurtanın ondan çıkması arasında fark yoktur.

Bunu böyle kabûl etmeyip de "o ondan, o da ondan".. demekle hiçbir şeye aydınlık getirilemeyeceği gibi, cevaplandırılan her soruyla beraber birkaç tane de istifham ortaya çıkacaktır. Meselâ: Yağmur, buluta bağlı, bulut, zâit-nâkıs (artı-eksi) habbeciklere, onlar buharlaşma hâdisesine, o da suların mevcûdiyetine ve nihayet o da suyu meydana getiren unsurlara.. Böylece sebepler zinciri, belki birkaç adım daha ilerleyerek devam eder durur; ama durduğu yerde yine "şöyle de olabilir, böyle de" diyerek insan kendini faraziyelerin kucağında hisseder ve onlarla tatmin olmaya çalışır. Bu ise, fevkalâde bir nizam; bir âhenk ve birbiriyle münâsebet içinde, bir hikmet eliyle meydana geldiği sezilen bütün eşyayı çocuk hezeyanlarıyla îzâh etmeye yeltenmekten başka, bir de ilimlerin ufkunu ve hedefini karartmak demektir. Oysa ki, her netice için mutlaka makûl bir sebebe ihtiyaç vardır. Gayr-i makûl ve gayr-i mantıkî sebeplerin uzayıp gitmesi, uzayıp gitmenin kerâmeti olarak makûl hâle geleceğini düşünmek, imkânsızı mümkün görmek gibi bir hezeyandır.

Şimdi bir misâlle bu hususu aydınlatmaya çaışalım. Meselâ: Ben, arka ayakları olmayan bir sandalye üzerinde oturuyorum. Sandalye, düşmemesi için, kendisi gibi bir diğer sandalyeye dayandırılmış, o da bir başkasına... İlâ nihâye devam edip gidiyor. Bu hâl, zaman ve mekânlara sığmayan rakamlarla sürüp gitse de, arka ayakları olan ve yere tam oturan bir mesnede dayandırılmadıktan sonra, işi zincirleme uzatıp durmak, sandalyeye arka ayak olamayacaktır.

Bir başka nümûne, meselâ: Önümüzde bir sıfır olduğunu düşünelim. Bu sıfır, solundaki bir rakamla omuz omuza gelmedikten sonra, mücerred sıfırların çoğaltılması katiyyen ona birdeğer kazandırmayacaktır. Trilyon defa trilyon sıfırlar peşipeşine sıralansa dahi, kıymet yine sıfır olacaktır. Ne vakit soluna bir rakam konulacak, işte o zaman sıfır da so-

lundaki rakama göre bir kıymet alacaktır. Bu, şunu ifâde etmektedir: Bir şeyin müstakillen varlığı yok ve kendi kendine kâim değilse, kendisi gibi muhtaçların ona varlık bahşetmelerine ve esas olmalarına imkân yoktur. Hep aynı şeye muhtaç ve aynı hususta âciz olanların bir araya gelmesi, ihtiyacı çoğaltma ve aczi arttırmadan başka bir işe yaramaz. Kaldı ki - muhâl farz- sebeplerin müdâhalesi kabul edilse bile, fiziğin sarsılmaz kanunlarından *"tenâsüb-ü illiyet"*[24] prensibine göre, sebeple netice arasında ma'kûl bir münasebetin bulunması şarttır. Buna göre, meselâ; yer kürenin hayata müsâit hâle gelmesinden, insanın düşünür bir varlık olmasına kadar, her şeye bir sebep bulmak, hem de ma'kûl ve o neticeyi hâsıl etmeye gücü yetebilecek bir sebep bulmak lâzım gelir.

Oysa ki, küre-i arzın hâlihazırdaki durumundan; yani, hızı, güneşe olan mesâfesi, atmosfer tabakası, periyodiği, hikmetli meyli; atmosferi teşkil eden gazların ihtivâ ettiği maslahatlar.. gibi hususlardan tutun da, onun toprak ve nebat örtüsüne; denizlere ve onlarda cereyan eden esrarlı kanunlara rüzgârlar ve onların yüklendikleri vazifelere kadar binlerce, yüzbinlerce hâdise, öyle bir âhenk içinde cereyan etmektedir ki; bütün bunları kör-sağır sebeplere ve serseri tesâdüflere havâle etmek, aklın kendi kendini nakz etmesi ve çürütmesi demektir.

Vâkıa, bu hususta, kelâmcıların "devir ve teselsül" yoluyla bütün sebepleri kesip biçtikten sonra, işi müsebbib'ül-esbâb olan Allah'a ulaştırıp sonra da herşeye "mümkin'ül-vücûd"[25] demelerine karşılık, bütün sebeplerin bütün illetlerin gidip O'na dayandığı zâta "Vâcib-ül-vücûd" diyerek tevhide menfezler açmışlar ise de, onların elde ettikleri neticeyi daha selametli bir yolda elde etmek de mümkündür. Evet, Yüce Yaratıcı'nın her eserinde kendine âit mühürlerin, sikkelerin bulunması, O'nun varlığına bir değil, binlerce delillerdir. İlimlerin, kâinâtın sırlarına ışık tutmaya başladığı günümüzde, her fen kendine has diliyle O'nun varlığını ilân etmekte ve O'nu haykırmaktadır.

Evet, herşey sonradan var olmuştur. Var edense Allah'tır. Allah, Allah olduğu için, yaratılmamıştır. Yaratılan herşey mahluk ve muhtaçtır. O ise, varlığı kendinden ve kimseye muhtaç olmayan bir Ganiyy-i ale'l-ıtlak'tır[26] Her şey gidip O'na dayanmakta, bütün karanlıklar îzâh edilemeyecek gibi görünen şeyler, O'nunla aydınlığa kavuşmaktadır. Var eden

24– Tenâsüb-ü illiyyet: Sebebin neticeye uygun düşmesi.

25– Mümkin'ül-vücûd: Mahlukât. Varlığı kendinden olmayıp, tercih edici bir kudretle var edilen yani Allah tarafından yaratılan yaratıklar.

26– Ganiyy-i ale'l-ıtlak: Ganî ve mustağnî denilince mutlak olarak kendisi anlaşılan Zât. Allah.

O, varlığı sürdüren O, çeken O, iten O ve bir hedefe götüren de O'dur. Artık, O'ndan öte bir şey yoktur ki, O'na da bir sebep aransın!..

Bunu da yine bir-iki basit misâlle îzâh etmeye çalışalım: Meselâ, Vücudumu ayaklarım taşıyor, ayaklarımı da zemin. Artık böyle makul bir taşıyıcı bulduktan sonra bunun ötesinde yeni sebepler aramaya hiç de gerek yoktur. Hem meselâ: Diyelim ki, trenin en arkadaki vagonunu onun önündeki hareket ettiriyor; onu da bir diğeri; onu da bir başkası; nihayet gelip lokomotife dayanınca; o kendine has gücü, kuvveti, yapısı ve işleyişiyle "kendi kendine hareket ediyor"deriz. Verilen bu misâller, Allah'ın yarattığı eşyadan ve aldanmış akılların yeni yeni sebeplerle lokomotif değiştirmeleri mümkün olacak cinsten misâllerdir. Ne var ki, durmadan, lokomotif değiştirseler bile, tıkanıp kaldıkları noktaya *"işte sebeplerin bitişi"* deyip suratlarına çarpacağız.

Burada zihinleri bulandıran diğer bir mesele de, sınırlı düşünen insanoğlunun, ezel mefhumunu kavrayamayarak, maddeyi ezelî görmesi, daha sonra da, rakamlarla îzâh edilmeyecek bir geçmiş içinde, hiç olmayacak bazı şeylere olabilir ihtimâlini vermesidir.

Bir kere ezel gelmiş zamanın sonu değil, o bir zamansızlıktır. Zamanlar, kentrilyon defa *"kentrilyon"* seneleriyle, ezel karşısında bir âşire bile olamazlar. Oysa ki, sebeplerin teselsülünde bir esas olan maddenin bir başlangıcının bulunması bugün hemen herkes tarafından bilinip kabul edilen bir mevzudur. Elektronların hareketi, çekirdek fiziğindeki sır, devamlı radyasyon neşreden güneşteki esrarlı işleyiş ve termodinamik kanunun kâinat çapındaki geçerliliği, her şeyin bir sonu olacağına dâir yıldızlar cesâmetinde ve güneşler parlaklığında binbir mesajdır. Sonu olan herşeyin bir başlangıcının bulunması ise, üzerinde münâkaşa yapılmayacak kadar açık ve bedihîdir.

Binâenaleyh herşey, başlangıçta varlığa mazhariyetiyle, Yaradandan bahsettiği gibi, sönüp gitmesiyle de O'nun evvel ve âhiri olmadığına delâlet etmektedir. Zîrâ, başlangıcı olanın bir gün sonunun geleceği tabii olduğu gibi, evveli olmayanın, âhiri olmayacağı da zarurîdir. Onun içindir ki bizler madde ve maddeden meydana gelen herşeye, bugün var olsa dahi, yarın yok olacağı nazariyle bakmaktayız. Ancak, kâinatların tedricî olarak eriyip gitmesi, maddenin yavaş yavaş tükenmesi, çoklarını aldatabilecek mâhiyetde ve oldukça âhestedir. Ne var ki, yavaş da olsa, uzun bir geçmişten bu yana gelişip genişleyen dünyalar, birgün büzüle-çekile mutlaka silinip gideceklerdir. Evet madde bugün var ise de, bir kısım pozitif neticelerin ışığı altında başkalaşmaya doğru gittiğinden

kimsenin kuşkusu yoktur. Şimdi bunu size, yine bir tren misaliyle anlatmaya çalışalım:

Farz ediniz ki, İzmir'den kalkan bir tren, "50-55" km. ötede bulunan Turgutlu istikametine hareket etti. Hareket esnasında trenin hızı saatte "55" km.dir. Buna göre, trenimiz bu mesâfeyi ancak bir saatte alabilecektir. Bu hızla yarım saat kadar yürüyen tren, yolun geriye kalan kısmında hızını tam yarıya düşürür. Buna göre, yolun henüz katedilmedik "27.5"km.lik mesafesi kalmışdır ki, hızını yarıya düşüren tren bu 27.5 km.nin ancak yarısını, yarım saatte alabilecektir. Bu tempoyla hareket eden tren yarım saat gittikten sonra yine hızını yarıya indirdiğini düşünelim; geriye kalan kısmın yarısını da yarım saatte katedebilecektir. Böylece her yarım saatte bir hızını yarıya düşüren tren, âdeta hiç bir zaman Turgutlu'ya ulaşamayacaktır. Aslında mesafeler bitecek ve varılması gerekli olan yere mutlaka varılacaktır. Ancak, bu tempo ile hareket edildiği sürece, insan hiçbir zaman oraya varamayacağını zannedecektir.

Bunun gibi, madde de bir çözülme ve inhilâle doğru gitmektedir. Bu birkaç milyon sene sonra dahi olsa mutlaka tahakkuk edecektir. Ve, Varlığı Kendinden Olan'ın dışında herşey fenâ ve zevâl bulup gidecek, sadece O kalacaktır.

Netice, *Allah bizzat var her şeyin yaratıcısıdır. O'na yaratılmışlık isnâdı, yaratıcıyı yaratılandan ayıramama gibi bir düşünce sefâletidir.* Bu türlü ürpertici bir tasavvuru ortaya atan zavallı münkirler, akıllı görüneyim derken, akılla nasıl bir tenâkuza düştüklerinin farkında bile değillerdir. Evet bugün artık, birinin kalkıp maddeye, ezeliyet kesip biçmesi ve Zât-ı Ulûhiyeti inkâr etmesi oldukça garip ve garip olduğu kadar da bağnazca bir iddiadır.

Ne var ki, eşya ve hâdiselere gerektiği gibi nüfuz edemeyen bir kısım materyalistler, maddenin ense köküne inen çözülüp dağılmayı, atomun karşısına dikilen tükenişi, mâna ve neticeleriyle sezip idrâk edecekleri güne kadar düşüncelerinde hakikatsız, beyanlarında yalancı olmalarına rağmen bir kısım safderûn kimseleri aldatmaya devam edeceklerdir.

İşin doğrusunu, ilmi bütün eşyayı ihâta eden Zât-ı Ulûhiyyet bilir.[27]

2234 ٤ – وله في أخرى: [فإذا قالوا ذلك فقولوا: اللهُ أحدٌ اللهُ الصمدُ لم يلدْ ولم يولدْ ولم يكنْ له كفواً أحدٌ، ثمَّ ليتفلْ عن يسارِه ثلاثاً، وليستعذْ منَ الشيطانِ].

27– M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler, 1/31-39.

4. (2234)- *Ebû Dâvud*'un diğer bir rivayetinde şöyle der: "bunu söyledikleri zaman siz: "Allah birdir, Allah sameddir (ne bir yaratıcıya ne de bir başka şeye muhtaç değildir), doğurmadı, doğurulmadı da. O'nun bir dengi de yoktur" deyin, sonra solunuza üç kere tükürüp istiâze ile şeytandan Allah'a sığının." [Ebû Dâvud, Sünnet 19, 4722).]

AÇIKLAMA:

Bu şeytânî sual karşısında tükürmek, nefret ve kerâhetimizi ifade etmek içindir. İstiâze etmek, yardım taleb etmektir.

2235 ٥ – وعنه رضيَ اللهُ عنه قال: [قال رَسُولُ الله ﷺ: شِرَارُ النَّاسِ الَّذِينَ يَسْأَلُونَ عَنْ شِرَارِ الْمَسَائِلِ كَيْ يُغَلِّطُوا بِهَا الْعُلَمَاءَ]. أخرجه رزين.

5. (2235)- Yine *Hz. Ebû Hüreyre* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanların şerlileri, ulemaya (birşey öğrenmek için değil), onları yanıltmak için zararlı meselelerden soru soranlardır."* [Rezin'in ilavesidir. Kaynağı bulunamamıştır.]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, halk arasında sıkça rastlanan bazı tiplerin halini beyan etmektedir. Bunlar net cevabı olmayan, olsa bile faydası olmayan, bir başka ifade ile gerçek bir ihtiyaçtan doğmayan meseleleri sorarak, hem bilgiçlik taslamak suretiyle dikkatleri kendilerine çekmek hem de soru sordukları kimseleri küçük düşürmek, techil etmek isterler. Bu çeşit meseleler her devirde vardı. İnsî şeytanlar mü'minleri gerçek meselelerinden uzak tutabilmek, asıl öğrenilicek hususları gündem dışı tutmak için, günün şartlarına uygun yeni meseleler çıkarıp, bunları yayarak efkâr-ı umumîyeyi bunlarla meşgul ederler. Bir meclise gelen ve oradaki cemaatin istifadesi muhtemel olan misafir bir büyükten istifadeyi asgariye düşürmek için, o sinsi tiplerin samimî kimselerden önce davranarak hemencecik bu çeşit sorulara giriştikleri çoğu kere dikkkat çekici olur. Bu durum, ehl-i ferasetin, sinsileri teşhis etmelerine bir fırsat da tanır. Tecrübeli kişiler, meseleyi kavrayarak kısa cevaplar vererek veya o çeşit mevzulara girmeyerek durumu idare ederler.

Bunlar "insanların en şeriri" olarak tavsif edilmektedirler. Tavsif, riyâkâr ve hâinâne olan vak'aya mutabıktır.

2236 ٦ – وعن أبي ثَعْلَبَةَ الخُشَنِيّ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قال رَسُولُ الله ﷺ: إنَّ اللهَ فَرَضَ

فرائض فلاَ تضيّعوها، وحدّ حدوداً فلا تعتدوها، وحرّم أشياء فلا تقربوها، وترك أشياء عن غير نسيان فلا تبحثوا عنها]. أخرجه رزين.

6. (2236)- *Ebû Sa'lebe el-Huşenî* (radıyallâhu anh)anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah bir kısım farzlar koymuştur, siz bunları daraltmayın. Bir kısım da sınırlar (yasaklar) koydu. Bunlara tecavüz etmeyin. Bazı şeyleri de haram kıldı, onlara yaklaşmayın. Bazı şeyleri de (farz, sınır, haram diye tavsif etmeden mutlak) bırakmıştır. Bunları, unutarak bırakmış değildir. Öyle ise onları (farz mı, haram mı.. vs. diye didikleyip) araştırmayın."* [Rezîn ilavesidir. Bunu Dârakutnî, Sünen'inde Radâ bahsinde (4, 184) tahric eder. ed-Dürru'l Mensûr'da Suyûtî, başka rivayetler de kaydeder (4. 279).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, aynı hükmü ihtiva eden başka rivayetlerle takviye görmüş ve "hasen" mertebesine yükselmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de,

وما كان ربّك نسيّاً **Rabbin unutkan değildir"** (Meryem 64) âyetinin tefsiri esnasında *İbnu Kesîr*'in *Ebû'd Derdâ*'dan kaydettiği bir diğer rivayette Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

ما أحلّ الله في كتابه فهو حلال وما حرّمه فهو حرام وما سكت عنه
فهو عافية فاقبلوا من الله عافيته فإنّ الله لم يكن لينسى شيئاً

"Allah kitabında her ne helâl kılmışsa o helâldir, her ne haram kıldı ise o da haramdır. Sükut buyurduğu şey de âfiyettir. Allah'tan afiyetini kabul edin. Zîra Allah herhangi bir şeyi unutucu değildir."

2- Hadislerde gelen sual yasağının mahiyet ve şümulü ile alakalı olarak Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Bu yasak, kişinin ihtiyacı olmadığı halde zoraki olarak abes nev'inden (laf olsun diye) sorduğu sorularla alâkalıdır. Zarurî bir ihtiyaç için sorulan soru bu yasağa girmez. Kur'ân'da Benî İsrâil'in kesilecek inek (Bakara) hakkındaki soruları, lüzumsuz sorunun örneğidir. Amma bir hükmün açıklanması için veya bir ilimden faydalanmak için sorulan sorular bu yasağa girmez. Nitekim âyet-i kerîmede: **"Bilmiyorsanız ehl-i zikre sorun"** (Enbiya 7) emredilmiştir."

SİHİR VE KEHANETLE İLGİLİ BÖLÜM

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Sihir ve kehanet insanlığın en eski meşguliyetlerinden biridir. Kur' ân'da *Hz. Nûh*'un sihirbazlıkla ithamı görterir ki Nuh kavmi sihri bilmekte ve onunla meşgul olmaktadır. Firavun kavminin sihirle meşguliyeti çok daha yaygın bir hal arzeder. Sihir deyince örfen ne anlarsak anlayalım, aslen sebebi gizli olan ince şey demektir. Ancak kelimenin çok yaygın kullanılışı vardır, farklı şekilllerde anlaşılmış ve tarif edilmiştir. Dikkat çekeceğimiz farklılıklar mesele üzerinde âlimlerin ihtilafına delâlet etmez, bilakis "sihir"in oldukça zengin bir çeşitliliğe şâmil olduğunu görterir. *Ezherî*'nin tarifinde sihir, asıl itibariyle, "Bir şeyi hakikatından bir başka şeye çevirmektir." Sâhir yani, sihirbaz da, bâtılı hak suretinde görteren, bir şeyi hakikatinden başka şekilde hayalde canlandıran kimsedir. Lisânu'l-Arab'ın kaydettiği bir açıklamaya göre "Arab'ın "sihr" e sihir demesinin sebebi, onun, sıhhati hastalığa çevirmesidir. Sözgelimi: "Onu sihirledi" denince "onu buğzdan sevgiye getirdi" anlaşılmıştır.

Çoğu kere örfte sihir deyince başkası üzerinde hasıl edilen bir tesir, bir yönlendime, bir aldatma, hayallendirme ve zanna düşürme anlaşılır.

Şer'î örfde, sihir gizli bir sebeple gerçeğin hilafını tahayyül ettirip aldatan, şarlatanlık, yaldızcılık, göz boyamacılığı, aldatmacılık gibi menfî yolda cereyan eden herhangi bir şey demektir. Mutlak bir şekilde söylenince dinen yasaklanmış olan mezmumu sihir anlaşılır. Zîra, bunda esrarengiz bir surette hakkı bâtıl, bâtılı hak, hakikatı hayal, hayali hakikat görtermek vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de, *Hz. Mûsa* ile yarışmaya kalkan Firavun'un sihirbazlarının yaptıkları sihirler bu aldatmaca nev'ine girer.

Ancak sihir, ruhlar üzerinde hâsıl edilen müsbet tesir için de kullanılır. Söz gelimi Resûlullâh'ın, إنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحرًا *"Güzel ifadede (beyan) si-*

hir vadır" hadisinde ifade edilen sihir mezmum olamaz. Zaten bu cümle, dinleyenleri ikna ve teshir eden cerbezeli bir hitabet üzerine takdir makamında ifade buyurulmuştur.

Şu halde, sihir deyince, nefsinde harika olan yani, tabiat kanunlarına uymayan onlara ters düşen harikulade bir hadise anlamak yanlış olur. Sihir hadisesi, sebebi esrar perdesi altında kaldığı için, seyredeni şaşırtan, bu sebeple aldatan zahiri cazibeye sahip bir hadisedir. Öyle ise onun dayandığı bu sebep bilindiği takdirde esrârı kalmaz, hârikalığı yok olur, câzibesini de kaybeder. Mahiyeti yeterince bilinmeyen her şey mesela bir hakikat bile, bunu bilmeyenleri iğfal etmede kullanılabilir ve bu onlar için bir sihir olur. Bu sözle, ilmen îzahı yapılmayan her şeye sihir iddiasında bulunmuş olmuyoruz. Ama bunlar, insanları aldatma vasıtası yapılarak sihire dönüştürülebilir diyoruz. Öyle ise insanları aldatmada, ruhlarına tesir ederek kalplerini istenen menfi yönlere çevirmede başvurulan çarelerin hepsine sihir nazarıyla bakılabilir.

Her devirde açıkgöz sûiniyet sahipleri, insanlarca mahiyeti yeterince bilinmeyen çeşitli âdiyâtı, aldatma vasıtası yaparak, onlara sihir mahiyeti kazandırmışlardır. İlim, sanat, edebiyat, felsefe, şiir, elçabukluğu nevinden çeşitli maharetler tarih boyunca, insanları aldatmada hep kullanıla gelmişlerdir. Avam-ı nass, sûiniyet sahiplerince kullanılan bu vasıtaları hep sihir olarak bilmiştir.

Şunu da belirtmek isteriz, sihir denen bir vak'anın varlığından, şümûlüne, çeşitlerine, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e sihir yapılıp yapılmadığına, sihrin câiz olup olmayacağına ve hatta sihrin tarifine varıncaya kadar pek çok meselede İslam âlimleri münakaşa etmişler, bazan ittifaklı, bazan ihtilaflı değişik görüşler ortaya atmışlardır.

SİHİR TESİRİ

İslam âlimleri bidayetten beri, çok değişik şekillerde tezahür etse de insan ruhunun bazı hâricî âmillerle tesir altına alınabileceğini kabul ederler. Bu tesirlerin sûiniyete mebnî olarak fâsıklar tarafından hasıl edilen bütün çeşitlerini sihir kelimesiyle ifade ederler.

Sihrin varlığına delalet eden Kur'ânî âyetler var. Hz. Mûsa'nın Firavun'la olan mücadelesi bir noktada sihir-mucize karşılaşmasına dökülür. [A'raf 109-120, Yûnus 81, Şuara, 49, Kamer 2.]

Yine Kur'an'da anlatılan Hârut ve Mârut adında iki meleğin sihir öğretme vak'ası da sihir hadisesini kabule zorlayan Kur'ânî bir delil olmaktadır:

"...Fakat o şeytanlar kafirlerdir ki insanlara sihri ve Babil'deki iki meleğe Hârut ve Mârut'a indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Halbuki onlar (o iki melek): "Biz ancak fitneyiz (imtihan için gönderildik), sakın (sihir, büyü yapıp da) kâfir olma" demedikçe hiç bir kimseye (sihir) öğretmezlerdi. İşte onlardan (o iki melekten) koca ile karısının arasını ayıracak şeyler öğrendiler. Halbuki (sihirbazlar), Allah'ın izni olmadıkça onunla hiçbir kimseye zarar verici değillerdir. Onlar ise kendilerini zarara sokacak, onlara faide vermeyecek şeyleri öğretiyorlardı. Andolsun, onlar muhakkak biliyorlardı ki, onu (sihri) satın alan (ona revaç veren) kimsenin âhiretten hiçbir nasibi yoktur. Onlar kendilerini cidden ne kötü şey mukabilinde sattıklarını bilmiş olsalardı" (Bakara 102).

Bu âyetin meâli şüphesiz bir çok sualleri beraberinde getirecektir. Sözgelimi, bu meleklerin öğrettiği şey vahiy nev'inden mi, ilham nev'inden mi idi? Âlimler, herkesin mazhar olabileceği ilham nev'inden olduğunu belirtirler, çünkü onlar Cebrâil gibi vahiy getiren meleklerden değildir.

Öğretilenlerin mahiyetine gelince, *Elmalılı* merhum bunların yaratılış sırlarından *bazı harika ve garip şeyler olduğunu*, bunlar esas itibariyle şerr olmayıp, şerre de müsait bulunduklarını, meleklerin öğrenenlere bu bilgilerin şerde kullanılmalarının küfür olacağını belirterek *"sakın şerde kullanmayın"* dediklerini belirtir. Öyle ise Bâbil halkına meleklerin öğrettiği şeyler hadd-i zatında sihir değildir, fakat sihir olarak kullanılabilecek şeylerdir. Ne var ki, sihir olarak kullanılmaları mahz-ı küfürdür. Bu küfrî mahiyetleri sebebiyle âyette bunların sihir olduğu ifade edilmiştir. Gerçekten de hemen hemen her ilim böyledir, aslında hepsi muhteremdir, ama kötüye de kullanılarak şerre âlet edilebilir. İlim ne kadar harika, ince ve herkesin kavrayamayacağı kadar yüksek olursa, şerre ve fitneye âlet edilme ihtimali de o nisbette fazla olur. Bu sebepledir ki, hak dini isbat ve diğer ilimler bahane edilerek âlemde ne kadar küfürler, mel'anetler işlenip hayra kullanılırsa zehirlerden ilaç elde edilir, şerre kullanılırsa ilaçlardan zehirler hâsıl edilir. Bu durumu gözönüne alan müslüman âlimi hiçbir ilmi "şerdir, haramdır" diye damgalamamışlardır. Hatta, belirteceğimiz üzere sihri bile öğrenmek şerr ve haram sayılmamıştır. Sihri kötü maksadlarda kullanmak haramdır, yasaktır.

Âyet-i kerîme, *Hârut* ve *Mârut*'a öğretilen ilmi de mutlak olarak haram îlan etmemiştir. Kötüye kullanılmasını haram etmiştir. Öyle ise sihir amelî bir ilimdir, şerr ve tezvir san'atıdır. Bu amel bazı hakiki ilimlere mütevakkıf olabilir. Ve bu ilimlerin kötüye kullanılmasıyla mezmum olan sihir hasıl edilir.

Öyle ise sihir, şeytânî bir ameldir ve iki farklı asla dayanmaktadır:

1-Şeytanların uydurdukları *eracif* denen[28] hakikatsız aldatmacadır.

2- Bâbildeki gibi, özü ve aslı melekî olan bazı hakîkî ilimlere ve garip sanatlara dayanan harikalardır

Âyetin hatıra getirebileceği diğer bir husus "Melekler sihir öğretir mi?" sorusudur. Yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere, melek nefsinde bâtıl olan sihir öğretmez, fakat meleğin hayır maksadıyla öğrettiği gerçek ilim, kötü niyetli kimseler tarafından şerde ve fesadda kullanılabilir. Hârut ve Mârut'un öğrettikleri de böyledir. Aslında onlar sihir öğretmemişler, sihre alet edilebilecek gerçek ilim öğretmişlerdir.

Elmalılı merhum, sadedinde olduğumuz âyetle ilgili açıklamayı şöyle noktalar: "...Karı ile kocasını ayıranlar, bu kadar kuvvetli bir râbıtayı ictimaiyeyi kıranlar, bir hey'et-i ictimaiyyeye neler yapmazlar? Komşular, hemşehriler beyninde neler yapmazlar? Efrâd-ı milleti birbirlerine mi duşurmez, hükümet ile tebaasının arasını mı açmaz, ihtilaller mi çıkarmazlar? Âyet bu noktada bize gösteriyor ki, sihrin en büyük te'siri ruhlar üzerindedir, fikirleri bozar, kalpleri çeler, ahlakı berbat, cemiyetleri perişan eder. Binaenaleyh sihrin aslı yoktur diye aldanmamalıdır. Ve böyle sihirlerden sakınmalıdır."

SİHRİN ÇEŞİTLERİ

Bu meseleyi geniş bir buudda tahlil eden büyük müfessir Fahreddin-i Râzi, tefsirinde tam sekiz çeşit sihirden bahseder:

1- "**Keldânîlerin sihri:** Semâvî ve arzî kuvvetlerin mezcedilmesi ile hâsıl edildiği iddia edilen ve tılsım denen şeylerdir. *Keldânîler* yıldızlara tapan bir kavimdi. Kâinâtın yıldızlar tarafından idare edildiğine, hayır ve şerlerin, seâdet ve şekâvetlerin yıldızlardan sudûr ettiğine inanırlar.

Bu inançta olan babilliler başlıca yedi yıldızı takdis edip onlara taparlar ve onlara âlihe (tanrıça) derlerdi. Bunların her biri adına putlar yapılırdı. Herkesin husuŝî bir mâbedi ve orada putu bulunurdu. Bir kısım dualar okuyarak, buhurlar yakarak bunların yakınlığı kazanılmaya çalışılırdı. İşte Hz. İbrahim bunların inancını kaldırmak üzere peygamber olmuştur. Bunların ilimleri yıldızların ahkâmı üzerine idi. Sihirbazlar, sihrin her çeşidini yapıp, tesirâtı yıldızlara nisbet ediyorlar, "onların amelidir" diyorlardı. Ebû Bekir er-Râzi: "Sihirbazların, tesiri yıldız-

---

28- Erâcif, urcufe'nin cem'idir. Urcufe uydurma söz, yalan haber demektir. Çoğunlukla erâcif diye cemî halde kullanılır.

lara nisbet etmesi, bunun araştırılıp, sırrının öğrenilmesini önlemek içindi" der.

İşte bu sihirbazların yaptıkları esrarengiz işlere tılsım diyorlardı.

2-Ashâb-ı evhamın ve kuvvetli nefislerin sihri: Buna inananlar, insandaki *"ben"* üzerinde dururlar. Bunun mahiyetini araştırırlar. Ruhceset münasebetini incelerler. Bunlar öyle inanır ki, insan ruhu terbiye ve tasfiye ile güç ve tesir kazanır, başkasının göremeyeceği gizli ve kapalı şeylere ıttıla peyda edebilir, hariçte tesir hâsıl edebilir; böylece kişi istediği birçok şeyleri yapmaya, canlı ve cansız eşya, hayvan ve insan üzerinde kendi bedeninde olduğu gibi, bazı tasarruflarda bulunmaya muktedir olur. İddiayı ileri götürenler bazan yeterince güçlendiği takdirde sırf irade yoluyla bünyenin ve eşkalin değiştirilebileceğini, canlıların öldürülüp ölülerin diriltilebileceğini, icad ve idamın yapılabileceğini söylerler. Bunlar cismânî ahvâlin nefsî ve rûhî ahvâle tâbi olduğu görüşünden hareket ederler. Bu iddiaların bir çoğunda ifrata kaçıldığı açıktır.

Hipnotizma, manyetizma, fakirizm gibi meşguliyetler sihrin bu ikinci grubuna girer.

3- Arzdaki ruhlardan yardım görerek yapılan sihir: Buna azâim veya cincilik de denir. Günümüzde ruh çağırma adı altında icra edilen bir kısım faaliyetler, aslında sihrin bu çeşidine girer. Râzi müteahhir feylesoflardan bazılarının cinleri inkar ettiğini, ancak büyük felsefecilerin böyle bir inkara düşmeyip, cinlerin varlığını kabul ettiklerini belirtir.

4- Tahayyülât ve gözbağlama denen sihir çeşidi: Bu sihir, his yanılmasına dayanır. Buna örfen pek sihir denmez. Her çeşit el çabukluğu, hokkabazlık, numara buraya girer. Trende giderken ağaçların ve telefon direklerinin arka istikametine koşarak gittiklerini zannetmek, hızla, çevrilen fitili daire görmek, su içindeki bir cismin daha büyük görünmesi gibi his yanılmaları nev'inden aldatmacalar bu çeşit sihre girer. Mesela insan zihni bir şeyle meşgul iken başka şeyleri görmeyebilir. Hokkabaz bir şeye dikkatleri çektikten sonra sür'atli bir biçimde bir başka şeyi araya sokarak seyircileri şaşırtabilir.

5- Çeşitli sanat oyunlarına dayanarak yapılan aletlerin yardımıyla ortaya konan acayip işler bu sınıfa girer: Firavun'un sihirbazlarının böyle yaptığı tahmin edilir. Rivâyete göre bunların ipleri değnekleri civa ile îmal edilmiş ve altlarından hararet verilince veya güneşin tesirine maruz kalınca ısınmaya başlayan ipler, değnekler harekete geçip kaymıştır. Günümüzün teknik imkanları bu çeşit şaşırtıcı göste-

riler sergileyecek alet ve imkanları artırmıştır. Mahiyetini bilmeyenleri şaşırtıp sihir tesiri yapacak alete *Fahreddin-i Râzî, Erciyânus el-Mûsıhâr*'ın Berasil kuşunun yavrusunun sesini taklid eden bir heykeli misal verir. Anaç kuşların şefkatini tahrik eden bu ses sayesinde, Erciyânus yavruyu beslemek için pek çok kuşun zeytin tanesi getirip bırakmalarını temin eder. Meselenin mahiyetini bilmeyen halk bunu bir yatırın kerameti telakki eder.

6- Bazı ilaç, ot ve cisimlerin kimyevi hassalarından istifade ederek yapılan sihir: Uyuşturucuların sarhoş etmesi gibi. Bazı cisimlerdeki bu çeşit tesirler inkar edilemez.

7- Kalbi bağlamak sûretiyle sihir: Yani sihirbaz çeşitli şarlatanlık ve dalaverelerle bir kimseyi kendine bağlar, onu sevgi ve korku gibi kuvvetli hislerle tesir altına alır, yapmak istediğini yapar. Sözgelimi *İsm-i Âzamı* bildiğini, cinleri istihdam ettiğini, simya ilmini bildiğini, toprağı altın yapabileceğini vs. söyler, kerâmetten, ticaretten, sanattan, maharetten, menfaatten bahseder, kişiyi kendine bağlayıp aldatır. Pekçok dolandırıcılıklar bu çeşit aldatmacaya dayanır. Bunlara aldanacak saflar, merak sahipleri hiç bir devirde eksik olmaz.

8- Koğuculuk, gammazlık, kışkırtıcılık gibi gizli tezvirat, şantaj vs. akla gelebilecek yollar da bir başka sihir çeşidi olarak gayr-ı meşru işlere vasıta yapılmaktadır."

Fahreddin-i Râzî'den bazı ilavelerle iktibas ettiğimiz bu açıklamalar sihrin şümûlü, çeşitleri ve hatta temelde aldatmaya dayanan gerçek mahiyeti hakkında bir fikir verir.

9- ÇAĞDAŞ SİHİR VE İKİ SÛRENİN MESAJI: Sihir çeşitleri üzerine Fahreddin-i Râzi'den sunduğumuz bu açıklamalardan hareketle şöyle bir sonuca ulaşabiliriz: İslam alimlerinin, insan ruhunda hasıl ettiği tesirle insanların istek, arzu ve düşüncelerini yönlendiren şeylerin hepsine şâmil olan sihir telakkileri içerisinde, günümüzde geliştirilen ve beyin yıkama olarak ifade edilen çeşitli *"propaganda"*, *"reklam"* ve *"telkin"* metod ve vasıtaları da[29] sihir olarak değerlendirilebilir, buna hiçbir dînî engel mevcut değildir. Durum böyle olunca, günümüzde de -geçmiş devirlerde olduğu gibi- geniş çapta sihre yer verildiğini söylemek, insanlığın kaçınılmaz surette sihirbazların sihrine maruz olduğunu, onların ellerinde oyuncak durumuna düştüğünü dile getirmek, fiilî bir gerçeği, belki de insanlığın acınacak feci bir dramını ifade etmek olacaktır.

29– Beyin yıkama vasıtaları deyince, millî dilin kelimelerinde yapılan oyunlar, korku, zulüm, iş hayatı, tahsil hayatı, tefessüh, kültür vs. pek çok şeyi anlamak gerekir.

Geçmiş zamanla hazır zaman arasındaki fark mertlik -riyâkarlık arasındaki farktır: Onlar ismen sihirbaz bilinirlerdi; şimdikiler, artist, sanatkar, yazar, şâir, hatip, karikatürist, mizahcı, politikacı gibi şerefbahş ve hürmetefzun lakablarla anılırlar ve hepsi de serefrâzdır. Bunlar, ideolojik ve ticari gayelerle radyo, televizyon, kitap, dergi, gazete, broşür, afiş gibi -Kur'ânî tabiriyle ukad (düğümler) denen- yayın odaklarına mütemâdî bir üfürme içindedirler.

Öyle ise Kur'ân'ın Muavvizeteyn denen son iki suresini, zamanımızın sihirbazlarına karşı bizleri uyaran iki ilâhî mesaj kabul edip, başta radyo ve televizyon gibi en mühim "neşir düğümleri" olmak üzere her çeşit anti-İslam yayın odaklarına üfleyen sihirbazların şerrine karşı Allah'a sığınmalıyız, tedbirler almalıyız.[30]

Azıcık bir dikkat bu iki sûrenin ne kadar taze bir mesaj olarak bize hitab ettiğini gösterecektir:

"(Ey inanan kişi! şöyle) söyle: "Yaratılanların şerrinden, çöktüğü zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfleyen sihirbazların şerrinden, hased ettiği zaman hasedcinin şerrinden tan yerini ağartan Rabb'e sığınırım" (Felak Suresi).

"(Ey inanan kişi! şöyle) söyle: "İnsanlardan ve cinlerden ve insanların kalplerine vesvese veren o sinsi vesvesecinin şerrinden, insanların ilâhı, insanların hükümrânı ve insanların Rabbi olan Allah'a sığınırım" (Nas Suresi).

SİHRİN HÜKMÜ

Sihir yapmanın, bununla meşgul olmanın hükmü hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Nevevî der ki: "Sihir yapmak haramdır, kebâirden olduğu hususunda icma vardır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sihir yapmayı yedi büyük günahtan biri saymıştır. Bazı sihir var onu yapmak küfürdür, bazısını yapmak büyük günahtır. Sözgelimi, küfrü gerektiren söz ve fiil bulunan sihir küfürdür, böyle olmayan için küfür hükmü verilmez.

Ancak, sihrin öğrenilmesi de öğretilmesi de haramdır. Şayet mahiye-

30– Çeşitli vesilelerle belirttik: Kur'ân-ı Kerîm, öğrettiği dualarla, bizi yapacağımız mühim işlere yönlendirmek ister. Bu dualar, onları, sadece dilimizle okuyup, neticeyi Allah'tan beklememiz için Kur'ân'a girmemiştir. Dualar okunacak, aynı zamanda, o duanın gerçekleşmesi için aklımızın gösterdiği ameller fiilen yapılacak, tedbirler alınacaktır. Sözgelimi, sadedinde olduğumuz sûreler propaganda odaklarının şerrinden Allah'a sığınmayı taleb etmekle, menfi yayınları önlemek, hayatımıza sokmamak, mukabil müsbet yayınlar gerçekleş-tirmek üzere fiiliyâta, gayrete geçmeyi emretmiş olmaktadır.

tinde, küfrü gerektiren bir şey varsa bu küfürdür ve bunu öğrenip öğretene tevbe teklif edilir, tevbe etmezse öldürülür. Tevbe ederse tevbesi kabul edilir. Küfrü gerektiren bir şey olmadığı takdirde azarlanır." *İmam Mâlik,* "sihirbaz, sihri sebebiyle hemen öldürülür, tevbeye de çağrılmaz, zındıklar gibi, derhal ölümüne hükmedilir" der. *Kadı İyâz, İbnu Hanbel* ve birkısım Ashab hep böyle hükmetmişlerdir.

SİHRİ CÂİZ KILAN ŞARTLAR

Yeri gelmişken şunu da belirtelim: Bazı âlimler iki sebebe binaen sihir öğrenmeye cevaz vermişlerdir:

1- İçerisinde küfür olan sihirle, küfür olmayan sihri tefrik için.

2- Kendisine sihir yapılmış olan bir kimseden sihri kaldırmak için.

Birincisi, sadece itikad açısından mahzurludur. İtikad edilmeyince, bir şey hakkında mücerred bilgi edinme yasaklanamaz. Tıpkı putperestlerin putlarına nasıl ibadet ettiklerini öğrenmek gibidir. Zîra, sihirbazın yaptığı şeyin keyfiyetini bilmek, bir fiilin veya bir kavlin hikaye edilip anlatılmasından ibarettir, ama ona girişip onu yapmak başka bir şeydir.

İkincisi ise, bu işin icrası -bazılarının zannettiği üzere- mutlaka bir nevi küfür veya fıskı gerektiriyorsa, hiçbir surette helâl olmaz. Aksi takdirde belirtilen hususdan ötürü câiz olur. *Büyülenen kimsedeki büyüyü çözmek, onu sihirden kurtarmak için yapılan bu mukabil ameliyeye Nüşre denir. Buna da câiz değil diyen olmuşsa da cumhur câiz görür.* Saîd İbnu'l-Müseyyeb'in: "Allah, zarar veren (sihr)i yasakladı, fayda vereni yasaklamadı" dediği rivâyet edilir. Katâde merhum da: "Kişi, kendisine yapılan sihri tedavi edecek kimseyi arar" der. *İbnu'l-Cevzî,* bu ruhsatı şöyle ifade eder: "Nüşre, büyülenmiş, kimsenin büyüsünü çözme meselesinde, Ahmed İbnu Hanbel'e sorulunca: "Bunda bir beis yoktur" cevabını verir. Gerçi *Ebû Dâvud, el-Merâsil*'de Hasan Basrî'nin bir mürseli olarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in النُّشرة من عمل الشّيطان "*Nüşre (büyü bozma) şeytan işidir*" buyurduğunu rivayet etmiştir. Âlimler bu hadisi: "Resûlullah amelin aslına işaret etmiş olmalıdır, çünkü asıl itibariyle bu da sihirdir, hüküm kasda göre değişir, kim bununla hayır kastederse, bu hayırdır, kim de şer kastederse şerdir" diyerek yoruma kavuştururlar. *İbnu Hacer* şu hususa da dikkat çeker: Hasan Basrî'nin hasr ifade eden mürselinin zâhirine göre amel edilmemelidir. Çünkü, sihir bazan, (esas itibariyle meşru olan) rukye, dua ve ta'viz (muska) yoluyla da çözülebilmekte-dir. Öyle ise nüşre iki nev'e ayrılmış olmaktadır:

a) Sihirle yapılan nüşre ki hadisteki yasak buna bakar.

b) Meşru vasıtalarla yapılan nüşre ki, meşru olan nüşre ile de bunlar kastedilir.

Sihre karşı yapılacak mukabil tedavi ameliyesinin (nüşre) müşruiyetine delil olarak gösterilen bir rivayet Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den gelen şu Müslim hadisidir. Der ki: "Benim bir dayım vardı, akrep sokmasına karşı rukye yapardır. Bir ara Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* rukyeyi yasakladı. Bunun üzerine Efendimize gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Siz rukyeyi yasakladınız, ben ise akrep sokmasına karşı rukye yapıyorum" dedi. Dayıma: مَنِ استطاع منكم ان ينفع اخاه فليفعل *"Sizden kim kardeşine faydalı olabiliyorsa onu yapsın" diyerek ruhsat tanıdı."*

Bu meseleyi te'yîd eden bir diğer delil başta Buhârî olmak üzere pek çok hadis kitabında rivayet edilmiş olan العين حقّ *"Göz değmesi haktır"* hadisidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* göz değmesinin hak olduğunu, yani bunun sabit bir vak'a olduğunu ifade buyurmuş ve göz değmesine karşı tedavi yolları tavsiye etmiştir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu meselelerdeki yasaklamasının mahiyeti hususunda bir bilgi edinmek üzere Müslim'in *Avf İbnu Mâlik el-Eşcaî* (radıyallâhu anh)'den kaydettiği şu rivayete nazar edebiliriz: "Biz cahaliye devrinde rukye yapardık. Bir ara: "Ey Allah'ın Resûlü, dedik bu hususta ne dersiniz? (Rukye helâl midir, haram mıdır?)" diye sorduk. Şu cevabı verdi:

"Rukyelerinizi bana arzedin (okuyun bir göreyim, neler okuyorsunuz? Şunu bilin ki,) içerisinde şirke delâlet eden bir ifade olmadıkça rukyelerinizde bir mahzur yoktur."

SİHİR - MÛCİZE - KERAMET

Sihir birçok yönüyle âdetin, normalin dışına çıkan (harika) bir hâdise olması sebebiyle aynı mahiyette olan mucize ve keramete benzer. Âlimler, bunların karıştırılmaması için aradaki farkları belirtmeye ehemmiyet verirler. Bu cümleden olarak Mâzirî şöyle der: "Sihir, mûcize ve keramet arasındaki farka gelince, sihir bir kısım sözler ve fiillerin yardımıyla vukua gelir ve sihirbaz arzusuna ulaşır. Keramet buna muhtaç değildir. Kendiliğinden tevafukan husül bulur. Mûcize kerametten tahaddi (meydan okuma) ile ayrılır." İmâmu'l-Harameyn, sihrin fâsık kimselerin elinde vukua geldiğinde âlimlerin icmasını nakleder. Kerâmet fâsığın elinden zâhir olmaz. Bazı âlimler: "Harikulade hadiseyi değerlendirirken bunu hâsıl eden kimsenin haline bakmak gerekir, eğer bu kimse şeriata

bağlı haramlardan kaçan biri ise ondan zuhur eden harika keramettir, hali böyle değilse sihirdir, şeytanın yardımı gibi sihir çeşitlerinden biriyle husule gelmiştir" derler. Kurtubî, sihri mucize ve kerametten tefrik sadedinde, onun harikuladeliğini şöyle açıklar: "Sihir, bir sanat hilesidir, bu sanat iktisab edilebilir, yani irâdî gayretle kazanılır. Ne var ki sanattaki incelik sebebiyle herkes bunu elde edemez, nadir kimselere müyesser olur. Bunun özü de, eşyanın husûsiyetlerine (havas) vukuf peyda etmek, terkib şekillerini ve sihrin vakitlerini bilmekten ibarettir. Ekserisi de hakikatı olmayan tahayyülât ve dayanağı olmayan vehimlerden ibarettir. Mahiyetini bilmeyenler nezdinde bunlar pek büyük gözükür, tıpkı, Firavun'un sihirbazları hakkında Cenâb-ı Hakk'ın haber verdiği gibi: **"...Sihirbazlar marifetlerini ortaya koyunca insanların gözlerini sihirlediler ve onları ürküttüler, büyük bir sihir yaptılar"** (A'raf 116). Bununla birlikte, onların ipleri değnekleri, ip ve değneklik mahiyetlerinden dışarı çıkmamışlardı."

Kurtubî, sonra şunu ilave eder: "Gerçek şu ki, bazı sihir çeşitlerinin kalplere tesir etme hassası vardır, sevgi ve kin uyandırmak, hayır ve şer atmak gibi; bedenlerde de elem ve hastalıklar hasıl etme gibi. Bu çeşit tesirleri kabul edilirse de sihirbazların sihriyle cansızların hayvana çevrilmesi veya hayvanların cansız eşyaya tahvil edilmesi mümkün değildir, böylesi iddialar merduddur."

SİHRİN KAPASİTESİ

Buraya kadar kaydettiklerimiz, insan üzerinde tesir hâsıl edebilen sihir denen bir gücün varlığını te'yid eder. Kurtubî'den iktibas edilen son paragraf, bu bahsin bir başka meselesine işaret etmektedir: "Sihrin tesir gücü nedir? Sihirle ne gibi tesirler hâsıl edilebilir? Söz gelimi bir eşyanın aynı değiştirilebilir, bir varlık bir başka varlığa inkılâb ettirilebilir mi?"

Bu meseleyi *İbnu Hacer*'in nakline göre âlimler şöyle cevaplar: "Sihir bir tahyil, bir yanıltmadır, gözbağlamaktan ibarettir" diyenler için eşyanın mâhiyetini sihirle değiştirmek mümkün değildir. "Sihrin bir hakikatı vardır" diyenler için mesele ihtilaflıdır: Sihir sadece mizaca tesir ederek bir nevi hastalık mı hasıl eder, yoksa mesela cansız bir cismin hayvan olması veya aksi nev'inden eşyanın tabiatında tahavvüller hâsıl edebilir mi?

Bu meselede cumhurun ittifak ettiği görüş, öncekidir. Yani sihirle, mizacta bir nevi hastalık hâsıl edilebilir, başka değil. Ancak az sayıda bazı âlimler, ikinci görüşü benimsemiştir. Gerçi Allah'ın kudreti nokta-i nazarında mesele açıktır, her şey olabilir. Fakat fiilî durum nokta-i na-

zarından, bu münakaşa konusudur. Zîra bu iddiada bulunanlar iddialarına delil getirememişlerdir. Hattâbî bazılarının, sihri tamamen inkar ettiklerini nakleder. Ancak sihri inkar edenler daha ziyade ehl-i bid'a mensuplarıdır.

Bazı âlimler sihirdeki tesirin Kur'an'da Cenâb-ı Hakk'ın zikrettiğinin ötesine geçemeyeceğini söylemiştir. Bu da, *"Kadınla kocasının arasını açmaktır."* Bu görüşte olanlar: "Zîra, derler sihirle bundan daha ileri tesir elde edilmesi câiz olsaydı, Kur'ân onu da zikrederdi, çünkü Kur'an, bu bahse, sihir mevzuunda mü'minleri ürkütüp caydırmak için yer vermiştir."

KEHÂNET

Sadedinde olduğumuz bölümün başlığında kehânet de yer alır. Bu sebeple bir miktar da bundan bahsetmemiz gerekmektedir.

Kehânet, İbnu Hacer'in tarifiyle, "Gaybı bilme iddiasıdır, bir sebebe istinad ederek arzda vukua gelecek bir şeyi haber vermek gibi. Bunun aslı cinlerin meleklerin konuşmasına kulak kabartıp işittiğini kâhinin kulağına ulaştırmasına dayanır." Bu işle uğraşanlara kâhin denir. Kâhin Lisânu'l-Arap'ta "Gelecek, olacak şeyler hakkında haber veren ve sırları bilme iddiasında bulunan kimse" diye tarif edilir. Lisânu'l-Arap şu bilgileri de sunar: "Bunlardan bazıları, kendilerine haber getiren cinnî yardımcılarının olduğunu zannederler. Bazıları, gaybî şeyleri, bir kısım sebeplerin mukaddematı ile bildiklerini zannederler. Bunlara göre, gaybî işlerin bilinmesinde kendileriyle istidlâl edilen bu mukaddimat, soru soran kimsenin söz, fiil ve hâlinden elde edilir. Bu çeşit kimselere daha ziyade arrâf ismi verilmiştir. Bunlar çalınmış veya kaybolmuş bir şeyin yerini vs.'yi bildiğini iddia eden kimselerdir?" Hadiste gelen: *"Kim bir kâhine veya arrâfa giderse Muhammed'e indirileni inkâr etmiştir"* ifadesi bu mânaya delildir.

Arrâf'a, kâhin dendiği gibi yıldıza bakarak haber verene (müneccim), çakıl yardımıyla gaybı bildirmeye çalışana veya bir başka yola başvurarak ihtiyaçlarını temine çalışana da kâhin denir. el-Câmi'ye göre: "Arap, bir şeyi vukua gelmezden önce îlan eden herkese kâhin demiştir." el-Muhkem'de kâhin, "gayıpla hükmeden" diye tarif edilmiştir.

Ezherî der ki: "Kâhinler Resûlullah'ın gönderilmesinden önce Araplarda pek yaygındı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* peygamber olarak gönderilince semâvât şahaplarla korundu, böylece cin ve şeytanların, semaya giderek kulak hırsızlığı yapıp kâhinlere haber getirmeleri önlendi. Böylece kâhinlik ilmi iptal edildi. Allah, kâhinlerin bâtıllarını, Allah'ın

içerisinde hakla bâtılı ayırmış bulunduğu Furkan'la ortadan kaldırdı. Cenâb-ı Hakk, ihatasından kâhinlerin âciz kaldıkları gaybî ilimlerden dilediğine, Resûl-i Ekremini *(aleyhissalâtu vesselâm)* vahiy yoluyla muttalî kıldı. Allah'a hamd olsun ki, artık günümüzde kehânet kalmamıştır.

İbnu Hacer de cahiliye devrinde kehânetin bilhassa Araplar arasında, peygamberliğin inkıtaya uğramış olması sebebiyle pek yaygın olduğunu belirttikten sonra şu açıklamayı dermeyan eder: "Kehânet bir çok çeşitlere ayrılır:

1- Cinden alınan kehânet: Cinler semaya doğru yükselirler, birbirlerine binerek Mele-i âlâ'ya[31] kadar yaklaşırlardı. Öyle ki oradaki kelamı işitirler, işitilen haberi kendinden sonra gelene duyurur, o da kendinden sonrakine duyurur, böylece haber silsile ile en sonda kâhinin kulağına ulaştırılırdı. Kâhin buna kendisinden de birşeyler ilave ederdi. İslâm gelip, Kur'ân inince, sema şeytanlara karşı koruma altına alındı, üzerlerine şihablar gönderildi."

İbnu Hacer, bu noktada Ezherî'den biraz farklı olarak şöyle devam eder: "Cinlerin bu istihbaratlarından, en üsttekinin, kendisine şihab (göktaşı) gelmezden önce hırsızlayıp, alttakine gönderebileceği yarım yamalak mesmuâtın kâhinlere ulaştırılma imkânı bâki kalmıştır. Nitekim buna şu âyet işâret etmektedir: إلاّمن خطف الْخطْفة فأتْبعه شهاب ثاقب **"Meğer ki (içlerinden) bir çalıp çarpanı olsun. Fakat onu da delip geçen bir alev tâkip etmiştir"** (Saffât 10).

İslâm'dan önce kâhinlerin isabetli ihbarları gerçekten fazla idi. Nitekim Şıkk ve Satîh (ismindeki iki meşhur) ve diğer kâhinlerle ilgili haberler bunu te'yîd eder. Ancak İslâm'dan sonra isabetli haberleri pek nâdir denecek kadar azaldı, hatta nerdeyse tamamen müzmahil oldu diyebileceğimiz bir hale düştü, doğruyu Allah bilir."

Görüldüğü üzere *İbnu Hacer*, cinlerin hâlâ semaya çıkıp haber çalma gayretine düştükleri, nadirattan da olsa, isabetli haberler verebildikleri kanaatindedir, tamamen ortadan kalktığı kanaatinde değil; üstelik buna âyetten de delil göstermektedir.

31– *Mele-i Âlâ:* En yüce cemaat demektir. Bu tabir Allah'a yakın olan büyük meleklerin teşkil ettiği yüce cemaati ifade eder. bunlara *Refîk-i âlâ* dendiği de olmuştur. Allah'ın olmasına hükmettiği işlerin kararı Mele-i Âlâ'ya iner. Duhan suresinin 4. âyetinde bu vak'aya işaret buyrulmuştur: **"Her hikmetli, her mühim iş orada ayırdedilir."** Her ne hususa ait olursa olsun bütün şeriatlerin bu *Mele-i Âlâ*'da kararını bulduğu kabil edilmiştir. Şu halde, cinler ve şeytanlar bedenî letâfetleri sebebiyle bu cemaate yaklaşarak bazı haberleri yarım yamalak da olsa kapıp kâhinlere ulaştırabilmektedirler.

2- Cinlerin dostlarına haber verdiği kayıplarla ilgili kehânetler: Bunlara, umumiyetle insanlar muttalî olamazlar veya yakın olanlar muttalî olsa bile uzak olanlar muttalî olamazlar.

3- Zan, tahmin ve hads'e (sezgiye) dayanan kehânetler: Bu kehânet, içerisine çokça kizb karışsa da Cenâb-ı Hakk'ın bazı insanlara koyduğu bir kuvve'den ileri gelir.

4- Tecrübe ve âdete dayanan kehânet: Burada vukua gelmiş olandan hareketle, meydana geleceği önceden haber verme mevzubahistir. Bu sonuncu kehânet bir bakıma sihre benzer. Bazıları, bu çeşit kehânette zecr (denilen kuş uçurarak hayra veya şerre alamet yakalama), tark (denen çakıl atma) ve nücûm (denilen yıldızlara bakma) gibi başka yollara da başvurarak kehânetini güçlendirmeye yeltenir.

Şer'an bu kehânet çeşitlerinin hepsi mezmumdur.

KEHÂNETİN HÜKMÜ

Kehânetle sihrin hükmü birdir. Dînimiz her ikisini de haram etmiştir. Sadedinde olduğumuz bölümün ikinci hadisinde (yani 2238 numaralı hadis) görüleceği üzere kâhine gidip onu tasdik eden kimsenin kırk gün namazının kabul edilmeyeceği belirtilmiştir. Bazı hadislerde ise, kehânetle ilgili vaîd ve tehdidin müeyyidesi tekfirdir. Yani, kehânetle meşgul olmayı Resûlullah iki müeyyideye bağlamaktadır:

1- Namazın kabul edilmemesi.

2- İmanın kaybedilmesi (tekfir).

Allah'a ve âhirete inanan kimseler için her iki tehdid de ciddi bir müeyyidedir. Şunu da kaydedelim ki, bazı hadislerde sihir ve kehânet yanyana zikredilerek aynı müeyyideye bağlanmış ve aralarında tefrik yapılmamıştır. *İbnu Mes'ud* hadisi olarak *Ebû Ya'lâ*'nın bir tahrici şöyle:

مَن أَتَى عَرَّافًا أوساحِرًا أوكَاهِنًا "Kim bir arrâfa veya sihirbaza veya kâhine gider... ise..."

2237 ١ــ عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ عَقَدَ عُقْدَةً ثُمَّ نَفَثَ فِيهَا فَقَدْ سَحَرَ، وَمَنْ سَحَرَ فَقَدْ أشْرَكَ، وَمَنْ تَعَلَّقَ شَيْئًا وُكِلَ إلَيْهِ]. أخرجه النسائى.

1. (2237)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim (sihir maksadıyla) bir düğüm vurur sonra da onu üflerse sihir yapmış olur. Kim sihir yaparsa

şirke düşer. Kim birşey asarsa, o astığı şeye havale edilir." [Nesâî, Tahrîm 19, (7, 112).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde sihir mânasını taşıyan davranışları yasaklamaktadır. Zîra, herhangi bir iplik alıp buna düğüm atıp, sonra da birşeyler okuyup düğüm üzerine üfleme işi sihirbazların amelidir. Şu halde böyle bir davranışta bulunan, sihirbazların yaptığı işi yapmış olmaktadır. Bu ise, şirk ehlinin amelidir. Zîra, faydalı şeylerin celbi ve zararlı şeylerin def'i ancak Allah'tan bilinir, O'ndan istenir. Düğümlere üflemek suretiyle faydalıyı celp veya zararlıyı defetmek düşüncesi, Allah'a inanıp O'na tevekkül eden kimseye yakışmaz, ancak müşriklere yakışır. Hadis şöyle de yorumlanmıştır: "Bu davranışıyla ondan gerçek te'sir olacağına itikad etmişse bu şirk olur." Bazı âlimler: *"Maksad şirk-i hafî'dir, zîra tevekkül ve Allah'a itimad terkedilmiş olmaktadır"* demiştir.

2- Birşey asma meselesine gelince, bununla büyüklerin veya küçüklerin boyunlarına fayda maksadıyla asılan muska, nazarlık gibi şeyler kastedilmiştir. Zînet için takılan şeyler buraya girmez. Bazı âlimler bundan maksad: *"Cahiliye devrinde boncuklardan, vahşi hayvanların tırnak ve kemiklerinden mâmul kolyelerdir"* der ve hadiste gelen yasağı oldukça kayıtlar. Bunlara göre, Kur'ân âyetlerinde Allah'ın isimlerinden yazıp asılacak muskalar bu yasağa girmezler. Hatta bunlar câizdir. Nitekim, *Abdullah İbnu Amr*'ın çocuklara bu çeşit şeyler astığı rivâyet edilmiştir. Bazı âlimler de: "Burada takbih edilen husus faydanın celbine ve zararın def'ine inanılarak yapılan asmadır, değilse teberrük gayesiyle yer verilen asmalarda mahzur yoktur, câizdir" demiştir. *Ebû Bekr İbnu'l-Arabî: "Kur'an'(dan bir şeyler yazıp) asmak sünnet yolu değildir, bu husustaki sünnet, asma değil zikirdir"* der.

"Kim bir şey asarsa, o astığına havale edilir" ibaresi, *Cenâb-ı Hakk*'ın yardımından mahrum kalır" mânasında yer verilen bir kinaye olarak da değerlendirilmiştir.

2238 ٢ – وعن صَفِيَّةَ بنت أبى عبيد عن بعض أزواج النبى ﷺ قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أَتَى عَرَّافاً فَسأَلَهُ عَنْ شَيْءٍ فَصَدَّقَهُ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلاَةٌ أَرْبَعِينَ يَوْماً]. أخرجه مسلم.

2. (2238)- *Safiyye Bintu Ebî Ubeyd,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâklerinden naklen anlatıyor: "Resûlulah *(aleyhissalâtu*

vesselâm) buyurdular ki: *"Kim bir arrâfa (kâhine) gelir, birşeyler sorar ve söylediklerine de (inanıp) onu tasdik ederse, kırk gün namazı kabul edilmez."* [Müslim, Selâm 125, (2230).]

AÇIKLAMA:

Arrâf, kâhinlerden biridir, yani gaybı bilme iddiasında bulunan kimse. Böyleleri müneccim, kâhin, arrâf gibi farklı isimlerle yâd edilse de haklarında verilen hüküm aynıdır. Mamafih arrâf, çalınan, kaybolan malların yerini bildiğini söyleyen kimselere de denmiştir. Böylelerine bazan cinci de denir.

Gaybı bilmek Allah'a mahsustur. Bu, âyetlerle te'yid edilen bir husustur. Öyle ise gaybı bilme iddiası Kur'an'la mübareze gibi ciddî bir mâna taşır. Hal böyle olunca, bir mü'minin ciddi ciddi kâhine uğraması, onu dinleyip inanması, tasdik etmesi hiçbir sûrette îmanı ile bağdaşmaz, mü'minlik edebine uymaz.

Âlimler, arrâfa gidip, onu tasdik edenlerin namazının kabul edilmemesinden maksadı, namazın sevabından mahrum kalması olduğunu belirtirler. Yani, böyle birisi kâfir olmuş değildir. "Kırk gün boyu kıldığı namaz makbul değildir, bunu iâde etmesi gerekir" diye bir hükme varılmamıştır. "Kırk gün boyu, kıldığı namazların sevabından mahrum kalacaktır" demektir. Ulema bu hususta müttefiktir. Nitekim, gasbedilen bir yerde namaz kılmak da mekruhtur, fakat iâdesi gerekmez.

Şunu da belirtelim ki: Kâhine gitmenin müeyyidesi bazı hadislerde namazın kabul edilmemesi ile müeyyideye bağlanırken, bazı hadislerde tekfir ile müeyyideye bağlanmıştır. Bu durum, kâhine gidenlerin iki halde olmalarına hamledilmiştir. Taberânî'nin bir rivâyeti bu iki hâle parmak basar: *"Kim bir kâhine uğrar ve onun söylediklerini tasdik ederse Muhammed'e indirilenden berî olur, kim de kâhine gelir ve fakat söylediklerini tasdik etmezse kırk gün namazı kabul edilmez."*

2239 ٣– وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [سُحِرَ رسولُ الله ﷺ حتّى إنّه لَيُخَيَّلُ إليه أنّه فعل الشيء وما فعله. حتى إذا كان ذات يومٍ وهو عندى دعا الله ثم دعاه! ثم قال: أشعرتِ يا عائشةُ أنّ الله تعالى قد أفتاني فيما استفتيته فيه؟ قلتُ: وما ذاك يا رسول الله؟ قال: جاءني رجلان فقعد أحدهما عند رأسي والآخر عند رجلَيَّ فقال أحدهما لصاحبه: ما وجع الرجل؟ قال: مطبوبٌ. قال: ومن طبّه؟ قال: لبيد بن

الأعْصَمِ الْيَهُودِيُّ مِنْ بَنِي زُرَيْقٍ. قَالَ: فِيمَاذَا؟ قَالَ: فِي مُشْطٍ وَمُشَاطَةٍ وَجُفِّ طَلْعَةٍ ذَكَرٍ. قَالَ: فَأَيْنَ هُوَ؟ قَالَ: فِي بِئْرِ ذَرْوَانَ. فَذَهَبَ ﷺ فِي أُنَاسٍ مِنْ أَصْحَابِهِ إِلَى الْبِئْرِ فَنَظَرَ إِلَيْهَا وَعَلَيْهَا نَخْلٌ. ثُمَّ رَجَعَ إِلَى عَائِشَةَ فَقَالَ. وَاللهِ لَكَأَنَّ مَاءَهَا نُقَاعَةُ الْحِنَّاءِ، وَلَكَأَنَّ نَخْلَهَا رُؤُسُ الشَّيَاطِينِ. قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: أَفَأَخْرَجْتَهُ؟ قَالَ لاَ: أَمَّا أَنَا فَقَدْ عَافَانِي اللهُ تَعَالَى وَشَفَانِي وَخَشِيتُ أَنْ أُثِيرَ عَلَى النَّاسِ مِنْهُ شَرّاً، وَأَمَرَ بِهَا فَدُفِنَتْ]. أخرجه الشيخان.

« المَطْبُوبُ » المسحور.

« وَالْمُشَاطَةُ » ما يخرج من الشعر. إذا مُشِطَ.

« والجُفُّ » وِعَاءُ الطَّلْعِ، وَغِشَاؤُهُ الذي يَكُنُّهُ.

« وذَرْوَانُ » بئر في بني زريق.

3. (2239)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e (yahudîler tarafından) sihir yapıldı. Öyle ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yapmadığı bir şeyi yaptım vehmine düşüyordu. Bir gün benim yanımda iken Allah'a dua etti, sonra tekrar dua etti. Ve dedi ki:

"Ey Âişe, hissettin mi, sorduğum hususta Allah bana fetva verdi?"

"Hangi hususta Ey Allah'ın Resûlü?" dedim.

"İki kişi bana gelip, biri başucumda, diğeri de ayak tarafımda oturdu. Biri diğerine:

"Bu zatın rahatsızlığı nedir?" dedi. Öbürü:

"Büyüdür!" dedi. Önceki tekrar sordu:

"Kim büyüledi?" Diğeri:

"Lebîd İbnu'l-A'sam adındaki Benî Züreykli bir yahudî" diye cevap verdi. Öbürü:

"Büyüyü neye yaptı?" dedi. Arkadaşı:

"Bir tarakla saç döküntüsüne ve bir de erkek hurma tomurcuğunun içine!" cevabını verdi. Diğeri:

"Pekala, şimdi nerede?" diye sordu. Arkadaşı:

"Zervân kuyusunda!" cevabını verdi."

Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ashâbından bir grupla birlikte (radıyallâhu anhüm) kuyuya gitti, ona baktı, kuyunun üzerinde bir hurma vardı. Sonra benim yanıma dönüp:

"Ey Âişe! Allah'a yemin olsun, kuyunun suyu sanki kına ıslatılmış gibi (bulanık) ve (o kuyu ile sulanan) hurma ağaçlarının başları da sanki şeytanların başları gibiydi!" dedi. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü! Onu (kuyudan) çıkardın mı?" diye sordum.

"Hayır" dedi ve ilave etti:

"Bana gelince, Allah bana âfiyet lûtfetti ve şifa verdi. Ben ondan halka bir şer gelmesine sebep olmaktan korktum!"

Resûlullah onun gömülmesini emretti ve yere gömüldü".[32] [Buhârî, Tıbb 47, 49, 50, Cizye 14, Edeb 56; Müslim, Selâm 43, (2189).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise, hicretin yedinci senesinde Medîne'de cereyan etmiştir. Vak'a çeşitli tarîklerden bazı farklı teferruatlarla rivâyet edilmiştir. Sahiheyn dışında başka kaynaklarda da yer alır. Câmi'u'l-ma'mer'den yapılan mûteber bir rivâyete göre Resûlullah altı ay kadar yapılan bu sihrin tesirinde kalıp ızdırabını çekmiştir.

2- Ehl-i Bid'aya mensup bazıları bu hadisi inkar etmiş, delil olarak şu mülahazayı ileri sürmüştür. "Bu, peygamberlik makamına uymayacak bir haldir. Resûlullah'ın sihre uğradığını kabul etmek, şeriatına şüphe sokar, bu husustaki bütün rivâyetler bâtıldır... Hz. Peygamber'e sihir yapılabileceğini câiz addetmek, getirdiği bütün ahkâma olan itimadı ortadan kaldırır. Çünkü bu durumda, O'nun Cebrâil'i görmediği halde gördüğünü zannetmesi, kendisine vahiy gelmediği halde vahiy geldiğini zannetmesi ihtimal dahiline girer."

Mâzirî bu mülahazaların bâtıl ve merdud olduğunu belirtir ve devamla şunu söyler: "Çünkü, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 'ın Cenâb-ı Hakk'tan naklettiği meselelerdeki sıdkı hususunda ve tebliğâtında ismete (ilâhî korunmaya) mazhar olduğu hususunda delil ikame edilmiştir. Pek çok mûcize onun tasdik edildiğine kesin delillerdir? Aksine

---

32– Müslimin rivâyetinde Hz. Âişe: *"Onu yaktırmadın mı?"* diye sorar. Buhârî'nin bir rivâyetinde "çıkartmadın mı?" şeklindedir. Teysîr'de "çıkarmadın mı?" şeklindedir. İmla hatasına hükmedemedik.

delili tecviz etmek bâtıldır. Ancak asıl gönderiliş gayesinin dışında kalan ve peygamberliği de ilgilendirmeyen bir kısım dünyevî umûra, bir insan olarak Hz. Peygamber dahi mâruzdur, hastalıklar gibi. Öyle ise, herhangi dünyevî bir meselede -O'nun dînî meselelerdeki ismetine rağmen- hakikati olmayan bir zanna düşürülmesi akıldan uzak değildir." Mâzirî ilaveten der ki: "Esasen Resûlullah'ın zanna düşürüldü dendiği husus, bazı rivâyetlere göre "zevceleriyle temasta bulunmadığı halde temasta bulundu" zannına düşmüş olmasıdır. Bu çeşit zanlara rüyada, insanlar sıkça düşer, uyanık halde düşmesi de imkandan uzak değildir."

3- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelen iki kişiden maksad, iki melektir: Cebrâil ve Mîkâil (aleyhimasselâm). Rivâyetler, baş tarafta duranın Cebrâil, ayak tarafında duranın da Mikâil olduğunu ifade eder.

4- Bazı rivâyetlerde vak'a daha teferruatlı anlatılmıştır. Bunlardan birinde gelen ziyade burada kayda değer: ... hurma tomurcuğunun içerisinde mumdan bir timsal vardı. Bu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın timsali idi. Timsâle batırılmış iğneler vardı. Ayrıca üzerine onbir adet düğüm vurulmuş bir de kiriş vardı. Bunun üzerine Cebrâil, Muavvizeteyn suresini indirdi. Bunlardan bir âyet okudukça bir düğüm çözüldü, bir iğne çıkarıldıkça onun elemini hissetti. Bunlar tamamlanınca rahatladı." Bir rivâyette "Cebrâil'in Muavvizeteyn'i getirerek; düğümleri çözdükçe bir ayet okunmasını emrettiği, bunun üzerine Resûlullah'ın okumaya ve çözmeye başladığı; bu iş tamamlanınca bağlardan kurtulmuş gibi rahatlayıp kalktığı" belirtilir.

5- Bazı rivâyetlerde kızıl, bazılarında yeşil olduğu ifade edilen kuyu suyundaki renkliliği, Kurtubî, uzun müddet kalması sebebiyle çirkinleşmesi veya içerisine atılan sihir malzemeleri sebebiyle husûle gelen renk değişikliği ile îzah eder.

6- Kuyu suyundan beslenen ağaçların başlarının şeytan başına teşbihi, çirkinliği ifade içindir. Kur'ân-ı Kerîm'de zakkum ağacının başı da şeytanların başına teşbih edilmiştir. Lügatciler Arap dilinde, bir şeyin çirkinliğini ifade için şeytana nisbet edildiğini belirttiler.

7- *Hz. Peygamber*'in büyü malzemesini kuyudan çıkarma teklifine "Ben ondan halka bir şer gelmesinden korktum" diye cevap vermiş olması bazı yorumlara sebep olmuştur. Nevevî: "Bu korku ümmetin sihirle meşgul olması, onların bunu öğrenmeye kalkmaları korkusundur; bu, fesat korkusuyla maslahatı terketme bâbına girer" der.

8- Sihirbaza Hz. Peygamber'in ceza vermediği anlaşılmaktadır. Bir

rivâyette: "Resûlullah Lebid'i getirtti, o da suçunu itiraf etti, bunun üzerine Efendimiz affetti" denir. Bir rivâyette: "Resûlullah: "Bunu niye yaptın?" diye sormuş, şu cevabı almıştır:

"Para sevgisi sebebiyle!"

Bazı rivâyetlerde Lebid'in ölümle cezalandırıldığı da ifade edilmişse de Kurtubî, Resûlullah'ın, onun katli halinde çıkabilecek fitneyi önlemek veya İslam'a girmekten bazılarını ürkütmemek düşüncesiyle öldürmekten vazgeçmiş olmasının daha makul olduğunu belirtir. Nitekim Resûlullah, halkın: "Muhammed arkadaşlarını öldürüyor" diye dekikodu yapmaması için münâfıkları öldürmekten vazgeçmiştir.

9- *Hz. Âişe* büyü vak'asını anlatırken mühim bir noktaya dikkat çeker: Resûlullah sıhhatinin bozulduğunu hissedince duayı artırmış, hemen bir tedavi arama cihetine gitmeden dua yoluyla bundan kurtulmak istemiş ve mütemadiyen dua etmiştir. Nevevî rivâyetteki bu açıklamaya dayanarak: "İnsanın başına hoşlanmadığı bir şey geldiği zaman tekrar tekrar dua okumak müstehabtır" hükmünü çıkarır. *İbnu Hacer,* hadisin bütününden çıkan hükmü şöyle değerlendirir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu kıssada hem tefviz (tevekkül ve Allah'a bırakma) ve hem de esbaba teşebbüs olmak üzere her iki metoda da başvurmaktadır. Şöyle ki: Hastalığın bidayetinde işini Allah'a teslim ederek tefviz'de bulundu. Böylece belaya sabrederek ücret almayı düşünmüştü. Sonra rahatsızlık halinin devam ettiğini, (şifayab olmadığını) görünce, bunun devamı halinde ibadetlerini yapamayacak kadar zayıflayacağından korkarak, tedaviye, sonra da duaya yöneldi. Bu makamlardan herbiri, kemâle ermede gayedir.

2240 ٤ – وعن زيد بن أرقم رضي الله عنه قال: [سُحِرَ النَّبىُّ ﷺ فاشْتَكَى لذلكَ أيّاماً. فأتاه جبْرِيلُ فقالَ إنَّ رجلاً من اليهودِ سحرَكَ، عقدَ لكَ عُقَداً في بئرِ كذَا وكذا. فأرْسَلَ رسولُ الله ﷺ عليّاً رضي الله عنه. فاستخْرجها فحلَّها. فقامَ ﷺ كأنّما نَشِطَ منْ عِقالٍ. فما ذكرَ ذلكَ اليهوديّ ولا رآه في وجْهِه قطّ]. أخرجه النسائي.

4. (2240)- *Zeyd İbnu Erkam* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sihir yapıldı. Bu yüzden günlerce hasta düştü. Sonunda Cebrâil aleyhisselâm gelerek:

"Seni yahudilerden bir adam sihirledi. Yaptığı sihir düğümünü falanca kuyuya attı" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Ali (radıyallâhu anh)'yi (bu maksadla oraya) gönderdi. Ali (radıyallâhu anh)

düğümü oradan çıkarıp çözdü. (Sihir çözülünce) Aleyhissalâtu vesselâm, bağdan kurtulmuş gibi kendine geldi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu, o yahudîye zikretmedi ve onun yüzünü de hiç görmedi." [Nesâî, Tahrîm 20, (7, 112-113.)]

İÇECEKLER BÖLÜMÜ

(Bu bölümde iki bâb vardır)

BİRİNCİ BÂB

İÇME ÂDÂBI

(Bu bâb altı fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

AYAKTA İÇMENİN HÜKMÜ VE BUNUN CEVAZI

İKİNCİ FASIL

KAPLARIN AĞZINDAN İÇMENİN HÜKMÜ

ÜÇÜNCÜ FASIL

İÇERKEN NEFES ALIP VERMEK

DÖRDÜNCÜ FASIL

İÇENLERİN ÖNCELİK SIRASI

BEŞİNCİ FASIL

KAPLARIN AĞIZLARININ ÖRTÜLMESİ

ALTINCI FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

İKİNCİ BÂB

ALKOLLÜ İÇKİLER VE ŞIRALAR

(Bu bâb altı fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

HER SARHOŞ EDİCİ HARAMDIR

İKNCİ FASIL

ALKOLLÜ İÇKİNİN TAHRİMİ, İÇENİN ZEMMİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

İÇKİNİN TAHRİMİ VE YAPILDIĞI MADDELER

DÖRDÜNCÜ FASIL

HARAM VE HELÂL OLAN ŞIRALAR

BEŞİNCİ FASIL

HARAM VE HELÂL OLAN KAPLAR

ALTINCI FASIL

BAZI İLAVELER

UMUMÎ AÇIKLAMA

İnsan olarak, hayatımızı yakından ilgilendiren şeylerden biri içeceklerimizdir. İçecek deyince sadece meşrubât kelimesiyle ifade edilen gayr-i zarurî şeyleri kasdetmiyoruz. Buna su gibi zarurî içeceğimiz dahil olduğu gibi serinletici, ferahlatıcı, iştah açıcı, hazmettirici, şifa verici vs. nev'inden çeşitli meyve suları, şıralar, şerbetler, maden suları, ayran, çay, kahve, şurup... hepsi dahildir. Hatta dînen haram edilmiş olan sarhoş edici alkollü içkiler de buraya dahildir.

Cennet nimetleriyle ilgili birçok Kur'ânî tasvirlerin, cennetteki içeceklerimize yer vererek onların isimleri, vasıfları, kapları ve onlardan istifade şekilleri üzerinde mükerrer teferruatlara inmiş olması da içecek meselesinin insan hayatındaki ehemmiyetini görteren bir delil teşkil etmektedir.[33]

Hayatımızın en tâlî meselelerine bile yer verip açıklık getiren, o hustaki en doğruyu, en sağlıklı tarzı ve rüşdü beyan eden dînimizin içecek gibi son derece ehemmiyetli, her günümüzü ilgilendiren bir meselede daha çok rehberlik edeceği açıktır. Gerçekten de İslâm dîni içeceklerimiz hususunda pek çok teferruâta şâmil hükümler getirmiş, âdâblar beyan etmiştir. Sözgelimi, neler içilir, neler içilmez? İçilenler nasıl ve ne miktarda içilmelidir? İçeceklerimizin vasıfları neler olmalıdır? Ayakta mı, oturarak mı içmeliyiz, kaç yudumda içmeliyiz? Bir solukta içmenin faydası mı var, zararı mı? Aç karna mı, tok karna mı içmeli?... Soruları daha da artırabiliriz. Bunların cevabı "İslâm'a has içme" ve "müslüman içecekler"in mahiyetini ortaya koyar.

İçeceklerimizle ilgili meselelere hem iki cihanımızın da rehberi olan

33– Şu âyetlere bakılabilir: [Saffât 46, Vâkıa 18; Tûr 19, 23; İnsân 5, 6, 17; Nebe 34; Mutaffifîn 28, Hâkka 24; Mürselât 41,43; Muhammed 15; Hicr 45; Duhân 52; Zâriyât 15 vs.]

Kur'ân-ı Kerîm'de, hem de sevgili Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hadislerin de yer verilmiştir. Kütüb-i Sitte mecmuâlarının her birinde istisnasız *Kitâbu'l-Eşribe* bölümleri vardır. Diğer tanınmış hadis kitaplarımızda da aynı şekilde içeceklerle ilgili bölümler yer alır, zîra bu mevzuda pek çok hadis vârid olmuştur.

Şu halde İslâm'ımızın kemâli, içeceklerle ilgili ahkâm ve âdâbı bilip onlara riâyet etmemize bağlıdır.

BİRİNCİ BÂB
İÇME ÂDÂBI

(Bu bâb altı fasıldır)

BİRİCİ FASIL

AYAKTA İÇMENİN HÜKMÜ VE BUNUN CEVAZI

İKİNCİ FASIL

KAPLARIN AĞZINDAN İÇMENİN HÜKMÜ

ÜÇÜNCÜ FASIL

İÇERKEN NEFES ALIP VERMEK

DÖRDÜNCÜ FASIL

İÇENLERİN ÖNCELİK SIRASI

BEŞİNCİ FASIL

KAPLARIN AĞIZLARININ ÖRTÜLMESİ

ALTINCI FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

AYAKTA İÇMENİN HÜKMÜ

A) CEVAZ İFÂDE EDEN HADİSLER

2241 ١ - عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [سَقَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ مِنْ ماءِ زَمْزَمَ فَشَرِبَ وَهُوَ قائِمٌ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

وفي رواية: «اسْتَسْقَى وَهُوَ عِنْدَ البَيْتِ فَأَتَيْتُهُ بِدَلْوٍ».

وزاد في رواية: «فَحَلَفَ عِكْرِمَةُ ما كانَ يَوْمَئِذٍ إلاَّ على بَعِيرٍ».

1. (2241)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a zemzemden sundum, ayakta olduğu halde içti." [Buhârî, Eşribe 16, Hacc 76; Müslim, Eşribe 120, (2027); Tirmizî, Eşribe12, (1883); Nesâî, Hacc 165, (5, 237).]

Bir rivâyette: "Resûlullah Beytullah'ın yanında iken su istedi, ben ona bir kova getirdim" denmiştir.

Bir diğer rivâyette şu ziyade gelmiştir: "İkrime o gün (Resûlullah'ın) deve üzerinde olduğu hususunda yemin etti."

2242 ٢- وفي رواية الترمذي والنسائي [شَرِبَ رسولُ الله ﷺ مِنْ زَمْزَمَ وهُوَ قائِمٌ].

2. (2242)- *Tirmizî* ve *Nesâî*'nin bir rivâyetinde şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zemzemi ayakta içti."

2243 ٣- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كُنَّا نَأْكُلُ على عَهْدِ رَسُولِ الله ﷺ. وَنَحْنُ نَمْشِي وَنَشْرَبُ وَنَحْنُ قِيامٌ]. أخرجه الترمذي وصححه.

3. (2243)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde yürürken yer,ayakta iken içerdik." [Tirmizî, Eşribe 11, (1881); İbnu Mâce, Et'ime 25, (3301).]

AÇIKLAMA:

Müteâkiben (2245-2246. nci hadisler) görüleceği üzere, bir kısım hadisler yürürken yemeyi ve ayakta su içmeyi yasaklarken, bazı hadisler bunların cevazını ifade etmektedir. Âlimler rivâyetlerde ortaya çıkan bu farklı durum üzerine değişik fikirler ileri sürmüşler, münakaşalar etmişlerdir. Sadedinde olduğumuz *İbnu Abbâs* hadisini *Buhârî*'nin Kitâbu'l-Eşribe'de الشُّرْب قائِماً "Ayakta içmek" şeklinde isimlendirdiği bir bâbta kaydetmiş olmasını İbnu Battal şöyle yorumlar: "Buhârî, bu başlıkta işaret eder ki, ayakta içmenin mekruh olduğunu ifade eden rivâyetler, nezdinde sahih değildir." "Buhârî'ye göre ihtilaf halinde hüküm sabit olmaz" diyerek *İbnu Battal*'a katılmayanlar olsa da ayakta su içmeye veya yürürken yemeye âlimler haram dememişler, bu bâbta gelen nehyi kerahet-i tenzihiyeye hamletmişlerdir. Ayakta su içmenin cevâzıyla ilgili olarak Hz. Ali'den, *İbnu Ömer*'den, *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* ve diğer bir kısım başka sahabilerden (radıyallâhu anhüm ecmaîn) rivâyetler gelmiştir. *Hz. Enes'* in bir rivâyetine dayanan *Hasan Basrî, İbrahim Nehaî* ve *Katâde* gibi bazı selef büyüklerinden de ayakta su içmenin mekruh olduğu hükmü rivâyet edilmiştir.

Şu halde esas olan *cevaz maal kerâhedir.*

2244 ٤ - وعن مالك: [أنّه بلغه أنّ عمر وعثمان وعليًا رضي الله عنهم كانوا يشربون قياماً].

4. (2444)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre *Hz. Ömer, Hz. Osman* ve *Hz. Ali* (radıyallâhu anhüm) ayakta oldukları halde (su) içiyorlardı." [Muvatta, Sıfâtu'n-Nebî 13, (2, 925).]

AÇIKLAMA:

Burada büyük Sahabinin ayakta içtiği görülmektedir. Bu rivâyet, her ne kadar *İmam Mâlik*'in belâgâtından (yani muallak olarak zikrettiği) hadislerinden biri ise de hadis sahihtir, çünkü onun belağlarının sahih olduğunda ulema tahkike dayanarak ittifak etmiştir. Üstelik, başka sahabelerin de ayakta içtiklerine dair rivâyet gelmiştir. Sözgelimi, Muvatta'nın aynı bâbta kaydettiği örnekler arasında *Abdullah İbnu Ömer, Abdullah İbnu Zübeyr*'in de ismi geçer, bunlar da ayakta içmişlerdir. Ayrıca *Hz. Âişe* ve *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallâhu anhümâ)'ın da bunda bir beis görmediklerine dair rivayet mevcuttur.

Zürkânî, Hz. Ebû Bekr'in de ayakta su içtiğine dair Cübeyr İbnu Mut'im rivâyetini zikrettikten sonra şöyle der: "Bu rivâyette ayakta su

içmenin kerâhetsiz cevazına dair delil vardır. Nitekim şu da sahih rivâyetlerden biridir:

عَلَيْكُمْ بِسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ مِنْ بَعْدِى عَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ وَاقْتَدُوا بِاللَّذِينَ مِنْ بَعْدِى أَبِى بَكْرٍ وَعُمَرَ

"Benden sonra Hulefâ-i Râşidîn'in sünnetine uymanız gerekir. Onların sünnetine dört elle sarılın. Benden sonra bilhassa ikisine uyun: Ebû Bekir ve Ömer."

Ayakta içmeyi men eden hadisler de var, onlar ve gerekli açıklamalar müteâkiben zikredilecek.

B) AYAKTA YEYİP İÇMEKTEN MEN EDEN HADİSLER

2245 ١- عن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [نَهىٰ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنِ الشَّرَابِ قَائِماً، قِيلَ لأَنَسٍ: فَالأَكْلُ؟ قَالَ ذٰلِكَ أَشَدُّ، أَوْ قَالَ: أَشَرُّ وَأَخْبَثُ]. أخرجه مسلم والترمذي، وأخرجه أبو داود بدون ذكر الأكل.

1. (2245)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh): "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayakta içmeyi yasakladı" demişti. Kendisine:

"Ya yemek? (Bu husustaki hüküm nedir)" diye soruldu.

"Bu daha şiddetle yasaktır!" dedi veya şöyle dedi.

"Bu daha şerli, daha kötü!" [Müslim, Eşribe 113. (2024); Tirmizî, Eşribe 11, (1880); Ebû Dâvud, Eşribe 13,)3717.]

2246 ٢- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَشْرَبَنَّ أَحَدُكُمْ قَائِماً، فَمَنْ نَسِىَ فَلْيَسْتَقِئْ]. أخرجه مسلم.

2. (2246)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular:

"Sizden kimse sakın ayakta içmesin. Kim unutarak içerse hemen kussun." [Müslim, Eşribe 116, (2026).]

AÇIKLAMA:

Son iki hadis, öncekilerin zıddına, ayakta yeyip içmeyi yasaklamaktadır. Bu mevzuda başka rivâyetler de mevcuttur. Şu halde yasak tenzihî bir kerâhet ifade etmektedir.

İKİNCİ FASIL

KAPLARIN AĞZINDAN İÇMEK

A) CEVAZ İFADE EDEN HADİSLER

2247 ١ – عن كبشة الأنصارى رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [دَخَلَ على النَّبِيُّ ﷺ فَشَرِبَ مِنْ في قِرْبَةٍ مُعَلَّقَةٍ قَائِماً، فَقُمْتُ إلى فَمِهَا فَقَطَعْتُهُ]. أخرجه الترمذي.

وزاد رزين: [فَاتَّخَذتُهُ رَكْوَةً أَشْرَبُ فِيهَا]. «الرَّكْوَةُ»: دلو صغير يشرب منه.

1. (2247)- *Kebşetu'l-Ensârî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanıma girmişti. (Duvarda) asılı olan bir kırbanın ağzından ayakta su içti. Ben hemen kırbaya gidip ağzını kestim." [Tirmizî, Eşribe 18, (1893); İbnu Mâce, Eşribe 21, (3423).]

Rezîn şu ziyadeyi ilave etmiştir: "... (Kestiğim bu kısmı) su içerken kullanmak üzere husuŝî bir maşraba yaptım."

2248 ٢ – وعن عيسىٰ بن عبدالله رجلٍ من الأنصارى عن أبيه: [أنَّ رَسُولَ الله ﷺ دَعَا يَوْمَ أُحُدٍ بِإدَاوَةٍ، فقَالَ. اُخْنُثْ فَمَ الإدَاوَةِ، فَفَعَلْتُ، فَشَرِبَ مِنْ فَمِهَا]. أخرجه أبو داود.

«الإدَاوَةُ»، كالرّكوة. وقيل: هى السطحية.

2. (2248)- Ensardan bir zât olan Îsa İbnu Abdillah, babasından naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud günü bir su kabı istedi. (Kap gelince):

"Kabın ağzını dışa kıvır!" dedi, ben de kıvırdım. Sonra kabın ağzından su içti." [Ebû Dâvud, Eşribe 15, (3721).]

AÇIKLAMA:

1- Vak'a Uhud savaşının yapıldığı gün cereyan etmiştir. Resûlullah'a

getirilen su kabının deriden mamul (kırba) nev'inden bir şey olduğu anlaşılıyor. Zira toprak veya madeni kabın ağzını kavırmak mevzubahis olamaz. Zaten o devirde kullanılıştaki pratiklik sebebiyle su kabı olarak deriden mamul kırbalar kullanılmaktadır. Bunlar hayvan derisinden yapılan günümüzdeki küçük boy tulukları andırmalıdır. İçerisinde akıcı olmayan şeyler-yani kurular- korunduğu takdirde dağarcık deriz. Şu halde bu kırbalar bir nevi dağarcıktır. *İbnu Hacer*'in açıklamasına göre deriden mamul su kapları (eskıya) tuluk gibi büyük veya - Toroslarda söylendiği üzere- yannık gibi küçük de olsa aynı isimle anılmaktadır.

2- Şârihlerden bazıları zikri geçen su kabının ağız kısmının dışırıya doğru kıvrılmasını, bu kısmın kokmuş olabileceği ihtimaline dayandırır. Bazısı da "suyun, içen üzerine sıçramasını önlemek için" kıvırmaya yer verildiğini, kırbanın ağız kısmı bükülerek, bir nevi su bardağı şekli verilerek, suyun hasıl edilen çukurdan içildiği de belirtilmiştir. Zira ihtinas bükmek, kıvırmak, kırmak gibi muhtelif mânalara gelmektedir.

B) SU KABININ AĞZINDAN İÇMEYİ YASAKLAYAN HADİSLER

2249 ١ – عن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ اخْتِنَاثِ الأَسْقِيَةِ أَنْ يُشْرَبَ مِنْ أَفْوَاهِهَا].

«وَاخْتِنَاثُهَا»: أن يقلب رأسها فيشرب منه. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

1. (2249)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* su kaplarının ağzından içmek için ağızlarının dışa kıvrılmalarını yasakladı." [Buhârî, Eşribe 23, Müslim, Eşribe 111, (2023); Ebû Dâvud, Eşribe 15, (3720); Tirmizî, Eşribe 17, (1891).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *ihtinas* bazı farklı tefsirlere mazhar olmuştur. Eğmek, bükmek, kıvırmak, kırmak mânaları verilirken "kabın baş kısmının ters çevrilmesi" diye de yorum yapılmıştır.

Bu hadis, suyu, kabın ağzından doğrudan içmeyi yasaklamaktadır. Dolayısıyla avuç, maşraba, bardak gibi büyük kapla araya girecek bir vasıta ile içilmesi tavsiye edilmiş olmaktadır. Bu yasağın konmasına sebep olan bir durum *Ebû Bekir İbnu Ebî Şeybe*'nin Müsned'inde rivâyet edilmiştir. Rivâyete göre, bir adam su kabının ağzından su içer. Bu esnada ince bir yılan midesine kayar. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* suyun, kabın ağzından içilmesini yasaklar.

ÜÇÜNCÜ FASIL

İÇERKEN NEFES ALIP VERMEK

2250 ١- عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ تَشْرَبُوا وَاحِداً كَشُرْبِ الْبَعِيرِ، وَلكِنِ اشْرَبُوا مَثْنَىٰ وَثُلاَثَ، وَسَمُّوا اللهَ تَعَالَى إذَا أَنْتُمْ شَرِبْتُمْ، وَاحْمَدُوا اللهَ إذَا أَنْتُمْ رَفَعْتُمْ]. أخرجه الترمذي.

1. (2250)- *İbnu Abbas* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Suyu deve gibi bir solukta içmeyin. İki-üç solukta (dinlene dinlene) için. Su içerken besmele çekin. Bitirince de Allah'a hamdedin."* [Tirmizî, Eşribe 13, (1886).]

2251 ٢- وروى الخمسة إلا النسائى عن أنس رضي الله عنه قال: [كَانَ النَّبىُّ ﷺ يَتَنَفَّسُ ثَلاَثاً]. وزاد مسلم والترمذي ويقول: « إنَّهُ أَرْوَى وَأَبْرَأُ وَأَمْرَأُ ».

2. (2251)- *Hz. Enes*'ten *Nesâî* dışındaki imamların rivâyetine göre: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, suyu üç solukta içerdi."

Müslim ve Tirmizî'nin rivâyetlerinde şu ziyade var: "Resûlullah (üç solukta içer, böyle içmenin) daha doyurucu, (hastalıklara karşı) daha koruyucu ve daha afiyetli olduğunu söylerdi." [Buhârî, Eşribe 26; Müslim, Eşribe 121, (2028); Tirmizî, Eşribe 13, (1885); Ebû Dâvud, Eşribe 19, (3727).]

AÇIKLAMA:

Bu hadislerde su içmenin mühim bir âdabı beyan edilmektedir. Suyu bir solukta içmemek. Yani, su kabını ağzımıza dayayıp doyuncaya kadar lıkır lıkır içmemek. En az iki seferde içmelidir. *Resûlullah* (aleyhissalâtu vessalâm)'ın üç solukta içtiği belirtilmektedir. Soluktan burada maksad şudur: Suyu içerken bir-iki yudum içtikten sonra kabı ağzımızdan uzaklaştırıp bir nefes almak, sonra tekrar kabı ağzımıza götürüp bir-iki yu-

dum daha içip tekrar fasıla verip nefes almak, sonra üçüncü sefer kabı ağzımıza götürüp doyuncaya kadar içmektir.

Resûlullah, bu tarz içişin daha sağlıklı ve daha doyurucu olduğunu ifade buyuruyor. Bu şekilde içildiği takdirde ciğerlerimiz temiz havaya daralmadan normal şekilde teneffüsüne devam eder. Ayrıca ağır içilen su ağızdaki tükrükle daha iyi karışma fırsatı bulur ve mide için daha sağlıklı bir mahiyet kazanarak boğazı geçer. Hadis, şüphesiz daha pek çok faideleri haber vermektedir.

2252 ٣– وعن أبي قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا شَرِبَ أحَدُكُمْ فَلاَ يَتَنَفَّسْ فِي الإنَاءِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

3. (2252)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz su içerken su kabına nefes etmesin." [Buhârî, Eşribe 25, Vudû 18, 19; Müslim, Tahâret 64, (267); Eşribe 121, (267); Tirmizî, Eşribe 16, (1890); Nesâî, Tahâret 42, (1, 43, 44).]

AÇIKLAMA:

Bu bâbın hadislerinde geçen teneffüs kelimesi iki mânada kullanılmıştır: Bir mâna, az önceki hadiste geçtiği üzere nefes alıp vermektir. Bir ikinci mâna bu hadiste olduğu üzere suyun içtiğimiz kabın içerisine ciğerlerimizden çıkan havayı göndermek, soluğumuzun kaba girmesine meydan vermektir. İşte, hadiste bu yasaklanmaktadır. Bu yasaklamanın nasıl bir edeb kaidesi olduğu açıktır. Zîra su kabı müşterektir, başkaları da ondan istifade edecektir. Soluğumuzla birlikte ağız veya burnumuzdan kabın içerisine yanımızdakileri iğrendirecek bazı şeyler sıçrayabilir. Resûlullah'ın diğer tavsiyelerinde mü'min kişinin üç ayrı solukta dinlenerek içmesi tavsiye edildiğine göre, hem su içip hem solunması, bu nebevî edebe uymamaktadır. Öyle ise, suyu içerken tek başımıza bile olsak, su kabı tamamen kendimize ait bile olsa, su kabına soluğumuzu salarak içmemiz edep dışı davranıştır. Kimse görmese bile melekler görmekte, kayda geçirmektedir.

Bazı şârihler, suya nefes vererek, ağzın sudan hiç ayrılmadan suyun içilmesini," insan içişi değil, hayvan içişidir, çünkü develer o şekilde içer" diye illete bağlamışlardır, nitekim hadiste de benzer teşbih geçti.

2253 ٤– وعن أبي المثنى الجهني قال: [دَخَلَ أبُو سَعِيدٍ عَلَى مَرْوَانَ، فَقَالَ لَهُ: أَسَمِعْتَ

النَّبِيَّ ﷺ يَنْهَىٰ عَنِ النَّفْخِ فِي الإِنَاءِ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَسَأَلَ رَجُلٌ رَسولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: إِنِّي لاَ أَرْوَى مِنْ نَفَسٍ وَاحِدٍ، فَقَالَ ﷺ: فَأَبِنِ الْقَدَحَ عَنْ فِيكَ ثُمَّ تَنَفَّسْ قَالَ: فَإِنِّي أَرَى الْقَذَاةَ فِيهِ. قَالَ: فَأَهْرِقْهَا]. أخرجه الأربعة إلا النسائي.

الفصل الرابع: في ترتيب الشاربين

4. (2253)- *Ebû'l-Müsennâ el-Cühenî* anlatıyor: "Ebû Saîd (radıyallâhu anh) Mervan'ın yanına girmiştir. Mervan ona:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kaplara solumayı yasakladığını işittin mi?" diye sordu. Ebû Saîd (radıyallâhu anh):

"Evet!" dedi ve anlattı: "Adamın birisi: "ben bir nefeste su içince bir türlü suya kanamıyorum (ne tavsiye edersiniz)?" diye sormuştu. Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz:

"Kabı ağzından ayır, nefes al (sonra içmeye devam et)!" buyurdu. Adam:

"Kapta çer-çöp görürsem?" diye sordu. Efendimiz:

"O takdirde suyu dök!" diye emretti." [Muvatta, Sıfatu'n-Nebî 12, (2, 925); Tirmizî, Eşribe 15, (1888); Ebû Dâvud, Eşribe 16, (3722); İbnu Mâce, Eşribe 23, (3427).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Tirmizî'deki vechi daha sarih. Buna göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* içilen şeye solumayı, (yani su içme sırasında nefes alıp vermeyi) yasaklayınca, cemaatte bulunan bir zat tek solukta, yani içerken nefes alıp vermeden, içtiği su miktarıyla suya kanmadığını, daha içme ihtiyacı duyduğunu söyleyerek bir nevî itiraz eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Nefes alma ihtiyacını duyunca, su kabını ağzından çek, nefesini al ver, sonra içmene devam et!"* der. İkinci içişte, yine nefes alıp verme ihtiyacı duyulunca aynı şekilde kap ağızdan uzaklaştırılıp, nefes alıp verdikten sonra içmeye devam edilecektir. Şunu da belirtelim ki, bu hadisten, suyu tek solukta içmenin mübah olduğu hükmü de çıkarılmıştır. Çünkü, Efendimiz, adamı tek solukta içmekten nehyetmiyor, bilakis, "bir solukta suya doyamıyorsan bardağı ağzından uzaklaştır, (solu, sonra devam et) mânasında tavsiyede bulunuyor. Diğer hadiste sarih nehiy geldiğine göre, buradan çıkarılan cevaz tek solukta içmedeki kerâheti izale etmez.

2- *Zürkânî,* suyu nefes alarak içme emrinin hikmetlerini şöyle açıklar: "(Bardağı ağızdan ayırıp, nefes almak) kişiye olan hürmeti korur,

töhmeti defeder, suyun bozulmasını (tegayyüre uğramasını) önler, suya tükrük sıçramasına mani olur, sömürerek içmedeki hayvana benzemeyi bertaraf eder. Hayvana benzemek, tabiatımızca da, şeriatimizce de mekruhtur."

3- Zürkânî bu hadisi şerhederken *İmam Mâlik*'in yukarıda kaydettiğimiz üzere, hadisten tek solukta içmenin mübah olduğu hükmünü kaydettikten sonra, şahsen katılmasa da قيل ile sunduğu bazı farklı görüşlere de yer verir:

"Tek solukta içmek, mutlak olarak mekruhtur. Çünkü bu, şeytan işidir, çünkü bu hayvanların tarzıdır." *Tirmizî, İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'dan merfu olarak şunu rivâyet etmiştir: *"Develer gibi tek nefeste su içmeyin, fakat iki-üç solukta için. İçerken besmele çekin, bitirince de Allah'a hamdedin"* (2250. hadis).

4- Hadiste aynı zatın bir başka sorusu mevzubahis: "Suyun üzerine çerçöp (veya batal dahi) denen yabancı bir madde görülecek olursa ne yapmalı?" Resûlullah'ın bu durumdaki tavsiyesi, "suyun içilmeyip dökülmesidir."

DÖRDÜNCÜ FASIL

İÇENLERİN ÖNCELİK SIRASI

2254 ١- عن أنس رضي الله عنه قال: [أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِقَدَحِ لَبَنٍ قَدْ شِيبَ بِمَاءٍ فَشَرِبَ، وَعَنْ يَسَارِهِ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ، وَعَنْ يَمِينِهِ أَعْرَابِيٌّ، فَأَعْطَى الأَعْرَابِيَّ فَضْلَهُ، وَقَالَ الأَيْمَنَ فَالأَيْمَنَ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

1. (2254)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir bardak süt getirilmişti. İçerisine su katıldı. Önce kendisi içti. Solunda *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh) vardı, sağında da bir bedevi. Sütten artan kısmı bedeviye verdi ve:

"(Öncelik hakkı) sağındır, sonra da onun sağı(ndan devam etsin)!" buyurdu." [Buhârî, Hibe 4, Eşribe 14, 18; Müslim, Eşribe 124, (2029); Muvatta, Sıfatu'n-Nebi 17, (2, 926); Tirmizî, Eşribe 19, (1894); Ebû Dâvud, Eşribe 19, (3726).]

2255 ٢- وعن سهل بن سعد رضي الله عنه قال: [أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِشَرَابٍ فَشَرِبَ، وَعَنْ يَمِينِهِ غُلاَمٌ، وَعَنْ يَسَارِهِ الأَشْيَاخُ، فَقَالَ لِلْغُلاَمِ: أَتَأْذَنُ لِي أَنْ أُعْطِيَ هٰؤُلاَءِ، فَقَالَ الْغُلاَمُ: وَاللّهِ يَا رَسُولَ اللّهِ لاَ أُوثِرُ بِنَصِيبِي مِنْكَ أَحَداً، فَتَلَّهُ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فِي يَدِهِ]. أخرجه الشيخان.

وزاد رزين: «قَالَ وَكَانَ الْغُلاَمُ الْفَضْلُ بْنَ الْعَبَّاسِ».

2. (2255)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir içecek getirilmişti. Ondan, önce kendisi içti. Sağında bir oğlan, solunda da yaşlılar vardı. Oğlana:

"Bardağı şu yaşlılara vermem için bana izin verir misin?" dedi. Oğlan da:

"Ey Allah'ın Resûlü, Allah'a yemin olsun bana sizden gelecek nasibime başkasını asla tercih edemem!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bardağı onun eline koydu." [Buhârî, Eşribe 19; Müslim, Eşribe 127, (2030).]

Rezîn şunu ilave etti: "Zikri geçen oğlan el-Fadl İbnu Abbâs idi."

2256 ٣– وعن ابن أبي أوفى وأبى قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْهم قالا: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ سَاقِي القَوْمِ آخِرهم شُرْباً]. أخرجه أبو داود عن الأول، والترمذي عن الثاني.

3. (2256)- *İbnu Ebî Evfâ* ve *Ebû Katâde* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir cemaate içecek dağıtan, en son içer."* [Ebû Dâvud, Eşribe 19, (3725); Tirmizî, Eşribe 20, (1859). Hadisi Ebû Dâvud İbnu Ebî Evfâ'dan Tirmizî de Ebû Katâde 'den rivâyet etmiştir.]

AÇIKLAMA:

Bu bâbın son üç hadisi, cemaat halinde iken suyu veya meşrubat gibi herhangi bir içecek maddesi geldiği zaman, dağıtımın nasıl bir sıra takib edeceği hususunda prensip vaz etmektedir:

1-Öncelikle cemaatin büyüğünden başlanacaktır.

2-Büyüğün sağındaki ve onun sağındaki şeklinde devam edecektir, el-eymen fe'l-eymen bu demektir.

3-İçecek maddesini dağıtan da en sonunda içecektir. Nevevî, bu sonuncu madde için: *"Bu edeb sadece içecekle ilgili maddelere has değildir. Buna kıyasen, aynı mânayı taşıyan başka taksimlerde de buna riâyet edilmelidir: Et, meyve, koku, vs. her ne olursa olsun, taksimi yapan, kendisi en sonda almalıdır"* der.

Müslim'in bir rivâyetinde, cemaatte bulunan Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekr'i ismen zikrederek, bardağın ona verilmesini taleb ederse de Hz. Peygamber sağdaki bedeviye verir ve üç kere tekrar eder:

"Sağdakiler, sağdakiler, sağdakiler!"

Bu vak'ayı rivâyet eden Hz. Enes de üç kere tekrar eder:

"Sünnet budur, sünnet budur, sünnet budur!"

BÜYÜĞÜN TAKDİMİ MESELESİ

Ebû Ya'lâ'nın bir rivâyetinde İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)

Resûlullah'ın su dağıtımında; ابدَؤُوا بالكبير "Büyükten başlayın!" dediğini belirtir. Ayrıca büyükle başlamayı emreden başka rivâyetler de var.

Arada bir teâruz gözükmektedir.

Âlimler bunu, cemaatteki ferdlerin sağ-sol diye ayırmaya imkan vermeyecek şekilde eşit oturma haline hamlederler. Bu hal, büyüğün önünde veya arkasında veya sol tarafında oturmuş olmaları durumunda veya bir başka vaziyette ortaya çıkabilir. Öyle ise böyle bir durumda büyükten başlanmalıdır.

İbnu Hacer soldakini takdimi emreden hadisle ilgili olarak şu yorumu kaydeder: "Hadisten çıkarılan bir hüküm şu olmalıdır: Şayet fâilin fazileti ile vazifenin fazileti teâruz ederse "vazifenin fazileti" esas alınır, tıpkı erkek ve kadına âit iki cenaze gelmesi halinde, kadının velisi erkeğin velisinden efdal bile olsa erkeğin velisi -mefdul olmasına rağmen- takdim edilir. Çünkü cenaze vazifedir, onun efdaliyetine itibar olunur, ona namaz kılacak olanın efdaliyetine değil. Buradaki sır şudur: Erkeklik ve sağlık herkesin kesinlikle hükmedebileceği unsurlardandır. Fâilin efdaliyeti öyle değil. Zîra bunda asıl olan zandır, hatta efdaliyeti nefsü'l-emirde kesin olsa bile aslolan yine zandır."

BEŞİNCİ FASIL
KAPLARIN AĞIZLARININ ÖRTÜLMESİ

2257 ١ - عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: غَطُّوا الإِنَاءَ وَأَوْكُوا السِّقَاءَ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

وزاد مسلم: «فَإِنَّ في السَّنَةِ لَيْلَةً يَنْزِلُ فِيهَا وَبَاءٌ لاَ يَمُرُّ بِإِنَاءٍ لَيْسَ عَلَيْهِ غِطَاءٌ، أَوْ سِقَاءٍ لَيْسَ عَلَيْهِ وِكَاءٌ إِلاَّ نَزَلَ فِيهِ مِنْ ذَلِكَ الْوَبَاءِ».

قال اللَّيْثُ: «فَالأَعَاجِمُ عِنْدَنَا يَتَّقُونَ ذَلِكَ في كَانُونَ الأَوَّلِ».

1. (2257)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kapların ağızlarını örtün, dağarcık (ve tulukların) ağzını bağlayın." [Buhârî, Eşribe 22, Bed'ü'l-Halk 11, 14, İsti'zân 49, 50; Müslim, Eşribe 96-99, (2012-2014); Ebû Dâvud, Eşribe 22, (3731-3734).]

Müslim'in bir rivâyetinde şu ziyade var: *"Zîra yılda bir gece vardır ki onda veba yağar. Şayet ağzı açık kaba veya bağsız dağarcığa rastlarsa bu vebadan ona mutlaka iner."*

el-Leys dedi ki: "Bizim yanımızdaki acemler bundan kânun-u evvel ayında sakınırlar."

AÇIKLAMA:

1- Rivayet muhtelif vecihlerde bir kısım ziyadelerle gelmiştir. Mesela Müslim'in bir rivâyeti şöyledir: *"Kapların ağızlarını örtün, dağarcıkkların ağzını bağlayın, kapıyı kapayın, lambayı söndürün. Zîra şeytan dağarcığı çözemez, kapıyı açamaz, kabın kapağını kaldıramaz. Eğer kabın üzerine örtecek bir şey bulamazsanız bir çöp olsun gerin ve üzerine Allah'ın ismini zikredin. Çünkü küçük fasık (fare) ev sahiplerinin üzerine evlerini yakar."*

2- Rivayetin *Buhârî*'deki bir vechinde, rivâyet, *"Geceleyin yatınca lambaları söndürün..."* diye başlar.

İbnu Dakîku'l-Îd der ki: "Kapıların kapatılma emrinde hem dînî, hem dünyevî maslahatlar var. Nefisler ve mallar böylece aylakların, fesadcıların, bilhassa şeytanların şerrinden korunmuş olur.

"Şeytan, kapalı kapıyı açamaz" sözü, bu emrin şeytanların insanlara karışmasını önlemek maslahatına râci olduğuna işaret eder. Şeytanın durumunu belirterek emrin sebebini de açıklaması ancak peygamberlerin bilebileceği mahfi bir meseleye dikkat çekmek, uyarmak içindir."

3- Senenin bir gecesinde veba indiğinin beyan edilmesi ve bu gecenin hangi gün olduğunun belirtilmemesi kapların her gece örtülmesi hususunda dikkate, uyanıklığa ve teyakkuza sevkeden bir durumdur.

4- *İbnu Hacer* icabı halinde, örtme yerine çöp germekle iktifa etmedeki sırrı şöyle açıklar: "Zannımca bu sır, çöpü gererken çekilen besmeleyle ilgilidir. Böylece çöpün gerilmiş olması, o esnada besmele çekildiğine bir alamet olur. Gerilmiş çöp sebebiyle bunu anlayan şeytanlar kaba yalaşmaktan imtina ederler." Meselenin örtme emrini te'kîde râci yönü de vardır.

2258 ٢- وفي رواية لهما: [اسْتَسْقَى ﷺ، فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ الله: أَلاَ نَسْقِيكَ نَبِيذاً؟ قَالَ: بَلَى. قَالَ فَخَرَجَ الرَّجُلُ يَشْتَدُّ، فَجَاءَ بِقَدَحٍ فِيهِ نَبِيذٌ، فَقَالَ ﷺ: أَلاَ خَمَّرْتَهُ، وَلَوْ أَنْ تَعْرِضَ عَلَيْهِ عُوداً، وَشَرِبَ].

ولمسلم عن أبي حميد: إِنَّمَا أُمِرْنَا بِإيْكَاءِ السِّقَاءِ لَيْلاً، وَبِالأَبْوَابِ أَنْ تُغْلَقَ لَيْلاً].

2. (2258)-Yine *Buhârî* ve *Müslim*'de gelen bir rivâyette şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* su istedi. Bir adam:

"Ya Resûlullah sana nebiz (şıra) sunmayalım mı?" diye sordu. Efendimiz.

"Evet, sun!" buyurdu."

Râvi der ki: "Adam hızla çıktı ve içinde nebiz (şıra) olan bir bardakla geri döndü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ağzını kapamadın mı, hatta üzerine gereceğin bir çöple bile olsa?" dedi ve nebizi içti."

Müslim'de *Ebû Humeyd*'den gelen bir rivâyette şöyle buyurulmuştur: "Biz, geceleyin dağarcıkları bağlamakla emrolunduk. Kapıların da geceleyin örtülmesiyle emrolunduk." [Hadisin kaynağı önceki hadisin bâblarıdır. Rivayet Ebû Dâvud'da da gelmiştir (Eşribe 22, (3734).]

AÇIKLAMA için de önceki hadisin açıklamasına bakılsın.

ALTINCI FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

2259 ١- عن عائشة رضي الله عنها قالت: [كانَ النَّبيُّ ﷺ يُستعذَبُ لهُ الماءُ من بيوتِ السُّقيا].

قال قتيبة: « هِيَ عينٌ بينها وبينَ المدينةِ يومانِ]. أخرجه أبو داود.

1. (2259)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a es-Sükyâ kuyularından tatlı su getirilirdi."

Kuteybe der ki: "O (es-Sükyâ) Medîne ile Mekke arasında iki günlük mesafe bulunan bir göze idi." [Ebû Dâvud, Eşribe 22, (3735).]

AÇIKLAMA:

1- *İsti'zâb* tatlı su temin etmek demektir. Hadis Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için es-Sükyâ denen ve Medîne'ye iki günlük uzaklıkta bulunan bir yerden su getirildiğini ifade etmektedir. Suyutî, es-Sükyâ'nın Mekke-Medîne arasında yer alan bir köy olduğunu belirtir. Suyun es-Sükyâ'dan getirilmesi, oradaki suların tatlı ve daha kaliteli olmasındandır. Zîra Medîne'nin suları tuzludur.

Ancak şunu da belirtelim ki, bu hadis, Resûllullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in içtiği bütün suların oradan getirildiğini ifade etmez. Çünkü Medîne'nin suları da içilemeyecek kadar tuzlu olmadığı gibi, Resûlullah'ın Medîne kuyularından su içtiğine dair pek çok rivâyet gelmiştir. Hatta bazı siyer kitaplarında Efendimizin *(aleyhissalâtu vesselâm)* suyundan içtiği kuyuların isimleri zikredilir. *İbnu Sa'd* Tabakât'ında Resûlullah'ın su içtiği kuyular üzerine açtığı bâba tam dört sayfa tahsis eder ve rivâyetler kaydeder. Sözgelimi *Ebû Talha*'nın Allah yolunda tasadduk ettiği Beyruha adlı bahçede gölgenin daha serin, suyun daha tatlı olduğu, bu sebeple Hz. Peygamber'in sıkça oraya teşrif buyurdukları belirtilir. Bir diğer kuyu Medîne'ye dört-beş kilometre mesafedeki Kuba köyündeki Gars kuyusu-

dur, devesini orada ıhdırmış, sudan içmiş ve: هى عين من عيون الجنة "Bu, cennet gözelerinden bir gözedir" buyurmuştur.

Ebû Eyyûb el-Ensârî (radıyallâhu anh)'nin evinde misafir iken Hz. Enes (radıyallâhu anh)'in peder-i muhteremleri Mâlik İbnu'n-Nadr'ın kuyusundan tatlı su getirilmiştir. Kendi evine yerleşince hizmetçisi Enes, Sükyâ'dan getirir olmuş diğer bir hizmetçisi *Rabâh*, bazan *Gars*, bazan da *Sükyâ*'dan su taşımıştır.

Resûlullah'ın suyundan içtiği bir diğer kuyu, suyu pek tatlı olan Câsim kuyusudur ve *Ebû'l-Heysem İbnu't-Teyyehân*'a aittir.

Bir diğer kuyu Büdâ'a kuyusudur. Sehl İbnu Sa'd (radıyallâhu anh): "Resûlullah'a Büdâ'a kuyusundan elimle su verdim" der. Efendimiz, bir çok kereler buradan hem içmiş, hem abdest almıştır.

Medîne'nin meşhur bir diğer gözesi Rûme kuyusudur. Sahibi suyunu parayla satmaktadır. Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"Bunu (Müzenî) sahibinden satın alıp tasadduk edecek olan müslümanın sadakası ne makbul sadakadır!"* irşadı üzerine Hz. Osman (radıyallâhu anh) sahibinin istediği parayı -ki dörtyüz dinar'dır- vererek satın alır ve Allah yolunda tasadduk eder ve bundan böyle herkes o sudan parasız istifade eder. Resûlullah durumu öğrenince:

اللهم اوجب له الجنة *"Allah'ım! Osman'a cenneti vacib kıl!"* duasında bulunur.

"Sebil" adıyla Allah yolunda çeşme tesîs etmenin ilk örneğini, habîb-i rabbülâlemîn, Fahr-i kâinat Resûl-i Ekrem'in duasına mazhar Osman-ı Zinnûreyn efendimiz bu te'sisi teşkil etmiş olmalıdır.

Şüphesiz Resûlullah'ın suyundan içmiş bulunduğu kuyular bunlardan ibaret değildir.

2- *İbnu Hacer*, Resûllullah'ın tatlı sudan içmesiyle alakalı Buhârî rivâyetini açıklarken şu notu düşer: "İbnu Battâl demiştir ki: "Tatlı su te'min etmek "zühd"e mâni değildir; bu mezmûm olan tereffüh sayılmaz. Ancak suya misk ve benzeri bir şey atarak kokulamak tereffühdür. İmam Mâlik, bunda israf olduğu için mekruh addetti. Fakat tatlı su içmek, bunu aramak mübahtır. Sâlih kişiler bunu yapmıştır. Acı suyu içmede bir fazılet (ve sevap) yoktur." *İbnu Battâl* devamla der ki: "Bunda (hadiste), yemeğin iyisini aramanın câiz olduğuna delâlet vardır, bu da hayır ehlinin amelindendir. Nitekim âyet-i kerîmede:

يا ايها الذين آمنوا لا تحرموا طيبات ما احل الله لكم **"Ey iman edenler, Allah'ın size helâl kıldığı temiz şeyleri haram kılmayın"** (Mâide 87) buyurul-

muştur. Bu âyet, leziz yemeklerden imtina etmek isteyenler hakkında inmiştir. Eğer leziz yemekler, alınması istenmeyen şeyler arasında olsaydı bunları kullarına vermezdi. Üstelik, kulların kendi kendilerine bunları haram kılmalarını yasaklamış olması da gösterir ki, Cenâb-ı Hak, onların alınmasını, yenilmesini murad etmekte, bunları vermesine mukabil kulların şükretmesini dilemektedir, her ne kadar insanların şükrü, nimetin hakkını ödemeye yetmese de." *İbnu'l-Münir, İbnu Battâl*'ın bu mütalaasına biraz karşı çıkmış: "Evet, tatlı su içmek zühde, verâya aykırı değildir, bu açık bir husus, ama bu hadisten leziz yemeklerin de mübah olduğunu istidlâl etmek pek uzak bir ihtimaldir (o mesele ile bunun arasında ciddi bir ilgi yok)" demiştir.

2260 ٢– وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [دَخَلَ النَّبِىُّ ﷺ حَائِطَ رَجُلٍ مِنَ الأَنْصَارِ وَهُوَ يُحَوِّلُ المَاءَ في حَائِطِه، فقَالَ ﷺ: إنْ كَانَ عِنْدَكَ مَاءٌ بَاتَ هذه اللَّيْلَةَ في شَنَّةٍ، وَإلاَّ كَرَعْنَا، فَــقَالَ: عِنْدِى مَاءٌ بَارِدٌ، فَانْطَلَقَ إلى الْعَرِيشِ فَسَكَبَ في قَدَحٍ، ثُمَّ حَلَبَ عَلَيْهِ مِنْ دَاجِنٍ لَهُ فَشَرِبَ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

« الْكَرْعُ »: الشرب بالفم من النهر أو الساقية.

« وَالْعَرِيشُ »: معروف.

2. (2260)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ensâr'dan bir zâtın bahçesine girdi. Bu sırada adam, bahçeye su çevirmekte idi. Resûllulah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Yanınızda şenne (eskimiş tuluk) içerisinde akşamdan kalma suyunuz varsa (ver de içelim), yoksa, akan sudan "ağzımızla içeriz" buyurdu. Adam:

"Evet yanımda soğuk su var!" deyip, kulübeye giderek bir bardağa su koydu, sonra da üzerine bir keçiden süt sağdı. Efendimiz ondan içti." [Buhârî, Eşribe 14, 20; Ebû Dâvud, Eşribe 18, (3724).]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'nin rivâyetinde Resûlullah'la birlikte bir arkadaşı daha vardır. *İbnu Hacer* bunun *Hz. Ebû Bekir* olduğunu açıklar.

2- Hadiste geçen şenne eski (kadîm) tuluk demektir, tüyü dökülmüş mânasına geldiği de belirtilir. Resûlullah'ın gecelemiş suyu sorması, soğuk olmasını taleptir. Çünkü geceleyen su soğuk olur.

3- Hadiste geçen كَرْعًا tabirini "ağzımızla içeriz" diye tercüme ettik. Bu tabir aslında bardak veya avuç kullanılmaksızın suyu gözeden veya dereden (yüzü koyun uzanarak) içmektir, dilimizde bu tarz içiş için ayrı bir kelime kullanılmamıştır.

Âlimler hadisten, bu tarzda su içmenin câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Ancak İbnu Mâce'de gelen bir rivâyette İbnu Ömer şu vak'ayı anlatır. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber yürüyorduk, bir göle rastladık. Biz yüzükoyun uzanarak ağzımızla su içmeye başladık. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdahale ederek:

"Ağzınızla içmeyin, önce ellerinizi yıkayın, sonra avuçlayarak için!" dedi."

Bu rivâyet, doğrudan ağızla içmeyi yasaklar. *İbnu Hacer* der ki: "Bu ikinci rivâyet senedçe zayıftır. Şayet bu rivâyet (nefsülemirde) sabitse kerahet tenzihî olur; fiil, buna cevazı beyan içindir. Yahut da, *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh)'in kıssası, mezkur yasaklamadan önceye aittir. Yahut da yasaklama, zaruretin bulunmadığı durumlarla ilgilidir. Bu fiil ise, soğuk olmayan suyu içme zaruretiyle ilgilidir. Böyle bir durumda susuzluk zarureti sebebiyle, ağızla içilir. Ta ki nefs, yudumlamaların tekerrürü ile, nefret hissetmesin, zîra kişinin avulayarak içmesi halinde suya kanma husul bulmaz." Bu açıklamayı yeterince muknî bulmadığı anlaşılan *İbnu Hacer,* yine İbnu Mâce'de İbnu Ömer'den bir başka vecihle gelen diğer bir rivâyete dayanarak bir başka yorum sunar. Hadis şöyle: "Resûlullah bize, karınlarımızın üzerinde su içmeyi yasakladı ki bu tarz bu rivâyet (nefsülemirde) sabitse, bu durumda nehiy, bu tarza, yani kişinin yüzükoyun uzanarak içmesine mahsustur, sadedinde olduğumuz Hz. Câbir rivâyeti de yüzükoyun uzanmayı gerektirmeyen yüksek bir yerden ağızla içmeye hamledilir."

4- Hadis, sıcak günde soğuk su içilebileceğini ifade eder.

5- Suyun üzerine süt sağması Resûlullah'a saf su içirmeme, ikramda bulunma arzusunun ifadesidir. Suya süt ilavesi Arap örfünün icabı olduğu belirtilmiştir.

2261 ٣- وعن أنس رضي الله عنه قال: [كَانَ لأُمِّ سُلَيْمٍ قَدَحٌ، فَقَالَتْ سَقَيْتُ فِيهِ رَسُولَ اللهِ ﷺ كُلَّ الشَّرَابِ المَاءَ والْعَسَلَ واللَّبَنَ والنَّبِيذَ]. أخرجه النسائى.

3. (2261)-*Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ümmü Süleym'in bir bardağı vardı. (Bu bardakla ilgili olarak) derdi ki: "Ben bu bardakla Resûlullah'a her çeşit meşrubatı sunmuşum: "Su, bal (şerbeti), süt, şıra." [Nesâî, Eşribe 58, (8, 335).]

İKİNCİ BÂB
ALKOLLÜ İÇKİLER VE ŞIRALAR
(Bu bâb altı fasıldır)

★

BİRİNCİ FASIL
HER SARHOŞ EDİCİ HARAMDIR

★

İKİNCİ FASIL
ALKOLLÜ İÇKİNİN TAHRİMİ, İÇENİN ZEMMİ

★

ÜÇÜNCÜ FASIL
İÇKİNİN TAHRİMİ VE YAPILDIĞI MADDELER

★

DÖRDÜNCÜ FASIL
HARAM VE HELÂL OLAN ŞIRALAR

★

BEŞİNCİ FASIL
HARAM VE HELÂL OLAN KAPLAR

★

ALTINCI FASIL
BAZI İLAVELER

UMUMÎ AÇIKLAMA

Hamr kelimesiyle ifade edilen alkollü içkiler, azıyla çoğuyla kesinlikle haram edildiği için, İslâm âlimleri, bunu diğer içecekler meyanında mevzubahis etmezler, bunlarla ilgili bahisleri müstakillen ele alırlar. Burada da aynı şekilde hareket edildiğini görmekteyiz. Müteakiben yer verilecek altı faslın her birisi alkollü içkilerle ilgili olarak hadislerde gelmiş olan meselelerle ilgilidir.

Hemen şunu da belirtelim, şıra diye tercüme ettiğimiz "nebiz"lere terettüp edecek *"helâl"* veya *"haram"* hükmü bazı şartlarla kayıtlı olduğu için bu bâbta incelenmiştir. Dördüncü fasılda gerekli açıklamalar yapılacaktır.

NOT: Hamr'ın mahiyeti, Resûlullah'ın bunu yasaklamakla takib ettiği vetire ve vaz'ettiği müessir mücadele metodu üzerine uzunca bir tahlile bahsin sonunda ayrıca yer vereceğimiz için, hadisleri açıklarken bazı meselelerin îzahını kısa tutacağız, binaenaleyh sondaki tahlil görülmelidir.

BİRİNCİ FASIL

HER SARHOŞ EDİCİ HARAMDIR

2262 ١– عن عائشة رضي الله عنها قالت: [قال رسول الله ﷺ: كُلُّ شَرَابٍ أَسْكَرَ فَهُوَ حَرَامٌ]. أخرجه الستة.

1. (2262)-*Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sarhoşluk veren her içki haramdır."*

2263 ٢– وفي رواية [سُئِلَ عَنِ الْبِتْعِ، فقال: كُلُّ شَرَابٍ أَسْكَرَ، فَهُوَ حَرَامٌ].

« الْبِتْعُ »: نبيذ العسل.

2. (2263)- Bir diğer rivâyette şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bal şerbetinden sunulmuştu:

"Sarhoşluk veren her içki haramdır!" diye cevap verdi."

2264 ٣– وفي أخرى لأبى داود: [كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ، وَمَا أَسْكَرَ مِنْهُ الْفَرْقُ فَمِلْءُ الْكَفِّ مِنْهُ حَرَامٌ].

وفي أخرى للترمذي: [فَالْحَسْوَةُ مِنْهُ حَرَامٌ].

« الْفَرْقُ » بفتح الراء وسكونها: إناء يسع ستة عشر رطلا.

« وَالْحَسْوَةُ » الجرعة من الماء.

3. (2264)- *Ebû Dâvud*'da gelen diğer bir rivâyette (Resûlullah'a açıklaması şöyledir): *"Her sarhoş edici şey haramdır. Bir farak (küp) içildiği takdirde sarhoşluk veren bir şeyin tek avucu da haramdır."*

Tirmizî'de gelen bir diğer rivâyette "tek yudumu haramdır" diye gelmiştir. [Bu üç rivâyetin de kaynağı: Buhârî, Eşribe 4, Vudû 71; Müslim, Eşribe 67-68,

(2001); Muvatta, Eşribe 9, (2, 845); Ebû Dâvud, Eşribe 5, (3682, 3687); Tirmizî, Eşribe 2, 3, (1864, 1867); Nesâî, Eşribe 23, (8, (298).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* buradaki hadislerinde, haram olan içecek maddesinin ismi üzerinde durmaktan ziyade "sarhoş edici" vasfı üzerinde durmuştur. Birinci hadise göre hangi madde olursa olsun, sarhoş edici bir tabiata sahipse haramdır. Ancak bu açıklama meseleyi tam olarak beyanda nâkıstır... Sözgelimi, bu tabiatta bir içkinin az miktarı sarhoş etmiyorsa, bu da haram mıdır? diye bir soru hatıra gelebilir.

Bunun cevabı üçüncü rivâyette verilmiştir: Bir küpü içilince ancak sarhoşluk veren, yani alkol miktarı son derece az olan bir maddenin bir avuş miktarı dahi haramdır. Yani "haramlık" içecek maddesinin insanda fiilen hasıl edeceği tesirden gelmiyor, maddenin tabiatından geliyor. Tıpkı pis bir maddenin azı da çoğu da pis olması gibi.

Şu halde bu meselede, illetle maslahatı karıştırmamak gerekir. Cenâb-ı Hakk, sarhoşluk verici maddeleri haram kılmıştır. O maddelerin haram edilişinin illeti yani asıl sebebi, *Resûlullah*'ın hadisleriyle tebliğ edilmiş olan ilâhî yasaklama'dır. Elbette Rabbülâlemîn bu yasağı insanların aklını, sıhhatini koruma maslahatına binaen koymuştur. Fakat biz, bize tanınmayan bir ruhsatı kendimize tanıyarak illetin yerine maslahatı koyup: "İçki sarhoş ettiği için haramdır, sarhoş etmeyen miktarı haram olmaz" diyecek olursak büyük hata ederiz. Hiçbir din âlimi bunu söylememiştir. Esasen âyet-i kerîme, Allah veya Resûlünün konuştuğu yerde mü'minlere fikir beyan etme yetkisi tanımamıştır, böyle bir davranış isyan olarak tavsif edilmiştir: **"Allah ve Peygamberi bir işe hükmettiği zaman, gerek mü'min olan bir erkek, gerek mü'min olan bir kadın için (ona aykırı olacak) işlerde kendilerine muhayyerlik yoktur. Kim Allah ve Resûlüne isyan ederse, muhakkak ki o apacık bir sapıklıkla yolunu saptırmıştır"** (Ahzab 36).

Öyle ise, *Resûlullah "Çoğu sarhoş eden bir şeyin azı da haramdır" demiş iken bunun aksine söz söylemek bir isyandır, kesinlikle mü'minin edebine yakışmaz, imanına uymaz.*

2- *Fakat:* Resûlullah'ın çokluğu ifade için kullandığı bu kelimeyi, anlamada kolaylık olsun diye küp olarak tercüme ettik. Aslında bu, 16 rıtl hacminde bir ölçektir.[34]

34– Müncid'de bir rıtl'ın 2564 grama tekabül ettiği yani yuvarlak hesap 2,5 litreye denk olduğu belirtirilr.

3- Bal şerbeti veya meyve şırasının durumu da biraz mübhemlik arzetmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hususta sorulunca, ikinci hadiste görüldüğü üzere, çok kesin bir ifade ile "helâldir" veya "haramdır" diye kesip atmıyor, bilakis bir prensip vaz'ediyor: *"Sarhoşluk veren her içki haramdır."* Demek oluyor ki, şerbet ve şıra gibi içeceklerin değişmez sabit bir tabiatları yoktur, zaman içerisinde tahammür edip sarhoşluk verici mahiyet kazanabilir. Ayrıca, "haramlık" içkinin şu veya bu maddeden yapılmasına bağlı değildir, sarhoş edicilik tabiatına bağlıdır.

4-Burada hamr'dan ne kastedildiğini açıklayalım. Hamr, örtme mânasına gelen bir kökten gelir, aklı örten yani sarhoşluk veren şey demektir.

Şer'î olarak açıklanmasında, İmam Âzam'ın hamr'dan anladığı ile, diğer imamların anladığı şey arasında bir fark var. Konumuzun bütünlüğü için belirtmede gerek duyuyoruz:

Ulema *hamr* denince bütün sarhoşluk veren içkileri anlarken, İmâm-ı Âzam bu kelimeyle üzüm suyunun kaynayan ve kaynaması şiddetlenerek üzerindeki köpüğünü atan şeklini anlamıştır. Hamr'ı böyle tarif edince şu netice çıkar: Üzümden başka meyve ve hububattan yapılan içkilere hakiki olarak hamr denemez, onlara hamr denmesi mecâzîdir, bir teşbihtir. İmâm-ı Âzam bu kanaattedir.

Diğer imamlar, sarhoşluk veren herşeye hamr derler. Mesela bir Buhârî hadisinde *Ebû Hüreyre:* "Hamr hurma ve üzüm ağaçlarının meyvelerinden elde edilir" diyerek sadece "üzüm"den değil "hurma"dan da elde edildiğini belirtmiştir. Yine Buhârî'nin bir rivâyetinde Hz. Ömer, bir hutbe sırasında hamr'ın haram kılındığını belirttikten sonra bu nesnenin (kendi devrinde) beş şeyden yapıldığını söylemiştir: Üzüm, hurma, buğday, arpa, bal.

Öyle ise Hanefîlerin bu hadisleri te'vil etmeleri gerekmektedir. İki sûrette te'vil ederler:

1) Hadiste zikri geçen üzüm ve hurmadan biri matlubdur, o da üzümdür. Nitekim, âyet-i kerîmede: **"Ey cin ve ins cemaati, size içinizden Peygamber gelmedi mi?"** (En'âm 130) buyurulmaktadır. Burada asıl muhatap insandır, çünkü peygamberler insan nev'inden gönderilmiştir.

2) Veya hamr, üzümle hurmadan yapılan içkidir. Bunlardan üzümden yapılana hamr denmesi hakikat, öbürüne mecaz olur. Şu halde üzümden yapılan şarabın azına da çoğuna da, sarhoş edene de etmeyene de hamr denir. Öbürleri ise, sekir verme halinde hamr sayılır.

Yine bir Buhârî rivâyetinde, *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)

حُرِّمَتْ عَلَيْنَا الْخَمْرُ حِينَ حُرِّمَتْ وَمَا نَجِدُ يَعْنِي بِالْمَدِينَةِ خَمْرَ الأَعْنَابِ إلاَّ قَلِيلاً...

"Hamr haram edildiği zaman Medîne'de ondan pek az bir şey vardı" demiştir. Bu ifade, hamr ile üzümden elde edilen içkinin kastedildiğine delildir. Çünkü Medîne'de, o zaman üzüm dışındaki maddelerden elde edilen içkiler çoktu. Nitekim Hz. Enes'ten gelen bir rivâyette, içki haram edilince herkes içkisini dökmüş ve Medîne sokaklarında şarap "sel gibi" akmıştır. Öyle ise, *İbnu Ömer*'in, "Medîne'de hamr yoktu" sözü, "üzümden elde olunan şarap yoktu" demektir. Durum böyle olunca hamr, -içkiyi yasaklayan âyet-i kerîmede olduğu gibi (Mâide 90)- mutlak gelince kemaline sarfolunur ve üzümden yapılan anlaşılır. Diğerlerini ifade için kayıtlamak gerekir: "Hurmadan yapılan hamr", "arpadan yapılan hamr" gibi.

Burada hemen kaydedelim ki, günümüzde İmâm-ı Âzam'ın bu görüşünü istismar ederek: "Arpa suyu haram değildir, rakı haram değildir, şarabın haramlığı daha ileridir..." gibi çok bilmiş edasıyla cahilleri iğfal için söylenen sözün hiçbir muteber tarafı yoktur. Zîra *İmâm-ı Âzam*'ın görüşü sarhoş edici içkilerin hepsini içine almaktadır. Ve bugün pazarlanan bütün alkollü içkilerin sarhoş edicilik vasfı herkesçe bilinen bir husustur. Kur'ân'ın açık ayetine karşı gelenlerin ümmeti teşvişe atıp, iğfal edecek meselelerde dindar kesilip böylesi münferid ve istismar edilebilecek fetvalardan delil getirmeye çalışmaları, ibret alınması gereken bir tezad olmakta; bu halleri, işine gelince kuş, işine gelince deve olduğunu söyleyen deve kuşlarını andırmaktadır.

2265 ٤- وعن أبى موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: أَفْتِنَا فِي شَرَابَيْنِ كُنَّا نَصْنَعُهُمَا بِالْيَمَنِ: الْبِتْعُ: وَهُوَ مِنَ الْعَسَلِ يُنْبَذُ حَتَّى يَشْتَدَّ، وَالْمِزْرُ: وَهُوَ مِنَ الذُّرَةِ وَالشَّعِيرِ يُنْبَذُ حَتَّى يَشْتَدَّ، فَقَالَ ﷺ أَنْهَى عَنْ كُلِّ مُسْكِرٍ أَسْكَرَ عَنِ الصَّلاَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

4. (2265)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah'a "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, Yemen'de yapmakta olduğumuz şu iki şarap hakkında bize fetva ver: Bit'; bu baldandır, şiddetleninceye kadar nebiz yapılır. İkincisi mizr'dir, bu mısırdan ve arpadan yapılır, bu da şiddetleninceye kadar nebiz yapılır." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ben her sarhoşluk veren şeyi yasaklıyorum" buyurdular." [Buhârî, Megazî 60, Cihâd 164, Edeb 80, Ahkâm 22, Müslim, Cihâd 7, (1733), Eşribe 70; Ebû Dâvud, Eşribe 5, (3684); Nesâî, Eşribe 23, 24, (8, 298, 299).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, bal ve mısırdan yapılan şarapların haram olduğunu beyan etmektedir. Anlaşıldığı üzere, bunlardan önce şıra mahiyetinde olmak üzere nebiz yapılmaktadır. Nebiz, bir müddet sonra tahammür ederek sarhoşluk verici bir hususiyet kazanmakta ve şaraplaşmaktadır. Hadiste bu durum şiddet kazanmak diye ifade edilmiştir.

Bu *"şiddet"*ten murad nedir, müddeti nedir? gibi hatıra gelecek sualleri cevabını âlimler bazı ihtilaflara düşerek vermişlerdir:

★ Önce şunu belirtelim: Nebîz veya nakî hurma veya üzümü suya ıslatmak suretiyle elde edilen şıranın adıdır. Bu suretle elde edilen meşrubat, tahammür etmedikçe içilmesi helâldir. Bu helâl olan şıra, hadislerde bazan nebîz bazan da nakî kelimesiyle isimlendirilmiştir. Şârihler bu iki kelimenin müteradif olup aynı mânada kullanıldığını belirtirler.

★ Eğer nebîz kürkreyip şiddetlenmişse, yani kaynayıp kabarmışsa ar-tık içilmez, çünkü tahammür etmiştir, alkolleşmiştir, içildiği takdirde sarhoş eder.

İmâm-ı Âzam, nebîz'in kükreyip şiddet kazanma halini tarif ederken, bir de "köpüğünü atma" şartını ilave eder. Yani ona göre kaynayıp, şiddetlenen ve köpüğünü de üzerinden atan nebiz, artık tahammür etmiş, içilmesi haram hale gelmiştir.

Her ne kadar, bu söylenen husus, nebiz'in kıvam ve kimyevi yapısında müşahade edilecek bir vak'a ise de hadislerde müddeti hususunda bazı farklı ölçüler gelmiştir:

1) Müslim'in *Hz. Âişe*'den yaptığı bir rivâyete göre: "Hz. Âişe "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*a ağzını bağladığı tuluk içinde nebîz (şıra) yapar, Resûlullah da onu akşamleyin içerdi; akşamleyin şıra yapar (akşamdan suya ıslatır), Resûlullah da sabahleyin içerdi" der. *Ebû Dâvud*'un rivâyetinde, "Sabahtan ıslatırdım akşam olunca Resûlullah yemeğini yer, üzerine de bu şıradan içerdi, artan olursa onu dökerdim. Sonra geceleyin yeniden Resûlullah'a hurma (veya kuru üzüm) ıslatırdık, sabahleyin yemeğini yeyince üzerine bu şıradan içerdi" der. *Hz. Âişe* sabahtan yapılan şıranın akşama, akşamdan yapılan şıranın da ertesi sabaha istihlak edilip, daha fazla geciktirilmediğini belirtme sadedinde şunu ilave eder: "Şıra kabını sabahleyin ve akşamleyin (günde iki kere) yıkardık."

Hz. Âişe'nin bu açıklamasına göre nebîz'in sabah yapılmışsa akşama,

akşam yapılmışsa sabaha istihlaki gerekmektedir. Daha fazla beklemesi onun nebizlikten çıkarak şaraplaşmasına müncer olacaktır.

2) Nebîz'in bekletilmesi meselesinde -yine Müslim'de- İbnu Abbâs' tan gelen rivâyet, daha uzun bir müddet tanımaktadır. Der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için, kuru üzüm geceden suya ıslatılmak suretiyle nebîz yapılırdı. Efendimiz onu ertesi gün sabah-akşam ve müteakip sabah da içerdi, akşam olunca da, ya kendisi içer ya da hizmetçisine verirdi. Bundan sonra yine de bir şey artarsa dökerdi."

Bu rivâyete göre, nebîz iki gün içilebilmektedir. Öyle ise bu müddet içerisinde nebîzin tahammür etmemesi, bir başka ifade ile alkolleşmemesi gerekmektedir. *İbnu'l-Münzir* der ki: "Şıra, Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin zikrettiği müddet içerisinde tatlı olarak içilir. Bundan sonra da dönmeye başlar ve *İbnu Abbâs*'ın zikrettiği sıfata ulaşınca şiddet kazanır ve kaynar. Hizmetçiye verilmesini emretme hususu, şıranın henüz kaynama noktasına gelmemiş ve fakat yaklaşmış olduğuna hamledilir. Zîra kaynama noktasına gelse sarhoş eder ve içilmesi mutlak şekilde haram olur."

Bu rivâyete dayanarak münferiden "çoğu sarhoş eden bir şeyden azıcık içmek haram değildir" diyen olmuşsa da ulemâ bu görüşe hadiste delil göremez ve reddeder. "Çünkü der, hizmetçinin içmesini emrettiği zaman, ekşimeye başladığı ve fakat diğer hadislerde belirtilen "kaynama" veya "şiddet kazanma" noktasına henüz gelmediği andır, (şıranın tadındaki bu hafif dönme, sarhoş edici vasfı kazanması demek değildir)." *Ebû Dâvud* bu hususa, "... hizmetçisine verirdi" dedikten sonra, "şıranın artık hızla bozulacağını kasteder" açıklamasını ilave eder.

İbnu Hacer, İbnu Abbas'ın rivâyetinin son kısmını şöyle yorumlar: "Eğer şıranın tadında bir değişiklik ortaya çıkmış, ancak henüz kabarmamışsa hizmetçiye içirirdi, kabarmışsa dökülmesini emrederdi." Nevevî de bu mânada olmak üzere: "Bu ihtilaf şırada görülecek iki farklı hale bağlıdır. Şiddet (kabarma, kaynama) başlamış ise dökerdi, şiddet görülmezse, malın zayi olmaması için hizmetçiye içirilmesini emrederdi, onu kendisinin terketmesi tenzihen kerâheti ifade eder" der. Müttakîler için bunda ihtiyat gözükmektedir.

Hz. Âişe ve *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhüm)'ın hadislerini te'lif sadedinde İbnu Hacer şunu kaydeder: "Şıranın aynı gün içerisinde istihlaki, bir günden sonra da içilmesine mâni değildir. Hal veya zamandaki ihtilafın, içilenin miktarına hamledilmesi ile îzahı mümkündür. Yani aynı gün içerisinde içilen azdır, öbürü ise çoktur. Çok olandan artan, müteakip gün içilmiştir.

Keza rivâyetlerdeki ihtilaf, havanın sıcaklığından da ileri gelmiş olabilir. Çok sıcak şıra daha çabuk bozulur. Buna göre, ikinci rivâyet soğuğun fazla olduğu zamanla ilgilidir, zîra o durumda bozulması gecikir."

Burada, *Ebû Hanîfe* (rahimehullah)'nin tavsifini esas alırsak ihtilaf daha kolay te'lif edilir. Yüce imamımız, (rahimehullah) şıranın şaraplaşmasını tesbitte, aradan geçen müddetten ziyade, değişmenin şiddetlenmesini (yani kaynayıp, kabarmasını) ve "üzerinden köpüğünü atmasını" esas almıştır. Öyle ise bu hal, bazan (mesela sıcak günlerde) bir günde vukua gelebilmektedir, bazan da (mesela soğuk günlerde) iki günde vukua gelmektedir. Bu hal (kabarıp köpüğünü üzerinden atma hali) tahakkuk etmeden şıranın tadı biraz ekşimiş olsa bile, atılıp zayi edilmemesi uygundur, zîra sarhoşluk verecek tahammür hali henüz meydana gelmemiştir.

2266 ٥ – وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنِ الأَشْرِبَةِ، فَقَالَ: اجْتَنِبْ كُلَّ مُسْكِرٍ يَنِشُّ: قَلِيلَهُ وَكَثِيرَهُ]. أخرجه النسائي.

« يَنِشُّ »: أي يغلي.

5. (2266)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a içeceklerden sormuştu. Efendimiz:

"Kaynayan sarhoş edicilerin hepsinden az da olsa çok da olsa kaçın" cevabını verdi." [Nesâî, Eşribe 24, (8, 300), 48, (8, 324).]

AÇIKLAMA:

Sindî şu açıklamayı sunar: "Çok"tan murad sarhoş edecek miktardır, "az"dan murad da sarhoş etmeyecek miktardır. Şu halde, sarhoş etmeyecek az miktardaki müskir dahi haramdır. Cumhur bu görüşü esas almıştır.

Bu muhakkiklerden biri, hadisi tahric eden *İmam Nesâî* hazretleridir. Çünkü merhum "Çoğu sarhoş eden bütün içkilerin tahrimi" adıyla açtığı bâbta, meseleyi çeşitli hadislerle takviye edip tahkikli olarak sunar ve ehl-i ilim arasında hususta ihtilaf olmadığını belirterek noktalar.

2267 ٦ – وعن ابن عمرو بن العاص رضي الله عنهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَالْكُوبَةِ وَالْغُبَيْرَاءِ، وَقَالَ: كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ].

قيل « الغبيراء »: السكركة تعمل من الذرة: شراب تعمله الحبشة. أخرجه أبو داود.

« الْكُوبَةُ »: طبل صغير مخصر ذو رأسين.

6. (2267)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hamr'dan, kumardan, davuldan, mısır şarabından yasakladı ve dedi ki: *"Her sarhoş edici haramdır."* [Ebû Dâvud, Eşribe 5, (3685).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen kelimelerden hamr, sarhoşluk veren içkilerin hepsinin müşterek adıdır... İmâm-ı Âzam bununla hassaten üzümden yapılanı anlamıştır, (önceki hadiste genişçe açıklandı).

Meysir, kumar demektir.

Gubeyrâ: Habeşlilerin mısırdan yaptıkları bir şarap çeşididir. Hadis, bu mısır şarabının da herkesçe bilinen hamr (üzüm şarabı) gibi haram olduğunu, bu hususta aralarında bir fark olmadığını belirtmektedir.

Sükürke: Bu da Habeşlilerin hamr'ıdır ve mısırdan yapılmaktadır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hicaz Araplarınca fazla tanınmayan içki çeşitleriyle de ilgili bilgi sunmuştur. Bu bilgi verme işi, bazı kereler sual üzerine yapılmıştır. Yani Resûlullah'a diğer diyarlarda rastlanan ismi, hammaddesi farklı içkiler hakkında zaman zaman sorulmuş, Resûlullah her seferinde onlara cevap verip; *"sarhoş edici olan"* her içkinin haram olduğunu belirtmiştir.

Durumu beyan edilen içkiler meyanında seker, ci'a gibi başkaları da geçer. Davul diye tercüme ettiğimiz kûbe'nin iki başlı, küçük, ortası ince davul olduğu belirtilir. Şimdilerde buna darbuka denmektedir. Ancak bazı şârihler, kûbe ile tavla oyununun ve hatta ud denen çalgının kastedildiğini söylemişlerdir. Şu halde yasaklama bunların hepsine şâmil olur.

İKİNCİ FASIL

ALKOLLÜ İÇKİLERİN TAHRİMİ, İÇENLERİN ZEMMİ

2268 ١ـ عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [قـال رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُّ مُسكِرٍ خَمرٌ، وكُلُّ مُسكِرٍ حَرامٌ، ومَن شَرِبَ الخَمرَ في الدُّنيا ومَاتَ وهُوَ يُدمِنُها، لَم يَتُبْ مِنها لَم يَشرَبْها في الآخِرَةِ]. أخرجه الستة.

قال الخطابي: معنى «لَم يَشرَبْها في الآخِرَةِ»: لم يدخل الجنة.

1. (2268)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Her sarhoş edici hamrdır. Ve her sarhoş edici haramdır. Kim dünyada hamr içer ve tevbe etmeden, onun tiryakisi olduğu halde, ölürse, ahirette şarab içemez."* [Buhârî, Eşribe 1; Müslim, Eşribe 73, (2003); Muvatta, Eşribe 11, (2, 846); Ebû Dâvud, Eşribe 5, (3679); Tirmizî, Eşribe 1, (1862); Nesâî, Eşribe 22, 46, (8, 296, 297, 318).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde âyet-i kerîme'de (Mâide 90) gelen hamr'ı açıklamakta ve hükmünü beyan etmektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere hamr, lügat olarak "örtmek" mânasına gelen bir kökten gelir, aklı örten ve karıştıran şey demektir. Sadedinde olduğumuz hadis, sarhoş eden herşeyin Kur'ân'da haram edilmiş olan hamr olduğunu belirtmektedir. Bu çeşit nebevî açıklamalar olmasaydı, değişik isim taşıyan sarhoş ediciler -sözgelimi bira, rakı, kanyak, likör vs.- haram mı değil mi diye tereddüt hasıl olabilirdi. Nitekim söylediğimiz çeşitten mugâlataları yaparak cahilleri aldatmaya çalışan şartlatan yobazlar her devirde görülegelmiştir.

Bu nevi tavzihler ikinci bir tereddüdü daha bertaraf etmektedir. Şöyle ki: Kur'ân'da geçen hamr kelimesi ile üzümden yapılan şarabın

kastedildiği, dolayısıyla, hammaddesi üzüm olmayıp, arpa, buğday, bal gibi başka hububat veya meyve olan içkilerin kastedilmediği kanaatine zâhip olacak -mânadan ziyade lügata bağlı- bir kısım espiriler cevaplandırılmış olmaktadır. Nitekim müteakip hadis hammadde meselesini de ayrıca ele alacak. O da: Bir içkide haramlık vasfının varlığı veya yokluğu aranırken ona takılmış olan ismi veya yapılmış olduğu hammaddeyi gözönüne almayıp insan üzerinde bırakacağı sarhoş edicilik hassasına sahip olup olmadığına dikkat etmek gerektiğini ifade edecektir.

2- *Ebû Bekr er-Râzi*, Ahkâmu'l-Kur'ân'da hamr'ı haram ilan eden âyeti tefsir sadedinde şu açıklamayı yapar: "Hamrın haram olduğu bu âyetten birkaç vecihten anlaşılmaktadır:

★ *Hamr*'ın rics رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ olarak isimlendirilmiş olmasından. Zîra, haram olduğunda ulemânın icma ettiği başka yasak da rics olarak isimlendirilmiştir: Domuz eti gibi.

★ *Şeytan* işi tabirinden. Zîra her ne şey şeytan işi ise onun alınması, yapılması haramdır.

★ *Kaçınmak* emrinden. Buradaki emir vücub ifade eder. Her ne şeyden kaçınmak vacib ise o şeyin alınması, yapılması haramdır.

★ Kaçınmaya terettüp eden kurtuluş *(felah)*dan.

★ İçmenin, mü'minler arasında düşmanlık ve kine sebep olmasından. Zîra bunu vaki kılacak şeyin yapılması haramdır.

★ Allah'ı zikir ve namaza mâni olmasından.

★ Âyet-i kerîmenin, *"Sizler artık vazgeçtiniz değil mi?"* diye bitmesinden. Zîra buradaki istifham (soru): "Gerçek mânada soru değil, ondan zecr ve yasaklamadır."

Ebû Bekr er-Râzi'den önce *Taberî* de âyetten bu mânayı istinbat etmiştir. Nitekim, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ın rivâyet ettiğine göre, hamr'ı yasaklayan âyet nâzil olduğu zaman Ashab birbirine giderek: *"Hamr yasak edildi ve şirke eş tutuldu"* demişlerdir. Zîra âyette zikri geçen tapılmaya mahsus dikilmiş putlar, fal okları, şeytanın güzel gösterdiği müşriklerin amellerindendi.

3- Hadiste gelen: *"Kim dünyada hamr içer ve tevbe etmeden... ölürse âhirette şarap içemez"* fıkrası, *Bagavî*'ye göre o kimsenin cennete gidemeyeceğini ifade eder. Çünkü, hamr ehl-i cennetin içeceğidir (Muhammed 15). Âhirette onu içmemek, cennete gidememeyi ifade eder. Bazı müteahhir ulema bunu, "Hamr'ın haram olduğunu inkar edip helâldir" diyerek içenlere hamletmiştir. Böyleleri küfre düştükleri için ebediyyen cen-

nete giremezler. Dolayısıyle cennete girememeleri oranın içeceği olan hamr'dan mahrum kalmalarını ifade eder.

Haram olduğunu kabul ederek içenlerin durumu ihtilaflıdır. Bazı âlimler, bunların âhirette ebediyyen değil, azabları varsa cezalarını çektikleri müddetçe hamr içemeyeceğini söylerken, bazıları hadisin ıtlakından hareketle, ceza olarak ebediyyen hamr içmek lezzetinden mahrum kalacaklarına hükmetmiştir.

4- Hadis, tevbenin büyük günahlara keffaret olduğunu ifade etmektedir. Esasen bu, en büyük günah olan küfr'de kesindir. Yani, küfürden imâna gelen kesinlikle mü'min addedilir. Küfür dışındaki günahlar hakkında tevbenin hükmü hususunda ehl-i sünnet uleması ihtilaf eder: Günahın affı kesin mi, zannî mi? diye.

Nevevî: "Kuvvetli görüşe göre zannî" der.

Kurtubî: "Kim şeriatı tedkik ederse görür ki, sıdk ile tevbe edenlerin tevbesini Allah kesinlikle kabul etmektedir. Ancak bir tevbenin sıdk ile olmasının bazı şartları vardır. Sadedinde olduğumuz hadis, en az bir kısım günahlardan yapılan tevbenin sıhhatine delil olmaktadır..." der.

5- *İbnu Hacer* şunu da keydeder: "Bu hadiste şu hüküm de gözükmektedir: "Vaîd, -sarhoşluk olmasa bile- hamr içmeye şâmildir. Zîra hadiste vaîd herhangi bir kayda yer vermeden sadece "içme" hakkında gelmiştir. Bu hüküm, üzüm suyundan elde edilen hamr hakkında icma ile sabittir, keza hammaddesi üzüm olmayan içkilerin sarhoş eden miktarı hakkında da bu hükümde icma edilmiştir. Üzüm menşeli olmayan içkilerin sarhoş etmeyen miktarda içilmesinin bu hükme girip girmeyeceği ihtilaf edilmişse de cumhurun görüşü, bu hükme girdiğidir."

2269 ٢– وعنه رضي الله عنه: [أنّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عنه قَالَ على مِنْبَرِ النَّبيِّ ﷺ: أمّا بعدُ أيُّها النّاسُ إنّهُ نَزَلَ تحريمُ الخمرِ وهيَ من خمسةٍ: من العِنَبِ، والتَّمرِ، والعَسَلِ، والحِنْطَةِ، والشَّعيرِ، والخمرُ ما خامرَ العقْلَ]. أخرجه الخمسة.

2. (2269)- Yine *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Ömer (radıyallâhu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın minberinde şu açıklamayı yaptı: "Emmâ ba'd, Ey insanlar! Hamr'ın haram olduğu hükmü inmiştir. Bilesiniz ki hamr (günümüzde ve çevremizde) beş şeyden yapılmaktadır: Üzümden, hurmadan, baldan, buğdaydan, arpadan. Hamr, aklı örten (her) şeydir." [Buhârî, Eşribe 2, 5; Teysîr, Mâide 10; Müslim, Tefsir 32, (3032); Nesâî, Eşribe 20, (8, 295); Ebû Dâvud, Eşribe 1, (3669); Tirmizî, Eşribe 8, (1873).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hamr'ın hammedelerini belirleyen kısmı ile Tirmizî'de merfu olarak *Numan İbnu Beşir* tarikinden gelmiştir.

2- Bu rivâyet de gösteriyor ki, içkinin hamr sayılması için hammadesine bakılmıyor. Bu sayılanlar, o devirdeki hamr'ın belli başlı hammaddesidir. Başka rivâyetlerde bunlara ilaveten mısır ve pirinç de sayılır. Öyle ise değişen zemin, zaman ve tekniğe paralel olarak başka hammaddelerden "aklı örtücü" içkiler (yiyecekler, haplar, şırıngalar...) yapılacak olsa hepsi haramdır.

2270 ٣– وَعَنْ جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [إنَّ عَلى اللهِ عَهْداً لِمَنْ شَرِبَ السُّكَّرَ أنْ يسقيهُ مِنْ طِينَةِ الخَبَالِ. قيلَ: ومَا طِينَةُ الخَبَالِ؟ قَالَ: عَرَقُ أهْلِ النَّارِ]. أخرجه مسلم والترمذي.

3. (2270)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) buyurdular ki: "Allah, sarhoş ediciyi içen kimseye tînetu'l habâl içirmeye ahdetmiştir."

"Tînetu'l-Habâl nedir?" diye sorulunca:

"Cehennemliklerin (vücudlarından, çıkan) terleridir!" diye cevap verdi. [Müslim, Eşribe 72, (2002); Nesâî, Eşribe 49, (8, 327).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis burada mevkuf (yani Hz. Câbir'in sözü) gibi gözükmektedir. Aslında ise öyle değil. Teysîr müellifi özetleyerek hadisi aktardığı için mevkuf hadis şeklini almıştır. Aslı şöyledir: "Yemen'in Ceyşân kabilesinden gelen bir adam, kendi beldelerinde içmekte oldukları mısırdan mamul ve adı mizr olan bir şarap hakkında sorar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da bu içkinin sarhoş edip etmediğini sorar. Adam: "Evet!" deyince:

"Her sarhoş edici haramdır. Allah, sarhoş ediciyi içen kimseye tînetu'l-habâl içirmeye ahdetmiştir..." açıklamasında bulunur. Hadisin aslında, ayrıca tînetu'l-habâl'in tarifinde ".... cehennemliklerin vücutlarından çıkan irindir" ilavesi de yer alır.

2271 ٤– وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [لَعَنَ النَّبِيُّ ﷺ فِي الخَمْرِ عَشَرَةً، عَاصِرَهَا وَمُعْتَصِرَهَا، وَشَارِبَهَا وَسَاقِيَهَا، وَحَامِلَهَا وَالمَحْمُولَةَ إلَيْهِ، وبَائِعَهَا وَمُبْتَاعَهَا، وَوَاهِبَهَا، وآكِلَ ثَمَنِهَا]. أخرجه الترمذي.

4. (2271)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) hamrla ilgili olarak on kişiye lanet etti: "(Hammaddesinden şarap yapmak maksadıyla) sıkana ve sıktırana, içene ve sâkilik yapana, (imalathâneden veya depodan, toptancıdan perakendeciye veya müstehlike kadar) taşıyana ve taşıtana, satana ve satın alana, bağışlayana, bunun parasını yiyene." [Tirmizî, Büyû 59, (1295); İbnu Mâce, Eşribe 6, (3381).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadisleriyle, şarabın îmâlinden istihlakine kadar araya giren her safhadaki "amel"i, bu amellerden herhangi biriyle meşguliyeti de yasaklamaktadır. Hamr sanayii'ne girmekle beraber, hadiste lanete hedef kılınmayan tek halka hammadde imâlatçısıdır. Bu, lanet dışı tutulmuştur. Zîra hammadde, başka maksadlarla da kullanılabilir. Sözgelimi üzümün yetiştirilmesi lanetlenemez, zîra taze olarak yendiği gibi, kurusu, pekmezi, yaprağı değişik şekillerde insanlığın hizmetine sunulmuş, Cenâb-ı Hakk'ın mühim nimetlerinden biridir. Ancak, sırf hamr sanayiini beslemek, hamr imâlatında kullanılmak üzere hammadde istihsal etmek, bunları bile bile hamr imalatlarına satmak meselesinde *Aliyyu'l-Kârî Mirkat*'de bunun da haram olduğunu belirtir. *Tîbî*'den şunu kaydeder: "...Kim, üzümü (hammaddeyi), sıkan kimseye satar ve ücret alırsa o da lanete hak kazanır. Zîra bunlar kendilerine haram edilmiş olan hamr'ın imalinde asıl teşkil eden hammaddeyi, hamr imal edeceklerini bildikleri kimselere satmıştır. Bunlar, haklarında: قاتل الله اليهود حرمت عليهم الشحوم فحملوها وباعوها "*Allah yahudilerin canını alsın. Kendilerine içyağı haram edildiği halde onu taşıdılar ve sattılar*" denmiş olanlardan uzak, farklı değillerdir.

2272 ٥- وعن أبي موسى رضي الله عنه أنه كان يقول: [ما أبالي شربت الخمر، أو عبدت هذه السارية دون الله]. أخرجه النسائي.

5. (2272)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) demiştir ki: "*Bana göre, ha hamr içmişim, ha Allah'ı bırakarak şu sütuna tapmışım, ikisi de birdir.*" [Nesâî, Eşribe 42, (8, 314).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, hamr aleyhinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın takındığı tavrın Ashab üzerinde hasıl ettiği te'siri gösterir: Şarap onların nazarında puta tapmak gibidir. Şarabın, polisiye, ciddi tedbirlere başvurulmadan bu ilk İslam cemiyetinde birden bire bırakılıvermesinde bu telakkinin rolü büyük olmuş olmalıdır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAMRIN TAHRİMİ VE YAPILDIĞI MADDELER

2273 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [حُرِّمَتِ الخَمرُ بعَينِها، قَلِيلُها وكَثِيرُها وَمَا أسْكَرَ مِنْ كُلِّ شَرَابٍ]. أخرجه النسائي.

1. (2273)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: *"Hamr aynı ile haram edilmiştir, (bu sebeple) azı da haramdır, çoğu da; keza her içkiden hâsıl olan sarhoşluk da (haramdır)."* [Nesâî, Eşribe 48, (8, 320, 321).]

AÇIKLAMA:

Cumhur'a muhalefetle şazz görüşe zâhib olan âlimler *"sarhoşluk verecek miktarda içilen şarap haramdır"* diyen bu hadisle istidlâl etmiştir.

2274 ٢ – وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ مِنَ الْعِنَبِ خَمْراً، وإنَّ مِنَ التَّمرِ خَمْراً، وإنَّ مِنَ العَسَلِ خَمْراً، وإنَّ مِنَ البُرِّ خَمْراً، وإنَّ مِنَ الشَّعِيرِ خَمْراً، وأنْهَاكُمْ عَنْ كُلِّ مُسْكِرٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (2274)- *en-Nûman İbnu Beşîr* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Üzümden hamr yapılır, hurmadan hamr yapılır, baldan hamr yapılır, uğdaydan hamr yapılır, arpadan hamr yapılır. Ben sizi bütün sarhoş edicilerden yasaklıyorum."* [Ebû Dâvud, Eşribe 4, (3676); Tirmizî, Eşribe 8, (1873).]

2275 ٣ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الخَمْرُ مِنْ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ: النَّخْلَةِ، والْعِنَبَةِ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

3. (2275)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Hamr şu iki ağaçtandır: Hurma

ve asma." [Müslim, Eşribe 13, (1985); Tirmizî, Eşribe 8, (1876); Ebû Dâvud, Eşribe 4, (3678); Nesâî, Eşribe 19, (8, 294).]

2276 ٤- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [نَزَلَ تَحْرِيمُ الخَمْرِ، وإنَّ بِالْمَدِينَةِ يَوْمَئِذٍ لَخَمْسَةَ أَشْرِبَةٍ ما فِيهَا شَرَابُ الْعِنَبِ]. أخرجه البخاري.

4. (2276)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) demiştir ki: "Hamr haram edildiği zaman Medîne'de mevcut beş çeşit içki arasında üzümden yapılan şarap yoktu." [Buhârî, Eşribe 2, Teysîr, Mâide 10.]

AÇIKLAMA için 2264 numaralı hadise bakılmalıdır. Orada, Hanefîlerin Kur'ân'da geçen "hamr" kelimesiyle, öncelikle üzümden ve (ikinci olarak da) hurmadan elde edilen şarabın kastedildiğini söylediklerini belirttik. Ama cumhur hamr deyince bütün sarhoş edicileri anlamıştır.

2277 ٥- وعن أبي سعيد رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: إنَّ الله تَعَالَى يُعَرِّضُ بِالْخَمْرِ فَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ شَيْءٌ مِنْهَا فَلْيَبِعْهَا وَيَنْتَفِعْ بِهَا، فَمَا لَبِثْنَا إلاَّ يَسِيراً حَتَّى قَالَ ﷺ: إنَّ الله تَعَالَى حَرَّمَ الخَمْرَ فَمَنْ أَدْرَكَتْهُ هذِهِ الآيَةُ وَعِنْدَهُ مِنْهَا شَيْءٌ فَلاَ يَشْتَرِهَا وَلاَ يَبِعْهَا وَلاَ يَنْتَفِعْ بِهَا، فَاسْتَقْبَلَ النَّاسُ بِمَا عِنْدَهُمْ مِنْهَا طُرُقَ المَدِينَةِ فَسَفَكُوهَا]. أخرجه مسلم.

5. (2277)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâlâ Hazretleri, hamrı mevzubahis etmektedir. Muhtemelen onun hakkında bir emir indirecektir. Şu halde, kimin yanında hamr varsa, onu satsın ve ondan istifade etsin."*

Aradan çok geçmedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şunu söyledi:

"Allah Teâlâ Hazretleri hamr'ı haram kılmıştır. Öyle ise, bu âyet kendisine ulaşan herkes, yanında hamr olduğu takdirde, onu ne satın alsın, ne satsın, ne de ondan istifade etsin."

Bu emirden sonra halk, hamr olarak evinde ne varsa Medîne sokaklarına götürüp döktüler." [Müslim, Musâkât 67,. (1578).]

2278 ٦- وعن الحسن بن عليّ عن أبيه رضي الله عنهما قال: [كَانَ لِي شَارِفٌ مِنْ نَصِيبِي يَوْمَ بَدْرٍ، وَأَعْطَانِي رَسُولُ الله ﷺ شَارِفاً مِنَ الخُمُسِ فَبَيْنَا شَارِفَايَ مُنَاخَتَانِ إلَى حُجْرَةِ رَجُلٍ مِنَ الأَنْصَارِ فَجِئْتُ، فَإذَا شَارِفَيَّ قَدْ جُبَّتْ أَسْنِمَتُهُمَا، وَبُقِرَتْ خَوَاصِرُهُمَا، وَأُخِذَ

مِنْ أَكْبَادِهِمَا، فَلَمْ أَمْلِكْ عَيْنِي حِينَ رَأَيْتُ ذَلِكَ الْمَنْظَرَ، فَقُلْتُ: مَنْ فَعَلَ هذَا؟ قَالُوا فَعَلَهُ حَمْزَةُ وَهُوَ فِي هذَا الْبَيْتِ فِي شَرْبٍ مِنَ الأَنْصَارِ غَنَّتْهُ قَيْنَةٌ، فَقَالَتْ فِي غِنَائِهَا:

أَلاَ يَا حَمْزُ لِلشُّرُفِ النِّوَاءِ هُنَّ مُعَقَّلاَتٌ بِالْفِنَاءِ

ضَعِ السِّكِّينَ فِي اللَّبَّاتِ مِنْهَا وَعَجِّلْ مِنْ قَدِيدٍ أَوْ سِوَاءِ

فَوَثَبَ حَمْزَةُ إِلَى السَّيْفِ فَأَجَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا، وَبَقَرَ بُطُونَهُمَا، وَأَخَذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا قَالَ: فَانْطَلَقْتُ فَدَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَعِنْدَهُ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ، فَعَرَفَ فِي وَجْهِي الَّذِى لَقِيتُ، فَقَالَ: مَالَكَ؟ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ: عَدَا حَمْزَةُ عَلَى نَاقَتَيَّ فَاجْتَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا، وَبَقَرَ خَوَاصِرَهُمَا، وَهَا هُوَ ذَا فِي الْبَيْتِ مَعَهُ شَرْبٌ، فَدَعَا ﷺ بِرِدَائِهِ فَارْتَدَاهُ، ثُمَّ انْطَلَقَ يَمْشِي وَاتَّبَعْنَاهُ حَتَّى جَاءَ الْبَيْتَ الَّذِى فِيهِ حَمْزَةُ، فَاسْتَأْذَنَ فَأَذِنَ لَهُ، فَإِذَا هُمْ شَرْبٌ، فَطَفِقَ ﷺ يَلُومُ حَمْزَةَ فِي فِعْلِهِ، فَإِذَا حَمْزَةُ ثَمِلٌ مُحْمَرَّةٌ عَيْنَاهُ، فَنَظَرَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ، ثُمَّ صَعَّدَ النَّظَرَ إِلَى رُكْبَتَيْهِ، ثُمَّ صَعَّدَ النَّظَرَ فَنَظَرَ إِلَى سُرَّتِهِ، ثُمَّ صَعَّدَ النَّظَرَ فَنَظَرَ إِلَى وَجْهِهِ، ثُمَّ قَالَ: وَهَلْ أَنْتُمْ إِلاَّ عَبِيدٌ لأَبِي، فَعَرَفَ ﷺ أَنَّهُ قَدْ ثَمِلَ فَنَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ الْقَهْقَرَى حَتَّى خَرَجَ وَخَرَجْنَا مَعَهُ، وَذَلِكَ قَبْلَ تَحْرِيمِ الْخَمْرِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود. وليس عندهم من الشعر إلا نصف البيت الأول، والله أعلم.

«الشَّارِفُ» الناقة المسنة الكبيرة. «وَالنِّوَاءُ» السمان. «وَالْجَبُّ» القطع.

«وَالْبَقْرُ» شق البطن. «وَالشَّرْبُ» بفتح الشين وسكون الراء: الجماعة الذين يشربون الخمر.

«وَثَمِلَ الشَّارِبُ» إذا أخذت منه الخمر فتغير.

«وَنَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ» رجع إلى ورائه ماشيا.

6. (2278)- *Hasan İbnu Ali* (radıyallâhu anhümâ) babasından naklen anlatıyor: "Bedir savaşı ganimetinden hisseme düşen yaşlı bir devem vardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da humus'dan (o gün) bana yaşlı bir deve daha verdi. Develerim, Ensar'dan bir zatın hücresinde ıhmış dururken (yanlarına) geldim. Bir de ne göreyim, develerimin hörgüç-

leri kesilmiş, böğürleri oyulmuş, ciğerleri de sökülmüştü. Bu manzarayı görünce kendimi tutamayıp, ağladım.

"Bunu kim yaptı?" diye sordum.

"Hamza yaptı. Şu anda, falanca evde, Ensardan birinin içki meclisindedir. Şarkıcı câriye ona şarkı okumuş, şarkısında şunları söylemişti" dediler:

"Ey Hamza! şişman yaşlı develere dikkat et,

Onlar avluda bağlıdırlar,

Bıçağı onların sinesine vur,

Pirzola veya benzerini çabuk yap!" (35)

Bu şarkı üzerinde *Hamza* (radıyallâhu anh) fırlayıp, kılıcı kapıp develerin hörgüçlerini kesmiş, karınlarını yarmış, ciğerlerini sökmüş."

Hz. Ali (radıyallâhu anh) devamla şunları söyledi: "Ben hemen gidip Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna çıktım. Yanında *Zeyd İbnu Hârise* vardı. Beni görünce, başımdan geçenleri yüzümden okudu.

"Neyin var?" diye sordu. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü! Bugünkü gibi (dehşetli bir manzara) görmedim. Hamza iki deveme saldırıp hörgüçlerini kesmiş, böğürlerini yarmış. Hemencecik şurada, bir içki meclisinde!" dedim. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ridâsını istedi, getirdiler, giyip yayan gitti. Biz de arkasına düştük. Hamza'nın bulunduğu eve kadar geldi.

İzin istedi, buyur ettiler. Girince bir içki meclisiyle karşılaştı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* fiilinden dolayı Hamza'yı ayıplamaya başladı.

Hamza sarhoştu, gözleri kızarmıştı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a baktı, sonra nazar edip aşağıdan dizlerine kadar süzdü, tekrar ayağından başlayıp beline kadar süzdü, sonra tekrar bakışlarıyla süzerek yüzüne kadar geldi ve:

"Siz benim babamın kölelerinden başka bir şey misiniz?" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun sarhoş olduğunu anladı. Hemen izinin üstüne geri döndü, çıkıp gitti. Peşinden biz de çıktık.

Bu vak'a hamr'ın haram edilmesinden önce idi." [Buhârî, Hums 1, Büyû 28, Şirb 13, Meğâzî 11, Libâs 7; Müslim, Eşribe 2, (1979); Ebû Dâvud, Harac 20, (2986). (Bu kaynakların hiçbirinde şiir tam olarak mevcut değildir, birinci beytin sadece yarısı mevcuttur.)]

35- İbnu Hacer'in belirtiği üzere, bu şiir Abdullah İbnu's-Sâib İbni Ebî's-Sâib'e âittir. Şiirdeki bazı kelimelerin imla ve hareketlerinin rivayetlerdeki farklılıklarına dikkat çekilmiştir. Şiire Teysîr'in kaydettiği bütünlük ve şekle de bunlarda rastlanmaz. Teferruat mevzumuzu ilgilendirmez, orta bir mâna verdik.

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, içki yasağıyla alakalı olarak burada kaydedilmiş olmakla beraber başka meselelere de temas etmektedir. Mesela en başta Bedir savaşında *Hz. Ali*'ye humustan pay ayrılması meselesi var. Humus nedir, ne değildir, humus nasıl taksim edilir, kimlere bundan pay ayrılır, Bedir savaşı sırasında İslam'ın ganimeti taksim ahkamı teşri edilmiş mi idi? gibi birçok mesele var ve bunların bir kısmı da ihtilaflıdır. Bu meselelere daha önce temas ettiğimiz için burada girmeyeceğiz. (1101-1148. hadislere bakılabilir.)

2- Sadedinde olduğumuz hadiste cereyan eden boğazından kesilmeyen develerin karınlarının deşilmesi hadisesi, içkiyi kesinlikle haram kılan âyetin (Mâide 90) nüzûlünden öncedir. Bu sebeple *Hz. Hamza*'yı bu hali sebebiyle itham etmediğini belirtirler. Bazıları bundan hareketle *"Sarhoşun talakı muteber değildir"* demiş ise de, görüş benimsenmemiştir, çünkü sarhoş olmak haram olduğu niçin mazeret olamaz. Hz. Hamza'nın muahezeden kurtulması, henüz hamr haram edilmemiş olmasındandır, sarhoşluğun mazeret olacağından değil. Ayrıca *Hz. Hamza* bu sözü ile iftihar etmeyi kastetmiştir. Çünkü Abdulmuttalib babası idi ve Hz. Peygamber'le Hz. Ali'nin de dedeleri. Yani Abdulmuttalib kendisine daha yakındı. Araplar dedeye Seyyid (efendi) dedikleri için torunların köle diye tesmiyetleri de olabilirdi.

3- Hadisin başka rivayetlerde gelen teferruatına göre vak'a *Hz. Ali*'nin, *Hz. Fâtıma* (radıyallâhu anhümâ) ile evleneceği sıralarda cereyan eder. Hz. Ali develerle izhir getirip satarak düğün ziyafeti sırasında harcamak düşüncesindedir. Develerini Ensar'dan birinin avlusuna ıhdırarak ayrılır. İşte *Hz. Hamza* bu evde bir grup arkadaşlarıyla içki içmektedir...

4- Hz. Hamza'nın sarhoş halini görünce Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onun bu halde sarfettiği sözleri ciddiye almayıp gerisin geri geldiği gibi dönmesi, onun tutarsızlıklarını artırmamak içindi. Bu sünnet, sarhoşla karşılaşanlara takınılacak tavır hususunda örnektir.

5-HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER: *İbnu Hacer,* bu rivayetten çıkarılan -ve bazılarına tamamen katılmadığına dikkat çektiği- bazı hükümler kaydeder:

★ Deve sahibi, devesine yük vurmak suretiyle de ondan istifade edebilir.

★ Deve başkasının kapısına da ıhdırılabilir, yeter ki bunda ev sahibine zarar bulunmasın ve razı olacağını deve sahibi bilsin.

★ Üzüntü sebebiyle ağlamak mezmum değildir. Kişi bazan öfkenin galebe çalmasıyla ağlayabilir.

★ Kişinin istifade etmekte olduğu ve muhtaç olduğu şeyin elden çıkmasıyla üzülmesi normaldir.

★ Mazlumun, zâlimi şikayet etmesi gıybet değildir.

★ Haber-i vâhid makbûldür.

★ Mübah olan meşrubat meclisleri akdedilebilir, meşrudur.

★ İnsanların önüne konulan müşterek şeyden alınabilir, yenilebilir.

★ Mübah sözlerle şarkı söylenebilir, şiir inşad edilebilir, bunlar cariyeden dinlenebilir.

★ Hadis, *"Sarhoşluk İslam'da hiç mübah olmadı"* diyenlerin aleyhine, bidayette mübah olduğuna delildir.

Bazıları bu rivayetten hareketle "yakınların cinayeti cezasız kalabilir, affedilir" demiş ise de İbnu Ebî Şeybe'de gelen bir rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *Hz. Hamza*'ya, telef ettiği develerin bedelini *Hz. Ali*'ye ödemesini emrettiğini belirtir. Zarara uğrayan kendisi affederse o başka.

★ Bu hadis, hamr'ın haram kılınışının bir sebebini göstermektedir.

★ İmam, başkasına zarar verildiğine dair kendisine haber ulaşan kimsenin evine gidebilir.

★ Bir eve girerken izin istemek sünnettir.

★ Hey'et halinde gelenlerden reise verilen izin diğerleri için de mûteberdir, onlar için ayrı ayrı izin istemek gerekmez.

★ Sarhoş, kınamayı anlayacak durumda ise kınanır.

★ Büyük, evinde hafiflemek için ridâsını atabilir, ancak etba'ı ile karşılaşacağı zaman normal kıyafetine bürünmelidir. Nitekim Resûlullah, giderken ridâsını istemiş ve giyinmiştir.

Ayık kimsenin, sarhoşla muhatab olmaması gerekir.

Aklını kaybeden kimsenin yanından geçen kimse ona arkasını dönmemelidir. Nitekim Efendimiz geri geri Hamza'nın yanından uzaklaşmıştır.

Abdülmuttalib'in kadrinin yüceliğine ve onu medihte mübalağa etmenin câiz olduğuna işaret vardır. Zîra Hz. Hamza; "Sizler babamın kölelerinden başka bir şey misiniz?" demiştir. Yani "Köleleri gibisiniz" demek istemiş ve bununla onların Abdulmuttalib karşısındaki aşırı saygılarını ve Abdulmuttalib'in onların mallarındaki, köle malındaki gibi tasarruf yetkisini kastetmiş olmalıdır.

Kelama terettüp edecek hüküm, onu söyleyene göre değişir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

HARAM VE HELÂL OLAN ŞIRALAR

2279 ١ - عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُحَرِّمَ، إِنْ كَانَ مُحَرِّماً مَا حَرَّمَ اللهُ فَلْيُحَرِّمِ النَّبِيذَ].

وفي رواية قال له قيس بن وهب: [إِنَّ لِي جُرَيْرَةً أَنْتَبِذُ فِيهَا حَتَّى إِذَا غَلَى وَسَكَنَ شَرِبْتُهُ قَالَ: مُذْ كَمْ هذَا شَرَابُكَ؟ قَالَ مُذْ عِشْرِينَ سَنَةً قَالَ: طَالَمَا تَرَوَّتْ عُرُوقُكَ مِنَ الْخَبَثِ]. أخرجه النسائي.

1. (2279)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ): "Kim Allah'ın haram kıldığını haram kılmaktan hoşlanırsa nebîz'i haram kılsın" dedi."

Bir rivayette, Kays İbnu Vehb ona: "Benim bir küpcüğüm var, içerisine şıra koyuyor, şıra kaynayıp durulunca içiyorum" dedi. (İbnu Abbâs) cevaben: "Bu söylediğin şey ne zamandan beri içeceğini teşkil etmekte?" diye sordu. Kays: "Yirmi yıldan beri" deyince, *İbnu Abbas: "Öyleyse uzun zamandır, damarların su ihtiyacını pislikten gördü"* dedi." [Nesâî, Eşribe 48, (8, 322-323).]

AÇIKLAMA:

1-Nebiz'i dilimizde umumiyetle şıra kelimesi karşılar. en-Nihâye'de şu açıklamalar yapılır: "Nebiz, hurma, kuru üzüm, bal, buğday, arpa vs'den yapılan içecektir. Bunlardan nebiz elde etmek için suya ıslatılırlar. Elde edilen içecek, sarhoş etse de etmese de nebiz denir. Nebiz'e hamr dendiği gibi, üzümden sıkılan hamr'a da nebiz denir." Şu halde bu açıklamaya göre, nebiz kelimesini her seferinde şıra ile karşılamamız mümkün değildir.

2- Hadiste, İbnu Abbâs (radıyallâhu anh) kaynayıp kabararak süku-

nete eren şıranın artık alkolleşerek sarhoş edici mahiyet kazandığını, dolayısıyle içilmesinin haram olduğunu belirtmektedir.

Nebiz'in kaç gün içinde hangi hallerde alkolleşeceği vs. hakkında 2265 numaralı hadiste gereken açıklama yapılmıştır, oraya bakılsın.

2280 ٢- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَصُومُ فَتَحَيَّنْتُ فِطْرَهُ بِنَبِيذٍ صَنَعْتُهُ فِي دُبَّاءٍ، ثُمَّ أَتَيْتُهُ بِهِ، فَإِذَا هُوَ يَنِشُّ وَيَغْلِي، فَقَالَ: اضْرِبْ بِهَذَا الْحَائِطَ، فَإِنَّ هذَا شَرَابُ مَنْ لاَ يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَلاَ بِالْيَوْمِ الآخِرِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (2280)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oruç tutuyordu. Orucunu açacağı vakti kolladım. Kabaktan mamul bir kap içerisinde yaptığım nebizi getirdim. Nebiz kaynayıp kabarıyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bunu şu duvara çal. Zîra artık bu, Allah'a ve ahirete inanmayanların içkisidir" buyurdu." [Ebû Dâvud, Erşibe 12, (3716); Nesâî, Eşribe 25, (8, 301).]

AÇIKLAMA:

Şırada kaynama halinin onu alkolleşmeye geçtiğinin alameti olduğunu ve bundan böyle içilmesinin haram olduğunu 2265 numaralı hadiste yeterince açıkladık.

2281 ٣- وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ بِقَدَحٍ فِيهِ نَبِيذٌ، وَهُوَ عِنْدَ الرُّكْنِ، وَدَفَعَ إِلَيْهِ الْقَدَحَ فَرَفَعَهُ إِلَى فِيهِ فَوَجَدَهُ شَدِيداً فَرَدَّهُ عَلَى صَاحِبِهِ، فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: أَحَرَامٌ هُوَ يَا رَسُولَ اللّهِ؟ فَقَالَ: عَلَيَّ بِالرَّجُلِ فَأُتِيَ بِهِ، فَأَخَذَ مِنْهُ الْقَدَحَ، ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَصَبَّهُ فِيهِ، ثُمَّ رَفَعَهُ إِلَى فِيهِ فَقَطَّبَ، ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ أَيْضاً فَصَبَّهُ فِيهِ، ثُمَّ قَالَ: إِذَا اغْتَلَمَتْ عَلَيْكُمْ هذِهِ الأَوْعِيَةُ فَاكْسِرُوا مُتُونَهَا بِالْمَاءِ]. أخرجه النسائي، وقال هذا الحديث ليس بالمشهور، ولا نحتجّ به.

« قَطَّبَ وَجْهَهُ » إذا عبس وجمع جلدته من شيء كرهه.

« وَاغْتَلَمَتْ » اشتدت واضطربت عند الغليان.

3. (2281)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a içerisinde nebiz bulunan bir kadeh

getirdi. Efendimiz bu sırada (Haceru'l-Esved) rüknünün yanında idi. Bardağı ona sundu. Efendimiz, ağzına kadar götürdü. Ancak nebizin (keskinleşip ekşiliğinin) şiddetlendiğini gördü ve bardağı sahibine geri çevirdi. (Cemaatten) bir adam:

"Bu haram mıdır ey Allah'ın Resûlü?" diye sordu. Hz. Peygamber:

"Bana adamı çağırın!" dedi. Ondan bardağı tekrar aldı. Sonra su istedi sudan bardağa döküp, tekrar ağzına götürdü (yine keskin bularak alnını buruşturup) kaşlarını çattı. Tekrar yine su istedi ve nebize döktü. Sonra da:

"Bu kaplar, size keskinleşir ve kaynamaya başlayacak olursa, içindekinin sertliğini su ile kırın!" buyurdu." [Nesâî, eşribe 82, (8, 323, 324). İmam Nesâî, hadisi tahric ettikten sonra: "Bu hadis meşhur değildir (fukahaca pek bilinmiyor), biz bununla ihticâc (edip amel) etmeyiz" demiştir.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetin zaafına hadisi kaydeden *Nesâî* de dikkat çekmektedir. Önceki rivayetlerde keskinleşip, kaynamaya başlayan nebizin haram olduğu beyan edilmiş iken bu rivayette keskinliğin su dökülerek hafifletilmesini, sonra da içilmesini tavsiye etmektedir. Aradaki fark ve pekçok sahih rivayetlerden gelen hükme muhalefet açık şekilde gözükmektedir.

2282 ٤ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنْها قالت: [كُنَّا نَنْبِذُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ غُدْوَةً في سِقَاءٍ فيشربه عشيَّةً، وعشيَّةً فيشربه غدوةً قالت: وكنا نغسل السِّقاء غدوةً وعشيةً مرتين في يومٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

4. (2282)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için sabahleyin tuluk içerisine nebiz kurardık, efendimiz onu akşamleyin içerdi, akşamdan kurardık sabahleyin içerdi."

Hz. Âişe devamla der ki: "Biz su kabını, biri sabah, biri akşam olmak üzere günde iki kere yıkardık." [Ebû Dâvud, Eşribe 10, (3711, 3712); Tirmizî, Eşribe 7, (1872); Nesâî, Eşribe 48, (8, 320).]

AÇIKLAMA için 2265 numaralı hadisin açıklamasına bakılmalıdır.

2283 ٥ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عنْهما قال: [كان يُنْبَذُ برسُولِ اللهِ ﷺ الزَّبيبُ فيشربه اليومَ والغدَ وبعدَ الغدِ إلى مساءِ الثَّالثةِ، ثُمَّ يأمرُ بهِ فيُسقى الخدمُ أو يُهراقُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

5. (2283)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için kuru üzümden şıra kurulunca, o gün, ertesi gün ve daha sonraki gün yani üçüncü günün akşamına kadar onu içerdi. Sonra, kalanının hizmetçilere içirilmesini veya dökülmesini emrederdi." [Müslim, Eşribe 79, (2004); Ebû Dâvud, Eşribe 10, (3713); Nesâî, Eşribe 56, (8, 333).]

AÇIKLAMA 2265'de geçti.

2284 ٦– وعن جابر رضي الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يُخْلَطَ الزَّبِيبُ وَالتَّمْرُ جَمِيعاً، وَالْبُسْرُ وَالتَّمْرُ جَمِيعاً، وقَالَ لاَ: تَنْبِذُوا الزَّبِيبَ وَالتَّمْرَ جَمِيعاً، ولاَ الرُّطَبَ وَالْبُسْرَ جَمِيعاً]. أخرجه الخمسة.

6. (2284)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kuru üzümle hurmanın, taze hurma ile hurmanın karıştırılmalarını yasakladı ve dedi ki:

"Kuru üzümle hurmayı, koruk hurma ile olgun hurmayı karıştırarak birlikte nebiz kurmayın." [Buhârî, Eşribe 11, Müslim, Eşribe 16, (1286); Ebû Dâvud, Eşribe 8, (3703); Tirmizî, Eşribe 9, (1877); Nesâî, Eşribe 8, (8, 290).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere bu rivayet farklı maddelerin karışımından nebiz kurmayı yasaklamaktadır. Bu, kuru üzüm nebizi ile hurma nebizinin karıştırılıp hafifçe pişirilmesiyle elde edilir. Bu pişmeden sonra bırakılınca kabarır ve keskinliği artar.

Hattâbî der ki: "Âlimlerden birçoğu bu iki karışımın, -elde edilen şarap sarhoş edici olmasa bile- haram olduğuna hükmettiler. Çünkü hadisin zâhiri mutlaktır, sarhoş edici olursa diye bir kayıt yoktur. *Atâ, Tâvus, Mâlik, Ahmed, İshâk*, ehl-i hadisin büyük çoğunluğu bu görüştedirler. Derler ki: "Bu, iki karışımı, henüz sarhoş edici vasfı zuhur etmezden önce içen kimse bir cihetten günahkar olur, yani "karışımı içmiş olma günahı" işler. Ama, keskinleştikten sonra içerse iki cihetten günah işlemiş olur. Biri, iki karışımı içmiş olmanın günahı, diğeri de sarhoş ediciyi içmiş olmanın günahı."

Ancak, Süfyan-ı Sevrî ve ehl-i rey bunu câiz görür. *Leys İbnu Sa'd:* "Kerâhet, bunların birlikte nebiz olmaya bırakılmaları hususunda gelmiştir, zîra bunlar birbirlerinin şiddetini artırırlar" demiştir.

Yasağı *Kadı İyâz* da şöyle açıklar: "Karıştırılması nehyedilip her biri-

nin ayrı ayrı nebiz yapılması tecviz edildi. Bu muhtemelen, iki cinsten birine tegayyür daha çabuk gelerek diğerini bozacağı ve bozulma da gözükmeyeceğinden haram olduğu halde istihlak edileceği içindir." Nevevî de aynı mealde ve fakat daha açık bir îzah sunar: "Bu karıştır-madaki kerâhetin sebebi şudur: Sarhoş edici vasıf, karıştırma sebebiyle, tadı değişmezden önce çabucak gelir. Kişi, henüz şaraplaşmadığı zannıy-la içer, halbuki o şaraplaşmıştır, sarhoş edici olmuştur."

Son olarak şunu da belirtelim ki, bazı âlimler, karıştırmadaki yasağın sebebini israfla îzah etmişler, hiçbir gerek yokken iki ayrı şeyin karıştırılmasını tereffüh alameti ve israf olarak değerlendirmişlerdir. Hadisteki yasak da bu sebeple gelmiş olmalıdır.

2285 ٧- وعن أبي قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَـالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَنْبِذُوا الزَّهوَ والرُّطَبَ جميعاً، ولاَ تَنْبِذُوا الرُّطَبَ والزَّبِيبَ جميعاً، ولَكِنِ انْبِذُوا كُلَّ واحِدٍ على حِدَتِهِ]. أخرجه مسلم ومالك، وأبو داود والنسائي.

7. (2285)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Çağala hurma ile olgun hurmadan beraber nebiz yapmayın. Olgun hurma ile kuru üzümden de beraber nebiz yapmayın. Herbirinden ayrı ayrı nebiz yapın."* [Müslim, Eşribe 25, (1988); Muvatta, Eşribe 7, (2, 844); Ebû Dâvud, Eşribe 8, (3704); Nesâî, Eşribe 6, (8, 289); Buhârî, Eşribe 11.]

2286 ٨- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ يُخْلَطَ الزَّهْوُ والتَّمرُ ثُمَّ يُشْرَبَ، وكَانَ عَامَّةَ خُمورِهِم حِينَ حُرِّمَتِ الخَمرُ]. أخرجه مسلم والنسائي.

8. (2286)- *Hz. Enes İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çağala hurma ile olmuş hurmanın karıştırılıp (nebiz yapılmasını) sonra da bunun içilmesini yasakladı. Şarap haram edildiği zaman (Arapların) içeceklerinin tamamını nerdeyse bu teşkil ediyordu." [Müslim, Eşribe 8, (1981); Nesâî, Eşribe 13, (8, 291, 292).]

2287 ٩- وعن جابر بن زيد وعكرمة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُمَا كَـانَا يَكْرَهَانِ البُسْرَ وَحْدَهُ وَيَأْخُذَانِ ذلِكَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهُما]. أخرجه أبو داود.

9. (2287)- *Câbir İbnu Zeyd* ve *İkrime* (radıyallâhu anhümâ)'den rivayete göre, her ikisi de olgun hurmadan tek başına (da olsa yapılan nebizi) mekruh addediyorlardı ve bu hükmü İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'tan alıyorlardı.

[İbnu Abbâs: "Nebizin, Abdülkays'a yasaklanan müzza olmasından korkuyorum" derdi. Ben, Katâde'ye: "Müzza nedir?" diye sordum da bana "Hantem (sırlı seramik) ve müzeffet (ziftlenmiş) denen kaplarda kurulmuş nebiz" diye cevap verdi."] [Ebû Dâvud, Eşribe 9, (3709).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr, hadisi Ebû Dâvud'dan özetleyerek almış. Biz sondaki köşeli parantez içerisindeki kısmı Ebû Dâvud'daki aslından aynen aktardık. Ayrıca kavisli parantez arasına mutad üzere bazı açıklayıcı kelimeler koyduk, bunlar ilk nazarda bellidir.

2- Ziftle kaplanmış veya sırlanmış kaplarda kurulan nebizin içilmesi hususundaki yasaklama ve tahdid, en-Nihâye'de belirtildiği üzere, bu kaplarda şaraplaşma hadisesinin sür'at kazanmasından ileri gelmektedir.

2288 ١٠ – وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [كُنَّا نَنْبِذُ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ زَبِيباً فَنُلْقِي فِيهِ تَمْراً].

10. (2288)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için kuru üzümden nebiz kurardık, içerisine de hurma atardık." [Ebû Dâvud, Eşribe 8, (3707).]

2289 ١١ – وفي أخرى: [كُنْتُ آخُذُ قَبْضَةً مِنْ زَبِيبٍ، وقَبْضَةً مِنْ تَمْرٍ فأُلْقِيهِ فِي إنَاءٍ فَأَمْرُسُهُ ثُمَّ أَسْقِيهِ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ]. أخرجه أبو داود.

11. (2289)- Bir diğer rivayette şöyle demiştir: "Ben bir avuç kuru üzüm, bir avuç da hurma alıyor, bunları bir kaba koyuyor, parmaklarımla ovup sonra da (elde edilen şırayı) Resûlullah'a içiriyordum." [Ebû Dâvud, Eşribe 8, (3708).]

AÇIKLAMA:

Son iki rivayet, nebiz yaparken hurma ile üzümün karıştırılabileceğini ifade etmektedir. Bu, farklı şeylerin karıştırılarak nebiz yapılabileceğini söyleyenlere delil olmaktadır.

Hadis, nebizin yapılış tarzı hususunda da bilgi vermektedir: "Suyun içine ıslatılan hurma, kuru üzüm gibi meyveler sudan çıkarılmadan parmaklarla ovularak yumuşatılmakta, tadı ve rayihasının daha çabuk suya geçmesine gayret gösterilmektedir."

2290 ١٢ – وعن سويد بن غلفة رضي الله عنه قال: [قَرَأْتُ كِتَابَ عُمَرَ إلى أَبِي مُوسَىٰ أَمَّا

بَعْدُ فَإِنَّهَا قَدِمَتْ عَلَيَّ عِيرٌ مِنَ الشَّامِ تَحْمِلُ شَرَاباً غَلِيظاً أَسْوَدَ كَطِلَاءِ الإِبِلِ، وَإِنِّي سَأَلْتُهُمْ عَلَى كَمْ يَطْبُخُونَهُ، فَأَخْبَرُونِي أَنَّهُمْ يَطْبُخُونَهُ عَلَى الثُّلُثَيْنِ، ذَهَبَ ثُلُثَاهُ الأَخْبَثَانِ، ثُلُثٌ بِرِيحِهِ، وَثُلُثٌ بِبَغْيِهِ، فَمُرْ مَنْ قِبَلَكَ يَشْرَبُونَهُ]. أخرجه النسائي.

12. (2290)- *Süveyd İbnu Gafle* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer'in *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anhümâ)'ya yazdığı mektubu okudum, diyordu ki: "Emmâ ba'd! Bilesin bana deve katranı gibi siyah, sert bir şarap taşıyan bir kervan Şam'dan geldi. Ben onlara bunun kaynatılarak ne kadarının buharlaştırılacağını sordum. Bana üçte ikisi uçuncaya kadar kaynatacaklarını söylediler, yani pis olan üçte ikisi gidiyor. Şöyle ki üçte biri pis kokulu kısım, üçte biri bozuk kısım (geriye kalan üçte bir temiz kısım kalıyor). Sen yanındakilere, emret, bu kalan üçte biri içsinler." [Nesâî, Eşribe 53, (8, 328-330).]

AÇIKLAMA:

Anlaşıldığı üzere, tüccarların ham halde Suriye cihetinden Hicaz'a taşıdıkları, şıra, develeri -uyuz gibi bir kısım hastalıklara karşı korumada kullandıkları- yağlama maddesi (katran) kadar renkçe siyah ve tadca son derece keskin, pis kokulu yarı bozulmuş halde bir mayidir.

Hz. Ömer tüccarlardan bunun işlenmesi hakkında bilgi ediniyor. Buna göre, tıla da denen katrana benzeyen bu ham mayi, kaynatılarak işlenmelidir. Kaynama müddeti, hacmi üçte bire düşünceye kadar devam etmelidir. buharlaştırılan üçte bir, pis kokulu kısımdır, üçte bir de bozulmuş olan kısımdır. Bu ameliyeden sonra geriye kalan üçte bir de o mayinin içmeye elverişli kısmıdır.

İbnu Hacer'in açıklamasından çıkan mânaya göre, kaynama sonunda elde edilen, renk itibariyle katrana benzetilen madde pekmezdir.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh), müslüman tebaanın gıda meselesiyle de ilgilenerek, edindiği malumatı valilerine tamim etmiştir. Sadedinde olduğumuz rivayet Ebû Mûsa el-Eş'arî'ye yazılan mektuptan bahsetmektedir. *Nesâî, Ömer İbnu Abdilaziz*'in de bu mesele üzerine bazı valierine gönderdiği mektuptan bahseder.

Yine Nesâî'nin Hz. Enes'ten kaydettiği bir rivayette şöyle denmektedir: "Şeytan, asma çubuğu üzerine *Hz. Nuh*'la nizaya düştü ve: "Bu benimdir" dedi. Hz. Nuh (aleyhisselâm) da: "Bu bana aittir!" dedi. Bunlar sonunda antlaşma yaptılar: Üçte biri Nuh'un, üçte ikisi de Şeytan'ın olacaktı."

Şunu da belirtelim ki, üzüm şırasının helâl olması için kaynatılarak buharlaştırılması gereken miktarı hususunda seleften farklı rakamlar gelmiştir. Yarısı buharlaştırılsa helâl olur diyen de olmuştur. İbnu Hacer ihtilafı şöyle te'lif eder: "Anlaşılan o ki, bu durum, çeşitli beldelerin üzümlerine göre değişmektedir." *İbnu Hazm*'dan kaydettiği yoruma göre, bazı asmaların suyu üçte bire kadar, bazıları yarıya kadar, bazıları da dörtte bire kadar kaynatılınca sarhoş edici vasfını kaybetmektedir. Müteakiben kaydedileceği üzere (2292. hadis), İbnu Abbâs'tan bunun aksine bir fetva mevcuttur: "Ateş hiçbir şeyi ne helâl ne de haram kılar."

2291 ١٣ - وفي رواية له: [قَالَ عَبْدُ اللهِ بنُ يزيدَ الخَطْمِيُّ: كَتَبَ إلَيْنَا عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عنه أمَّا بعْدُ: فَاطْبُخُوا شَرَابَكُمْ حَتَّى يَذْهَبَ مِنْهُ نَصِيبُ الشَّيْطَانِ، فإنَّ لَهُ اثْنَيْنِ وَلَكُمْ وَاحِداً].

والمراد «ببغْيِه»: أذاه وشدته.

13. (2291)- Yine *Nesâî*'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Abdullah İbnu Yezîd el-Hutamî* demiştir ki: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bize şunu yazdı: "Emmâ ba'd: Şarabınızı ondaki şeytanın hissesi gidinceye kadar kaynatın. Zîra onda şeytanın iki, sizin de bir hisseniz vardır." [Nesâî, Eşribe 53, (8, 329).]

AÇIKLAMA için önceki hadisin (2290) açıklamasına bakılmalıdır.

2292 ١٤ - وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنهما: [أنَّهُ سَألَهُ رَجُلٌ عَنِ العَصِيرِ، فَقَالَ: اشْرَبْهُ مَا كَانَ طَرِياً. قَالَ: إنِّي أطْبُخُهُ، وفِي نَفْسِي مِنْهُ شَيْءٌ، فَقَالَ: أكُنْتَ شَارِبَهُ قَبْلَ أنْ تَطْبُخَهُ؟ قال لا، قال: فَإنَّ النَّارَ لاَ تُحِلُّ شَيْئاً قَدْ حَرُمَ]. أخرجه النسائي.

14. (2292)- *Hz. İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'ın anlattığına göre, bir adam kendisine şıradan sual etti. *İbnu Abbâs:* "Taze oldukça iç" dedi. Adam: "Ben onu kaynatıyorum, ancak yine de içimde bir şüphe var" deyince, *İbnu Abbâs:* "Yani sen onu kaynatmadan önce içiyor muydun?" diye sordu. Adam: "Hayır!" dedi. İbnu Abbâs:

"Ateş, haram olan hiçbirşeyi helâl kılmaz!" dedi." [Nesâî, Eşribe 54, (8, 331).]

AÇIKLAMA:

Atâ'dan gelen bir rivayet, *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anh)'ın "Ateş, ha-

ram olan hiçbir şeyi helâl kılmaz" demekle, 2290 numaralı hadiste geçen şıra'nın kaynatılarak üçte ikisinin buharlaştırılmasıyla içilebilecek hale geleceğine dair fetvayı reddetmek istediğini belirtir.

İbnu Hacer der ki: "Bu rivayet, daha önceki âsâr'da ifade edilmiş olan, mutlak hükmü kayda bağlamaktadır. Yani önceki rivayetler, henüz sarhoş edici hale gelmeyen taze şıraların kaynatılmasına râcidir. (İbnu Abbâs'ın görüşüne göre), eğer şıra tahammür ederek şaraplaşmış, sarhoş edici bir mahiyet kesbetmiş ise, bu şıra kaynatılsa da artık helâl olmaz, zîra kaynatma artık onu temizlemez, helâl de kılmaz. Bu durumda, şarabın sirkeleşmesiyle helâl olacağı görüşünde olan âlimlere göre bir fetva vardır. Cumhur ise bu görüşe muhaliftir. Cumhurun delili Müslim'de (ve başka kaynaklarda da) rivayet edilmiş olan *Hz. Enes* ve *Ebû Talha* hadisidir: اشْرَبِ الْعَصِيرَ مَالَمْ يَفْعَلْ *"Şırayı kaynayıp kabarmazdan önce iç."*

Bazı rivayetlerde مَالَمْ يَتَغَيَّرْ *"değişmezden önce"* şeklinde gelmiştir. Bu, seleften pek çoğunun muşterek goruşudur: Şırada değişme başladımı artık içilmez, bunun da alameti kaynamaya başlamasıdır. Bu aynı zamanda Ebû Yûsuf'un görüşüdür. *Ebû Hanîfe:* "Çiğ üzüm şırası kaynayıp köpüğünü atmadıkça haram olmaz, kaynar, köpüğünü atarsa o zaman haram olur" demiştir, üçte ikisi buharlaşarak üçte biri kalacak şekilde pişirilen mutlak şekilde men edilemez, piştikten sonra kaynayıp köpük atsa bile. İmam Mâlik, Şâfiî ve Cumhur: "Eğer sarhoş edici ise, azı da çoğu da içilmez, kabarmış olmasıyla, kabarmamış olması da farketmez, zîra kaynayıp kabarması sonra da kaynamasının durması ile sarhoş edici hududa girmesi mümkündür" demiştir."

BEŞİNCİ FASIL

HARAM VE HELÂL OLAN KAPLAR

2293 ١- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [نَهىٰ رسولُ الله ﷺ عَنْ نَبِيذِ الجَرِّ، والدُّبَّاءِ والمُزَفَّتِ]. أخرجه الستة إلا البخاري.

1. (2293)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, çömlekte, kabak ve ziftli kaplarda yapılan nebizi(n içilmesini) yasakladı." [Müslim, Eşribe 48, (1997); Muvatta, Eşribe 5, (2, 843); Ebû Dâvud, Eşribe 7, (3690, 3691); Tirmizî, Eşribe 4, (1868, 1869); Nesâî, Eşribe 28, 33, 36, (8, 303, 306, 308).]

AÇIKLAMA:

1- Burada bazı kaplarda kurulan şıranın içilmesi yasaklanmaktadır. Şârihler bu yasağı, zikri geçen kaplarda şıranın çok çabuk şaraplaşacağı sebebiyle îzah ederler. *Hattâbî:* "Bu kaplar (şıra kurulmasında) yasaklanmıştır, çünkü bunlarda (tahammür) alışkanlığı vardır, içlerinde şıra çabuk keskinleşir, öyleki sahibi bunun farkına bile varamaz, aldanarak (sarhoş edici olduğu halde) içer."

2- Müteakip rivayette görüleceği üzere, Resûlullah başka kapları da nebiz yapmada kullanmayı yasaklamıştır. Sebep hepsinde aynıdır.

2294 ٢- وفي رواية لمسلم: [نهىٰ عنِ الحَنتَمِ وهِيَ: الجرّة، وعنِ الدُّبَّاءِ وهِيَ: القَرْعة، وعنِ المُزَفَّتِ وهو: المُقَيَّر، وعنِ النَّقِيرِ، وهِيَ: النَّخْلة تُنسَحُ نَسْحاً، وتُنقَرُ نَقْراً، وأمَرَ أنْ يُنبَذَ في الأسْقِيَةِ].

2. (2294)- *Müslim*'in bir rivayetinde şöyle denmiştir: "(Resûlullah) hantemi yasakladı, bu (topraktan mamul her çeşit) küptür. Dübbâ'yı yasakladı. Bu su kabağıdır. müzeffet'i yasakladı, bu ziftlenmiş kaptır. Nakir'i yasakladı, bu kabuğu soyulup, içi oyulmuş hurma ağacıdır. Efendimiz, şırayı tuluklarda kurmamızı emretti." [Müslim, Eşribe 57, (1997).]

AÇIKLAMA:

Bu yasak hususunda ulema ihtilaf etmiştir. Bazıları: "Bu İslâm'ın bidayetinde yani, içkinin ilk yasaklandığı zamanlarda idi. Sonradan *Büreyde el-Eslemî* hadisiyle (ki müteakiben kaydedilen hadistir) neshedilmiştir" der. Bazıları da: "Bu kaplar hakkında gelen yasak devam etmektedir" deyip, onların kullanılmalarını mekruh addetmeye devam etmişlerdir. İmam Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel, İshak, İbnu Ömer ve İbnu Abbâs bu görüştedir. Ancak önceki görüşe esahh denmiştir.

İçki yasağı benimsendikten, herkes bu yasağa riayet etmeye başladıktan sonra yasak kaldırılmıştır. Tuluğun serbest bırakılmasındaki sebep bunun içinde tahammürün yavaş seyretmesindendir. Ve ayrıca tahammür başlayınca tuluk şişer ve patlar... Böylece, şıranın artık tahammür ettiği kolayca anlaşılır ve sahibi tarafından içilmez.

2295 ٣- وعن بريدة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنِ الأَشْرِبَةِ أَنْ تَشْرَبُوا إِلاَّ فِي ظُرُوفِ الأَدَمِ، أَلاَ فَاشْرَبُوا فِي كُلِّ وِعَاءٍ غَيْرَ أَنْ لاَ تَشْرَبُوا مُسْكِراً]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

3. (2295)- *Hz. Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ben size kapları yasaklamış, sadece deri kaplardan (nebiz) içmenizi söylemiştim. Artık her kaptan içebilirsiniz, yeter ki, sarhoş edici içmeyin."* [Müslim, Eşribe 64, 65, 66; Ebû Dâvud, Eşribe 7, (3698); Tirmizî, Eşribe 6, (1870); Nesâî, Eşribe 40, 48.]

AÇIKLAMA:

Rivayet, kaplarla ilgili yasağın sonradan kaldırıldığını sarih olarak göstermektedir. Hatta bazı rivayetlerde şu ziyade vardır: وَإِنَّ ظَرْفاً لاَ يُحِلُّ شَيْئاً وَلاَ يُحَرِّمُهُ "...*Şurası muhakkak ki, kap herhangi bir şeyi ne helâl ne de haram kılar." Nevevî,* bu yasakla ilgili olarak şu açıklamayı sunar: "Sayılan kaplarda şıra kurmak İslam'ın bidayetinde yasaklanmıştır. O sıralarda, içlerinde sarhoş edici bulunabileceğinden ve bunların kesafetleri sebebiyle içlerindeki mâyiin ne olduğunun bilinemeyeceği için bazan kişinin sarhoş edici değil zannederek sarhoş ediciyi içebileceği korkusunun galib olması, zîra içkinin serbest olduğu devrenin henüz yakın bulunması sebebiyle bu çeşit karışıklıkların sıkça vukua gelmesi sebebiyle bu yasak konmuştur. Fakat aradan epey bir zaman geçip, içkinin haramlığı şöhret bulup herkesin içinde yer edince bu yasak neshedilip, sarhoş ediciyi içmemek şartıyla- her kapta nebiz kurmak serbest kılındı."

ALTINCI FASIL

BAZI İLAVELER

2296 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهىٰ رسولُ اللهِ ﷺ عَنِ الخَمرِ أنْ يُتَّخَذَ خَلاًّ].

أخرجه مسلم والترمذي.

1. (2296)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* hamr'dan sirke yapmayı yasakladı." [Müslim, Eşribe 11, (1983); Tirmizî, Büyû 59, (1294).]

AÇIKLAMA:

Şaraptan sirke yapmak câiz midir, bu yolla elde edilen sirke temiz midir? Ulema ihtilaf eder. Nevevî'nin açıklamasına göre Şafiî ve cumhur bu hadise dayanarak şaraptan sirke yapmaya cevaz vermemiştir. Derler ki: "Şarap, içerisine hamur, ekmek, soğan vs. herhangi birşey atılarak sirkeleştirilecek olsa yine de necaset ve pisliği devam eder. İçerisine giren her şey pis olur ve bu sirke ebedî olarak pis kalır." Ancak *Evzaî, Leys* ve *Ebû Hanîfe* câiz görürler ve bu sirkenin temiz olduğuna hükmederler. İmam Mâlik'ten üç farklı görüş gelmiştir:

1- Şarabı sirke yapmak haramdır, sirke yapacak olursa isyan etmiş, olur, fakat sirke temizdir.

2- Bu iş haramdır, sirke de temiz değildir.

3- Bu iş helâldir, sirke temizdir. Birinci görüş en sahih olanıdır.

Ulema şu hususta icma eder: "Şarap kendi kendine sirkeleşirse temizdir."

2297 ٢ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: أُتِيتُ لَيْلَةَ أُسرِيَ بِي بِقَدَحَيْنِ مِنْ خَمرٍ ولَبَنٍ، فَأَخَذْتُ اللَّبَنَ، فقَالَ المَلَكُ: الحَمْدُ للهِ الّذِى هَدَاكَ لِلفِطْرَةِ،

وَلَوْ أَخَذْتَ الْخَمْرَ غَوَتْ أُمَّتُكَ]. أخرجه النسائى.

2. (2297)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Miraca çıkarıldığım gece bana iki kadeh getirildi, birinde şarap diğerinde de süt vardı. Ben sütü aldım. Melek: "Seni fıtrata irşad eden Allah'a hamd olsun. Eğer şarabı alsaydın ümmetin azmıştı"* dedi." [Nesâî, Eşribe 41, (8, 312); Buhârî, Eşribe 1; Müslim, İman 272, (168).]

AÇIKLAMA:

Bu vak'a hamr'ın yani şarabın henüz haram edilmemiş olduğu zamâna rastlar, çünkü Mirac Mekke devrinde cereyan etmiştir. İçkinin tahrimi ise hicretten sonraya ait bir hadisedir.

Resûlullah'ın şarabı almayışı, onu içmeye alışmamış olmasından ileri gelir. Böylece Efendimiz, Allah'ın kendisini bir koruması ve yönlendirmesi olarak bilahare vaki olacak tahrim, tabiatına muvafık düşüyor. Efendimiz, me'lufu olduğu, önceden alışmış bulunduğu sütü tercih etmiştir. Süt kolay, hoş, temiz içimli, sıhhate uygun bir içecektir. *Hamr* ise, zikredilen bu hususların hepsinde tam aksine bir mahiyet taşır.

Bu hadiste geçen *fıtrat*'tan maksad hak dine uygun doğru yoldur, istikamettir.

Hadiste, hoş olan bir şey hasıl olunca hamdetmenin meşruluğu, yasaklanan şeyin de terki gözükmektedir.

2298 ٣– وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عنْها قالت: [سُئِلَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ عَنْ أَطْيَبِ الشَّرابِ، فقَالَ: الْحُلْوُ الْبَارِدُ]. أخرجه الترمذي.

3. (2298)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah'a içeceklerin en iyisi hangisi?" diye sorulmuştur.

"Soğuk olan tatlı!" diye cevap verdi." [Tirmizî, Eşribe 21, (1897).]

AÇIKLAMA:

1-Burada أَطْيَب "en iyi" olarak gelen ifade Tirmizî'de أَحَبّ "en sevgili" diye gelmiştir. *Aliyyü'l-Kârî*'ye göre her hâl u kârda mâna efdal demek değildir, belki "en leziz" demektir. Faziletçe zemzemin akdem ve üstün olduğu daha esahh rivayetlerle sabittir. Öyle ise hadis şöyle olmalıdır: "Resûlullah'ın nazarında en leziz içecek hangisidir" diye bir adam sordu."

Nitekim bazı hadisler, Resûlullah nezdinde en sevgili içeceğin süt olduğunu tesbit eder. Öyle ise, hadiste bu vasıfla daha umumî bir mâna kastedilmiş olmakta ve tabii su, süt, sütle veya bal gibi bir başka şeyle karıştırılarak şerbet yapılmış su veya içerisine hurma, kuru üzüm gibi bir şeyler ıslatılmış su da bunun şumülüne girmektedir. Hadisi bu genişlikte anlayınca bu bâbta gelen ve zahiri zıdlık arzeden diğer bazı rivayetlerle arasını te'lif etmek kolaylaşmaktadır. Sözgelimi *Ebû Nuaym*'ın, et-Tıb'da *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'tan kaydettiği bir hadise göre: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın en çok sevdiği içecek maddesi süttür." *İbnu's-Sünnî*'nin ve yine et-Tıb'da *Ebû Nuaym*'ın *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ)'den kaydettiği rivayete göre Efendimizin en ziyade sevdiği içecek baldır.

2-Şunu da kaydedelim ki, bu hadislerde geçen "en sevgili içecek" tabiriyle kastedilen mânanın "Resûlullah'ın en çok sevdiği içeceklerden" demek olduğunu söyleyen âlim de olmuştur. Yani bu yoruma göre, yukarıda kaydettiğimiz *Hz. Âişe* hadisini şöyle tercüme etmeliyiz: "Efendimiz'in en ziyade sevdiği içeceklerden biri de baldır." *İbnu Abbâs*'ın rivayeti de şöyle tercüme edilmelidir: "Resûlullah'ın en çok sevdiği içeceklerden biri de süttür." Bu te'ville, içecekler muhtelif açılardan "en çok sevilen" olabilecektir.

BİR İSTİDRAD

İslam'ın içkiye bakış açısını tesbit etmek ve Hz. Peygamber'in içki ile mücadelede nasıl bir yol takip ettiğini bilmek, bilhassa zamanımızda, hem faydalı ve hem de gereklidir. Zamanımızda diyoruz çünkü başta Rusya, bütün dünyada içki ve uyuşturuculara karşı son yıllarda ciddi şekilde yasaklamalar, kısıtlamalar getirilmiştir. Bu maksadla, saded dışına çıkarak, mevzu üzerine iki ayrı yazı koyacağız. Bu iki yazıdan biri hamr'ın nasıl ideolojik bir araç olduğunu belirtecek, diğeri de -ki bir tercümedir- Rusya'da nasıl bu maksadla kullanıldığını gösterecektir.

İSLÂM'IN HAMR'A (İÇKİ VE UYUŞTURUCULARA) BAKIŞI VE ONLARLA MÜCADELE METODU (36)

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ

"Ey iman edenler! İçki, kumar, (tapınmaya mahsus) dikili taşlar, fal okları ancak şeytanın amelinden birer murdardır. Onun için bunlardan kaçının ki muradınıza eresiniz. Şeytan içkide ve kumarda ancak aranıza düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Al-

36– 1983 yılında Erzurum'da (Üniversite'de) hazırlanmış bir konferanstır.

lah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık siz (hepiniz) vazgeçtiniz değil mi? Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin, (isyandan) sakının. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki Peygamberinizin üstüne düşen, yalnız apacık tebliğden ibarettir" (Mâide 90-93).

İlâhî menşei belli olan bütün semavî dinlerde[37] olduğu gibi, İslam dininde de sarhoşluk ve buna sebep olan maddelerin hepsi kesinlikle yasaklanmıştır. İçkiden afyon ve eroine varıncaya kadar her çeşidiyle bütün uyuşturuculara karşı İslam'ın tavrı, diğer dinlerin tavrına göre daha açıktır. Öbürlerinde -ki teferruata inmek bizi mevzumuzun dışına çıkarır- yasaklık esas olmakla beraber belli bir mübhemiyet bulunmasına rağmen, İslam dini, meseleyi herkesin anlayacağı ve hiçbir devirde hiçbir kimsenin hiçbir surette inkar veya başkaca te'vil edemeyceği bir kesinlik ve açıklık içerisinde ortaya koymuştur.

İslam dininde uyuşturucu yasağı bizzat Kur'an tarafından tesbit ve vaz'edilen bir yasaktır. Kur'ân-ı Kerîm, İslâm dininin temel kaynağıdır. Bu kaynak vahyedildiği ilk günden zamanımıza kadar tek harfinde bile bir değişikliğe uğramadığı gibi, Kıyamete kadar da değiştirilmesi, hükümden kaldırılması mümkün değildir. Kur'an'da içkiyi yasaklayan ayetler *muhkemât* denilen kısımdandır. Yani bu ayetlerin İzahı insanlara bırakılmamıştır. Bilindiği gibi, müteşâbihât denen bir kısım ayetler, gelişip, tekamül eden içtimâî şartlara, kevnî ilimlerde ulaşılan seviyeye tâbi olarak âlimler tarafından yeni açıklamalara müsaittir. Şu halde "uyuşturucu ve alkollü içkiler" yani hamr yasağı bunlardan değildir. Bu yasak Kıyamete kadar bâkidir. Günümüz Batı dünyasında ve 12 Eylül 1980'den bu yana Türkiye'de olduğu gibi, kemik bıçağa dayandığı, alevler çatıyı sardığı zaman benimsenip ciddiyetle ele alınan bir mesele, ta bidayetten beri İslâm'ın temel meselesi yapılmıştır.

YASAĞIN AĞIRLIĞI

İçki yasağını İslâm açısından değerlendirirken, içki içene takdir edilen cezanın kategorisini bilmemiz faydalıdır. İçkinin cezası hudud denen ağır suçlar arasında yer alır. Bu kategoriye giren suçların cezası ehemmiyetine binaen bizzat Kur'ân-ı Kerîm tarafından tesbit edilmiştir. Hakkullah da denen bu cezalar artırılamaz, eksiltilemez. Başta devlet başkanı olmak üzere hiç kimsenin bu uçlardan birini işleyeni affetme selahiye-

37– Hıristiyan ve yahudîlerin müşterek din kitaplarını teşkil eden Kitab-ı Mukaddes'in bir ayetinde şöyle denir: "(Ezelî ve ebedî olan) Rab, Harun ile konuştu ve o'na: "...*sen ve seninle beraber oğulların ne şarap ve ne de sarhoş edici içki içmeyeceksiniz...*" (Levililer, X (8-9). [Keza Tevrat'ın Hâkimler kitabında (XIII/4-14) daha teferruatlı bir ayet mevcuttur.]

ti de yoktur. Bunlar, İslâm'ın kendisine gaye olarak tesbit ettiği temel hak ve hürriyetleri korumaya matuftur. Uyuşturucu ve içki meselesinde İslâm'ın tavrını kavramamız açısından hudud denen grubu teşkil eden bu temel suçları sayalım. Onlar şunlardır:

★ Adam öldürmek,

★ Zina etmek,

★ Hırsızlık etmek,

★ Namuslu kimselere zinâ iftirasında bulunmak,

★ Hamr yani içki, uyuşturucu kullanmak.

Bunlara bazı âlimlere uyarak *irtidadı* da ilave edebiliriz. Bu fiillerin herbirinin cezası ayrı ise de hepsi Kur'ân tarafından tesbit edilir ve insanların değiştirmesine imkan verilmez. Malumdur ki, yankesicilikten trafik kazalarına sebebiyet vermeye, rüşvete, ihtikara varıncaya kadar pek çok suçlar vardır. Bunlara karşı tatbik edilecek cezalara ta'zîr denir. Ta'zîr grubuna girenlerin miktar ve nev'ini takdir işi, belli bir ölçüde şartlara ve zamâna bağlı olarak devlete bırakılmıştır.

Burada karşımıza *"Acaba İslam dini, hamr kullanma suçunu, zinâ, katl, hırsızlık gibi gerçekten büyük cürümler arasında, yani hudud meyanında mutalaa etmekle mübalağaya kaçmış, meseleyi fazla büyütmüş olmuyor mu?"* diye bir sual çıkabilir. Biz bu sualin yersizliğini, hududa giren suçların mahiyetini, dinin kendisine tesbit ettiği gayeler açısından değerlendirerek cevaplamak isteriz.

İslâm âlimleri, dinin gayesini anlatırken, bizzat ayet ve hadislerden bilistifade şu ana maddeleri tesbit ederler:

1- Dini muhafaza,

2- Nefsi muhafaza,

3- Aklı muhafaza,

4- Nesli muhafaza,

5- Malı muhfaza.

Hudud dediğimiz cezalara tekabül eden suçlar, dinin bu beş temel gayesi açısından değerlendirilirse görülür ki, hamr yasağı, onlar meyanında zikredilmeye fazlasıyla layıktır, ayrı mutalaa edilseydi belki noksan bir davranış olurdu. Zîra hududa giren her bir suç hemen hemen dinin beş ana gayesinden birini ihlal etmekte, konulan cezalar da bunları korumayı gaye edinmektedir. Kabaca şöyle bir şema sunabiliriz:

Dinin Gayesi	**Mukaabil Suç**
Dini Muhfaza............................	İrtidad
Nefsi Muhafaza..........................	Katl ve kazf
Aklı Muhafaza...........................	Hamr kullanımı
Nesli Muhafaza	Zina
Malı Muhafaza...........................	Hırsızlık

Hamr'ın Durumu: Şimdi dininin gayeleri nokta-i nazarından hamr'a bakacak olursak bunun gerçekten diğer cürümlerin hepsini içine alan bir mahiyette olduğunu görürüz:

1) Uyuşturucu ve alkollü içkilerle öncelikle akıl gider.

2) Akılla beraber din de gider. Zîra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"İnsanı insan yapan aklıdır, aklı olmayanın dini de yoktur"* buyurmaktadır. Bunun îzahı da kolaydır: İçki veya uyuşturucu alarak aklını devre dışı bırakan bir kimsede, dinin akıl ve muhakeme esasına dayanan disiplin ve otoritesini artık arayamayız. Onda sevap-günah mefhumu, ceza-mükafaat müeyyidesi kalmamıştır.

3) Uyuşturucu kullanmaktan, arkadan gelecek yeni nesillere veraset ve kalıtım yoluyla geçecek tereddî ve fenalıklar günümüzde ilmen tesbit ve tahkik edilmiştir. Bu noktanın anlaşılması için tıp kitapları görülebilir.

4-5) Uyuşturucuların sevkiyle işlenen cinayetler, bu maddeler uğruna heder edilen mallar herçeşit îzahtan vareste şekilde açıktır, hergün örneklerini görmekte, duymakta ve okumaktayız. Şu kadarını söyleyebiliriz ki, resmî makamlarca yapılan bir kısım açıklamalardan anlaşıldığına göre, memleketimizi iç harp eşiğine getirmiş ve binlerce masumun kanını dökmüş olan son geçirdiğimiz anarşik hadiselerde gençlerimizi cinayetlere itmede en ziyade kullanılan silah uyuşturucular olmuştur. Ayrıca içki mübtelalarının zevkinden başka bir şey düşünmediği, ailevî sorumluluklarını yerine getirmediği, neticede ailelerin dağıldığı, herkesçe bilinen husustur.

İşte *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* hamr'ın bu çok yönlü zararlarına dikkat çekmek için onu fevkalade veciz iki kelime ile tavsif etmiştir: Ümmü'l-Habâis. Yani bütün kötülüklerin anası, veya **"Miftâhu Külli Şer"** yani bütün şerlerin anahtarı.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hamr'ın bu vasfını yani bütün fenalıkların annesi olma durumunu zihinlerde canlı tutmak için bir de temsil anlatır. İslam ediblerine mühim bir ilham kaynağı olan ve

hadislerde değişik şekillerde gelmiş bulunan temsilî hikayenin bir şekli şöyle: "Hz. Peygamber buyurur ki: *"Kötülüklerin anasından sakının. Zîra sizden önce yaşayanlar arasında çok dindar bir zat vardı, hep ibadet eder, bu maksadla insanları da terkederdi. Bir kadın ona musallat oldu. Bir hizmetçisini yollayarak: "Bir hususta şahitlik yapmak üzere bana bir uğrayıver" diye kendisine haber yolladı. Adam kabul ederek kadının evine girdi. O eve girince kadın bütün kapıları kapattırarak odasına aldı. Adam bir de ne görsün, karşısında kendisini beklemekte olan çok güzel bir kadın var. Kadının yanında bir çocuk ve içerisinde içki bulunan bir de kap vardı. Adama: "Seni buraya şahitlik falan için çağırmadım, (Allah'ı inkar etmen veya) bu çocuğu öldürmen veya bu şaraptan içmen veya benimle yatman için çağırdım. İtiraz edecek olursan imdat diye çığlık atıp seni rezil edeceğim" der. Adamcağız meselenin ciddiyetini anlayarak bunlardan birini yapmaktan başka çıkar yol olmadığı kanaatine varır. Belayı en ucuz atlatma yolu olarak şaraptan içmeyi tercih ederek: "Bir kadeh şarap ver" der. Kadın verir. Adam "Bir kadeh daha" der. Derken sarhoş olarak kadınla temasta bulunur (kendisini küfre atan sözler sarfeder) ve çocuğu da öldürür. (Sonra kadın ona: "Kasem olsun sarhoş olunca önceden yapmam diye reddettiğin bütün tekliflerimi eksiksiz yaptın" der.)*

Şu halde hamr'dan kaçının. Allah'a yemin olsun, imanla hamr ibtilası, bir adamın göğsünde ebediyen bir araya gelmez. Bunlardan biri diğerini göğsünden mutlaka çıkaracaktır."

Bir başka hadiste de: *"Hamr bütün ahlaksızlıkların (fevâhiş) anasıdır ve büyük günahların en büyüğüdür. Onu içen, annesine, teyzesine ve halasına saldırabilir"* der.

HAMR NEDİR? Kur'an ve hadiste içki ve uyuşturucularla alakalı yasak dile getirilirken, münhasıran belli bir maddeye has olan bir kelime değil, daha ziyade belli bir duruma sebebiyet veren bir madde kullanılmıştır. Yani yasak münhasıran muayyen bir madde için gelmiş olmamakta, muayyen bir durumu hasıl eden bütün maddeler için gelmiş olmaktadır. Böylece nazar-ı dikkate arzedilen bu durum "Aklın örtül-mesi"dir. Yasak da *"Aklın örtülmesi"*ne sebep olan her bir madde içindir. Bu, alkollü maddeler olmuş, afyon veya eroin gibi maddeler olmuş, bugün ilaç şeklinde alınan, yarın bir başka şekilde alınacak olan maddeler olmuş farketmez.

İşte bu maksadla Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerin kullandığı kelime hamr kelimesidir. Kelime lügat açısından "Birşeyi örtmek" mânasına gelen bir kökten gelir. Öyle ki, Arapçada, şâhitlikten kaçarak gördüğünü gizlemek, utanmak, örtmek, örtünmek, örtü, kapak gibi pekçok kelime bu kökten türetilir.

Bizzat *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* Kur'an'da gelen hamr kelimesinin, zamanla yanlış istikametlere çekilmemesi için şahsen açıklamada bulunma ihtiyacını duymuş ve *"Külli müskirun hamrun"* yani her sarhoşluk veren şey *"hamr"*dır demiştir.

Bu noktayı bilhassa şunun için vurgulamak isteriz: Cemiyetimizde zaman zaman dini açıdan hiçbir tutar tarafı olmayan bazı laflara rastlarız. Sıkca duyduğumuz bu laflardan birine göre: "Kur'an şarabı haram etmiştir; rakıyı, birayı haram etmemiştir." Bir diğer lafa göre, "şarap içmek rakı içmekten daha büyük bir suç, bir günahtır. Çünkü Kur'an'da şarap ismen gelmiştir, rakı zikredilmemiştir" vs.

Bektâşivâri söylenen bu sözlerin ne kadar saçma olduğu izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Kur'an'da kullanılmış olan hamr kelimesi ve bu kelime ile alakalı olarak bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından ifade edilen mükerrer açıklamalar bu hususta ufak bir tereddüd bırakmamaktadır. Âlimler de meseleyi böyle tesbit etmişlerdir.

İçki Dışındaki Uyuşturucular Meselesi: Yukarıda temas edildiği üzere, Kur'an içkiyi yasaklarken sadece "hamr" kelimesini kullanır. Bu, aklı örten her şeyi içine almakla beraber, öncelikle alkolü ve hususan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devri Araplarında isti'mâli çok yaygın olan şarabı kasteder. Bu durumdan hareketle diğer içki ve uyuşturucuların bu yasağa girmediğini söylemek mümkün değildir. Zîra hamr kelimesinin *"aklı örten"* yani *"sarhoşluk veren"* herşey mânasına gelme gerçeği bir yana, şöyle bir mukayese de bu düşüncenin tutarsızlığını ifadeye kâfidir. İslâm'ın, aklî ve ilmî açıdan bakıldığı zaman afyon, eroin gibi pek çok uyuşturcu maddeler arasında zararlı olma yönünden daha az zararlı olduğu kabul edilebilecek alkollü içkileri böylesine ciddiyetle ve şiddetle yasaklarken, bundan çok daha zararlı olanlarına müsamaha etmesi beklenemez. Kur'an ve hadiste uyuşturculara sarahaten yer verilmemesi, *Hz. Peygamber* devrinde Araplar arasında uyuşturcu madde isti'mâlinin yaygın olmayışındandır. Esasen metod olarak da bir sınıfa giren zararlılardan en hafifinin medarı bahs edilmesi, daha beterlerinin zikrini gerektirmez. Kur'ân'da şayet sadece uyuşturucular yasaklanmış olsaydı alkollüler de buraya dahil mi diye düşünülebilir, tereddüd edilebilir ve bu husus normal karşılanırdı.

Nitekim, bu metoda uygun olarak *Kur'ân-ı Kerîm* zinâyı yasaklayan âyetinde *"velâ takrabu'z -zinâ"* yani "zinâya yaklaşmayın" der. Buradaki yaklaşma yasağını, âlimler esas çirkin fiile müncer olacak, ona götürecek sebeplere yer vermeme, onları da yasaklama mânasında anlarlar. Şu

halde zinâya düşmemek için öncelikle zinâya götüren, ona gidişi kolaylaştırıp teşvik eden sebeplerden kaçınmak gerekmektedir. İffetin korunması, gözün, elin ve dilin zinâya götürecek kullanışlardan korunması gibi.

Uyuşturucular mevzuunda da durum böyledir. Dinimiz aklen en hafifi görülen ve aslında hepsine gidişin ilk basamağı olan alkollü içkiler konusunda büyük bir tahşidatta bulunarak zararı daha beter olan diğerlerini de toptan yasaklamış, haram kılmıştır.

Nitekim Kitâbu'l-Fıkh alâ Mezâhibu'l-Erba'a'da kaydedildiği üzere İslâm âlimleri, afyon, eroin gibi uyuşturucuların bedene, akla, dine, ahlaka ve mizaca verdiği zararları açısından *"içkiden çok daha beter"* olduğunu ittifakla belirtmiş, bazıları bunlardan hasıl olan zararların 120'yi bulduğunu göstermiştir. Mısır müftülüğü, bütün bunlara dayanarak yakın zamanda verdiği bir fetvada meseleyi açık şekilde ortaya koyarak afyon gibi uyuşturucuların aynen hamr gibi haram olduğunu belirtmiştir.

Azı da Çoğu da Bir: Uyuşturucular mevzuunda İslâm'ın orijinal bir yönü, yasak emrinde, müessiriyeti temin için koyduğu "çoğu haram olan şeyin azı da haramdır" prensibidir. Başta Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* olmak üzere, Ashab, Tâbiîn ve bütün diğer İslâm âlimleri ittifakla, çok miktarda alınınca sarhoş edici bir şeyin, sarhoş etmesi asla söz konusu olmayacak çok az miktarının da kesinlikle haram olduğunu belirtmişlerdir. Sözgelimi bir hadiste: *"Bir fark'ı (ki 7,5 kiloya yakın bir ölçektir) içildiği takdirde sarhoş eden bir içkinin bir avucu dahi haramdır"* denmektedir.

Dinimize göre, haramdır diye alkollü içkilerden kaçacaksak bunun tek bir damlasından dahi kaçacağız. Bir damlalık bir miktar bile yiyecek ve içeceklerimize karıştığı takdirde onu pisletmektedir, yiyilip içilmesine mani olmaktadır. Hz. Peygamber'e *"Sarhoş eden şeyin haram olduğunda şüphemiz yok, ancak yemeklerin üzerine bir iki yudum olsun alabilelim"* diyerek müsaade isteyenler olmuştur. Fakat Hz. Peygamber'in tavrı kesindir: *"Sarhoş eden bir şeyin azı da çoğu da haramdır."*

Şu halde, "İslam akıl mantık dinidir, sarhoş etmeyecek miktarda içtiğimiz az bir miktar haram değildir, dinimiz yasağı, başkasına zarar verildiği için koymuştur, azında ise ne sarhoşluk ne de başkasına zarar var" gibi kulağımıza gelen sözler tamamen batıldır. Hatta alkol yüzdesi azdır diye içkiden sayılmaması gerektiğine dair bira hakkında yapılan propaganda da tamamen boştur. İslam açısından da haramdır. Kaldı ki o da, aynen diğerleri gibi sarhoş edicidir. Nitekim bir gazetede okduğumuz son bir haberin başlığı "iki şişe bira içti, en yakın arkadaşını delik deşik etti" şeklinde idi.

Dinimiz, çoğu sarhoş eden şeyin damlasını dahi kullanmama yasağını koyarken, bütün kötülüklerin küçükten, azdan, mühimsenmeyen miktarlardan başlamasındaki beşerî zaafı gözönüne almış olmalıdır.

İçkinin Hammaddesi Meselesi: Cemiyetimizde kulağımıza gelen bektâşivâri laflardan biri de sadece üzümden yapılan içkinin haram olduğuna dairdir. Buna göre, Kur'an üzümden yapılan şarabı haram ediyormuş, sözgelimi, bira arpa suyu imiş, binaenaleyh onun haram olmaması lazımmış. Hem dindarlığı hem de çok bilmişliği elden bırakmak istemeyen bir laf ebeliği ve bir demagoji.

Hamr kelimesiyle alakalı olarak yukarda kaydettiğimiz açıklama bu sözün hiçbir gerçeği ifade etmediğini göstermeye yeterli olmakla birlikte, *bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'den kaydedeceğimiz bir hadis bu iddianın batıllığını daha da açık hale getirecektir: *"Bilesiniz, üzümden hamr yapılır, hurmadan hamr yapılır, baldan hamr yapılır, buğdaydan hamr yapılır, arpadan hamr yapılır; ben sizi sarhoş eden herşeyden yasaklıyorum."* Başka rivayetlerde mısır ve pirinçten de hamr yapıldığı ve hepsinin haram olduğu belirtilir.

Burada Hz. Peygamber, kendi devrinde Arapların ve komşu kavimlerin şarap yapmada kullandıkları hammaddeleri saymaktadır. Bunlar dışındaki maddelerden yapılacak hamr'ın haram olmayacağını söylememektedir. Öyle ise günün birinde petrolden sarhoş edici içki yapılacak olsa bunun da haram sayılacağı açıktır.

Bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bir sözü, zamanımızda sıkça kulağımıza gelen bir başka mugalatayı cevaplandırmaktadır: *"Ümmetim, hamr'a başka bir ad takarak onu içecektir."* Bu hadis: "Kur' an'da şarap haram edilmiştir, bira değil" diyenlere cevaptır.

YASAKTA ŞİDDET: Dinimizin uyuşturucularla mücadele mevzuundaki orijinalitesinden biri de bu konuda gösterdiği şiddet ve ciddiyettir. Yani uyuşturucular ve içki yasaklanmakla kalmamış, bunları kullanmaya götüren ve kolaylaştıran sebepleri de yasaklanmıştır. Hadislerde gelen hamr ile alakalı on yasak, söylediğimiz bu noktanın ifadesidir. Enes (radıyallâhu anh) der ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hamr konusunda on kişiyi lanetledi:

1- Şarap yapmak üzere üzümün suyunu sıkan,

2- Şarap yapmak üzere üzümün suyunu sıktıran,

3- Kendisine sıkılan,

4- Şarabı taşıyan,

5- Kendisine şarap taşınan,

6- Şarabı satan (bizzat veya vekaleten),

7- Kendisi için satın alınan,

8- Şarap ikram eden (sâki),

9- Kendisine ikram olunan,

10- Şarabın bedelini yiyen."

Bu hadis dikkatlice tahlil edilecek olursa, sadece hamr kullananların değil, bunun üretim ve dağıtımı ile alakalı bütün bir sanayi kolu ve pazarlama teşkilatının toptan tel'in edilip yasaklandığı, bu maddelerin dağıtımı ve istihlakini kolaylaştıran her şeyin en küçük teferruâtına kadar dile getirilerek kanun dışı yapıldığı görülür.

İSLÂM'IN MÜCADELE METODU:

İslam'ın uyuşturucularla mücadeledeki başarısı, bugünün insanlarınca *"mûcize"* kelimesiyle ifade edilecek kadar fevkalâde olmuştur. Hele Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde konan içki yasağının 4-5 yıllık tatbikattan sonra fiyasko ile neticelenmesi İslam'ın bu meseledeki başarısını daha da büyütür. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde devlet bu işte fazla müşkilat çekmeden kısa zamanda tam hedefe ulaştığı halde, zamanımız Amerikası her çeşit modern vasıtalara rağmen muvaffak olamıyor ve neticede yasak kanununu kaldırmak zorunda kalıyor.

İslam'ın başarısı için "mûcize" tabirini kullanmış isek de, bununla sedece peygamberlere has bir başarı olduğunu kastetmiyoruz. Yani İslam'ın içki kullanımına karşı verdiği mücadeledeki başarı onun bu yolda tatbik ettiği metoda bağlıdır. Aynı medotla hareket edildiği takdirde aynı kesin neticenin her devirde alınacağı muhakkaktır.

METODUN MAHİYETİ: İslam'ı bu meselede başarıya götüren metodun mahiyeti nedir? Bizce bu konuda üç mühim prensip vardır:

1-Yasağın tedrici bir şekilde ifade edilmesi,

2-Yasağın dînî, îmânî bir mesele olarak ele alınması,

3-Yasağın maddî müeyyide ile de korunması.

Şimdi bunları kasaca açıklayalım:

1) Yasak Tedricî Olarak Gelmiştir. İslam'ın ilk zuhur ettiği çevre içkinin çokça istihlâk edildiği bir yerdi. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* risalet emrini yerine getirmeye başladığı ilk yıllarda içkiyi yasakla-

madı. Hatta önüç yıllık Mekke devrinde açık bir ifade ile içki yasağı medar-ı bahs bile edilmedi. Medîne devrinde de Kur'ân-ı Kerîm'in peyder pey gelen vahiyleri ile tahdid edilmeye başlanmış, ancak kesin yasak Hicret'in altıncı yılında gelmiştir. Mevzumuzun can damarını teşkil eden bu noktanın iyice anlaşılması için, sözü biraz uzatma pahasına da olsa, bu tarihî gelişmeyi belirtmeye çalışacak ve bu maksadla Prof. *Muhammed Hamidullah*'tan bu tarihî safahatı özetleyen bir pasajı aynen kaydedeceğiz:

İslâm'ın bidayetinde şarap içmenin müslümanların ferdî tercih ve takdirlerine bırakıldığını belirten müellif, tahliline şöyle devam eder: "...Fakat hicret öncesi Mekke devrinde inen ayetlerde bile, daha sonraki yıllarda alkollü içkiler konusunda ortaya çıkacak olan nihâî İslâm siyaset ve tutumunun Kur'ân ayetlerinde tebellür etmeye başladığını görüyoruz. Şöyle ki:

Bunlardan ilki, vahyediliş itibariyle 70. sırada bulunan Kur'ân'ın Nahl suresinin 67. âyetinde görülür; bu âyette bize şöyle hitab ediliyor:

"Hurma ağacı ve asma meyvelerinden sizler sekr veren (sarhoş edici) bir içki ve pek güzel yiyecekler îmal edersiniz. Gerçekten de bunda düşünen ve anlayışlı bir millet için muhakkak bir işaret vardır."

Alkollü içkilerin iyi gıdalar olmadığını anlatabilmek için bu ayette ne kadar ince ve ne kadar zarif bir yol takip edilmiştir. Böylece ayette, sırf insanın kendi menfaati için bu çeşit içeceklerden kaçınmasının daha iyi olacağı belirtilmiş olmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in bu ayetinde ayrıca:

"Ve sizler bunlardan pek güzel yiyecekler îmal edersiniz" denmekte ve daha ileri gidilmemektedir. Bundan anlaşılan, meyvalar ve bunlardan îmal edilen meyve özleri ile şıra halindeki (henüz alkolleşmemiş nebiz haldeki) meyve sularıdır. Ayetin ikinci kısmını birinciden ayıran "ve" edatı, "sekr (sarhoşluk) veren mamulat" ile "güzel yiyecekleri" birbirinden ayırmak ve ikinci grubu birincinin dışında tutmak için kullanılmıştır. Böylece düşünce ve muhakemesi yerinde müslümanlar, işaret edilen tenbih ve talimata önem verip onu dinlemişler ve daha açık ve kesin bir yasağın gelmesini beklemişlerdir.

Hicreti müteakip Resûlullah Medine'ye geldiğinde refah içindeki bu vaha, başlıca mahsülü olan hurmadan îmal edilen alkollü içkilere kendini vermiş durumdaydı. Tâif'ten farklı olarak burada üzüm bağları yok denecek derecede azdı. Bu durum karşısında Kur'ân-ı Kerîm Hicret'ten hemen sonra inen ayetlerinde bu konuda sahip olduğu tutum ve siyasetin ne olduğunu insanlara hatırlatıp belirtmek istemiştir. Vahyediliş zamanı itibariyle 87. sırada bulunan Bakara suresinin 219. ayetinde:

"Ey Resûl! Onlar sana hamr (alkollü içkiler) ve talih oyunları (ku-

mar) hakkında sual sorarlar. (Onlara şunu) şöyle: "Her ikisinde de insanlar için büyük bir günah ve az bir miktarda fayda vardır. Her ikisindeki günah, faydasından daha büyüktür."

(Mukaddes kitaplardaki eski) kanun değiştirilmemiş ve fakat bu ayetle pek önemli ve uzak görüşlü bir prensip zihinlere yerleştirilmiş bulunuyordu. Yani artık bundan böyle bir şeyi yapmak veya yapmayıp terketmek konusunda Allah'ın arzu ve isteği bir kriter, bir ölçü olacaktır. Yoksa o fiil ve hareketlerimizin, şahıstan şahsa değişebilecek olan akıl ve muhakememizin bulup çıkardığı, faydalılığı yahut zararlılığı değil. Günaha gelince, bu Allah'ın emir ve nizamlarına tecavüz demektir ve insanın bundan sakınıp kaçınması gerekir. İşte bu ölçüler dahilinde şarap içmek bir günahtır."

Kur'ân-ı Kerîm'de Görülen İlâhî Emirler: Yukarıya aldığımız ayet yeterli bir açıklık taşımaktadır; bununla beraber Resûlullah, bu konuda zorlama getiren herhangi bir ilâhî tebliğde bulunmamış ve durumun değerlendirilmesi ferdin akıl ve muhakemesine bırakılmıştır. Ancak, cemiyet hayatında karşılaşılan olaylar göstermiştir ki, bu yumuşak tutum, zararlı sonuçları önlememiştir. Gerçekten de zaman zaman ortaya çıkan sarhoşluk olayları, mesela cemaat halinde kılınan namazda Kur'ân okunurken okuyanın dilinin dolaşıp ayeti yanlış telaffuz etmesi gibi birtakım skandallara sebep olmuştur. Bunun bir sonucu olarak daha açık seçik ve zorlayıcı bir kâide, vahyediliş zamanı itibariyle 92. sırada bulunan 4. sûrenin 43. ayeti ile kendini göstermiştir:

"Ey îman edenler! Sarhoş bir vaziyetteyseniz, ne söylediğinizi bilebilecek hale gelinceye kadar namaza yaklaşmayınız" (Nisa, 43).

Bir anda alkollü içki tüketimi büyük çapta azaldı; çünkü günde bir değil, beş vakit namaz vardı ve bunlardan herhangi biri ile bir sonraki arasında, sarhoş hale gelen bir insanın yeniden aklını başına alabilmesine yetecek pek kısa bir zaman bulunuyordu. Bununla beraber, bilhassa düğünler ve bayramlar münasebetiyle ortaya çıkan öyle sarhoşluk durumları vardı ki, bu konuda şer'î ahkâmı tamamlamak için bunların da Allah tarafından hükmü tayin olunmalıydı.

Vahyediliş zamanı itibariyle 112. sırayı işgal eden Mâide Sûresinin 90-91. ayetleri *Resûlullah*'ın hayatının son günlerinde nazil olmuştur ve bunlar konuyu teferruâtlı bir biçimde gözler önüne sermektedir.

"Ey iman edenler! Hamr (yani alkollü içkiler), talih oyunları (yani kumar), (tapınmak üzere) dikili taşlar ve fala bakıp kehânette bulunmak üzere kullanılan oklar, muhakkak ki şeytan işi

birer pislik ve murdardır; o halde bunları terkedin! (Umulur ki) felah ve başarıya erersiniz."

Tersine Tedrîc: Yasağın gelmesindeki tedricîlik sadece âyet-i kerîmelerde görülen safahatta ifadesini bulmaz. Kur'ân'da kesin yasak emri geldikten sonra tatbikatta da bir tedric görülür. Ancak bu sahada tedric zıt yönden ele alınarak hamr'a ve hamr'la alakalı bazı eşyaya karşı şiddetli ve kesafetli bir tavır alınır. Bu safhada, hamr'la birlikte onun hatırasını devam ettirecek şeyler de yasaklanır.

Nitekim Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm) hamr îmalinde* kullanılan tahtadan, topraktan ve su kabağından yapılmakta olan muhtelif cins kapların kallanılmasını da yasaklamış ve onların kırılıp atılmasını emretmiştir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, üzerinde içki içilen sandalyeye oturmayı bile yasaklaması, yasak geldiği zaman elde mevcut şarapların sirke yapılmak üzere bekletilmeden dökülmesini emretmiş olması gibi durumlar, bu safhadaki sert tavrı ifade eden rivayetlerdendir. Esas itibariyle içilmesine müsaade edilmiş olan nebizin (şıra) yasaklandığına dair kitaplarda gelen birkısım rivayetleri de yine safhada tevessül edilen tedbirlerden biri olarak değerlendirebiliriz.

Ancak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in içki benimsendikten sonra bu mevzudaki sert yasaklardan bazılarını kaldırdığı anlaşılmaktadır. Bir rivayette şöyle buyurur: "Ben size içki kaplarını yasaklamıştım, fakat bizatihi kaplar herhangi bir şeyi ne haram ne de helâl yapabilirler, yasaklanan şey, sarhoşluk veren içkilerdir."

Şu halde, başta nebiz olmak üzere, "sarhoşluk hasıl etmeyen, sâlim düşünceyi ifsad etmeyen ve malı alıp götürmeyen her çeşit içeceğe" müsaade eden rivayetlerin bu safhaya ait olduğu söylenebilir.

Bu safhayı aydınlatan bir vesika da ne Hz. Peygamber devrinde ne de daha sonraki devirlere tatbik edilmeyen bir hadistir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bir kimse içki içme suçundan dolayı üç kere cezalandırıldığı halde dördüncü sefer yine içer de aynı suçtan gelirse, dördüncüde ölüm cezası verilir"* demiştir. Bu emir, tatbik edilmediği gibi, hukukî bir hükme esas da olmamıştır. Şu halde bu hadis de "içkiyi terketmeyenin boynunu vurun" hadisinde olduğu gibi içki yasağının konduğu ilk devrede Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hissiyatta şok tesiri yapmaya matuf mücadele metodunu aksettiren bir rivayet olmaktadır.

2)Yasağın Dînî, Îmanî Bir Mesele Olarak Ele Alınması: İslâm dîni, mü'min nazarında ehemmiyetini benimseterek, müessir kılmak iste-

diği her meseleyi onun imanına hitap ederek, o meselenin îmanıyla olan alaka ve bağını beyan ederek tebliğ etmiştir. Zîra gerçek bir mü'min için, en kıymetli metaı onun îmanıdır. Çünkü, îman onun ebedi hayatının garantisi, teminatıdır. Varlığı onun sayesinde bir mâna taşımakta, gerçek şahsiyetini îmanında bulmaktadır. Mü'minin uğrunda varını yoğunu ve hatta hayatını feda edeceği tek şey îmanıdır. Mukaddes bildiği diğer şeylerin herbirisi îmanla olan irtibat ve alakası sebebiyle mü'min nazarında kıymet, değer ve kudsiyet kazanmaktadır. Bu sebeple îman, dînî emirlerin müessir olabilmesi için varlığından vazgeçilmesi mümkün olmayan, ilk ve zarurî şarttır.

Az önce İslâm'ın ilk yıllarında içki yasağının konmadığını belirtmiştik. Aslında sadece içki değil, namaz, oruç, zekât, cihad gibi diğer mühim emirlerin hiçbirine bidayetlerde yer verilmemiştir. Hepsi tedricen peyderpey sonradan gelmiştir. Bütün bu tedricde sebep aynıdır: Atılacak emir ve yasak tohumlarının çimlenip filizlenebilmesi için önce onun atılacağı zemin hazırlanmalı, müsait hale getirilmeli idi. Aksi takdirde tohumlar kurur, çürür, zayi olup giderdi. Öyle ise, emir ve yasakların çimlenip kök atacağı vicdan zemininin îmanla münbit hale getirilmesi şarttı.

İslâm, amele giren emir ve yasakları sona bırakmakla ve bunları da tedricen kademe kademe, safha safha yapmakla zeminin hazırlık durumunu nazara almıştır.

Îmanın kuvvetlice yerleştiği, bir bakıma îmanın ehemmiyetini kavramış olmanın ifadesi olan zekât, namaz, oruç, hacc, cihad gibi amellerin sıkı sıkıya tatbik edildiği ve böylesine disiplinli bir hayatla îmanın muhafaza altına alındığı bir safhada îmanla bağlantısı ifade edilen hangi mesele kolayca benimsetilmezdi ki?

İşte içki yasağı da bu şartlar gözönüne alınarak, zemin tamamen müsait hale getirilerek konmuştur.

Şarap ve kumarı yasaklayan âyet-i kerîme, bu iki nesneyi, küfrün en iğrenç şekli olan putperestlikle alakasını kurmak, -yani îmanın zıddı olan müşrikliğe sembollük eden tapınmaya mahsus *"dikili putlar"*la beraber zikretmek- suretiyle, bu yasaklar mevzuunda bir mü'mini ikna için onu en hassas noktasından yakalamış olmaktadır. Âyet şöyle başlar: **"Ey îman edenler! Hamr, talih oyunları (kumar), (tapınmak üzere) dikili taşlar... şeytan işi birer pislik ve murdardırlar..."**

Bu noktayı, yani hamr'ı bir îman meselesi olarak sunmak işini *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* mükerrer seferler ele alarak yasağın ehemmiyetini zihinlerde daima canlı tutmuştur:

"Allah'a ve ahirete inanan, hamr içmesin. Allah'a ve ahirete inanan, içki içilen sofraya oturmasın."

"Hamr içen, puta tapan gibidir."

"Hamr içen, Lât ve Uzzâ'ya tapan gibidir."

"Hamr mübtelası, puta tapan olarak Allah'a kavuşur."

"Hamr içenin kalbinden îman nuru çıkar."

"Hamr içen (tam bir) îmana sahip olarak içmez."

"Şarap içenin kırk gün namazı kabul olmaz, tevbe etmeden ölürse kâfir olarak ölür."

"Hamr içip tevbe etmeden ölen, ebediyyen cennete giremez."

"Üç kişi ebediyen cennete giremez: Deyyûs, erkekleşen kadın ve içki mübtelası."

"Sarhoşluk sebebiyle bir kere namazını kaçıran, sanki dünya ve dünyada mevcut olan şeyler kadar malını kaybetmiş gibi zarara uğrar."

"Eline içki kadehini koyan kimsenin ebediyyen duası kabul olmaz."

İçkinin gerek Allah nazarında ne kadar kötü olduğunu ve gerekse cemiyette hasıl edeceği şerlerin, fenalıkların büyüklüğünün zihinlerde iyice tesbit etmek için içki hakkında belirtilen bir diğer vasıf da onun "Kıyamet alametleri" arasında zikredilmiş olmasıdır. Kıyamet alametleri muhtelif hadislerde sayılırken, zina, katl, kumar gibi her biri içtimâî bir afet olan fenalıkların yanında içki istihlâkinin artması da zikredilir.

İçkinin gerek ferdî ve gerekse içtimâî bir yıkıma sebep olacağını bildiren bu çeşit hadislerden bir tanesinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: *"Ümmetim beş şeyi helâl addederek benimserse tarumar olur: "Birbirlerine lânet oku(yarak karşılıklı sevgi ve saygıyı kaldırı)rlarsa, içkilere dalarlarsa, ipek giyerlerse, çalgıcı dansözler ittihaz ederlerse, erkekler erkeklerle, kadınlar da kadınlarla iktifa ederlerse."*

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'**e Göre Mübtela Kim?** İçki mübtelası diye tercüme ettiğimiz ve hadislerde pek çok gelmiş bulunan tabirin aslı "müdminü'l-hamr"dır. Bir defasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"Müdminü'l-hamr cennete gitmez"* sözü üzerine, cemaatten birisi "Müdmin kimdir?" diye sorar. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu dikkat çekici açıklamayı yapar: *"Senede bir defa (bile olsa) üç yıl içki alan kimsedir."*

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde kısa zamanda içkinin kökünün kurutulması gibi, elde edilen fevkalade başarıda bu îmanî ik-

nanın rolünü bilhassa görmek gerek. İman kuvvetinde zirveyi tutan Ashâb-ı Kirâm hazerâtının hamr konusunda gerçekten nasıl bir kanaat ve halet-i rûhiye sahibi olduğunu *Ebû Mûsa el-Eş'arî* (radıyallâhu anh) tarafından söylenen şu sözden anlayabiliriz." Başka rivayetler, Ashab'ın içki yasağını birbirine haber verirken: "İçki yasaklandı ve şirke eşit tutuldu" dediklerini haber verir. Şu halde, içkinin kaldırılmasındaki muvaffakiyette içki ve şirki bir tutmak telakkisinin rolü çok kere büyük olmuştur.

Hissî İkrah: İçkinin mü'min nazarında hissen de istikrah edilmesini yani iğrenç kılınmasını sağlamak için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* gayret göstermiş ve bu meyanda şöyle buyurmuştur: *"Allah ahdetmiştir ki, sarhoş edici içki içmede ısrar eden kimseye mutlaka tîynetu'l-habâl içirecektir."* Kendisine tiynetü'l-habâl nedir? diye sorulunca *"Cehennem ehlinin vücudlarından çıkan ter ve irindir"* cevabını verir. Tiynetü'l-Habal'ın cehennemde akan irinden bir nehir, bir çeşme vs. olduğunu belirten çok sayıda hadis gelmiştir.

İçki meselesi üzerinde dinimizin bu kadar ısrarlı ve kararlı olması belki birçoklarımıza fazla mübalağalı gelebilir. Şahsen diyeceğim ki, insanlığın 20. asırda idrak edip elbirliği ile kabul edebildikleri bir afettir. Büyüklüğünü dinimiz 14 asır önce bize haber vermiş olmaktadır. Bu durum gerek Kur'ân ve gerekse Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mucizelerinden biridir.

Pekçok Avrupalı mütefekkir insanlığı tehdidi eden bu afete karşı çoktan vaziyet almış durumdadır. Bu felaketle mücadele hususunda beynelmilel işbirliği teklif eden *Toynbee*, İslâm hakkında konuşurken lehinde birşey söylememe hususundaki bütün dikkatine rağmen, bu meselede gerçeği itiraftan kendisini alamayarak, yarının cihanşümul beşer cemiyetinin İslâm'dan bazı temel esaslar almak zorunda olduğunu söyler. Ona göre bu temel esaslardan biri İslâm'ın *ırklar arası eşitlik fikri, biri de içki aleyhtarlığı'dır.*

MÜESSİR MÜCADELEYE GİDEN YOL; YASAĞIN MADDÎ MÜEYYİDE İLE KORUNMASI: Görüldüğü üzere, İslam alkollü içkileri yasaklarken, bunu tamamen vicdanî bir yasak, kuru bir *"içmeyin, içerseniz zarar görürsünüz"* tavsiyesi olarak ele almamıştır. Dînin, îmanla alakalı mühim bir yasağı olarak bildirmiş, kullanılması kadar îmâlini, taşınmasını, alınmasını, satılmasını, vs. hep yasaklamış, yasağa uymayana da dünyevî ceza takdir etmiştir. Devlet polisiyle, jandarmasıyla, kanunuyla, mahkemesiyle, bütün mücadele vasıta ve imkanlarıyla bu yasağı uygulamakla mükellef tutulmuştur.

Bu durumda mü'min ferdler alkol kullanmanın bir yandan vicdanî ızdırabını yaşarken, vicdanında: *"Bu îmanını tehlikeye atan pis bir iştir, şirktir, küfürdür. Ondan sakın"* sesini duyarken, öbür taraftan da ensesinde polisin şamarını hissetmektedir.

Böylece hem maddî, hem manevî müeyyidelerle te'yid edilen yasak müessir olmakta, İslâm cemiyetinde içki istihlâki -son derece gizli olmak kaydıyla- asgari seviyede kalmaktadır.

Halbuki, günümüz Türkiyesinde, hâl-i hazırda olduğu gibi, Batı tipi cemiyetlerde içki yasağı tamamen gayr-i ciddi şekilde ele alınmakta ve neticede müessir olmamaktadır. Devlet bir taraftan içki îmâl edip, kendi eliyle pazarlamasını ve ticaretini ve televizyon, radyo başta her çeşit yayın vasıtalarıyla reklamını yaparken, diğer taraftan da *"aman gençlik elden gidiyor, içki zararlıdır, felakettir"* diye feryat koparıyor. Şüphesiz bu iki farklı davranış tam bir tezad ifade eder. İçki ve diğer uyuşturucuların zararlılığı hususunda gerçekten samimî inanç sahibi isek bunu, bazı ilim adamlarının senenin belli günlerinde belli fırsatlarda yapacağı konuşmalarla değil, ciddiyetle devletçe ele almak zorundayız.

İmâm-ı Âzam'a nisbet edilen meşhur bir hikaye var: "Bir kadın yanında çocuğu olduğu halde imama başvurarak "bu çocuğum bal yiyor, halbuki bal ona yaramıyor, çocuğu bu işten önlemek için bana bir yol gösterin" der. İmam, kadına üç gün sonra gelmesini söyler.

Üç gün sonra, huzuruna çıkan kadının çocuğunu okşayarak: "Yavrum bal sana zararlıdır, bundan böyle yemeyeceksin" der. Kadın bu davranışa şaşırarak: "Bu tek cümleyi söyleyecektin de üç gün niye beklettin, ilk geldiğimde söyleseydin ya!" deyince, imam şu hikmetli ve tatminkâr açıklamayı yapar: "Doğru söyledin, ancak aynı cümleyi üç gün önce söyleseydim çocuğa tesir etmezdi, çünkü o gün ben de bal yemiştim, ağzımda tadı, nefesimde kokusu varken "bal yeme" diyemezdim. Şimdi ise o balın bende eseri kalmadı, bu sebeple sözüm tesir edecektir."

Bu temsil gerçekten hakîmanedir ve fazla söze hâcet bırakmamaktadır.

HÜLASA: Yukarıda anlattıklarımızın ışığı altında şu neticeye varabiliriz: İslâm açısından içki, uyuşturucu, zina, kumar, gibi atbaşı giden içtimâî âfetlerden cemiyetimizi koruyabilmek için öncelikle gençliğin kalbini îmanla, Allah ve âhiret inancıyla doldurmak gerekecektir.

Bu içtimâî afetlerle mücadelede başarılı olmanın ikinci şartı da tedrici bir şekilde içki yasağının konmasıdır. Bu yasak sadece içki tüketimini değil, imalinden taşınmasına, satılmasına, reklamına, dağıtımına,

ithal ve ihracatına varıncaya kadar tüketime teşvik edici, tahrik edici, kolaylaştırıcı her bir hususu içine almalıdır. İçki yasağı olmadığı için uyuşturucularla ilgili yasak müessir olmaktadır. Bunların beraber ele alınması şarttır.

RUSYA'DA İDEOLOJİNİN BİRİNCİ ALETİ [38]

Aşağıda sunacağımız tercüme, 1969'larda Rusya'dan kaçıp Fransa'ya iltica eden *Michel Heller*'in, Rusya'da insan yetiştirme düzeni üzerine yazdığı bir kitaptan alınmıştır. Bu yazı, Rusya'nın içkiyi toptan yasaklama vetiresine girdiğine dair haberlerin gazetelerde görülmeye başladığı şu günlerde ibretle, dikkatle okunmalıdır. İçkinin, hem insanları dejenere edip robotlaştırmak, hem de, rejimin sıkıntılarını hafifletmek gibi son derece stratejik maksadlarla kullanıldığı bir cemiyette yasaklanması, yani mühim bir silahın kınına konması, ne derece samimî bir jest olacaktır, şüphe ile karşılansa yeridir. Acaba bunu Slav asıllı halklara uyguladığı gibi müslüman ve Türk asıllı halkara da uygulayacak mıdır? Yasak kısmî de olsa umumî de olsa, bizce Rus rejimi için fevkalade mühim bir hadisedir. Bu, büyük kitlelerin uyanmasına, olup bitenleri anlayacak, kendi kendini, vicdanının sesini dinleyebilecek fırsatı bulmasına vesile olacaktır. Yalana, zulme ve insanların beşerî şahsiyetlerinden uzaklaştırılmalarına dayanan bir rejime bu tatbikat çok şeyler getirecektir, hatta mukadder sonunu bile:

Sovyet Sosyologları, "zamanımızda ailenin en korkunç düşmanı olarak alkolü" görürler. Sovyet Rusya'da bu mesele üzerinde kimsenin şüphesi yoktur. Komünist terbiyenin problemlerini dile getirmek maksadıyla toplanan bir kofneransta, "komünist terbiye"nin şu mühim vak'asının tebarüz ettirilmesi zarurî görülmüştür: S.S.C Birliği'nde, bir aile, on rublede birini alkollü içkilere harcamaktadır. Köylerde ise ailevi gelirin yüzde otuz kadarını alkol yutmaktadır. Her yıl, nüfusun ergin kesiminin % 12-15 kadarı herhangi bir vakitte alkolden zehirlenerek bir sağlık merkezine uğramaktadır. Bu rakamların resmi rakamlar olduğunu belirtmek gereksiz. Devlet İstatistik Enstitüsü dışında yapılan araştırmalar, durumun daha da feci olduğunu göstermektedir.

ALKOL NİYE YAYGIN? Sovyet sosyologları "Alkolizmin sebebinin henüz tam olarak aydınlanmadığını" söylerler. Her hâl u kârda sebepler birçoktur. Fakat merakengiz bir hadise dikkat çekmektedir: S.S.C Birliği'nde köy ve şehirlerde rastlanan mevcut aşırı yokluk ve kıtlık şartla-

38– Bu yazı da Sur'da önceki ile birlikte neşredildi.

rında, hatta mağazalarda hiçbir madenin bulunmadığı hallerde bile, daima alkollü içkiler bulunur. Planı tamamlama zarureti, diğer gıda maddelerinin bulunmadığı zamanlarda, daima mevcut olan alkolden imkan nisbetinde çok satmayı gerektirmektedir. Bir samizdat (gizlice çıkarılıp dağıtılan broşürler) yazarının ifadesiyle, alkol bu memleketin bir numaralı ticaret malıdır. 1979'da alkol ticareti 19 milyar ruble gelir sağlamıştır. Bir başka ifadeyle, sağlık ve sosyal sigorta için ayrılandan daha fazla.

Rusya'da kadın dergisinin yazı heyetinden olan Sovyet feministi *Tatiana Manonova*'nın -ki iki meslektaşı ile birlikte Sovyetler Birliği'nden hudud dışı edilmiştir- açıklamasına göre, Sovyet erkekleri, sistem içinde maruz kaldıkları hayat tarzına tahammül edebilmek için içmektedirler. Tatiana ilaveten kadınların çok daha feci hayat şartlarına maruz kalmalarına rağmen daha az içtiklerini söyler.

ALKOLPERESTLİK: Votka olmadığı takdirde, memlekette hasıl olacak gerginlikle kıyaslanınca, Sovyet idarecilerinin alkolizmi ehven-i şer telakki ettiklerini söylemek mecburiyeti ortaya çıkar. Sovyetler Birliği'nde alkolizm, en mühim prestişlerden biri, gruba mensubiyetin bir alameti haline gelmiştir. 1980'de bir gazeteci ile yaptığı bir mülakat sırasında sağlık bakanı şu beyanatta bulunur: *"Alkoliklerin sayısında artma olduğunu istatistiklerin göstermesi bizi sevindirir." Bakan "sevinç"ini, "hastaların daha da artmış olmasının anlaşılması"* ile te'yid eder.

Şurası da açık ki, sağlık bakanı, devlet sırrı olduğu için, hiçbir istatistikî rakam vermez. Fakat bir Amerikalı ilim adamının yaptığı hesaplamalar, 1976 yılında Sovyetler Birliği'nde alkolizmden ölenlerin sayısı sayıca Amerika'da ölenlerden bin misli fazla olduğunu ortaya koymuştur. Bunların çoğu da nüfusun çalışan kısmındandır. 1982'de *Literaturnaya* Gazete, Perm şehrindeki okullarda, ilk üç sınıf öğrencileri üzerinde (7-9 yaş arası) yapılan bir araştırma sonuçlarını neşretti. *Bunların % 31.2'si yani her üç öğrencinin biri alkollü içki kullanmaktadır.* Anket, ayrıca belirtir ki, çocukları alkole ebeveynleri teşvik etmektedir. Sovyet kollektif hayatına intibak ettirici diğer vasıtalardan bir vasıta olarak."

ŞİRKET BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Şirket, lügat olarak ihtilât (karışma) demektir. *İbnu Hacer, bunu şer'î bir ıstılah olarak: "İki veya daha fazla kimsenin, kâr gayesiyle kendi ihtiyarlarıyla, hasıl ettikleri ihtilat ve beraberliktir"* diye tarif eder. Bu beraberlik beşerî hayatın bir gereğidir. İnsanlar her devirde sermaye ve emeklerini birleştirerek ticârî şirketler kurma ihtiyacını duymuşlardır. Ferdî kaldığı zaman zayıf kalan sermayeler bir araya gelince büyük güç kazanır ve daha büyük iş yapmaya zemin hazırlar. Millî ve ümmetî terakki, belli bir ölçüde millet ve ümmet ferdlerinin bir araya gelebilme, şirketleşebilme ve böylece büyük işlere girişebilme kapasitesine bağlıdır. Öyle işler vardır ki, ferdî teşebbüsü aşar ve bu yüzden o işin millete mal edilmesi, o tekniğin yerli olarak îmâli imkansız olur. Keza, bazen öyle işler, teknikler çıkar ki, devletler de tek başına hakkından gelemeyebilirler. Bu çeşit işlerde de devletlerin şirketleşmesi gerekir. Günümüzde feza araştırmalarını tek başına yürütebilen devletler nadirdir. Nitekim bu işte geri kalmak istemeyen ve fakat tek başına güç yetiremeyen Batı Avrupa devletleri, aralarında şirketleşmişlerdir. Uçak sanayiinden harp sanayiine, atom sanayiinden feza araştırmalarına varıncaya kadar asra ayak uydurmada aşılması gereken pek çok sahada İslam devletleri işbirliğine gitmek zorundadır.

Yüce dînimiz, beşerî hayattaki ehemmiyetine binaen şirket meselesine de yer vermiş, bunun sağlıklı, istikametli yürümesi için pek çok tavsiyelerde bulunmuş, prensipler vaz'etmiştir. Şu halde bu bölümde, Resûlullah'ın şirket meselesine temas eden bir kısım hadislerin göreceğiz.

2299 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ : يَقُولُ الله تعالى أنَا ثَالِثُ

الشَّرِيكَيْنِ مَالَمْ يَخُنْ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ، فَإِذَا خَانَهُ خَرَجْتُ مِنْ بَيْنِهِمَا]. أخرجه أبو داود.

وزاد رزين: « وَجَاءَ الشَّيْطَانُ ».

1. (2299)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allahu Zülcelâl hazretleri buyurdu ki: "Biri diğerine ihanet etmediği müddetçe iki ortağın üçüncüsü ben olurum. Biri arkadaşına ihanet etti mi ben aralarından çekilirim." [Ebû Dâvud, Büyû 27, (3383).] Rezîn şunu ilave etmiştir: "... şeytan gelir."

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, şirketlerin devam edebilmesi ve kârlı olabilmesi için birinci şart olarak, ortakların birbirlerine karşı dürüst olmalarını nazar-ı dikkate arzetmektedir. Bunu, şirkete Allah'ın da bir ortak olarak katılması olarak ifade buyurmuştur. Bir şirkete Cenâb-ı Hakk'ın ortak olması, hıfz ve berekette yardımcı olması, muâmelelerinde hayır ve rızk vermesidir.

2- Allah'ın aralarından çekilmesi de ilâhî hıfzın onlardan uzaklaşmasıyla, bereketin yok olmasını ifade eder. Elbette bereketin kalkıp kârın kesildiği şirket devam edemez.

3- Şeytanın gelmesi, Allah'ın yerini alarak aralarında üçüncü şahıs olması demektir. Şeytanın girdiği iş, elbette her çeşit hayırdan uzaklaşacaktır. *Tîbî* merhum demiştir ki: "Şirket birden fazla kimsenin mallarının, temyiz edilemeyecek derecede birbirine karışmasıdır. Allah'ın onlara iştirak etmesi bir istiâredir. Allah Teâlâ hazretleri sanki bereket, fazl ve kârı, karıştırılmış mal menzilesinde tutmuş, böylece kendisini üçüncü ortak olarak tesmiye etmiştir. Şeytanın hıyanetini ve bereketi kaldırmasını da mahlut (karışan şey) menzilesinde tutmuş ve onu ortakların üçüncü ferdi kılmıştır..."

Bu hadis, mü'minleri şirketleşmeye teşvik etmektedir. Zîra, münferide vaad edilmeyen bereket, şirkete Allah'ın bir lütfu olarak nasib kılınmıştır.

Şirketleri imtiyazlı kılan durum şöyle de açıklanabilir: Şirkete mensup her ferd, arkadaşının yardımcısı durumundadır. Öte yandan, hadisler bildirmiştir ki, Cenâb-ı Hakk müslüman kardeşinin yardımında oldukça kişiye yardım etmektedir.

2300 ٢ - وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [اشْتَرَكْتُ أَنَا وَعَمَّارٌ وَسَعْدٌ فِيمَا نُصِيبُ

يوم بدرٍ، فجاء سعد بأسيرين، ولم أجئ أنا وعمار بشيء]. أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (2300)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben, *Ammar* ve Sa'd, üçümüz Bedir'de nasibimize düşecek ganimette ortak olduk. Derken Sa'd, iki esirle geldi, Ammâr ve ben ise hiçbirşey getiremedik." [Ebû Dâvud, Büyû 30, (3388); Nesâî, Büyû 109, (7, 319).]

2301 ٣ – وعن زهرة بن معبد عن جده عبدالله بن هشام: [وكان قد أدرك النبي ﷺ، وذهبت به أمه زينب بنت حميد إلى رسول الله ﷺ، فقالت يا رسول الله: بايعه؟ فقال: هو صغير، فمسح رأسه ودعا له بالبركة، فكان يخرج به جده عبدالله بن هشام إلى السوق، فيشترى الطعام فيلقاه ابن عمر، وابن الزبير فيقولان أشركنا، فإن النبي ﷺ قد دعا لك بالبركة فيشركهم، فربما أصاب الراحلة كما هي فيبعث بها إلى المنزل]. أخرجه البخاري.

3. (2301)- *Zühre İbnu Ma'bed, ceddi Abdullah İbnu Hişam*'dan naklen anlatıyor: "Abdullah Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı görmüş idi. Annesi *Zeyneb Bintu Humeyd* onu (Abdullah'ı) Resûlullah'a götürüp şöyle dedi:

"Ey Allah'ın Resûlü; bundan biat al!" Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz:

"O henüz küçük!" deyip başını okşadı, bereketle dua etti.

Onu (Zühre İbnu Ma'bed'i) ceddi *Abdullah İbnu Hişam* çarşıya çıkarır, yiyecek satın alırdı. Bir gün, ona İbnu Ömer'le, İbnu'z-Zübeyr (radıyallâhu anhümâ) rastladılar:

"(Satın aldıklarına) bizi de ortak kıl, zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sana bereketle dua buyurdu!" dediler. O, (bu teklifi kabul ederek) onları ortak yaptı.

(Abdullah İbnu Hişam o duanın bereketine) bazan bir deve yükü kâr ederdi de olduğu gibi eve gönderirdi." [Buhârî, Şirket 13, Daavât 31, Ahkâm 46.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in duasıyla hasıl olan bereket mucizesine bir örnek sunmaktadır. Hadisin sonunda, bazan devenin, kendi mislince kâr ettiği belirtilmektedir. Bu bir bakıma yüzde yüz kâr demektir. *İbnu Hacer* bunu istiğrabla karşılayacakları ikna edici -aynı şekilde Efendimiz'in bereket duasına mazhar olan- Urve-

tu'l-Bârikî ile alakalı bir örnek kaydeder: Urve, ticaret kasdıyla pazara indiği zaman bir defada 40 bin (dirhem) kazanabilmektedir. Zîra o da, Resûlullah'ın bereket duasına mazhar olmuştur. O'nun dua alma vesilesi şöyledir: "Resûlullah'ın bereket duasına mazhar olmuştur. O'nun dua alma vesilesi şöyledir: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisine bir dînar vererek bir kurbanlık almaya gönderir. *Urve* onunla iki kurbanlık alır, birini bir dînara tekrar satar. Resûlullah'a gelince hem dînarını verir ve hem de bir kurbanlık. İşte bunun üzerine Efendimiz berekete mazhar olması için dua ediverir.

2-Bu rivayetten şu fevâid çıkarılır:

★ Çocukların başı okşanır.

★ Büluğa ermeyenlerle biat yapılmaz.

★ Geçimlik aramak (ticaret etmek) kasdıyla çarşı ve pazara uğranılır.

★ Nerede olursa olsun bereket aranır.

★ Helâl şeylerde bile bollukta kerâhet olduğunu söyleyen aşırılara (zahidlere) reddiye var.

★ Resûlullah'tan herhangi bir şeyi hatırlayabilen çocuğun sahabeliğine hükmedilir (Bu husus ihtilaflıdır).

★ Kadınlar çocuklarını çeşitli vesilelerle Resûlullah'a götürmüşlerdir.

★ Ticaret talebi ve ortaklık müracaatı meşrudur.

★ Resûlullah'ın duasına icâbet-i İlâhî nev'inden bir mucize örneği mevcuttur.

★ Bazı âlimler; "Seni ortak yaptım" şeklinde mutlak bırakılan ifadenin yarı yarıya ortaklık hakkı tanıdığını belirtirler.

2302 ٤– وعن السائب بن أبى السائب رضِيَ اللهُ عنْه قال: [أتيتُ النّبِىَّ ﷺ فجعلوا يثنون عَلَىَّ ويذكرونِي، فقال ﷺ: أنَا أعلَمُكُمْ بِهِ، فقلتُ: صدقتَ بِأبِى أنْتَ وأُمِّي، كُنْتَ شَرِيكِي، فنِعْمَ الشَّرِيكُ كُنْتَ لاَ تُدَارِى ولاَ تُمَارِى]. أخرجه أبو داود.

« المُدَارَةُ »: المدافعة. « والمُمَارَاةُ »: المجادلة.

4. (2302)- *Saib İbnu Ebi's-Sâib* (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldim. Beni O'na zikredip hakkımda medh u senada bulun(arak tanıt)maya başladılar. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz:

"Ben onu sizden iyi tanırım!" buyurdu. Ben (hemen atılıp):

"Annem, babam sana kurban olsun dedim, doğru söyledin, zîra sen benim ticaret ortağım idin, sen ne iyi ortaktın, ne itham görmüştüm, ne de münakaşa yapmıştık!" [Ebû Dâvud, Edeb 20, (4836); İbnu Mâce, Ticârât 63, (2287).]

AÇIKLAMA:

1-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la ortaklık yaptığını belirten *es-Sâib İbnu Ebi's-Sâib* (radıyallâhu anh), Resûlullah'a henüz peygamberlik gelmezden önce, Mekke'de ticaret ortağı idi. Gerçi Resûlullah'ın ortağı hususunda ihtilaf edilmiştir, bu zikri geçen Sâib mi, babası mı, *Kays İbnu's-Sâib* mi, başkası mı vs. Burada adı geçen Sâib hakkında da ulema arasında bazı ihtilaflar olmuştur. Bunların, isim benzerliğinden hasıl olan iltibaslara mebnî olması muhtemeldir.

2- Hadisten ulema, münakaşanın mekruh olduğuna dair hüküm çıkarmıştır. Nitekim *Ebû Dâvud*, bu hadisi Münakaşanın Mekruh Olduğuna Dair ismini verdiği bir bâbta zikreder.

3- Ticârî ortaklığın insanı tanımada iyi bir imkan olduğu, insan hakkında bu kanaldan elde edilen bilginin daha mûteber olacağı da anlaşılmaktadır.

4- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın peygamberlikten önceki hayatı da bizim için sünnettir, örnektir. Zîra o zaman da ilâhî ismete (korumaya) mazhar idi.

ŞİİR BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Şiir, insanlar üzerinde tesir hâsıl eden bir beyan çeşididir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in *"Beyanda sihir vardır"* sözü belli ölçüde şiire de şâmildir. Mamafih, göreceğimiz üzere Resûlullah, şiiri müstakil olarak da ele alacak ve onda "hikmet" olduğunu belirtecektir.

Cahiliye döneminde, en az sihirbazlar kadar şâirlerin de cemiyet üzerinde müessiriyetleri vardı. Bu tesir iyiliğe olduğu kadar kötülüğe de âit idi ve kötü yönü ağır basıyordu. Nitekim, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* peygamberlikle ilgili, âdete muhalif ilk vak'alar ve ilk başkalıklarla karşılaştığı sıralarda bir korku geçirmiştir. Bazı rivâyetler Efendimizin bu korkusunu şâir mi oluyorum? diye ifade ettiğini belirtir. Şâir olmaktan korkup endişe duyması, o devirde bu zümrenin -en azından Resûlullah nazarında- pek iyi karşılanmadığını gösterir. Müşriklerin Hz. Peygamber'i: "O bir şâirdir" diye itham etmeleri de bir küçümseme, bir kötüleme ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm bu iddiayı muhtelif ayetlerde cevaplandırarak Resûlullah'ın şâir, vahyin de şiir olmadığını belirtir. [Yâsîn 69, Enbiya 21, Saffât 36, Tûr 30, Hâkka 41.] Kur'ân-ı Kerîm *Şuarâ* yani şâirler ismini taşıyan bir sûrede şâirlere ayırdığı husûsî bir pasajda onları, "yapmadıklarını söylemek"le karalar: **"Şâirlere ancak azgınlar uyar. Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaş-tıklarını ve yapmadıklarını yaptık dediklerini görmez misin? Ancak inanıp faydalı iş yapanlar, Allah'ı çok zikredenler ve haksızlığa uğratıldıklarında haklarını alanlar bunun dışındadır..."** (Şuarâ 224-227).

Şu halde, şiir bir kalemde geçilecek bir bahis değildir. Kur'ân-ı Kerîm olsun, Resûlullah olsun şiir bahsine geniş ve mükerrer yer vermişlerdir. Bilhassa Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın İslâm'ı tebliğ ederken şiir ve şâir vak'ası'nı küçümsememiş olduğu dikkat çekicidir. Bir

taraftan müşrik şâirlerle mücadele etmiş, bir taraftan da mü'min şâirleri teşvik etmiş, korumuş iltifatlarda bulunmuştur:

★ Mü'minleri hicvedip, müşrikleri tahrik eden şiirler yazan meşhur yahudî şâiri *Ka'bu'l-Eşref*'i öldürtmüştür.

★ Bedir esirlerini fidye-i necatla serbest bırakıp ve hatta bazılarını bedelsiz affederken, Resûlullah'a hicviyeler yazarak müslümanları rencide eden *Ukbe İbnu Ebî Muayt* ile İranlılar üzerine düzdüğü hikayelerin Kur'ân'dan üstün olduğu iddiasını yayan *Nadr İbnu'l-Hâris*'i daha Medine'ye varmadan yarı yolda derhal idam ettirmiştir.

★ *Amr İbnu Abdillah İbnu Umayr* da Bedir esirleri arasında idi. Bir daha İslâm aleyhine şiir yazmayacağına dair söz vererek hayatını bağışlaması için Resûlullah'a yalvardı. Efendimiz onun yetim kalacak beş adet kız çocuklarını da düşünerek bağışladı. Ancak hürriyete kavuşunca tekrar İslam aleyhinde şiirler söylemeye başladı ve Uhud'a katıldı. İkinci sefer esir düşünce, kurtulmak için yaptığı ricaları: "Müslüman bir yılana kendini iki sefer sokturmaz" diye geri çevirerek idam ettirdi.

★ *Hâris İbnu Süveyd,* müslümanları tahkir edici şiirleri sebebiyle öldü-rülünce, *Ebû Afak* bunun intikamını almak için Resûlullah'a karşı hicviye yazmıştı. Efendimiz: "Bu habisten bizi kim kurtaracak?" diyerek öldürülmesine işaret buyurdular ve derhal infaz edildi.

★ *Ebû Afak*'ın ölümüne tahammül edemeyen Esma Bintu Mervân, İslâm'a karşı alay dolu bir şiir yazdı. Onun sözleri Resûlullah'a ulaşınca: "Bunun cezalandıracak kimse kalmadı mı?" buyurdu. *Umayr İbnu Adiyy o* günün gecesinde, kadının cezasını verdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

★*"Allah"a ve Resûlüne yardım ettiniz"* iltifatında bulundular.

★ Mekke Fethi'nde herkes affedilirken *"Kâbe'nin örtüsünde sarılı olarak bile bulunsa öldürülmesi"* emredilen on kişiden üçü de şâir idi: Bunlardan biri *Abdullah İbnu Hatal*'dır. Bu, önceleri müslüman olup Medîne' ye yerleşti ise de bilahare irtidad edip Mekke'ye kaçtı ve Resûlullah aleyhinde şiirler düzdü. Bunun şiirlerini, çalgı aletleri refakatinde Fertânâ ve Karîba adında şarkıcı iki köle, Habeşî bir beste ile söyleyip Mekkelileri eğlendiriyorlardı. İşte bu üç şahış Fetih günü af dışı tutuldular.

★ *Nesâî*'nin bir rivayetinden anlaşılacağı üzere Resûlullah'a hakaret eden şâir bir köleyi, bu davranışı sebebiyle, izin almadan, anında öldüren âmâ efendisini Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* muaheze etmez, takdir ve iltifatlarda bulunur.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şiir ve şâir karşısındaki gerçek tavrını anlamak için müslüman şâirlere karşı davranışını da kısaca hatırlatmamız lazımdır.

Hemen belirtelim ki, onları da himaye ve taltif etmiş, öbürlerine cevap vermeye, müslümanların morallerini takviye edecek şiirler yazmaya teşvik etmiştir. Etrafından ayırmadığı üç meşhur şâiri vardır: *Hassan İbnu Sabit, Abdullah İbnu Ravâha, Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallâhu anhüm).

İhtiyaç hâsıl oldukça bunları çağırıp: "Kureyş'e karşı hicviyelerinizi fırlatın. Zîra sizin şiirleriniz onlar üzerinde ok yarasından daha ağır yaralar açmakta!" derdi.

Bunlardan Hassan (radıyallâhu anh)'ın baş şâir mesabesinde Efendimiz yanında ayrı bir yeri vardır. Onu her çağrısında: "Ey Hassan Resûlullah adına onlara cevap ver!" der, Rûhu'l-Kudüs'le kendine yardım etmesi için Allah'a dua ederdi. Zaman zaman Hassan'a: *"Sen Allah ve Resûlü için onları hicvettikçe Rûhu'l-Kudüs seni takviye etmektedir, yardımcındır"* diyerek onu teşvik ve taltif buyurmuşlardır. Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) der ki: "Bir defasında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Ka'b İbnu Mâlik*'in hicviyesini yeterli bulmayarak Hassan'ı çağırdı. Hassan huzur-u risâlet penâhiye girince: "Nihayet düşmanını diliyle[39] yere seren arslanı çağırma ânı gelmiş" diye (sonradan çağırılmış olmanın serzenişini de ifade ederek) böbürlenir, dilini dışarı çıkarıp ağzının etrafında şöyle bir çevirir. Ve sözüne devamla:

"Seni hak ile gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun onları dilimle, deri parçalar gibi parçalayacağım!" der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ağır ol! Ebû Bekir Kureyş'in nesebini senden daha iyi bilir. (Ondan istifade et, biliyorsun ben de Kureyşliyim), onlar arasında nesebim var (hicivlerinden bana da zarar gelmesin. Bu maksadla Ebû Bekir teferruâtlı bilgi verip) beni onlardan ayırıncaya kadar şiir yazmada acele etme!" dedi. Hassan ona, (Ebû Bekir'e) yaklaşıp tekrar geri çekildi ve:

"Ey Allah'ın Resûlü o bana nesebini tanıttı. Seni hak ile gönderen Zât-ı Zülcelâl'e kasem olsun, seni onlardan, tereyağından kıl çeker gibi çekip alacağım" dedi."

Hz. Peygamber için şiir, iyiye de kötüye de kullanılabilecek bir silahtı. "Mü'min bedeni ve malı ile olduğu kadar diliyle de cihad etmekle

39– Aslında "kuyruğuyla" denmiştir. Ancak âlimler, burada maksadın dil olduğunu belirtirler.

mükellefti." Hassan'a Kureyza yahudîleriyle mücadele sırasında onları hicvetmesini emretti ve: *"Cebrail (aleyhisselâm) seninle birliktedir"* diyerek cesaretini artırdı. Bedir savaşı önce her iki tarafın şiir atışmasıyla başlar. *İbnu Hişam* yirmi sayfayı geçen bu şiirleri kaydeder.

Bir kısım rivayetler -görüleceği üzere- Resûlullah'ın zaman zaman bazı beyitleri bizzat inşad buyurduğunu, bazı güzel şiirlerin okunmasını arzu ettiğini gösterir.

Sözümüzü hülasa edelim: Şiir bahsi şeriatimizde müstakil bir bahis teşkil eder. Onun kullanılışını disiplin altına alan çok sayıda hadis vârid olmuştur. Resûlullah bâtıl ve hevâ adına olan şiirleri reddederken Hakk yolunda edeb adına olan şiirleri övmüş ve şâirlerini taltif buyurmuş, teşvik etmiştir. İslam âlimleri, buna bağlı olarak bazen lehinde, bazen aleyhinde şiir hakkında beyanlarda bulunmuşlardır. Sadedinde olduğumuz bahiste, bu dalda vârid olan hadislerden bir kısmını göreceğiz.

Şiir hakkında, M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin mütalaaları ise şöyle. Ölçü adlı kitabından birlikte okuyalım.

ŞİİR

Şiir, kâinatın ruhunda saklı bulunan güzellik ve tenâsübün, varlığın çehresindeki tebessüm ve dil-rübâ keyfiyetin şâirâne ruhlarda ifade edilmesinden başka birşey değildir. Bu yüksek ruhlar arasında öyleleri var ki, kalbi bir hokka, Rûh-ul Kudüs'ün solukları da onun mürekkebi olmuştur.

Şiir, öteleri kurcalama yolunda duyulan "hay-hû" veya bu uğurdaki cehdin iniltileridir. Şiirdeki ses ve nağmeler, yaşanılan ruh hâleti ve iç derinliğe göre bazen gürül gürül bazende incelerden ince çıkar. Bu itibarla da, şiire aid her ses ve söz, ancak dile geldiği andaki ruh hâletiyle tam kavranabilir.

Şiir, şâirin bakış ve duyuşuna tesir eden inanç, kültür ve düşünce tarzlarına göre doğar ve şekillenir. Ne var ki, onu derinleştirip idrâk üstü seviyeye ulaştıran tek kaynak, yalnız ilhâmdır. İlhâmla coşan bir gönülde zerre güneş, damla da derya olur.

Şiirde, akıl ve düşüncenin rolü ne kadar büyük olursa olsun, insan gönlünün kendine göre derin bir yönü vardır. Ve Fuzûli'nin ifadesiyle "Suhânım şuarâ leşkerine mîr-i livâdır." Gönülde yeşeren düşünceler bir de hayâlle kanatlanınca, gider sonsuzun kapılarını zorlamaya başlarlar.

Şiir, hâl-i hâzırı aydınlatan bir şu'le, ilerilere ışıklar salan bir projektör ve öteler kaynaklı bir aşk ve heyecan bestesidir. Gerçek şiirin ikli-

minde gözler aydınlığa erer, uzaklar yakın olur ve ruhlar sönmeyen bir azm ve şevke ulaşır.

Şiirler de tıpkı yakarışlar gibi, insanın iç dünyasındaki iniş-çıkışları, şevk-hüzün hallerini dile getirir ve ferdin yüce hakikatle konsantre olması ölçüsünde de, lâhutî soluklar hâline gelirler. Aslında her münâcaat bir şiir, her şiir de bir münâcaatdır. Elverir ki şiir sonsuza doğru kanat açmasını bilsin.

Sonsuzluk düşüncesinde yeşerip, kalbin kanatları ve ruhun gücüyle saf düşüncenin semâlarında pervâz eden şiir, ilimler gibi pozitif düşünceye fazla itibar etmez. O, müşahhasla, sadece bir vâsıta olarak meşgul olur. Onun bütün hedefi mücerredi bulup onu avlamaktır.

Şiirde, her duyulup düşünülen şey tasavvur edilebiliyor, tasavvurlar firesiz olarak muhâkemeden geçirilebiliyor, sonra da şâirin iç dünyasında birer esinti hâlinde beliren bu gizli unsurlar, kelime ve cümlelerle soluklanacakları âna kadar mevcudiyet ve canlılıklarını koruyabiliyorlarsa, o şiir hep tâze ve canlı kalmaya namzetdir. Aksine şiir diye ortaya koyduğumuz şeylerin zeberced taşlı bir bakır yüzük veya kömür kakmalı bir elmas gerdanlıktan farkı kalmaz.

Şiir, "O bilinmez mevcûd"u aramayı hedef seçtiği için, düşüncede buğu buğu esrâr, geçilen yollarda alaca karanlık ve çok yönleriyle kapalı bir iklime aid zor anlaşılır çok buudlu bir sestir. Bu itibarladır ki, gerçek şiirin her kelime ve cümlesinde, esrârengiz bir şatoda her ses ve görüntüyle irkilen fevkalâde hassas bir seyyahın müşâhede ve duyuşları sezilir.

Şiir, bir yürek hoplaması, bir rûh heyecânı ve bir gözyaşı. Aslında gözyaşları da kelimelere başkaldırmış saf şiir demektir.

Şiir, şâirlere aid bir kısım solmayan çiçekler ve bu çiçeklerin çevreye saldıkları kokular demektir. Toprağı temiz, suyu duru, tohumu da belli olduktan sonra bu çiçeklerin renk ve kokusuna doyulmaz..!

Anlamadan söyleyen, söylemeyip de anlayan şâirlerin sayısı hiç de az değildir. Birincilerin lâf u güzâfına bedel, ikincilerin şâirâne bakış ve düşünüşleri, kelime ve cümlelere ihtiyaç duyulmadan dahi insana çok şey anlatabilir.

Şiiri, sadece mevzûn söz şeklinde anlamak yanlıştır. Rûhu cezbeden mazmûnu ve ifadesi gönüllerde hayret ve hayranlık uyaran nice mensur sözler vardır ki, herbiri başlıbaşına birer şiir âbidesidir.

Her san'ât dalı gibi şiir de netice îtîbariyle nâmütenâhiyle sarmaşdolaş değilse kısır ve sönüktür.Sonsuz güzelliklere meftûn insan rûhu,

sonsuza tutkun insan gönlü, ebedden ve ebedîlikten başka birşeyle tatmin olmayan insan vicdânı san'atkâra hep öteleri kurcalamayı fısıldamaktadır. Kalb, ruh ve vicdânından yükselen bu inilti ve iştiyakları hissetmeyen san'atkâr, bütün bir hayat boyu eşyânın dış yüzünü taklidle uğraşır durur da, bir kerecik olsun bu tenteneli perdenin ötesini görmeye muvaffak olamaz.

Nazımda, şekil mânaya, mâna şekilde feda edilmediği, aksine her iki cephe de ruh ve cesed münasebeti içinde ele alınabildiği takdirde, her vicdanın sevip tabîî bulacağı bir âhenge ulaşır o şiir. Ve böyle bir şiir hakkında hayâlin teklif edeceği herhangi bir yeni motif de düşünülemez.

Şiirin bir dış yüzü vardır ki, orada daha ziyâde kelimeler, cümleler, ölçü, edâ gibi hususlar hâkimdir. İç yüzüne gelince; orada rûh, iç âleminde mayaladığı düşünceleri ifade için, yerinde çiçeklerin çehresi ve kelebeklerin kanatları gibi en süslü ve zarif cümleleri, yerinde kıvılcımlar gibi düştüğü yerde yangın çıkaran kelimeleri ve yerinde de ney'in feryatlarına denk iniltiler meydana getirecek sözcükleri arar,bulur ve yerli yerine yerleştirir ki buna şiirin mûsikileşmesi de diyebiliriz.

Sırlar ve işâretler şiirin ana kaynaklarından birisi olması itibâriyle, ona olduğundan daha fazla bir genişlik ve ihâta hissedilir. Ama bu ihâta yine de şiirin hârîmi içinde ve onun surları ile çevrilidir. Şiir tedâilerin kollarında buudlaşıp rengârenk mâna iklimlerine doğru yayılıp genişlerken dahi, yine kendidir.

Şiire, esas itibariyle düşünce ve duyuşun birbiriyle kaynaşıp bütünleşmesinden meydana gelen bir ton hâkimdir. Ancak, insan bünyesindeki hipofiz bezi gibi, düşünce ve duygunun arkasında da onlara hükmeden ve her noktada kendilerini hissettiren niyet ve nazar gibi iki mühim unsur vardır ki, bunlar bütün beyit ve mısralara birer renk olarak akseder; fikrin ayağının kaydığı yerlerde onun elinden tutar ve hissin önünde bir sihirli lâmba gibi hep yollara ışık saçarlar.

Şiir, kinleri, nefretleri, heyecan ve ızdırapları, ümit ve inkisarlarıyla içinde çimlenip gelişdiği toplumun solukları; şâir de, yerinde bu toplumun nefes borusu ve akciğeri, yerinde de dili dudağıdır. Her şiir,kendine malzeme teşkil edecek olan, içinde yeşerip geliştiği cemiyetin husûsiyetleriyle mütâlaa edildiğinde birşeyler söylese bile, ona dâyelik yapan toplumu nazar-ı i'tibâre almadan, ondan birşeyler anlamak oldukça zordur.[40]

40– M. Fethullah Gülen, Ölçü-3, 10-19.

2303 ١ – عن أبيّ بن كعب رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إنَّ من الشّعر حِكْمَةً]. أخرجه البخارى وأبو داود.

1. (2303)- *Übey İbnu Ka'b* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şiirde hikmet vardır"* [Buhârî, Edeb 90; Ebû Dâvud, Edeb 95, (5010); Tirmizî, Edeb 69, (2847); İbnu Mâce, Edeb 41, (3755).]

2304 ٢ – وفي رواية له عن ابن عباس: [جَاءَ أعْرَابِيٌّ إلى النّبيِّ ﷺ فجعل يتكلَّم بكلامٍ، فقال ﷺ إنَّ من البيان سحراً، وإنَّ من الشّعر حكْماً].

2. (2304)- *Ebû Dâvud*'da *İbnu Abbâs* (radıyalâhu anhümâ)'dan yapılan bir rivayet şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir bedevî geldi. (Dikkat çekici bir üslubla) konuşmaya başladı. Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Şurası muhakkak ki beyanda sihir vardır, şurası da muhakkak ki şiirde de hikmetler vardır" buyurdu." [Ebû Dâvud, Edeb 95, (5011); Tirmizî, Edeb 63, (2848).]

AÇIKLAMA:

1-Bu iki rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın güzel ve faydalı şiirler karşısındaki müsbet ve senakâr olan tavrına şehadet etmektedir.

2- **Hikmet:** Doğru, hakka mutâbık olan söz mânasına gelir. Aslen men etmek mânasında olduğu da söylenmiştir. Hadis, şiirde kişiyi sefahet ve kötülüklerden men eden faydalı bir söz olduğunu ifade eder. Resûlullah bir başka hadislerinde: *"Şurası muhakkak ki, beyanda sihir vardır, ilimde cehalet, şiirde de hikmetler ve sözde de tatsızlık*[41] *vardır"* buyurmuştur. Sa'sa'a İbnu Suhân bu hadisi şöyle açıklar: "Resûlullah doğru söylemiştir. Beyanda sihir vardır cümlesine gelince: "Üzerinde başkasının hakkı bulunan bir kimse, hak sahibinden daha belâgatlıdır, beyanıyla herkesi teshir ederek kendini haklı gösterebilir. *"İlimde cehalet vardır"* cümlesine gelince: Âlim bilmediği hususta tekellüfe girerek cehaletini ortaya kor. *"Şiirde hikmetler vardır"* sözüne gelince: Bununla, insanların ibret aldığı mev'ize ve meseleler kastedilmiştir. "Sözde tatsızlık vardır" sözü de kelamını onu istemeyene arzetmendir."

41– Aslı *iyâl* olan bu kelimeyi Nihaye: "Bir sözü, onu istemeyene ve alaka duymayana arzetmektir. Sanki âlim kişi, ilmini aramakta olanı bulamamış da istemeyene arzetmiş, bu kastediliyor" diye açıklar. Râğıb bir başka yaklaşımla: *"Sanki bu kelime ile "usanma" kastedilmiştir. Şöyle ki söz arzedilen muhatap ya âlimdir, (bildiğini işitmekten) usanç duyar, ya da cahildir, anlamaz usanç duyar"* der. Biz tatsızlık diye tercüme etmeyi uygun bulduk.

3- *Taberî:* "Bu hadis, mutlak şekilde şiiri mekruh addederek, İbnu Mes'ud'un: "Şiir şeytanın mezâmiri (çalgıları)dır" sözüyle ihticac edenleri reddeder" der. Taberî, şiiri mutlak şekilde reddedenlerin gösterdikleri bir başka rivayetin de vâhi (çok zayıf) olduğunu belirtir. O rivayet, merfu olarak Ebû Ümâme'den yapılmıştır: *"İblis yeryüzüne indirildiği zaman: "Yâ Rabbi bana bir Kur'ân ver" diye dua etti. Cenâb-ı Hakk: "Senin Kur'ân'ın şiirdir"* dedi."

2305 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لأَنْ يَمْتَلِئَ جَوْفُ أَحَدِكُمْ قَيْحاً حَتَّى يَرِيَهُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَمْتَلِئَ شِعْراً]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

وفي أخرى لمسلم عن الخدري: [بَيْنَا النَّبِيُّ ﷺ يَسِيرُ إِذْ عَرَضَ شَاعِرٌ يُنْشِدُ، فَقَالَ ﷺ: خُذُوا الشَّيْطَانَ، أَوْ أَمْسِكُوا الشَّيْطَانَ]. وذكر نحوه.

«الْقَيْحُ» الصديد الذي يسيل من الدمل والجرح.

ومعنى «يَرِيَهُ» يأكله.

3. (2305)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden birinin içine onu bozacak irin dolması, şiir dolmasından hayırlıdır."* [Buhârî, Edeb, 92; Müslim, Şiir 7, (2257); Ebû Dâvud, Edeb 95, (5009); Tirmizî, Edeb 71, (2855).]

el-Hudrî'den Müslim'in kaydettiği bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yürümekte iken karşısına şiir inşad eden bir şâir çıktı. Efendimiz: *"Şeytanı tutun"* veya *"Şeytanı yakalayın"* diye emretti.

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis şiir ezberlemeyi zemmetmektedir. Bunu karına irin dolmasıyla kıyaslamak suretiyle ifade etmektedir. Müslim'in bir rivayetinde bu hadisin vürud sebebi de zikredilir: "Resûlullah'la birlikte Arc karyesinde yürürken şiir inşad eden bir şâir karşımıza çıkmıştı. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Şu şeytanı yakalayın -veya şu şeytanı tutun- kişinin karnına irin dolması kendisi için, şiir dolmasından hayırlıdır"* buyurdu." Burada şiire zemm mutlaktır. Yani az olmuş çok olmuş, muhtevaca hayır olmuş, şer olmuş ayırım yapılmamış, hepsi toptan zemmedilmiştir. Şiir karşısında böyle bir tavır, başka rivayetlere aykırıdır. Ulema bu hususta ihtilaf eder. Cumhur, iyi ve kötü şiiri ayırır, zemmi "şiirin kişiye galebe

çalmış olmasıyla veya şiirin mezmum (kötü) olmasıyla veya o kimsenin kâfir olmasıyla" îzah eder. Sadedinde olduğumuz bu şiir de te'vil edilmiş, zemmin mutlak değil, mukayyed olduğuna dikkat çekilmiştir. Yani, "Kişinin, içini tamamiyle şiirle doldurup birbaşka şeye yer vermemesi halinde zemm vâki olmaktadır" denmiştir. Bu anlayışta olanlar için, *Buhârî*'nin bu hadisi kaydettiği bâb'ın başlığı, hadisteki "kayd"ı anlamamıza yardım eder: "İnsan üzerine şiirin galebe çalarak zikrullah ve ilme mâni olduğu zaman mekruh olması bâbı." Öyleyse şiir karşısında ifade edilen kerâhet bu hususta düşülecek aşırılıkla ilgilidir. Öyleyse bir kalbe zikrullah ve ilim galebe çalarsa, mezmum olmayan şiirin de varlığı, kalbin şiirle dolmasını ifade etmez. *İbnu Ebî Cemre*, "karnın dolması" mefhumuyla, sadece kalbi vacib ve müstehap olan vazifeleri unutturacak kadar kendisiyle meşgul eden mezmum şiirlerin kastedildiğini anlamaz; sözgelimi seci'li söz, sihir vs. gibi kalbin katılaşıp Allah'tan uzaklaşmasına, itikadında bir kısım şekk ve vesveselerini doğmasına, insanların birbirlerine karşı soğuma, küsüşme, kin ve buğzlarına sebep olan herçeşit bilgi ve kültürü de ilave eder. Hadisin mefhumuna *İbnu Ebî Cemre*'nin kazandırdığı bu vüs'at zamanımız insanının her çeşit dînî havadan koparılıp maneviyattan uzaklaştırılması için -görünmez güç komitelerce- şuurlu ve sistemli şekilde yürütülen bazan san'at, bazan spor, bazan folklör, bazan politika, bazan dedikodu, kehanet, yıldız falı, fütirizm, magazin, bilmece- bulmaca vs. vs. meşguliyetlerini hatıra getirmektedir. Zîra bu meşguliyetler, cüz'i sayıda ferdler için bir mâna ifade etse de kâhir ekseriyet için abesle iştigalden, Allah'la arasına kurulmuş "şeytan tuzağı"ndan öte bir mâna taşımaz. *İbnu Ebî Cemre* gibi: "Kalbin irinle doldurulması bunlarla doldurulmasından hayırlıdır" demek hadisin ruhuna muvafık düşer.

2- Bu hadiste, şiiri zemmederken *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şiddetli ve mübalağalı bir üsluba başvurduğu dikkat çekici bir husustur. "Mübalağalı" diyoruz, çünkü müteakip rivayetlerde görüleceği üzere, Efendimiz'in şiir karşısındaki tavrı her seferinde buradaki gibi sert değildir, bilakis şiire yer vermiştir. *İbnu Hacer* bu sertliği Hz. Peygamber'in muhataplarında görülen aşırı şiir düşkünlüğüyle îzah eder ve: "Çünkü hitabettiği kimseler, şiire son derece kıymet veren, fazlaca teveccüh edip onunla çokça meşgul olan kimselerdi. Bu yüzden, Kur'an'a ve zikrullah'a ve ibadete yönelmeleri için onları şiirden zecretti..." der. Bunlara, emredilen kadar yer verdikten sonra başka şeyle (mezmum cinsinden olmamak şartıyla) meşgul olmanın zarar vermeyeceğini ilave eder.

3- *Arc, Mu'cemu'l-Büldân*'da belirtildiği üzere Tâif'e bağlı karyelerden biri olup Medîne'ye 78 mil mesafededir.

2306 ٤ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ النبيُّ ﷺ يَضَعُ لِحسَّانَ رَضِيَ اللهُ عَنْه مِنبراً في المَسْجِدِ يقُومُ عَليه يُفاخِرُ، أوْ يُنافِحُ عَنْ رسُولِ اللهِ ﷺ وكَانَ يقولُ: إنَّ اللهَ يُؤيِّدُ حَسَّاناً بِرُوحِ القُدُسِ مَا نَافَحَ، أوْ فَاخَرَ عَنْ رسولِ اللهِ ﷺ]. أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي.

«المُنافَحَةُ» المخاصمة.

«والتَّأْييدُ» التقوية.

«ورُوحُ القُدُسِ» هو جبريل عليه السلام.

4. (2306)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şâir Hassan İbnu Sâbit (radıyallâhu anh) için mescide hususî bir minber koymuştu. Hassan, orada kurulup mufâhara yapar veya Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı hasımlarına karşı müdafaa ederdi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Allah (c.c.) Hassan'ı, Resûlullah'ı müdafaa ettiği veya onun adına mufâhara yaptığı müddetçe Rûhu'l-Kudüs'le takviye etmektedir"* derdi." [Buhârî, Edeb 91; Ebû Dâvud, Edeb 95, (5015); Tirmizî, Edeb 70, (2849).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis Buhârî'de buradaki şekliyle mevcut değildir. Ancak هجاء المشركين *"Müşrikleri hicvetme"* bâbında buna yakın bir mânada rivayet gelmiştir. Bu rivayet 2313 numarada kaydedileceği için buraya almadık.

2-Bu ve bundan sonra gelecek bir kısım rivayetler, şiirin lehinedir, yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şiire de yer verip şâirleri buna teşvik ettiğine, hatta iltifatlarda bile bulunduğuna delalet etmektedirler. Hassan İbnu Sâbit (radıyallâhu anh) -Umumî açıklama kısmında belirttiğimiz üzere- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hususî şâirlerinden biri ve hatta birincisidir. Bu san'attaki başarı ve temayüzü sebebiyle hususî şekilde peygamberî iltifat ve teşviklere mazhar olmuştur. Mü'minlerin kendisini dinleyerek -hasım taraftan gelecek edebî taarruza karşı- morallerinin takviye edilmesi maksadıyla mescidde onun şahsına mahsus bir minberin tesisi az bir iltifat, küçük bir ikram değildir.

Rûhu'l-Kudüs'le te'yid ve takviyesinin lisan-ı nübüvvetle tebşiri, Hassan'ın şanını yüceltmede hususî minber tesisinden de öte bir ikram, bir iltifattır. Zîra *Rûhu'l-Kudüs*'ten maksad Cebrâil'dir. Cebrâil aleyhisselâm ise Cenâb-ı Hakk'tan aldığı emirle iş yapan, peygamberler ve onlar mesabesindeki kimselere ilâhî mesajı ulaştıran melektir, Mukarrebûn denen ilâhî yakınlığa ermiş en büyük meleklerden biridir.

Hassan'a yapılan bu iltifattan bir hissenin, kıyâmete kadar her asırda, dünyanın herbir beldesinde mü'minler arasında aynı hizmeti yürütecek bütün şâir ve ediplere ayrıldığını, Hassan'ın şahsında onlara da hitab edildiğini istidlal etmek mümkündür.

2307 ٥ – وعن عمر بن الشريد عن أبيه رضي الله عنه قال: [رَدِفْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَوْماً فَقَالَ: هَلْ مَعَكَ مِنْ شِعْرِ أُمَيَّةَ بْنِ أَبِي الصَّلْتِ شَيْءٌ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: هِيهْ، فَأَنْشَدْتُهُ بَيْتاً، فَقَالَ: هِيهْ، حَتَّى أَنْشَدْتُهُ مِائَةَ بَيْتٍ]. أخرجه مسلم

5. (2307)- *Amr İbnu'ş-Şerrîd*, babasından [Şerrîd'den naklen radıyallâhu anh] anlatıyor: "Bir gün ben Resûlullah'ın bineğinin arkasına binmiştim. Bir ara bana:

"Hafızanda Ümeyye İbnu Ebi's-Salt'ın şiirinden birşeyler var mı?" diye sordu. Ben: "Evet!" deyince:

"Söyle!" dedi. Ben kendisine bir beyt okudum. O yine:

"Devam et!" dedi. Ben bir beyt daha okudum. O yine,

"Söyle!" emretti. Böylece kendisine yüz beyit okudum." [Müslim, Şiir 1, (2255).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste "söyle" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı hih'tir. Bu kelime herhangi bir fiilden gelmez. Bazan, bu mânada olmak üzere, dilimizde *"hi"* sesini çıkarırız. *"Haydi"*, *"söyle!"*, *"devam et!"*, *"evet"* gibi mânalarla ifade edilebilir.

2- *Ümeyye İbnu Ebi's-Salt* cahiliye şâirlerindendir. Okuma yazma bilir, bu yüzden kültürlüdür. Eski mukaddes kitapları okumuş olup, *Hz. İbrahim ve Hz. İsmail*'in dîni üzere yaşamakta, içkiyi, zinayı haram bilip putları reddetmektedir. İbadeti putlara değil, tek olan Allah'adır. Cahiliye besmelesi olan bismikallâhümme tabirini ilk defa onun kullandığı, sonradan bütün Mekkelilerce benimsendiği belirtilir. Dînî kitaplarda, Hi-

caz yöresinden bir peygamber geleceğini okuduğu için onun beklentisi içindedir ve hatta bu peygamberin Kureyş'ten olacağına, ona kırk yaşlarında peygamberliğin geleceğine dair teferruâtı öğreninceye kadar kendisinin, beklenen bu peygamber olacağını ümid etmektedir. Bu halette iken Resûlullah'ın risâleti mevzubahis olunca O'na karşı kıskançlık duymuş ve İslam'ı kabullenmek şerefine erememiştir. Bedir'de öldürülen Kureyşlilere karşı düzdüğü mersiyesi meşhurdur.

Şiir yönü oldukça güçlüdür, hatta Ebû Ubeyde: *"Ümeyye İbnu Ebî's-Salt'ın Sakif'in* en güçlü şâiri olduğunda Araplar ittifak eder" der. *İbnu Hacer'in* Sâhibu'l-Mir'ât'dan nakline göre, *Ümeyye İbnu Ebi's-Salt* bir ara Resûlullah'ın risâletine inanmış ve Medîne'ye hicretten önce Tâif'ten malını almak üzere Hicaz'a gelmiş. Bedir'e indiği zaman kendisine: "Ey *Ebû Osman* nereye gidiyorsun?" diye soranlara:

"Muhammed'e tâbi olmak istiyorum!" cevabını verir. Bunun üzerine:

"Bu kuyuda ne var biliyor musun?" derler. "Hayır!" deyince,

"Dayının iki oğlu *Utbe* ve *Şeybe*, falan filanlar da kuyunun içindeler!" derler. Bunun üzerine öfkelenerek devesinin burnunu kesip, elbisesini yırtar, ağlar ve Tâif'e gider, orada ölür.

Ölüm tarihi -hicrî 2 ile 9 arasında- ihtilaflı ise de tarihçiler kâfir olarak öldüğünde ittifak ederler. Şurası muhakkak ki Bedir savaşına kadar yaşadı ve orada öldürülenler üzerine meşhur mersiyesini yazdı. Bazıları şu âyetin onun hakkında nazil olduğunu söylerler: " الَّذِى آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا **(Ey Muhammed) onlara şeytanın peşine taktığı ve kendisine verdiğimiz ayetlerden sıyrılarak azgınlardan olan kişinin haberini anlat"** (A'raf 175).

Ümeyye İbnu Ebi's-Salt'ın şiirlerinde manevî bir derinlik vardır; vahdaniyet, ölüm, âhiret ve Allah'a îman gibi mevzuları işler. Bir kasidesi şöyle başlar:

"Kıyamet günü Allah nezdinde,

Haniflik hariç her din bâtıldır."

Bir diğer kaside de şöyle başlar:

"Ey Rabbim! Beni ebediyen kâfir yapma.

Kalbimin sırrını daima îman kıl."

Şiirlerinde bu çeşit ifadeler çoktur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sebeple onun şiirlerini, zaman zaman dinlemek arzu etmişler

ve dinledikten sonra takdirlerini ifade buyurmuşlardır. Efendimiz şiirlerine olan takdirlerini bir seferinde: آمن شعره وكفر قلبه "Şiiri îman etti, kalbi küfürde kaldı" diyerek; bir başka seferde de وكاد امية بن ابى الصلت ان يسلم *"Ümeyye İbnu Ebi's-Salt îman edeyazmış"* diyerek ifade etmiştir.

Onun kasidelerinden bazı pasajlar:

"Kendine bir destek edinmeyen ve kullarını bir takdir üzerine yaratan Allah'a hamd olsun. O'nun kudretine boyun eğenler arasında, şükretmek için benim de yüzüm ve bütün vücudum secde eder."

....

"Rabbimizin varlığına olan deliller apaçıktır. Bu delilleri ancak bir kâfir inkar eder. Gece ve gündüz yaratılmıştır. Bunların her birisinin müddeti bir diğerinden ayrı olarak belirtilmiş ve sınırlandırılmıştır. Yüce Allah, ışığı her tarafa saçılmış bir güneş ile gündüzü aydınlatır. kıyamet gününde Allah'ın yanında Haniflikten başka din bâtıldır."

....

"Aramızdan bir peygamber çıkıp da bize, ölümle biten bu hayattan sonrası hakkında bilgi verse. Babalarımız bizi büyütüp yetiştirmekte iken öldüler. Biz de çocuklarımızı yetiştirmekte iken öleceğiz. Daha sonra geleceklerin de daha önce gidenlerin arkalarından gideceklerini biliyoruz, ama bu bilmenin bize hiçbir faydası yoktur."

....

"Geçmiş hadiselerde bir ibret görüyor musun? Ey Kalbim! Kötülükleri bırak, kör olma, yolunu şaşırma. Ölümü ve öldükten sonra tekrar dirilmeyi hatırından çıkarma. Gelmiş ve geçmiş zamanın aldattığı kimselerden olma. Çünkü sen, üzerinde yaşayan insanları aldatmakta olan bir dünyadasın. Bu dünyada kalbi kinle yanıp tutuşan bir düşman vardır."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın takdir edip dinlemeyi arzu ettiği cahiliye devri ediplerinden biri de Kus İbnu Saîde'dir . Resûlullah onu, henüz peygamber olmazdan önce bir keresinde Ukaz panayırında dinlemişti. Hikmetli ifadelerle dolu olan bu hutbeyi bilahare hatırlayan Efendimiz, bunu bir hatırlayabilenin olup olmadığını sormuş, Hz. Ebû Bekir ezberlediğini söyleyerek baştan sona okuyuvermiştir. Bize kadar muhafaza edilen hutbenin özeti şöyledir:

"Ey ahali! Geliniz, dinleyiniz, belleyiniz, ibret alınız. Yaşayan ölür, ölen fani olur. Olacak olur, yağmur yağar, otlar biter, çocuklar doğar, a-

nalarının babalarının yerini tutar, sonra hepsi yok olup gider. Hadiselerin ardı arası kesilmez, hep birbirini kovalar. Kulak veriniz, dikkat ediniz, gökte haber var, yerde ibret alacak şeyler var. Yeryüzü bir karış elvan, gökyüzü bir yüksek tavan. Yıldızlar yürür, denizler durur, gelen kalmaz, giden gelmez, acaba vardıkları yerden memnunlar mı da kalıyorlar? Yoksa orada bırakılıp da uykuya mı dalıyorlar? And içerim Allah'ın nezdinde bir din vardır ki o, şimdi bulunduğumuz dinden daha sevgilidir. Allah'ın bir elçisi vardır ki gelmesi pek yakın oldu, gölgesi başınızın üstüne geldi. Ne mutlu o kimseye ki O'na uyar, O da, kendisine doğru yolu gösterir. Yazık o kara bahtlıya ki O'na isyan ve muhalefet eder. Yazıklar olsun ömürleri gaflet içinde geçen ümmetlere.

Ey Cemaat! Nerede babalarınız, dedeleriniz! Nerede süslü saraylar ve taştan yapılar, Âd ve Semud kavmi? Hani dünya varlığına mağrur olup da kavmine, "Ben sizin en büyük Rabbinizim" diyen Firavun ile Nemrud? Onlar size nisbetle daha zengin, kuvvet ve kudret bakımından sizden daha ileri durumda değil miydiler? Bu dünya, değirmeninde onları öğüttü, toz etti dağıttı; kemikleri bile çürüyüp dağıldı; evleri yıkılıp ıssız kaldı. Yerlerini yurtlarını şimdi köpekler şenlendiriyor. Sakın onlar gibi gaflet etmeyin, onların gittiği yola gitmeyin. Her şey yok olacaktır, kalacak olan ancak Yüce Allah'dır ki birdir, benzeri ve ortağı yoktur. Tapılacak ancak O'dur. Doğmamış ve doğurmamıştır. Önce gelip geçenlerde bizim için ibret alınacak çok şeyler vardır. Ölüm ırmağının girecek yerleri var ama çıkacak yeri yoktur. Büyük-küçük hep göçüp gidiyor, giden geri gelmiyor. Anladım ki herkese olan, bana da olacaktır."

Başkaca şiirleri ve hakîmâne sözleri bulunan Kus İbnu Saîde hakkında da Hz. Peygamber: *"Allah Kus'a mağfiret buyursun. O tek başına müstakil bir ümmet olarak haşrolacaktır"* buyurmuştur.

Resûlullah'ın iltifat ve takdirine mazhar olan Kus İbnu Saîde'nin ölümden sonra dirilme ve âhiret ahvaliyle ilgili bir şiiri de şu mealdedir:

"Ey ölüye ağlayan kimse! Ölüler mezarlarında yatıyorlar. Üstlerinde kendi mallarından olarak sadece bir kefen parçası vardır. Onları kendi hallerinde bırak uyusunlar, zîra bir gün gelecek ki, o gün çağırılacaklar; onlar da uykudan uyanır gibi uyanıp evvelce nasıl yaratılmışlarsa gene öyle yaratılıp çağırılan yere gidecekler. Onların bir kısmı çıplak bir kısmı giyinik olarak gelecekler. Giyinik olanlar da bir kısmı yeni elbiseler, bir kısmı eski elbiseler giymiş durumda olacaklar."

2308 ٦- وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [جَالَسْتُ النبيَّ ﷺ أكثرَ مِنْ مِائَةِ مَرَّةٍ،

وَكَانَ أَصْحَابُهُ يَتَنَاشَدُونَ الشِّعْرَ، وَيَتَذَاكَرُونَ أَشْيَاءَ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ وَهُوَ سَاكِتٌ، وَرُبَّمَا تَبَسَّمَ مَعَهُمْ]. أخرجه الترمذي.

6. (2308)- *Câbir İbnu Semure* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la yüz defadan fazla birlikte oturdum. Ashâbı ona şiirler okuyor, cahiliye devriyle ilgili hadiseleri zikrediyorlardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da sâkitâne onları dinlerdi. Bazan (anlatılanlara) onlarla birlikte tebessüm buyurduğu olurdu." [Tirmizî, Edeb 70, (2854).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) talim meclislerinde yorucu ve usandırıcı olmaması için zaman zaman israiliyata ait ibretli kıssaların anlatılmasına yer verdiği gibi, şiir okunmasına da yer vermiştir. "Kalbi zaman zaman dinlendirmek" nebevî emirlerden biridir: رَوِّحُوا الْقُلُوبَ سَاعَةً بَعْدَ سَاعَةٍ Sadedinde olduğumuz rivayeti te'yid eden fiilî bir sünnete göre, Hz. Peygamber'in huzurunda Kur'ân'la birlikte şiir de okunurdu. Bir defasında Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) böyle bir şiir okuma seansı sırasında meclise girer ve hayretle:

"Kur'an'la birlikte şiir de mi?" diye tepki gösterir. Ancak Efendimiz onu teskin maksadıyla:

"Evet, bir müddet bu, bir müddet de öteki!" buyurur. *Ebû'd-Derdâ*'nın şu sözü de meseleyi te'yid eder ve Resûlullah'ın bu perensibinin zamanla yaygınlaşıp ashabca benimsenmiş olduğuna bir delil olur: "Hak (şeyler)in talebinde daha şevkli, daha gayretli olabilmek için kalbimi hak olmayan şeyle (câiz olan lehviyatla) dinlendiriyorum."

Aliyyü'l Kâri, Ashâbın gülüp Resûlullah'ın tebessüm buyurdukları, cahiliye umuruyla ilgili olarak anlatılan vakalara bir örnek kaydeder: "Cemaatten biri:

"Hiçbir put benimki kadar sahibine faydalı olmamıştır" dedi. Yanındakiler:

"Bu nasıl oldu, anlat!" dediler. O açıkladı:

"Ben putumu (hurma, süt ve tereyağı karışımı bir helvadan ibaret olan) hays'tan yapmıştım. Kıtlık senesinde hergün bir parça yemeye başladım."

Bir diğeri atılıp:

"Ben de, bir gün iki tilkinin gelerek putumun tepesine çıktıklarını ve orada bevl ettiklerini gördüm. Kendi kendime: "Bu ne biçim Rab ki, tilkiler çıkıp tepelerine bevl ediyorlar?" dedim ve Ey Allah'ın Resûlü! Sana gelerek müslüman oldum."

2309 ٧– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [دَخَلَ النبـيُّ ﷺ مَكَّةَ في عُمْرَةِ القَضَاءِ وعَبْدُ اللهِ بن رواحة يمشي بين يديه وهو يقولُ:

خلُّوا بني الكُفَّارِ عن سبيله اليومَ نضربْكُم على تنزيله

ضرباً يزيلُ الهامَ عن مقيله ويذهلُ الخليلَ عن خليله

فـقَالَ لَهُ عُمرُ رضِيَ اللهُ عنه: بين يدى رسولِ اللهِ ﷺ، وفي حَرَمِ اللهِ تَقُولُ الشِّعْرَ، فـقَالَ ﷺ: خَلِّ عنه يا عُمر، فَلَهِيَ أسرَعُ فِيـهِم مِن نَضحِ النَّبلِ]. أخرجه الترمذي وصححه والنسائي.

« نضحُ النَّبلِ » الرمى به.

7. (2309)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Umretu'l-kazâ sırasında Mekke'ye girdiği zaman şâiri Abdullah İbnu Ravâha, önünde yürüyor ve şu şiiri okuyordu:

"Ey kâfir çocukları (Resûlullah'a) yol açın!

Bugün ona gelen vahiy adına, size,

Öyle bir vururuz ki, tepenizi yerinden uçurur,

Ve dostu dostuna unutturur."

Bunu gören Hz. Ömer:

"Ey İbnu Ravâha! Sen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önünde ve Allah'ın Harem bölgesinde şiir mi okuyorsun?" dedi. Ancak Resûlullah:

"Ey Ömer bırak onu. Onun şiirleri, Mekkeli kâfirlere okdan daha çabuk tesir eder!" diyerek müdahale etti."

2310 ٨– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كانَ لِرسولِ اللهِ ﷺ حادٍ يُقَالُ لَهُ أَنْجَشَةُ، وكَانَ حَسَنَ الصَّوْتِ، فـقَالَ لَهُ النَّبيُّ ﷺ: رُوَيدَكَ يا أنجشةُ لاَ تَكْسِرِ القَوارِيرَ، أوْ سَوْقَكَ بالْقَوارِيرِ. يَعنِي: ضَعَفَةَ النِّسَاءِ]. أخرجه الشيخان.

وقوله «رُوَيْدَكَ» يعنى ارفق وتأنّ، ونحو ذلك.

وشبه النساء «بِالْقَوارِيرِ» لأن أقلّ شئ يؤثر فيهن من الحداء، أو الغناء، أو أراد أن النساء لا قوة لهن على سرعة السير.

«وَالْحُدَاءُ» مما يهيج الإبل ويبعثها على السير وسرعته فيضر ذلك بالنساء اللاتى عليهن.

8. (2310)- *Yine Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (kafilenin yürüyüş temposunu ezgileriyle) canlı tutan bir kölesi vardı, adı Enceşe idi. Bu zat güzel sesli birisiydi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona:

"Ey Enceşe ağır ol! Şişeleri kırma -veya şişeleri sevkederken ağır ol- dedi. Şişe ile zayıf kadınları kastediyordu." [Buhârî, Edeb 90, 95, 111, 116; Müslim, Fezâil 70, (2323).]

AÇIKLAMA:

1- *Enceşe* (radıyallâhu anh), Resûlullah'ın güzel sesli Habeşî bir kölesi idi. Ebû Mâriye diye künyesi vardı. Veda Haccı sırasında, Resûlullah'ın zevceleri ile bir kısım müslüman kadınların develerini sevkediyordu. Bu kadınlardan biri de Ümmü Süleym idi. *Ebû Dâvud et-Tayâlisî*'nin bir rivayeti, bu esnada erkeklerin develerini de Berâ *İbnu Mâlik*'in sevkettiğini belirtir. Kadınların develerini sevkeden Enceşe bazı ezgiler okumuş, okuduğu ezgilerle develeri hızlandırmıştı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* teşbihli bir üslupla müdahale ederek okuduğu ezgilerin ritmini değiştirerek develerin yürüyüş temposunu ağırlaştır-masını söylemişti.

Taberânî'nin bir rivayeti, Enceşe'nin bilahare Medîne'den sürülen muhannislerden olduğunu tasrih eder.

2- Hadiste geçen hâd, *"huda"*nın ism-i fâilidir. Hudâ, hususî bir ezgi söyleyerek deveyi yürütmek, sevketmek mânasına gelir. Belirtildiğine göre, develer yürüme sırasında okunan belli bir ezginin ahengine karşı hassasiyet gösterip, adımlarının temposunu, söylenen bu şarkının ritmine göre ayarlayabilmekte, hızlı veya hafif olabilmektedir. mûsikinin tesiriyle canlıların yönlendirilmesi hadisesinin başka örnekleri de var: Beşikteki çocuğun, kendisi için okunan ninninin ahengine kapılarak sükunete ermesi gibi. Keza, Ka'be ile ilgili övgüler ve medhiyeler okunarak insanları hacca teşvik eden ezgiler vardır, bunlara da hacîc denmektedir. Askerî marşlar da hamasi duyguları tahrik, savaşa teşcide müessirdir.

3-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınların fıtrî olan zaaflarını ifade etmek için, onları çabuk kırılan şişeye teşbih buyurmuştur. Enceşe'ye sevki ağırlaştırması için yapılan nebevî hitap, rivayetlerde farklı kelimelerle gelmiştir: *"Ağır ol!", "Rıfkla sevket!", "Ağır ol, rıfkla hareket et"* gibi.

Kadınların şişeye teşbihini âlimler farklı yorumlara tabi tutarlar.

★ Katâde: "Kadınların zayıflığı kastedilmiştir."

★ *Râmahurmuzî:* "Kadınlar, ince ve harekete karşı zayıf olan cam şişelerle kinaye edilmişlerdir. Çünkü kadınlar incelikte, letafette ve bünye zayıflığında şişelere benzerler."

★ Bazılarına göre mâna şöyledir: "Kadınları ağır, dikkatli ve itinalı sevket, develerde şişe yüklü olduğu takdirde göstereceğin îtina gibi."

★ Bazı âlimler de: "Kadınların memnuniyetten memnuniyetsizliğe çabuk geçmeleri ve vefa üzerine devamlarının azlığı sebebiyle, çabuk kırılan ve zorlamaya gelmeyen şişelere benzetilmiştir" demişlerdir.

★ *Hattâbî* der ki: "Enceşe siyahî idi. Sevki şiddetli bir tarzda yapıyordu. Bineklere karşı rıfk üzere davranmasını emretti."

★ *Ebû Ubeyde el-Herevî* şöyle demiştir: "Enceşe güzel sesliydi. Resûlullah, kadınların onun sesini işitmesini istemedi, çünkü güzel ses nefisleri tahrik eder, kadınların azimlerindeki zayıflığı ve sesin onlardaki süratli tesirini, çabuk kırılma tabiatında olan şişelere benzetti."

★ *İbnu Battal,* develer hızlı gittiği takdirde kadınların düşmesinden korkulacağı için, bundan emin olmak için ağır sevketmesinin emredildiğini söylemiştir.

★ *Kurtubî,* her iki mânanın maksud olduğunu söyler. Yani Efendimiz, develerin hızlı yürümeleri halinde üzerindeki kadınların rahatsız olacaklarını düşündüğü gibi, Enceşe'nin güzel sesi sebebiyle fitneye düşeceklerini de düşünmüş ve dolayısıyla sesini keserek hem hayvanların daha yavaş yürütülmesini, hem de kadınların fitneye düşmelerinin önlenmesini emretmiştir.

Nevevî bu hadiste, *Resûlullah*'ın kadınlara karşı fevkalade, müşfik ve merhametli olduğunun görüldüğünü, onların fıtrî durumlarını nazarı dikkate alarak bu emri verdiğini belirtir.

2311 ٩– وعن الهيثم بن أبى سنان: [أنه سمع هريرة رضي الله عنه في قصصه يذكر النبيَّ ﷺ يقول: إنَّ أخاً لكُم لاَ يقولُ الرَّفثَ. يعني ابنَ رواحةَ قال.

أتانا رسول الله يتل كتابه   إذ انشق معروف من الفجر ساطع
أرانا الهدى بعد العمى فقلوبنا   به موقنات أن ما قال واقع
يبيت يجافي جنبه عن فراشه   إذا استثقلت بالمشركين المضاجع

أخرجه البخارى.

« الرَّفَثُ » الفُحْشُ في القول.

9. (2311)- *Heysem İbnu Ebî Sinan*'ın anlattığına göre, bu zât, Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'yı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı zikrettiği kıssalarında dinlemiştir. (Bu kıssaların birinde) Ebû Hüreyre, Efendimizin şu sözünü nakletmiştir:

"O sizin bir kardeşinizdir, uygunsuz bir söz söylemez." (Râvilerden Zührî der ki), "Resûlullah, burada İbnu Ravâha'yı kastetmiştir." (Abdullah İbnu Ravâha, Efendimiz hakkında şu medhiyede bulunmuştur:)

"Tan yeri ağarıp fecr-i sâdık yükseldiği sırada Resûlullah, bize Kitabını okuyarak geldi.

O bize körlükten (dalaletten) sonra hidayeti gösterdi. Kalblerimiz onun söylediklerinin hak olduğuna inanmıştır. Kafirlere yatakları ağırlık verirken, Resûlümüz geceyi uyanık geçirir." [Buhârî, Edeb 91, Teheccüd 21.]

AÇIKLAMA:

1- *Ebû Hüreyre* görüldüğü üzere, Hz. Peygamber'le ilgili hatıralarını anlatırken, Resûlullah'ın İbnu Ravâha'yı takdiren söylediği bir cümleyi ve bu meyanda Efendimiz hakkındaki kasîdesinden bir parçayı rivayet etmiştir.

Bu parçayı *Kâmil Mîras* merhum Tecrid-i Sarih'de nazmen tercüme etmiştir. Şöyle ki:

"Seherde fecr-i sâdık yükselip nur saçtığı bir ân,

Resûlullah okur Ashabına tertil ile Kur'ân.

Halâs etti dalâletten, hidâyet etti İslâm'a,

İnandı gönlümüz bildirdiği bi'l - cümle ahkâma.

Anın irşâden tergîbiyle girdik Dîn-i mefture,

Çıkardı zulmet-i küfr-ü dalaletten bizi nure.

Firâşından çıkıp eyler idi Mevlâ'yı istikbal,

Gece müşriklere, medcaları eylerken istiskâl."

2-Bu rivayet Resûlullah'ın hakka hizmet eden şiirlere karşı olmadığını, bu çeşit şiirlerin sairlerini takdir ettiğini gösteren delillerden biridir.

2312 ١٠– وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: يَوْمَ قُرَيْظَةَ لِحَسَّانَ ابْنِ ثَابِتٍ: اهْجُ الْمُشْرِكِينَ، فَإِنَّ جِبْرِيلَ مَعَكَ]. أخرجه الشيخان.

10. (2312)- *Hz. Berâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Kureyza günü, (şâiri) Hassân İbnu Sâbit'e:

"Müşrikleri hicvet, zîra Cebrâil seninle beraberdir!" dedi." [Buhârî, Edeb 91, Bed'u'l-Halk 6, Megâzi 30; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 153, (2486).]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivayet müşrikleri hicvetmenin meşru olduğunu göstermektedir. Mamafih aynı hükmü te'yid eden başka rivayetler de mevcuttur. Enes'in rivayet ettiği bir Ebû Dâvud ve Nesâî rivayetinde Resûlullah: بِالْجَاهِدُوا الْمُشْرِكِينَ بِألْسِنَتِكُمْ *"Müşriklere karşı dillerinizle de cihad edin"* buyurmuştur. Taberânî'nin bir rivayetinde: "Müşrikler bizi hicvedince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize: قُولُوا لَهُمْ كَمَا يَقُولُونَ لَكُمْ *"Size söylediklerini aynen siz de onlara söyleyin"* buyurdu" denmektedir.

2- *İbnu Merdûye*'nin Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den yaptığı bir rivayette Resûlullah, müşriklerin hicivleri karşısında:

"Mü'minlerin ırzlarını kim himaye edecek!" diyerek, onların mukabeleten hicvedilmelerini emreder. *Ka'b İbnu Mâlik, İbnu Ravâha* ve Hassân ayağa kalkarlar. Bunun üzerine Hassân'a: اهجهم انت فانه سيعينك عليهم روح القدس *"Ey Hassân onları sen hicvet, (senin hicvin daha müessir) zîra, onlara karşı sana Rûhu'l-Kudüs (Cebrâil) yardımcı olacaktır."*

Bu rivayet de gösteriyor ki, Hz. Peygamber mükerrer olarak, farklı fırsatlarda, müşrikleri hicvetmesi için Hassân'a emir buyurmuştur.

2313 ١١– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [اسْتَأْذَنَ حَسَّانُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي هِجَاءِ الْمُشْرِكِينَ، فَقَالَ ﷺ: فَكَيْفَ بِنَسَبِي؟ فَقَالَ: لأَسُلَّنَّكَ مِنْهُمْ كَمَا تُسَلُّ الشَّعْرَةُ مِنَ الْعَجِينِ]. أخرجه الشيخان.

وزاد مسلم في رواية فقال:

[وإنّ سَنَامَ المَجْدِ مِنْ آلِ هَاشِمٍ بَنُو بِنْتِ مَخْزُومٍ ووالِدُكَ العَبْدُ].

« سَنَامُ » كل شئ أعلاه.

« والمَجْدُ » الشرف والعلا والفخر والسؤود وما أشبهه.

11. (2313)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hassân İbnu Sâbit, (Mekkeli) müşrikleri hicvetmek için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vessellâm)'den izin istedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Benim nesebimi nasıl hâriç tutacaksın?" dedi. Hassân (radıyallâhu anh):

"Senin (nesebini) sade yağdan kıl çeker gibi, onlardan çekip çıkaracağım!" cevabını verdi." [Buhârî, Edeb 91, Menâkıb 16, Megâzi 33; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 156-157, (2489-2490).]

Müslim'in bir rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "(Hassân) dedi ki: "Şerefin en yükseği Âl-i Hâşim'den Bintu Mahzumoğullarındandır. Senin baban ise köledir."

AÇIKLAMA:

1-Bu hadise, bâbın bidayetinde Umumi Açıklama kısmında yer verdiğimiz için burada tekrar olmayacak birkaç noktaya temas edeceğiz:

★ "Sade yağdan kıl çekme" şeklinde yaptığımız tercümenin Arapça aslı "hamurdan kıl çekme" şeklindedir. Ancak dilimizde hamur kelimesini değil, sade yağ tabirini kullanırız.

★ "Sade yağdan kıl çekercesine nesebin çekip çıkarılması" tabiri, yapılacak hicivlerden kolayca Hz. Peygamber'in nesebinin hariç tutulacağını, nasıl ki yağdan kıl çekilirken hiçbir leke olmadan zahmetsizce çıkarılır, öyle de hicivlerde gösterilecek maharet ve ustalık sayesinde Hz. Peygamber'in nesebine hiçbir leke bulaştırılmayacağını ifade eder. *İbnu Hacer* bunu: "Senin nesebini, onların hicvinden öyle halas edeceğim ki, nesebinde, onlara hiciv konusu olacak hiçbir şey bırakmayacağım" diye açıklar.

2- Bu hadisin vürud sebebiyle ilgili açıklama bir başka rivayette gelmiştir. Ona göre, Hassân, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan Ebû Süfyan'ı hicvetmek için izin istemiştir. Bunun üzerine *"Pekiyi benim nesebimi ne yapacaksın, hicivden onu nasıl âzâde edeceksin?"* diye sormuştur.

Müslim'deki bir rivayete göre ise Hz. Peygamber mü'minlerden Kureyş'i hicvetmelerini taleb eder ve "hicvin onlarda oktan daha derin yara-

lar açacağına" dikkat çeker. Önce İbnu Ravâha'ya adam gönderip çağırtır: "Onları hicvet" der. Ancak söylediklerini yeterli bulmaz. *Ka'b İbnu Mâlik*'e adam gönderir, onun hicvini de yeterli bulmaz. En sonunda, Hassân'a adam yollar Hassân İbnu Sâbit gelip huzura girince:

"Diliyle vuran bu arslanı çağırma ânı size geldi artık!" der ve dilini çıkarıp şöyle bir ağzının etrafında çevirdikten sonra:

"Seni hak ile gönderen *Zât-ı Zülcelâl*'e yemin olsun. Onları dilimle deri yırtar gibi yırtacağım!" der. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Resûlullah Hassân'ı *Hz. Ebû Bekir*'e havale eder. Maksadı Kureyş'in nesebini teferruâtıyla ondan öğrenmesidir. Hz. Ebû Bekir, neseb hususunda Ashab'ın en bilgilenlerinden biridir. İyi ve kötü taraflarıyla, geçmişteki fazilet ve reziletleriyle Kureyş'e mensup her aileyi çok iyi bilmektedir. Bu bilgi, hicviyede gereklidir. Aksi takdirde atılacak bir hiciv oku, Kureyş'e mensup olan Resûlullah, *Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer* gibi îman cephesinden bazılarını da rencide edip yaralayabilir. Bu sebeple Hz. Peygamber Hassân'a "Ağır ol!" diyerek teskin ettikten sonra *Hz. Ebû Bekr*'e yollar. *Hassân, Hz. Ebû Bekir*'den yeterli bilgileri aldıktan sonradır ki: "Senin nesebini sade yağdan kıl çeker gibi çekip çıkaracağım!" garantisini verir. Sadedinde olduğumuz rivayet tek başına alındıkta çok net olmasa da bu garantinin, diğer mü'minlere de şâmil olduğu anlaşılır. Çünkü Resûlullah, şâirlerden "Mü'minleri himaye"yi ve "müşrikleri hicvetme"yi taleb etmiştir. Müşriklere atılan hiciv oklarından mü'minlere de sıçrayanın bulunması bu temel prensibe aykırı düşerdi.

Bu rivayetler bir kere daha göstermektedir ki, herhangi bir hadisi tek başına anlamak oldukça zordur. Aynı mevzuya giren başka hadisleri de görerek meseleyi bütünlüğü içinde kavramaya çalışmak gerekir. Müslim ve Nesâî gibi, bir hadisin bütün vecihlerini bir arada veren kitaplar bu hususta kolaylık sağlarsa da *Buharî* ve *Ebû Dâvud* gibi diğer kitaplarda bu kolaylık yoktur, ciddî şerhlere inmek gerekir. Aslında Müslim ve Nesâî'nin de tek başlarına yeterli olduğu söylenemez. Meseleyle ilgili bir kısım teferruât onlarda yer almayan rivayetlerde gelmiş olabilir. O halde prensip, mevzuya giren bütün rivayetlerin araştırılma gereğidir.

2314 ١٢ – وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ هَجَاهُمْ يَعْنِى الْمُشْرِكِينَ: حَسَّانُ فَشَفَى وَاشْتَفَى. قَالَ حَسَّانُ رَضِيَ اللهُ عَنهُ:

هَجَوْتَ مُحَمَّداً فَأَجَبْتُ عَنْهُ وَعِنْدَ اللهِ فِي ذَاكَ الْجَزَاءُ

هَجَوْتَ مُحَمَّداً بَرّاً تَقِيّاً رَسُولَ اللهِ شِيمَتُهُ الْوَفَاءُ
أَتَهْجُوهُ وَلَسْتَ لَهُ بِكُفْءٍ فَشَرُّكُمَا لِخَيْرِكُمَا الْفِدَاءُ
فَإِنَّ أَبِي وَوَالِدَهُ وَعِرْضِي لِعِرْضِ مُحَمَّدٍ مِنْكُمْ وِقَاءُ
تَكِلَتْ بُنَيَّتِي إِنْ تَرَوْهَا تُثِيرُ النَّقْعَ مَوْرِدُهَا كَدَاءُ
تُبَارِينَ الأَعِنَّةَ مُصْعِدَاتٍ عَلَى أَكْتَافِهَا الأَسْلُ الظِّمَاءُ
تَظَلُّ جِيَادُنَا مُتَمَطِّرَاتٌ تُلَطِّمُهُنَّ بِالْخُمُرِ النِّسَاءُ
فَإِنْ أَعْرَضْتُمُو عَنَّا اعْتَمَدْنَا وَكَانَ الْفَتْحُ وَانْكَشَفَ الْغِطَاءُ
وَإِلاَّ فَاصْبِرُوا لِضِرَابِ يَوْمٍ يُعِزُّ اللهُ فِيهِ مَنْ يَشَاءُ
وَقَالَ اللهُ قَدْ أَرْسَلْتُ عَبْداً يَقُولُ الْحَقَّ لَيْسَ بِهِ خَفَاءُ
وَقَالَ اللهُ قَدْ يَسَّرْتُ جُنْداً هُمُ الأَنْصَارُ عُرْضَتُهَا اللِّقَاءُ
تُلاَقِي كُلَّ يَوْمٍ مِنْ مَعَدٍّ سِبَابٌ أَوْ قِتَالٌ أَوْ هِجَاءُ
فَمَنْ يَهْجُو رَسُولَ اللهِ مِنْكُمْ وَيَمْدَحُهُ وَيَنْصُرُهُ سَوَاءُ
وَجِبْرِيلٌ رَسُولُ اللهِ فِينَا وَرُوحُ الْقُدُسِ لَيْسَ لَهُ كِفَاءُ].

أخرجه مسلم.

« وَالْمُبَارَاةُ » المجاراة والمسابقة.

« وَالأَصْلُ » الرماح.

« وَالظِّمَاءُ » جمع ظامئ، جعلها عطاشا إلى ورود الدماء استعارة.

« مُتَمَطِّرَات » أى مسرعة.

« عُرْضَتُهَا » يقال فلان عرضة لكذا إذا كان مستعداً له ومتعرّضاً له.

12. (2314)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Hassân onları -yani müşrikleri- hicvetti, hem şifa verdi, hem de şifa buldu."

Hassân (radıyallâhu anh) buyurdu ki: "Sen Muhammed'i hicvettin, ben de onun adına cevap veriyorum.

Bu işimde Allah katında mükafaat vardır.

Sen Muhammed'i nezîh, müttakî,

Resûlullah vefakâr, ahlaklı olduğu halde hicvettin. Sen O'na denk olmadığın halde O'nu hiciv mi ediyorsun?

İkinizden hangisi kötü ise iyi olana feda olsun.

Muhakkak ki, babam, babası ve ırzım,

Muhammed'in ırzını sizden korumak için muhâfızdır.

Kızcağızımı kaybedeyim, şayet siz atlarımızı

Kedâ'nın etrafını toz duman etmiş göremezsiniz.(42)

O atlar, üzerinize gemlerini çekerek gelirken,

Sırtlarında ince mızraklar vardır.

Atlarımız pek hızlı koşarlarken,

Kadınlar başörtüleriyle tozlarını alırlar.

Şayet bizden yüz çevirirseniz umre yaparız,

Fetih geldi mi, perde kalkar.

Aksi takdirde öyle bir günün kavgasını bekleyin ki,

O günde Allah dilediğini aziz kılacaktır.

Allah der ki: **"Ben bir kul gönderdim,**

O hakkı söyler, kendisinde hiçbir gizlilik yoktur."

Allah der ki: **"Ben bir ordu hazırladım,**

Bu ordum emeli cihad olan Ensardır."

Biz (Ensarîler)e her gün Kureyş'ten(43)

Ya sövmek, ya kavga, ya da hiciv vardır

Öyle ise, sizden kim Resûlullah'ı hicveder,

Veya över veya yardım ederse bizce birdir.

Allah'ın Resûlü Cibril aramızdadır.

Rûhu'l-Kudüs'ün bir dengi yoktur." [Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 157, (2490).]

42– Kedâ: Mekke'nin girişinde yer alan bir semt ismidir.

43– Metinde geçen مَعَدّ "ma'add" kelimesiyle Kureyş'in kastedildiğini şarihler belirtir.

AÇIKLAMA:

1- *Hassân İbnu Sâbit*'in Kureyş'i hedeflediği bu hicviyede dikkat çeken bir husus, Ensârîlerin yani Medîneli müslümanların mevzubahis edilmesidir. Ensar "Allah'ın ordusu" ve "emeli cihad olan ordusu" olarak tavsif edilir. "Biz Ensârîler" denilir. Yani hiciv, Kureyş'e karşı Resûlullah'ı korumak üzere "Ensar" tarafından yapılmaktadır.

Bunun sebebini anlamak için, şâir Hassân (radıyallâhu anh)'ı Ensar adına hiciv yapmaya sevkeden vak'ayı Abdurrezzak'ın Musannaf'ı ile İbnu Vehb'in Câmii'nde Muhammed İbnu Sîrîn tarikinden gelen bir rivayeti kaydediyoruz:

"Müşriklerden bir grup Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i hicvetti. Muhâcirler:

"Ey Allah'ın Resûlü, şu adamları hicvetmesi için Ali'ye emir vermiyor musunuz? diye müracaatta bulundular. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bize elleriyle yardım eden insanlar, dilleriyle de yardım etmeye daha çok hak sahibidirler" diye cevap verdi. Bunun üzerine Ensar:

"Vallâhi (Resûlullah) bizi kastediyor!" diyerek Hassân'a adam gönderdi.

Hassân, Ensar'ın talebi üzerine Hz. Peygamber'in huzuruna çıkıp hiciv için izin ister. Resûlullah izin verir. Fakat *Hassân Kureyş*'i tanımadığını beyan eder. Bunun üzerine Efendimiz, *Hz. Ebû Bekr*'e:

"Onlar hakkında bilgi ver, Hassân'a kusurlarını say, dök!" emreder."

Bu rivayetin sunduğu açıklama ile 2313 numaralı hadiste kaydedilen açıklama arasında zahirî bir farklılık görülür ise de birbirini tamamlayıcı bir izah yapılabileceği gibi, farklı durumlarla da te'vili yapılabilir.

2- Âlimler, bu hadislerden hareketle müşriklerin mü'minlere sebbetmeleri halinde, cevaben onlara sebbedilebileceğinin câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Bu cevaz, âyet-i kerîmede mutlak olarak gelmiş bulunan sebbetme yasağına muârız değildir. Zîra âyet onların müslümanlara sebbetmesini önlemek için bunu yasaklamıştır. Halbuki, hadis sebbetmiş olanlara cevap vermeyi tecviz etmektedir. Âyet şöyle: **"Allah'tan başkasını (tanrı edinerek) çağıranlara sövmeyin. Sonra onlar da haddi aşarak nâdanlıkla Allah'a söverler..."** (En'âm 108). Şu halde âyet sövmeyi başlatmayı yasaklamış olmakta, hadis de sövmeyi başlatan müşriklere cevap vermeyi tecviz etmektedir. Esasen İslam dîni harbte de karşı tarafın saldırısına cevap vermeyi tecviz eder.

Şunu da kaydedelim ki, şartların zarurî kılması halinde, hicvi müslümanların başlatmasına da âlimler cevaz vermişlerdir.

3-Hadiste geçen "Hassân hem şifa verdi hem şifa buldu" ifadesi: Hassân, hicivleriyle müslümanları memnun edip rahatlattı. Müslümanlara ve Resûlullah'a yaptığı bu hizmetle kendi de rahatladı, sıkıntısını böylece attı" demektir.

4-Übbî'ye göre bu hicvi *Hassân*, Mekke'nin fethinden önce, *Hudeybiye* umresi sırasında müşriklerin Ka'be'yi tavafı men etmeleri üzerine yapmıştır. Esasen hicvin metnindeki bazı ifadelerde bunu görmek bile mümkündür.

2315 ١٣ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: أصدقُ كلمةٍ قالها شاعرٌ كلمةُ لَبيد:

أَلاَ كُلُّ شيءٍ ما خلا اللهَ باطلُ وكاد أُميةُ بنُ أبي الصَّلْتِ أنْ يُسْلِمَ].

أخرجه الشيخان والترمذي.

13. (2315)- *Ebû Hüreyre* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir şâirin söylediği en doğru söz Lebîd'in söylediği şu sözdür: "Haberiniz olsun, Allah'tan başka her şey bâtıldır. Ümeyye İbnu Ebi's-Salt müslüman olayazdı."* [Buhârî, Edeb 90, Menâkıbu'l-Ensâr 20, Rikâk 29; Müslim, Şiir 3, (2256); Tirmizî, Edeb 70, (2853).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste bir beytine yer verilen Lebîd, Arabın büyük ve güçlü şâirlerinden biridir. İsmi *Lebîd İbnu Rebî'a İbnu Âmir İbnu Mâlik* Âmiri *Sümme'l-Ca'ferî*'dir. Kavmi Benî Ca'fer heyetiyle Resûlullah'ın yanına gelmiş ve İslam'la şereflenmiş ve ömrünün sonuna kadar İslâmî salâbetini korumuştur. Cahiliye devrinde de, İslâm'dan sonra da kavmi arasında îtibarlı bir yer tutmuştur.

Tarihçilerin çoğu, müslüman olduktan sonra Lebîd'in şiir söylemediğini rivayette ittifak ederler.

Lebîd, saba rüzgarı her estiğinde bir koyun kesip halka yedireceğim diye nezreder. Sonra Kûfe'ye iner. Muğire İbnu Şu'be, sabâ rüzgarı estikçe: "Ebû Akîl'e yardım edin, mürüvvetini ifade etsin!" derdi. Anlatıldığına göre Lebîd Kûfe'de iken bir gün sabâ rüzgarı eser, ancak o fakir ve parasızdır. Durumu *Kûfe* emiri *Velid İbnu Ukbe İbnu Ebî Muayt* muttali olur. Halka hitab ederek:

"Biliyorsunuz Ebû Akîl nezretmiştir. Ancak ahdini tutamadı, kardeşinize yardım edin!" der ve iner, ona yüz deve yollar. Halk da (develer) gönderir ve Lebîd nezrini yerine getirir.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bir gün kendisine, "Bize şiirlerinden bir şeyler okuyuver!" der. Lebîd şu cevabı verir:

"Allah bana Bakara'yı ve *Âl-i İmrân*'ı öğrettikten sonra artık şiir okumam."

Bu söz üzerine Hz. Ömer, onun ikibin dirhem olan tahsisatını beşyüz dirhem artırır. Hz. Muâviye zamanında Muâviye (radıyallâhu anh) ona: "Bu ikibini anladık şu ziyade de ne oluyor?" der ve onu kaldırmak ister. Lebîd: "Ben zaten ölüyorum. Ziyadesi de, aslı da senin olsun!" der. Hz. Muâviye rikkate gelir ve meseleyi olduğu gibi bırakır ise de çok geçmeden Lebîd vefat eder. Ancak Lebîd'in *Hz. Muâviye* zamanına ulaşmadığı, *Hz. Osman* zamanında *Velid İbnu Ukbe*'nin valiliği sırasında Kûfe'de vefat ettiği söylenmiştir.

İmam Mâlik, Lebîd'in 140 yıl yaşadığını işittiğini söyler. 130, 140, 160 ve hatta 175 yıl yaşadığını söyleyenler de olmuştur. Bir rivayette 41. hicrî yılında vefat etmiştir.

Lebîd'in beyitlerini Resûlullah'ın dışında, ezberden okuyup mırıldanan başkaları da olmuştur. *Hz. Âişe*'nin şu beyti okuduğu belirtilir:

ذَهَبَ الَّذِى يُعَاشُ فِى اَكْنَافِهِمْ / وَبَقِيتُ فِى خَلَفٍ كَجِلْدِ الْاَجْرَبِ

"Himayelerinde yaşanılan kimseler gitti,

Uyuzlu deriler misilli haleflerin içinde kaldım."

Müslüman olduktan sonra şiiri terkeden Lebîd'in sadece şu beyti okuduğu rivayet edilir:

مَا عَاتَبَ الْمَرْءَ الْكَرِيمَ كَنَفْسِهِ – وَالْمَرْءُ يُصْلِحُهُ الْقَرِينُ الصَّالِحُ

"Kerîm olan kimse nefsi kadar kimseyi itab etmez,

Kişiyi ancak salih arkadaş ıslah eder."

2- *Umeyye İbnu Ebi's-Salt*'la ilgili açıklamayı 2307 numaralı hadiste yaptık.

2316 ١٤ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها: [أَنَّهَا سُئِلَتْ هَلْ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَتَمَثَّلُ بِشَيْءٍ مِنَ الشِّعْرِ؟ فَقَالَتْ: كَانَ يَتَمَثَّلُ بِشِعْرِ ابْنِ رَوَاحَةَ، وَيَقُولُ:

وَيَأْتِيكَ بِالأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّدِ]. أخرجه الترمذي.

14. (2316)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ)'nin anlattığına göre, kendisinden, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şiirden birşeyler terennüm edip etmediği sorulmuştur da şu cevabı vermiştir:

"Evet, İbnu Ravâha'nın şiirini terennüm eder ve şu mısraı okurdu: "Kendisine azık vermediğin kimseler sana haber getirecek." [Tirmizî, Edeb 70, (2852).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zaman zaman Arap şâirlerinden bazı beyitleri ve mısraları terennüm ettiğini göstermektedir. Burada Efendimizin okuduğu belirtilen mısranın İbnu Ravâha'ya ait olduğu söylenmektedir. Gerçekte ise bu mısranın İbnu Ravâha'ya nisbeti mecâzidir veya hataen yapılmıştır. Çünkü bu mısra Muallaka sahiplerinden *Turfe İbnu'l-Abd el-Bekrî*'ye aittir. Aslında bu bir beytin ikinci mısraıdır. Birinci mısraı şöyledir:

سَتُبْدِى لَكَ الأَيَّامُ مَا كُنْتَ جَاهِلاً "Günler sana gafili olduğun şeyler gösterecek."

Şu halde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hoşuna giden ve bu sebeple zaman zaman terennüm buyurduğu beytin mânası şöyledir:

"Günler sana gafili olduğun şeyler gösterecek.

Kendisine azık vermediğin kimseler sana haberler getirecek."

2317 ١٥ – وعن جندب بن عبدالله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ إذْ أصابه حجر فعثر فدميت إصبعه فقال:

هَلْ أَنْتِ إِصْبَعٌ دَمِيتِ وَفِي سَبِيلِ اللهِ مَا لَقِيتِ]. أخرجه الشيخان.

15. (2317)- *Cündeb İbnu Abdillah* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraber olduğumuz bir anda kendilerine bir taş isabet etti, kaydı ve parmağı kanadı. Bunun üzerine:

"(Parmağım ne sızlarsın?) Sen ancak kanayan bir parmak değil misin? (Bu kazaya da, boşa değil) Allah yolunda uğradın" buyurdu." [Buhârî, Edeb 90, Cihâd 9; Müslim, Cihâd 112, (1796).]

AÇIKLAMA:

Âlimler bu hadis hususunda ihtilaf etmişlerdir: *"Resûlullah* bunu bir

terennüm olarak mı söyledi, yoksa içinden şiir kasdı olmaksızın mı geldi? *Taberî* ve diğer bazıları birincide cezmederler. Terennüm ise daha önceden bilinen bir beyt olmalıdır. Diğer görüşe göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şiir kastetmeksizin ifade buyurdukları bir mâna, iki mısralı bir beyt, bir nazm üslubuna bürünmüş şiir denecek bir elfaz örgüsüyle telaffuz edilmiş olmalıdır.

Buna terennüm diyenler, *Mûte* savaşı esnasında Abdullah İbnu Ravâha'nın aynı beyti bazı başka ilavelerle okuduğunu belirten İbnu Ebi'd-Dünya'nın Muhâsebetü'n-Nefs'teki bir rivayetini delil göstermişlerdir. Keza *Vâkidî de el-Velîd İbnu'l-Velîd İbni'l-Muğîre*'nin Hudeybiye Sulhu sırasında Medine'ye dönüşte Hârre'de tökezleyerek parmağının kopması üzerine aynı şeyi söylemiş olması da bunun bir terennüm olduğuna delil kılınmıştır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında terennümün yani bir başkasından naklen şiir inşadının câiz olup olmayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir. Ancak ekseriyet cevazına hükmeder, sahihî görüş de budur. Nitekim bir önceki hadiste (yani 2316 numaralı rivayet) *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) Resûlullah'ın İbnu Ravâha'ya ait şiirlerden terennüm buyurduğunu söylemiştir. Keza İbnu Abbâs ve başkalarından da muhtelif fırsatlarda Resûlullah'ın bazı şiir terennümlerine örnekler rivayet edilmiştir.

Ayrıca Resûlullah'ın hayatında, şiir kasdı olmaksızın manzum ifadelere yer verme örnekleri de mevcuttur. *İbnu Hacer* bunlara şiir denmeyeceğini belirttikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'de dahi bunun pek çok örnekleri bulunduğuna dikkat çeker ve: *"Ancak bunların ekserisi bir beyitin yarıları halindedir, tam bir beyt vezni üzere olanlar azdır"* der. Sonra önce tamlara örnekler kaydeder. Bunlardan birkaçı:

1- اَلْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ (Tevbe-112);

2- اُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ (Neml-23);

3- مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ (Tahrim-5);

4- فَرَاغَ اِلَى اَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ (Zâriyât-26);

5- نَبِّئْ عِبَادِى اَنِّى اَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (Hicr-49);

6- لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ (Âl-i İmrân-92);

7- قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ (Enfâl-38);

8- وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ (Sebe-13);

9- وَاتَّقُونِ يَا اُولِى الْاَلْبَابِ (Bakara-197);

10- اِنَّ هذَا لَرِزْقُنَا مَالَهُ مِنْ نَفَادٍ (Sâd-54);

11- تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ (Bakara-85);

12- فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً فِطْرَتَ اللّهِ (Rûm-30);

13- وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاِدْبَارَ النُّجُومِ (Tûr-497;

14- فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَآءَ فَلْيَكْفُرْ (Kehf-29);

15- لِيَقْضِىَ اللّهُ اَمْراً كَانَ مَفْعُولاً (Enfâl-42);

16- فَاَصْبَحُوا لاَ يُرٰى اِلاَّ مَسَاكِنُهُمْ (Ahkâf-25);

17- في اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا اُمَمٌ (Ra'd-30);

18- فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلى سَوَآءٍ (Enfâl-58);

19- اُدْخُلُوهَا بِسَلاَمٍ آمِنِينَ (Hicr-46);

20- بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولاً (Müzzemmil-18);

21- اَلاَ بُعْداً لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ (Hûd-60);

22- ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْاَعْنَابِ (Nahl-66);

23- ذلِكَ الْكِتَابُ لاَرَيْبَ فِيهِ (Bakara-2);

İbnu Hacer, sadedinde olduğumuz hadisin şiir olduğunu söyleyenlere cevap sadedinde şöyle dendiğini de kaydeder: _"Fasih bir zâttan bir beytin vâki olmasına şiir denemez, bunu söyleyene de şâir denemez."_

NAMAZ BÖLÜMÜ

(Bu bölümde iki kısım vardır)

BİRİNCİ KISIM

NAMAZIN FARZLARI HAKKINDADIR

İKİNCİ KISIM

NÂFİLE NAMAZLAR HAKKINDADIR

UMUMÎ AÇIKLAMA

Dilimize namaz diye çevrilmiş olan salât, Arapçada dua demektir. Geniş mânasıyla salât kelimesi dînî metinlerde *"dua"*, *"namaz"*, *"rahmet"* ve hatta "ibadet" gibi muhtelif mânalarda kullanılmıştır. Fakat namaz deyince, vakit, taharet, kıyam, kıraat, rüku, secde tabirleriyle ifade edilen müslümanlara has, muayyen zamanlarda, belli şartlar altında, bilinen şekiller ve hareketler çerçevesinde yapılan ibadeti kastederiz. Halbuki ibadet ve dua deyince belli şekil ve şartlarla sınırlandırılmayan, hangi dinde olursa olsun her insanın izhar edeceği tazim ve taabbüd kastedilebilir. Öyle ise "namaz" müslümanlara has ibadettir, onun alâmet-i fârıkasıdır, müslümanda giriş kapısını kelime-i şehâdetin teşkil ettiği ve en mühim hizmetini -hatta diğer hizmetlerinin makbuliyeti de buna bağlı kılınmıştır- namaz teşkil eden kulluğu yerine getirmek akdini yapmış, bu akdin şartlarına teslim olmuş kimse demektir.

Bu mânada salât, İslâm'ın âlem ve sembolü, İslâm dîninin direği, kulun Allah'a takdim ettiği ubûdiyetin en yücesidir. Namaz, farz olması haysiyetiyle, Allah'a kulluğun yegane berat ve senedidir. Diğer ibadetlerin makbuliyeti, ihlası da buna bağlıdır. Kişi farz olan namazını eda etmedikçe, kulluğunda samimiyetten uzaktır, diğer nafile ibadetleri hedefine ulaşamaz.

Yakîn yani ölüm gelinceye kadar (Hicr 99) her üç halinde de yani gerek ayakta durur vaziyette, gerek oturur ve gerekse yatar vaziyette ibadetle mükellef olan (Âl-i İmrân 191), bir başka ifade ile büluğdan ölüme kadar ubûdiyete uygun bir hayat geçirmek misyonuyla yaratılmış olan insanın bu mükellefiyetini en yüksek mertebede îfâsının vazgeçilmez şartı namazdır. Bu sebeple Hz. Peygamber: *"Namaz dinin direğidir. Kim bunu ikâme ederse (ayakta tutarsa) dînini ikâme eder, kim de bunu yıkarsa dînini yıkar"* buyurmuştur.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, görüleceği üzere (2324; hadis) namazı ibadetlerin en hayırlısı olarak tavsif edecektir. Çünkü "ubûdiyet"e giren her çeşit kulluk tezahürü namazda mündemiçtir.

İslâm dîninde namazın tuttuğu ehemmiyetli mevkiin yerini anlamada Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in İslâm Devletinin devlet başkanı sıfatıyla valilerine yaptığı bir tamimine göz atabiliriz. Der ki: "Benim nazarımda en ehemmiyetli, işiniz namazdır. Kim onu korur ve devam ettirirse dinini korumuş olur. Kimde de onu zâyi ederse onun dışındakileri daha çok zayi eder." (2369. hadis).

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ey Allah'ın Resûlü, İslâm'da Allah'a en sevgili şey nedir?" diye soran kimseye şu cevabı vermiştir: *"Vaktinde kılınan namazdır, kim namazı terkederse onun dîni yoktur, namaz dînin direğidir."* Taberânî'nin Evsaf'ında gelen bir hadis de şöyle: *"Üç şey vardır. Kim bunları muhafaza ederse o gerçek dosttur, kim zâyi ederse o da gerçek düşmandır: Namaz, oruç, cenâbet(ten temizlik)."*

Namazın ehemmiyeti üzerine rivayet çoktur. Bu bölümde, namazın çeşitli meselelerine giren rivayetlerden bazıları görülecektir.

BİRİNCİ KISIM

NAMAZIN FARZLARI

(Bu kısımda dokuz bâb vardır)

BİRİNCİ BÂB

NAMAZIN FAZİLETİ

İKİNCİ BÂB

EDA VE KAZA OLARAK NAMAZ VACİBTİR

ÜÇÜNCÜ BÂB

NAMAZLARIN VAKİTLERİ

DÖRDÜNCÜ BÂB

EZAN VE İKÂMET

(Bu bâbın fer'leri var)

BİRİNCİ FER'

EZAN VE İKÂMETİN FAZİLETİ

EZANDA ADI GEÇENLER

Abdullah İbnu Zeyd Ebû Mahzûra Bilal-i Habeşî

İKİNCİ FER'

EZAN'IN BAŞLANGICI

ÜÇÜNCÜ FER'

EZAN VE İKÂMETE MÜTEALLİK HÜKÜMLER

FASL

İSTİKBAL-İ KIBLE

BEŞİNCİ BÂB

NAMAZIN MAHİYETİ VE RÜKUNLERİ

Namazda Kıraat • "Âmin!" Demenin Fazileti • Sûre Okuma Hakkında Öğle ve İkindi Namazlarında Kıraat • Akşam Namazında Kıraat • Yatsı Namazında Kıraat • Namazda Kıraati Cehrî Yapmak • İ'tidal Hakkında • Rüku ve Secdelerin Miktarı • Rükû ve Secdenin Şekli • Secde Âzaları Kunût • Teşehhüd • Cülûs • Selam • Namaz Amellerinin Evsâfı Üzerine Hadisler • Namazın Uzun ve Kısa Olması

NAMAZIN ŞARTLARI (Sekiz tanedir)

1-Hadesten Tahâret • 2-Elbisenin Tahâreti • 3-Setrü'l-Avret

4-Namaz Kılınan Yerler • 5-Konuşmayı Terk • 6-Fiilleri Terk

7-Musallînin Kıblesi • 8-Müteferrik Hadisler • Namazda Çocuk Taşımak • Namazda Uyuklamak • Namazda Saçın Bağlanması • Haşerâtı Defetmek

SECDELER ÜZERİNE FASIL

Sehiv Secdesi • Tilâvet Secdesi • Tilâvet Secdesiyle İlgili Tafsilat • Şükür Secdesi

ALTINCI BÂB

CEMAATLE NAMAZ

(Beş fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

CEMAATİN FAZİLETİ

İKİNCİ FASIL

CEMAATA DEVAM VACİBTİR

ÜÇÜNCÜ FASIL

CEMAATİ ÖZRÜ OLAN TERKEDER

DÖRDÜNCÜ FASIL

İMAMIN EVSAFI

BEŞİNCİ FASIL

İMAMA UYANLARLA İLGİLİ AHKÂM VE ÂDÂB

YEDİNCİ BÂB

CUM'A NAMAZI

(Beş fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

CUM'ANIN FAZİLETİ, VÜCÛBU, AHKÂMI

İKİNCİ FASIL

CUM'ANIN VAKTİ VE EZAN

ÜÇÜNCÜ FASIL

HUTBE VE HUTBE İLE ALÂKALI HUSUSLAR

DÖRDÜNCÜ FASIL

NAMAZ VE HUTBEDE KIRÂAT

BEŞİNCİ FASIL

CÂMİYE GİRME VE İÇİNDE OTURMA ÂDÂBI

SEKİZİNCİ BÂB

YOLCU NAMAZI

(Üç fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

SEFERDE NAMAZI KASRETMEK

İKİNCİ FASIL

SEFERDE İKİ VAKTİN NAMAZINI CEM'ETMEK

ÜÇÜNCÜ FASIL

NAFİLE NAMAZLAR

HAVF(KORKU) NAMAZI ÂDÂBI

BİRİNCİ BÂB

NAMAZIN FAZİLETİ

NAMAZ

Namaz mü'minin mirâcı, Mi'râc yolunda ışığı-burağı.. yollardaki inanmış gönüllerin sefinesi-peyki-uçağı.. kurbet ve vuslat yolcusunun ötelere en yakın karargâhı, en son otağı, gaye ile hemhudut en büyük vesilelerden biridir.

Kıyamet gününde, ak alınlı, aydın bakışlı; secde ve abdest uzuvlarındaki emarelerle öndekilerden de önde; elleri, yüzleri tertemiz, vicdanları göktekilerin iç âlemleri kadar nezih olmanın yolu da yine namaz ve namaz öncesi amellerden geçer. Aynı zamanda, Allah'a yakınlığın ayrı bir ünvanı da sayılan ve çok farklı derinlikleri bulunan bu namaz ibadetine, kulluk düşüncesine kilitlenip ömrünü Hakk karşısında geçirme mânasında "ribat" da diyebiliriz.

Abdest -ileride müstakillen ele alıp işleme düşüncesi mahfuz- namaz yolunda ilk tenbih ve en birinci hazırlık; ezan ise -o da müstakillen anlatılmalı- ikinci uyarı ve önemli bir *"metafizik gerilim"* yoludur. Abdestle, bedeni nâpâk şeylerden ve sezildik-sezilmedik menfiliklerden arınan insan, ezanla vicdan ve tasavvurlarını dinler.. ilk kılacağı namazla da özünde sesi-soluğu bulmaya çalışır. ve ancak cemaatle gerçekleştirilebilecek büyük hareketin startını beklemeye koyulur.

İnsanı, arşiyeler gibi döndüre döndüre sonsuzluğun semâlarında dolaştıran ve götürüp tâ melekler âlemine ulaştıran mi'râc enginlikli bu mübarek ibadet, günde beş defa kendimizi içine salıp yıkanacağımız bir çay gibidir ki, her dalışımızda bizi hatalarımızdan bir kere daha arındırır; alır ummâna taşır ve sürekli başlangıçla son arasında dolaştırır ki, bu da buudlarımız dışında uhrevîleşme ve ebedîleşme teminâtıdır.

Namaz da, gece-gündüz sırlı bir taksime tâbi tutulur. Hayat, ibadet

eksenli bir zaman anlayışına göre tanzim edilir.. ve bu sayede davranışlarımızın, Hakk murâkebesi altında hüsn-ü cereyanı sağlanır.. derken, ibadet dışı hareketlerimiz de, ibadet halini alır.. ibadet rengine bürünür.. ve yüryüzündeki fâni hayatımız göklerdekilerin rengiyle tüllenmeye başlar.

Dünyevî gürültüler veya umûmî sükût içinden ezanın taşacağı an; saatlerin ibreleri, güneşin yer değiştirmesi, cami çevresinde sesin-soluğun çoğalması, her yanda ebediyet heyecanının yaşanması, müezzinlerin gırtlak kontrolü ve hoparlörlerin hırıltılı-gürültülü sesleriyle belli olunca, sinelerde sessiz sessiz konuşmalar, henüz uykudan yeni kalkmış insanların dağınıklığı içinde sayıklamalar, dünya-ukbâ arası bir berzah yaşanıyor gibi buudlarımızı aşan sözler duyulmaya başlar. Ayrıca, düşüncelerin yeni bir mecrâ arayış manevraları ve henüz namaza girilmediği halde, namaz yolu mülâhazasıyla daha bir sürü his ortaya çıkar, dünya kadar şey mırıldanır ve biraz sonra gerçekleştirilmesi planlanan ibadet adına metafizik gerilim ve konsantrasyon aranır.. ve bütün rûhî melekelerle kıvama erilmeye çalışılır.

Mescide doğru yürüyüş, yol mülâhazası, abdestle gerçekleştirilen ilk gerilim ve akordiasyon hep birer kıvama erme cehdi sayılabilirler. Ezan, adeta harem dairesine alınma daveti, ruhumuzun derinliklerinde bizi konsantrasyona hazırlayan ledünnî bir ses ve duygularımız üzerine inip kalkan bir mızrap gibidir. Her gün tekerrür ettiğinden kulaklarımız ona alışmış olsa da, düz mantığımız bir kanıksama hissetse de, ezan, her zaman ötelerle aramızdaki tepelerin arkasından tıpkı bir ay gibi doğuyormuşçasına birdenbire zuhur eder. Yıldırımlar gibi gürler ve bir anda arzî olan nazarlarımızı semâya çevirir.. ve derken her yanda şadırvanlar gibi ince ince çağlayan, şelâleler gibi ihtişamla coşan yepyeni ilâhî bir fasıl başlar.. ve başlar-başlamaz da ruhlarımıza dünyanın en enfes, en çarpıcı ve en diriltici mûsikîsini boşaltır. Onunla da kalmaz, bizi çağrışımların atlas iklimine çeker ve gönüllerimize aydınlık çağların büyülerini fısıldar. Zamanüstülüğe açık hayallerimizi, tarihin değişik dönemeçlerinde kaybettiğimiz şeyleri bulup, getirip iâde etmekle coşturur.. ve her defasında bize taptaze bir demet ses, bir demet şiir, bir demek âhenk bahşeder. Biz, ezanı her zaman, bir mûsikî banyosu alıyormuşçasına bütün benliğimizle duyar ve her duyuşumuzda, bilemediğimiz bir büyü ile bir başka tat, bir başka letâfet, bir başka hazza uyanırız. Bu duyuş ve bu seziş çok defa bizde, bir sihirli helezonla göklere doğru yükseliyor veya bir balonla çok yukarıda dolaşıyormuş gibi bir his uyarır. Hele bir de ezan, usûlüne uygun ve vicdanın sesi, soluğu olarak icrâ ediliyorsa.. göklerin nûra gark olduğu, ruh-i revân-ı Muhammedî'nin şehbal açtığı

ve lisan-ı Ahmedî'nin arz u semâyı çınlattığı ezan dakikaları ne nurlu ve ne hislidir! İnsan o dakikalarda ruhunun derinliklerine inip vicdanını dinleyebilse, ne keşfedilmedik mânaların içine aktığını ve kendi derinliklerinde ne çağrışımların kaynaştığını duyacaktır!

Her zaman kendini yenileyip kalbî ve rûhî hayatı itibâriyle taze kalabilen canlı vicdanlar, her ezan vaktinde, onun ilk gökten indiği dönemin halâvet ve tarâvetini duyar ve minarelerden yükselen sesin içinde peygamberlerin çağrılarını dinlerler.. gönlünde meleklerin tekbir, tehlil şehadet korosuna erer.. ve âdetâ Cibrîl'in dirilten nefeslerini, İsrâfil'in hayat veren soluklarını duyar gibi olurlar.

Ezanla, namaz dışı gerilim ve doyum tamamlanınca, henüz farzla gerçek kurbet enginliklerine açılmadan evvel, ılgıt ılgıt ilâhî rahmet esintilerinin ruhları kuşatma faslı sayılan ilk nafile namaz ve kametle, o dakikaya kadar adım adım derinleştirilen konsantrasyon bir kere daha kontrol edilir; nihâî huzura ait teveccüh ve temkin bir kere daha gözden geçirilir ve mi'râca yürünüyor gibi namaza yürünür. O âna kadar gönlümüze çarpan, insânî yanlarımızı alarma geçiren ve bizi ebedî mihrabımıza yönlendiren ses, söz ve davranışlar, vicdan tellerinde gönlümüze ait hakiki nağmeleri bulabilmek için bir akort ameliyesi gibidir. İbadette asıl ses ise, o biricik mihrap karşısında, duygu, düşünce birliğine ulaşmış ve bir imam arkasında elpençe divan durmuş; eğilip saygı ve hürmetini ifade eden, kalkıp Hakk karşısında temennâ duran; yerlere kapanıp baş ve ayaklarını aynı noktada birleştirerek Allah'a yürüyen cemaatin müşterek davranışlarıyla başlar. Bizler cemaat şuurunu vicdanlarımızda duyduğumuz ölçüde, peygamberlerle yaşanmış aydınlık çağların bütün güzellik ve cümbüşünü duyuyor ve hissediyor gibi oluruz.

Evet, namazın göklerdeki âhengiyle bütünleşmiş olanlar için imamın arkasındaki her hareket, her söz, insanoğlu için yitik cennet adına bir hasret ve bir dâussıla sesi verir, bir ümit ve bir vuslat duygusuyla tüllenir.Kendini, namazın mi'rac buudlu havasına salan hemen herkes için o, cennet günlerimizin ve evdeki cennetlerin nazlı, hülyalı günlerinin fecir tepelerine benzer. Bizler, his dünyamızın vüs'ati ölçüsünde, her namaza duruşumuzda, cennet güzelliklerinden tâ bizim altın çağlarımıza uzayan bütün bir ışık kuşağının safvetini, sükûtunu yudumlar, neş'eyle gerininiz. Bu sayede, dünyanın binbir dağdağasıyla dağınıklığa uğramış zihinlerimiz toparlanır.. ruhlarımız cismâniyetin füsunlu atmosferinden sıyrılır ve gönül dünyamız bir kere daha vuslat mülâhazasıyla köpürür. Her namaz vakti ve her farz edasında olmasa bile, ruh ve gönül erleri hiç olmazsa her

gün birkaç kez, ezel ve ebed arası geli-gider.. sık sık geçmişi geleceği birden düşünce menşurundan geçirir.. ve geçmiş gibi görünen zamanın altın dilimlerini, geleceğin ümitle tüllenen yemyeşil zümrüt tepeleriyle bir arada temâşâ eder.. ve başkalarının yaşadıkları hayatla bizim ömürlerimizi aynı anda duyar ve yaşar, kevser yudumluyor gibi içimizde binbir lezzet ve mutluluğun hatıralarını buluruz. Tıpkı rüyalarda olduğu gibi mesafeleri aşar.. zamanüstü âlemlerde dolaşır.. fevkalâdeliklerin bütün zevklerini duyar.. duygudan duyguya, fikirden fikire geçer.. her ânı ayrı bir marifet, ayrı bir muhabbet ve ayrı bir zevk tûfânı içinde geçiririz. (Bu mülâhazalar irfan ufku bu noktaya ulaşanlar içindir).

Hele bir de ruh ve gönül namazlaşınca, artık bu nûrânî keyfiyet evirir-çevirir, her zamanki amelimizin yerine kendi âhengini, kendi şiirini ve kendi semâviliğini getirir ikame eder.

Günde birkaç defa, düşünce ve hülyalarımızı besleyen namaza ait sırlı ve sihirli hareketler, her zaman bizi mâverâîliğe taşıyabilecek biryol ve bir menfez bulur ve gönüllerimize: *"Mekânım lâ mekân oldu / Bu cismim cümle cân oldu / Nazar-ı Hakk ayân oldu / Özüm mest-i likâ gördüm."* (Nesîmi) dedirtir.. ve böylece ibadet, gönüllerde gizlenen, gizlenip kenzen bilinen o ezelî güzellik ve bütün vâridatların kaynağını, buudlara sığmayan derinlikleriyle bir kere daha fâş eder. Bu itibarladır ki, namazın içinde açıktan açığa bilinen ve net olarak görünen hususlardan daha çok, azamet ve heybet buudu, kemmiyet ve keyfiyetleri aşan bir his tûfânı ve bir duygu anaforu yaşanır. Namazda, hep söylenemez şeyler beyan ufkumuzu sarar.. ifadesi imkânsız hisler ruhumuza garip bir mûsikî fısıldar.. gündelik lisana sığmayan engin duyuşlar, düşünüşler benliğimizi işgal eder.. ve maddî aklın, mücerret mantığın sınırlarını aşan gaybûbet renkli bir fetânet, peygamber çizgisindeki meâdî bir düşüncenin kapılarını aralar. Bu açıdan da diyebiliriz ki, kulun namazdan daha büyük bir ibadeti ve namaz içinde köpüren tasavvur ve tahayyüllerden daha sıhhatli ve engin bir hali yoktur.

İnsan ruhu, duyuş ve sezişleriyle, şuhud ve vücudu aşıp gayb noktasına ulaştığı namaz ufku, onu duyan ruhların bütün hasretlerini, hicranlarını ve dâussılalarını söyler. Aynı zamanda kalbin itmi'nânını, insânî duyguların revh u reyhânını, varlığın ezelî serencâmesini, yıldızların yeryüzünü temâşâsını, göklerin sırlarını, ukbânın ışıklarını, cennetin yamaçlarını, yamaçlarda salınan ağaçlarını, ağaçların altında her zaman çağlayan ırmaklarını söyler.. rükünleriyle söyler, içindeki Kur'ânla söyler, duâlarla söyler; söyler ve söylediklerini yepyeni bir edâ ve üslupla ruhlarımıza kevserler içiriyor gibi tekrarlar..

Kıyamdan sonra, kulluğa kilitli bu sadık bendeler, saf ruhlarının heyecanlarının, müstakim düşüncelerinin ra'şelerini bir kere de rükû kürsüsünden haykırmak isterler. Azamet ve ceberûtun, rahmet ve lütfun halitasından hasıl olan bir duyguyla ve heybete bürünmüş bir edâ içinde adeta bir asâ gibi bükülürler.. bükülür ve iliklerine kadar işleyen bir kulluk şuuruyla hep ilâhî azameti mırıldanır ve bir kısım gök sakinlerinin Allah'a yöneliş üslupları sayılan rükû ile "Hazîratü'l-kuds"ün kapılarını zorlar ve o kapıların aralanması ölçüsünde kendi rûhî âlemlerinin derinliklerine kavuşurlar. Hacda ve başka yolculuklarda, tepelere tırmanılması, tepelerin aşılıp düzlüklere varılması tekbir, tehlil fasıllarıyla seslendirildiği gibi, namaz ünvanı altında ruhun mi'rac yolculuğu da, bir bölümden diğer bölüme geçişte hep aynı mübarek duygu ve düşüncelerle ve hep aynı mübarek kelimelerle ifade edilir. Hemen her rükünde, Allah'a karşı saygıyı en iyi şekilde dile getirmek üzere söylenilen tekbirlerle, tahmidlerle ve bu kelimelerin çağrıştırdığı mülâhazalarla yüce divânın kapı tokmaklarına dokunulur; sonra da, bir eşref saati en mükemmel şekilde değerlendirme dikkat, teyakkuz ve temkiniyle beklemeye geçilir; geçilir ve avını bekleyen bir kedi hassasiyeti, bir örümcek sabrıyla ilâhî vâridât ve tecelliler avlanmaya çalışılır.

Namazda rükû, kıyamdan bir adım daha ileride üzerimize nefehâtını salar, ruhlarımıza hayattan daha güzel, cismânî zevklerden daha enfes ve bu sınırlı dünyada gerçekleştirilmesi imkânsız bir rüyadan, hem de tasavvur edemeyeceğimiz ölçüde neler neler fısıldar. Gönüllerimize, istediğimiz, beklediğimiz nisbetlerin ötesinde zümrüt günler, saatler ve dakikalar va'deder. Zaten, hepimiz biraz da ümitlerimizin, mefkûrelerimizin, hülyalarımızın, beklentilerimizin çocukları değil miyiz? Hemen hepimiz, bugünkü tersliklerle hırpalanıp da gerçeğe uyanınca, içinde bulunduğumuz zamanı aşar ve ileride elde edeaceğimiz hayat ve saadetin ümidiyle "gelecek zaman" der ve tebessümle cennetin yamaçlarını süzeriz.

Rükû, Hakk karşısında iki büklüm olma ma'nâsınaki buuduyla, bütün kaddi bükülmüşlerden bir ses alır; yer yer *"Rabbim bana zarar dokundu"*, zaman zaman da *"Dağınıklık ve tasamı sadece sana açıyorum"* der ve bize hayat ırmağından bir çağlayış, Yusuf ilinden de bir gömlek kokusu duyurur.. duyurur hep hakikatlerin ötesinden gelecek hârikulâdeliklerin zuhur edeceği neş'esiyle bizleri coşturur. Hem öyle bir coşturur ki, benliğimizden fışkıran bir hamd ü senâ tûfânıyla belimizi doğrultur ve ona bir ara fasıl metni daha sokarız. Bu kısacık ayakta duruş, ilkinden farklı ve ayrı bir Hakk'a yürüme limanıdır. Bu nurlu limanda kıyamı, kıraati, rükû tesbihlerini, bir kere daha gönlümüzün de-

rinliklerinden geçirir; hislerimizin sınırsızlığını, hayallerimizin sonsuzluğunu, bu kısacak tevakkuf içine sıkıştırarak duymaya çalışır ve bütün his gücümüzü vâridât avlamak üzere seferber ederiz ve yakaladığımız *"kenz-i mahfî"* tayflarıyla kendimizi daha engin ve kurbet renkli bir yeni duyuş çağlayanına salıveririz. Namazı rükûda duyup kıyamda dinleyenlerin nasıl bir haz ve lezzete erdiklerini, nasıl bir haşyet ve saygıyla kıvrandıklarını, nasıl bir ümitle gerilip nasıl bir korkuyla ürperdiklerini kestirmek zordur. Bu duyuş, bu dinleyiş vuslata atılan adımların en ciddilerinden ilki, secde de bunun ikincisidir.

Secde, namazın içindeki mevhibe ve vâridâtın şükür zemini, erimiş gönüllerin kulluk kalıbına tam olarak döküldükleri mehâbet potası, duâlarla Hakk'ın kabulü, ortasında iki nokta arasındaki doğru çizgi ve bulunup bilinecek, bilinip sevilecek Zât'a karşı duyguların, düşüncelerin visâl koyu ve buluşma arsasıdır. Bizler, gerçek konumu içinde secdeyi duyup dinledikçe, îmândan, İslâm'dan, ihsandan süzülmüş bir usârenin, namazlarımızın kıyam, rükû ve kavmesinden geçerek gönüllerimizin züm-rüt tepelerine aktığını hissederiz.

Secdede baş ve ayaklarımızı aynı noktada birleştirerek yusyuvarlak hâle gelir; bir yay gibi gerilir; bir ses, bir soluk olur inler ve ümitlerimizin ameller önündeki herşeye yeten enginliğini, rahmetin herşeye sebkat eden öndeliğini îmânımızla birleştirir, bütünleştirir; bir ucu dünyada bir ucu ukbâda âdetâ bir gökkuşağına benzeyen bu alâim-i semâ altından geçmek suretiyle tâliimizi değiştirmeye çalışırız.

İnsan, secdedeki duyuş ve sezişlerin kendisini yükseltmiş bulunduğu bahtının zirvesinden bakıp gerçeği temâşâ ettiği bu noktada, kalbinin dilini kullanarak, hislerinin bütün kelimelerini ortaya dökerek, dünyayı biraz âhirete doğru yönlendirip, öteleri de biraz ruh dünyasının içine aksettirerek kulluğunun destanını okuyor gibi bir mazhariyeti duyabilir, yaşayabilir.

Evet onun, kulluk şuuruyla coşan duâları, Allah'ın rahmet ve lütuf çağlayanlarıyla karşılaşıp birbirinin içine akıp da duâ ve icabet buluşunca, duygularımız cennet hayatı gibi güzel, vuslat gibi engin çağlamaya başlar. Anlayanlar için bu güzelliklerin tadı o kadar keskin, şivesi o kadar büyüleyicidir ki, onu bir kere duyup yaşayanlar, bu nimetlere ve nimet sahibine nasıl şükredeceklerini bilemezler.

Başı yerde ve ışıktan bir helezonla en ulaşılmaz zirvelere tırmanıp ve semâvî seyahatle Hakk'a yakınlığı derinleştiren bir kurbet eri, *"Hazî-*

ratü'l-Kuds"e ermiş olma his, şuur ve mahmurluğuyla vuslatını bir başka buudla daha da renklendirmek üzere Hakk'a ta'zîm ve tekrimini arzederek saygıyla başını kaldırır ve huzurda bulunmanın bütün âdâbıyla *"et-tahiyyât..."* diyerek vecde gelir ve artık bir yeryüzü varlığı değilmişçesine tabiatüstü bir hal, bir mâ'nâ ve bir büyüye bürünür.

Öyle ki, bu engin hazlarla coşan namaz kahramanı, doyma bilmeyen bir hisle, kemmiyet ve keyfiyet sınırlarının üstünde, niyetle derinleştirip sonsuzlaştırdığı; yakîniyle Hakk'la irtibatlandırıp hulûsuyla ebedîleştirdiği, mal, can ve bütün ilâhî mevhibeler adına Hakk'a karşı minnet borcunu edâya yönelir; gönlünün bütün duyarlılığıyla Allah'ı anar ve inler.. Nebî'yi yâdeder, içi inşirahla dolar.. kendisiyle aynı mutluluğu paylaşan insanları düşünür, hayır duâlarıyla gürler.. ve tekbirlerle başlattığı bu mi'râc yolculuğunu, dînin temeli sayılan şehâdetlerle noktalar..

Namaza alışmış ve onunla beslenen insanlar, ona hiçbir zaman doymazlar. Doymak şöyle dursun, her namaz bitiminde *"daha yok mu?"* der, nafileden nafileye koşar; duhâ ile güneş gibi yükselir, evvâbînle gidip kurbet tokmağına dokunur, teheccüdle berzah karanlıklarına ışıklar gönderir ve ömrünü âdetâ ibadet atkıları üzerinde bir dantela gibi örmeye çalışır ve katiyen içinde yaşadığı nurlardan, ruhunu saran mânalardan ayrılmak istemez.. istemez ve hep ibadetin va'dettiği güzelliklere koşar.(44)

2318 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: أرَأيْتُمْ لَوْ أنَّ نَهْراً بِبَابِ أحَدِكُمْ يَغْتَسِلُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ مَا تَقُولُونَ يَبْقَى ذلِكَ مِنْ دَرَنِهِ شَيْئاً؟ قَالُوا: لاَ يُبْقِي ذلِكَ مِنْ دَرَنِهِ شَيْئاً. قَالَ: فَذلِكَ مَثَلُ الصَّلَوَاتِ الخَمْسِ، يَمْحُوا اللهُ بِهَا الخَطَايَا]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

«الدَّرَنُ» الوسخ.

1. (2318)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle söylediğini işittim:

"Sizden birinizin kapısının önünden bir nehir aksa ve bu nehirde hergün beş kere yıkansa, acaba üzerinde hiç kir kalır mı, ne dersiniz?"

"Bu hal, dediler, onun kirlerinden hiçbir şey bırakmaz!" Aleyhissalâtu vesselâm:

44– M. Fethullah Gülen, Namaz, Sızıntı Dergisi, Temmuz 1994.

"İşte bu, beş vakit namazın misalidir. Allah onlar sayesinde bütün hataları siler" buyurdu." [Buhârî, Mevâkît 6; Müslim, Mesâcid 282, (666); Tirmizî, Emsâl 5, (2872); Nesâî, Salât 7, (1, 231); Muvatta, Sefer 91, (1, 174).]

2319 ٢- وعن سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه قال: [كَانَ رَجُلاَنِ أَخَوَانِ فَهَلَكَ أَحَدُهُمَا قَبْلَ صَاحِبِهِ بِأَرْبَعِينَ لَيْلَةً فَذُكِرَتْ فَضِيلَةُ الأَوَّلِ مِنْهُمَا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: أَلَمْ يَكُنِ الآخَرُ مُسْلِماً؟ قالوا: بَلَى، وَكَانَ لاَ بَأْسَ بِهِ، فَقَالَ ﷺ: وَمَا يُدْرِيكُمْ مَا بَلَغَتْ بِهِ صَلاَتُهُ بَعْدَهُ، إِنَّمَا مَثَلُ الصَّلاَةِ كَمَثَلِ نَهْرٍ عَذْبٍ غَمْرٍ بِبَابِ أَحَدِكُمْ يَقْتَحِمُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ، فَمَا تَرَوْنَ ذلِكَ يُبْقِي مِنْ دَرَنِهِ، فَإِنَّكُمْ لاَ تَدْرُونَ مَا بَلَغَتْ بِهِ صَلاَتُهُ]. أخرجه مالك.

«الْغَمْرُ»: بفتح الغين المعجمة: الكثير.

و «يَقْتَحِمُ فِيهِ»: يدخله ويلقى نفسه فيه.

2. (2319)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "İki erkek kardeş vardı. Bunlardan biri öbür kardeşinden kırk gün kadar önce vefat etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında bunlardan birincinin faziletleri zikredildi. Bunun üzerine Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Diğeri müslüman değil miydi?" diye sordu.

"Evet, müslümandı ve fena da değildi!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öldükten sonra, namazının ona ne kazandırdığını biliyor musunuz? Namazın misali, sizden birinin kapısının önünde akan ve her gün içine beş kere girip yıkandığı suyu bol ve tatlı bir nehir gibidir. Bu (nehrin) onun üzerinde kir bıraktığını göremezsiniz. Öyleyse, siz ona namazının neler ulaştırdığını bilemezsiniz." [Muvatta, Kasru's-Salât 91, (1, 174).]

AÇIKLAMA:

1- *Tîbî,* önceki hadiste namazın günahları temizleyeceği hususunda mübalağalı bir üsluba yer verildiğine dikkat çekmektedir. "Çünkü der, cevapta "Hayır!" demekle iktifa edilmemiş, te'kîden lafz tekrar edilmiştir."

İbnu'l-Arabî buradaki benzetmeyi şöyle açıklar: "Kişi elbise ve bedeninde maddî kirlerle kirlendiği ve bundan da bol su ile temizlendiği gibi, namaz da kişiyi günah kirlerinden temizler, öyle ki hiçbir günah bırakmaz, namaz sayesinde kişi pak ve lekesiz olur."

2- Bu hadisler, zahirde hükmen âmmdir, yani günahın büyüğüne de, küçüğüne de şâmildir. Ancak *İbnu Battal* der ki: "Küçük günahların kastedildiği hadisin kendisinden anlaşılabilir. Zira, hadiste "hatalar" kire (deren) benzetilmiştir. Deren, daha büyük kurûh (yara ve çıbanlar) ve hurâcât'a (derin yaralar) nisbetle küçük kirlere ıtlak olunur." Bazı şârihler: "Hadiste, namazın temizleyeceği günahların su ile yıkanabilecek kirlere benzetilmesi de bunların küçük günah olduğunu ifade eder, çünkü su ile küçük kirlerin temizlenmesi uygun düşer (vücutta derin yaralar (kurûh) olduğu takdirde bu, su ile yıkanmaz)" derler. Ancak, meseleyi Müslim'in bir rivayeti nassen tavzih etmektedir:

اَلصَّـــلَـوَاتُ الْخَمْسُ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهَا مَا اجْتُنِبَتِ الْكَبَائِرُ *"Beş vakit namaz, büyük günahlardan içtinab edildiği müddetçe arada işlenen günahlara kefarettir."*

Bulkûnî, insanları küçük ve büyük günah işleme noktasından beş kısma ayırır:

1) Hiçbir günah işlemeyen: Namaz bunun derecesini yüceltir.

2) Israrlı olmaksızın küçük günah işleyen: Namazla bunun günahı kesinlikle affa uğrar.

3) Küçük günahı işleyip, onda ısrar eden: Bu durumda, "küçük günahta ısrar büyük günahtır" prensibine göre namazla bunun günahı affolunmaz, çünkü namaz, küçüklere kefarettir.

4) Bir tek büyük ve bir çok küçük günah işleyen.

5) Büyük günahlar ve küçük günahlar işleyen: Böylesinde şu durum var: Büyüklerden içtinab etmezse büyüklerin affedilmeyip küçüklerin affedilmesi muhtemeldir. Keza hiçbir affa mazhar olmaması da muhtemeldir. İkinci ihtimal daha kuvvetlidir...

2320 ٣– وعن أبي أمامة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ في الْمَسْجِدِ، ونحن معه إذْ جاءَ رَجُلٌ، فقَالَ يا رَسُولَ اللهِ: إنِّي أصَبْتُ حَدّاً فأقِمْهُ عَلَيَّ، فَسَكَتَ عنه، ثُمَّ أعادَ فَسَكَتَ، وأُقِيــمَتِ الصَّلاةُ، فلَمَّا انْصَرَفَ رسولُ اللهِ ﷺ تَبِعَهُ الرَّجُلُ، واتَّبعته انظر ماذا يَرُدُّ عليه، فــقَالَ لَهُ: أرَأيْتَ حِينَ خَرَجْتَ مِنْ بَيْتِكَ، ألَيْسَ قَدْ تَوَضَّأْتَ فَأحْسَنْتَ الْوُضُوءَ؟ قـالَ: بَلَى يا رَسُولَ اللهِ. قال: ثُمَّ شَهِدْتَ الصَّلاةَ مَعَنَا؟ قـالَ: نَعَمْ يا رَسُولَ اللهِ. قالَ: فإنَّ اللهَ تعالى قَدْ غَفَرَ لَكَ حَدَّكَ، أو قالَ: ذَنْبَكَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

3. (2320)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraber mescidde idik. O esnada bir adam geldi ve:

"Ey Allah'ın Resûlü, ben bir hadd işledim, bana cezasını ver!" dedi. Resûlullah adama cevap vermedi. Adam talebini tekrar etti. Aleyhissalâtu vesselâm yine sükut buyurdu. Derken (namaz vakti girdi ve) namaz kılındı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazdan çıkınca adam yine peşine düştü, ben de adamı takip ettim. Ona ne cevap vereceğini işitmek istiyordum. Efendimiz adama:

"Evinden çıkınca abdest almış, abdestini de güzel yapmış mıydın?" buyurdu. O:

"Evet ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Efendimiz:

"Sonra da bizimle namaz kıldın mı?" diye sordu. Adam:

"Evet ey Allah'ın Resûlü!" deyince, Efendimiz:

"Öyleyse Allah Teâlâ hazretleri haddini -veya günahını demişti- affetti" buyurdu." [Buhârî, Hudûd 27, Müslim, Tevbe 44, 45, (2764, 2765); Ebû Davud, Hudûd 9, (4381).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste ulemanın ihtilaf ettikleri bir husus mevzubahistir. Hadd cezasını devlet reisi affedebilir mi?

İmam Buhari, bu hadisi şu adı taşıyan bir bâbta kaydeder: "Bir kimse hadd işlediğini ikrar eder fakat çeşidini beyan etmezse İmam bunu örtme selahiyetine sahip midir?" Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği hadislerden olmasına rağmen Ebû Bekr el-Berzencî, hadisin sıhhati hususunda ta'n'da bulunmuştur. Ancak, hadise mütâbaad eden başka rivayetler bulunduğu için, ulema bu hususta fazla durmayıp kastedilen mânayı tesbite çalışmıştır. Çünkü hadde giren cürüm sübut bulunca cezası ikâme edilir; bu, temel prensiptir. Bu sebeple hadis hususunda muhtelif te'viller yapılmıştır:

★ Belki adam aslında hadd olmayan bir günahını "hadd" zannetti veya yaptığı işi, nazarında büyüterek onu hadd terettüp eden bir suç zannetti.

★ *Buhârî*'nin tercümesi, "haddi ikrar edip çeşidini beyan etmeyen kimseye hadd cezası uygulamak, adam tevbe ettiği takdirde, imama vacib olmaz" hükmünü tazammun etmektedir.

Hattâbî şöyle te'vil eder: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vahiy yoluyla, Allah'ın o adamı affettiğine muttali kılınması câizdir. Aksi

halde, nasıl bir hadd işlediğini sorup ona terettüp eden cezayı vermesi gerekirdi."

Hattâbî ilaveten der ki: "Bu hadiste, hudûdun araştırılmayıp, imkan nisbetinde kaçınılması gereği ifade edilmektedir. Hadiste zikri geçen adam hadd ikamesi gerektiren cürmünü açıklamıyor. Belki de bir küçük günah işledi de hadd gerektiren büyük günah zannetti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da mesele üzerine gitmedi. Zîra ihtimal üzerine hadd gerekmez. Açıklama talebinde bulunmamasına gelince, bu (âyetle) yasaklanmış olan tecessüse girmesinden olabileceği gibi, setri tercih etmiş olmasından ve adamın kendisine hadd tatbik ettirme teşebbüsünde pişmanlık ve dönüş görmüş olmasındandır."

Ulema, bu hadisten hareketle, haddi gerektiren bir cürüm ikrar eden kimseye -haddin düşmesi çin- ister ta'rîz ve ister daha vâzıh bir sûrette ikrardan rücûyu telkin etmeyi müstehab addetmiştir.

Nevevî ve bir cemaat, hadiste zikri geçen zâtın işlediği cürmün küçük günahlardan olduğu hususunda cezmetmiştir. Bunları kesin hükme sevkeden delil haberin devamında, "cürme namazın kefaret olduğunun" ifade edilmesidir. Zîra, namazın büyük değil, küçük günalara kefaret olacağı beyan edilmiştir. Ekseri ve ağlebi durum için hüküm budur. Ancak, bazan namazın büyük günahı da affettirdiği vâkidir. Mesela bir kimse, pek çok küçük günahlarının affına sâlih olacak derecede tetavvu amellerini artırmış olabilir. Böyle birinin üzerinde küçük günah yoksa veya az bir şey varsa, ama işlediği bir büyük günah varsa işte bu büyük günah çokça işlenen nafilelerle affa uğrar, zîra Allah güzel amelde bulunanın amelini zâyi etmez.

Rivayetin bir vechinde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelen zât: "Ey Allah'ın Resûlü, ben zinâ işledim, hadd tatbik et" demiştir. Bu açık itirafa rağmen Resûlullah'ın hadd tatbik etmemiş olmasını nazar-ı dikkate alan bazı âlimler: "Mutlaka adamcağız, şer'an zinâ olmayan bir fiili zinâ zannetmiş olmalıdır" diye hükmetmişlerdir.

Bu hadisten şu hükme varanlar da olmuştur: "Bir kimse tevbekâr olarak gelip itirafda bulunursa ondan hadd düşer." Ancak şu da ihtimalden uzak değildir: Hadis ravilerinden biri, rivayette geçen "hadd işledim" ifadesini "zinâ işledim" diye anlayıp, zannına uygun şekilde ifade etmiş olabilir. Asıl olan Buhârî'de gelen şeklidir. Âlimler büyük çoğunluğuyla bunda ittifak eder.

Bu tatbikatın, rivayette zikri geçen kimseye mahsus olması da muh-

temeldir. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun günahını, namazı sebebiyle Allah'ın affettiğini haber vermiştir. Bu da ancak vahiyle bilinebilir, bu hükümde -bu meselede onun misli olduğu bilinen kimse dışında- devam etmez. Resûlullah'tan sonra vahyin inkıtâı ile bunu bilmek de inkıtaya uğramıştır. Hadisin zâhirine temessük eden bazısına göre *Ebû Ümâme* hadisinin zâhirinden üç görüş çıkarılmıştır:

1-Hadd, onu ikrar edenin, üzerinde ısrarı ve cürmün taayyün etmesinden sonra gerekli olur.

2-Bu hüküm, kıssada mezkur olan şahsa aittir.

3-Tevbe ile hadd düşer.

Bu görüş sahibine göre, en muvafık, en sahih görüş üçüncüsüdür.

2321 ٤- وعن أنس رضي الله عنه قال: [كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: إِنِّي أَصَبْتُ حَدّاً فَأَقِمْهُ عَلَيَّ، وَلَمْ يَسْأَلْهُ، وَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَصَلَّى مَعَ النَّبِيِّ ﷺ، فَلَمَّا قَضَى النَّبِيُّ ﷺ الصَّلَاةَ قَامَ إِلَيْهِ الرَّجُلُ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: إِنِّي أَصَبْتُ حَدّاً، فَأَقِمْ فِيَّ كِتَابَ اللّٰهِ تَعَالَى. قَالَ: أَلَيْسَ قَدْ صَلَّيْتَ مَعَنَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ اذْهَبْ فَإِنَّ اللّٰهَ قَدْ غَفَرَ لَكَ ذَنْبَكَ، أَوْ قَالَ حَدَّكَ]. أخرجه الشيخان.

4. (2321)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında idim. Bir adam huzuruna gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü, dedi, ben bir hadd (suçu) işledim, cezasını tatbik et!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adama (birşey) sormadı. Derken namaz vakti girdi. Resûlullah'la birlikte o da namaz kıldı. Aleyhissalâtu vesselâm namazını tamamlayınca, adam yanına geldi ve:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedi, ben hadd (çeşidine giren bir suç) işledim. Bana Allah'ın Kitabını tatbik et!"

Efendimiz:

"Sen bizimle birlikte namazını eda etmedin mi?" diye sordu. Adam:

"Evet!" dedi. Efendimiz:

"Öyleyse git. Zîra Allah, senin günahını affetti" veya -hadd'ini affetti-" dedi." [Buhârî, Hudud 17; Müslim, Tevbe 44, 45, (2764, 2765), Hudûd 24, (1696).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere bu rivayet de önceki hadis gibi, dînin yasakladığı bir günahı işleyen kişinin sonradan pişman olarak günahından temizlenmesi için *Hz. Peygamber*'e müracaatıyla ilgilidir. Râviler aynı hadiseyi rivayet etmiş olabilecekleri gibi farklı iki hadiseyi de rivayet etmiş olabilirler.

Her hâl u kârda bu mevzuyu önceki hadisin açıklamasında îzah ettik, oraya bakılmalıdır.

2322 ٥- وعن عاصم بن سفيان الثقفى رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّهُمْ غَزَوْا غَزَاةَ السَّلَاسِلِ فَفَاتَهُمُ الْغَزوُ فَرَابَطُوا، ثُمَّ رَجَعُوا إِلَى مُعَاوِيَةَ، وَعِنْدَهُ أَبُو أَيُّوبَ، وَعُقْبَةُ بن عَامِرٍ، فَقَالَ عَاصِمٌ: يَا أَبَا أَيُّوبَ فَاتَنَا الْغَزْوُ الْعَامَ، وَقَدْ أُخْبِرْنَا أَنَّهُ مَنْ صَلَّى فِي الْمَسَاجِدِ الأَرْبَعَةِ غُفِرَ لَهُ ذَنْبُه، فَقَالَ يَا ابنَ أَخِي: أَدُلُّكَ عَلَى أَيْسَرَ مِنْ ذَلِكَ، إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ تَوَضَّأَ كَمَا أُمِرَ، وَصَلَّى كَمَا أُمِرَ، غُفِرَ لَهُ مَا قَدَّمَ مِنْ عَمَلٍ أَكَذَلِكَ يَا عُقْبَةُ: قَالَ: نَعَمْ]. أخرجه النسائى.

5. (2322)- *Âsım İbnu Süfyân es-Sakafî* (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, bunlar Selâsil gazvesine gitmişler. Fakat fiilen gazveye iştirak edememişlerdi. Bunun üzerine kendilerini Allah yoluna verdiler. Sonra *Hz. Muâviye* (radıyallâhu anh)'nin yanına döndüler. Hz. Muâviye'nin yanında *Ebû Eyyûb el-Ensârî* ve *Ukbe İbnu Âmir* vardı. Âsım:

"Ey Ebû Eyyûb! dedi. Bu sene gazveyi kaçırdık. Bize, (bunun telafisi için bir çare) haber verildi. Buna göre, kim dört mescitte namaz kılarsa, günahları affedilirmiş."

Ebû Eyyûb:

"Ey kardeşimin oğlu! dedi. Ben sana bundan daha kolayını haber vereyim. Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözünü işittim: *"kim emredildiği şekilde (mükemmel olarak) abdestini alır, emredildiği şekilde namazını kılarsa, önceden yapmış olduğu (kusurlu) ameli sebebiyle affolunur."* Ey Ukbe! (Resûlullah'ın tebşiri) böyleydi değil mi?"

Ukbe: "Evet!" dedi." [Nesâî, Tahâret 108, (1, 90-91).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hakkı verilerek alınacak abdest ve kılınacak namazın,

herhangi meşru bir sebeple kaçırılan cihadın zararını telafi edebileceğini belirtir. Zîra, hadiste râvi Âsım, -açıklamadığı bir sebeple- Selâsil gazvesini kaçırdığını belirtmektedir. Bundan hasıl olan manevî zararın telafisi için çareler aradığı, kendisine "dört mescidde namaz kılması" tavsiye edildiği, bu tavsiye ile de mutmain olmayarak Hz. Muâviye'nin yanında rastladığı yüce sahabi Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye de maruz kaldığı cihadı kaçırma musibetinin çaresini sorduğu görülmektedir.

Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretleri, Kuzey Afrika fatihlerinden *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh)'in şehadet ve tasdikiyle hakkıyla alınan abdest ve hakkı verilerek kılınan namazın daha önce işlenmiş olan hatalı amelin günahına keffaret olacağına dair nebevî tebşirâtı haber veriyor.

2- Bu rivayette ashâbın Allah yolunda cihad ve günahlarını affettirme çarelerini araştırmada ne kadar hırslı ve ısrarlı olduklarını göstermektedir.

3- Hadiste geçen فَرَابَطُوا tabirini "Bunun üzerine kendilerini Allah yoluna verdiler" diye tercüme ettik. Çünkü kelimenin aslı ribat'tır ve farklı mânalarda anlaşılmıştır:

★ Kök olarak *rabt* bağlamak mânasına gelir. Hatta dilimizdeki bağlamak mânasına kullanılan rabdetmek; bağ mânasına kullanılan rabıta bu kökten gelir. Ribat, bağlama vasıtası (bağ) mânasına geldiği gibi Allah yolunda bağlanan şey (at) mânasına, keza Allah yoluna bağlanıp kalınan yer (askeri kışla, zikirhane) gibi mânalara da gelir. İlk devirlerde hududlarda kurulan askerî karakol ve kışlalar ki bir nevî küçük çapta kaledir, içerisinde mescid, kütüphane, hamam, at bağlama yeri, asker koğuşları vs. gerekli kısımlar birlikte bulunurdu- hep ribat diye anılmıştır. Askerler burada cihad dışındaki vakitlerini zikir ve ilmî meşguliyetlerle geçirirlerdi. Bu sebeple ribat dînî meşguliyetlerle cihad gibi dünyevi zannına düşülen meşguliyetlerin her ikisini birlikte ifade eden câmi kelimelerden biridir. Sadece bir kelime değil, bir müessesedir de. Yani dünya ve ahiret ve âhiret birliğine ulaşılan, aynı fiille her ikisi birden yaşanılan bir müessese. Bu sebeptendir ki, ribat kelimesinin, tasavvuf ıstılahı olarak tekke mânasında kullanıldığı da olur.

Kelimenin bu mâna zenginliğine kavuşmasında şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'in katkısı olmuştur. Çünkü Kur'ân'da:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ **"Ey iman edenler! Sabredin, düşmanlarınızla sabır yarışı edin, sınırlarda nevbet bekleşin. Allah'tan korkun böylece kurtuluşa erebilirsiniz"** (Âl-i İmrân 200)

buyurulmuştur. Âyette geçen وَرَابِطُوا bazılarınca sınırda bekleşmek olarak anlaşılmıştır. Ancak, Resûlullah "ribat"ı, bazı hadislerinde bizzat yaptığı açıklamalarında "ibadette hassasiyet", "ibadette çokluk" mânasında tarif etmiştir. Şöyle buyurur: "Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam) buyurdular ki: *"Size Allah'ın kendisiyle günahları yok ettiği ve dereceleri yükselttiği şeyi haber vereyim mi? Bu, hoşa gitmeyen durumlara rağmen abdesti tam almak,mescidlere çok adım atmak, namazdan sonra ikinci namazı intizar edip beklemektir. İşte ribat budur, işte ribat budur."* Âlimler, Resûllah'ın burada, yukarıda kaydettiğimiz âyette Cenâb-ı Hakk'ın kastettiği ribatta maksadın bu olduğunu belirttiğini söylerler. Şu halde bazılarınca "sınırda nöbet beklemek" diye anlaşılabilen ribat, bazılarınca da mescitte oturarak -veya zihinde canlı şekilde- müteakip namazı beklemek olarak anlaşılmıştır. Bu anlama hadislerin anlatmasına dayanmaktadır.

Şu halde, bu açıklamalardan sonra şunu söyleyebiliriz: *Ebû Eyyûbu'l Ensârî* (radıyallâhu anh) "ribat"ı bu mânada anlamış ve kendisine, kaçırdığı cihadın telafisi için çare soran *Âsım İbnu Süfyan*'a, hakkı verilerek alınacak abdest ve hakkı verilerek kılınacak namazın ribat yani cihad sayılacağını belirtmiş olmaktadır.

Esasen bazı âlimler, âyet-i kerimedeki *"Kendinizi rabtedin"* emrinin hakikatını: *"Nefsin ve bedenin taatlerle bağlanması"* diye açıklarlar. Bunu "hudutta düşmâna karşı nefsini bağlayıp nöbet beklemek, düşmanın hücumunu defetme" diye anlayanlar da özden ayrılmış, farklı bir te'vile sapmış değillerdir. İçinde bulunulan şartlarda, biri diğerine efdaliyet kazanır, o kadar. Sindî der ki: "Bu ameller, şeytanın kişiye yol bulup nüfuz edeceği yolları tıkar, nefsi de şehvetlerden uzaklaştırır. Nefse ve şeytana karşı ortaya konan adâvet ise cihâd-ı ekberdir. Zîra bu cihadla kişi, en büyük düşmanı olan nefsini kahreder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu cihadın şanını yüceltemek için hem er-Ribât diyerek marife kılmış ve hem de üç kere tekrar etmiştir."

2323 ٦– وعن عقبة بن عامر رضيَ اللهُ عنهُ قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يقولُ: يَعْجَبُ رَبُّكَ مِنْ رَاعِي غَنَمٍ فِي رَأْسِ شَظِيَّةِ الجَبَلِ يُؤَذِّنُ بالصَّلاةِ وَيُصَلِّي، فيقولُ اللهُ تعالى: انْظُرُوا إلى عَبْدِي هذا، يُؤَذِّنُ وَيُقِيمُ الصَّلاةَ يَخَافُ مِنِّي، قد غَفَرْتُ لِعَبْدِي، وأدخلتهُ الجنَّةَ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

6. (2323)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: ***"Rabbin, koyun güden bir çobanın, bir dağın zirvesine çıkıp namaz için ezan okuyup sonra da namaz kılmasından hoşlanır ve Allah Teâlâ hazretleri şöyle der:***

"Benim şu kuluma bakın! Ezan okuyor, namaz kılıyor, yani benden korkuyor. Kasem olsun, kulumu affettim ve onu cennetime dahil ettim." [Ebû Dâvud, Salât 272, (1203); Nesâî, Ezân 26, (2, 20).]

2324 ٧- وعن مالك رَضيَ اللهُ عنه: [أنَّه بلغه أنَّ رَسولَ الله ﷺ قال: اسْتَقيمُوا ولَنْ تُحصُوا، واعْلمُوا أنَّ خيرَ أعْمالكُمْ الصَّلاةُ، ولاَ يُحافظُ على الْوضُوءِ إلاَّ مُؤمنٌ].

7. (2324)- *İmam Mâlik* (radıyallâhu anh)'e ulaştığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: *"İstikamet üzere olun. (Bunun sevabını) siz sayamazsınız. Şunu bilin ki, en hayırlı ameliniz namazdır. (Zâhirî ve bâtınî temizliği koruyarak) abdestli olmaya ancak mü'min riayet eder."* [Muvatta, Tahâret 36, (1, 34); İbnu Mâce, Tahâret 4, (277).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Muvatta'da muallak (senetsiz) ise de başka kaynaklarda muttasıl olarak gelmiştir.

2- Hadiste geçen, istikamet üzere olun emrini âlimler: "Sizin için farz ve sünnet kılınan yoldan sapıtmayın, buna gücünüz yeter" veya "Allah'ın hukukunu îfa etmek, hudûduna (yasaklarına) uymak, kazâsına razı olmak suretiyle doğru yoldan ayrılmayın" şeklinde açıklamışlardır.

Hadisin devamı, bu istikametin korunması halinde Allah'ın vereceği sevabın kullar tarafından hesap edilemeyeceğini belirtir. Nitekim âyet-i kerîmede: **"... Allah'ın nimetini sayacak olsanız bitiremezsiniz..."** (İbrahim 34) buyrulmuştur.

Zürkânî hadisin açıklanması sadedinde şu mânaya da yer verir: *"Siz kendi güç ve kudretinizin tamamını bezl etseniz de (dinin bütün hayırlarını yapmakta) muvaffak olamazsınız. Ancak Allah'ın yardımıyla olabilirsiniz"* veya: "Güzel olan yolda istikamet üzere olun, vasat üzere gidin, en iyiye yakın olanı arayın, zira siz iyi amellerin hepsini ihata etmeye güç yetiremezsiniz. Mahlukâtın mutlaka eksiği, kusuru bulunacaktır."

Bu açıklamadan sonra Zürkânî devam eder.

"Burada sanki maksad, mükellefin kusuruna dikkat çekmek, onu görmesini sağlamak, böylece amele güvenmeyip, daha iyiyi bulmak için

gayret göstermeye tahrik etmek, teşvik etmektir." Nitekim bu hususta Beyzâvî de şöyle demiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vessselâm), istikameti emrettikten sonra onların Allah'ın hakkını îfa etmeye ve dînin gösterdiği ideal hedefe ulaşmaya güç yetiremeyeceklerini haber vermiştir, ta ki insanlar bu gerçekten gafil olmasınlar. Sanki şöyle demektedir: " Yaptığınız hayırları (yeterli bulup) güvenmeyin, kusurunuz sebebiyle değil, acziniz sebebiyle terkedip yapamadıklarınız için de Allah'ın rahmetinden ümid kesmeyin."

3- Hadiste geçen, *"En hayırlı ameliniz namazdır"* ifadesini bir kısım ulema şöyle açıklar: "Yani namaz ecri ve sevabı en ziyade olan amelinizdir. Bu sebeple amellerin en efdalidir. Çünkü namaz, ibadetlerin bütün çeşitlerini içine alır: Kıraat, tesbih, tekbir, tehlil, beşerî kelamdan ve ibadeti bozucu davranışlardan sakınma, (kıyam, rüku, secde), bu camiiyyet sebebiyledir ki mü'minin mîracı ve Alllah'a yakınlaşma vesilesi olmuştur."

4- Hadiste, devamlı abdestli olmak ve namaz anında yenilemek istihbab edilmektedir. Namaz anında yenilenmesi, onun mükemmel şekilde muhafaza edilmesinin şartıdır.

2325 ٨- وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذا حَزَبَهُ أمْرٌ صَلَّى].

أخرجه أبو داود .

« حزبه » : بالباء والنون : أى نزل به، وأوقعه في الحزن.

8. (2325)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı herhangi bir şey üzecek olursa namaz kılardı."* [Ebû Dâvud, Salât 312, (1319); Nesâî, Mevâkît 46, (1, 289).]

AÇIKLAMA:

İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de bir iş vukua geldiği veya bir gam isabet ettiği zaman..." diyerek açıklama getirmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesslam) böylece, ciddi bir hâdisenin şokuyla karşılaştığımız veya hehangi bir üzüntü ile sersemleştiğimiz hengamlarda, üzerimizdeki şok ve şaşkınlığı namaz kılarak hafifletmeyi tavsiye etmektedir. Böyle anlarda karar veya ani harekete tevessül etmek zararlı neticeler hasıl edebilecektir. Namaz bir sığınak olacak, bir toparlanma fırsatı sağlayacaktır.

2326 ٩- وعن عبدالله بن سلمان عن رجل من أصحاب النبيّ ﷺ قال: [جَاءَ رَجُلٌ يَوْمَ خَيْبَرَ إلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: لَقَدْ رَبِحْتُ الْيَوْمَ رِبْحاً مَا رَبِحَهُ أحَدٌ مِنْ هٰذَا

الْوَادِى؟ قَـــالَ: وَيْحَكَ، وَمَا رَبِحْتَ؟ قَـــالَ: مَا زِلْتُ أَبِيعُ وَأَبْتَاعُ حَتَّى رَبِحْتُ ثَلاثَمائَةِ أُوقِيَةٍ، فَقَالَ لَهُ ﷺ أَفَلاَ أُنَبِّئُكَ بِخَيْرِ رِبْحٍ، فَقَالَ: مَاهُوَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ: رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الصَّلاَةِ]. أخرجه أبو داود.

9. (2326)- *Abdullah İbnu Selmân,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından birisinden naklediyor: "Hayberin fethedildiği gün bir adam Hz. Peygamber'e gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü, bugün ben öyle bir kâr ettim ki böyle bir kârı şu vadi ahalisinden hiçbiri yapmamıştır" dedi. Efendimiz:

"Bak hele! Neler de kazandın?" diye sordu. Adam:

"Ben alıp satmaya ara vermeden devam ettim. Öyle ki üçyüz okiyye kâr ettim dedi. Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz:

"Sana kârların en hayırlısını haber vereyim mi?" diye sordu. Adam:

"O nedir, ey Allah'ın Resûlü?" dedi. Efendimiz açıkladı:

"(Farz) namazdan sonra, kılacağın iki rekattir." [Ebû Dâvud, Cihâd 180, (2785).]

AÇIKLAMA:

1-Hadisin *Ebû Dâvud*'daki aslı daha uzun. Rivayet şöyle başlar: "Hayber'i fethettiğimiz zaman, askerler hisselerine ganimetten -Mal ve köle- her ne düştü ise ortaya çıkarıp alış-verişte bulundular. Resûlullah namaz kılarken bir zât gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü, bugün ben öyle bir kâr ettim ki, böyle bir kârı şu vadi ahalisinden hiçbiri yapmamıştır" dedi..."

2- Bir okiyye kırk dirhemdir.

3- Hadis, gazve sırasında alışverişin câiz olduğunu, hususen, dağıtımdan sonra, ganimet mallarıyla ticaret yapmanın câiz olduğunu ifade eder. Şayet ticaret, gazinin gazve sevabını eksiltse idi, Resûlullah bunu mutlaka belirtirdi. Belirtmediğine göre takrir buyurmuş olmaktadır. Öyleyse bu maddî ticaret, manevî kazanca herhangi bir eksiklik getirmemektedir. Nitekim, ashabın hacc seferi sırasında alışverişle meşguliyetlerinin, amellerinde bir noksanlık getirmeyeceği hususunda âyet nazil olmuştur: **"(Hacc mevsiminde ticaret ederek) Rabbinizden rızık istemenizde bir günah yoktur..."** (Bakara 198).

2327 ١٠ – وعن أنس رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُـولُ اللهِ ﷺ : حُبِّبَ إِلَىَّ النِّسَاءُ

وَالطِّيبُ، وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلاَةِ]. أخرجه النسائي.

10. (2327)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bana kadın ve güzel koku sevdirildi, gözümün nuru namazda kılındı." [Nesâî, İşretu'n-Nisâ 1, (7, 61).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin koku ve kadınla ilgili kısmını 2137 numaralı hadiste açıkladık. Burada namazla ilgili bir miktar açıklama sunacağız:

Önce şu hususu belirtelim ki, Efendimiz burada en hayırlı şeylerin zikrini beraber yapmıştır: Kadın ve namaz. Zîra bir hadiste kadın, dünyevi metaın en hayırlısı olarak tavsif edilmiştir.

اَلدُّنْيَا مَتَاعٌ وَخَيْرُ مَتَاعِهَا الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ *"Dünya bir meta'dan ibarettir. Onun en hayırlı meta'ı ise sâliha kadındır."* Yukarıda kaydettiğimiz üzere dînî emirlerin de en hayırlısı namazdır. O halde ikisinin beraber zikri pek münasip düşmüştür. *"Gözümün nuru namazda kılındı"* ifadesi namazın şanını yücelten bir ifadedir. Namazın dünyevî şeylerden biri olarak ifade edilmiş olmasını *Gazâlî* şöyle açıklar: "His ve müşahedeye giren her şey şehadet ve müşahede âlemindendir, dolayısiyle dünyadan sayılır. Namazın secde ve rükûsunda organların hareketiyle hissedilen telezzüz dünyevi bir his olduğu için namazı dünyaya izafe etmiştir. Kul bazan ibadetiyle öylesine ünsiyet eder ve ondan öyle lezzet duyar ki, ibadet etmesine engel olunması ona en büyük cezalardan biri olur. Nitekim bazı âbidler şöyle dua etmişlerdir: "Ben ölümden korkmazdım, ne var ki benimle gece namazlarımın arasına girmektedir." Böylelerinden şu şekilde dua edene de rastlanmıştır: "Allah'ım, bana kabirde de namaz kılma gücü ver."

UBÛDİYET VE KULLUĞU İLE EFENDİMİZ

Hele ibadeti, hele ibadeti! O'nun ibadetine bakan insan, sanki O, hayatında başka hiçbir iş yapmamış da, hep ibadet etmiş zannederdi. Evet O, kulluğunda bu kadar derindi. Zaten, bütün güzelliklerde de O, öyle değil miydi? Hangi sahada, O'na kim yetişebilmişti ki? Hayır, hiç bir sahada, hiç kimsenin O'na ulaşması mümkün değildi.!

O, namazında kulluğunu o denli derin temsil ediyordu ki nerdeyse ürperip ağlamadığı namaz yok gibiydi. Sahâbe, namaz kılarken O'nun sînesinin değirmen taşının ses çıkardığı gibi ses çıkardığını söylemektedir.[45] İçinde dönen boyunduruklar ve kulluğun o ağır mükellefiyetleri O'nu kaynayan bir kazana çeviriyordu. Elbetteki bu hâl, O'nun en yüksek seviyede, kulluğunu îfâ edebilme gayretinden ileri geliyordu.

45– Nesâî, Sehv, 17; İbn Mâce, Mukaddime, 3; Müsned, 4/25.

Namaz O'nun âdetâ şehvetle arzuladığı bir işti. Başka hiçbir zevk, O'na namazın verdiği zevki vermiyordu. O'nun içindir ki, bir gün şöyle buyurmuştu: حُبِّبَ إِلَيَّ : اَلنِّسَاءُ وَالطِّيبُ جُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلاَةِ *"Bana üç şey sevdirildi: Kadın, güzel koku; namaz ise benim gerçek göz aydınlığım."*[46]

Kadın, bir erkeğin alâka duyması için en önemli unsurlardandır. Hz. Âdem (as) yaratılırken, bu duygu ile yaratılmıştır. Bu alâkanın fazlalığı şehvettir. Şehvet ise, neslin devam etmesine verilen avans ve ücret demektir. Böyle bir ünvan verilmeseydi, hiçbir insan, neslini devam ettirmeyi düşünmezdi. Zîra, diğerleri sadece angarya kabul edilecek mükellefiyetlerdir. Tek başına çocuk sevgisi de, neslin devamı için yeterli değildir. Onun için Allah (cc), erkeğin kadına, kadının da erkeğe alâka duyması için şehveti yarattı. İnsan mahiyetinde var olan ve yaratılışla gelen bu duyguyu aşmak mümkün değildir. Mümkün olsaydı, bunu başta *Hz. Âdem* (as) aşardı. Ve işte Efendimiz de bu fıtratı ve fıtrî olanı konuşuyor, anlatıyor ve *"Bana kadın sevdirildi"* buyuruyordu. O, fıtratla, tabiatla iç içe olduğunu bilen bir peygamberdi. O'nun getirdiği dinde ruhbanlık yoktu. Kendilerini ibadete vermek ve vakitlerinin bütününü, Allah (cc)'a kullukta geçirebilmek gayesiyle hadımlaşmak isteyen ashabına O şöyle diyordu: *"Allah (cc)'ı en çok bileniniz ve O'ndan en çok korkanınız benim. Ama ben ibadet ediyorum, hanımlarımla da bulunuyorum. İstirahat ediyorum, gece ibadetini de yapıyorum. Oruç tutuyorum, yemek de yiyorum. Bu, benim yolumdur. Benim yolumdan yüz çeviren ise benden değildir..."*[47] O, tam bir denge insanıydı ve objektif prensiplerle gelmişti. O'nun getirdiği din, bir hanifiyye-i semha idi ve herkesin rahatlıkla yaşayıp, tatbik edebileceği bir sistemin de adıydı. O, sadece belli bir gruba hitap etmek için gelmemişti.. herkes içindi ve mesajı da herkesi kucaklıyordu.

Güzel kokuya gelince, seçkin ruhlar, güzel kokudan hoşlanırlar. Allah Resûlü, rûhâniyâtıyla öyle incelmiş ve cismaniyeti o derece rikkat kesbetmişti ki, âdetâ rûhuyla atbaşı gidiyor ve meleklerle bütünleşiyordu.

Rûhiyât başkadır, rûhâniyat başkadır. Hem rûhiyât, hem de ruhâniyât sahibi olanlar, aynı zamanda "nefs-i sâfiyât"ın da sahibidirler. Sâfiyeye ancak nebîler ulaşabilir. Bu makamın zirvesinde de, yine Efendimiz vardır. Düşünün ki, O'nun bedeni, mi'racta dahi rûhuyla olan yarışını bırakmamış, rûh nerelere çıkmışsa, Efendimiz'in bedeni de rûhuyla beraber orada olmuştur.

46– Nesâî, İşreti'n-Nisâ, 1; Müsned, 3/129,199,285.

47– Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Sıyâm, 73.

Ben, burada mi'racın keyfiyeti üzerinde yapılagelen münakaşaları tekrar edecek değilim. Cumhur-ı ulemanın bu husustaki görüşü, Efendimiz'in mi'raca rûh ve bedeniyle beraber çıktığı şeklindedir.[48] O'nun bedeni o kadar rûhâniyat ve nûrâniyet kesbetmiştir ki ruhunun adımını attığı her yerde, bedeninin temaşa ve nazarı da vardı. Başkaları ruhlarıyla veya rüyalarında mi'rac yapabilirler. Ancak, ruh ve cesedle mi'rac yapmak, sadece Efendimiz'e nasib olmuştur. O işin eri ve o yolun şehsuvârı, O'dur.

Güzel koku, meleklerin ve rûhânilerin gıdasıdır. Allah Resûlü de, onlarla hem ruh hem de cesed itibariyle iç içe girdiğinden ve onlarla çok ciddi bütünleştiğinden dolayı, güzel kokudan son derece hoşlanmaktaydı ki, güzel koku O'nun içine âdetâ inşirah vermekteydi.

İşte Allah Resûlü, *"bana kadın ve güzel koku sevdirildi"*, derken ruh ve cesedinin ihtiyacını, bir çırpıda, bu *"cihet-i câmia"* ile ilan ediyor, kendisine âit hususiyetleri anlatmış oluyordu...

Ancak, bu ilk iki mes'ele, tabiî, fıtrî ve beşer olmanın gereğidir ki, bunlarda, başkaları da Allah Resûlü'ne iştirak edebilirler. Yani, kadını ve güzel kokuyu sevmek, sadece Efendimiz'e mahsus değildir. Çünkü bunlar, Cenâb-ı Hakk'ın insan fıtratına yerleştirdiği duygularla sevilirler. Ve bu husus az-çok herkeste vardır. Üçüncü husûsa gelince, işte orada biraz durmak icap eder; zîra Allah Resûlü: *"Namaza gelince, o benim göz aydınlığım, o benim yavuklum ve o benim şehvetimdir"* der.

Bizden birine, en çok sevdiğimiz insanlardan birinin geldiği müjdelense, nasıl sevinir ve kendimizden geçeriz; Allah Resûlü de, namaza duracağı zaman bizim bu duyduğumuz sevinçten yüzlerce kat fazlasıyla sevinç ve coşkunluk duymaktaydı. Hani, uzun bir müddet Fâtıma (r.anhâ)'dan ayrı kalsaydı, sonra da O'na Fâtıma (r.anha) geliyor denseydi, O, ne kadar sevinir, nasıl mesrûr olurdu; işte namaz vaktinin geldiğini haber veren sesi duyduğunda da O, daha çok sevinir, daha çok mesrûr olurdu. Çünkü namaz O'nun sevgilisi, namaz O'nun mâşûkası ve namaz O'nun gözdesiydi.

Bu hadîsi takviye eden *Taberânî*'nin rivayet ettiği başka bir hadislerinde de Efendimiz şöyle buyurmaktadır: انّ الله جعل لكلّ نبيٍ شهوة وانّ شهوتي في قيام الــلّيل *"Allah her nebîye bir arzu, istek ve şehvet vermiştir. Bana gelince benim şehvetim, gece namaz kılmaktadır."* [49]

Bunun mânası şudur: *"Siz, cismaniyetinize, bedeninize ait değişik zevkleri adım adım takip edersiniz; size, o zevkler adına gelen sinyaller,*

48– İbn Kesîr, el-Bidâye, 3/140 vd.

49– Mecmau'z-Zevâid, 2/271.

sizi tutar kendine cezbeder; siz de, o zevklerin ardına düşersiniz. Bana gelince, ben, vicdan denen vâizin "kalk namaz vaktidir" sesini duyunca, beni bu sinyal, öyle ardına düşürür ve öyle kendimden geçirir ki, namazsız edemem. Gece namazı kılmadığım, gece kalkamadığım anlar, benim için en hüzün verici anlar ve dakikalardır. Ve benim için en zevkli ve saadet bahşolan anlar da, namazda olduğum anlardır."

Allah Resûlü'nün, kulluğu ve Cenâb-ı Hakk'la olan irtibatı ve aynı zamanda tevhid-i ulûhiyeti îlan ve îtirafı, öyle derindi ki, şimdiye kadar bu derinliğe çok kimse akıl erdirememiştir ki, işte yukarıda naklettiğimiz hadîs de bunun en açık örneğidir.

Hz. Âişe Validemiz (r.anhâ) anlatıyor:

"Bir gece uyandığımda, Allah Resûlü'nü yanımda göremedim. Aklıma, diğer hanımlarından birinin yanına gitmiş olabileceği ihtimali geldi. El yordamıyla etrafı yokladım. Elim ayağına dokundu. O zaman Allah Resûlü'nün namaz kılmakta olduğunu anladım.. başı secdedeydi. Kulak verdim, hıçkıra hıçkıra ağlıyor ve şöyle yakarıyordu:

اَللّٰهُمَّ اِنِّي اَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَاَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لَا اُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ

اَنْتَ كَمَا اَثْنَيْتَ عَلٰى نَفْسِكَ (عَزَّ جَارُكَ وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ وَلَا يُهْزَمُ جُنْدُكَ وَلَا يُخْلَفُ وَعْدُكَ وَلَا اِلٰهَ غَيْرُكَ

"Allahım! Senin gazabından Senin rızana sığınırım. İkâbından affına sığınırım. Allahım! Başka değil, Senden yine Sana sığınırım. (Celâlinden cemâline, gazabından rahmetine, azamet ve heybetinden, şefkat ve re'fetine sığınırım.) Zâtını senâ ettiğin ölçüde, Sen'i senâ etmekten âciz olduğumu itirâf ederim." (50) Senin komşuluğun, yakınlığın, azizliktir. (Sana mücâvir olan, aziz olmuştur.) Senin senâ ve övülmen, yücedir. Senin ordun mağlup edilemez. Sen va'dettiğin şeyde, va'dinden dönmezsin. Senden başka ilah, senden başka ma'bûd da yoktur.(51)

Evet, O'nun namaza yaklaşması, âdetâ bir şehvet yaklaşmasıydı. İsterseniz şimdi de *Ebû Zerr* (ra)'i dinleyin. Diyor ki: "Bir gece sabaha kadar namaz kıldı. (Duâ âyetleri *geldiğinde, o duâları ısrarla tekrar eden Allah Resûlü, namazını saygı, huşû ve taatın mozayiği haline getirirdi. Nafile namazlarında, secdede, rükûda, kıyamda okuduğu çeşitli ve çok uzun duâlar vardır. O gün sabaha kadar:*

اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ فَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

âyetini okudu ve ağladı." (52)

50– Müslim, Salât, 222; Ebû Dâvud, Salât, 148; Vitr, 5.

51– Tirmizî, Daâvât, 91.

52– Müsned, 5/149.

O, namaza bir türlü doyma bilmiyor, adetâ hiç doyum noktasına varmıyordu.

Şimdi de *İbni Mes'ûd* (ra)'u dinleyelim: (İbni Mes'ûd, Kûfe'nin yüzünün akı, şanlı sahâbe.. Hanefî Mezhebi, O'na çok şey borçludur. Alkameleri, *İbrahim Nehâîleri, Hammâd b. Ebi Süleymanları* -ki Ebû Hanîfe'nin hocasıdır- hep onun altın ikliminde yetişmişlerdir. Sahabe, onu ehl-i beytten zannederdi. Evet, O, Allah Resûlü'nün hânesine öyle teklifsiz girer çıkardı.(53) Efendimiz, ona Kur'ân okutur, dinler ve ardından da, *"Kur'ân'ı indiği gibi dinlemek isteyen İbni Ümmi Abd'den (İbni Me'sûd) dinlesin"* (54) buyururlardı. Hz. Ömer (ra), onu Kûfe'ye gönderirken, hicran ve üzüntüsünü şöyle dile getirmişti: Kûfeliler! Eğer sizi nefsime tercih etmeseydim, *Abdullah b. Mes'ûd* (ra)'u kat'iyen yanımdan ayırmazdım.(55) Kısa boylu, sıska bacaklıydı.(56) Ama o, bir ilim dağarcığı, daha doğrusu bir ilim okyanusuydu.

İbni Mes'ûd (ra) diyor ki: Bir gün Allah Resûlü'yle beraber gece namazı kılmaya azmettim. Geceyi O'nunla geçirecek ve O'nun yaptığı ibadeti ben de yapacaktım. Namaza durdu, ben de durdum. Fakat bir türlü rükûa gitmiyordu. *Bakara sûresini* bitirdi, "şimdi rükûa gider", dedim; fakat O, devam etti; sonra *Âl-i İmrân*'ı, sonra da Nisâ sûresini okudu ve ardından rükûa vardı. Namaz esnasında o kadar yoruldum ki, bir ara aklıma kötü düşünceler geldi. (Bu kötü düşünce ne olabilirdi. İlk anda acaba Hz. Süleyman (as) gibi Allah Resûlü'nü kıyamda iken vefat etti mi zannetti, diye akla gelebilir.) Onun için dinleyenler arasından biri sordu: Ne düşünmüştün? *İbn-i Mes'ûd* (ra): *"Namazı bozup, O'nu namazıyla baş başa bırakmayı düşünmüştüm."* (57)

Abdullah b. Amr da şu hâdiseyi naklediyor: Bir gece Allah Resûlü'nün arkasında namaza durdum. Durmadan şu âyeti okuyor ve hıçkıra hıçkıra ağlıyordu:

رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيراً مِنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"Allahım, muhakkak onlar insanların çoğunu saptırmıştır. Kim bana tâbi olursa bendendir. Kim de isyan ederse, Gafûr sensin, Rahîm sensin" (İbrahim, 14/36).

53– Buhârî, Fezâilu'l-Ashâb, 27; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe, 110-111.

54– Buhârî, a. yer, Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 116-117; Müsned, 1/26.

55– İbn Sa'd, Tabakât, 3/157

56– Müsned, 1/320-21.

57– Buhârî, Teheccüd, 9; Müslim, Müsâfirîn, 204; Müsned, 1/385-396.

Ve, yine böyle hüzünlü olduğu bir gündü. Ağlıyor, ağlıyor, durmadan ağlıyordu. Cibrîl geldi, Allah (cc)'tan selam getirdi. Ve Cenâb-ı Hakk, *"Muhammedim niçin ağlıyor acaba?"* diye soruyor, dedi.

O, *Allâmü'l-Guyûb*'tur. İlmi, bütün eşyayı kuşatmıştır. Zaten hiç kimse O'nun ilim, kudret ve irâdesinin dışında olamaz.. ama soruyor... Bu sormadan maksat ister işhad, ister O'nun nümûneliğini ilan olsun farketmez.

Allah Resûlü, ağlamaktan cevap veremiyordu. Sadece dudaklarından şu kelime dökülebildi: *"Ümmetî, ümmetî!"* Derd, ızdırab belliydi: O' nun ümmeti... *Cibrîl* durumu âdetâ rapor edip götürdü. Ve, Cenâb-ı Hakk, onu ikinci bir selamla daha gönderdi ve onu şu sözlerle teselli buyurdu: اذهب الى محمد فقل له: انا سنرضيك في امتك ولا نسوءك *"Git Habîbime (selam söyle) ve de ki: Muhakkak ümmetin hakkında seni razı edecek ve seni asla tasa ve keder içinde bırakmayacağız."* (58)

O, ömrünü kullukla geçirmişti. Namaz, O'nun en sevdiği gözdesiydi. Gece gündüz namaz kıldı ve hep öyle yaşadı. Nasıl yaşanırsa öyle ölüneceğini zaten O söylememiş miydi?(59) Ve her fâni gibi O da ölecekti. Ama o, namaz, demiş yaşamıştı ve namaz deyip hayata veda edecekti...

Son günleriydi. Gözlerini açacak dermanı dahi kalmamıştı. Başından aşağıya bir kova soğuk su dökülünce gözlerini açıyor, şayet bir tek kelime söyleyecek kadar dermanı varsa, *"Cemaat namazı kıldı mı?"* diye soruyordu. Ancak bu kadarcık dahi, enerji sarfı, efor, O'nun dermanını tüketiyor ve yine bayılıyordu. Dökülen soğuk suyla kendine gelince sorduğu soru yine aynı soruydu *"Cemaat namazı kıldı mı?"*

Hayır, cemaati saatlerden beri O'nu bekliyordu. Gözler hep kapısındaydı. Ne zaman perde aralanacak ve mescide yine güneş doğacaktı.. işte bunu gözlüyorlardı. Çoğu, O Güneşin batmak üzere olduğunun farkındaydılar; ancak buna bir türlü inanmak istemiyorlardı. Bu arada, Allah Resûlü, artık namaz kıldıracak takatının olmadığını anlayınca *"Ebu Bekr'e söyleyin namazı kıldırsın"* buyurdu. Biraz kendinde iyileşme hissedince de mescide doğru yürüdü. Bir kolundan amcası Abbas (ra), diğerinden de amcasının oğlu ve aynı zamanda damadı, Hz. Ali (ra) tutmuş, ayakları sürünerek mescide götürülmüştü. Her halinden ve her hallerinde namazın ihtişamı, namazın değeri, namazın büyüleyiciliği dökülüyordu... Kendisinden sonra imam olacak zâtın arkasına durdu ve namazını oturarak kıldı.

58- Müslim, İman, 346.

59- Müslim, Cennet, 83..

O, bu şekilde mescide sadece iki defa gelebildi. Birinde namazı Allah Resûlü kıldırdı, *Hz. Ebu Bekir* (ra) de arkadakilere onun sesini duyurdu.[60] Diğerinde ise, namazını *Hz. Ebû Bekir* (ra)'in arkasında kıldı.[61] Cemaatine kendisinden sonra gelecek imamı âdetâ işâr buyurdu.

Bir kere daha, evet O, namazla ve cemaatla bu derece bütünleşmişti. Son anına kadar da cemaati terketmemişti.. hatta, ayaklarını sürüye sürüye mescide gelmiş ve namazını cemaatle kılmıştı...

Ahmed b. Hanbel'e göre, cemaat *"farz-ı ayn"*dır.[62] Zîra Allah (cc), **"Rükû edenlerle beraber rükû edin"** (Bakara, 2/43) buyurmaktadır. İmamlardan bazıları, cemaatı namazın erkanından sayarlar. Cemaatsiz namaz, onlara göre namaz değildir.[63] İmam Şâfiî'ye göre cemaat farz-ı kifâyedir.[64] Hanefî mezhebinde ise, sünnet-i müekkededir.[65] Bu imamlardan bazıları ise cemaatı vacip kabul etmektedir...[66]

Biz, burada mes'elenin fıkhî tahlilini yapacak değiliz. Sadece küçük bir hatırlatma olsun diye, bu kadarcık temas ettik. Esas konumuz, Allah Resûlü'nün ubûdiyeti, kulluğunda gösterdiği titizlik ve namazındaki derinliğidir.

Sıradan bir insan dahi, şuuruna ererek namaz kılsa, bu namaz, onu fuhşiyattan ve münkerattan alıkoyar. Bir namaz ki, onu kılan, Allah Resûlü'dür; O'nu nasıl günaha bırakır!.. Hayır hiç bırakmamıştır.. bırakmaz!

O'nun kıldığı namazı, Hz. Âişe Validemiz (r.anhâ) anlatırken: *"Öyle kıyamda dururdu ki, sorma gitsin. Öyle rûkûa varırdı ki, sorma gitsin ve öyle secde ederdi ki, sorma gitsin!"*[67] der ve Allah Resûlü'nün kıldığı namazın güzelliğini bu ifadelerle anlatmaya çalışır.

Cenâb-ı Hakk'ın varlığına başka hiçbir delil olmasa, Allah Resûlü'nün kıldığı namaz, delil olarak yeter. Çünkü O'nun, bütün namazında, namazının rükünlerinde âdetâ, Cenâb-ı Hakk tecelli ederdi.[68]

60– Buhârî, Ezan, 51; Müslim, Salât, 90-97.

61– İbn Kesir, el-Bidâye, 5/254-55.

62– el-Cezîrî, Mezâhib, 1/405.

63– Aynî, Umde, 5/161-62.

64– el-Cezîrî, a.g.e., 1/407.

65– Merğınânî, el-Hidâye, 1/55.

66– İbn Hümâm, Fethu'l-Kadîr, 1/300.

67– Buhârî, Teheccüd, 16; Müslim, Müsâfirîn, 125.

68– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 2/244 - 250.

2328 ١١ – وعن ربيعة بن كعب الأسلمى قال: [كُنْتُ أبِيتُ مَعَ النّبيِّ ﷺ فآتيه بِوَضُوئِه وَبِحَاجَتِه، فَقَالَ لِي: سَلْنِي. قُلْتُ: فَإنّي أسْألُكَ مُرافَقَتَكَ في الجَنَّة، فَقَالَ: أوْ غَيرَ ذلِكَ؟ قُلْتُ: هُوَ ذَاكَ. قالَ: فَأعِنِّي عَلى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

11. (2328)- *Rebî'a İbnu Ka'b el-Eslemî* anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraber gecelemiştim, kendisine abdest suyunu ve başkaca ihtiyaçlarını getirdim. Bana:

"Dile benden (ne dilersen)!" buyurdu. Ben:

"Senden cennette seninle beraberlik diliyorum!" dedim. Bana:

"Veya bundan başka birşey?" dedi. Ben:

"Hayır, sadece bunu istiyorum!" dedim.

"Öyleyse kendin için çok secde ederek bana yardımcı ol!" buyurdu." [Müslim, Salât 226, (489); Ebû Dâvud, Salât 312, (1320).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, cennette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le beraberliğin zor olduğunu ifade etmektedir. Zîra Hz. Peygamber, dilek sahibinden, bir başka dilekte bulunmasını istemiştir. Bir başka dileğinin gerçekleşmesi, Resûlullah nazarında bundan daha kolay olacaktı ki, dileğini değiştirmesini taleb etmiştir.

2-Bazı şârihler, Rebî'a (radıyallâhu anh)'nın bu taleple âhirette eşitlik istemiş olabileceğini söylemiş iseler de, bu pek uzak bir ihtimaldir. Her mü'minin en tabii isteği Resûlullah'la âhirette beraberliktir. Bunda eşitlik düşüncesi bulunmaz. Hz. Peygamber'in resûllük vasfıyla arkadaşlığına mazhar olmayı dilemek, eşitlik talebi değildir. Bu çeşit temenni zaman zaman olmuş, bazan Efendimiz: الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أحَبَّ *"Kişi sevdiği ile beraberdir"* diyerek beraberlik arzu eden aşık mü'minlerin gönüllerini serinletmiş, hoşnud kılmıştır.

3- Secdeden maksad namazdır. Çok secde, çok namazdır. Cennette *Resûlullah*'la beraberlik gibi elde edilmesi zor, uhrevî yüce mertebeler, ancak namaz gibi değerli ibadetleri çokça yapmakla kazanılabilir. Şu halde bu hadis, aynı zamanda namazın ehemmiyetine, şanının, Allah indindeki değerinin yüksekliğine bir delil teşkil etmektedir. Nitekim Alak Sûresinin son âyetinde secdenin Allah'a yaklaştıracağı kesin bir üslubla ifade edilmiştir.

4- Hadis şunu da ders veriyor ki, yüce dilekler için dua yeterli değildir, onun gerçekleşmesi için gerekli olan amele yer vermek şarttır.

5- Bir hizmet mukabilinde hizmeti yapana, "Dile benden ne dilersen!" denmesi, büyüklerin şanındandır.

6- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Cenâb-ı Hakk'ın hazinelerinde mevcut olan herhangi bir şeyi vermek veya vaaddetmek hususunda yetkilidir.

2329 ١٢ – وعن معدان بن أبي طلحة اليعمرى رَضِيَ اللهُ عنه قال: [لَقِيتُ ثَوْبَانَ مَوْلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ، ورَضِيَ اللهُ عنه، فَقُلْتُ: أَخْبِرْنِي بِعَمَلٍ أَعْمَلُه يُدْخِلُنِي اللهُ به الجَنَّةَ، أَوْ قَالَ قُلْتُ: بِأَحَبِّ الأَعْمَالِ إلى اللهِ تَعالى، فَسَكَتَ، ثُمَّ سَأَلْتُه فَسَكَتَ، ثُمَّ سَأَلْتُه الثَّالِثَةَ، فقَالَ: سَأَلْتُ عَنْ ذلك رَسُولَ اللهِ ﷺ فقال: عَلَيْكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ، فإنَّكَ لاَ تَسْجُدُ للهِ تَعالى سَجْدَةً إلاَّ رَفَعَكَ اللهُ بها دَرَجَةً، وحَطَّ عَنْكَ بها خَطِيئَةً. قَالَ مَعْدَانُ: ثُمَّ أَتَيْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ فَسَأَلْتُهُ، فَقَالَ: مِثْلَ ما قَالَ لِي ثَوْبَانُ]. أخرجه مسلم والترمذي والنسائي.

12. (2329)- *Ma'dan İbnu Ebî Talha el-Ya'merî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın azadlısı Sevbân (radıyallâhu anh)'a rastladım. Kendisine:

"Bana bir amel söyle de onu yapayım. Allah da onun sayesinde beni cennetine koysun" dedim. -Veya şöyle demişti: "Dedim ki: "..Allah nezdinde en hayırlı ameli bana bildir."- Sevbân sükut etti. Sonra ben tekrar aynı şeyi sordum. O yine sükut etti. Ben üçüncü sefer sordum. Sonunda dedi ki:

"Aynı şeyleri ben de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sormuştum. Bana şu cevabı vermişti:

"Çokça secde yapman gerekir. Zîra sen secde ettikçe, her secden sebebiyle Allah dereceni artırır, onun sebebiyle günahını döker." Ma'dan der ki: "Sonra Ebu'd-Derdâ'ya geldim. Aynı şeyi ona da sordum. O da Sevbân'ın bana söylediğinin aynısını söyledi." [Müslim, Salât 225, 226, (488, 489); Nesâî, Tatbik 81; Tirmizî, Salât 169, (388); İbnu Mâce, İkâmet 201, (1422-1424).]

AÇIKLAMA:

1-Hadis, Selef'in en büyük meselesinin Allah'ın rızasını kazanmak

olduğunu göstermektedir. Resûlullah'ın âzadlısı Sevbân'la karşılaşan Ma'dan İbnu Ebî Talha, muhatabı, Resûlullah'ın bir yakını olması haysiyyetiyle ilk iş, ondan Allah'ın rızasını kazandıracak en muteber ameli soruyor.

2- *Sevbân*, soruya hemen cevap vermiyor. Umumiyetle, Efendimiz de, muhatabın merakını uyandırmak, alakasını artırmak için, aynı şekilde sorulan soruya hemen cevap vermez, tekrar ettirirdi. Şu halde bu rivayet, Resûlullah'ın tebliğde takip ettiği bu prensibin, ashab tarafından da zaman zaman tatbik edildiğine güzel bir örnek olmaktadır.

Mamafih, derhal konuşmayıp sorunun bir-iki sefer tekrarından sonra cevaplamada, yapılacak açıklamayı düşünme, zihinde derleyip toparlama, mesele ile alakalı bilgisine zihnen başvurma gibi bir başka gaye daha aramak da muvafıktır.

İlave açıklama için önceki hadise bakılabilir.

İKİNCİ BÂB

NAMAZIN EDA VE KAZASININ VÜCÛBU HAKKINDA

2330 ١ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سَأَلَ رَجُلٌ نبيَّ الله ﷺ: فقَالَ يارسُولَ الله كَم افْتَرضَ اللهُ عَلى عِبَادِه مِنَ الصَّلَوات؟ قال: افْتَرضَ اللهُ عَلى عِبَادِه صَلَواتٍ خَمْساً. قالَ يَا رسولَ الله: هلْ قَبْلَهُنَّ أو بعدهُنَّ شيءٌ؟ قالَ: افْتَرضَ اللهُ عَلى عِبَادِه صَلَواتٍ خَمْساً، فَحَلَفَ الرَّجُلُ لاَ يَزِيدُ عَلَيْهَا شَيْئاً، ولاَ يَنقُصُ منهَا شَيْئاً، فقَالَ رَسُولُ الله ﷺ، إنْ صَدَقَ لَيَدْخُلَنَّ الجَنَّةَ]. أخرجه مسلم والترمذي والنسائي، وهذا لفظ النسائي.

وقد أخرجه مسلم والترمذي في جملة حديث طويل مذكور في كتاب الإيمان.

1. (2330)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Allah, kullarına kaç vakit namazı farz kıldı?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah, kullarına beş vakit namazı farz kıldı" diye cevap verdi. Adam tekrar sordu:

"Bunlardan önce veya sonra başka bir şey var mı?"

"Allah kullarına beş vakti farz kıldı." Bu cevap üzerine adam, bunlar üzerine hiçbir ilavede bulunmayacağına, onlardan herhangi bir eksiltme de yapmayacağına dair yemin etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bu adam sözünde durursa mutlaka cennete girecektir!" buyurdu." [Müslim, İman, 10, (12); Tirmizî, Zekât 2, (619); Nesâî, Salât 4, (1, 228, 229) Bu metin Nesâî'dekidir.]

Bu rivayeti, *Müslim* ve *Tirmizî*, Kitâbu'l-Îman'da mezkur, uzun bir hadis zımnında tahric ederler. [69]

69– Hadisi Buharî de tahric etmiştir (Kitâbu'l-İlm 6).

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette sual soran kimsenin *Dımâm İbnu Salebe* olduğu başka rivayetlerde belirtilmiştir. Dımâm, Benû Sa'd İbnu Bekr'in Hz. Peygamber'e gönderdiği elçi idi. Resûlullah'ın huzuruna çıkınca bölgesine gelen müslüman memurların söylediği ve gönderilen "nebevi mektupların" ihtiva ettiği tevhid, yaratılış, namaz, oruç, zekât gibi esaslardaki tebliğatıyla ilgili sorular sorup, İslâm adına duyduklarını tahkik eder. *Dımâm* hakkında gelen müslüman oluşuyla ilgili bilgiler ihtilaflı ise de, umumiyetle, Resûlullah'ın huzuruna çıktığında henüz müslüman olmadığı, her seferinde yemin vererek sorduğu sorulara aldığı cevaptan mutmain olarak müslüman olduğu kabul edilir. *Buhârî*'nin rivayeti bu kanaati te'yid etmektedir. Başka rivayetler, kendisi müslüman olduktan sonra kavmine İslam'ı götürerek tebliğde bulunduğunu ve onların da toptan müslüman olmalarına sebep olduğunu te'yid eder. Vak'ayı anlatan bir rivayette, Dımâm'ın, kavmine geri dönünce onlara söylediği söz şöyledir: *"Allah bir peygamber göndermiş ve O'na bir kitap indirmiştir. Ben O'nun yanından geldim ve size O'nun emrettiklerini ve yasakladıklarını getirdim. Rivayet şöyle devam eder:"* Vallâhi, o gün orada hazır bulunanlardan -kadın ve erkek- herkes ertesi güne kadar müslüman oldu."

2- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh), Dımâm'ın soru sormadaki maharetini fevkalade takdir ederek: "Vallâhi ben *Dımâm* kadar güzel ve veciz soran birini görmedim" demiştir. *Ebû Dâvud*'un *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anh)' tan kaydettiğini hadisin sonunda: "Hz. Peygamber'e elçi olarak gelenler arasında, Dımâm kadar güzel konuşan birini işitmedik" ifadesine yer verilmiştir.

3-HADİSTE GÖRÜLEN BAZI FEVÂİD:

★ Hadiste, bazı âlimler haber-i vahidle amel etmeye delil bulmuşlardır. Dımâm'ın işittiklerini tahkik etmesi bu esası zedelemez. Çünkü, o bizzat görüşüp, şahsen konuşmak için gelmiştir. Üstelik o tek başına dönüp tebliğde bulunmuş ve kavmi onun sözüne güvenerek İslâm'ı kabul etmiştir.

★ Tesebbüt ve tahkik memduhtur, zîra Resûlullah, Dımâm'ı, araştırması sebebiyle kınamamıştır.

Sırf farzları yapıp nevâfile yer vermeyen, kurtuluşa erecektir.

2331 ٢– وعن أنس رَضيَ اللهُ عنهُ قال: [فُرِضَتْ عَلى النَّبىِّ ﷺ لَيلةَ أُسْرى به الصَّلاةُ خمسِين، ثُمَّ نقصت حتى جُعِلَتْ خمساً، ثُمَّ نُودِيَ يا محمَّدُ: إنَّهُ لاَ يُبدَّلُ القَوْلُ

لَدَىَّ، وَإِنَّ لَكَ بِهَذِهِ الخَمْسِ خَمْسِينَ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود، وهذا لفظ الترمذي.

2. (2331)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Mi'râc'a çıktığı gece elli vakit namaz farz kılındı. Sonra bu azaltılarak beşe indirildi. Sonra da şöyle hitap edildi:

"Ey Muhammed! Artık, nezdimde (hüküm kesinleşmiştir), bu söz değiştirilmez. Bu beş vakit, (Rabbinin bir lüftu olarak on misliyle kabul edilerek) senin için elli vakit sayılacaktır." [Buhârî, Bed'ül-Halk 6, Enbiya 22, 43, Menâkıbu'l-Ensâr 42; Müslim, İman 259, (162); Tirmizî, Salât 159, (213); Nesâî, Salât 1, (1, 217-223).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, beş vakit namazın Mi'râc sırasında farz kılındığını ve ilk defa elli vakit olarak teşrî edildiğini belirtiyor. Mi'râc'la ilgili uzun bir hadiste (5570 numaralı hadis) açıklandığı üzere Resûlullah Cenâb-ı Hakk'tan elli vakit namaz farzını telakki ettikten sonra dönüş sırasında Hz. Mûsa (aleyhisselâm)'ya uğrar. Hz. Mûsa: "Allah ümmetine neyi farz kıldı?" diye sorunca, Resûlullah *"Elli vakit namaz!"* der. Bunun üzerine Hz. Mûsa: *"Ümmetin buna takat getiremez, git Rabbinden azaltmasını taleb et!"* tavsiyesinde bulunur. Resûlullah mükerrer gidişlerle namaz miktarını elliden beş vakte indirtir. Şu halde yukarıdaki hadis, Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Cenâb-ı Hakk'ın son müracaatında verdiği cevabı aksettirmektedir: "Namaz artık beş vakitten daha da azaltılamaz, bu kesinleşmiş bir hükümdür."

Hadiste, namaz beş vakit olmakla birlikte elli vakit olduğu ifade edilir. Bu, "yapılan her hayrın Allah indinde en az on misliyle kabul edileceği"ni tebşir eden âyet-i kerîmeye uygun bir ihbardır:

مَن جاءَ بِالحسنةِ فلهُ عشرُ امثالِها **"Kim bir hayır işlerse işte ona bunun on katı var"** (En'âm 160). Şu halde Resûlullah'a Mi'rac'ta farz edilen beş vakit namaz, mü'minin defter-i ameline on misliyle yani elli vakit olarak yazılmaktadır. Rabbimiz, namazın ehemmiyetini gereğince takdir etmemiz için elli vakit olarak farzetmiş, lütfunun, kereminin vüs'atini ifade için de beş vakte indirerek elli vakit olarak değerlendirmeye tabi tutmuştur.

2332 ٣- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [فَرَضَ اللهُ الصَّلاَةَ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّكُمْ ﷺ فِي الحَضَرِ أَرْبَعاً، وَفِي السَّفَرِ رَكْعَتَيْنِ، وَفِي الخَوْفِ رَكْعَةً]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

3. (2332)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Allah, na-

mazı peygamberinizin diliyle hazerde dört, seferde iki, korku halinde de dört rek'at olarak farz kılmıştır." [Müslim, Salât 5, (687); Ebû Dâvud, Salât 287, (1247); Nesâî, Taksir 1, (3, 118, 119).]

2333 ٤ – وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [فَرَضَ اللهُ الصَّلاَةَ حِينَ فَرَضَهَا رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ أَتَمَّهَا فِي الْحَضَرِ، وَأُقِرَّتْ صَلاَةُ الْمُسَافِرِ عَلى الْفَرِيضَةِ الأُولَى]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

4. (2333)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Allah namazı (ilk defa farz ettiği zaman iki rek'at olarak farz etmişti. Sonra onu hazer için (dörde) tamamladı. Yolcu namazı ilk farz edildiği şekilde sabit tutuldu." [Buhârî, Salât 1, Taksîru's-Salât 5, Menâkıbu'l-Ensâr 47; Müslim, Salâtu'-Müsâfirîn 2, (685); Muvatta, Kasru's-Salât 8, (1, 146; Ebû Dâvud, Salât 270, (1198); Nesâî, Salât 3, (1, 225).]

AÇIKLAMA:

1- Namaz farz edildiği zaman, bütün vakitler ikişer rek'at olarak farz edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde akşam namazı istisna edilir ve onun üç rek'at olarak farz edildiği belirtilir.

Buhârî'nin kaydettiği bir başka rivayette, namazların hicretten sonra dört rek'ate çıkarıldığı belirtilir. Bu hususu *İbnu Huzeyme, Beyhakî* ve *İbnu Hibbân* tarafından tahriç edilmiş olan bir rivayette *Hz. Âişe* şöyle açar: "Hazer ve sefer namazı (Mi'râc'ta) ikişer rek'at olarak farz kılınmıştı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medîne'ye gelip, itminan bulunca hazer namazlarına ikişer rek'at daha ilave edildi. Sadece sabah namazı, kıraatinin uzunluğu sebebiyle iki rek'at olarak bırakıldı. Akşam namazı da eski hâli üzere üç rek'at olarak bırakıldı, çünkü bu gündüzün vitridir."

Namazlar bu şekilde dört rek'ata çıkarıldıktan sonra: فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ **"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, eğer kâfirlerin size fenalık yapacağından endişe ederseniz, namazdan kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur..."** (Nisâ 101) âyeti nâzil olmuştur. *İbnu'l-Esîr*'in, Şerhu'l-Müsned'de kaydettiğine göre, namazın kısaltılması hadisesi hicretin dördüncü yılında teşri edilmiştir. Mamafih ilgili âyetin, hicretin ikinci yılında nâzil olduğu da söylenmiştir.

2- Hanefîler, sadedinde olduğumuz *Hz. Âişe* hadisini esas alarak, seferde namazın kasredilmesini ruhsat değil, azimet telakki etmiştir. Muhalifleri ve bu meyanda Şâfiîler yukarıda kaydettiğimiz âyeti esas alarak namazı seferde kasretmeyi (iki kılmayı) ruhsat telakki etmiştir.

3- Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, bir kısım âlimler, İsra yani

Mi'râc'tan önce farz namaz olmamakla birlikte gece namazının emredildiğini belirtirler. Bunun herhangi bir miktarı, hududu yoktur. el-Harbî, ilk defa sabah ve yatsı namazlarının ikişer rek'at farz kılındığını söylemiştir. *Şâfiî* gibi bazı âlimler, gece namazının bidayette farz kılındığını, ancak فاقرءوا ما تيسر منه âyetinin (Müzzemmil 20) nüzûlünden sonra bu farziyetin neshedildiğini söylerler. Bunlara göre, gecenin bir kısmında kalkmak farz olmuştur. Beş vakit namaz farz olunca bu da neshedilmiştir.

2334 ٥– وعن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [صَلاَةُ النَّحْرِ رَكْعَتَانِ، وَصَلاَةُ الْفِطْرِ رَكْعَتَانِ، وَصَلاَةُ السَّفَرِ رَكْعَتَانِ، وَصَلاَةُ الْجُمُعَةِ رَكْعَتَانِ، تَمَامٌ غَيْرُ قَصْرٍ عَلَى لِسَانِ النَّبِيِّ ﷺ]. أخرجه النسائى.

5. (2334)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Kurban bayramında kılınan namaz iki rek'attir, Fıtır (Ramazan) bayramında kılınan namaz iki rek'attir, sefer namazı iki rek'attir, cum'a namazı da iki rek'attir. Bunlar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın lisanı üzere, tamamdır, kısaltma yoktur." [Nesâî, Cum'a 37, (3, 111), Taksir 1, (3, 118), Îdeyn 11, (3, 183).]

2335 ٦– وعن عبدالله بن فضالة عن أبيه قال: [عَلَّمَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَكَانَ فِيمَ عَلَّمَنِي، وَحَافِظْ عَلَى الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ. قَالَ قُلْتُ: إنَّ هذِهِ سَاعَاتٍ لِي فِيهَا أَشْغَالٌ، فَمُرْنِي بِأَمْرٍ جَامِعٍ إذَا أَنَا فَعَلْتُهُ أَجْزَأَ عَنِّي؟ فَقَالَ: حَافِظْ عَلَى الْعَصْرَيْنِ، وَمَا كَانَتْ مِنْ لُغَتِنَا، قُلْتُ: وَمَا الْعَصْرَانِ؟ فَقَالَ: صَلاَةٌ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَصَلاَةٌ قَبْلَ غُرُوبِهَا]. أخرجه أبو داود.

6. (2335)- *Abdullah İbnu Fudâle*, babası (Fudâle'den) naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bana öğrettikleri arasında: *"Beş vakit namaza devam edin!"* emri de vardı. Ben: "Bu beş vakit, benim meşguliyetlerimin bulunduğu anlardır. Bana (bunların yerine geçecek) cami (kapsamlı) bir şey emret, öyle ki onu yaptım mı, benden beş vakit namaz borcunun yerine geçsin!" dedim. Bunun üzerine: *"Öyleyse Asreyn'e devam et!"* buyurdu. Bu kelime bizim dilimizde yoktu. Bu sebeple: "Asreyn nedir?" diye sordum. *"Güneş doğmazdan önceki namazla güneş batmazdan önceki namaz"* buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 9, (428).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, *"devam et"* diye tercüme ettiğimiz حافظ emri muhafaza

etmekten gelir, bu da "amel"e ilim, hey'et ve vakit olarak riayet etmek ve aslını ortaya çıkaran ve îfa edilmesini tamamlayan ve kemaline götüren bütün cüzleriyle ikame etmek mânasına gelir.

2- Sabah namazına da asr denmesi *tağlib* prensibiyledir. Araplar anne-babaya ebeveyn (iki baba), ay ve güneşe kamereyn (iki ay) derler. Bu bir ifade üslubudur, *tağlib* denir. Asr'ın sabah'a galebesi, meşguliyetlerin çokluğu sebebiyle ikindiye riayetin zorluğundan ileri gelmiştir.

3- Bu hadis, görüldüğü üzere müşkil bir mâna arzetmektedir. Çünkü sabah ve ikindi namazlarının, diğer vakitlerin yerine geçebileceği mânasını zihne getirmektedir. Halbuki, Kur'an ve sünnette gelen pek çok muhkem nassla sabit olmuştur ki, günde beş vakit namaz farzdır ve bunlardan hiçbiri diğerinin yerini tutmayacağı gibi, bu beşi eksiltmenin de imkanı yoktur.

Bu çeşit, sahih hadislere veya Kur'ân'a ters düşen (teâruz eden) rivayetler vasfen sahih bile olsa şazz denir ve hükmüyle amel edilmez. Zayıf olduğu takdirde münker denir, evleviyetle amelden terkedilir.

Beyhakî Sünen'inde hadisi sıhhat yönüyle değerlendirmeden güzel bir te'vilde bulunur: "Doğruyu Allah bilir ya Efendimiz şunu demek istemiş olmalıdır: "Beş vakit namazın her birini ilk vakitlerinde kıl, mücbir bir sebeple ilk vaktinde kılamaz da tehir edersen mazur sayılırsın, ama iki vaktin namazlarının ilk vaktinde kılınmasını sıkı sıkıya emretmektedir." İbnu Hibbân da Sahih'inde şöyle demiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Asreyn'in kılınması hususundaki ziyade te'kidi, vaktin evvelinde kılınmasını emir gayesine matuftur. Betahsis bu iki vaktin zikr, o zamandaki meşguliyetlerin çokluğu sebebiyle tehlikeye düşme ihtimalinin fazlalığından ileri gelir."

2336 ٧– وعن سبرة بن معبد قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مُرُوا الصَّبىَّ بِالصَّلاَةِ إذَا بَلَغَ سَبْعَ سِنِينَ، فَإذَا بَلَغَ عَشْرَ سِنِينَ فَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

ولفظه: «عَلِّمُوا الصَّبىَّ الصَّلاَةَ ابْنَ سَبْعٍ وَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا ابْنَ عَشْرٍ».

7. (2336)- *Sebretü' bnu Ma'bed* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Yedi yaşına geldi mi çocuğa namazı emredin, on yaşına geldi mi kılmadığı takdirde dövün." [Ebû Dâvud, Salât 26, (494); Tirmizî, Salât 299, (407).]

Tirmizî'nin rivayetinde "Çocuğa namazı yedi yaşında öğretin, kılmadığı takdirde on yaşında dövün" şeklindedir.

2337 ٨- وعن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ ﷺ: مُرُوا أَوْلاَدَكُمْ بِالصَّلاَةِ وَهُمْ أَبْنَاءُ سَبْعٍ، وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا وَهُمْ أَبْنَاءُ عَشْرٍ، وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ]. أخرجه أبو داود.

8. (2337)-*Amr İbnu'l-Âs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Çocuklarınıza, onlar yedi yaşında iken namazı emredin. On yaşında olunca namaz(daki ihmalleri) sebebiyle onları dövün, yataklarını da ayırın."* [Ebû Dâvud, Salât 25, (495, 496).]

2338 ٩- وله في أخرى: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ سُئِلَ عَنْ ذٰلِكَ فَقَالَ: إِذَا عَرَفَ يَمِينَهُ مِنْ شِمَالِهِ فَمُرُوهُ بِالصَّلاَةِ].

9. (2338)- Onun bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah'a bundan (namazın çocuğa ne zaman emredileceğinden) sorulmuştu:

"Çocuk sağını solundan ayırmasını bildi mi ona namazı emredin" buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 25, (497).]

AÇIKLAMA:

1- Çocuk terbiyesi ile ilgili olarak Resûlullah'ın verdiği mühim talimatlardan biri, çocuğa namazın emredilmesiyle ilgilidir. Yukarıda kaydedilen üç hadis bu mesele üzerine ciddi prensipler vaz'etmektedir. Doğar doğmaz kulaklarına ezan ve kamet okuyup isim koymakla fiilen başlatılan çocuk terbiyesinin, sünnette gelen beyanlara göre muhtelif safhaları var. Kısaca özetleyelim:

★ **Ta'lime (öğretmeye) başlama yaşı:** Konuşmaktır. Hz. peygamber'den gelen rivayetler, *Abdulmuttaliboğullarından* bir çocuk, konuşmaya başlar başlamaz, o çocuğa şu âyeti yedi sefer okutarak ezberletirdi: الحمدُ لله الّذى لم يتخذ ولداً ولم يكن له شريك في المُلك **"Hamd O Allah'a olsun ki, O ne bir çocuk edinmiştir, ne de mülkünde bir ortağa sahiptir"** (Nahl 78).

Görüldüğü üzere ilk öğretilen şey Kur'an'dan bazı âyetlerdir ve itikadla ilgilidir.

★ **Namaza başlama yaşı:** Temyiz yaşıdır. Yukarıda, ilk iki hadiste yedi rakamı geçmekte ise de üçüncü hadiste sağını solundan ayırma tabiri geçmektedir. bu meseleye temas eden başka hadislerde "20'ye kadar sayma" "namazı anlama", "süt dişlerini atma (dişeme)" gibi başka kıstaslar zikredilmiştir. Âlimler bütün rivayetleri değerlendirerek namazı em-

retme yaşının "temyiz yaşı" olduğunu, bunu rakamla tesbitin zor olduğunu, zîra her çocukta bunun değişebileceğini, bazılarının 4-5 yaşlarında bile "temyiz"e ulaşabilirken diğer bir kısmının 7-8 yaşlarında bile "temyiz"e ulaşamayacağını belirtirler.

Temyizi tarifte hadisciler umumiyetle muhatap olabilmeyi, yani "çocuğun söylenenleri eksiksiz anlayıp tam olarak cevap verebilir hale gelmesi"ni esas alırlar.

Âlimler derler ki: *"Namaz temyiz yaşında emredildiğine göre daha önceden çocuk namazla ilgili farz, vacib, sünnet her çeşit bilgileri öğrenmelidir."* Buna göre konuşmaya başladığı andan itibaren en azından namazda okuyacağı sûreler, duâlar, namazın rükünleri, vacibleri vs. ile ilgili bilgiler öğretilmiş olmalıdır.

★ **Namazı zorla kıldırma yaşı:** On yaşıdır. Hadiste: *"Yedi yaşında namazı emredin, on yaşında namaz için dövün"* buyrulmuştur. Bu emir yedi yaşlarında yavaş yavaş, fazla zorlanmadan tatlılıkla alıştırılmasını irşad eder, bu yaşta dayağı tavsiye etmez. Ama on yaşına gelince namaz henüz tam benimsetilememişse icabında dövülmesi tavsiye edilmektedir. Zîra o yaşlarda dinin en mühim emri olan namaza alıştırılamazsa ondan sonra büyük zorluklar çıkabilecek, alıştırılamayabilecek demektir.

Dal küçükken eğilir ve: Müslüman evladının evleviyetle eğilmesi, alıştırılması gereken şey namazdır.

Âile reisini pek çok âyetiyle [Tahrîm 6, Zümer 15-16, Şuarâ 45] terbiyeden sorumlu tutan Kur'ân-ı Kerîm, âile ferdlerine bilhassa namazın emredilmesi üzerinde durur: **"Ehline namazı emret. Kendin de ona sebat ile devam eyle. Biz senden bir rızık istemiyoruz. Seni biz rızıklandırırız"** (Tâ-hâ 132).

İslâm âlimleri, çocuğa dînini öğretmeden meslek öğretilmesini câiz bulmazlar. "Zîra derler, çocuğun bilahare kalbinden sökülüp atılması zor olan bozuk bir mezhep üzere yetişme ihtimali vardır."

On yaş yataklarını ayırma yaşıdır da. Münâvî, emir mutlak olması haysiyetiyle hepsi kız veya hepsi erkek de olsa o yaşta çocukların "uyudukları yatakların" ayrılması gerektiğini belirtir. Bu nebevî irşad on yaşına basan çocukların cinsî terbiyelerinin ciddî ve sistemli şekilde ele alınmasını tazammun eder. On yaşlarına mürâhık yaşı da denir. Çocukta yavaş yavaş bülûğ emareleri başlar. Bu yaşa terettüp eden başka ahkâm da vardır.

2- İslâm âlimleri on yaşında dayağa izin verilmiş olmasını, çocuğun bu yaşta dayağa tahammül edebileceği ve böylece dayağın terbiyevî olabileceği gerekçesiyle îzah ederler. *Aliyyü'l-Kârî,* altı yaştan önce dayağın haram olduğunu belirtir. Beyhakî hazretleri "farzı ilgilendirmeyen meseleler dışında dayağın helâl olmadığı" kanaatini ifade eder. Bu bâbta gelen âyet ve hadisleri esas alan âlimler meşru olan dayağın *"yaralayıcı olmayacak", "üç darbeyi geçmeyecek"* ve *"başa vurulmayacak"* şekilde olması gerektiğinde ittifak ederler.

2339 ١٠ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [عَرَضَنِي رَسولُ اللهِ ﷺ يومَ أُحُدٍ وأنَا ابنُ أربعَ عشْرَةَ فلَم يُجِزْنِي، وعرضَنِي يومَ الخَنْدَقِ، وأنَا ابنُ خمسَ عشْرَةَ فأجازَنِي. قالَ نافِعٌ: فقَدِمتُ على عمرَ بنِ عبدِ العزيزِ، وهو خليـــفةٌ فحدَّثتُه هـذا الحديثَ، فقالَ: إنَّ هذَا الحَدُّ ما بينَ الصَّغيـرِ والكَبيرِ، فكَتَبَ إلى عُمَّالِه أنْ يفرِضُوا لمَنْ بلَغَ خمسَ عشْرَةَ، وما كانَ دونَ ذلكَ فاجعلُوه في العِيالِ]. أخرجه الخمسة.

10. (2339)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni Uhud savaşı sırasında teftiş etti. O zaman ondört yaşında idim, savaşa katılmama izin vermedi. Hendek savaşı sırasında da beni gördü, o zaman ben onbeş yaşında idim, bu sefer bana (cihad) izni verdi."

Nâfi' der ki: "Ben Ömer İbnu Abdilaziz'e uğradım, o zaman halife idi. Kendisine bu vak'ayı anlattım. Bana:

"Bu (onbeş yaş) çocukla büyüğü ayıran hududdur" buyurdu. Valilerine yazarak, onbeş yaşına basanları mükellef addetmelerini, daha küçükleri âile efradından saymalarını emretti." [Buhârî, Şehâdât 18, Megazî 29, Müslim, İmâret 91, (1868); Tirmizî, Cihâd 31, (1711); Ebû Dâvud, Hudud 17, (4406, 4407); Nesâî, Talâk 20, (6, 155).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Peygamber* cihada kaydetme işinde bülûğa ermiş olmayı esas alıyordu. Bazı rivayetlerde sarahaten geldiği üzere, Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anh) Uhud'a katılmak ister, ancak teftişte yaşının ondört olduğu anlaşılınca kabul etmez.

2- Teftiş, metinde arz kelimesiyle ifade edilmiştir. Hz. Peygamber, cihada katılmak isteyenleri yola çıktıktan sonra konaklayıp, teker teker

gözden geçirir, savaşla ilgili bazı talimatlar verirdi. Arz'dan bu kastedilmiş olabilir. Bazı rivayetlerde meçhul ifade ile "Ben Resûlullah'a arzedildim" şeklinde gelmiştir. Cihada çıkacakların yazılması sırasında huzura çıkarılmış olabilir. Belirttiğimiz üzere, vak'a, savaşa katılacakların Efendimiz tarafından önceden şu veya bu şekilde görülmesi, tedkik ve teftişten geçirilmesidir. Bu teftişlerde "küçük bulunduğu" için geri çevrilenler de olmuştur.

3-Rivayette dikkatimizi çeken bir husus, Uhud savaşında 14 yaşında olan *İbnu Ömer*'in Hendek savaşında 15 yaşında olduğunun ifade edilmiş olmasıdır, *İbnu Sa'd*'ın kaydettiği üzere, "onaltı yaşında" olması gerekirdi.

Bu husus iki şekilde îzah edilir:

★ Bazı rivayetlere göre Hendek savaşı 4. hicrî yılın Şevval ayında cereyan etmiştir. Uhud savaşı hicrî 3. senenin Şevvalinde cereyan ettiğine göre, arada ihtilaf yoktur.

★ Ancak meğâzî sahiplerinin büyük çoğunluğu, 4. hicrî senede, müslümanların -Mekkelilerin Uhud savaşı sırasında: "Gelecek yıl Bedir'de buluşalım!" tehdidi üzerine- Bedr'e gittiklerini, orada müşrikleri göremeyip savaşmadan geri döndüklerini belirtirler. Ayrıca rivayetler çoğunluk itibariyle Hendek Savaşı'nın 5. Hicrî yılında cereyan ettiğini belirtir. Bu durumda sadedinde olduğumuz rivayet te'vile muhtaç olmaktadır. Beyhakî ve diğer bazıları şöyle açıklar: "İbnu Ömer'in: *"Ben Uhud Savaşında ondört yaşında olduğum halde arzedildim"* sözü *"ondört yaşına bastım"* demektir. "Hendek sırasında arzedildiğimde 15 yaşınday-dım" sözü de "onbeş yaşını geçmiştim" demektir. Birincide küsürâtı atmış, ikincide de yuvarlamış olmaktadır. Arapların bu tarz kullanımları câridir, her zaman işitilir. Bu suretle aradaki ihtilaf da kalkmış olur."

4- Bu rivayet Hz. Peygamber döneminin terbiye sistemi hakkında mühim bir ip ucu vermektedir: Askerî terbiye bülüğdan önce tamamlanmaktadır. Şöyle ki: "Bir kimsenin savaşa alınması demek, gerekli olan savaş bilgisinin öğretilmesi, gerekli talimin yaptırılması demektir. O devirde ok atma, kılıç sallama, kalkan kullanma, ata binme, teke tek vuruşma, saldırma, müdafaa gibi maharet isteyen pek çok teknikler savaşçı için gerekli idi. Aksi takdirde bunlarda yeterli formasyonu almamış kimsenin savaşa alınması, silahşörlerin eline kurbanlık teslim edilmesi gibi bir mânaya gelirdi.

Şu halde onbeş yaş askerî talimin tamamlanma yaşıdır. Tıpkı, dînî bakımdan da mükellefiyetlerini yerine getirecek bilgi ve alışkanlıklarla teçhizi gibi. Zîra bülüğ yaşı mükellef olma yaşıdır. Müslüman evladı,

büluğla başlayacak mükellefiyetlerini yerine getirebilecek formasyonu büluğdan önce almalıdır. Ailenin vazifesi onu bu mükellefiyetlerine hazırlamaktır. Büluğa eren bir kimse:

1) Allah'a karşı ubûdiyetle (namaz, oruç, zekât, hacc) mükelleftir.

2) Ailesine karşı (nafaka, himaye, terbiye vs. vazifelerle) mükelleftir.

3) Devletine karşı (vergi, askerlik vs. ile) mükelleftir.

"Çocuğun babası üzerindeki haklarından biri de terbiyesini güzel yapmaktır."[70] hadisinde beyan edilen "güzel terbiye alma hakkı" çocuğun hayata mükemmelen hazırlanmasıyla, bütün mükellefiyetlerini îfa edebilecek şekilde yetiştirilmesiyle yerine getirilmiş olur. Sadece "din terbiyesi" veya sadece "meslek terbiyesi" veya sadece "askerlik terbiyesi" vermek "güzel terbiye" değildir, eksik terbiyedir.

Askerî terbiye ile ilgili olarak şu noktayı ilave etmemiz gerekir: Elbette her devrin askerî talim ve terbiyesi farklıdır ve formasyonu da farklıdır. Duruma göre büluğ çağı, asker olması için yeterli olmayabilir. Aksine büluğdan önce de askerî vazife, duruma göre verilebilir. Bu gibi sebeplerle Mâlikî ve Hanefî ulemâ, savaşa katılma iznini büluğa bağlı kılmamışlar, imamın yetkisine bırakmışlardır: İmam, savaşa muktedir gördüğüne izin verebilir. Nitekim *Semuretu'bnu Cündüb*, arz sonunda bir arkadaşı cihada kabul edilip kendisi reddedilince, Hz. Peygamber'e itiraz eder ve güreşte onu yıkabileceğini söyler. Resûlullah onları güreştirir. Semure söylediğini yapar ve Efendimiz de onu askere kaydeder.

5- Bu rivayeti esas alan Ömer İbnu Abdilaziz gibi bazıları mükellefiyet için onbeş yaşı esas alırlar: "Çocuk bu yaşa bastı mı ihtilam olmasa da mükellef olur, yeter ki, onda rüşd tesbit edilsin" derler. Onlara göre bu yaşa basanın üzerinden çocukluk ahkâmı kalkar. Hanefîler ihtilamı şart koşarlar ve bunun 18 yaşına kadar uzayabileceğini söylerler.

2340 ١١– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ رسولَ الله ﷺ قال: مَنْ نَسِيَ صَلاةً فلْيُصَلِّ إذَا ذَكَرَهَا، لاَ كَفَّارَةَ لَهَا إلاَّ ذَلِكَ]. أخرجه الخمسة.

11. (2340)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir namaz unutacak olursa hatırlayınca derhal kılsın. Unutulan namazın bundan başka kefareti yoktur."* [Kaynaklar müteakip rivayette.]

70– Çocuğun baba üzerindeki haklarını beyan eden hadislerden biri şöyledir:

حق الولد على والده ان يحسن اسمه ويحسن ادبه

2341 ١٢– وفي أخرى للشيخين: [إذا رقد أحدكم عن الصلاة، أو غفل عنها، فليصلها إذا ذكرها، فإن الله عز وجل يقول: وأقم الصلاة لذكرى].

12. (2341)- *Buhârî* ve *Müslim*'in bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir: "Sizden biriniz namaz sırasında yatmış idiyse veya namaza karşı gaflet etmiş (ve unutmuş) ise, hatırlar hatırlamaz onu kılsın. Zîra Allah Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmuştur: وأقم الصلاة لذكرى **"Beni anmak için namaz kıl!"** (Tâ-hâ 14). [Buhârî, Mevakîtu's-Salât 37; Müslim, Mesâcid 314, (684); Tirmizî, Salât 131, (178); Ebû Dâvud, Salât 11, (442); Nesâî, Mevâkît 52, 53, (2, 293, 294).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadisin, müteakiben kaydedeceğimiz başka vecihlerinde esbâb-ı vürûdu da belirtilmiştir. Buna göre: "Hayber seferi dönüşünde İslâm ordusu, gecenin baş tarafında yol alır. Bir ara askerlere uyku bastırınca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bilâl-i Habeşî (radıyallâhu anh)'yi nöbetçi bırakarak orduya istirahat verir. Maalesef, nöbet sırasında Bilal de uyur. Ertesi sabah güneşin hararetiyle uyanırlar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oradan uzaklaşmalarını emreder. Bir müddet sonra, ordu namaz için, Aleyhissalâtu vesselâm'in işaretiyle durur. Askerler abdest alıp kaçırılan sabah namazını kaza ederler. Namaz bitince Efendimiz: *"Kim bir namaz unutacak olursa hatırlayınca hemen kılsın, zîra Cenâb-ı Hakk "Beni anmak için namaz kıl" buyurmuştur"* der.

2- Bu hadis çok farklı yorumlara tâbi tutulmuş, ihtiva ettiği ahkâm hususunda ihtilaflı neticelere varılmıştır. Bu farklılıklara, âyet-i kerîmenin kıraatindeki ihtilaf da müessir olmuştur. Biz fazla teferruâta girmeden mühim birkaç noktaya temas edeceğiz:

★ Hadisin zâhiri, kaçırılan namazla, eda edilecek namaz arasında, tertibe riâyet edilmesini âmirdir. Yani bir namaz, unutma veya uyuma sebebiyle kaçırılırsa o kaza edilmeden vakti girmiş bulunan müteakip namaz kılınamaz. *İmam Mâlik* kaçırılan namaz kaza edilmeden vaktin namazı kılındıktan sonra hatırlanması halinde, kaçırılan namazın kazaen kılındıktan sonra vaktin namazının ikinci sefer yeniden kılınması gerektiğine hükmetmiştir.

★ Kaçırılan namaz kerâhet vaktinde hatırlanmış ise, Hanefîlere göre bu vakitte namaz kılınamaz. *Mâlik* ve *Şâfiî, Evzâî, Ahmed* ve İshak (rahimehumullah)'a göre, kaçırılan namazlar kerâhet vakitlerinde dahi kaza edilir. Bunlara göre, mekruh vakitlerde de kılınır. Zîra sadedinde

olduğumuz hadis, "hatırlayınca" diye mutlak gelmiştir, mekruh vakitler bu ıtlaka dahildir.

Sahabeden bazılarının (Hz. Ömer, İbnu Ömer, Sa'd İbnu Ebî Vakkas, *İbnu Mes'ud*, Selman (radıyallâhu anhüm): "Namazı kasden terkeden kimseye kaza yoktur" dediği rivayet edilmiştir. Buna kâil olanlara şöyle cevap verilmiştir: "Unutarak namazı kılamayana kaza gerekirse, bilerek terkedene evleviyetle lazım gelir. Hadiste meselenin ehemmiyetini tesbit için hafifi zikredilmiştir. Unutarak bırakana kaza gerekirse, bilerek terkedene daha fazla kaza gerekir. Üstelik unutan mazurdur, bıraktığı için günaha girmez, kaza edince borcunu eda etmiş olur. Öbürünün hadiste zikredilmemesi, ednayı zikrederek âlâya (daha ehemmiyetliye) tembih kabilindendir. Ayrıca "Kasden bırakana kaza gerekmez" diyenler, bunu unutmaktan daha hafif gördükleri için söylememişlerdir. Bilakis daha fena buldukları için öyle söylemişlerdir. "Bu isyandır kaza ile telafi edilmez, boşuna zahmet çekmesinler" mânasında bir değerlendirmedir, ağır bir tevbihtir.

★ Kaçırılan namazlar kaza edilirken ikâmet ve ezan okunmalı mı okunmamalı mı? Bu hususta da ihtilaf edilmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* ve Hanefîlere göre okunması gerekir. *İmam Şâfiî*'nin bu husustaki görüşü ihtilaflıdır. Ercah görüşe göre kamet okunur, ezan okunmaz.

★ Kazaya kalan namaz bizzat kılmaktan başka bir surette telafi edilemez. Sözgelimi onun yerine başkası kılamaz, sadaka vs. ile kefareti ödenemez. Ancak âlimler, çok borcu olan kimsenin ölürken, namazlarına bedel fidye verilmesini vasiyet etmiş olması durumunda, bu vasiyetin yerine getirileceğini söylemişlerdir.

2342 ١٣ – وعن أبى قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سِرْنَا مع رَسولِ اللهِ ﷺ لَيلةً فقال بعضُ القَومِ: لَوْ عَرَّسْتَ بنا يا رسولَ اللهِ؟ قالَ: أخافُ أنْ تنامُوا عنِ الصَّلاةِ، فقالَ بلالٌ: أنا أُوقِظُكُمْ، فَاضْطَجَعُوا، وأَسْنَدَ بلالٌ ظَهرَهُ إلى رَاحِلَتِهِ فَغَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ فَنَامَ، فَاسْتَيْقَظَ النَّبِيُّ ﷺ وَقَدْ طَلَعَ حَاجِبُ الشَّمْسِ، فقالَ يا بلالُ: أَيْنَ ما قُلْتَ؟ فقالَ: ما أُلْقِيَتْ عَلَيَّ نَوْمَةٌ مِثْلُها قَطُّ. قَـــالَ: إنَّ اللهَ قَبَضَ أَرْوَاحَكُمْ حِينَ شَاءَ، وَرَدَّهَا عَلَيْكُمْ حِينَ شَاءَ، يا بلالُ: قُمْ فَأَذِّنْ بالنَّاسِ بالصَّلاةِ، فَتَوَضَّأَ، فَلَمَّا ارْتَفَعَتِ الشَّمْسُ وَابْيَاضَّتْ قَامَ فَصَلَّى بِالنَّاسِ جَمَاعَةً]. أخرجه الخمسة، واللفظ للبخارى والنسائى.

13. (2342)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah'la beraber bir gece boyu yürüdük. Cemaatten bazıları:

"Ey Allah'ın Resûlü! Bize mola verseniz!" diye talepte bulundular. Efendimiz:

"Namaz vaktine uyuyakalmanızdan korkuyorum" buyurdu. Bunun üzerine Hz. Bilâl: "Ben sizi uyandırırım!" dedi. Böylece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mola verdi ve herkes yattı. Nöbette kalan Bilâl de sırtını devesine dayamıştı ki gözleri kapanıverdi, o da uyuyakaldı.

Güneşin doğmasıyla Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* uyandı ve:

"Ey Bilâl! Sözün ne oldu?" diye seslendi ve Hz. Bilâl: "Üzerime böyle bir uyku hiç çökmedi" diyerek cevap verdi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah Teâlâ Hazretleri, ruhlarınızı dilediği zaman kabzeder, dilediği zaman geri gönderir. Ey Bilâl! Halka namaz için ezan oku" buyurdu. Sonra abdest aldı ve güneş yükselip beyazlaşınca kalktı, kafileye cemaatle namaz kıldırdı." [Kaynak 2347. hadisten sonra toptan gelecek.]

2343 ١٤- وعند أبي داود: [فما أيقظهم إلاّ حرّ الشّمس، فقاموا وساروا هنيّةً، ثمّ نزلوا فتوضّئوا، وأذّن بلالٌ فصلّوا ركعتي الفجر، ثمّ صلّوا الفجر وركبوا، فقال بعضهم لبعضٍ قد فرّطنا في صلاتنا، فقال النّبيّ ﷺ: إنّه لا تفريط في النّوم، إنّما التّفريط في اليقظة، فإذا سها أحدكم عن صلاةٍ فليصلّها حين يذكرها، ومن الغد للوقت].

14. (2343)- Bu hadis Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Güneşin harareti onları uyandırınca kalktılar, bir müddet yürüdüler, sonra tekrar konaklayıp abdest aldılar. Hz. Bilâl (radıyallâhu anh) ezan okudu. Sabahın iki rekatlik (sünnet) namazını kıldılar, sonra da sabah namazını (kazaen) kıldılar. Namazdan sonra hayvanlara binip yola koyuldular. Giderken birbirlerine: "Namazımızda ihmalkârlık ettik" diye yakınıyorlardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Uyurken (vâki olan namaz kaçması) ihmal sayılmaz, ihmal uyanıklıktadır. Sizden biri, herhangi bir namazda gaflete düşer kaçırırsa, hatırlayınca onu hemen kılsın. Ertesi sabahın namazı da mûtad vaktinde kılınır" buyurdu."

2344 ١٥- وفي أخرى له: [فقمنا وهلين لصلاتنا، فقال النّبيّ ﷺ: رويداً رويداً: لا بأس عليكم. حتّى إذا تعالت الشّمس. قال رسول الله ﷺ: من كان منكم

يركع ركعتي الفجر فليركعهما، فقال من كان يركعهما، ومن لم يكن يركعهما فركعهما، ثم أمر رسول الله ﷺ أن ينادى بالصلاة فنودى بها، فقام رسول الله ﷺ فصلّى بنا، فلما انصرف قال: ألا إنا بحمد الله لم نكن في شيء من أمور الدنيا يشغلنا عن صلاتنا، ولكن أرواحنا كانت بيد الله تعالى فأرسلها أنّى شاء، فمن أدرك منكم صلاة الغداة من غد صالحاً فليقض معها مثلها].

15. (2344)- *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Namaz(ın kaçmış olmasın)dan korkarak kalktık, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ağır olun, ağır olun, bunda bir taksiriniz yok!" buyurdu. Güneş yükselince de:

"Sizden kim sabahın iki rekat sünnetini (mûtad olarak) kılıyor idiyse yine kılsın" dedi. Bu emir üzerine kılan da, kılmayan da kalkıp sünnetini kıldı. Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz için kâmet emretti. Kâmet getirildi. Efendimiz kalktı ve bize namaz kıldırdı. Namaz bitince:

"Haberiniz olsun, Allah'a hamdediyoruz ki, bizi namazımızdan, dünyevî işlerimizden herhangi biri alıkoymuş değildir. Ancak ruhlarımız Allahu Teâlâ'nın kabza-i tasarrufundadır, dilediği zaman onu salar. Sizden kim sabah namazına, sabahleyin mûtad vaktinde kavuşursa, sabah namazıyla birlikte bir mislini de kaza etsin!" dedi."

2345 ١٦– وفي أخرى له وللترمذي والنسائي فقال: [أما إنه ليس في النوم تفريط، إنما التفريط على من لم يصلّ الصلاة حتى يدخل وقت الصلاة الأخرى].

16. (2345)- *Ebû Dâvud, Tirmizî* ve *Nesâî*'nin bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Şunu bilin ki, uykuda ihmal sözkonusu değildir. İhmal (yani taksir), diğer bir namazın vakti girinceye kadar namazını kılmayan için mevzubahistir."*

2346 ١٧– وفي رواية لمسلم عن أبي هريرة رضي الله عنه: [فلم يستيقظ حتى طلعت الشمس، فقال النبي ﷺ: ليأخذ كل رجل برأس راحلته، فإن هذا منزل حضرنا فيه الشيطان. قال: ففعلنا].

17. (2346)- Müslim'in *Ebû Hüreyre*'den kaydettiği bir diğer rivayette

şöyle gelmiştir: "...Güneş doğuncaya kadar uyanmadı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Herkes bineğinin başından tutsun (ve burayı terketsin). Zîra burası bize şeytanın musallat olduğu bir yerdir!" dedi. Biz de emri yerine getirdik."

2347 ١٨– وفي أخرى لأبى داود عن أبى هريرة أيضاً: [فَقَالَ رسُولُ اللهِ ﷺ: تَحَوَّلُوا عَنْ مَكَانِكُمْ الَّذى أصَابَتْكُمْ فِيهِ الْغَفْلَةُ].

« التَّعْرِيسُ »: نزول المسافر آخر الليل للاستراحة والنوم.

« وَالْوَهَلُ »: الفزع والرعب.

ومعنى « رُوَيْداً »: الأمر بالتأنى والتمهل.

18. (2347)- Ebû Dâvud'un *Ebû Hüreyre*'den kaydettiği bir rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Size gaflet gelen bu yeri değiştirin!" buyurdu. [Buhârî, Mevâkît 35, Tevhîd 31; Müslim, Mesâcid 309-311; Muvatta, Vaktu's-Salât 25; Ebû Dâvud, Salât 11, (435-441); Tirmizî, Salât 130, (177), Tefsir, Tâ-hâ (3162); Nesâî, Mevâkît 53, 54, 55, (1, 294-298), İmâmet 47, (2, 106).]

AÇIKLAMA:

1- Son altı hadis aynı vak'ayı anlatmaktadır: Hayber'in Fethinden sonra Medîne'ye dönerken, yolda sabah namazı sırasında bastıran uykunun, İslâm ordusunda nöbetçiye de galebe çalması sebebiyle namaz kazaya kalır. Vaktinde kılınamayan bu namaz, kuşluk vaktinde kaza edilir.

Bu vak'a muhtelif tariklerden nakledilmiştir ve görüldüğü üzere rivayetler arasında, çoğunlukla birbirini tamamlayıcı farklılıklar mevcuttur. Bu farklı anlatımlara, *Resûlullah*'ın delil olarak zikrettiği âyetin لِذِكْرِى veya لِذِكْرَى şeklindeki okunuşundan gelen ihtilaf da inzimam edince 2341. hadiste belirttiğimiz bazı farklı anlam ve yorumlar ortaya çıkar.

Sözkonusu ihtilafların mühimlerini orada zikrettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz. Ancak şunu belirtmek isteriz ki: Ashab, uyku sebebiyle sabah namazlarının kaçırılmış olmasından, ziyade korku ve telaş izhar eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu vak'ada kasıt bulunmadığı için korkuyu gerektitiren bir ihmalin söz konusu olmadığını söyler. Ayrıca korkmayı gerektiren ihmalin, bir vaktin namazını bile bile müteakip vaktin girmesine kadar kılmamak olduğunu belirtir. Müslim'in

bir rivayetinde: "...*Hayvanlarımıza binince "Namazda yaptığımız bu taksiratımızın kefareti nedir?"* diye birbirimizle fısıldaşmaya başlamıştık. Buna muttali olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bende size güzel örnek yok mu? (Ben de namazımı kaçırdım, bu bir taksir değildir. Üzülmenizi gerektiren) gerçek taksir ikinci vaktin girmesine kadar bilerek namazı terketmektir"* der.

2-Burada belirtmemiz gereken bir husus 2344 numaralı hadisle ilgilidir. Bu hadis, bütünü ile ele alınınca, sabah namazını uyku sebebiyle kaçırma hadisesini Mûte seferi sırasında gösterir.

Muhaddisler, bu hadisin râvilerinden olan Hâlid İbnu Sümeyr'i hadiste üç ayrı yerde vehme düşmekle itham etmişlerdir:

1) Hadisenin Mûte seferinde cereyan etmesi. Zîra bütün râviler, Hayber dönüşünde olduğunda ittifak eder.

2) Hadiste geçen: *"Sizden kim sabahın iki rek'at sünnetini (mûtad olarak) kılıyor idiyse yine kılsın"* cümlesi, Bu ifade, sabahın sünnetini kılıp kılmamakta ashap serbestmiş, bazıları kılmıyormuş gibi bir mâna mevcuttur. Halbuki bu sünnet müekkeddir, sabah namazı kazaya kaldığı takdirde, bu sünnet dahi kaza edilir. Binaenaleyh râvinin vehmi açıktır.

3) "...*Sabah namazıyla birlikte bir mislini de kaza etsin...*" cümlesi. Bu ifade, kazaya kalan sabah namazının, o gün kuşlukta kaza edilmeyip ertesi günü sabahına bırakıldığını ifade eder. Halbuki, o gün kazaya kalan namaz ertesi sabaha bırakılmamıştır, aynı günün kuşluğunda kaza edilmiştir. Nitekim *Hâlid İbnu Sümeyr* dışındaki ravilerin rivayeti bu hususta ittifak ederler.

2349 ١٩ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [أَدْلَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ ثُمَّ عَرَّسَ فَلَمْ يَسْتَيْقِظْ حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ، أَوْ بَعْضُهَا فَلَمْ يُصَلِّ حَتَّى ارْتَفَعَتْ فَصَلَّى، وَهِيَ صَلاَةُ الْوُسْطَى]. أخرجه النسائي.

19. (2348)-İbnu Abbâs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gecenin evvelinde yürüdü, sonuna doğru uyku molası verdi. Ancak güneş doğuncaya -veya bir kısmı ufuktan çıkıncaya- kadar uyanamadı. (Uyanınca) namazı hemen kılmadı. Güneş yükselince namazı kıldı. İşte bu orta namazdır (Salâtu'l-Vustâ)." [Nesâî, Mevâkît 55, (1, 299).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anh)'ın anlattığı bu vak'a da önceki ha-

dislerde daha teferruatlı olarak anlatılmış olan Hayber Fethi dönüşünde vukua gelen ve sabah namazının kazaya kalmasına sebep olan uyuma hadisesi olmalıdır.

2- Bu rivayette salâtu'l-vustâ'nın sabah namazı olduğu ifade edilmektedir. *Salâtu'l-Vustâ,* beş vakitten biridir. Kur'ân-ı Kerîm bilhassa salât-ı vustâ'nın korunmasının ehemmiyetine dikkat çeker: **"Namazlara ve orta namaza devam edin"** (Bakara 238). Orta namazının hangi vaktin namazı olduğu rivayetlerde çok sarih değildir. Bu sebeple ulema beş vaktin hepsine şâmil olan çeşitli ihtimal üzerinde durmuştur. Ancak başta *İmâm-ı Âzam* olmak üzere çoğunluğun tercih ettiği görüşe göre bu, ikindi namazıdır, sabah namazı değil.

2349 ٢٠ - ولمالك بن زيد بن أسلم فقال: [إنَّ اللّٰهَ قَبَضَ أَرْوَاحَنَا، وَلَوْ شَاءَ لَرَدَّهَا عَلَيْنَا في حِينٍ غَيْرِ هذَا، ثُمَّ الْتَفَتَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِلَى أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقَالَ: إِنَّ الشَّيْطَانَ أَتَى بِلاَلاً وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فَأَضْجَعَهُ فَلَمْ يَزَلْ يُهَدِّهِدُهُ كَمَا يُهَدْهَدُ الصَّبِيُّ حَتَّى نَامَ ثُمَّ دَعَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِلاَلاً، فَأَخْبَرَ بِلاَلٌ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ مِثْلَ الَّذِى أَخْبَرَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللّٰهِ].

«الإِدْلاَجُ»: بالتخفيف السير من أول الليل، وبالتشديد من آخره.

20. (2349)- *İmam Mâlik, Zeyd İbnu Eslem*'den naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Muhakkak ki, Allah, ruhlarımızı kabzetmektedir. Dilerse onu, bize bundan başka bir vakitte iade eder."*

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle söyledikten sonra *Hz. Ebû Bekri's-Sıddîk* (radıyallâhu anh)'a yönelerek:

"Şeytan (bu gece) namaz kılmakta iken Bilâl'e geldi ve onu yatırdı. Uyuması için bir çocuk nasıl sallanarak avutulursa öylece onu da sallayarak uyuttu" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sonra Bilâl'i çağırdı. Gelince Bilâl, Resûlullah'a onun *Hz. Ebû Bekr*'e anlattığının tıpkısını haber verdi. *Hz. Ebû Bekr* bu işittikleri karşısında: "Şehadet ederim ki, sen Allah'ın Resûlüsün!" demekten kendini alamadı." [Muvatta, Vukûtu's-Salât 26, (1. 14-15).]

AÇIKLAMA:

1- *İmam Mâlik,* bu rivayeti, *Zeyd İbnu Eslem*'den muallak (senetsiz)

olarak yapmıştır. Ancak aynı mealde olmak üzere, daha önce kaydettiğimiz rivayetler senetli ve sahih olarak gelmiştir.

2- Rivayetin *Muvatta*'daki aslı uzundur, Teysir kısaltarak almış. Tayyedilen teferruât önceki rivayetlerde çoğunlukla geçtiği için, burada tekrar etmeye gerek görmüyoruz. Sadece Resûlullah'ın namaz için bir başka vadiye intikal edilmesini emrederken, uyunulan yer için: *"Burası şeytanlı bir vadidir"* dediğini kaydetmek isteriz.

3- Namazın kaza edilmesi için bir başka vadiye intikal emrinin sebebi, rivayetlerde tam açık değildir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada vadinin şeytanlı olduğunu ifade buyurmuştur. Menfi şeylere şeytanın sebep gösterilmesi, Hz. Peygamber'in hadislerinde sıkca yer verilen bir üslubtur. Hayırlı şeylerde meleğe îmana, cennete vs'ye nisbet edildiği gibi. Âlimler, daha başka sebepler arayarak: "Askerler namaz ahvaliyle meşgul oldukları için", "Düşmandan sakınmak için", "Uyuyanların iyice uyanıp, tembellerin canlanması için", "Uyanma anları kerâhet vakti olduğu için" vs. demişlerdir.

Âlimlerin bir kısmı, bu rivayetlerden hareketle, "İbadette gaflete sebep olan yerden uzaklaşmanın müstehap olduğu"na hükmetmişlerdir.

4-Hadiste yer verilen ruhun Allah tarafından kabzı ve dilediği zaman iadesi meselesi ile ilgili olarak İzzü'bnu Abdi's-Selâm şu açıklamaya yer vermiştir: "Her cesedde iki ruh vardır. Biri Rûhu'l-yakaza, cesedde bulundukça kişi uyanık olur. Kişi uyuyunca bu ruh cesetten çıkar ve rüyalar görür. İkincisi rûhu'l-hayat'tır. Bununla alakalı ilahi kanuna göre, bu ruh bedende bulundukça ceset canlıdır, bedeni terketti mi ceset artık ölür, cesede dönünce, beden canlanır. Bu ki ruh, cesedin içindedir. Bunların gerçek yerini de, Allah'ın buna muttali kıldığı kimseler bilebilir. Bunlar bir kadının tek karnında beraberce bulunan iki cenin gibidirler."

Âlimimiz açıklamasına Kur'ân'dan delil kaydederek şöyle devam eder: "Ruhun kalbte olması, nazarımda ihtimalden uzak değildir. Hayat ve yakaza ruhlarının mevcudiyetine şu âyet delildir: **"Allah (ölenin) ölümü zamanında, ölmeyenin de uykusunda ruhlarını alır. Bu suretle hakkında ölüm hükmettiği (ruhu) tutar, diğerini muayyen bir vakte (eceli gelineye) kadar salıverir..."** (Zümer 42). Bu âyetin tefsiri şöyledir: "Allah (ölenin) ölümü zamanında ruhunu kabzeder" demek, "Allah cesedin ölümüne sebep olmayan nefislerini uykuları sırasında tutar, ölümüne hükmettiklerini yanında alıkor, cesedine gönderemez. Diğer nefisleri (yani yakaza ruhlarını) ecelleri gelinceye kadar cesetlerine geri gönderir. İşte bu ecel ölüm ecelidir. Bu ecel gelince, hayat

ve yakaza ruhlarının her ikisini de beraberce tutar, cesede göndermez, böylece gerçek ölüm vukua gelir."

5- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Bilâl'i çağırması, onu teselli içindir, azar için değil. Çünkü kasıdsız olan hatası sebebiyle üzgün idi.

6- *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh)'in şehadet emesi, açık bir mucize müşahade etmiş olmaktan hasıl olan hayranlıktan ileri gelmiştir, Resûlullah'ın nübüvvetindeki tereddüdünü izaleden değil. Bu çeşit bâhir mucizeler karşısında Resûlullah'ın bile: *"Şehadet ederim ki ben Allah'ın Resûlüyüm"* dediğine zaman zaman şâhid olunmuştur.

2350 ٢١- وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عنه: [أنَّ عُمرَ رَضِيَ اللّهُ عنهُ جاءَ يومَ الخَنْدَقِ بعدَ ما غَرَبَتِ الشَّمْسُ فجعلَ يَسُبُّ كُفَّارَ قُرَيْشٍ، وقَالَ يا رسُولَ اللّهِ: ما كِدْتُ أُصَلِّي العَصْرَ حتَّى كادَتِ الشَّمْسُ تَغْرُبُ، فقالَ ﷺ: واللّهِ ما صَلَّيْتُها، فقُمْنا إلى بُطْحانَ فتَوَضَّأَ للصَّلاةِ وتَوَضَّأْنا، فصَلَّى العَصْرَ بعدَ ما غَرَبَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ صَلَّى بعدَها المَغْرِبَ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

« وبُطْحَانُ »: اسم واد بالمدينة.

21. (2350)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer, Hendek savaşı sırasında bir keresinde güneş battıktan sonra geldi ve Kureyş kafirlerine küfretmeye başladı ve bu meyanda: "Ey Allah'ın Resûlü dedi, güneş batmak üzereyken ikindi namazını (güç bela) kılabildim." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Vallâhi ikindiyi ben kılamadım!" dedi. Beraberce kalkıp Butha'ya gittik. Orada Efendimiz abdest aldı, biz de abdest aldık. Güneş battıktan sonra ikindiyi kıldı, sonra da akşamı kıldı." [Buhârî, Mevâkît 36, 38, Ezân 26, Salâtu'l-Havf 4, Megâzî 29; Müslim, Mesâcid 209, (631); Tirmizî, Salât 132, (180); Nesâî, Sehv 105, (3, 84, 85).]

AÇIKLAMA:

1- Hendek savaşının şiddetli geçtiği günlerde müslümanlar, düşmanları olan kâfirleri hendekten bu tarafa atlatmamak için vazife yerlerinden ayrılamadılar. Öyle ki bazı namazlarını bile terketmek zorunda kıldılar. Başta Resûlullah olmak üzere müslümanları Kureyş'e karşı öfke, hakaret ve bedduaya sevkeden mühim sebeplerden biri, onlar yüzünden namazlarını kılamamış olmalarıdır. Resûlullah da: *"Allah Ku-*

reyş'in kabirlerini ateşle doldursun, Salâtu'l-Vustâmıza mâni oldular" diye beddua ederek öfkesini dile getirmiştir.

Sadedinde olduğumuz rivayet, *Hz. Ömer*'in, namazın gecikmesinden bile ne kadar müteessir olduğunu göstermektedir.

2- Bazı âlimler, hadisin siyakına dayanarak rivayetten, *Hz. Ömer*'in: "Güneş battığı halde ikindi namazımı kılamadım" dediğini anlamıştır. Ancak râcih görüşe ve lügavî sevke daha muvâfık mâna, namazı güneşin batmasından önce kıldığını ifade der. Diğerleri kılamadığı halde Hz. Ömer'in kılabilmesi, onun abdestli olması halinde, müşriklerin meşgul oldukları bir fırsatı değerlendirerek hemencecik namazını kılmış olabileceği şeklinde açıklanmıştır.

3- Hadiste zikri geçen *Butha* Medîne'de bir vadi adıdır.

2351 ٢٢– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ الْمُشْرِكِينَ شَغَلُوا رَسُولَ اللهِ ﷺ يَوْمَ الْخَنْدَقِ عَنْ أرْبَعِ صَلَوَاتٍ حَتَّى ذَهَبَ مِنَ اللَّيْلِ مَا شَاءَ اللهُ، فَأمَرَ بِلاَلاً فَأذَّنَ، ثُمَّ أقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ أقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ، ثُمَّ أقَامَ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ، ثُمَّ أقَامَ فَصَلَّى الْعِشَاءَ]. أخرجه الترمذي والنسائي.

22- (2351)- *İbnu Mes'ûd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Müşrikler Hendek günü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı fazlaca meşgul ederek dört vakit namazı kazaya bıraktırdılar, geceden Allah'ın dilediği bir müddet geçinceye kadar onları kılamadı. Sonra Bilâl (radıyallâhu anh)'e emretti, o da ezan okudu. Sonra kâmet getirdi. Resûlulllah öğleyi (kazâen) kıldı. (Bilâl tekrar) ikâmet getirdi, Resûlullah ikindiyi kıldı. Sonra (Bilâl tekrar) ikâmet getirdi. Resûlullah akşamı kıldı. Sonra (Bilâl yatsı için) kâmet getirdi ve Resûlullah yatsıyı kıldı." [Tirmizi, Salât 132, (179); Nesâî, Mevâkît 55, (1, 297, 298).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Ali (radıyallâhu anh)'den Müslim'de gelen bir rivayet, شَغَلُونَا عَنِ الصَّلاَةِ الْوُسْطَى صَلاَةِ الْعَصْرِ *"Bizi ikindi namazı olan orta namazdan engellediler"* buyurarak kaçırılan namazın sadece ikindi namazı olduğunu ifade eder. Aynı mânada *Hz. Câbir*'den de rivayet gelmiştir. Âlimler hadisleri şöyle te'lif ederler: "Hendek savaşı günlerce devam eden bir savaştır. Bir defasında sadece ikindi namazı, bir başka günde de burada sayılan namazların geçmiş, kazaya kalmış olması mümkündür."

2- Bu rivayet, vaktinde kılınmayan namazların tertibe tâbi tutularak kaza edilmesi gerektiğini gösterir. İbnu Hacer ulemanın çoğunluğunun tertibe uymanın vacib olduğuna hükmettiğini belirtir. Şafiî'ye göre tertip vacib değildir.

Ayrıca, vakit daralması halinde de tertibe riayet gerekip gerekmeyeceği de münakaşa edilmiştir.

★ *İmam Mâlik:* "Vaktin namazına zaman kalmayacak bile olsa önce kazayı kılar, sonra vakit namazını kaza eder" der.

★ *İmam Şafiî:* "Zaman dar olunca vaktin namazını önce kılar, müteakiben kaza namazını kaza eder" der.

★ Bazıları da: "Muhayyerdir, dilediğinden başlar" demiştir.

Kâdı İyaz: "İhtilaf , miktardan ileri gelir. Kazaya kalan namazın miktarı çoksa ihtilaf edilmez, vaktin namazından başlanır" der. Âlimler "az" ve "çok"un hududu nedir? Bunda da ihtilaf eder. Bazıları azı "bir günlük namaz"; bazıları, "dört vakit namaz" diye açıklamıştır.

Hanefîler, farz namazla, kaza namazlarının edasında tertibe riayetin farz olduğuna hükmeder. Bu hükümde delilleri, *İbnu Ömer*'in müteakiben kaydedeceğimiz şu mealdeki hadisidir:

"Kim bir namazı kılmayı unutur, sonra bunu imamla namaz kılarken hatırlayacak olursa, imam selam verince, unutma sebebiyle kılmamış olduğu namazı hemen kılsın, bundan sonra öbür (yani imamla kıldığı vakit) namazını yeniden kılsın."

Tertibin vacib olduğuna hükmedenler şu hadisi de delil gösterirler: لاَصَلاَةَ لِمَنْ عَلَيْهِ صَلاَةٌ Buna dayanarak: "Üzerinde borcu olduğu halde kılınan namaz bâtıldır, önce onun kılınması gerekir" demişlerdir. Ancak bunu "nafile" ile te'vil edenler olmuştur.

2352 ٢٣ – وعن نافع: [أنَّ عَبْدَ اللهِ بنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أُغْمِيَ عَلَيْهِ فَذَهَبَ عَقْلُه فَلَمْ يَقْضِ الصَّلاَةَ]. أخرجه مالك.

وقال: [وذلكَ فيما نَرَى واللهُ أعلمُ أنَّ الوَقْتَ ذَهَبَ، فأمَّا مَنْ أفَاقَ، وهُوَ في وَقْتِ الصَّلاَةِ فإنَّهُ يُصَلِّي].

23. (2352)- *Nâfi'* anlatıyor: *"Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'e baygınlık gelmiş ve aklı gitmişti. (Bu esnada kılamadığı) namazı kaza etmedi." [Muvatta, Vukût 24, (1, 13).]

İmam Mâlik der ki: "Doğruyu Allah bilir ya, bana göre bu şundan ileri gelir: "Vakit çıkmıştır. Ama vakit içinde ayılan, o vaktin namazını kılar.."

2353 ٢٤- وعن نافع أيضاً: [أنّ ابن عُمر رضي الله عنهما قال: من نسي صلاةً، فلم يذكرها إلاّ وهو مع الإمام، فـإذا سلّم الإمام فليُصلِّ الصّلاة الّتي نسي، ثمّ ليصلّ بعدها الصّلاة الأخرى]. أخرجه مالك.

24. (2353)- Yine *Nâfi'* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) dedi ki: "Kim bir namazı unutur ve bunu imamın arkasında namaz kılarken hatırlarsa, imam selamı verince unutmuş olduğu namazı hemen kılsın, sonra da öbür namazı (kıldığını yeniden) kılsın." [Muvatta, Kasru's-Salât 77, (1, 168).]

AÇIKLAMA:

Ebû Hanîfe, Ahmed ve *Mâlik* bu hadisle hükmetmiştir. Sadece Şafiî merhum: "İmamla kıldığı namaz muteberdir, hatırladığını kaza eder" der.

2354 ٢٥- وعن جابر رضي الله عنه: [أنّه سمع رسول الله ﷺ يقول: بين الرّجل وبين الشّرك تركُ الصّلاة]. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود والترمذي.

ولفظه: [بين الكفر والإيمان تركُ الصّلاة].

25. (2354)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle söylediğini işitmiştir "Kişiyle şirk arasında namazın terki vardır." [Müslim, İman 134, (82); Ebû Dâvud, Sünnet 15, (4678); Tirmizî, İman 9, (2622). Metin Müslim'in metnidir.]

Tirmizî'nin metni şöyledir: "Küfürle îman arasında namazın terki vardır."

2355 ٢٦- وفي أخرى له ولأبي داود: [بين العبد وبين الكفر تركُ الصّلاة].

26. (2355)- *Tirmizî* ve *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivayetinde: "Kulla küfür arasında namazın terki vardır." [Tirmizî, İman 9, (2622); Ebû Dâvud, Sünnet 15, (4678); İbnu Mâce, Salât 77, (1078).]

2356 ٢٧- وعن بريدة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: العهدُ الّذي بيننا وبينهم الصّلاةُ، فمن تركها فقد كفر]. أخرجه الترمذي وصححه النسائي.

27. (2356)- *Hz. Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Benimle onlar (münafıklar) arasındaki ahid (antlaşma) namazdır. Kim onu terkederse küfre düşer."* [Tirmizî, İman 9, (2623); Nesâî, Salât 8, (1, 231, 232); İbnu Mâce, Salât 77, (1079).]

2357 ٢٨ – وعن عبدالله بن شقيق قال: [كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ ﷺ لاَ يَرَوْنَ شَيْئاً مِنَ الأَعْمَالِ تَرْكُهُ كُفْرٌ إِلاَّ الصَّلاَةَ]. أخرجه الترمذي.

28. (2357)- *Abdullah İbnu Şakik* merhum anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashâb'ı ameller içerisinde sadece namazın terkinde küfür görürledi." [Tirmizî, İman 9, (2624).]

2358 ٢٩ – وعن ابن عمر رضي الله عنهما: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: الَّذِى تَفُوتُهُ صَلاَةُ الْعَصْرِ كَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلُهُ وَمَالُهُ]. أخرجه الستة.

«وُتِرَ»: أى نقص.

29. (2358)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İkindi namazını kaçıran bir insanın (uğradığı zarar yönünden durumu), malını ve ehlini kaybeden kimsenin durumu gibidir."* [Buhârî, Mevâkît 14; Müslim, Mesâcid 200, (626); Muvatta, Vukûtu's-Salât 21, (1, 11, 12); Ebû Dâvud, Salât 5, (414, 415); Tirmizî, Salât 128, (175); Nesâî, Salât 17, (1, 238).]

AÇIKLAMA:

Son beş hadis, namazın ehemmiyetini tesbit ile namazı terketmenin ne kadar büyük bir cürüm olduğunu ifade etmektedir. Zîra namaz, küfürle mü'min arasındaki yegane perde olarak gösterilmekte ve namazın terki bu perdenin kaldırılması olarak ifade edilmektedir.

Namazın terki bazan şirk'e, bazan küfr'e nisbet edilir. Aslında şirkle küfür arasında ciddi bir fark yoktur. *"Şirk"*i, inanmakla birlikte O'na eş koşmak, puta da inanmak olarak anlarsak; küfür Allah'ı inkârdır ve daha umumî bir tabirdir. Müslim'de her iki kelime beraber kullanılır: *"Kişi ile şirk ve küfür arasında sadece namazın terki vardır."* Mâna şudur: Kişiyi küfürden men eden şey namaz kılmasıdır. Namazı bıraktı mı müslümanı kafirden ayıran alameti terketmiş olur ve böylece zahiren kâfir hükmüne maruz kalabilir. Ayrıca namazın terki onu, neticede küfre atan durumlara, inançlara, hatalara düşürebilir. Nitekim her bir günahta küfre giden bir yol bulunduğu kabul edilmiştir.

Namazın ehemmiyetini ifade etmede 2356 numaralı hadisin ayrı bir yeri vardır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* orada *"Benimle onlar arasında ahid namazdır, kim onu terkederse küfre düşer"* buyurmaktadır. Hadisteki "onlar" zamiriyle müslümanların kastedilebileceği de kabul edilmekle birlikte esas itibariyle münafıkların kastedildiği belirtilmiştir. Şu halde onların kanlarını korumalarının müslüman muamelesi görmeye hak kazanmalarının yegane sebebi namaz kılmalarıdır. Şayet namazı terkederlerse, onlardan zimmet kalkar. Kâfirler zümresine dahil olurlar ve kendilerine kâfire uygulanan ahkâmın uygulanması gerekir. Kâdı İyâz hadisi açıklarken der ki: "İslâm ahkâmını onlara icrasında esas, onların namazlara gelip cemaatlere katılıp zahirî ahkâma inkıyadla müslümanlara benzemeleridir. Bunu bırakacak olurlarsa diğer kâfirler gibi olurlar." Türbüştî der ki: "Bu mânayı Resûlullah'ın münafıkları öldürmek için izin isteyenlere verdiği şu cevap da te'yid eder: اِنّى نُهِيتُ عَنْ قَتْلِ الْمُصَلِّينَ "Ben musalli olanları (yani namaz kılanlar) öldürmekten men edildim."

Namazı terkedenin tekfiri meselesine gelince, Nevevî der ki: "Namazın terki onun vacib olduğunu inkardan ileri gelmişse bu müslümanların icmaı ile küfürdür. Böyle biri derhal İslam dîninden dışarı çıkar. Ancak yeni müslüman olmuş, bir müddet müslümanlarla da düşüp kalkmamış ve bu sebeple namazın farziyyeti kendisine henüz ulaşmamış birisi ise böyle birinin namazı terki, onun küfrünü gerektirmez. Keza namazın farz olduğuna inanarak tembellikle terkeden kimse hakkında ihtilaf edilmişse de *İmam Mâlik* ve *Şafiî* başta olmak üzere, selef ve haleften birçok cemâhir, böyle birinin tekfir edilemeyeceğine hükmetmişlerdir. Böyle birisi fâsıktır. Kendisine tevbe teklif edilir. Tevbe ederse dokunulmaz, aksi halde muhsan zâni gibi hadd suçundan kılıç kullanılarak öldürülür. Seleften bir grup da tekfirine hükmetmiştir. Bu görüş, Hz. Ali'den rivayet edilmiştir. İki rivayetten birine göre *Ahmed İbnu Hanbel, Abdullah İbnu'l-Mübarek, İshak İbnu Râhûye* ve bazı Şafiîler de bu görüştedirler. *Ebû Hanîfe,* bir grup Kûfî ve Şâfiîlerden el-Müzenî, namazı terkeden tekfir edilmez ve öldürülmez diye hükmetmişlerdir. Bunlar taziren hapsedileceğini ve namaz kılıncaya kadar mevkuf tutulacağını söylerler. Öldürüleceğine hükmedenler, sadedinde olduğumuz hadisleri esas almışlardır. Öldürülmeyeceğine hükmedenler: لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِىءٍ مُسْلِمٍ الاّ بِاحْدَى ثَلَاثٍ *"Şu üç şey dışında, müslüman kişinin kanı helâl olmaz..."* hadisiyle hükmederler. Hadiste *"dul zâni"*, "cana can kısas", "dîninden dönen" sayılır, fakat "namazı terkeden"in zikri geçmez. Tekfir edilmeyeceği görüşünde olan cumhur şu âyeti de delil gösterir:

"Allah kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışındaki günahı dilediğinden affeder" (Nisa 48). Keza Resûlullah'ın *"Lâilâhe illallah diyen cennete girer", "Allah'ın bir olduğunu bilerek ölen cennete girer", "Lâilâheillallah diyenlere Allah ateşi haram etmiştir"* gibi çok sayıda hadislerini de bu görüş sahipleri delil olarak zikrederler.

Nevevî: "Kulla, küfür arasında namazın terki vardır" hadisini âlimlerin dört şekilde te'vil ettiklerini belirtir:

1-Kişi namazı terketmekle, kâfirin cezasını hakeder, o da ölümdür.

2-Hadis namazın terkini helâl addedenler hakkındadır.

3-Namazın terki kişiyi küfre götürür.

4-Namazı terk fiili, kâfirlerin fiilidir.

Namaz dışında kalan diğer farzlardan birini terkeden hakkında verilecek hüküm hususunda da ihtilaf olmuştur. Mesela *İmam Mâlik*'e göre bir kimse, "abdest almam, oruç tutmam..." dese kendisinden tevbe etmesi taleb edilir, tevbe etmezse öldürülür, çünkü kâfir olmuştur. *"Zekât vermem"* derse zorla alınır, direnecek olursa mukâtale edilir. Ancak "Hacc yapmam" derse, buna mecbur edilmez, zîra haccın müddeti geniştir. İbnu Habib ise: "Ben abdest almam, gusletmem, oruç tutmam" diyen veya zekâtı, haccı terkeden kimsenin kâfir olacağına hükmeder. Cumhur'a göre bir kimse ibadetin farziyyetini inkar etmedikçe kâfir olmaz. Bu hususta ashab icma eder.

2359 ٣٠– وعن أبى المليح رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا مع بريدة في غَزَاةٍ فِي يَوْمٍ ذِى غَيْمٍ. فَقَالَ: بَكِّرُوا لِصَلاَةِ الْعَصْرِ، فإنَّ النَّبِىَّ ﷺ قال: من تَرَكَ صَلاَةَ الْعَصْرِ، فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ]. أخرجه البخارى والنسائى.

ومعنى « بَكِّرُوا »: بَادروا إليها في أول أوقاتها.

ومعنى « حَبِطَ عَمَلُهُ »: أى باطل.

30. (2359)- *Ebû'l-Melih* (rahimehümullah) anlatıyor: "Biz bulutlu bir günde Büreyde (radıyallâhu anh) ile bir gazvede beraberdik. Dedi ki: "İkindi namazını erken kılın, zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kim ikindi namazını terkederse ameli boşa gider"* buyurdu." [Buhârî, Mevâkît 15, 34; Nesâî, Salât 15, (1, 236).]

AÇIKLAMA:

1-Bulutlu günde vaktin tayininde yanılma olabileceği için namazın

gecikebilme ihtimali fazladır. Bu sebeple o çeşit durumlarda ikindi namazının ilk vaktinde kılınması hususunda daha bir titiz davranılmasına dikkat çekilmiştir. "Bulutlu günde güneş olmadığı için vaktin girdiği bilinemez, öyleyse nasıl acele edilebilir, erken davranılabilir?" diye itiraz edilmiş ise de: Hava bulutlu olsa da zaman zaman güneş gözükebilir, ayrıca bu işte, içtihad da yeterlidir" diye cevap verilmiştir. Ulemanın bu münakaşasına yer verişimiz, onların mesele üzerinde gösterdikleri hassasiyeti tebarüz ettirmek içindir. Çünkü günümüzde saat var, takvim var. Bunlar sayesinde güneşe bakmadan ikindinin ilk vaktini bilebiliriz. Ancak, bunların olmadığı şartları düşünerek, namaz vakitleriyle ilgili temel bilgileri edinmemiz gerekir.

2- Rivayetin bazı vecihlerinde "bilerek" kaydı yer alır: "İkindiyi kim bilerek terkederse..." şeklinde.

3- Haricilerden ve diğerlerinden, "kebîre işleyen kâfir olur" diye hükmedenler, bu hadisle ihticac etmişlerdir. Bunlar derler ki: "Bu hadis, şu âyetin bir benzeridir: وَمَن يَكْفُرْ بِالإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ **"Kim îmanı inkar ederse şüphesiz amelleri boşa gider"** (Mâide 5). İbnu Abdilberr der ki: "Âyetin mefhum-u muhalifi: "Kim de îmanı inkar etmezse ameli boşa gitmez" demektir. Öyleyse âyetin mefhumu ile hadisin mantûku (ifade ettiği hüküm) müteârızdır, yani birbirlerine zıtlık arzederler. Bu durumda hadisin te'vili gerekir. Zîrâ âyet ve hadiste teâruz görülünce bunların mümkünse cemedilerek her ikisiyle de amel yolu araştırılır. Cem, birini diğerine tercihten evladır.

Hanbeliler ve "namazı terkedenler kâfir olur" diye hükmedenler de bu hadisle amel ederler. Bunlara verilecek cevap önceki hadisin izahında geçtiği üzere, farziyyeti inkârla terkedenler kâfir olur, tembellikle terkedenler değil.

4- Cumhur bu hadisi te'vil etmiştir. Ancak te'vilden ayrılmışlar, farklı görüşler getirmişlerdir. Bir kısmı, terk sebebi üzerinde, bir kısmı boşa çıkma (veya yok etme) üzerinde; bir kısmı da amel üzerinde durmuş ve te'vilde bulunmuştur: "Hadisteki terk'den kasıd ikindinin farziyyetini inkâr ederek veya farzlığını itiraf etse bile kılmayı hafife alarak, istihza ederek terketmektir" denmiştir. Bu te'vile şu cevap verilmiştir: *"Hadisten Sahâbî'nin anladığı bu değildir, o namaz vaktinde kılmada ifrat etmeyi anlamıştır. Bundan dolayıdır ki ilk vaktinde kılmayı emretmiştir. Sahâbî'nin anladığı şey, başkasının anladığından evlâdır."*

Şöyle diyen de olmuştur: "Hadisteki terkden murad "tembellikle

terk"tir, ancak bununla ilgili vaid "şiddetli zecr" üslubuyla varid olmuştur, öyleyse zahiri murad değildir, tıpkı لاَ يَزْنِى الزَّانِى وَهُوَ مُؤْمِنٌ **"Zâni, mü'min olarak zinâ etmez..."** hadisinde olduğu gibi..."

Şöyle diyen de olmuştur: "Bu mecazî bir teşbihtir. Mânası sanki: "Bu kimse, ameli boşa gidene benzer" demektir."

Şöyle de denmiştir: "Hadisin mânası: "Ameli boşa gideyazdı" demektir."

Şöyle de denmiştir: "Boşa gitmekten maksad amellerin Allah'a yükseldiği o vakitte hasıl olan noksanlıktır. Ve sanki amelden murad hassaten namazdır, yani: "O kimse ikindiyi vaktinde kılanın ecrini alamaz, sonradan icra ettiği "namaz ameli" Allah'a yüselmez." Bu te'vilin anlaşılmasında şunu bileceğiz: İlk vaktinde kılınan ikindinin Allah'a yükselme şansı vardır.

Şu da denmiştir: "Boşa gitme veya yoketme"den murad "ibtal"dir [71] yani amelinden, herhangi bir vakitte yapacağı istifade, iptal olur, sonra ondan istifade eder, tıpkı seyyiâtı hasenâtına galebe çalan kimse gibi. Zîra bu kimsenin durumu Allah'ın meşietine bağlıdır. Eğer affa maruz kalırsa hesanâtından istifade eder. Öyleyse bu meşiete bağlı kalma hali bile tek başına, hasenâtından istifadenin iptal olmasıdır, çünkü affa uğrayıncaya kadar hasenâtından istifade edememiştir. Affa uğramayıp azab çektikten sonra affa uğrasa durum yine aynıdır, yani "iptal" mevzubahistir.

5-Bu meseleye, Mürcie fırkasına cevap verme sadedinde genişçe yer veren el-Kâdî Ebû Bekr İbnu'l-Arabî şöyle der: "(Amel'in) yok edilmesi iki çeşittir:

a) Bir şeyin bir başka şeyi tamamen yokedip ortadan kaldırması: İmanın küfrü yoketmesi veya küfrün îmanı yoketmesi gibi. Burada her iki cihette de gerçek bir yoketme mevcuttur.

b) Muvâzeneli yoketme: Şöyle ki: Hasenât bir kefeye, seyyiât da diğer kefeye konulup tartılınca, kimin hasenâtı üstün gelirse kurtulur, kimin seyyiâtı üstün gelirse durumu Allah'ın meşietine bağlıdır; dilerse affeder, dilerse azab verir. İşte bu meşiete bağlı olma hâli, belli bir iptaldır. Çünkü, ihtiyaç halinde istifadenin durdurulması onun iptalidir. Azab çekmek ise, ateşten çıkıncaya kadar öncekinden daha şiddetli bir iptaldir. Şu halde, her iki durumda da, mecazî olarak "yoketme" tabirinin

---

71- Bu bahiste geçecek *"boşa gitme"*, *"yoketme"*, *"iptal"* tabirleri Arapça aslı olan "ihbat"ın -ki düşürme, ortadan kaldırma, yok etme mânalarına gelir- karşılığında olarak aynı mânada kullanılacaktır. İfadenin gelişine hangisi uygunsa tercih edeceğiz.

ıtlak edileceği nisbî bir iptal vardır. Bu, hakikî yoketme değildir. Çünkü, ateşten çıkarılıp cennete konunca, (muvazenede hafif düşen) amelinin sevabı kendisine geri döner. Bu telakki, her iki yoketme'yi bir tutan Ahbatiyye fırkasının iddiasından farklıdır. Bunlar, asiller hakkında da, kâfirler hakkındaki hükümde bulundular. Kaderiye fıkrasının çoğunluğu bu gruba girer."

Şu halde, *Ebû Bekr İbnu'l-Arabî*, küfrün îmanı yoketmesini "hakiki yoketme" olarak görmüş, seyyiâtın hasenâta galebe çalmasını da mecazî, geçici yoketme mânasında "muvazeneli yoketme" olarak isimlendirmiştir. Öyle ise sadedinde olduğumuz hadiste ikindinin terki küfürden gelmiyor ise, ameli tamamen yok etmeyecek, ancak diğer hayırlı amellerinden istifade, Allah'ın meşietine ve marifetine bağlı kalacak veya azabtan sonraya tehir edilecektir. Şu halde bu "bağlı kalma" ve "tehir" durumları da muvazeneli yoketme'ye giren nisbi bir iptaldir.

6- Hadiste geçen "amel"den murad nedir? sorusuna cevap sadedinde şu söylenmiştir: "Bu, kendisiyle meşguliyet sebebiyle namazın terkedildiği dünyevî ameldir. Öyle ise bu amelin iptal olması "ondan ne fayda ne de menfaat göremeyeceğini" ifade eder. Birçok hadislerde ifade edildiği üzere meşru dairede yapılan bütün ameller bir nevi ibadettir, dünyevî bir iş olsa bile âhirete bakan yönü, manevî kazancı vardır. Namazın bırakılması pahasına, yapılan iş meşruiyyet yönünü kaybedeceğinden uhrevî kazancı derhal iptal olur ve ondan en azından bu cihetiyle istifade edemez. Şu halde hadis-i şerif bu manaya da dikkat çekmiş olmaktadır.

Buhârî şârihi *İbnu Hacer,* hadisle ilgili yapılan çeşitli te'viller içerisinde, "Bunun şiddetli zecr makamında vârid olduğunu" beyan eden görüşün en kuvvetli görüş olduğunu belirtir ve zahirinin kastedilmediğini söyler.

ÜÇÜNCÜ BÂB

NAMAZ VAKİTLERİ

2360 ١ – عن أبى موسىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ النبىَّ ﷺ أتاه سائلٌ يسألُه عن مواقيت الصَّلاة، فلم يردَّ عليه شيئاً قال: وأمر بلالاً فأقام الفجرَ حين انشقَّ الفجرُ والنَّاسُ لا يكادُ يعرفُ بعضهم بعضاً، ثمَّ أمره فأقام الظُّهر حين زالَت الشمسُ، والقائلُ يقولُ: قد انتصف النهار وهو كان أعلم منهم، ثمَّ أمره فأقام بالعصر والشمس مرتفعةٌ، ثمَّ أمره فأقام بالمغرب حين وقعت الشمسُ، ثمَّ أمره فأقام بالعشاء حين غاب الشَّفقُ، ثمَّ أخَّر الفجرَ من الغد حتَّى انصرف منها، والقائلُ يقولُ: قد طلعت الشمسُ، أو كادت، ثمَّ أخَّر الظُّهر حتَّى كان قريباً من وقت العصر بالأمس، ثمَّ أخَّر العصر حتَّى انصرف منها، والقائلُ يقولُ: قد احمرَّت الشمسُ، ثمَّ أخَّر المغربَ حتَّى كان عند سقوطِ الشَّفقِ].

1. (2360)- *Hz. Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir zat gelerek namaz vakitlerini sordu. Efendimiz ona hiçbir cevap vermedi."

(Sabah vaktinde) şafak sökünce, henüz kimse kimseyi tanıyamayacak kadar ortalık karanlık iken Bilâl'e emretti, sabah ezanını okudu.

Sonra, güneş tam tepe noktasından batıya dönme (zeval) anında yine Bilâl'e emretti, öğle ezanını okudu. Bu vakit için, -öbürlerinden daha iyi bilen- birisi: "Bu, gün ortası (nısfu'n-Nehar)" demişti. Sonra, güneş henüz yüksekte olduğu zaman emretti, Bilâl akşam namazı için ezan okudu. Sonra ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolunca yatsı için emretti, Bilâl yatsı ezanını okudu. Sonra ertesi gün, sabah namazını tehir etti. O kadar ge-

ciktirdi ki, kişinin, "sabah vakti çıktı veya çıkmak üzere" demesi ânında namazı tamamladı. Sonra öğleyi tehir etti, öyle ki, öğle namazını dün ikindiyi kıldığımız âna yakın bir vakitte kıldı. Sonra ikindiyi tehir etti. Bir kimsenin, "Güneş (ikindi) kızıllığına büründü" diyebileceği bir vakitte namazdan çıktı. Sonra akşamı, nerdeyse ufuktan aydınlığın (şafak) kaybolduğu âna kadar tehir etti."

2361 ٢ – وفي رواية: [فَصَلَّى الْمَغْرِبَ قَبْلَ أَنْ يَغِيبَ الشَّفَقُ فِي الْيَوْمِ الثَّانِي، ثُمَّ أَخَّرَ الْعِشَاءَ حَتَّى كَانَ ثُلُثُ اللَّيْلِ الأَوَّلُ، ثُمَّ أَصْبَحَ فَدَعَا السَّائِلَ، فَقَالَ: الْوَقْتُ بَيْنَ هذَيْنِ]. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود والنسائي.

2. (2361)- Bir rivayette de şöyle gelmiştir: Akşamı, ikinci günde, ufuktaki aydınlığın kaybolmasından önce kıldı. Sonra yatsıyı, gecenin ilk üçte birine kadar tehir etti. Sonra sabah oldu ve soru sahibini çağırdı: *"İşte namazın vakti bu iki hudud arasındadır"* buyurdu. [Müslim, Mesâcid 178, (614); Ebû Dâvud, Salât 2, (395); Nesâî, Muvâkît 15, (1, 260, 261). Metin Müslim'e aittir.]

2362 ٣ – وفي رواية لأبي داود: [فَأَقَامَ الْفَجْرَ حِينَ كَانَ الرَّجُلُ لاَ يَعْرِفُ وَجْهَ صَاحِبِهِ أَوْ أَنَّ الرَّجُلَ لاَ يَعْرِفُ مَنْ إِلَى جَنْبِهِ، ثُمَّ أَخَّرَ الْعَصْرَ حَتَّى انْصَرَفَ مِنْهَا، وَقَدِ اصْفَرَّتِ الشَّمْسُ، وقال في آخره، ورواه بعضهم فقال: ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ إِلَى شَطْرِ اللَّيْلِ].

3. (2362)- *Ebû Dâvud*'un bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Sabah namazını kişi arkadaşının yüzünü tanıyamayacak -veya kişi yanındakini tanımayacak- kadar (ortalığın karanlık olduğu) bir anda kıldı. Sonra ikindiyi öylesine tehir etti ki, namazdan çıktığı zaman güneş sararmıştı..."

Rivayetin sonunda Ebû Dâvud der ki: Bu hadisi rivayet edenlerden bazısı şöyle dedi: "sonra yatsıyı gece yarısına kadar tehir ederek kıldı." [Ebû Dâvud, Salât 2, (396).]

2363 ٤ – وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنه: [أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنْ وَقْتِ الصَّلاَةِ؟ فَقَالَ لَهُ: صَلِّ مَعَنَا هذَيْنِ الْيَوْمَيْنِ: فَلَمَّا زَالَتِ الشَّمْسُ أَمَرَ بِلاَلاً فَأَذَّنَ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الظُّهْرَ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ بَيْضَاءُ نَقِيَّةٌ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْمَغْرِبَ حِينَ غَابَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْفَجْرَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ، فَلَمَّا أَنْ كَانَ الْيَوْمُ الثَّانِي أَمَرَهُ فَأَبْرَدَ بِالظُّهْرِ فَأَبْرَدَ بِهَا، فَأَنْعَمَ أَنْ يُبْرِدَ

بِهَا، وَصَلَّى الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ أَخَّرَهَا فَوْقَ الَّذِى كَانَ، وَصَلَّى الْمَغْرِبَ قَبْلَ أَنْ يَغِيبَ الشَّفَقُ، وَصَلَّى الْعِشَاءَ بَعْدَمَا ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ، وَصَلَّى الْفَجْرَ فَأَسْفَرَ بِهَا، ثُمَّ قَالَ: أَيْنَ السَّائِلُ عَنْ وَقْتِ الصَّلاَةِ؟ فَقَالَ الرَّجُلُ: أَنَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ، فَقَالَ: وَقْتُ صَلاَتِكُمْ بَيْنَ مَا رَأَيْتُمْ]. أخرجه مسلم والترمذي والنسائي.

«الأَبْرَادُ»: انكسار الوهج والحرّ.

ومعنى «أَنْعَمَ»: أطال الابراد.

4. (2363)- *Hz. Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a namazların vaktinden sormuştu. Ona:

"Şu (önümüzdeki) iki günde namazları bizimle kıl!" buyurdu. (O gün) güneş tam tepe noktasından (batıyor) kayınca ezan için Bilâl'e emretti. O da öğle ezanını okudu. Sonra öğle için kâmet okumasını emretti. Sonra güneş yüksekte, beyaz parlak iken emretti ve ikindi için kâmet okudu. Sonra güneş batınca emretti, akşam için kâmet okudu. Sonra ufuktaki aydınlık kaybolunca emretti, yatsı için kâmet okudu. Sonra şafak sökünce emretti sabah için kâmet okudu. İkinci gün olunca, Bilâl'e ortalığın serinlemesini beklemeyi emretti. O da öğleyi, ortalık iyice serinleyinceye kadar geciktirdi. İkindiyi, güneş yüksekten, dünkü vakitten biraz sonra kıldı. Akşamı ufuktaki beyazlık kaybolmazdan az önce kıldı. Yatsıyı gecenin üçte biri geçtikten sonra kıldı. Sabahı ortalık iyice ağarınca kıldı. Sonra:

"Namaz vakitlerinden soran kimse nerede?" diye sordu. Soru sahibi:

"Benim ey Allah'ın Resûlü!" dedi.

"Namazlarınızın vakti dedi, gördüğünüz (iki vakit) arasındadır." [Müslim, Mesâcid 176, 177, (613); Tirmizî, Salât 115, (152); Nesâî, Mevâkît 12, (1, 258).]

AÇIKLAMA:

1-Yukarıda kaydedilen hadisler beş vakit namazdan her birinin ilk vakti ile son vaktini belirlemektedir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, muhataplarının anlamakta zorluk çekeceği veya çabuk unutacağı bir kısım tariflere ve hatta teknik tabirlere dayanacak olan açıklamalara yer vermiyor. Namaz vakitlerini öğrenmek isteyen zâta, iki gün boyu bunu fiilen gös-teriyor: Bunu birinci gün, namazları ilk vakitlerinde, ikinci gün de son vakitlerinde kılmak suretiyle yapıyor. İkinci günün sonunda soru sahibini çağırarak, "namaz vakti, bu iki hududun arasında kalan zamandır" buyuruyor.

2- Namazlar bu iki vakit arasında muteber olmakla beraber, ilk vaktinde kılınmalarının ehemmiyetine başka hadislerde dikkat çekilmiştir. Gerçi, bu rivayetlerde öncelikle ilk vaktinde kılmış olması da namazları ilk vakitlerinde kılmanın efdaliyetine bir delil sayılabilir.

3- Sorulan bir şeyin cevabını, fiilen göstererek vermek efdaldir. Bu tarz, meselenin hem herkesce anlaşılmasına, hem de daha iyi kavranmasına yardım eder.

4- Bir kısım meseleleri, ihtiyaç ânına kadar açıklamamak, ihtiyaç hasıl olunca açıklamak efdaldir. İhtiyaç ânını sorulan sual, bilme ihtiyacının duyulması tayin eder.

5- Rivayetlerde yatsının vakti ihtilaflı gözükmektedir. Büreyde ile *Ebû Mûsa*'nın rivayetlerinde (2360 ve 2363. rivayetler) yatsıyı Hz. Peygamber'in gecenin üçte birinden sonraya bıraktığı ifade edilirken 2362 numaralı hadiste -ki *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs*'ın rivayetidir- gece yarısında kıldığı belirtiliyor. Bunlardan hangisinin efdal olduğunu âlimler münakaşa etmiştir. Hanefîlere göre, yatsıyı gecenin ilk üçte birinin sonunda kılmak müstehabtır. Bazı Hanefîlere göre müstehab olan vakit son üçte bir'den önceki vakittir. Bazı Hanefîlere göre de namazın gecenin üçte birine tehiri efdaldir. Bu iki görüşü birleştirerek:"Yatsıya, gecenin üçte biri çıkmazdan önce niyetlenip bu üçte birin sonunda namazdan çıkmalı" diyen de olmuştur.

Şafiî hazretlerinden iki görüş rivayet edilmiştir. Birine göre yatsının ihtiyarî vakti gecenin üçte birine, diğerine göre yarısına kadar devam eder. Nevevî ikinci kavlin esahh oduğunu söylemiştir.

2364 ٥ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: أَمَّنِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عِنْدَ الْبَيْتِ مَرَّتَيْنِ، فَصَلَّى الظُّهْرَ فِي الأُولَى مِنْهُمَا حِينَ كَانَ الْفَيْءُ مِثْلَ الشِّرَاكِ، ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ كُلُّ شَيْءٍ مِثْلَ ظِلِّهِ، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ حِينَ وَجَبَتِ الشَّمْسُ، وَأَفْطَرَ الصَّائِمُ، ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ، ثُمَّ صَلَّى الْفَجْرَ حِينَ بَزَقَ الْفَجْرُ، وَحَرُمَ الطَّعَامُ عَلَى الصَّائِمِ، وَصَلَّى الْمَرَّةَ الثَّانِيَةَ الظُّهْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ لِوَقْتِ الْعَصْرِ بِالأَمْسِ، ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَيْهِ، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ لِوَقْتِهِ الأَوَّلِ، ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ الآخِرَ حِينَ ذَهَبَ ثُلُثُ

اللَّيْلِ، ثُمَّ صَلَّى الصُّبْحَ حِينَ أَسْفَرَتِ الأَرْضُ، ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَيَّ جِبْرِيلُ، فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ: هٰذَا وَقْتُ الأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ مِنْ قَبْلِكَ، وَالْوَقْتُ فِيمَا بَيْنَ هٰذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ]. أخرجه أبو داود والترمذي، وهذا لفظه.

5. (2364)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cibril (aleyhisselâm) bana, Beytullah'ın yanında, iki kere imamlık yaptı. Bunlardan birincide öğleyi, gölge ayakkabı bağı kadarken kıldı. Sonra, ikindiyi her şey gölgesi kadarken kıldı. Sonra akşamı güneş battığı ve oruçlunun orucunu açtığı zaman kıldı. Sonra yatsıyı, ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolunca kıldı. Sonra sabahı şafak sökünce ve oruçluya yemek haram olunca kıldı. İkinci sefer öğleyi, dünkü ikindinin vaktinde herşeyin gölgesi kendisi kadar olunca kıldı. Sonra ikindiyi, herşeyin gölgesi kendisinin iki misli olunca kıldı. Sonra akşamı, önceki vaktinde kıldı. Sonra yatsıyı, gecenin üçte biri gidince kıldı. Sonra sabahı, yeryüzü ağarınca kıldı.*

Sonra Cibrîl (aleyhisselâm) bana yönelip:

"Ey Muhammed! Bunlar senden önceki peygamberlerin (aleyhimü's-salâtu vesselâm) vaktidir. Namaz vakti de bu iki vakit arasında kalan zamandır!" dedi." [Tirmizî, Salât 1, (149); Ebû Dâvud, Salât 2, (393).]

2365 ٦– وفي رواية النسائى عن جابر: [ثُمَّ أَتَاهُ حِينَ امْتَدَّ الْفَجْرُ، وَأَصْبَحَ وَالنُّجُومُ بَادِيَةٌ مُشْتَبِكَةٌ فَصَنَعَ كَمَا صَنَعَ بِالأَمْسِ فَصَلَّى الْغَدَاةَ].

6. (2365)- *Nesâî*'nin Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den yaptığı bir rivayette şöyle denmiştir: "Sonra O'na (Cibrîl), Fecr uzayıp[72] sabah olunca daha yıldızlar parlak ve cıvıl cıvıl[73] iken geldi. Dünkü yaptığını aynen yaptı, sabah namazını kıldı. Sonra da: *"Namaz vakti, işte gördüğünüz bu iki namaz arasıdır"* dedi." Nesâî, Mevâkît 10, (1, 256).]

2366 ٧– وفي أخرى: [فَصَلَّى الظُّهْرَ حِينَ زَالَتِ الشَّمْسُ، وَكَانَ الْفَيْءُ قَدْرَ الشِّرَاكِ، ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ الْفَيْءُ مِثْلَ الشِّرَاكِ، وَظِلِّ الرَّجُلِ، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ حِينَ

72- Fecr'in uzaması tabirini Sindî şöyle açıklar: "Belki de kıraatı uzatmak için ortalığın tam olarak ağarmasını beklemedi, ağarma sırasında namazdan çıkacak şekilde namazı kıldı. Böylece, ikinci sefer namazdan çıkması ânıyla vaktin sonunu tesbit etmiş oldu, tıpkı evvelini, birincide başlamakla tesbit ettiği gibi."

73- Bu tabir 2369. hadiste açıklanacaktır.

غَابَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ، ثُمَّ صَلَّى الْفَجْرَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ، ثُمَّ صَلَّى الْغَدَ الظُّهْرَ حِينَ كَانَ الظِّلُّ طُولَ الرَّجُلِ، ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ مِثْلَيْهِ، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ حِينَ غَابَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ، أَوْ نِصْفِ اللَّيْلِ، ثُمَّ صَلَّى الْفَجْرَ فَأَسْفَرَ].

وَالمراد «بالشِّرَاكِ»: أحد سيور النعل.

7. (2366)- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "...Öğleyi, güneş (tepeden batıya) meyledince kıldı. (Bu sırada) gölge ayakkabı bağı kadardı. Sonra ikindiyi, gölge ayakkabı bağının misli ve adam boyu olunca kıldı. Sonra akşamı, güneş batınca kıldı. Sonra yatsıyı, ufuktaki aydınlık kaybolunca kıldı. Sonra, sabahı, şafak sökünce kıldı. Sonra ertesi günün öğlesini, gölge, adam boyu olunca kıldı. Sonra ikindiyi, kişinin gölgesi iki mıslı olunca kıldı. Sonra akşamı, güneş batınca kıldı. Sonra yatsıyı, gecenin üçte birine veya yarısına doğru kıldı. Sonra sabahı kıldı ve ortalık ağardı." [Nesâî, Mevâkît 15, 7, 10, 17, (1, 251, 255, 261, 263).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *şirak*'ı ayakkabı bağı diye çevirdik. Bu, ayakkabının üstündeki kayış, sırım demektir. Şârihlerden Sindî bununla eşyanın öğle vaktindeki aslî gölgesinin kastedildiğini belirtir. Mekke'de bu sıfırdır. Mevsime ve mekana göre, zeval ânındaki bu gölgenin miktarı olabilecektir. Zîra her yerde tam zeval ânında gölgesizlik hali olmaz. Bu hâl ekvatorda ve oraya yakın yerlerde olabilir. Sindî der ki: "Şirak ile, zeval ânındaki gölgenin kastedildiğinin delili şu ki, hadisin devamında ikindi vakti, bu aslî gölgeye (mesela) insan gölgesinin bir misli daha ilave olmasıyla başlatılmaktadır."

2367 ٨– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ لِلصَّلاَةِ أَوَّلاً وَآخِراً، وَإِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ صَلاَةِ الظُّهْرِ حِينَ تَزُولُ الشَّمْسُ، وَآخِرَ وَقْتِهَا حِينَ يَدْخُلُ وَقْتُ الْعَصْرِ، وَإِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الْعَصْرِ حِينَ يَدْخُلُ وَقْتُهَا، وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ تَصْفَرُّ الشَّمْسُ، وَإِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الْمَغْرِبِ حِينَ تَغْرُبُ الشَّمْسُ، وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ يَغِيبُ الشَّفَقُ، وَإِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الْعِشَاءِ حِينَ يَغِيبُ الأُفُقُ، وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ يَنْتَصِفُ

اللّيل، وإنّ أوّل وقت الفجر حين يطلع الفجر، وإنّ آخر وقتها حين تطلع الشّمس].

أخرجه الأربعة إلا أبا داود، وهذا لفظ الترمذي.

8. (2367)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bilesiniz, namazın bir ilk vakti bir de son vakti vardır. Öğle vaktinin evveli güneşin tepe noktasından batıya meyil (zeval ânıdır. Son vakti de ikindinin girdiği andır. İkindi vaktinin evveli, vaktinin girdiği andır. Vaktin sonu da güneşin sarardığı andır. Akşam vaktinin evveli, güneşin battığı andır. Vaktin sonu da ufuktaki aydınlığın (şafak) kaybolduğu andır. Yatsı vaktinin evveli, ufuğun kaybolduğu andır. Vaktin sonu da gecenin yarısıdır. Sabah vaktinin evveli fecrin (aydınlığı) doğmasıdır. Vaktin sonu da güneşin doğmasıdır."* [Tirmizî, Salât 114, (151); Müslim, Mevâkît 6, (1, 249, 250).]

2368 ٩- وفي رواية مالك عن عبدالله بن رافع مولى أمّ سلمة: [أنّه سأل أبا هريرة عن وقت الصّلاة، فقال أبو هريرة أنا أخبرك: صلّ الظّهر إذا كان ظلّك مثلك، والعصر إذا كان ظلّك مثليك، والمغرب إذا غربت الشّمس، والعشاء ما بينك وبين ثلث اللّيل، وصلّ الصبح بغبش، يعني: الغلس].

9. (2368)- Muvatta'da *Abdullah İbnu Râfi'* Mevla Ümmü Seleme'den kaydedilen bir rivayette şöyle denmiştir: *"Abdullah İbnu Râfi'*, Ebû Hüreyre'ye namazların vaktini sormuştu. Ebû Hüreyre kendisine şu açıklamayı yaptı: "Ben sana haber vereyim: Gölgen kendi mislin kadar-ken[74] öğleyi kıl. İkindiyi gölgen iki mislin olunca kıl. Akşamı güneş batınca kıl. Yatsıyı seninle[75] arana gecenin üçte biri girince kıl. Sabahı da alaca karanlıkta kıl." [Muvatta, Vukûtu's-Salât 9, (1, 8).]

2369 ١٠- وعن مالك قال: [كتب عمر رضي الله عنه إلى عمّاله إنّ أهمّ أموركم عندى الصّلاة، من حفظها وحافظ عليها حفظ دينه، ومن ضيّعها فهو لما سواها

74- Zürkânî bu tabiri, "güneşin zevalinden (yani batıya yönelmesinden) hasıl olan gölge henüz mevcut değilkenki gölge" diye açıklar. Bu gölge, önceki hadiste ayakkabı bağı kadar diye ifade edilmiştir. Bir diğer ifade ile güneşin öğlede tepe noktasına varıp da gölgenin batı cihetinden kesilip, henüz doğu cihetine doğru büyümeye geçmediği andaki en kısa olan gölgedir. Bazı âlimler, buna aslî gölge de demiştir.

75- Seninle'den maksad akşamı kıldığın vakitle demektir. Yani akşamla yatsı arasına gecenin üçte biri girince kıl, demek olur.

أضيعُ، ثُمَّ كَتَبَ: أَنْ صَلُّوا الظُّهرَ إذَا كَانَ الفَيءُ ذِرَاعاً إلى أَنْ يَكُونَ ظِلُّ أَحَدِكُمْ مِثْلَه، والعَصْرَ والشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ بَيْضَاءُ نَقِيَّةٌ قَدْرَ مَا يَسِيرُ الرَّاكِبُ فَرْسَخَيْنِ أَوْ ثَلاَثَةً قَبْلَ مَغِيبِ الشَّمْسِ والمَغْرِبَ إذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ، والعِشَاءَ إذَا غَابَ الشَّفَقُ إلى ثُلُثِ اللَّيْلِ، فَمَنْ نَامَ فَلاَ نَامَتْ عَيْنُه، فَمَنْ نَامَ فَلاَ نَامَتْ عَيْنُه، فَمَنْ نَامَ فَلاَ نَامَتْ عَيْنُه، والصُّبْحَ والنُّجُومُ بَادِيَةٌ مُشْتَبِكَةٌ].

10. (2369)- *İmam Mâlik*'in anlattığına göre, Hz. Ömer valilerine şöyle yazdı: "Nazarımda işlerinizin en ehemmiyetlisi namazdır. Kim onu (farz, vacib, sünnet ve vaktine riayetle) korur ve (tam zamanında kılmaya) devam ederse dînini korumuş olur. Kim de onu(n zamanını tehir suretiyle) zayi ederse, onun dışındakileri daha çok zayi eder."

Hz. Ömer yazısına şöyle devam etti: "Öğleyi gölge bir ziralıktan birinizin gölgesi misli oluncaya kadar kılınız. İkindiyi, güneş yüksekte, beyaz, parlak iken, hayvan binicisinin, güneş batmazdan önce iki veya üç fersahlık yol alacağı müddet içerisinde; akşamı güneş batınca; yatsıyı ufuktaki aydınlık battımı gecenin üçte birine kadar kılınız. -Kim (yatsıyı kılmadan) uyursa gözüne uyku düşmesin, kim (yatsıyı kılmadan) uyursa gözüne uyku düşmesin, kim (yatsıyı kılmadan) uyursa gözüne uyku düşmesin- Sabahı da yıldızlar parlak ve cıvıldarken kılınız." [Muvatta, Mevâkît 6, (1, 6-7).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Hz. Ömer'in namaza ne kadar ehemmiyet verdiğini göstermektedir. Onun nazarında namaz ferdlerin dînî hayatını ilgilendiren bir mesele olarak kalmıyor, devletin meselesi oluyor ve en mühim meselesi addediliyor. Bundandır ki, namaz vakitleriyle ilgili teferruâtı valilerine tamim ediyor ve yatsıyı kılmazdan önce yatacak olanlara üç kere tekrar ettiği bir bedduada bulunuyor: *"Namazdan önce yatanın gözü uyku tutmasın."* Bezzâr'ın bir rivayetinde bu bedduayı bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yapmıştır: مَنْ نَامَ قَبْلَ العِشَاءِ فَلاَ نَامَتْ عَيْنُه

2- Yıldızların cıvıldaşması diye tercüme ettiğimiz tabirin aslı müştebike'dir. Yani, iç içe girmiş, kenetlenmiş demektir. Maksad yıldızların hepsinin canlı olarak görüldüğünü, ortalığın henüz iyice aydınlanmadığını ifade etmektir. Çünkü, gündüz aydınlığı zayıfken yıldızlar daha çok gözükür. Aydınlık arttıkca azalır ve sonunda görünmez olurlar.

2370 ١١ – وفي أخرى له: [أنَّ عُمرَ كَتَبَ إلى أبي مُوسىٰ، وذَكَرَ مِثْلَه، وقَالَ: وَاقْرأْ فِيهَا. أىْ فِي صَلاَةِ الصُّبحِ بِسُورَتَينِ طَوِيلَتَينِ مِنَ المفَصَّلِ]. أخرجه مالك.

11. (2370)- Muvatta'nın diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), *Ebû Mûsa el-Eş'arî* hazretlerine yazdığı bir mektupta aynı şeyi hatırlattı ve (ilaveten) şunu yazdı: "Onda -yani sabah namazında- mufassal sûrelerden iki uzun sûre oku." [Muvatta, Mevâkît 7, (1, 7).]

AÇIKLAMA:

Ebû Mûsa el-Eş'ari (radıyallâhu anh) hazretleri ashâb'ın kibârındandır, ilk müslüman olanlar arasında yer alır. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) onu, *Muğire İbnu Şube*'den sonra Basra'ya vali tayin etmişti. Yani Hz. Ömer sadedinde olduğumuz mektubu *Ebû Mûsa*'ya Basra valisi sıfatıyla yazmış olmaktadır. Nitekim önceki rivayet (2369) namaz ve namaz vakitleriyle ilgili mektubu Hz. Ömer'in, valilerine yazdığını belirtmişti. Şu halde bu rivayet, mumaileyh mektuplardan Basra'ya gidenin âlimlerin ıttılâına mazhar olarak günümüze kadar korunduğuna şâhidlik etmektedir. Üzerinde durduğumuz mevzumuz açısından mühim olan husus İslâmHalîfesi Hz. Ömer'in valilerine "sabah namazında" okuyacakları sûreler hususunda bile, irşâdî devlet tamimi göndermiş olmasıdır.

2371 ١٢ – وفي أخرى نحوه، وفيها: [وَأنْ صَلِّ الْعِشَاءَ فِيمَا بَيْنَكَ وبينَ ثُلُثِ اللّيْلِ، فإنْ أخَّرتَ فَإلَى شَطْرِ اللّيْلِ، ولاَ تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ].

12. (2371)-Yine benzer bir diğer rivayette şu ifade mevcuttur: *Hz. Ömer, Ebû Mûsa* (radıyallâhu anhümâ)'ya şöyle yazdı: "...Yatsıyı seninle (akşam namazıyla) arana gecenin üçte biri girince kıl. Geciktirirsen gecenin yarısına kadar olsun. Sakın gafillerden olma." [Muvatta, 8, (1, 7).]

2372 ١٣ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: وقتُ الظُّهرِ إذَا زَالَتِ الشَّمْسُ، وكَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ كَطُولِه مَا لَمْ تَحْضُرِ العَصْرُ، ووقتُ العَصْرِ مَا لَمْ تَصْفَرَّ الشَّمْسُ، ووقتُ المَغْرِبِ مَا لَمْ يَغِبِ الشَّفَقُ، ووقتُ صَلاَةِ العِشَاءِ إلَى نِصْفِ اللَّيْلِ الأوْسَطِ، ووقتُ صَلاَةِ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الفَجْرِ إلَى أنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ، فإذَا طَلَعَتْ فَأمْسِكْ عَنِ الصَّلاَةِ فَإنَّهَا تَطْلُعُ بينَ قَرْنَيْ شَيْطَانٍ]. أخرجه

مسلم، وهذا لفظه، وأبو داود والنسائي.

13. (2372)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Öğlenin (başlama) vakti, güneşin (tepe noktasından batıya) meylettiği zamandır. Kişinin gölgesi kendi uzunluğunda olduğu müddetçe öğle vakti devam eder, yani ikindi vakti girmedikçe. İkindi vakti ise güneş sararmadıkça devam eder. Akşam vakti ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolmadığı müddetçe devam eder. Yatsı namazının vakti orta uzunluktaki gecenin yarısına kadardır. Sabah namazının vakti ise fecrin doğmasından (yani şafağın sökmesinden) başlar, güneş doğuncaya kadar devam eder. Güneş doğdu mu namazdan vazgeç. Çünkü o, şeytanın iki boynuzu arasından doğar."* [Müslim, Mesâcid, 173, (612); Ebû Dâvud, Salât 2, (396); Nesâî, Mevâkît 15, (1, 260).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen şeytanın iki boynuzu tabiriyle ilgili olarak İbnu Hacer şu açıklamayı sunar: "Şeytanın iki boynuzu başının iki tarafı demektir. Denir ki: "Şeytan güneşin doğduğu yerin hizasında dikilir. Öyleki o, doğunca (şeytanın) başının iki yanı ortasında olur. Ta ki, güneşe tapanların güneş için yaptıkları secde onun için yapılmış olsun. Batma sırasında da aynı hal mevzubahistir. Durum böyle olunca güneşin, şeytanın iki boynuzu arasından doğması, doğuşu esnasında güneşi seyredene nisbetendir. Şöyle ki, eğer şeytanı seyretmiş olsaydı, onu güneşin yanında dikilmiş olarak görecekti."

İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de karneyn yani iki boynuz tabiriyle -İbnu Hacer'in açıklamasından görüldüğü üzere- başın iki tarafından ifade edildiğini kaydettikten sonra "kîle" yani denildi ki diyerek kelimenin tâlî manalara da tevcih edildiğini belirtir: "Karn, kuvvet"tir, yani güneş doğarken şeytan harekete geçer ve tasallutta bulunur ve güneşe yardımcı vaziyetini alır."

İbnu'l-Esîr, karn kelimesinin devir, çağ mânasının da esas alınarak hadisteki karneyn tabirinin iki çağ şeklinde anlaşıldığına dikkat çeker.

Denildi ki: "İki çağı arasında demek "öncekilerden ve sonrakilerden olacak iki ümmeti" demektir. Bütün bunlar, güneşin doğuşu esnasında ona secde edenler için bir temsildir. Ve sanki, bu sapıklığı, onlara şeytan kurmuştur. Öyleyse güneşperest güneşe secde etti mi şeytan güneşin yanında yer almış gibidir."

Ulemanın bu açıklamalarına şunu da ilave edebiliriz: Dîn-i mübîn-i İslâm, sabah namazının nihâi vaktini güneşin doğuşu olarak tesbit et-

miştir. Öyleyse mü'min Rabbine karşı farz olan sabah ibadetini yapabilmek için güneş doğmazdan önce kalkmalıdır. Güneşin doğması ânında yapılacak ibadet makbul değildir. Öyle ki, güneş doğmadan önce başlanmış bir namaz henüz bitmeden güneş doğacak olsa, o namaz bozulmaktadır, kazası gerekmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dînde bu kadar ehemmiyetli yeri olan bir meselenin mü'minlerin zihninde daha canlı olarak yer etmesi için, meseleyi şeytanla da irtibat kurarak vazetmiş olmaktadır. Nitekim dînin reddettiği pek çok mesele şeytana nisbet edilerek kerâhet veya haramiyeti beyan edilmiştir. Bu tebliğ üslubunun *Kur'ân*'da da pek çok örnekleri vardır. İçki, kumar ve putları haram eden âyette olduğu gibi (Mâide 90-93).

Şu halde, hadisten İbnu Hacer'in de kaydedip reddettiği bir kısım kozmoğrafik, maddî îzahlar yapmak için tekellüfe gerek kalmamaktadır.

Hadisteki maslahat açıktır: Mü'minlerin erken kalkmalarını sağlamak, mü'minlere zaman şuuru, programlı iş yapmak, vaktinde iş yapmak alışkanlığı kazandırmak, kendini vakte göre ayarlamak, disipline etmek, vaktinden sonra yapılacak işlerin kıymet ifade etmeyeceği fikrini zihinlerde tesbit etmek gibi günlük hayatımızın gerek ferdî ve gerekse içtimâî vechelerinde, gerek sıhhat ve gerek iktisad açılarından gerek dünyaya ve gerek âhirete bakan pek çok faydaları, maslahatları saymak, görmek ve göstermek mümkündür.

2373 ١٤ – وعن أبي المنهال قال: [دَخَلْتُ أنَا وَأَبِي عَلَى أَبِي بَرْزَةَ الأَسْلَمِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنه، فقَالَ لَهُ أبِي: كَيْفَ كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي المَكْتُوبَةَ؟ فقَالَ: كانَ يُصَلِّي الهَجِيرَةَ الّتِي تَدْعُونَها الأُولَى حِينَ تَدْحَضُ الشَّمْسُ، ويُصَلِّي العَصْرَ، ثُمَّ يرجِعُ أحَدُنَا إلى رِحْلِهِ فِي أقْصَى المَدِينَةِ والشَّمْسُ حَيَّةٌ، ونَسِيتُ مَا قَالَ فِي المَغْرِبِ، وَكَانَ يَسْتَحِبُّ أنْ يُؤَخِّرَ العِشَاءَ الّتِي تَدْعُونَهَا العَتَمَةَ، وكَانَ يَكْرَهُ النَّوْمَ قَبْلَها والحَدِيثَ بَعْدَهَا، وكَانَ يَنْفَتِلُ مِنْ صَلاةِ الغَدَاةِ حِينَ يَعْرِفُ المَرْءُ جَلِيسَهُ، ويَقْرَأُ بالسِّتِّينَ إلى المِائَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

وفي رواية: [ولاَ يُبَالِي بتَأْخِيرِ العِشَاءِ إلى ثُلُثِ اللّيْلِ، ثُمَّ قالَ إلى شَطْرِ اللّيْلِ].

وهذا لفظ الشيخين.

قوله « والشَّمْسُ حَيَّةٌ »: أى مرتفعة عن المغرب لم يتغير لونها بمقاربة الأفق.

14. (2373)- *Ebû'l-Minhâl Seyyâr İbnu Selâme* (rahimehullah) anlatıyor: "Ben ve babam birlikte Ebû Berze el-Eslemî (radıyallâhu anh)'nin yanına girdik. Babam ona: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* farz namazları nasıl kılardı?" diye sordu. Şu cevabı verdi:

"Efendimiz sizin "el-Evvel" dediğiniz öğle namazını güneş (tepe noktasından) batıya kayınca kılardı. Birimiz ikindiyi kılınca, Medîne'nin en uzak yerindeki evine dönerdi de güneş hâlâ canlılığını korurdu.

Akşam namazı hakkında ne söylediğini unuttum. Sizin atame dediğiniz yatsıyı geciktirmeyi iyi bulurdu (müstehap addederdi). Yatsıdan önce uyumayı, sonra da konuşmayı mekruh addederdi.

Kişi (yanında beraber oturduğu) arkadaşını tanıyınca sabah namazından ayrılırdı. Namazda altmış-yüz âyet miktarınca Kur'ân okurdu." [Buhârî, Mevâkît 11, 13, 39, Ezân 104; Müslim, Mesâcid 237, (647); Ebû Dâvud, Salât 3, (398); Nesâî, Mevâkît 2, (1, 246), 20, (1, 265).]

AÇIKLAMA:

1-Hâcire veya hâcir, öğle vaktinde hararetin şiddetli olduğu andır. Sindî'ye göre hadis Resûlullah'ın sıcak olan günlerde bile öğle namazını ilk vaktinden fazla taşırmayıp hemen kıldığını ifade etmektedir ve rivayet öğleyi biraz serinleyince kılmayı emreden hadislere de bir açıklık getirmiş olmakta, tehirin çok fazla olmadığını göstermektedir. "Şu halde sıcak günlerde fazla tehir yoksa, serin günlerde hiç tehir yapılmadan hemen kılınmalı demektir" der.

Biraz serinlemeyi emreden hadisle bu hadis arasındaki tearuzu İbnu Hacer şöyle telif edip giderir: "Arada muhalefet yoktur, çünkü bu tatbikatın havaların serin olduğu zamanla ilgili veya serinliği bekleme emrinden önceye ait olma veya serinliği bekleme şartlarının bulunmadığı durumlarla ilgili olma ihtimali vardır. Bu hadisin zahiriyle "Vaktin evveline va'd edilen fazilet, taharet, setr vs. gibi takdimi mümkün olan herşeyi vaktin girmesinden önce yerine getirmekle hasıl olur" diyenler amel etmiştir."

2- Öğle namazına *"el-Evvel"* denmesi gündüzün ilk namazı olmasındandır. Mamafih Cebrâil (aleyhisselâm)'in beş vakti beyan ettiği zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ilk kıldırıp öğrettiği namaz öğle namazı olduğu için *el-Evvel* denmiş olabileceği de söylenmiştir.

3- İkindi vaktini tavsifte kullanılan "güneşin canlı olması" tabiriyle, güneşin batma vaktine henüz fazla yaklaşmadığını, güneşe henüz sararmanın ârız olmadığını, henüz yüksekte bulunup, ışık, hararet, renk ve par-

laklıkça canlılığını koruduğunu ifade eder. Şârihler bu hâlin, bir cismin gölgesi, onun boyunun iki misli olmasına kadar devam ettiğini belirtirler.

4- *Ateme,* yatsı vaktinin adıdır. Kur'ân'da işâ olarak ismi geçen bu vakte bedevîler ateme dedikleri için yatsı namazı da ateme olarak tesmiye edilmiştir. Ancak Resûlullah yatsıya ateme denmesini yasaklamıştır. *İbnu Hacer*'e göre yasaklamanın sebebi ateme karanlık manasına gelir, bedeviler, vakitten aldıkları isimle yatsı namazına salatu'l-ateme demişlerdir. Resûlullah bu meselede onlara uymayı yasaklamış, şeriat dilindeki ismi ile tesmiyesini müstehap kılmıştır.

2374 ١٥ – وعن محمد بن عمرو بن الحسن بن على بن أبى طالب رضي الله عنه قال: [قَدِمَ الْحَجَّاجُ الْمَدِينَةَ، فَكَانَ يُؤَخِّرُ الصَّلاَةَ، فَسَأَلْنَا جَابِرَ بْنَ عَبْدِ الله فَقَالَ: كَانَ رَسُولُ الله ﷺ يُصَلِّي الظُّهْرَ بِالْهَاجِرَةِ، وَالْعَصْرَ وَالشَّمْسُ نَقِيَّةٌ، وَالْمَغْرِبَ إِذَا وَجَبَتِ الشَّمْسُ وَالْعِشَاءَ، أَحْيَانًا يُؤَخِّرُهَا، وَأَحْيَانًا يُعَجِّلُ، إِذَا رَآهُمُ اجْتَمَعُوا عَجَّلَ، وَإِذَا رَآهُمْ أَبْطَئُوا أَخَّرَ، وَالصُّبْحَ كَانَ يُصَلِّيهَا بِغَلَسٍ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

15. (2374)- *Muhammed ibnu Amr İbni'lHasen İbni Ali İbnu Ebî Tâlib* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Haccâc, Medîne'ye geldiğinde namazı mûtad vaktinden tehir ediyordu. Bunun üzerine Câbir İbnu Abdillah (radıyallâhu anh)'a (namazların vakti hakkında) sorduk. Bize şu açıklamayı yaptı:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğleyi hararetin şiddetli olduğu zamanda (hâcire vaktinde) kılardı. İkindiyi de güneş parlakken kılardı. Akşamı, güneş batınca; yatsıyı bazan geciktirir, bazen de öne alırdı. Halkın toplandığını görünce tacil eder, onları ağır görünce de tehir ederdi. Sabahı da alaca karanlıkta kılardı." [Buhârî, Mevâkît 18, 21; Müslim, Mesâcid 234, (646); Ebû Dâvud, Salât 3, (397); Nesâî, Mevâkît 18, (1, 264).]

2375 ١٦ – وفي أخرى للنسائى عن أنس: [وَيُصَلِّي الصُّبْحَ إِلَى أَنْ يَنْفَسِحَ الْبَصَرُ].

16. (2375)- *Nesâî*'nin *Enes* (radıyallâhu anh)'ten yaptığı rivayette şöyle denmiştir: "Sabahı, göz(ün görme ufku) genişleyinceye kadar kılardı." [Nesâî 29, (1, 273).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yatsıyı, cemaatin durumuna göre ayarladığını, gerek tacil ve gerekse tehirde kesin bir prensip takip etmediğini gösteriyor.

Sabahın ihtiyari vaktiyle de ilgili bir açıklama mevcuttur. Gözün görüş alanı genişleyinceye kadar sabahı kılmış oluyor. Bu ifade ondan sonra sabah kılınmaz mânasına gelmez. Çünkü gözün ufkunun genişlemesinden bahsetmek, daha ortalıkta karanlığın varlığını ifade eder. Halbuki sabah namazı güneş doğuncaya kadar devam eder. Ancak Resûlullah'ın bu son anlarına kadar tehir etmeden sabahı kıldığı anlaşılmaktadır.

2376 ١٧ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه: [كَانَ قَدْرُ صَلاَةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ الظُّهْرَ في الصَّيْفِ ثَلاَثَةَ أقْدَامٍ إلى خَمْسَةِ أقْدَامٍ، وفي الشِّتَاءِ خَمْسَةَ أقْدَامٍ إلى سَبْعَةِ أقْدَامٍ].

أخرجه أبو داود والنسائي.

17. (2376)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğle namazı kıldığı zaman (gölgenin) miktarı, yazda üç ayaktan beş ayağa kadar idi. Kışta da beş ayaktan yedi ayağa kadardı." [Ebû Dâvud, Salât 4, (400); Nesâî, Mevâkît 6, (1, 251).]

AÇIKLAMA:

Burada verilen rakama aslî gölge ile sonradan ziyade olan gölge de dahildir, sadece ziyade olan gölge değildir.

Gölge meselesinde Hattâbî şu açıklamayı yapar: *"Bu, iklime ve şehirlere göre değişen bir husustur. Bütün şehirlerde ve beldelerde rakamlar eşit olmaz. Zîra, gölgenin uzunluk veya kısalığına müessir olan amil güneşin gökteki yüksekliğinin artması ve düşmesidir. Yüksekliği artıp tam tepe hizasında olacak şekilde başa en yakın noktaya ulaşırsa, gölge azami küçüklüğe düşer. Güneş ne zaman da azami şekilde eğilir baş hizasından en uzak noktada olursa gölge de azami uzunluğa ulaşır. Bu sebeple kış gölgelerini her yerde daima yaz gölgelerinden uzun görürsün. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazı Mekke ve Medine'de olmuştur. Bu iki şehir de ikinci iklimdendir. Derler ki bu iki şehirde gölge, yazın başında Âzâr ayında üç ayaktan biraz uzundur. Resûlullah'ın namazı, hararet artınca, daha önce mûtad olan vaktinden gecikmiş gibi olur. Böylece, o sırada gölge beş ayak olur. Ancak kıştaki gölgenin, teşrin-i evvel'de beş ayak veya beş ayaktan biraz fazla olduğunu söylerler. Kanun ayında ise yedi ayak veya yedi ayaktan biraz fazla olmaktadır. Öyleyse, İbnu Mes'ud'un sözü, bu takdire göre bu iklim için muvafık düşer, diğer iklimler ve ikinci iklimin dışında kalan memleketler için muvafık düşmez."*

Bazı âlimler, hadiste geçen ayağın, boyuna göre her insanın ayağı olabileceğini söylemiştir. Bazı âlimler her memlekette zeval (öğle) vaktini

tesbitte başvurulacak usûl hususunda duvar veya tahta üzerine sağ ve sola meyli ayarlı, düz olarak çakılacak bir çubuk tavsiye eder: "Bunun gölgesine bakılır; tam düzleştimi gün ortası demektir. Gölge tam olarak doğuya meylettimi bu zeval (dönme) vaktidir ve öğle namazı girmiş demektir."

2377 ١٨ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كُنَّ نساءُ المؤمنات يشهدْنَ مع رسولِ الله ﷺ صلاةَ الفجرِ متلفّعاتٍ في مُروطهنّ، ثمّ ينقلبنَ إلى بيوتهنّ حين يقضين الصلاةَ، ولا يعرفهم أحدٌ من الغلَس]. أخرجه الستة.

«التلفّع»: الالتحاف والتغطي.

و «المُروط»: الأكسية.

«الغلَس»: ظلمة آخر الليل قبل طلوع الفجر وأوّل طلوعه.

18. (2377)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Mü'min kadınlar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte sabah namazlarını, bürgülerine sarılmış olarak kılarlardı. Sonra, namazlarını kılınca evlerine dönerlerdi de bu esnada karanlıktan dolayı kimse de onları tanıya-mazdı." [Buhârî, Mevâkît 13, 27, Ezân 162, 165; Müslim, Mesâcid 231, (645); Muvatta, Vukût 4, (1, 5); Ebû Dâvud, Salât 8, (423); Tirmizî, Salât 116, (153); Nesâî, Mevâkît 25, (1, 271).]

AÇIKLAMA:

Kadınların da sabah namazında cemaate katıldıklarını belirten bu rivayet, namaz bittiği halde bile ortalığın, kadınların tanınmasına imkan tanımayacak kadar karanlık olduğunu ifade etmektedir.

2378 ١٩ – وعنها رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [ما رأيتُ رجلاً كان أشدَّ تعجيلاً للظُّهرِ من رسولِ الله ﷺ ولا من أبي بكرٍ، ولا من عمرَ رضي اللهُ عنهما]. أخرجه الترمذي.

19. (2378)-Yine *Hz. Âişe* anlatıyor: "Ben öğle namazını, ne Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadar, ne de ***Ebû Bekr*** ve Ömer kadar tacil edip geciktirmeyen bir başka insan tanımıyorum." [Tirmizî, Salât, 118.]

2379 ٢٠ – وله في أخرى عن أمّ سلمة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [كان رسولُ الله ﷺ أشدَّ تعجيلاً للظُّهرِ منكم، وأنتم أشدُّ تعجيلاً للعصرِ منه].

20. (2379)- Yine *Tirmizî*'de Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'den

kaydedilen bir hadiste denmiştir ki: "Öğleyi tacilde Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* sizden daha titizdi. Siz de ikindiyi tacilde ondan daha titizsiniz."

2380 ٢١ - وعن خباب رضي الله عنه قال: [شَكَوْنَا إلى رَسول الله ﷺ حَرَّ الرَّمْضاءِ فَلَمْ يُشْكِنَا. قالَ زُهَيرٌ لأبي إسْحَاقَ: أفِي الظُّهرِ؟ قالَ: نَعَمْ. قُلْتُ أفِي تَعْجِيلِهَا قالَ: نَعَم]. أخرجه مسلم والنسائي.

«الرَّمْضَاءِ»: شدة الحر على وجه الأرض.

وقوله «فَلَمْ يُشْكِنَا»: أى لم يزل شكوانا.

21. (2380)- *Habbâb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'a (secde edilen) yerin sıcaklığından şikayet ettik, ancak şikayetimizi dinlemedi.

Züheyr, Ebû İshak'a: "Şikayetiniz öğle vaktinden miydi?" diye sordu. Öbürü:

"Evet!" dedi. Ben:

"Vakit girer girmez, (yani ortalık çok sıcakken) kılınmasından mı?" diye sordum. O yine:

"Evet!" dedi." [Müslim, Mesâcid 189, (619); Nesâî, Mevâkit 2, (1, 247).]

AÇIKLAMA:

Son üç hadis öğlenin ilk vaktinde (tacilen) kılınması gereğini ifade eden rivayetlerdendir. Bazı rivayetlerde biraz serinleme ânına tehiri için ruhsat beyan edilmiştir. Ancak azimete uyan ve bu bâbta esas olan, öğlenin de ilk vaktinde kılınmasıdır.

Sonuncu hadisi, fakihler daha çok secde ile ilgili bahiste kaydederek, yerle alın arasına herhangi bir hail konmaması gerektiğine delil yaparlar. Zîra yerin yakıcı sıcaklığına rağmen, aleyhissalâtu vesselâm yere yaygı tavsiye etmemiştir. Hadisin burada namaz zamanıyla ilgili olarak zikri, *Züheyr'in Ebû İshak*'a sarfettiği: *"Şikayetiniz namazın vakit girer girmez kılınmasından mıydı?"* şeklindeki sözünden ileri gelir. Rivayette bu soruya verilen cevap vakitle ilgilidir ve öğle namazının, namaz mahalli elleri, yüzü yakacak kadar hararetli olmasına rağmen ilk vaktinde kılınmasını âmirdir.

2381 ٢٢ – وعن أنس رضي الله عنه قال: [كانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذا نزلَ منزلاً لم يرتحلْ حتّى يصلّيَ الظّهرَ. قالَ لهُ رجلٌ: وإنْ كانَ نصفَ النّهارِ؟ قالَ: وإنْ كانَ نصفَ النّهارِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

22. (2381)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh): "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (yolculuk sırasında) bir yere inecek olsa, öğleyi kılmadan orayı terketmezdi" demişti. Bir adam sordu:

"Yani gün ortasında olsa da mı?"

"Evet, dedi, Enes, gün ortasında olsa da!" [Ebû Dâvud, Salât 273, (1205); Nesâî, Mevâkît 3, (1, 248).]

AÇIKLAMA:

Burada, yine öğle namazının taciliyle ilgili bir rivayet mevzubahistir. Sindî, "bir yere inme" tabirini mutlak olarak anlamaz, yani sabahleyin veya kuşluk vakti bir yere inince, öğleyi beklemek mevzubahis değildir. Bilakis, öğleden az önce, öğle vaktinin girmesine çok az bir zaman kaldığı sırada bir yere inme (konaklama, mola verme) hali mevzubahistir. İşte Efendimiz böyle durumlarda öğleyi kıldıktan sonra, yoluna devam etmek üzere orayı terketmekte imiş. *Ebû Dâvud* bu hadisi yolcu ile ilgili olarak açtığı bir bâbta kaydeder.

Soru üzerine *Hz. Enes*'in verdiği cevap, siyak itibariyle Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in öğleyi tacilde ifrata vararak, namaz vaktinin henüz girmediği gün ortasında bile öğleyi kıldığını ifade etmektedir (Sindî). Bilindiği üzere, gün ortası diye çevirdiğimiz nısfu'n-nehar zeval (denen güneşin tepe noktasından batıya doğru meyletmesin)den önceki andır. Aslında bu anda namaz kılmak mekruhtur.

2382 ٢٣ – وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [إنّ رسولَ اللهِ ﷺ كانَ يصلّي العصرَ والشّمسُ واقعةٌ في حُجرتي].

زاد في رواية أبي داود: «قبلَ أنْ تظهرَ». أخرجه الخمسة.

23. (2382)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* güneş odama vurduğu sırada ikindiyi kılardı."

Ebû Dâvud'un rivayetinde şu ziyade var: "... (güneş) odamdan yükselmezden önce..." [Buhârî, Mevâkît 13, Humus 4; Müslim, Mesâcid 169, (611); Ebû Dâvud, Salât 5, (407); Tirmizî, Salât 120, (159); Nesâî, Mevâkît 8, (1, 252).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de ikindinin çabuk kılındığını ifade eden bir rivayettir. Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin odasının saha itibariyle dar, tavanının da alçak olduğu bilinmektedir. Bu durumda güneş ışığının oda içerisinde kalma müddeti azdır.

Hattâbî, Ebû Dâvud'un rivayetinde gelen ziyadede geçen zuhur kelimesinin, bu hadiste bu kelimenin umumiyetle taşıdığı doğmak, gözükmek, ortaya çıkmak gibi mânalarda değil, "yükselmek", "çekilmek" mânasında kullanıldığını belirtir. Bu durumda mâna şöyle olur: "Resûlullah ikindiyi, odamda güneş varken ve henüz çekilmeden kılardı."

Nevevî şu açıklamayı sunar: *"Hz. Âişe'nin hücresi arsa yönüyle dardı ve duvarın yüksekliği de arsasının mesafesinden birazcık kısa olacak şekilde sınırlı ve alçaktı. Bu durumda, duvarın gölgesi, misli kadar olunca, güneş arsanın son noktasından uzaklaşıyordu."* Görüldüğü üzere, güneşin oda içerisindeki varlığı, onun yüksekten vurması demektir. Eşyanın (duvarın) gölgesi, kendi boyunu aşması, güneşin batı ufkuna doğru alçalmasını ifade ettiğine göre, bu hadis, ikindi namazının tacilini ifade etmektedir.

2383 ٢٤- وعن أنس رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ حَيَّةٌ، فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ إِلَى الْعَوَالِي، فَيَأْتِي الْعَوَالِي وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ. وَبَعْضُ الْعَوَالِي مِنَ الْمَدِينَةِ عَلَى أَرْبَعَةِ أَمْيَالٍ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

وفي رواية: «فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ مِنَّا إِلَى قُبَاءٍ».

24. (2383)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* güneş yüksekte ve canlı iken ikindiyi kılardı. Bu esnada kişi avâli'ye (dış semtlere)[76] gider, oraya varırdı ve hâlâ güneş yüksekliğini muhafaza ederdi. Gidilen bu avâli'den bazıları Medîne'ye dört mil uzaklıkta idi." [Kaynaklar 2385'in sonunda müştereken gelecek.]

2384 ٢٥- وفي أخرى: [قَالَ أَسْعَدُ بْنُ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ: صَلَّيْنَا مَعَ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ الظُّهْرَ، ثُمَّ خَرَجْنَا حَتَّى دَخَلْنَا عَلَى أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ فَوَجَدْنَاهُ يُصَلِّي الْعَصْرَ، فَقُلْتُ: يَا عَمِّ مَا هَذِهِ الصَّلَاةُ الَّتِي صَلَّيْتَ؟ قَالَ: الْعَصْرُ، وَهَذِهِ صَلَاةُ رَسُولِ اللهِ

76- Avâli, âliye'nin cem'idir. Medîne'nin yüksek yerlerindeki meskûn yerler böyle tesmiye edilmiştir. Günümüzde kullanılan banliyö, periferik kelimeleri bunu karşılar.

ﷺ الَّتِى كُنَّا نُصَلِّى مَعَهُ].

25. (2384)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Es'ad İbnu Sehl İbnu Huneyf der ki: "Biz Ömer *İbnu Abdilaziz* (rahimehullah) ile öğleyi kıldık. Sonra çıkıp *Hz. Enes İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh)'in yanına gittik. Varınca onu ikindiyi kılıyor bulduk. Ben kendisine:

"Ey amcacığım! Kıldığın bu namaz da ne?" diye sordum. Bana:

"Bu, ikindi namazıdır. Ve bu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber kıldığımız namazdır" dedi. [Kaynaklar müteakip hadisin sonunda müştereken gelecek.]

2385 ٢٦- وفي أخرى قال: [صَلَّى لَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ الْعَصْرَ، فَلَمَّا انْصَرَفَ أَتَاهُ رَجُلٌ مِنْ بَنِى سَلَمَةَ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: إِنَّا نُرِيدُ أَنْ نَنْحَرَ جَزُوراً لَنَا، وَإِنَّا نُحِبُّ أَنْ تَحْضُرَهَا؟ قَالَ: نَعَمْ فَانْطَلَقَ وَانْطَلَقْنَا مَعَهُ فَوَجَدْنَا الْجَزُورَ لَمْ تُنْحَرْ، فَنُحِرَتْ، ثُمَّ قُطِّعَتْ، ثُمَّ طُبِخَ مِنْهَا، ثُمَّ أَكَلْنَا قَبْلَ أَنْ تَغِيبَ الشَّمْسُ].

26. (2385)- Bir diğer rivayette de şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize ikindiyi kıldırdı. Namazdan çıkınca Efendimizin yanına Benî Seleme'den birisi geldi ve:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedi. Biz, bir deve kesmek istiyor ve sizin de kesimde hazır bulunmanızı arzu ediyoruz."

Efendimiz *"Pekala!"* deyip gitti. Biz de onunla gittik. Varınca, devenin henüz kesilmediğini gördük. Kestiler, parçaladırlar. Bir miktarını pişirdiler. Güneş batmadan o eti yedik." [Buhârî, Mevâkît 13, İ'tisâm 16; Müslim, Mesâcîd 192-197, (621-624); Muvatta, Vukût 11, (1, 8-9); Ebû Dâvud, Salât 5, (404-405); Nesâî, Mevâkît 8, (1, 252-254).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki son üç hadis de ikindi namazının erken kılındığını ifade etmektedir. İkindi namazının baş kısmını tesbitte, akşam veya sabahın baş kısmını tesbitte olduğu gibi kesin işaret olmadığı ve o devirde, günümüzdeki zaman ölçmeye mahsus saat, takvim gibi teknikler bulunmadığı için, zaman tayininde çeşitli tavsiflere başvurulmuştur. Bu rivayetlerin birinde Medîne'nin avâli denen dış semtlerine gidiş müddeti zikredilmektedir. Avâlilerden bazılarının merkeze uzaklığı dört mili bulmaktadır. Güneşin canlılığını yitirip sararmaya başlaması, kerâhet vaktinin

girmesi -veya ikindinin ihtiyarî olan vaktinin nihâî hududunu teşkil etmesi- olduğuna göre, en uzak avaliye varıldığında bile hâlâ ikindinin kılınabilecek yani güneşin canlılığını, parlaklığını koruduğu yükseklikte olması, ikindi namazının *Mescid-i Nebevî*'de kılınmış bulunduğu saati tahmin ve tesbitte işe yarar.

Üçüncü hadiste, bunu tesbitte namaz kılma müddettine, Benî Seleme yurduna gitme müddeti ile bir devenin kesilme, parçalanma, bir parçanın pişirilip yenilme müddeti ilave ediliyor. Bütün bu işler, namazın ilk vakti ile güneş batmasına yakın zaman içerisinde cereyan etmiştir.

2386 ٢٧– وعن سلمة بن الأكوع رَضِيَ اللهُ عنْه: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يُصَلِّي الْمَغْرِبَ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَتَوَارَتْ بِالْحِجَابِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

وفي أخرى لأبى داود: «سَاعَةَ تَغْرُبُ الشَّمْسُ إِذَا غَابَ حَاجِبُهَا».

27. (2386)- *Seleme İbnu'l-Ekvâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* akşamı, güneş batıp perdeye bürününce kılıyordu." [Buhârî, Mevâkît 18; Müslim, Mesâcid 216, (636); Ebû Dâvud, Salât 6, (417); Tirmizî, Salât 122, (164).]

Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* akşamı, güneşin battığı vakitte, güneş (kursunun son) izi de ufukta kaybolunca kılıyordu."

AÇIKLAMA:

Hadis, akşam namazının ilk vaktini tarif etmektedir: Güneşin ufukta kaybolması... Râvi bunu "perdeye bürünmek" olarak ifade etmektedir. Çünkü bir şey perdeye büründü mü artık görünmez olur.

Ebû Dâvud'un bir rivayetinde, güneşin batışı daha sarih tasvir edilmektedir, hâcib'in kaybolması... Hâcib, göz üzerindeki kaştır. Güneşin kaşı diye dilimizde bir tabir mevcut değildir. Şârihler bunu, ufukta batan güneş kursundan sonra bir müddet daha görülmeye devam eden güneşe ait kızıllık olarak açıklarlar. Şu halde, güneş kursu denen yuvarlağın ufuktan kesilmesi, namaz vaktinin girmesi için yeterli değildir. Hadiste hâcib diye ifade edilen ve kızıllık şeklinde kendini hissettiren, yakın civarının da kaybolması gerekmektedir. Esasen bu andan itibaren de doğu ufkunda karanlık belirir.

2387 ٢٨– وعن رافع بن خـديج رَضِيَ اللهُ عنْه قـال: [كُنَّا نُصَلِّي الْمَغْرِبَ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ

فينصرف أحدنا وإنّه ليبصر مواقع نبله]. أخرجه الشيخان.

28. (2387)- *Râfi İbnu Hadîc* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz akşamı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte kılınca, cemaatten ayrılıp (ok atışı yapanımız olurdu da) attığı okun düştüğü yerleri rahat görebilirdi." [Buhârî, Mevâkît 18; Müslim, Mesâcîd 217, (637).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet birkısım kıymetli bilgiler sunmaktadır:

1- Akşam namazı ilk vaktinde kılınmaktadır.

2- Namaz fazla uzatılmamaktadır, öyle ki namaz bitince ortalık henüz fazla kararmış değildir, atılan ok mesafesi bile, düşen okun yerini görmeye imkan verecek aydınlıktadır. Ve bu aydınlık safha, bir müddet ok talimi yapmaya imkan verecek kadar devam edebilmektedir. Şayet çok kısa sürse idi ok talimi yapması için techizat alıp, uygun mahalle gitmeye değmezdi. Nitekim müteakip rivayet bu hususu daha da sarih olarak belirtecek.

3- Ashabın her an askerlik talimi yaptığını göstermektedir. Öyle ki akşam-yatsı arasındaki kısa müddeti bile değerlendirmektedirler.

4- Askerî hazırlık, en az ibadet kadar manevî değer taşıyan bir amel olmalı ki, oturup nafile zikir yapmaya, namaz kılmaya bunu tercih etmektedirler. Resûlullah'ın akşam-yatsı arasındaki ibadete teşvik eden bir çok hadisleri mevcuttur. Demek ki, o tavsiyeler, daha kıymetli bir ibadet olan cihad hazırlığında bulunma imkanı ve şartlarından mahrum olanlar içindir. Çünkü ashab, daima daha hayırlısını tercih etmiştir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın atıcılığa teşviklerini daha önce gördüğümüz için burada tekrar etmeyeceğiz (bilhassa 2215-2218. hadisler görülmelidir).

2388 ٢٩- وللنسائى: [عن رجل من أسلم من أصحاب النبى ﷺ أنهم كانوا يصلّون مع النبى ﷺ المغرب، ثم يرجعون إلى أهليهم إلى أقصى المدينة يرمون يبصرون مواقع سهامهم].

29. (2388)- Nesâî'nin bu hususta Eslem kabîlesine mensup ashabtan bir kimseden kaydettiği beyan şöyledir: "Onlar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte akşamı kılarlar, sonra da Medîne'nin (Mescid'e) en

uzak yerinde olan ailelerine dönüp ok atışı yaparlar ve de oklarının düştüğü yerleri görürlerdi." [Nesâî, Mevâkît 13, (1, 259).]

2389 ٣٠- وعن مرثد بن عبدالله المزني رضي الله عنه قال: [قَدِمَ عَلَيْنَا أَبُو أَيُّوبَ غَازِياً، وعقبةُ بنُ عامرٍ يومئذٍ على مصرَ، فأخّرَ عقبةُ المغربَ، فقامَ إليهِ أبو أيوبَ فقالَ: ما هذهِ الصَّلاةُ يا عقبةُ؟ فقالَ: شُغِلْنَا. قالَ: أما سمعتَ رسولَ الله ﷺ يقولُ: لاَ تَزَالُ أُمَّتِي بِخَيْرٍ، أوْ قالَ عَلَى الْفِطْرَةِ، مَا لَمْ يُؤَخِّرُوا الْمَغْرِبَ إلَى أنْ تَشْتَبِكَ النُّجُومُ]. أخرجه أبو داود.

«واشْتِبَاكُ النُّجُومِ»: ظهور صغارها بين كبارها حتى لا يخفى منها شئ.

30. (2389)- *Mersed İbnu Abdillah el-Müzenî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ebû Eyyûb, gâzi (mücahid) olarak yanımıza geldi. Bu sırada *Ukbe İbnu Âmır* de Mısır'da vali idi. Ukbe, akşam namazını tehir etti. Ebû Eyyûb ona yönelerek:

"Ey Ukbe! dedi. Bu kıldırdığın namaz ne namazıdır?"

Ukbe, hatasını anlayarak:

"Meşguliyetimiz vardı" diye özür beyan etti. Ebû Eyyûb:

"Sen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözünü işitmedin mi? Buyurmuştu ki:

"Ümmetim, akşam namazını, yıldızlar cıvıldayana kadar geciktirmedikçe hayır üzere -veya fıtrat üzere demişti- olmaktan geri kalmaz." (77)

2390 ٣١- وعن علي بن أبي طالب رضي الله عنه: [أنَّ النَّبيَّ ﷺ قالَ لَهُ يَا عَلِيُّ ثَلاثاً لاَ تُؤَخِّرْهَا، الصَّلاَةُ إذَا دَخَلَ وَقْتُهَا، وَالْجَنَازَةُ إذَا حَضَرَتْ، وَالأَيِّمُ إذَا وَجَدْتَ لَهَا كُفُؤاً]. أخرجه الترمذي.

31. (2390)- *Hz. Ali İbnu Ebî Tâlib* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana şu tembihte bulundu:

"Ey Ali, üç şey vardır, sakın onları geciktirme:

Vakti girince namaz, (hemen kıl!)

77- Yıldızların cıvıldaşması tabiri daha önce de mükerreren geçti. Açıkladığımız üzere, ortalığın kararak küçük ve sönük yıldızların da görünür hale gelmesidir. Tabirin aslı "yıldızların kenetlenmesi" mânasına gelir.

Hazır olunca cenaze, (hemen defnet!)

Kendisine denk birini bulduğun bekar kadın, (hemen evlendir!)" [Tirmizî, Salât 127, (171).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah* bu hadiste, ehemmiyet arzeden şeylerden üç tanesine dikkat çekmektedir: Namaz, kadın ve cenaze. Şüphesiz bunlar yegane mühimler değiller, başkaları da var. Ama bunlar mühim olan şeylerden... Resûlullah bu üslûbla, ehemmiyeti takdir edilemeyecek olan namazı ilk vaktinde kılma işine dikkat çekmiş olmaktadır.

2- Bazı âlimler, bu hadisten hareketle cenazenin hazır olması halinde, mekruh vakitlerde de cenaze namazının kılınabileceği hükmüne varmışlardır. Aliyyü'l-Kârî der ki: "Bizim (Hanefîler) mezhebimizde de hüküm böyledir: Güneşin doğma batma ve öğle (istiva) anlarındaki mekruh vakitlerde cenaze hazır olmuş ise namaz kılınır, bekletilmez. Ancak, cenaze önceden hazır olduğu halde namazı kılınmaz da bu vakitlerde kılınırsa o zaman mekruh bir iş yapılmış olur. Tilavet secdesinin hükmü de böyledir. Sabahtan sonra veya önce, ikindiden sonra olursa her ikisi de mekruh olmazlar."

3-Kadınla ilgili kelime eym'dir. Bakire bile olsa, bekar kadın demektir, dul mânası da mevcuttur. Şu halde esas, evlenme çağına gelen kadına uygun bir talep çıkınca bekletilmeden evlendirilmesidir. Başka hadislerde erkek için de büluğ çağından itibaren hemen evlendirilmesi tavsiye edilmiştir. Bu hadiste, kadınların erkenden evlendirilmesinin daha ehemmiyetli olduğuna dikkat çekilmiştir. Evlenmesi geciken erkeklerin eş araması kolay olmasına rağmen, kadınların eş aramalarının zorluğu göz önüne alınınca bu nebevî irşadın ne kadar yerinde olduğu takdir edilir.

4- Denklik meselesine gelince, bu nikahta erkeğin müslüman, hür, salih (kötü alışkanlıkları olmayan), neseb sahibi, iş ve temiz kazanç sahibi olmasıyla tahakkuk eder. Bunlar dışında tali olarak, müstakbel, uyuma müessir olacak görgü ve terbiye tarzları, kültürel şartlar, dil birliği gibi fıkıh kitaplarının yer vermediği hususlar da göz önüne alınabilir. Biri şehir, diğeri köy görgüsü üzerine yetişenlerin imtizaçlarında bile bazı zorluklara rastlanmaktadır.

Bu vasıfları taşıyan namzedin beğenilmeyerek, imkanları zorlayan şartlar koşulması, bu sebeple daha uygun talipler beklenmesi hadise muhalefettir. Nikâhın zorlaştırılması İslâm'ın ruhuna aykırıdır. Peygamber-

imiz bu mevzuda da kolaylık tavsiye etmiştir. (Bu bahisle alakalı olarak Nikah Bölümü'ne, hususan 5625-5627. hadislere bakılmalıdır.)

2391 ٣٢ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنه: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قال: مَنْ أَدْرَكَ مِنَ الصُّبْحِ رَكْعَةً قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ، فَقَدْ أَدْرَكَ الصُّبْحَ، وَمَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ، فَقَدْ أَدْرَكَ الْعَصْرَ]. أخرجه الستة بهذا اللفظ.

32. (2391)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim sabah namazından bir rek'ati güneş doğmazdan önce kılabilirse, sabah namazına yetişmiş demektir. Kim ikindi namazından bir rek'ati güneş batmadan önce kılabilirse ikindi namazına yetişmiş demektir."*

2392 ٣٣ – وفي أخرى للبخارى والنسائى: [إِذَا أَدْرَكَ أَحَدُكُمْ سَجْدَةً مِنْ صَلاَةِ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَلْيُتِمَّ صَلاَتَهُ، وَإِذَا أَدْرَكَ سَجْدَةً مِنْ صَلاَةِ الصُّبْحِ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَلْيُتِمَّ صَلاَتَهُ].

إلاَّ أن النسائى قال: «أَوَّلَ سَجْدَةٍ فِي الْمَوْضِعَيْنِ».

33. (2392)- *Buhârî* ve *Nesâî*'de gelen bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Sizden kim, ikindi namazının bir secdesini güneş batmazdan önce kılabilirse, namazını tamamlasın, sabah namazının da bir secdesini güneş doğmazdan önce kılabilen, namazını tamamlasın."

Ancak Nesâî (bir rivayetinde de) şöyle der: *"...ilk rek'atinde kılarsa..."* [Buhârî, Mevâkît 28, 17; Müslim, Mesâcid 163, (608); Muvatta, Vukût 5, (1, 6); Tirmizî, Salât 137, (186); Ebû Dâvud, Salât 5, (412); Nesâî, Mevâkît 11, (1, 257, 258), 28, (1, 273).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki rivayet, ikindi ve sabah namazlarından birer rek'at vakti içerisinde kılınabildiği takdirde diğer rek'atlerin tamamlanmasına şer'î ruhsat ifade etmektedir. Böylece, bir rek'ati kılabilen, geri kalan rek'atleri vakit çıkmış olmasına rağmen tamamlayacak ve namazını vakti içerisinde kılmış olacak, sonradan kaza etmeyecektir.

İkinci rivayette rek'at kelimesi yerine secde kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Nesâî'nin bir rivayetinde ise "ilk secde" tabiri geçmektedir. *Hattâbî* bununla kıyamı, rükuu ve secdesi bulunan bir rek'atin kas-

tedildiğini belirtir. Ona göre rek'at, secde ile tamamlandığı için "secde" diye tesmiye edilmiş olmalıdır. Şu halde, sabah veya ikindinin ilk rek'atini vakti içinde kılabilenler gerisini tamamlayacaktır.

Hadisin zahiri bu olmakla beraber bu mevzuda varid olan başka nassları göz önüne alan âlimler farklı neticelere ulaşmışlardır:

★ Bu hadis, ikindi namazından bir rek'ati vakti içerisinde kılabilen kimsenin diğer rek'atları da tamamlayacağına delildir. Bu hususta ulema icma eder.

★ Sabah namazı hususunda da *Şafiî, Mâlik* ve Ahmed (rahimehümullah) aynı şekilde hükmetmişler ise de Ebû Hanîfe, güneşin doğması ile sabah namazının batıl olacağına hükmetmiştir. Ona göre, güneşin doğmasıyla namaz kılınması yasaklanmış olan bir vakte girilmiş olmaktadır, halbuki güneşin batmasıyla namaz kılınması yasak olan bir vakte girilmiyor.

★ Bazı âlimler: "Bu ve benzeri hadislerde güneş doğduktan sonra sabahın tamamlanacağına ruhsat verir ise de, güneş doğduktan sonra her çeşit namazı yasaklayan rivayetler tevatür derecesini bulmuştur, öyle ise, mübah kılan hadisler mensuhtur" demiştir. Aynî, Hanefî görüşü madafaa sadedinde şöyle bir îzah sunar: "Bir meselede mübahlık ve haramlık birleşirse haram hükmü esas alınır ve onunla amel edilir, mübahlık terkedilir. Çünkü, eşyada asıl olan ibahedir, öyleyse haram hükmü sonradan gelmiştir. Sonradan gelen nâsihtir, önceki mensuhtur. Öyle ise güneşin doğmasından sonra namazın tamamlanmasını haram kılan hüküm muahhardır ve nâsihtir, bununla amel edilmesi gerekir."

★ Bazı âlimler bu yasağın nafilelerle ilgili olduğunu söylemiş ve farzın hariç tutulması gereğini iddia etmiştir. Ancak Hanefiler, daha önce 2342 numaralı hadiste nakledilen hadiseye dayanarak yasağın farz, nafile her çeşit namaza şâmil olduğunu belirtmiş, *"Buradaki yasağın nafileye ait olduğunu söylemek müreccihi olmayan bir tercihtir"* demiştir.

★ Hanefiler, bu hadise dayanarak, "İkindi vaktinin sonu güneşin batmasıdır" demiştir.

★ Bir çocuk güneş batmazdan önce buluğa erse veya kâfir hidayete erse veya mecnun ifakat kılsa veya baygın kendine gelse veya hayızlı kadın temizlense bunlara o günün ikindi namazı farz olur. Ulaşılan vakit, farzı eda edemeyecek kadar az da olsa, o vaktin kaza edilmesi gerekir, hadis bu hususta delildir. İmam Züfer bu hükme katılmamış: *"Farzı tam olarak edaya yetmeyen bir vakte ulaşmak farzı sabit kılmaz"* demiştir.

★ Bir rek'atten daha az bir cüz'e ulaşıldığı takdirde -vakte veya namaza veya cemaat faziletine- yetişilip yetişilemeyeceği hususunda da ihtilaf edilmiştir. *İmam Mâlik,* bir kavlinde Şâfiî ve cumhur: "Bir rek'atten az bir parçaya ulaşılacak olsa bunlardan hiçbirine kavuşulmamış olunur" demiştir. Bunlar rek'at kelimesinde ısrar ederler ve şu hadisi de delil getirirler:

إذا جئتم إلى الصّلاة ونحن سجود فاسجدوها ولا تعدّوها شيئا ومن ادرك الرّكعة فقد ادرك الصّلاة

"Biz secdede iken namaza yetirşirseniz, siz de secdeye katılın fakat bunu birşey addetmeyin. Kim rek'ate ulaşmışsa namazı yakalamıştır."

★ Bu meselede *Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf* ve bir kavlinde Şafiî "namazın hükmüne yetişmiş olur" görüşündedirler.

★ Bazı âlimler -ki Aynî de bu görüştedir- "Rek'atten maksad namazdan bir cüzdür, öyle ise iftitah tekbirine yetişen de rek'ata ve dolayısıyle namaza yetişmiş sayılır" demiştir. [78] Kurtubî, *Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf* ve bir kavlinde *Şafiî*'nin, ikindi namazı hususunda "güneş batmazdan önce iftitah tekbirine yetişen namazı kılar" demekte ittifak ettiklerini belirtir. Öğlede ihtilaf ederler. Şafiî'nin bir kavline göre öğlenin iftitah tekbirine yetişen kimse namaza yetişmiş demektir, çünkü öğle ile ikindi (hadislerde) vakit yönüyle iç içe girmektedirler. Ama bir diğer rivayete göre Şafiî: "Öğlenin bir rek'atinin kıyamına tam olarak yetişse bile sonradan bu namazı kaza etmesi gereğine" hükmeder.

Cuma namazı hususunda da ihtilaf edilmiştir. *Mâlik, Sevrî, Evzâî, Leys, Züfer, Muhammed, Şâfiî* ve *Ahmed* (rahimehullah) cumâ'nın bir rekatine yetişen kimsenin, ikinci rekati tek başına tamamlayacağını söylemişlerdir. *Ebû Hanîfe* ve *Ebû Yûsuf* (rahimehümullah): "Bir kimse, imam selam vermezden önce iftitah tekbirini alıp uyacak olsa geri kalan iki rekati tamamlar" demişlerdir. Nehâî, Hakem ve Hammâd da böyle hükmetmişlerdir. Atâ, Mekhûl, Tâvus ve Mücâhid ise bazılarınca istiğrab edilen bir görüş ileri sürmüşlerdir: "Cumâ hutbesini kaçıran, namazı dörde tamamlar, zîra cumâ namazı hutbe sebebiyle kısaltılmıştır, (hutbe iki rekat namaza bedeldir)."

2393 ٣٤- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ النَّبىَّ ﷺ قَالَ: إذَا اشْتَدَّ الحَرُّ فَأبْرِدُوا بالصَّلاَةِ، فإنَّ شِدَّةَ الحَرِّ من فَيْحِ جَهَنَّمَ]. أخرجه الستة بهذا اللفظ.

34. (2393)-Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Hararet şiddetlenince na-

78– Bunlar, görüşlerini te'yid eden rivayetler gösterirler. Aynî bunları kaydeder.

mazı (vakit) biraz serinleyince kılın. Çünkü, şiddetli hararet cehennemden bir kabarmadır." [Buhârî, Mevâkît 9, Bed'ü'l-Halk 10; Müslim, Mesâcid 180, (615); Muvatta, Vükût 28, (1, 16); Ebû Dâvud, Salât 4, (402); Tirmizî, Salât 7, (157); İbnu Mâce Salât 4, (677); Nesâî, Mevâkit 5 (1, 248-249).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sıcak günlerde öğle namazının, öğle sıcağının biraz kırılmasına kadar tehir edilmesini emretmektedir. Bu serinlemeyi bekleme işi emir sigası ile gelmiştir. Ama ulemanın çoğunlukla kabul ettiğine göre bu bir vecibe ifade etmez. İstihbabi bir emirdir. *"Beklense daha iyidir"* mânasında "irşadî bir emirdir" ve hatta "vacib bir emirdir" diyen de olmuştur, ancak bunlar ferdî görüşlerdir. Cumhur: "Sıcak günlerde öğlenin, serinliğe kadar tehiri müstehabtır" diye hükmetmiştir. Bazı âlimler bu tehirin cemaatle kılınacak namazlara has olduğunu, münferid kılınacak ise ilk vaktinde kılmanın (ta'cil) efdal olduğunu belirtmiştir.

Hanefîler, *Ahmed İbnu Hanbel* ve diğer bazı âlimler bu ayırımı kabul etmezler, ferd için de cemaat için de hükmün aynı olduğunu söylerler.

Bu mevzu üzerine gelen muhtelif rivayetlerdeki tasrihattan anlaşıldığına göre, ashabtan bazıları Resûlullah'a secde sırasında alın ve avuçlarının yerin hararetinden yandığını şikayet ederler. Aleyhissalâtu vesselâm bunun üzerine sıcağın hafiflemesine kadar öğleyi tehire müsaade eder. Bazı rivayetler kumların iyice soğumasına kadar tehir taleb edildiğini -bu durumda öğle vaktinin çıkma ihtimaline binaen- Efendimizin müsaade etmediğini belirtir. Şu halde beklenecek serinlik yerle değil, vakitle ilgili bir keyfiyettir.

Son olarak şunu da belirtelim ki: "Ta'cil efdaldir, çünkü meşakkat daha fazladır" diyen de olmuştur. Bu iddiaya iltifat etmemek gerektiğini belirten İbnu Hacer: "Çünkü bir şeyin efdal olması onun meşakkatli olmasına bağlı değildir. Bilakis, bazan daha hafif olan efdal olur, nitekim seferde namazı kasr etmek böyledir" der.

2394 ٣٥- وفي رواية لمالك: [إنَّ النَّارَ اشْتَكَتْ إلى رَبِّهَا، فَأذِنَ لَهَا في كُلِّ عَامٍ بِنَفَسَيْنِ، نَفَسٍ في الشِّتَاءِ، وَنَفَسٍ في الصَّيْفِ].

35. (2394)- *İmam Mâlik*'in bir rivayetinde (Resûlullah'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir): *"Cehennem, Rabbine (ey Rabbim! bir kısmım, diğer bir kısmımı yiyor diye) şikayet etti. Bunun üzerine Rab Teâlâ ona yılda iki kere teneffüs etmesine izin verdi: Kışta bir nefes, yazda bir nefes.*

(İşte, hararetten en şiddetli hissedilen ve soğuktan en şiddetli hissedilen şey bu soluklardır)." [Buhârî, Mevâkît 8; Muvatta, Vukût 27, (1, 15).]

AÇIKLAMA:

1- Bu mürsel (senedi kopuk) bir rivayettir. Ancak, aynı mevzu üzerine muttasıl senetli başka hadislerle takviye görmüştür.

2- Teysîr müellifi hadisi biraz özetleyerek buraya aktarmış ve meselâ cehennemin şikayet sebebini tayyetmiştir. Biz tercümede o kısmı parantez içerisinde gösterdik. Hadisin son kısmındaki parantez arası ziyade, Muvatta'nın rivayetinde mevcut değildir.

3- Cehennemin, Cenâb-ı Hakk'a bir kısmım diğer bir kısmımı yiyor diye yaptığı şikayet, hararetinin yüksek olduğunu ifade eder.

Cenâb-ı Hakk yılda iki sefer nefes alıp vermesine izin vermiştir. Şüphesiz burada bir teşbih var. O da yaz aylarındaki hararetle kış aylarındaki soğuğun, hayvanın içinden attığı soluğa benzetilmesidır. Çünkü nefes, lügaten bir hayvanın havayı içine çekip sonra dışarı atmasıdır. Öyle ise hadis: "Yaz harareti -veya kış soğuğu- cehennemin dünyaya gönderdiği bir soluk mesabesindedir" demek istemiştir.

4- Şikayetin "lisân-ı hâl"den mecaz olduğu veya cehennemi bekleyen meleğin konuşması olabileceği ya da Allah'ın dilediği bir başka şekilde olabileceği söylenmiştir. Bu konuşmanın mecaz mı, hakikat mı olduğu münakaşa edilmiştir. Bazıları "her iki görüşün bir makul yönü vardır" derken, ekseriyet: "Ercah olanı hakikate hamlidir, çünkü Allah her mahluku konuşturduğu gibi cehennemi de konuşturmuştur" demiştir Kurtubî bu görüşü şöyle müdafaa eder: "Lafzı hakikatine hamletmenin hiçbir zorluğu yok. *Sâdiku'l-kelam* olan Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* câiz bir şeyi haber verdi mi onu te'vil etmeye hacet kalmaz, hakikatine hamletmek evla olur." Nevevî de: "Doğru olan hakikate hamlidir. Allah, onda konuşacak şekilde temyiz ve idrak yaratmıştır" der.

Bundan mecaz kastedildiği kanaatinde olan Beyzâvî: "Cehennemin şekvası, Onun kaynamasından mecazdır; bir kısmının diğer bir kısmını yemesi de onun cüzlerinin üst üste izdihamından (yığılmasından) mecazdır; teneffüs etmesi, dışına uzanan kısımların çıkmasından mecazdır" der. Zeynü'bnü'l-Münîr: "Muhtar olan hakikattır, çünkü Allah'ın kudreti cehennemi konuşturmaya salihtir" demiştir.

5- Cehennemin "kıştaki soluması" ile kışın şiddetli soğuğu kastedilmiş olmalıdır. Çünkü cehennemin bir tabakası "şiddetli sıcağı sebebiyle"

etrafından sıcağı emerek donma etkisi yapan ve soğukluğu ile yakan zemherir tabakasıdır. Cehennemde soğuğun varlığı müşkilat meselesi ise de, *İbnu Hacer:* "Bunda bir müşkilat olmamalı. Zîra, ateşten maksad onun yeridir. Onda bir de zemherir tabakası vardır" der.

6- Hadis, Mûtezile ve diğer fırkalardan: "Cehennem Kıyamet günü yaratılacak" diyenleri reddeder.

7- Hadisin Buhârî'deki vechinden hareketle: "Kışta da soğuğun geçmesine kadar namazın tehirine cevaz olmalıdır" denebileceğini belir-ten *İbnu Hacer,* bunu hiçbir fakihin söylemediğini, aksi takdirde kışta en soğuk an sabah namazı vaktine rastladığı için soğuk kırılıncaya kadar vaktin çıkacağını belirtir.

2395 ٣٦- وعن أبى ذر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنَّا مع رسُولِ اللهِ ﷺ في سفرٍ فأرادَ المُؤذِّنُ أنْ يُؤذِّنَ للظُّهرِ، فقال له رسولُ اللهِ ﷺ: أبرِدْ، ثُمَّ أرادَ المُؤذِّنُ أنْ يُؤذِّنَ، فقال له: أبرِدْ مرتينِ أوْ ثلاثاً حتى رأينا فيْءَ التُّلولِ، ثُمَّ قالَ النبيُّ ﷺ: إنَّ شِدَّةَ الحَرِّ مِنْ فيحِ جهنَّمَ، فإذَا اشتدَّ الحرُّ فأبرِدُوا بالصَّلاةِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

« الفَيْح »: اللفح والوهج.

36. (2395)- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz bir sefer sırasında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik. Müezzinimiz öğle namazı için ezan okumak istedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona:

"Serinlemeyi bekle!" dedi. Bir müddet geçince müezzin ezan okumak istemişti, yine ikinci ve hatta üçüncü defa:

"Serinlemeyi bekle!" dedi. (Bekledik), hatta tümseklerin (doğu cihetindeki) gölgelerini gördük. O zaman aleyhissalâtu vesselâm:

"Şiddetli hararet cehennemin bir kabarmasıdır. Öyleyse, hararet şiddetlenince öğle namazını (vakit) serinleyince kılın" dedi. [Buhârî, Mevâkît 9, 10, Ezân 18; Bed'ü'l-Halk 10; Müslim, Mesâcid 184, (616); Ebû Dâvud, Salât 4, (401); Tirmizî, Salât 119, (1, 58).]

AÇIKLAMA:

Burada yolculuk sırasında da, sıcaklık sebebiyle öğle namazının tehiri mevzubahistir. Hadis tehirin nihâî hududu hakkında bir bilgi vermektedir. Aslında âlimler, bu meselede ittifak edecekleri kesin bir yorum yapamamışlardır. Bazıları: *"Öğle (zevâl) gölgesinden sonra gölgenin bir zîra*

olmasına kadar tehir edilir" demiştir. Diğer bazıları, gölge, eşyanın boyunun "dörtte biri", "üçte biri", "yarısı... oluncaya kadar" -ve hatta başka şeyler- söylemişlerdir. Mâzirî, bu ihtilafın (aylara, yerlere göre) durumun farklı olmasından ileri geldiğini belirtir. Şurası muhakkak ki, nihâî noktayı tesbit edecek gölge miktarı, bulunulan ahvale göre değişse de şu kaide esastır: "Hiçbir surette öğlenin nihâî vaktini taşıracak şekilde tehir câiz değildir." Durum bu olunca, Buhârî'nin Kitâbu'l-Ezân'da, *Müslim, İbnu İbrâhim*'den kaydettiği حَتّى سَاوَى الظِّلُّ التُّلُولَ "Namazı, gölge tümseğe müsavi oluncaya kadar tehir etti" ibaresini te'vil gerekir. Zîra bunun zahiri, eşyanın gölgesi, eşyanın misli oluncaya kadar öğlenin tehirine cevaz vermektedir. İbnu Hacer der ki: "Buradaki müsâvattan maksad, gölgenin tümseğin yanında, -hiç belli değilken- zuhur etmesidir. Yani miktarda değil, zuhurda eşit olması, maksud olması ihtimali var. Ancak şu da söylenebilir: "Bu sefer sırasında söylenmiştir, muhtemeldir ki öğleyi, ikindi ile beraber kılmak (cem'etmek) üzere gölge eşyanın misli oluncaya kadar namazı tehir etmiştir."

2396 ٣٧- وعن القاسم بن محمد قال: [مَا أَدْرَكْتُ النَّاسَ إلاَّ يُصَلُّونَ الظُّهْرَ بِعَشِيٍّ].

أخرجه مالك.

37. (2396)- *Kâsım İbnu Muhammed* anlatıyor: "Ben, Ashâb'ı öğle namazını aşiyy'de kılar gördüm." [Muvatta, Vukût 13, (1, 9).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen nâs (insanlar) tabirini Ashâb olarak tercüme ettik. Çünkü râvi Kâsım İbnu Muhammed, Tabiîn'in büyüklerindendir, nâs ile Ashâb'ı kastetmektedir.

2- *"Aşiyy"* kelimesi, zevâlden gurûb'a kadar olan zamanın ismidir. Yani güneş öğleyin batıya yönelince akşam ufukta kayboluncaya kadar geçen zamandır. Dahası, zeval'den ertesi sabaha kadar geçen zaman dilimine de aşiyy dendiği olmuştur. Bu durumda öğle müddetinin aşiyy'le tarifi zahirde müşkilat arzeder. Ancak, *Zürkânî*'nin kaydettiği üzere bununla *Kâsım* (rahimehullah) öğlenin serinliğe tehirini kastetmiştir.

2397 ٣٨- وعن أبي موسى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا كَانَ الحَرُّ أَبْرَدَ بِالصَّلاَةِ، وإذَا كَانَ البَرْدُ عَجَّلَ]. أخرجه النسائي.

38. (2397)- *Enes İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) hava sıcaksa öğleyi serinleyince kılıyordu, hava serinse ta'cil (edip ilk vaktinde) kılıyordu." [Nesâî, Mevâkît 4, (1, 248).]

AÇIKLAMA:

Teysîr, hadisin râvisini *Ebû Mûsa* olarak kaydetmiştir. Bir zühul olsa gerektir, zîra *Nesâî*'de *Enes İbnu Mâlik*'tir. Aslına göre tashih ettik.

2398 ٣٩ – وعن عليّ بن شيبان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَكَانَ يُؤَخِّرُ الْعَصرَ مَا دَامَتِ الشَّمْسُ بَيْضَاءَ نَقِيَّةً]. أخرجه أبو داود.

39. (2398)- *Ali İbnu Şeybân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldik. İkindi namazını, güneş gökte beyaz ve (sarılıktan arı ve) parlak olduğu müddetçe tehir ediyordu." [Ebû Dâvud, Salât 5, (408).]

2399 ٤٠ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا قُدِّمَ الْعَشَاءُ فَابْدَءُوا بِهِ قَبْلَ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ، وَلاَ تَعْجَلُوا عَنْ عَشَائِكُمْ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

40. (2399)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Akşam yemeği hazırlanmış ise, yemeğe namazdan önce başlayın. Yemeğinizi aceleye de getirmeyin." [Buhârî, Et'ime 58, Ezân 42; Müslim, Mesâcid 64, (557); Tirmizî, Salât 262, (353); Nesâî, İmâmet 57, (2, 111).]

AÇIKLAMA:

1- Akşam namazı sırasında yemek hazır olduğu takdirde akşam yemeğini öne almayı tavsiye eden muhtelif rivayetler vardır. Teysîr'in kaydettiği rivayet, اذا قدّم العشاء *"Akşam yemeği takdim edilirse..."* şeklindedir. Buhârî اذا وضع العشاء *"Akşam yemeği, konulursa..."* حضر العشاء *"Akşam yemeği hazır olursa..."* şekillerini kaydetmiştir.

اذا اقيمت الصلاة و قرّب العشاء فكلوا ثمّ صلّوا Akşam namazı başlar başlamaz yemek de getirilirse yemeği yiyin, sonra namaz kılın" şeklinde başka şekilde hadis rivayet edilmiştir.

Yemeğin hazır olması, yiyecek kimsenin önüne konmuş olması diye açıklanmıştır.

Şu halde, akşam namazı ile akşam yemeği aynı zamana rastlayacak

olursa, yemeğin öne alınması gerekmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir an önce namaza geçelim diye acele edilmesini de tavsiye etmiyor. *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'den rivayet edildiğine göre, kendisinin önüne yemek konunca namaza başlandığı olmuştur da O, yemeğini bitirmedikçe namaza iştirak etmemiştir. Ancak imamın kıraatını dinlemiştir.

2- Bazı âlimler, hadislerde hep akşam yemeğinin zikrini delil yaparak: *"Bu ruhsat akşam namazına hastır"* demişlerdir. Ancak el-Fâkihânî, illeti nazar-ı dikkate alarak hükmü umum namazlara hamletmek gerektiğini söylemiştir. Yani hangi namaz olursa olsun, yemekle çakışacak olursa yemeğin takdimi, namazın tehiri gerekir. Ona göre illet huşunun kaybolmasına müncer olacak teşviştir. Hadiste akşamın zikri, umumiyetle o saatte oruç açılacağı içindir. Ama: "Oruçlu olmayan acıkmış kimse, bazan oruçlulardan daha çok yemek arzusu duyar" denmiştir.

3- Bazıları, ikamet sırasında sofra gelirse birkaç lokma ile nefsini öldürüp, namaza gelmesi, sonra da doyuncaya kadar yemesi gerekir demiş ise de, bu mülahaza hadislerde gelen "acele etmeyin" kaydına muhalif bulunmuştur.

4- Şunu da belirtelim ki, cumhur bu emri vecibe olarak anlamamış, nedb anlamıştır. Yani "Önce yemek yerseniz daha iyi olur" mânasında bir tavsiye telakki etmiştir. Bazıları da bunu vücub olarak görmüştür. Esas olan cumhurun görüşüdür. Zâhirîlere göre sofraya rağmen kılınan namaz bâtıldır.

5- Son olarak şunu da belirtelim ki, yemekle namazın çakışması halinde yemeğin öne alınması, namaz kılmaya gerekli olan vaktin bulunması şartıyla mendub ve meşrudur. Aksi takdirde namazın fevt olma veya daralamasına müncer olacak şekilde vakit dar ise câiz değildir.

Mevzuun bütünlüğü için 2403 numaralı hadis ve açıklamasına da bakılmalıdır.

2400 ٤١ — وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [قالَ رَسـولُ اللهِ ﷺ: إذَا أُقِيمَتِ الصَّلاةُ وحَضَرَ العَشَاءُ فابْدَءوا بِالْعَشَاءِ]. أخرجه الشيخان.

41. (2400)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: "Namaz başlar ve akşam yemeği de hazır olursa akşam yemeğiyle başlayın." [Buhârî, Et'ime 58, Ezân 42; Müslim, Mesâcid 65, (558).]

2401 ٤٢ - وعن ابن عمر رضي الله عنهما: [أنَّ رَسولَ الله ﷺ قالَ: إذَا وُضِعَ عَشَاءُ أَحَدِكُمْ، وأُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَابْدَءُوا بالعَشَاءِ، ولاَ يَعْجَلْ حَتَّى يَفْرَغَ مِنْهُ، وكَانَ ابنُ عُمَرَ يُوضَعُ لَهُ الطَّعَامُ، وتُقَامُ الصَّلاَةُ فَلاَ يَأْتِيهَا حَتَّى يَفْرَغَ، وإنَّهُ لَيَسْمَعُ قِرَاءَةَ الإِمَامِ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

42. (2401)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Birinizin akşam yemeği konur, (bu sırada) namaz da başlarsa, siz akşam yemeği ile başlayın. Ondan boşalıncaya kadar acele de etmeyin."*

"İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) için yemek konunca namazın başladığı olurdu. O, yemekten boşalmadıkça namaza gelmezdi. Ancak o, imamın kıraatını dinlerdi."

2402 ٤٣ - وفي أخرى لأبي داود عن عبدالله بن عبيد بن عمير قال: [كُنْتُ مَعَ أَبِي فِي زَمَانِ ابنِ الزُّبَيْرِ إلَى جَنْبِ عَبْدِ الله بنِ عُمَرَ رَضِيَ الله عَنْهُمَا، فَقَالَ عَبَّادُ بنُ عَبْدِ الله ابنِ الزُّبَيْرِ: إنَّا سَمِعْنَا أَنَّهُ يُبْدَأُ بالعَشَاءِ قَبْلَ الصَّلاَةِ؟ فَقَالَ عَبْدُالله بنُ عُمَرَ رَضِيَ الله عَنْهُمَا: وَيْحَكَ، مَا كَانَ عَشَاؤُهُمْ؟ أَتُرَاهُ كَانَ مِثْلَ عَشَاءِ أَبِيكَ].

43. (2402)- *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivayetinde *Abdullah İbnu Ubeyd İbni Umeyr* şunu anlatır: "İbnu'z-Zübeyr zamanında, ben Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in yanında babamla birlikte bulunuyordum. Abbâd İbnu Abdillah İbni'z-Zübeyr sordu:

"Biz işittik ki, akşam yemeğine namazdan önce başlanırmış, (doğru mu?)"

Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) şu cevabı verdi:

"Bak hele! Onların akşam yemekleri nasıldı? Zanneder misin ki, bu, babanın akşam yemeği gibiydi?" [Buhârî, Ezân 42; Müslim, Mesâcid 66, (559); Muvatta İsti'zân 19, (2, 971); Ebû Dâvud, Et'ime 10, (3757, 3759); Tirmizî, Salât 262, (353, 354).]

2403 ٤٤ - وعن جابر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: لاَ تُؤَخِّرُوا الصَّلاَةَ لِطَعَامٍ، وَلاَ لِغَيْرِهِ]. أخرجه أبو داود.

44. (2403)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Yemek veya bir başka şey için namazınızı tehir etmeyin." [Ebû Davud, Et'ime 10, (3758).]

AÇIKLAMA:

Hz. Câbir (radıyallâhu anh) tarafından yapılan bu rivayet öncekilerle teâruz etmektedir. Çünkü burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yemek sebebiyle namazı tehir etmememizi emretmektedir.

Hattâbî merhum, aradaki zıtlık ve teâruzu şöyle giderir: "...Yemeği öne almayı irşad buyuran hadis, nefsine yemek iştihası galebe çalan kimse hakkında vârid olmuştur. Öyleyse:

★ *Kişi bu durumda ise (yani nefsine mağlup ise),*

★ *Yemek de hazır olursa,*

★ *Namazın da yetişmesine yeterli vakit varsa, nefsinin iştihasını teskin için yemeği öne alır. Nefsin bu hakkı, namazı îfâya mâni olmaz. Ashâb-ı güzîn nezdinde yemek işi fazla zaman alınıyordu. Az bir müddette yemekten hâli oluyorlardı. Zîra fazla yemek yemiyorlardı. (Uzun müddet başından kalkılamayacak) çeşitli yemeklerin yendiği mükellef sofralar da kurmuyorlardı. Onların yemeğini, birkaç yudum süt, birkaç lokma kavud veya bir avuç hurma veya buna benzer bir şey teşkil ediyordu. Böylesi şeylerin yenilmesi namazı normal zamanından tehire sebep olmadığı gibi, vaktinin kaçırılmasına hiç sebep olmazdı.*

Hz. Câbir'in hadisindeki, *"Yemek veya bir başka şey için namazınızı tehir etmeyin"* emri ise, bu söylenenlerden:

★ *Musallînin hâli,*

★ *Yemeğin vasfı,*

★ *Namazın vakti, değişiklik arzetmek durumuyla ilgilidir. Şöyle ki:*

★ *Yemek henüz konmamışsa,*

★ *Kişi yemek hususunda nefsine hakim ise,*

★ *Namaz vakti de girmiş ise namazı önce kılıp, yemeği sona bırakması vacibtir."*

2404 ٤٥ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [أعتَمَ رسولُ الله ﷺ بالعِشاءِ، فخرج عمرُ رضي الله عنه فقال: الصّلاةَ يا رسولَ الله، رَقَدَ النّساءُ والصّبيانُ، فخرج ورأسُه يقطُر، يقولُ: لولا أنْ أشُقَّ على أُمّتي لأمرتُهُم بالصّلاةِ هذهِ السّاعةَ]. أخرجه

الشيخان والنسائى.

45. (2404)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) yatsıyı tehir etmişti. Ömer (radıyallâhu anh) çıkıp:

"Ey Allah'ın Resûlü, namazı kılalım. Kadınlar ve çocuklar yattılar" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm başı su damlıyor olduğu halde çıkıp:

"Ümmetime meşakkat vermemiş olsam yatsıyı bu vakitte kılmalarını emrederdim!" buyurdu." [Buhârî, Mevâkît 24; Müslim, Mesâcid 225, (642); Nesâî, Mevâkît 20, (1, 265).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr müellifi hadisi özetleyerek nakletmektedir. Aynı vak'a Hz. Âişe, Abdullah İbnu Ömer gibi başkaları tarafından da rivayet edilmiştir.

İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) namazın oldukça geciktiğini belirtmek için "...Halk yattı, uyandı, tekrar yattı tekrar uyandı, bunun üzerine Ömer kalkarak..." diye anlatır.

2- Çeşitli rivayetlerden sarih olarak anlaşıldığı üzere, sadedinde olduğumuz hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yatsıyı, bir keresinde mûtad olarak kıldığı vaktin dışına çıkarmış ve Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in müracaatta bulunmasına sebep olacak şekilde tehir etmiştir. Bazı rivayetlerde bu gecikmenin nısfu'l-leyl'e yani gecenin yarısına kadar uzadığı belirtilir. Nitekim Müteakiben kaydedilen Hz. Enes rivayeti (2405. hadis) Şatru'l-leyl (gece yarısı) tabirini ihtiva eder.

3- Bir kısım ulema, bu hadise dayanarak, uykusu galebe çalan kimselerin yatsı namazını kılmazdan önce yatıp uyuyabileceği hükmünü çıkarmıştır. Bu kanaatte olan Buhârî, İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in uyku bastırdığı zaman, -uykunun namazın kaçırılmasına sebep olacağına dair korkusu yoksa- yatsıyı kılıp kılmadığına bakmadan uyuduğuna dair rivayeti kaydeder.

4- Sadedinde olduğumuz hadisin haber verdiği namazı tehir hadisesinin bazı rivayetlerde "gece yarısı"na kadar tehiriyle ilgili tasrihat geldiğini belirtmiştik. İşte bu tasrihattan hareket eden bazı âlimler, yatsının ihtiyârî olan vaktinin ufuktaki şafak denen aydınlığın kaybolma ânından gece yarısına kadar devam ettiği hükmüne ulaşmışlardır. Bu hususu belirten Nevevî, yatsının kılınmasının "câiz" olduğu vaktin sabah namazı vaktinin girmesine kadar devam ettiğini söyler. Bu husus Müslim'in kaydettiği *Ebû Katâde* hadisinde sarihtir:

إنَّمَا التَّفْرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلاةَ حَتَّى يَجِيءَ وَقْتُ الصَّلاةِ الأُخْرَى "(Uyku sebebiyle namazı kaçırmada bir taksir yoktur.) Taksir ancak başka namazın vakti girinceye kadar namazını kılmayan kimseye vardır.[79]

Mezkur *Ebû Katâde* hadisinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir namaz vaktinin nihâî hududunu, müteakip namaz vaktinin girişine kadar uzatmaktadır. Cumhur, namaz vakitlerini sınırlamada bu hadiste gelen ölçüyü esas almış, buna uymayan ferdî ictihadlara itibar etmemiştir. Sözgelimi el-İstahrî, sadedinde olduğumuz hadise dayanarak yatsının nihâî hududunun nısfu'l-leyl olduğunu söylemiş, nısfu'l-leyl'den sonra kılınacak namazı eda değil "kaza" olarak değerlendirmiştir.

2405 ٤٦ - وعن أنس رضي الله عنه: [أنَّهُ سُئِلَ، هَلِ اتَّخَذَ رَسُولُ الله ﷺ خَاتَماً؟ قال: أخَّرَ لَيْلَةً الْعِشَاءَ إلَى شَطْرِ اللَّيْلِ، ثُمَّ أقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَكَأنِّي أنْظُرُ إلَى وَبِيصِ خَاتَمِهِ، وَقَالَ: إنَّ النَّاسَ قَدْ صَلَّوْا وَرَقَدُوا، وَإنَّكُمْ لَنْ تَزَالُوا فِي صَلاةٍ مَا انْتَظَرْتُمُوهَا]. أخرجه الشيخان والنسائي.

«الْوَبِيصُ»: البريق واللمعان.

46. (2405)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh)'den rivayet edilir ki, kendisine: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yüzük kullandı mı?" diye sorulmuştur da şu cevabı vermiştir:

"Bir gece, yatsıyı gece yarısına kadar (şatru'l-leyl) tehir etti. Sonra yüzü bize dönmüş olarak yanımıza geldi -sanki şu anda yüzüğünün parıltısını görüyor gibiyim- ve şöyle dedi: *"İnsanlar namazlarını kıldılar ve yattılar. Siz ise, namazı beklediğiniz müddetçe namaz kılma (sevabını alma)ktasınız."* [Buhârî, Mevâkît 25, 40, Ezân 36, 156, Libâs 48; Müslim, Mesâcid 223, (640); Nesâî, Mevâkît 21, (1, 268).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, nısfu'l-leyl'e (gece yarısına) kadar tehir hadisesinin mûtad olmadığını pek sarih olarak göstermektedir: "Bir gece..." tabirinden başka, Resûlullah'ın: *"İnsanlar namazlarını kıldılar..."* ifadesi de bunu teyid eder. Yani çoğunluk mûtad üzere ilk vaktinde yatsı namazını kılıp yatmış bulunmaktadır.

Resûlullah'ın ifadesinde erken yatanlara kınama mevcut değildir.

79– Bu hadis 2343 numarada geçti.

Ancak namaz kılmak üzere bekleyenlere övgü mevcuttur, çünkü namaz kılmak maksadıyla bekledikçe, geçen her an namaz kılmış gibi ibadet sevabına vesile olduğunu ifade buyurmuştur.

2- *Hasan Basrî* hazretleri bu hadise dayanarak "İnsanlar bir hayrı bekledikleri müddetçe o hayrın içindedirler" demiştir.

3- Âlimler bu ve başka hadisleri de gözönüne alarak, bir maslahata mebni geç yatmayı, geceyi uyanık geçirmeyi tecviz etmişlerdir.

2406 ٤٧ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أُقِيمَتْ الْعِشَاءُ، فقَالَ رَجُلٌ: لي حَاجَةٌ، فقَامَ النَّبِىُّ ﷺ يُنَاجِيهِ حَتَّى نَامَ الْقَوْمُ، أَوْ بعضُ الْقَوْمِ ثُمَّ صَلُّوهَا]. أخرجه الخمسة: واللفظ لمسلم.

47. (2406)- Yine *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Yatsı namazı için ikâmet okunmuştu ki bir adam: "Benim bir işim var!" diyerek araya girdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (farzı kıldırmazdan önce) kalktı, adamla hususî şekilde konuşmaya başladı. İnsanlar -veya bir kısmı- uyuyuncaya kadar konuşma uzadı. Namazı sonra kıldılar." [Buhârî, Ezân 27, 28, İstizân 48; Müslim, Hayz 126, (376); Ebû Dâvud, Salât 46, (542); Tirmizî, Salât 373, (517, 518); Nesâî, İmâmet 13, (2, 81).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah*'a tam namaz öncesi uğrayan kimsenin kim olduğuna dair rivayetlerde sarahat yoktur. Ancak şârihler, bunun, kavminin ileri gelenlerinden biri olduğu, bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm'ın onun kalbini kazanmak için kendisine itibar edip, namazın tehiri pahasına, meselesini uzun uzadıya dinleyip tartıştığını belirtirler. Ancak, bu zâtın vahiy getiren bir melek olabileceğini söyleyen de olmuştur.

2- Bazı rivayetlerde *"halkın uyukladığı"*nın zikredilmiş olmasını değerlendiren İbnu Hacer burada kastedilen uykunun müstağrak yani abdesti bozar mahiyetteki gerçek uyku olmayıp uyuklamadan ibaret olduğunu belirtir.

3- Bu rivayet, bir kişinin cemaat huzurunda bir başkasını hususî şekilde çağırmasının câiz olduğunu ifade eder. Bu noktayı belirtmenin şu bakımdan ehemmiyeti vardır: Resûlullah iki kişiden birini çağırıp hususî fısıldaşmayı yasaklamıştır.

4- Hadis ihtiyaç halinde ikamet ile iftitah tekbirinin arasının açılabileceğine delil kılınmıştır. İhtiyaç olmadığı halde bu davranış mekruhtur. Şafiîler, Hanefilerin mutlak şekilde "Müezzin: قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ *"Na-*

maz başladı" dedikten sonra, imamın tekbir getirmesi vacibtir" hükmünü reddetmede bu hadisi delil yapmışlardır.

2407 ٤٨ – وعن معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عنه قال: [بَقِينَا نَنْتَظِرُ رَسُولَ اللهِ ﷺ في صَلاَةِ الْعَتَمَةِ فَتَأَخَّرَ حَتَّى ظَنَّ الظَّانُّ أَنَّهُ لَيْسَ بِخَارِجٍ، وَالْقَائِلُ مِنَّا يَقُولُ قَدْ صَلَّى، فَإِنَّا لَكَذَلِكَ حَتَّى خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالُوا لَهُ كَمَا قَالُوا؟ فَقَالَ: أَعْتِمُوا بِهَذِهِ الصَّلاَةِ فَإِنَّكُمْ قَدْ فُضِّلْتُمْ بِهَا عَلَى سَائِرِ الأُمَمِ، لَمْ تُصَلِّهَا أُمَّةٌ قَبْلَكُمْ]. أخرجه أبو داود.

48. (2407)- *Hz. Muaz İbnu Cebel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "(Bir gece) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yatsı namazı için uzun müddet bekledik, ama gecikti. O kadar ki, bazıları (hane-i saadetinden) çıkmayacağı zannına düştü. İçimizden: "Namazını (evinde) kılmıştır" diyen bile oldu.

İşte biz bu hâl üzere iken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıktı ve kendisine önceden tahminen söylediklerini tekrar ettiler. Bunun üzerine:

"Geceye bu namazla girin. (Bilin ki) siz bu namaz sayesinde diğer ümmetlere üstün kılındınız. Bunu sizden önceki ümmetlerden hiçbiri kılmadı" buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 7, (421).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "Geceye bu namazla girin!" emrini, bir kısım âlimler: "Yatsıyı tehir ederek kılın!" şeklinde anlamışlardır.

2- *Tîbî:* "Bu hadiste, bizden önceki şeriatler hakkında nesh varid olmamışsa bizim için de şeriat olacaklarına delil vardır" demiştir.

3- *Aliyyü'l-Kârî,* yatsı dahil beş vakit namazın vakitlerini kılarak gösterdikten sonra Cibrîl (aleyhisselâm)'ın beyan buyurduğu "Bu, senden önceki peygamberlerin de namaz vakti idi" hadisi ile[80] bu hadis arasındaki tearuzu şöyle te'lif eder: "Yatsı namazını önceki peygamberler nafile veya bir ziyade olarak kılarlardı, ümmetleri üzerine farz kılınmamıştı, tıpkı teheccüd namazı gibi. Çünkü teheccüd namazı aleyhissalâtu vesselâm'a vacib olduğu halde bizlere vacib değildir."

Mirek de şöyle bir açıklama sunmuştur: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, önceki peygamberler yatsıyı sizin gibi, tehirli ve karanlığın

80– Bu hadis 2364 numarada kaydedildi.

çöktüğü, insanlara uykunun bastırdığı bir zamanda cemaat halinde kılma bekleyişi içinde olmadan kıldıklarını kastetmiş olması da muhtemeldir."

2408 ٤٩ – وعن أبى موسى رضي الله عنه قال: [أعتَمَ بالصَّلاة، يعنى النَّبىُّ ﷺ حتّى ابهارَّ اللَّيلُ، ثمّ خرج، فصلّى بهم قضىٰ النّبىُّ ﷺ صلاته. قال لمن حضره: على رِسْلِكُم أعلِمُكُم وأبشِروا، إنّ من نعمةِ الله عليكم أنّه ليس أحدٌ من النّاسِ يُصلّى هذه السّاعةَ غيرُكم]. أخرجه الشيخان.

«ابهارَّ اللَّيلُ»: ذهب معظمه، أو نصفه.

«ورِسْلِكُم»: بكسر الراء، أى على هينتكم.

49. (2408)- *Ebû Mûsa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün] yatsı namazını geciktirdi. Hatta gecenin çoğu gitti. Sonra çıktı ve cemaate namazlarını kıldırdı. Namazı bitirince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* orada hazır bulunan cemaate:

"(Buradan ayrılmakta) acele etmeyin, size bir husus haber vereyim de sevinin: Bilesiniz, üzerinizdeki Allah'ın nimetlerinden biri de şudur: Şu saatte namaz kılan sizden başka hiç kimse yok -veya sizden başka kimse şu saatte namaz kılmamıştır.-" Bu iki sözden hangisini söylemişti bilemiyoruz."

Ebû Mûsa ilaveten dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan işittiklerimize sevinerek evlerimize döndük." [Buhârî, Mevâkît 22; Müslim, Mesâcid 224, (641).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer* mezkur gecikmenin, keyfi bir gecikme olmayıp, ordu techizi gibi fevkalade bir meşguliyetten ileri geldiğini, Taberî'nin Hz. Câbir'den kaydetmiş olduğu bir rivayete atfen belirtir.

2- Bu hadise dayanarak, yatsının tehirinde fazilet olduğu kabul edilmiştir. Ancak İbnu Battal demiştir ki: "Artık bu, günümüzde imamlara muvafık olmaz. Zîra aleyhissalâtu vesselâm namazı hafif tutmayı emretmiş, *"Çünkü cemaatte zayıflar, ihtiyaç sahipleri vardır"* buyurmuştur." *Ebû Saîdi'l-Hudrî'n*in bir rivayeti şöyle: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte yatsı namazını kıldık. O gece takriben nısfu'l-leyl geçinceye kadar çıkmamıştı. Çıkınca şunları söyledi: *"Herkes namazını*

kıldı ve yatağına girdi. Siz ise namaz bekledikçe namaz kılma sevabı aldınız. Eğer zayıfın zaafı, hastanın hastalığı, ihtiyaç sahibinin ihtiyacı olmasaydı bu namazı gecenin yarısına kadar tehir ederdim."

Bazı âlimler bunu ve *Tirmizî*'nin kaydettiği: *"Eğer ümmetime me-şakkat vermemiş olsaydım yatsıyı gecenin üçte biri veya yarısına kadar tehir etmelerini emrederdim"* hadisini nazar-ı dikkate alarak şöyle derler: "Kim yatsıyı tehire kendinde güç bulabilir ve uykuya da mağlub olmazsa, cemaatten kimseye meşakkat vermemek şartıyla, onun tehir etmesi efdaldir." Nevevî'nin Müslim Şerhi'nde kaydettiği bu hükme Şafiîlerden ve diğer mezhep mensuplarından bir çok âlim iştirak etmiştir.

Başta *Tahâvî, Mâlik* ve *Ahmed* olmak üzere ashab ve Tabiîn'den pek çoğu yatsıyı gecenin üçte birine kadar tehir etmeyi müstehap addetmişlerdir. Yeni görüşünde Şafiî hazretleri de buna hükmeder. Eski görüşünde ise, ta'cil efdaldir demiştir.

2409 ٥٠ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عنه: [أنَّ النَّبىَّ ﷺ قَالَ: مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلاَةِ، فَقَدْ أدْرَكَ الصَّلاَةَ كُلَّهَا]. أخرجه الستة.

وفي رواية: «مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلاَةِ مَعَ الإمَامِ».

50. (2409)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Namazdan bir rekate yetişen, namazın tamamına yetişmiş sayılır." [Buhârî, Mevâkît 28, 17; Müslim, Mesâcid 161, (607); Muvatta, Vukût 16, (1, 10); Ebû Dâvud, Salât 241, (1121); Tirmizî, Salât 377, (524); Nesâî, Mevâkît 30, (1, 274); İbnu Mâce, İkâmet 91, (1122).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis 2391-2392. hadislerde genişçe açıklandığı için burada tekrar etmeyeceğiz.

2410 ٥١ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عنهما: [أنَّ النَّبىَّ ﷺ قَالَ: مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنْ صَلاَةٍ مِنَ الصَّلَوَاتِ، فَقَدْ أدْرَكَهَا إلاَّ أنَّهُ يَقْضِى مَا فَاتَهُ]. أخرجه النسائي.

51. (2410)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Namazlardan herhangi bir namazın bir rekatine yetişen, o namaza yetişmiş demektir. Ancak, kaçırdığını kaza eder." [Nesâî, Mevâkît 30, (1, 275).]

2411 ٥٣- وعن ابن عمر رضي الله عنهما: [أنّ رسولَ الله ﷺ قال: الْوَقْتُ الأوّلُ مِنَ الصّلاة رِضْوانُ الله، والآخِرُ عفْوُ الله]. أخرجهما الترمذي.

52. (2411)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölünceye kadar, hiçbir namazı son vaktinde iki kere kılmış değildir." [Tirmizî, Salât 127, (174).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zaruret olmadıkça namazı, hep ihtiyarî vakti içerisinde kıldığını göstermektedir. Efdal olan, ilk vaktinde kılmaktadır. Resûlullah, amellerinde her seferinde en efdali tercih ettiği ve takip ettiği için son vaktinde namaz kıldığına dair rivayet mevcut değildir. Ancak *Aliyyü'l-Kârî*, "Hz. Âişe'nin bunu söylerken Resûlullah'ın öğrenmek üzere son vaktinde Cebrâil'le beraber kıldıkları ile, öğretmek üzere son vaktinde ashabına kıldırdığı namazları sayıya dahil etmemiş olmalı" der. Zîra bunları saysaydı ikişer sefer kılmış olduğunu zikrederdi.

2412 ٥٣- وعن ابن عمر رضي الله عنهما: [أنّ رسولَ الله ﷺ قال: الْوَقْتُ الأوّلُ مِنَ الصّلاة رِضْوانُ الله، والآخِرُ عفْوُ الله]. أخرجهما الترمذي.

53. (2412)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Namazın ilk vaktinde Allah'ın rızası vardır. Son vaktinde de affı vardır." [Tirmizî Salât 127, (172).]

AÇIKLAMA:

Hadis namazı ilk vaktinde kılmanın Allah'ın rızasına sebep olduğunu belirtmektedir. Rızaya sebeptir, çünkü Allah'a ibadete acele etme, koşma vardır. Kul böylece ilâhî davetin ehemmiyetini kavradığını ifade etmiş olmaktadır.

Son vaktinde kılmada, vaktin dışına çıkma veya en azından kerâhet vaktine girme ihtimali vardır. Bu ise bir taksir, bir kusurdur. Öyle ise o vakitte kılmak affa vesile olan bir hayır olur. Amma rızayı kazanmak nerede, affa mazhar olmak nerede? Rızaya eren daha önceden işlenmiş kusuru varsa, onların da affına ister istemez mazhar olur.

Her hâl û kârda namazı ilk vaktinde kılmak efdaldir.

2413 ٥٤- وعن رافع بن خديج رضي الله عنه [أنّ رسولَ الله ﷺ قال: أسْفِرُوا بالْفَجْرِ

فإنَّهُ أعْظَمُ للأجْرِ]. أخرجه أصحاب السنن.

وزاد رزين: «وإنَّ أفْضَلَ الْعَمَلِ الصَّلاَةُ لِوَقْتِهَا».

54. (2413)- *Râfi' İbnu Hadîc* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sabah namazını aydınlıkta kılın."* [Tirmizî, Salat 117, (154); Ebû Dâvud, Salât 8, (424); Nesâî, Mevâkît 27, (1, 272).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis sabah namazını ortalık aydınlanınca kılmayı emretmektedir, yani ilk vaktinde değil.

Ebû Hanîfe, Süfyân-ı Sevrî, namazın aydınlanınca kılınmasını efdal bulurlar. Sahabe ve Tabii'nden bu görüşte olan başkaları da var.

2- Bazı rivayetler, sabah namazının karanlıkta kılınmasını âmirdir. Nitekim onlar daha önce geçti (2360-2363). Bu ise aydınlanınca kılınmasını efdal gostermektedir. İkisini birleştirmek maksadıyla: "Burada murad, erken başlansa da kıraatı ortalık ağarıncaya kadar uzatmak kastedilmiştir" diyen de olmuştur.

Mamafih, erkenden kılma (tağlis) emri sonradan neshedilmiştir diyen âlimler de olmuştur. Ancak bu iddia zanna dayandığı için reddedilmiştir.

Şunu da kaydedelim ki, sabah namazını ortalık ağarınca kılma hususunda Ashâb'ın icma ettiğini söyleyen de olmuştur. Gerçek şu ki, bu meselede icma söz konusu olamaz.

2414 ٥٥ – وعن يحيى بن سعيد رضي الله عنه قال: [إنَّ المُصَلِّي لَيُصَلِّي الصَّلاَةَ، وما فاتَهُ، ولَمَا فاتَهُ مِنْ وقْتِهَا أعْظَمُ مِنْ أهْلِهِ ومَالِهِ]. أخرجه مالك.

55. (2414)- *Yahya İbnu Saîd* (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Musallî, (farz) namazı vakti çıkmış olan namazları da kılar. Onun vaktinde kılamayıp kaçırdığı, ehlinden de malından da daha mühim (bir kayıp)dır." [Muvatta, Vukût 23, (1, 12).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, zahirde *Yahya İbnu Saîd* (radıyallâhu anh)'in sözü gözükmektedir. Yani sahabi sözüdür. Ancak, İbnu Abdilberr'in de dikkat çektiği üzere rivayette ortaya konan hüküm, rey ve ictihadla ulaşılacak bir mesele olmaması haysiyyetiyle hadis hükmen merfûdur. Zîra bu çeşit değerlendirmeleri ancak vahye mazhar peygamberler yapabilir.

2415 ٥٦ ــ وعن أمّ فروة رضيَ اللهُ عنْهما: [وكَانَتْ مِمّنْ بَايَعَ النّبىَّ ﷺ قَالَتْ: سُئِلَ النّبىُّ ﷺ أىُّ الأعْمَالِ أفْضَلُ؟ قالَ: الصّلاَةُ لأوّلِ وَقْتِهَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

56. (2415)- *Ümmü Ferve* (radıyallâhu anhâ) -ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a biat edenlerden biri idi- anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, "Hangi amel efdaldir?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"İlk vaktinde kılınan namaz!" [Ebû Dâvud, Salât 9, (426); Tirmizî, Salât 127, (170); Müslim, İman 137, (85) Buhârî, Mevâkît 5.]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan amelin en efdali, en hayırlısı hangisidir? diye bir çok kereler sualler vâki olmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu ve benzeri suallere her seferinde farklı cevaplar vermiştir. Âlimler, cevaplardaki farklılığı birkaç sebeple îzah ederler:

Soru sahiplerinin ahvalindeki farklılık: Bu yüzden, herkesin en ziyade muhtaç olduğu veya haline en uygun şey ne ise onunla cevap vermiştir. Mesela böyle bir sorunun cevabı erkeğe *"Cihad"* iken, kadına "Hacc" olmuştur.

★ Soru vaktinin farklılığı: Bazı vakitlerde -o vaktin şartlarına uygun olarak bir amel, diğerine nazaran efdaldir. Nitekim İslâm'ın bidayetinde cihad en efdal amel olmuştur. Çünkü dînin kıyamı buna bağlı idi. Birçok nasslarda namazın sadakadan üstün olduğu beyan edildiği halde, darlık ve maddî sıkıntı zamanlarında sadakanın efdal olduğu belirtilmiştir.

★ *"Efdal"* kelimesi ile muayyen bir şey kastedilmemiş, aksine mutlak efdaliyet kastedilmiştir. Bu te'vile göre aslında cevap şu mânadadır: "En efdal amellerden biri de..." Yani soru sahibi "En efdal amel nedir" demişse ve "vaktinde kılınan namazdır" diye cevap almışsa bu cevabı şöyle anlamalıdır: "Vaktinde kılınan namaz efdal amellerdendir."

★ *İbnu Dakîku'l-Îd,* sadedinde olduğumuz namaz hadisiyle ilgili bir başka te'vil kaydeder ve der ki: "Bu hadisteki "amel" bedenî olanlara hamledilmelidir." Yani "Bedenî amellerin en hayırlısı, vaktinde kılınan namazdır" mânasında. Böylece îmanla namazın mukayesesini mevzu dışı bırakmış olmaktadır. Çünkü îman kalbî amellerdendir. *İbnu Dakîku'l-Îd*'in bu te'vilden maksadı, *Ebû Hüreyre*'den gelen bir hadisle bu hadis arasında tearuz olmadığını belirtmektir. Çünkü mezkur hadiste:

أفضلُ الأعمالِ إيمانٌ بالله *Amellerin en efdali Allah'a îmandır"* buyurulmuştur.

2- İlk vaktinde kılınan namazın, tehir edilerek kılınan namazlar karşısında efdaliyeti hususunda ulemanın ihtilafı mevzubahis değildir (2390. hadis). Sabahın ilk vakti ile ilgili yorum ihtilafını daha önce belirttik. Bunu bir ihtilaf olarak görsek bile bu da bizzat *Resûllullah*'tan gelen rivayete müstenid olduğu için ulemanın ittifakını cerh etmez [2374-2375'inci hadislere bakılsın.]

MEKRUH VAKİTLER

UMUMÎ AÇIKLAMA:

İslâm'ın zaman anlayışında bütün vakitler aynı değerde değildir. Sözgelimi devir olarak Asr-ı Saâdet denilen Fahr-ı Kâinât Resûl-i Ekrem Efendimizin *(aleyhissalâtu vesselâm)* hayatlarıyla dünyamızı şereflendirdikleri yıllar, dünyanın ömrü içerisinde en değerli, en şerefli devri teşkil eder. Bunu sahabenin berhayat olmaya devam ettiği yıllar, bunu da Tâbiîn ve Etbauttâbiîn denen, Kur'ân'ın ve hadislerin övgülerine mazhar olan mümtaz nesillerin yaşadıkları zaman dilimi takip eder. Bu devreye İslâm âlimleri *Selef Devri* derler.

Yıl içerisinde Ramazan Ayı, Ramazan içerisinde Kadir gecesi, hafta içerisinde cuma günü, cuma gününde saat-ı icâbet, bir gün içerisinde seher zamanı ve namaz vakitleri, namaz vakitlerinin ilk anları kıymetli vakitlerdir. Bu vakitlerde yapılan ibadetler daha makbul, daha sevaplı, daha değerlidir. Dualar icâbet görür, tevbeler kabul edilir.

İslâm dîni zaman mevzuunda vaz'ettiği bu hiyerarşiye bir de mekruh vakitler mefhumunu ilave etmiştir. Yani bazı vakitler vardır ki, onlarda ibadetten kaçınmak gerekir. Bu anlarda yapılacak ibadet sevaba değil günaha vesiledir; kılınan namaz itaat değil isyandır. Bu mesele beşerî kıstasla mantıksız bile gelebilir, *"Hiç ibadet isyan olur mu?"* denilebilir. Ama dînin esasatına göre bakınca meselenin mantığını kavramak zor olmaz. Çünkü dînimizde bir şeyin "iyi" veya "kötü" olması, o şeyin zatından gelmez. Allah'ın emrine veya nehyine göre "iyilik" veya "kötülük" ortaya çıkar. İbadet, Allah emrettiği için iyidir. İbadet Allah'ın dilediği şekil ve muhtevaya uygun olursa güzeldir, makbuldür. Veya Allah birşeyi nehyetmişse o kötüdür, haramdır. Nitekim önceleri yasaklama gelmediği için helâl olan içki, yasaklama geldikten sonra haram olmuştur.

Şu halde, dînimiz namaz kılmayı en üstün ibadet kabul etmiş olmakla beraber bazı zamanlar da ibadeti yasaklamıştır. Öyle ise, namazın makbul olması için konan şartlardan biri zamanla ilgilidir. Bazı zamanlarda namaz "kılmak" emredilmiş, bazılarında "kılmamak" emredilmiştir. Şu halde bu yasak saatte kılınan namaz bir itaatsizliktir. İşte namazın yasaklandığı bu vakitlere mekruh vakitler diyoruz. Mekruh vakit telakkisi, dînimizin, *"hayır"* ve *"şerr"*in kaynağını beşer aklından değil, Allah' ın vahyinde arama esasını kavramamızda yardımcıdır. Bir başka hikmeti de hayatımıza plan ve program, zamanlı iş yapma şuuru vermek olabilir.

Hadislerde gelen teferruâta geçmeden dînimizde mekruh addedilen vakitleri hülasaten kaydetmede fayda mülahaza ediyoruz. Hadislerde gelen tasrihata dayanan alimler başlıca beş mekruh vakitten bahseder:

1) Güneşin doğmasından bir mızrak boyu yani beş derece yükselmesine kadar olan vakittir.

2) Güneşin tepe noktasına geldiği andır. Ondan sonra batıya meyletmeye (zevale) başlar.[81]

3) İkindileyin güneşin sararması sebebiyle gözleri kamaştırmaz bir hale geldiği andan battığı zamana kadar olan vakittir.

4) Fecr-i sâdık'ın doğmasından güneşin doğacağı zamana kadar olan vakittir.

5) İkindi namazının kılınmış olduğu andan güneşin batmasına kadar olan vakittir.

Bu vakitlerle ilgili şu hükümler var:

★ İlk üç kerâhet vaktinde ne kazaya kalmış farz namazlar, ne vitir gibi vacib namaz, ne de daha önceden hazırlanmış olan bir cenazenin namazı kılınabilir. Keza evvelce okunmuş bir secde âyetinin tilâvet secdesi de bu vakitlerde yapılamaz. Bu yasaklara riayet edilmeden kılınan namazların iadesi gerekir.

★ Bu üç vakitte nafile namazlar da kılınmaz. Nafileye başlanmış ise bozulur, sonra iade edilmesi efdaldir.

★ Bu üç vaktin, ateşe tapanların ibadet vakti olduğu, buna binaen bu vakitlerin mekruh ilan edildiği hadislerde gelmiştir.

81– Bunun müddeti hususunda iki görüş var: Gündüzün başlangıcını tesbitte fecr-i sâdıkı esas alıp nehâr-ı şer'iye göre hesap yapan görüşe göre uzundur, bir saate yaklaşabilir. Güneşin doğuşuna esas alıp nehâr-ı örfiye göre hesap yapan görüşe göre kısadır ve güneşin tam tepe noktasına geldiği andır, ondan sonra batı tarafına dönecektir. Öğle vakti, bu dönme ile başlar.

★ Diğer iki kerâhet vaktinde ise yalnız nafile namaz mekruhtur. Farz ve vacib bir namaz mekruh değildir, kılınabilir. Cenaze namazı, tilavet secdesi de mekruh değildir. Bu iki vakitten birinde başlanmış olan bir nafile namazı, kerâhetten kurtulmak maksadıyla bozulmuş ise, kerâhet vakti çıkınca kaza etmek vacibtir.

★ Güneşin batması sırasında sadece o günün ikindi namazı kılınabilir. Daha önceden kazaya kalan bir ikindi namazı kılınamaz.

★ Güneşin doğmasına tesadüf eden bütün namazlar Hanefî mezhebine göre fâsid olur. Fakat güneşin batmasına tesadüf eden ikindi namazı fâsid olmaz. Birinci halde bir başka namaz vaktine girilmez, ikinci halde yeni bir namazın vaktine girilmiş olmaktadır.

★ Güneş battıktan sonra akşam namazı kılmadan nafile kılmak mekruhtur.

★ Cuma günü, imam hutbe okurken nafile kılmak mekruhtur.

★ Bayram namazlarından evvel ve bayram hutbeleri esnasında, bu hutbelerden sonra bayram namazı kılınan yerde nafile kılmak mekruhtur. Keza küsûf, istiska ve hacc hutbesi sırasında kılınan namaz da mekruhtur, hutbeler dinlenmelidir.

Görüldüğü üzere, mekruh vakitlerin bir kısmı izafidir. Bu vakitlerle ilgili daha bir kısım teferruat mevcuttur, ilmihal kitaplarının ilgili bahisleri görülmelidir.

2416 ١ – عن عقبة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [ثَلاَثُ سَاعَاتٍ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَنْهَانَا أَنْ نُصَلِّيَ فِيهِنَّ أَوْ نَقْبُرَ فِيهِنَّ مَوْتَانَا: حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ بَازِغَةً حَتَّى تَرْتَفِعَ، وَحِينَ يَقُومُ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ حَتَّى تَمِيلَ الشَّمْسُ، وَحِينَ تَضَيَّفُ الشَّمْسُ لِلْغُرُوبِ حَتَّى تَغْرُبَ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

«تَضَيَّفُ» بضاد معجمة، وبعدها مثناة من تحت مشددة: أى تميل.

1. (2416)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Üç vakit vardır ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi o vakitlerde namaz kılmaktan veya ölülerimizi mezara gömmekten nehyetti:

★ Güneş doğmaya başladığı andan yükselinceye kadar.

★ Öğleyin güneş tepe noktasına gelince, meyledinceye kadar.

★ Güneş batmaya meyledip batıncaya kadar." [Müslim, Müsâfirîn 293,

(831); Ebû Dâvud, Cenâiz 55, (3192); Tirmizî, Cenâiz 41, (1030); Nesâî, Mevâkît, 31, (1, 275, 26).]

AÇIKLAMA:

Bu üç vakitte cenazenin defni ve cenaze namazının kılınmasının câiz olup olmadığı hususunda ulemâ ihtilaf etmiştir. Çoğunluk, namazın mekruh olduğu vakitlerde cenaze namazı ve cenaze defninin de kerâhetine hükmetmiştir. *İbnu Ömer, Atâ, Nehâî, Evzâî, Süfyân-ı Sevrî, Ashâb-ı rey (Hanefîler), Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Rahuye*'nin hep kerâhete hükmettikleri mervidir.

Şâfiî hazretleri, günün ve gecenin hangi saati olursa olsun, cenaze namazını câiz görmüştür. Onun için defnin hükmü de aynıdır. Hattâbî: "Ekseriyetin sözü hadise daha muvafık" demiştir.

2417 ٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : لاَ يَتَحَرَّى أحَدُكُمْ فَيُصَلِّي عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَلاَ عِنْدَ غُرُوبِهَا]. أخرجه الثلاثة والنسائى.

2. (2417)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hiç biriniz, güneşin doğması ve batması esnasında namaz kılmaya kalkmasın."* [Buhârî, Mevâkît 31, 30, Hacc 73; Müslim, Müsâfirîn 289, (838); Muvatta, Kur'ân 47, (1, 220); Nesâî, Mevâkît 33, (1, 277).]

AÇIKLAMA:

Güneşin doğma ve batma anlarında namaz kılmayı yasaklayan hadislerden biri şudur. Hadisin kelimelere sâdık bir tercümesi şöyle olabilir: *"Sizden kimse, araştırıp da güneş doğarken veya batarken namaz kılmasın."* Yani Resûlullah bile bile, kasden o zamanları namaz için seçmeyi yasaklamış olmaktadır.

Bu mânada muhtelif rivayetler gelmiştir, müteakiben kaydedilecek olan da bunlardan biridir.

2418 ٣ – وعن عبدالله الصنابحى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قَالَ: إنَّ الشَّمْسَ تَطْلُعُ وَمَعَهَا قَرْنُ الشَّيْطَانِ، فَإذَا ارْتَفَعَتْ فَارَقَهَا، ثُمَّ إذا اسْتَوَتْ قَارَنَهَا، فَإذا زَالَتْ فَارَقَهَا، فَإذَا دَنَتْ لِلْغُرُوبِ قَارَنَهَا، فَإذا غَرَبَتْ فَارَقَهَا، وَنَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الصَّلاَةِ فِي تِلْكَ السَّاعَاتِ]. أخرجه مالك والنسائى.

3. (2418)- Abdullah es-Sunâbihî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Güneş, beraberinde şeytanın boynuzu olduğu halde doğar, yükselince ondan ayrılır. Bilahare istiva edince (tepe noktasına gelince) ona tekrar mukarenet (yakınlık) peydah eder. Zevâlden sonra (tepe noktasından ayrılıp batıya meyletimi) ondan yine ayrılır. Batmaya yakın tekrar ona yakınlık peydah eder, batınca ondan ayrılır."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* işte bu vakitlerde namaz kılmaktan men etti." [Muvatta, Kur'ân 44, (1, 219); Nesâî, Mevâkît 31, (1, 275).]

AÇIKLAMA:

Bazı şârihler, hadisin zahirini esas alarak hadise zikri geçen bu üç vakitte şeytanın güneşe fiilî yakınlığını ifade etmişlerdir. Bazıları da yakınlıktan maksad "kuvvet"tir demiştir. Arabın: *"Ben bu işe yakınım"* demesi, "onu yapmak benim gücüm, imkanım ve takatim dahilindedir" demesidir. Öyleyse hadis: "Şeytan, bu üç vakitte işine muktedirdir" demektedir. Bazıları "boynuz"u "hizb" mânasında anlayarak hadiste güneşe tapan şeytanın hizbinin kastedildiğini söylemiştir. Bazıları da: *"Şeytan, doğuş ânında güneşe mukabil durur ve önünde dikilir, öyle ki doğuşu onun iki boynuzu arasında husule gelir, iki buynuzundan maksad da başının iki tarafıdır. Böylece güneşe tapanların secdeleri şeytana yapılmış olur."*

Bu açıklamalara şunu ilave etmek isteriz: Bize öyle geliyor ki, Resûlullah birçok haram ve mekruhu -"şeytan" kelimesinin Arap dilindeki kullanılış üslubuna binaen-şeytanla nisbet kurarak yasakladığı gibi, burada da aynı üslubla üç vakitte namaz kılmayı yasaklamıştır. Öyle ise mü'minlere düşen bu yasağı almaktır. Şeytan-güneş irtibatını fiilî bir vak'a gibi açıklamak gereksizdir. Esasen güneşin doğma, batma ve istiva anları tamamen izafî anlardır. Sözgelimi, mutlak bir istiva anından bahsedilmez. Dünyanın belli bir noktasındaki kimse için istiva ânı vardır ama, bu ân başkası için doğma, bir başkası için de batma ânıdır. Öyle ise şeytanın yaklaşma, uzaklaşma gibi durumlarının fiilî bir yönü, gerçek bir manası yoktur. Mükerrer seferler temas edildiği gibi, meseleyi bir beyan üslubu, tebliğ metodu olarak kavramak gerekmektedir.

2419 ٤ – وعن عمرو بن عبسة السلمى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: هَلْ مِنْ سَاعَةٍ أَقْرَبُ إلى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أُخْرَى، أَوْ هَلْ مِنْ سَاعَةٍ أَقْرَبُ يُبْتَغَى ذِكْرُهَا؟ قَالَ: نَعَمْ، إنَّ أَقْرَبَ مَا يَكُونُ الرَّبُّ مِنَ العَبْدِ جَوْفُ اللَّيْلِ الآخِرُ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَكُونَ مِمَّنْ

يذْكُرُ اللّٰهَ عزَّ وجلَّ في تلكَ السَّاعةِ فكُنْ، فإنَّ الصَّلاةَ محضورةٌ مشهودةٌ إلى طُلُوعِ الشَّمسِ، فإنَّها تطلُعُ بينَ قرنَيْ شيطانٍ، وهيَ ساعةُ صلاةِ الْكُفَّارِ، فدعِ الصَّلاةَ حتَّى ترتفعَ قِيدَ رمحٍ، ويذهبَ شعاعُها، ثُمَّ الصَّلاةُ محضورةٌ مشهودةٌ حتَّى تعتدلَ الشَّمسُ اعتدالَ الرُّمحِ بنصفِ النَّهارِ، فإنَّها ساعةٌ، تُفتحُ فيها أبوابُ جهنَّمَ وتُسجرُ فدعِ الصَّلاةَ حتَّى يفيءَ الفيءُ، ثُمَّ الصَّلاةُ محضورةٌ مشهودةٌ حتَّى تغيبَ الشَّمسُ، فإنَّها تغيبُ بينَ قرنَيْ شيطانٍ وهيَ صلاةُ الْكُفَّارِ]. أخرجه أبو داود والنسائى، وهذا لفظه.

«جَوْفُ اللَّيْلِ الآخِرُ» هو ثلثه الآخر، والمراد السدس الخامس من أسداس الليل.

وقوله «مَشْهُودَةٌ» أى يشهدها الملائكة، وتكتب أجرها للمصلى.

«وقِيدَ رُمْحٍ» بكسر القاف. أى قدره.

«وفاءَ الْفَيْءُ» إذا رجع من جانب الغرب إلى جانب الشرق.

4. (2419)- *Amr İbnu Abese es-Sülemî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedim, Allah'a biri diğerinden daha yakın olan bir saat var mıdır -veya- Allah'ın zikri taleb edilen daha yakın bir saat var mıdır?"

"Evet, dedi, vardır. *Allah'ın kula en yakın olduğu zaman gecenin son kısmıdır. Eğer bu saatte Aziz ve Celil olan Allah'a zikredenlerden olabilirsen ol. Zîra o saatte kılınan namaz, güneş doğuncaya kadar (meleklerin) beraberlik ve şehadetine mazhardır. Çünkü güneş şeytanın iki boynuzu arasından doğar ve bu doğma ânı kafirlerin ibadet vakitleridir. O esnada, güneş bir mızrak boyunu buluncaya ve (sarı, zayıf) ışıkları kayboluncaya kadar namazı bırak.*

Bundan sonra namaz -güneş gün ortasında mızrağın tepesine gelinceye kadar- yine (meleklerin) beraberlik ve şehadetine mazhardır. Güneşin tepe noktasına gelme saati, cehennem kapılarının açıldığı ve cehennemin coşturulduğu bir saattir; namazı (eşyaların gölgesi) doğu tarafa sarkıncaya kadar terkedin.

Bundan sonra namaz -güneş batıncaya kadar- meleklerin beraberlik ve şehadetine mazhardır. Güneş, batarken de bu beraberlik ve şehadet kalmaz, çünkü o, şeytanın iki boynuzu arasında kaybolur. O sırada

yapılacak ibadet kâfirlerin ibadetidir." [Ebû Dâvud, Salât 299, (1277); Nesâî, Mevâkît 35, (1, 279, 280); Müslim, Müsâfirîn 294, (832).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Müslim'de çok uzun bir rivayet halinde kaydedilmiştir. Ancak Müslim'deki vechi bazı ziyade ve noksanlar ihtiva ettiği gibi, manen rivayetten ileri gelen tabir değişiklikleri de ihtiva eder.

2- Allah'a yakın saat tabiriyle, kulun Allah'a daha yakın olduğu, zikirlerin daha değerli, duaların daha makbul ve müstecab bulunduğu vakit kastedilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu soruya *"evet!"* diye cevap verir ve gecenin son kısmıyla sabah vaktini gösterir. Bu esnada yapılacak ibadetin kıymetini: *"O, meşhuddur, mahzurdur"* sözleriyle ifade buyurmuştur. Yani melekler hazır olurlar, müşahede ederler, sevabını yazarlar, böylece kabule ve rahmetin husulüne daha yakın olur mânasındadır.

3- Hadis sabahtaki mekruh vakti, güneşin çıkması vakti olarak ifade etmeyip "yükselmesine kadar" diye tasrih ediyor. Öyleyse tulû' denen doğma, güneşin zuhurundan (görünmesinden) ibaret değildir. Yükselmesini de ifade etmektedir. Bu yükselme göz kararıyla bir mızrak kadar olacaktır. Yani ufukla güneş arasındaki yükselme miktarı bir mızrak olacak. Âlimler bu miktarı tayinde şöyle bir usül daha tavsiye ederler: "Çeneyi göğse dayayarak güneşe doğru bakmalı, eğer güneş ufuktan yükselme sebebiyle gözükmüyorsa artık kerahet vakti çıkmış demektir."

NOT: Mızrağın boyu da çok kesin bir uzunluk birimi olmadığı için kitaplarda "bir-iki mızrak kadar" diye takribî bir uzunluk verilir. Mûtedil bir mızrağın oniki karış uzunluğunda olacağı kabul edilmiştir.

2420 ٥– وعن أبي سعيد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ: لاَ صَلاَةَ بعْدَ الصُّبْحِ حتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ، ولاَ صلاةَ بعدَ العَصرِ حتَّى تَغيبَ الشَّمسُ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

5. (2420)-Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sabah namazını kıldıktan sonra güneş yükselinceye kadar artık namaz yoktur. İkindiyi kıldıktan sonra da güneş batıncaya kadar namaz yoktur." [Buhârî, Mevâkît 31; Müslim, Müsâfirîn 288, (827); Nesâî, Mevâkît 35, (1, 277, 278).]

2421 ٦– وفي أُخرى للخمسة عن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عنهما قال: [شَهِدَ عِنْدِي

رِجَالٌ مَرْضِيُّونَ، وَأَرْضَاهُمْ عِنْدِي عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ نَهَىٰ عَنِ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَشْرُقَ الشَّمْسُ، وَبَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ].

والمراد بقوله «حَتَّى تَشْرُقَ الشَّمْسُ» ارتفاعها وإضاءتها

6. (2421)- Kütüb-i Sitte'nin beş kitabı tarafından İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'dan kaydedilen bir rivayette şöyle buyurulmuştur: "Nazarımda pek değerli birçok kimse -ki bence onların en değerlisi Hz. Ömer'di- şu hususta şâhidlik ettiler: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar, ikindi namazından sonra da batıncaya kadar namaz kılmayı yasakladı."* [Buhârî, Mevâkit 30; Müslim, Müsâfirîn 286, (826); Ebû Dâvud, Salât 299, (1276); Tirmizî, Salât 134, (183); Nesâî, Mevâkit 32, (1, 276, 277).]

2422 ٧- وعن نضر بن عبدالرحمن عن جده معاذ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: [أَنَّهُ طَافَ مَعَ مُعَاذِ ابْنِ عَفْرَاءَ فَلَمْ يُصَلِّ، فَقُلْتُ: أَلَا تُصَلِّي؟ فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: لَا صَلَاةَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ، وَلَا بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ]. أخرجه النسائي.

7. (2422)- *Nadr İbnu Abdirrahman, ceddi Muaz* (radıyallâhu anh)'dan anlattığına göre, der ki: "Muaz İbnu Afrâ ile birlikte tavafta bulundum, (tavaftan sonra kılınan iki rekatlik tavaf namazını) kılmadı. Kendisine:

"Namaz kılmıyor musun?" diye sordum. Şu cevabı verdi:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İkindi (namazı)ndan sonra güneş batıncaya kadar namaz yoktur. Sabah (namazın)dan sonra da güneş doğuncaya kadar namaz yoktur."* [Nesâî, Mevâkit 11, (1, 258).]

2423 ٨- وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها: [أَنَّهَا قَالَتْ: وَهِمَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ إِنَّمَا نَهَىٰ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: لَا تَتَحَرَّوْا بِصَلَاتِكُمْ طُلُوعَ الشَّمْسِ وَلَا غُرُوبَهَا، فَإِنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَيْ شَيْطَانٍ]. أخرجه مسلم والنسائي.

وزاد مسلم: [لَمْ يَدَعْ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ].

8. (2423)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) dedi ki: "Ömer vehme düştü (yanıldı). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Namaz kılmak için güneşin batma ve doğma zamanını taharri etmeyin (araştırıp seçmeyin). Çün-kü o, şeytanın iki boynuzu arasında doğar"* diye yasakladı." [Müslim, Müsâfirîn

295, (833); Nesâî, Mevâkît 35, (1, 279). Müslim, şu ziyadede bulundu: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikindiden sonraki iki rekati hiç bırakmadı."]

AÇIKLAMA:

Burada *Hz. Ömer*'le *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhümâ) arasında bir meselede ihtilaf çıktığı görülmektedir: Hz. Ömer, ikindiden sonra, mutlak olarak namaz kılmanın yasak olduğunu rivayet etmiş, buna karşılık Hz. Âişe de yasağın mutlak olmadığını, taharri'nin yani kasden o vakte namaz bırakmanın yasak olduğunu söylemiştir. *Hz. Âişe* bu husustaki bilgisinden o kadar emindir ki, aksini söyleyen Hz. Ömer'i vehme düşmekle, yani yanılmakla itham etmiştir.

Aynî, "Namazınız için güneşin doğuşu ve batışını taharri etmeyin" hadisiyle ilgili açıklamada, sadedinde olduğumuz hadise de temasla müşterek bir açıklama sunar, bazı kısaltmalarla kaydediyoruz:

"Taharri etmeyin", "kastetmeyin" demektir. Ancak uykusundan uyanan veya unuttuğunu hatırlayan, onu kastetmiş sayılmaz. Müteharri, namazı kasden o vakitte kılandır. Dendiğine göre, kafirlerden bir cemaat, güneşe ibadet için onun doğma ve batma anlarını arar, o vakitlerde güneşe secde ederdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun üzerine, onlara benzemeyi mekruh bulduğu için bu yasağı koydu."

Aynî sözlerine şöyle devam eder: "Derim ki, Resûlullah'ın: *"Taharri etmeyin"* sözü, mezkur iki vakitte namaz kılma hususunda vazettiği müstakil bir yasaklamadır, namazı bu vakitlere bırakmayı kasden yapmış olsun, kasıdsız yapmış olsun farketmez. Bazıları buna önceki hadis (yani 2421'de kaydedilen hadisi kasdeder) için bir tefsir ve orada kastedilen şeyi açıklayıcı mahiyette telakki etmiş ve demiştir ki: "Sabah ve ikindiden sonra -namazını güneşin doğuş ve batış anlarında kılmayı kastedenler dışındakilere- namaz kılmak mekruh değildir." Bu görüşte olanlar Zâhirîlerdir. İbnu'l-Münzir de bu hükme meyleder. Onlar bu görüşlerini, Müslim'de Tâvus an Âişe tarikinden gelen şu rivayetle takviye ederler: "Ömer (radıyallâhu anh) vehme düştü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Namaz kılmak için güneşin doğma ve batma zamanını taharri etmeyin (araştırıp seçmeyin)" buyurdu."

Bu hususu bazıları da şu hadisle takviye etmiştir: "Kim güneş doğmazdan önce, sabah namazının bir rek'atini yakalarsa geri kalanını da ilave edip tamamlasın." Öyle ise, hadisteki o zamanda namaz kılma emri gösterir ki mezkur kerâhet namazı o vakitte kılmaya kasdeden kimseyle ilgilidir, kasıdsız olarak o vakte tesadüf eden kimse ile ilgili değildir.

Beyhakî der ki: "Hz. Âişe böyle söylemiştir, çünkü o Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ikindiden sonra namaz kılarken gördü ve bu sebeple nehyi, kasden namazı o vakitte kılana hamletti, ıtlakı üzere değil."

Ancak *Beyhakî*'nin bu teviline şöyle cevap verilebilir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın o namazı, -(daha önce) zikrettiğimiz üzere- kaza namazı idi. Gerçi bu namaz için: "(Ümmetine meşru olmadığı halde) O'na vacib olan hususî bir namazdı" da denmiştir. Ancak mutlak şekilde gelen nehiy, sahabeden pek çoklarının rivayetiyle sabittir."

Mevzuyu Nevevî'nin özetlemesiyle kapatalım:

"Ümmet bu vakitlerde,

★ *Sebepsiz ve mazeretsiz olarak namaz kılmanın mekruh olduğu hususunda icma eder.*

★ *Farz namazları eda etmenin câiz olduğunda ittifak eder.*

★ *Sebebi ve mazereti bulunan nafileler hususunda ihtilaf eder: Tahıyyetü'l-mescid, tilavet ve şükür secdesi; bayram, husuf ve küsuf namazları, cenaze namazı, vakti geçen namazların kazası gibi.*

★ *Şâfiî mezhebine ve bir grup âlime göre bütün bu sayılanlar kerâhetsiz câizdir.*

★ Ebû Hanîfe mezhebine ve başka bir grup ulemaya göre, hadis âmm geldiği için bu namazlar nehye dahildir, mekruh vakitlerde kılınamazlar..."

İlave edelim: "*Ebû Hanîfe* mezhebinde o günün ikindisi dışında, başka namazlar bu vakitlerde haramdır.

İmam Mâlik ve Ahmed farzı hariç tutarak nafileyi haram addetmiştir. İmam Mâlik iki rekatlik tavaf namazını da câiz addetmiştir.

Hanefî şârihler, ikindi ve sabah namazlarından sonra kılınacak namazların mekruh olduğunu ifade eden rivayetlerin mütevatir olduğunu belirttikten sonra, Hz. Ömer'in pek çok ashabın huzurunda, ikindiden sonra namaz kılanları sopayla dövdüğünü, buna hiçbir sahabenin itiraz etmediğini, bu husustaki Hanefî görüşün haklılığına delil olarak kaydederler.

Rivâyetin sonunda Müslim'den kaydedilen ziyadeye gelince, burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ikindiden sonra, her seferinde iki rek'at namaz kıldığını ve bunu hiç terketmediğini ifade ediyor. Ulema bunu ümmetine helal kılmadığı, kendine vacib olan hasâis'ten biri olarak değerlendirmiştir.

2424 ٩– وعن جندب بن السكن الغفاريّ وهو أبو ذر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ قَالَ وَقَدْ صَعِدَ عَلَى

دَرجَةِ الْكَعْبَـةِ مَنْ عَرَفَنِى فَقَدْ عَرَفَنِى، وَمَنْ لَمْ يَعْرِفْنِى فَأَنَا جُنْدُبٌ. سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ لاَ صَلاَةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، وَلاَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ إِلاَّ بِمَكَّةَ، إِلاَّ بِمَكَّةَ، إِلاَّ بِمَكَّةَ]. أخرجه رزين.

9. (2424)- *Cündüb İbnu's-Seken el-Gıfârî'nin* -ki bu zât *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh)'dır- anlattığına göre, Kâbe'nin basamağına çıkıp şöyle demiştir.

"Beni bilen bilir, bilmeyen de bilsin ki, ben Cündüb'üm. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, şöyle söyler işittim: "Sabah (namazın)dan sonra güneş doğuncaya kadar namaz yoktur. İkindi namazından sonra da güneş batıncaya kadar; Mekke'de hariç, Mekke'de hariç, Mekke'de hariç." [Rezîn ilavesidir. Bu hadis, Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inden tahric edilmiştir (5, 165).]

AÇIKLAMA:

1-Hadis hakkında *Aliyyü'l-Kârî* bazı açıklamalar sunar. Buna göre:

★ *Ebû Zerr*'in çıktığı basamak muhtemelen o devirde Kâbe'nin kapısına konmuş olan ahşab bir merdivendir, Kâbe'ye girmede kullanılmakta idi. Başka bir şey de olabilir. Mamafih, Kâbe'nin eşiği olması da ihtimalden uzak değildir.

★ *Ebû Zerr*, "Beni bilen bilir" cümlesiyle doğru sözlülüğüne dikkat çekmiş, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onun doğru sözlülüğüne şehadet eden bir cümlesine îmâda bulunmuştur: مَا اَظَلَّتِ الْخَضْرَاءُ وَلاَ اَقَلَّتِ الْغَبْرَاءُ اَصْدَقَ لَهْجَةً مِنْ اَبِى ذَرٍّ *"Ebû Zerr kadar doğru sözlü birisini ne arz taşıdı, ne de sema gölgeledi."*

★ *Ebû Zerr*'in kasdettiği namaz, farz namazdır.

★ Hanefîlerden *İbnu Hümâm* hadisi dört ayrı noktadan mâlûl bularak zayıf addetmiş, sonda Mekke ile ilgili istisnaya hüküm bina etmemiştir. İbnu Hacer de zayıf bulmuş, bir başka hadisle güçlendirmek istemişse de, o hadisin hususîliğine dikkat çekmiştir.

2425 ١٠ – وعن علي بن طالب رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ نَهَىٰ عَنِ الصَّلاَةِ بَعْدَ الْعَصْرِ إِلاَّ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

وعنده: « إِلاَّ أَنْ تَكُونَ الشَّمْسُ بَيْضَاءَ نَقِيَّةً ».

10. (2425)- *Hz. Ali İbnu Ebî Tâlib* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikindi (namazı)ndan sonra, güneşin yüksekte olma halini istisna ederek, namaz kılmayı yasakladı." [Ebû Dâvud, Salât 299, (1274); Nesâî, Mevâkît 36, (1, 280).]

Nesâî'nin rivayetinde (ibare, ifade bakımından biraz farkla) şöyle gelmiştir: "...güneşin beyaz ve parlak halde olmasını istisna ederek..."

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste açıklanan hususlar gözönüne alınınca bu hadiste ifade edilen hüküm anlaşılır: Resûlullah ikindiden sonra namaz kılmayı yasaklamıştır. Ancak, namaz ikindinin ilk vaktinde daha güneş yüksekte iken kılınmış ise, güneşin alçalıp sararmasına kadar, bazı namazlar kılınabilecektir. Güneşin alçalıp sararması, kerâhet vaktinin girmesidir. Şu halde, bu vakit girince mutlak yasak başlıyor demektir.

Şu halde, ikindi vaktindeki yasağı iki kısımda anlamak gerekiyor:

1- Vakte bağlı kerâhet, bu kerâhet vakti denen, güneşin sararmaya başlamasıyla giren vakittir. Bu andan itibaren, batıncaya kadar vaktin farzı dışında her çeşit namaz mekruhtur. Cenaze namazıyla ilgili kayıtlı ruhsat daha önce belirtildi.

2- Namaza bağlı kerâhet, ikindi namazı kılınmadı ise, ondan önce her çeşit namaz kılınabilir. O kılınınca, artık kılınmamalıdır. Bu hususla ilgili bazı teferruat da önceki hadislerde işlendi.

2426 ١١ – وعن أبى بصرة الغفارى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [صَلَّى بِنَا رسولُ اللهِ ﷺ بِالْمَخْمَصِ صَلاَةَ الْعَصْرِ. فَقَالَ: إنَّ هذه الصَّلاَةَ عُرِضَتْ على مَنْ كانَ قبلَكُمْ فضيَّعُوها. فمن حَافَظَ عليها كانَ لَهُ أجرُهُ مرّتينِ، ولاَ صلاةَ بعدَها حتّى يَطْلُعَ الشَّاهِدُ].

و « الشَّاهِدُ » النجم. أخرجه مسلم والنسائى.

11. (2426)- *Ebû Basra el-Gıfârî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* el-Muhammas'ta ikindi namazı kıldırdı. Ve dedi ki:

"Bu namaz, sizden öncekilere de arz olundu, ama onlar bunu zayi ettiler. Kim buna devam ederse ecri iki kere verilecek. Şahid doğuncaya kadar; ondan sonra namaz mevcut değildir." [Müslim, Müsâfirîn 292, (830); Nesâî, Mevâkît 14, (1, 259, 260).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, ikindi ile akşam arasındaki sınır belirtilmektedir: Şahidin doğması, Şahid'den maksad yıldızdır. Yıldızın doğması, güneşin batmasına bağlı olduğu için asıl kasdedilen şey güneşin batmasıdır.

2- Muhammas: (Mu'cemu'l-Büldân'da Mahmıs diye harekelenmiştir) bir yer adı olup Ayr dağından Mekke'ye giden yol üzerinde bir yer adıdır.

2427 ١٢ - وعن السائب بن يزيد رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّهُ رَأَى عُمَرَ بنَ الخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عنه يَضْرِبُ المُنْكَدِرَ فِي الصَّلَاةِ بَعْدَ العَصْرِ]. أخرجه مالك.

12. (2427)- *es-Sâib İbnu Yezîd* (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, "ikindiden sonra namaz kıldığı için el-Münkedir'i Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in dövdüğünü görmüştür." [Muvatta, Kur'ân 50, (1, 221).]

AÇIKLAMA:

2423 numaralı hadisin açıklamasında belirtiğimiz üzere, *Hz. Ömer, Hz. Âişe*'ye muhalif olarak, ikindiden sonra her ne olursa olsun, namaz kılınmayacağı inancında idi. Resûlullah'tan bu dersi almış bulunuyordu. Resûlullah'ın hasâisinden olan iki rek'at namazı kıldığı için, ikindiden sonra namaz kılınabileceği düşüncesinde olanlar bulunabiliyordu. *Hz. Ömer* bu husustaki bilgisinin kesinliği sebebiyle sünnette gelen yasağa riayet etmeyenleri, pekçok ashab'ın sağlığında dövmüştür. Şârihler, kendisine karşı çıkan olmadığını belirtirler. Şu halde, bu rivayet dayak yiyenlerden birinin ismini belirtmektedir: Münkedir *İbnu Muhammed İbni'l-Münkedir el-Kureşî et-Teymî el Medenî*, hicrî 80 yılında vefat etmiştir.

Abdurrezzak'ın bir rivayetine göre, *Zeyd İbnu Hâlid* de aynı sebepten dayak yiyenlerden biridir. Hatta *Hz. Ömer* kendisine şöyle demiştir: "Ey Zeyd! insanların bu namazı, geceye kadar namaza bir merdiven yapacaklarından korkmasaydım bu iki rekat sebebiyle vurmazdım." *Temîmü'd-Dârî* (radıyallâhu anh)'den gelen benzer bir rivayette şunu da ilave etmiştir: "*...Lakin ben sizden sonra bir kavmin gelip, ikindi namazından güneşin batmasına kadar namaz kılacağından ve böylece Resûlullah'ın yasakladığı vakti de namaz kılarak geçireceğinden korkuyorum.*"

2428 ١٣ - وعن أبي قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَكْرَهُ الصَّلَاةَ نِصْفَ النَّهَارِ إِلَّا يَوْمَ الجُمُعَةِ، وقال إِنَّ جَهَنَّمَ تُسْجَرُ إِلَّا يَوْمَ الجُمُعَةِ].

13. (2428)- *Ebû Katâde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cuma günü hariç, gün ortasında (nısfu'n-nehâr) namaz kılmayı mekruh addederdi ve derdi ki: *"Cehennem, cuma dışında (her gün o vakitte) coşturulur."* [Ebû Dâvud, Salât 223, (1083).]

AÇIKLAMA:

Cehennemin coşturulması, mahiyeti bilinmeyen bir ifadedir, gayb alemiyle ilgilidir. Lügat olarak, yakılması, sıcaklığının artıp kabarması mânasına gelir. Hattâbî der ki: *"Cehennemin coşturulması, şeytanın iki boynuzu gibi bir kısım şer'î tabirler vardır ki, bunlarla ifade edilen ger-çeği sadece Şârî bilir. Bize, bunları tasdik gerekir. Ayrıca, sıhhati kesinleşince te' vili hususunda cür'et etmeyip tevakkuf etmeli ve mucibiyle amel etmeliyiz."*

Hadis, cuma günü, cehennem nısfu'n-nehâr denen öğle vaktinde coşturulmadığı için namaz kılınabileceğini ifade etmektedir. Bunu takviye eden başka rivayetlere de dayanan bir kısım ulema -ki *Şâfiî* hazretleri bunlardan biridir- güneşin tepe noktasında bulunduğu sırada söz konusu olan kerâhetten cuma gününü istisna etmişlerdir. Hattat *Ahmed* ve İshak gibi bazı âlimler zevalden önce cuma namazının da kalınabileceğini söylemiştir. Ancak *Ebû Hanîfe, Şâfiî* ve *Mâlik* ve diğer pekçok ulema, zevalden önce cuma'nın câiz olmayacağında ittifak ederler.

2429 ١٤ – وعن العلاء بن عبد الرحمن: [أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى أَنَسِ بنِ مَالِكٍ فِي دَارِهِ بِالْبَصْرَةِ حِينَ انْصَرَفَ مِنَ الظُّهْرِ، وَدَارُهُ بِجَنْبِ الْمَسْجِدِ. قَالَ: فَلَمَّا دَخَلْتُ عَلَيْهِ قَالَ: أَصَلَّيْتُمُ الْعَصْرَ؟ فَقُلْتُ لَهُ: لاَ. إِنَّمَا انْصَرَفْنَا السَّاعَةَ مِنَ الظُّهْرِ. قَالَ: فَصَلُّوا الْعَصْرَ. فَقُمْنَا فَصَلَّيْنَا فَلَمَّا انْصَرَفْنَا قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: تِلْكَ صَلاَةُ الْمُنَافِقِ، يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشَّمْسَ حَتَّى إِذَا كَانَتْ بَيْنَ قَرْنَيِ الشَّيْطَانِ. قَامَ فَنَقَرَهَا أَرْبَعاً لاَ يَذْكُرُ اللهَ فِيهَا إِلاَّ قَلِيلاً]. أخرجه الستة إلا البخارى.

14. (2429)- *Alâ İbnu Abdirrahman*'ın anlattığına göre, öğle namazından çıkınca, Basra'daki evinde *Enes İbnu Mâlik*'e uğramıştı. Zaten evi de mescidin bitişiğindeydi. Der ki: "Huzuruna çıktığım zaman bana: *"İkindiyi kıldınız mı?"* diye sordu. Ben: "Hayır, şu anda öğle namazından çıktık" dedim:

"İkindiyi kılın!" dedi. Kalkıp kıldık. Namazdan çıkınca:

"Ben, dedi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: "Bu, münafıkların namazıdır, oturur, oturur şeytanın iki boynu-

zu arasına girinceye kadar güneşi bekler, sonra kalkıp dört rek'at gagalar. Namazda Allah'ı pek az zikreder." (Müslim, Mesâcid 195, (622); Muvatta, Kur'ân 46, (1, 220); Ebû Dâvud, Salât 5, (413); Tirmizî, Salât 120, (160); Nesâî, Mevâkît 9, (1, 254).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet ikindi namazını tacil etmek yani ilk vaktinde kılmakla ilgilidir. Hz. Enes (radıyallâhu anh) öğlenin henüz kılındığı bir anda ikindiyi kılmıştır. Anlaşılacağı üzere öğlede geciktirilme olmuştur. *Hz. Enes,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın geciktirilen ikindi namazı için *"münafıkların namazı"* dediğini belirtir. *Ebû Dâvud*'un rivayetinde bu benzetme üç sefer tekrar edilir.

2- Namazı gagalamak, süratle kılmaktan kinayedir. Kuşlar, yemlerini toplarken hızlı olarak başlarını indirip kaldırdıkları için namazını süratle kılanların hali kuşlara benzetilmiş olmaktadır. Kıraatları azdır, rüku ve secdelerde tesbihatları azdır, hülasa çabuk kılınan namazda Allah az zikredilir. Dört rek'at olarak belirtilmesi, farzın kasdından ileri gelir. Geciktirenler zaten çoğunlukla ikindinin sünnetini de terkederler.

2430 ١٥ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يُصَلِّ صَلاَةً لِغَيْرِ مِيقَاتِهَا إِلاَّ صَلاَتَيْنِ، جَمَعَ بَيْنَ المَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِجَمْعٍ، وَصَلَّى الْفَجْرَ يَوْمَئِذٍ قَبْلَ مِيقَاتِهَا]. أخرجه الشيخان.

15. (2430)- *İbnu Mes'ûd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı vakti dışında sadece iki namazı kılarken gördüm: (Veda Haccı sırasında) Müzdelife'de akşamla yatsıyı birleştirerek kıldı. O gün, sabah namazını da (mûtad) vaktinden önce kıldı." [Buhârî, Hacc 97, 99; Müslim, Hacc 292, (1289).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah'ın hiçbir zaman namazlarını vakti dışında kılmadığını gösterir. *İbnu Mes'ud* buna iki istisna hatırlamaktadır.

1- Hacc sırasında Arafat vakfesi günü yani 9 Zilhicce günü akşam namazı ile onu takiben yatsı namazını Hz. Peygamber, cem de denilen Müzdelife'de birleştirerek kılmıştır. Buna cem-i te'hirde denir. Resûlullah'ın bu sünnetine binaen -hacc bahsinde de gördüğümüz üzere (1431. hadis) akşam vaktinin girmesiyle Arafat'ı- akşam namazını kılmadan

terkeden hacıların akşamı yatsı ile birlikte Müzdelife'de kılmaları, Hacc'ın menasikinden biri olmuştur.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, aynı Müzdelife vakfesinde kurban bayramı sabahı (10 Zilhicce) sabah namazını mûtad vaktinden önce kılmıştır. Hadiste mûtad tasrihi yoktur. Ancak, Efendimiz'in vakti girmeden namaz kılması mümkün olmayacağına göre hadiste geçen *"...vaktinden önce..."* tabirini mûtad vaktinden önce diye anlamak gerekir. Nitekim, bilhassa Hanefîlere göre, Resûlullah'ın mûtad vakti, ortalığın bir hayli ağarma zamanıdır. Şâfiîler karanlık zamanı esas alırlar.

Bu hadisi esas alan *Hanefîler* de, Müzdelife'de bayramın birinci günü sabahında, sabah namazının mûtad vaktinden önce kılınmasını efdal kabul ederler.

Resûlullah'ın sabahı erken kılmış olması, o gün îfâ edilecek diğer hacc menasiki için zaman kazanma düşüncesinden ileri geldiği belirtilmiştir.

2431 ١٦ – وفي أخرى للبخاري عن عبدالرحمن بن يزيد قال: [حجَّ ابنُ مسعودٍ رضيَ اللهُ عنه فأتينا المزدلفةَ حينَ الأذانِ بالعتمةِ أو قريباً من ذلكَ. فأمرَ رجلاً فأذَّنَ وأقامَ ثمَّ صلَّى المغربَ وصلَّى بعدها ركعتينِ، ثمَّ دعا بعشائهِ فتعشَّى، ثمَّ أمرَ رجلاً فأذَّنَ وأقامَ، ثمَّ صلَّى العشاءَ ركعتينِ. فلما كانَ حينَ طلعَ الفجرُ قالَ: إنَّ النبيَّ ﷺ كانَ لا يُصلِّي هذهِ السَّاعةَ إلاَّ هذهِ الصَّلاةَ في هذا المكانِ من هذا اليومِ. قالَ عبدُاللهِ: هما صلاتانِ تحوَّلانِ عن وقتهما، صلاةُ المغربِ بعدَ ما يأتي النَّاسُ المزدلفةَ، والفجرِ حينَ يبزغُ الفجرُ. قالَ: رأيتُ رسولَ اللهِ ﷺ يفعلهُ ثمَّ وقفَ حتَّى أسفرَ. ثمَّ قالَ: لو أنَّ أميرَ المؤمنينَ يعني عثمانَ رضيَ اللهُ عنه أفاضَ الآنَ أصابَ السُّنَّةَ فما أدري أقولُه كانَ أسرعَ أم دفعُ عثمانَ؟ فلم يزلْ يلبِّي حتَّى رمى جمرةَ العقبةِ يومَ النَّحرِ].

16. (2431)- *Buhârî*'nin *Abdurrahman İbnu Yezîd*'den kaydettiği bir diğer rivayet şöyledir: "İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) haccetmişti. Yatsı ezanı sırasında veya buna yakın bir zamanda Müzdelife'ye geldik. Yanındaki bir adama söyledi, ezan ve arkasından ikamet okudu. Sonra akşam namazını kıldı. Arkasından iki rekat (sünnetini) kıldı. Sonra akşam yemeğini istedi ve yedi. Arkadan bir adama emretti, ezan ve ikamet okudu, iki rekat olarak yatsıyı kıldı.

Şafak söktüğü zaman: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu saatte bugün ve bu yer dışında şu namazı hiç kimse kılmamıştır" dedi.

Abdullah (radıyallâhu anh) dedi ki: "İşte şu ikisi, vakti değiştirilmiş olan yegane iki namazdır. Biri akşam namazı- bu, halk *Müzdelife*'ye geldikten sonra kılınır; diğeri sabah namazı, bu da şafak söker sökmez kılınır."

İbnu Mes'ud sözlerine devamla: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunu yaptığını, sonra ortalık ağarıncaya kadar kaldığını gördüm" dedi. Sonra sözlerini şöyle tamamladı:

"Eğer, Emîrü'l Mü'minîn -yani *Hz. Osman* (radıyallâhu anh)- şu anda ifaza'da bulunsa (Mina'ya müteveccihen hareket etse) sünnete uygun hareket etmiş olur."

(Hadisin râvisi Abdurrahman İbnu Yezîd der ki): "Bilemiyorum, *İbnu Mes'ud*'un bu sözü mü önce telaffuz edildi, Hz. Osman'ın (Mina'ya) hareket emri mi... Derhal telbiye çekmeye başladı ve bu hal, yevm-i nahirde Büyük Şeytan'a taş atılıncaya kadar devam etti." [Buhârî, Hacc 99).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Hz. Osman zamanında, İbnu Mes'ud'un huzurunda cereyan eden hacc menasikinden bir bölüm yani Müzdelife vakfesini aydınlatmaktadır.

Hadis esas itibariyle hacc bahislerini ilgilendirir ise de, hacc sırasında Müzdelife'de kılınan akşam, yatsı ve sabah namazlarındaki farklılığa dikkat çektiği için "namazla ilgili bölüm"ü de alakadar etmiştir. Önceki hadiste açıkça görüldüğü üzere akşamla yatsı birlikte kılınmış, her ikisi için de ayrı ayrı ezan ve ikamet okunmuştur. Sabahın da başka zaman hiç görülmeyen bir erkenlikte kılındığı belirtilmiştir.

Bu hadis, bilhassa Müzdelife'den ifaza'yı yani topluca Mina'ya hareketi vuzuha kavuşturmaktadır. Ortalık ağarır ağarmaz, daha güneş doğmadan hareket başlatılmıştır. Rivayette çok net olmayan bir durum Hz. Osman'ın telbiyeyi başlatarak hareket verme ânıyla, İbnu Mes'ud'un sözünün tevafukudur. Hadisin râvisi Abdurrahman İbnu Yezîd, bu tevafuk'a olan hayretini ifade için: "Bu söz mü, hareket emri mi, hangisi daha süratli olmuştu, bilmiyorum" demiştir. Bazı şârihler "Bilmiyorum" sözünün İbnu Mes'ud'a ait olduğunu söylemişlerse de yanlış olduğu açıktır.

(Bu bahsin haccla ilgili teferruâtı için 1430-1441. hadisler görülebilir.)

DÖRDÜNCÜ BÂB

EZAN VE İKÂMET

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Ezan, kelime olarak duyurma, bildirme mânasına gelen Ezen الأذن kökünden gelir, esas itibariyle dinletmek demektir. Şer'î ıstılah olarak, hususî elfazla namaz vaktini bildirmek, duyurmak mânasına gelir. Kurtubî ve başkaları: "Ezan, kelimelerin azlığına rağmen itikadla ilgili bütün meseleleri içine alır" der ve şu izahı sunar: "... *Allah'ın büyüklüğünü ifadeye başlar. Bu ise Allah'ın varlığını ve kemalini tazammun eder. Sonra tevhidi beyan eder, şirki reddeder. Sonra Muhammedî risaleti teyid eder. Sonra, şehadetten sonra hususî ibadete çağırır. Zaten şehadetsiz ibadet bilinemez. Sonra felaha yani kurtuluşa davet eder ki, bu da ebedî bekadır. Şu halde, burada âhiret hayatına işaret vardır. Sonra bazı şeyler, ehemmiyetine binaen takviye için tekrar edilmiştir.*"

Ezanla namaz vaktinin girdiği îlan edilmiş, mü'minler cemaate davet edilmiş olur. Ezan'ın bir başka mühim yönü şeâir-i İslâm'ın îlanıdır. Bu yönünü düşünmeyen nâdanlar, bir tüfek veya boru sesiyle veya minareye yerleştirilecek mahsus bir çalar saattin sertçe vurmasıyla veya mahalli dile tercümesiyle de bu duyurma işinin yerine getirilebileceğini söylerler. Ama mesele, sadece bir vakit duyurma işi değildir. Belki bu, ezanın îfâ ettiği birçok fonksiyondan sadece biridir ve tâlî kalan bir yönüdür. Ezan'ın fiille değil de sözle yapılmasındaki hikmet, sözdeki kolaylık sebebiyledir bu, her yerde her zaman herkesin imkanı dahilindedir.

Ezan mı daha faziletli, imamet mi daha faziletlidir? İhtilaf konusudur. Buna: "Kişi, içinden bilirse ki imametin hakkını tam olarak verebilecektir, bu durumda imamet efdaldir, değilse ezan!" diye açıklık getirilmiştir. İmamlıkla müezzinliğin bir kimsede birleştirilmesi hususunda da ihtilaf vârid olmuştur. Buna bazıları "mekruh" demiştir. Beyhakî'de, bu-

nun mekruh olduğunu belirten bir de rivayet vardır, ancak hadis zayıftır. Fakat *Hz. Ömer*'in şu sözü sahih senedle sabittir: "Hilafetle birlikte ezanı da yürütebilseydim ezan da okurdum." İmamlık ve müezzinliğin aynı şahısta birleşmesine umumiyetle müstehab denmiştir.

Ezanı tarif ederken -çoğunlukça benimsenmemiş bile olsa da- İbnu'l-Münîr gibi bazılarının: Ezanın hakikatı müezzinden sâdır olan şeylerin tamamıdır. Söz, davranış ve heyet" dediğini bilmekte fayda var.

Ezanın değiştirilemeyeceği hususunda Bediüzzaman'ın bir açıklaması şöyle:

"Mesâil-i şeriatten bir kısmına Taabbüdî denilir- aklın muhakemesine bağlı değildir, emrolunduğu için yapılır. İlleti emirdir.

Bir kısmına *"Mâkûlü'l-mâna"* tabir edilir, Yani bir hikmet ve bir maslahatı var ki, o hükmün teşriine müreccih olmuş; fakat sebep ve illet değil. Çünkü hakikî illet, emir ve nehy-i ilâhîdir.

Şeâirin taabbüdî kısmı, hikmet ve maslahat onu tağyir edemez, taabbüdîlik ciheti tereccuh ediyor, ona ilişilmez. Yüzbin maslahat gelse, onu tağyir edemez. Öyle de: "Şeâirin faidesi, yalnız mâlûm mesâlihdir" denilmez ve öyle bilmek hatadır. Belki o maslahatlar ise, çok hikmetlerinden bir faidesi olabilir. Mesela biri dese: "Ezanın hikmeti, müslümanları namaza çağırmaktır, şu halde tüfenk atmak kâfîdir." Halbuki o divane bilmez ki, binler maslahat-ı ezâniyye içinde o bir maslahattır. Tüfenk sesi, o maslahatı verse; acaba nev-i beşer namına, yahut o şehir ahalisi namına hilkat-ı kâinâtın netice-i uzması ve nev-i beşerin netice-i hilkatı olan îlân-ı Tevhid ve Rubûbiyet-i İlâhiyyeye karşı izhâr-ı ubûdiyete vasıta olan ezanın yerini nasıl tutacak?..

Elhasıl: Cehennem lüzumsuz değil, çok işler var ki, bütün kuvvetiyle "Yaşasın Cehennem!" der. Cennet dahi ucuz değildir; mühim fiyat ister."

...لَا يَسْتَوِى اَصْحَابُ النَّارِ وَاَصْحَابُ الْجَنَّةِ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ

"Şu ezanlar ki, şehadetleri dinin temeli,

Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli!"

BİRİNCİ FER'

EZANIN FAZÎLETİ

2432 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ: لَوْ يعلَمُ النَّاسُ ما في النِّدَاءِ والصَّفِّ الأوَّلِ، ثُمَّ لَمْ يجِدُوا إلاَّ أنْ يَستَهِمُوا عليْهِ لاسْتَهَمُوا]. أخرجه الشيخان.

«الاسْتِهَامُ» الاقتراع.

1. (2432)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlar, eğer ezan okumak ile namazın ilk safında yer almada ne (gibi bir hayır ve bereket) olduğunu bilseler, sonra da bunu elde etmek için kur'a çekmekten başka çare kalmasaydı, mutlaka kur'aya başvururlardı."* [Buhârî, Ezân 9, 32, Şehâdât 30; Müslim, Salât 129, (437); Tirmizî, Salât 166, (225); Nesâî, Mevâkît 22, (1, 269), Ezân 31, (2, 23); Muvatta, Nidâ 3, (1, 68); Cemâat 6, (1, 131).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mü'minlere ezan okumak ile, cemaatle kılınan namazların ilk safında yer almanın (yani, namaza erken gelmenin) ne kadar kıymetli, Allah indinde ne derece makbul bir amel olduğunu duyurabilmek için böyle bir üsluba yer vermiştir. Hususan, elde edilecek faziletin beyan edilmemesi onu nazarlarda daha da büyütmeye yöneliktir. Mamafih bazı rivayetlerde "hayır ve bereketten" ziyadesi gelmiştir ki, tercümede parantez arasında gösterdik.

Bu rivayette, mesela ezan okumak için evleviyet hakkı tanıyan güzel ses, gur ses, güzel okuma, vakit ahkamını iyi bilme gibi şartlarda eşitlik halinde kur'aya başvurmayı tavsiye etmiş olmaktadır. Buhârî'nin kaydettiği bir örneğe göre, (Kadisiye fethedildiği gün, müezzin yaralanıp ezan okuyamayınca askerler ezan okuma hususunda ihtilafa düşüp) durumu,

komutanları *Sa'd İbnu Ebî Vakkas*'a götürürler. O da kur'a çekerek meseleyi halleder.

Zayıf da olsa bir başka rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kur'aya başvurmaktan değil, kılıca sarılmaktan söz etmiş olmalıdır:

لَتُجَادِلُوا عَلَيْهِ بِالسَّيْفِ

2433 ٢- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا نُودِيَ لِلصَّلاَةِ أَدْبَرَ الشَّيْطَانُ لَهُ ضُرَاطٌ، حَتَّى لاَ يَسْمَعَ التَّأْذِينَ فَإذَا قُضِيَ التَّأْذِينُ أَقْبَلَ، حَتَّى إذَا ثُوِّبَ بِالصَّلاَةِ أَدْبَرَ، حَتَّى إذَا انْقَضَى التَّثْوِيبُ أَقْبَلَ حَتَّى يَخْطِرَ بَيْنَ المَرْءِ وَنَفْسِهِ، يَقُولُ لَهُ: اذْكُرْ كَذَا وَاذْكُرْ كَذَا، لِمَا لَمْ يَكُنْ يَذْكُرُ مِنْ قَبْلُ، حَتَّى يَظَلَّ الرَّجُلُ مَا يَدْرِي كَمْ صَلَّى]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

2. (2433)-Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Namaz için ezan okunduğu zaman şeytan oradan sesli sesli yellenerek uzaklaşır, ezanı duyamayacağı yere kadar kaçar. Ezan bitince geri gelir. İkamete başlanınca yine uzaklaşır, ikamet bitince geri dönüp kişi ile kalbinin arasına girer ve şunu hatırla, bunun düşün diye aklında daha önce hiç olmayan şeylerle vesvese verir. Öyle ki (buna kapılan) kişi kaç rekat kıldığını bilemeyecek hale gelir."*

[Buhârî, Ezân 4, Amel fi's-Salât 18, Sehv 6, Bed'ü'l-Halk 11; Müslim, Salât 19, (389), Mesâcid 83, (389); Ebû Dâvud, Salât 31, (516); Muvatta, Nidâ 6, (1, 69); Nesâî, Ezân 30, (2, 21).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde insî ve cinnî şeytanların ezandan duyduğu rahatsızlığı beliğ bir üslupla dile getirmektedir. Şârihler, hadiste öncelikle cinnî şeytan zikredilmiş olsa da insî şeytanların da dahil olduğunu belirtirler. "Çünkü derler, insî ve cinnî her mütemerride şeytan denir. Burada şeytandan murad iblis ise de şeytan cinsinin kastedilmiş olması da muhtemeldir." Tîbî der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ezan dinlemek için şeytanın kendisini meşgul etmesini, kulağı dolduran ve bir başka şeyi dinlemeye mâni olan bir sese teşbih etti, bunun kötülüğünü belirtmek için de "sesli sesli yellenme" olarak tesmiye buyurdu." Tîbî'nin bu açıklaması ve ifade-i nebeviyi teşbihe hamli gayet tatminkâr olmakla beraber Kadı İyâz'ın, hadisi zahirine hamletmeye imkan bulduğunu da belirtmek isteriz. "Çünkü der, şeytan gıda ile beslenen bir cisimdir, ondan yel çıkması sahihtir."

Bazı âlimler bu işi şeytanın ezanı dinlemeye mani bir meşguliyet bulmak veya bazı sefih takımının yaptığı gibi istihfaf maksadıyla kasden yapmış olabileceği gibi, ezanı işittiği zaman, hissettiği korkunun şiddetinden, kasıdsız olarak, kendiliğinden hasıl olabileceğini de söylemiştir.

2- Rivayetin bazı vechinde şeytanın kaçtığı mesafe hakkında bir bilgi verilir: Müslim'dekine göre Ravha nam mevkiye kadar kaçmaktadır. İshak *İbnu Râhûye*'nin Müsned'inde bir dercede, buranın Medîne'ye otuz mil mesafede olduğu belirtilmiştir.

3- Şeytanın namazda verdiği vesvese hususunda çeşitli tasrihat farklı rivayetlerde gelmiştir: "Şunu şunu hatırla! der", "onu hayal ve kuruntulara daldırır", "hatırına gelmeyecek ihtiyaçlarını da hatıra getirir", "önceden hatırına gelmeyen şeyleri hatırlatır."

Bu son cümleden *İmâm-ı Âzam*'ın bir istinbatı meşhurdur: Anlatıldığına göre, bir adam gelerek, gömdüğü bir hazinenin yerini hatırlayamadığını söyleyerek yardım talebeder. İmam, namaz kılmasını ve namazda dünyevî hiçbir şey düşünmemeye gayret etmesini sıkı sıkı tembihler. Adam gider, tavsiyeyi yapar ve anında malının yerini hatırlar.

4- Bazı âlimler, bu hadisten hareketle, ezandan sonra, namaz kılmadan mescidden ayrılmayı mekruh addederler. Bunun, şeytanın fiiline benzeyeceğini söylerler.

5- Hadis ezanın faziletini beyan etmektedir. Ezan sesini duyan şeytanın onu işitmemek için otuz mil uzağa kaçması, onun faziletini anlamada yeterli bir delildir. Kaldı ki, başka rivayetlerde ezanı okuyan kimseler hakkında da fazilet beyan edilmiştir. Bu hadislerden bir kısmı müteakiben kaydedilecek (2444-2449. hadisler).

2434 ٣– وفي أخرى لمسلم: [إنّ الشّيْطَانَ إذَا سَمِعَ النّدَاءَ بالصّلاَةِ أحَالَ، ولَهُ ضُرَاطٌ حتّى لاَ يُسْمَعَ صَوْتُهُ. فَإذَا سَكَتَ رَجَعَ فَوَسْوَسَ. فَإذَا سَمِعَ الإقَامَةَ ذَهَبَ حتّى لاَ يُسْمَعَ صَوْتُهُ. فَإذَا سَكَتَ رَجَعَ فَوَسْوَسَ]. هذا لفظه، وللبخاري نحوه.

والمراد «بالتّثْوِيبِ» هاهنا: إقامة الصلاة.

ومعنى «أحَالَ» تَحوّل عن موضعه.

3. (2434)- Müslim'in diğer bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Şeytan namaz için okunan ezanı işitti mi kaçar. Müezzinin sesini işitmemek için sesli sesli yellenir. (Ezan bitip müezzin) susunca geri döner ve vesvese ve-

rir. İkameti işittiği zaman, müezzini duymamak için gider, susunca geri döner ve vesvese verir." [Müslim, Salât 16, (389); Buhârî, Ezân 4.]

2435 ٤– وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ إنَّ الشَّيْطَانَ إذَا سَمِعَ النِّدَاءَ بِالصَّلاَةِ ذَهَبَ حَتّى يَكُونَ مَكَانَ الرَّوْحَاءِ].

قال الراوى: والروحاء من المدينة على ستة وثلاثين ميلا. أخرجه مسلم.

4. (2435)-Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Şeytan namaz için okunan ezanı işitince Ravhâ nâm yere kadar gider."* [Müslim, Salât 15, (388).]

AÇIKLAMA:

Ravhâ daha önce kaydettiğimiz üzere İshak İbnu Râhûye'nin bir dercinde Medîne'ye otuz mil mesafede bir yer olarak tarif edilmiştir. Bazı rivayetlerde ise otuz altı mil olarak tarif edilmiştir. Hülasa Medîne'den oldukça uzak mesafede bulunan bir yerin adıdır.

2436 ٥– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا مَعَ رسولِ اللّٰهِ ﷺ فقَامَ بِلاَلٌ يُنَادِى. فَلَمَّا سَكَتَ قالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ قالَ مِثْلَ هذَا يَقِيناً دَخَلَ الجَنَّةَ]. أخرجه النسائى.

5. (2436)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik. Bilâl (radıyallâhu anh) kalkıp ezan okudu. (Ezanı bitirip) susunca, Aleyhissalâtu Vesselâm: *"Kim bunun mislini kesin bir inançla söylerse cennete girer"* buyurdu." [Nesâî, Ezân 34, (2, 24).]

AÇIKLAMA:

Ezan'ın muhtevası, bahsin başındaki UMUMÎ AÇIKLAMA kısmında belirttiğimiz üzere İslâm îtikadının yani Âmentü'nün temel prensiplerini ihtiva etmektedir. Bunlara yakînî şekilde yani kesin bir inanç, İslâm şeriatına îman demektir. Amel olmasa bile *Lâilâhe illallah Muhammedü'r-Resûlullah* diyen kimsenin dahi cennete gideceği müjdelendiğine göre, ezanı tekrar eden kimse başkaca günahları için ceza çekse bile, cehennemde ebedî kalmayıp, cennete gidecektir. Resûlullah, şeriatının bu umumî prensibini bir kere de ezan vesilesiyle beyan buyurmuş olmaktadır.

2437 ٦– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما [أنَّهُ سَمِعَ رسولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: إذَا

سمعتم النداء فقولوا مثل ما يقول. ثم صلوا علي فإنه من صلى علي صلاة صلى الله عليه بها عشرا، ثم سلوا الله لي الوسيلة فإنها منزلة في الجنة لا ينبغي أن تكون إلا لعبد من عباد الله، وأرجوا أن أكون أنا هو؟ فمن سأل الله لي الوسيلة حلت له الشفاعة]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

6. (2437)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anh)'ın anlattığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işitmiştir:

"Ezanı işittiğiniz zaman müezzinin söylediğini aynen (kelime kelime) tekrar edin. Sonra bana salât u selâm okuyun. Zîra kim bana salât u selâm okursa Allah da ona on misliyle rahmet eder. Sonra benim için el-Vesîle'yi taleb edin. Zîra o, cennete bir makamdır ki, mutlaka Allah'ın kullarından birinin olacaktır. Ona sahip olacak kimsenin ben olmamı ümid ediyorum. Kim benim için Allah'tan el-Vesîle'yi taleb ederse, şefaat kendisine vâcib olur." [Müslim, Salât 11, (384); Ebû Dâvud, Salât 36, (522); Nesâî, Ezan 33, (2, 23); Tirmizî, Salât 154, (208); İbnu Mâce, Ezân 4, (720). Hadisin ilk cümlesi Buhârî'de de rivayet edilmiştir (Ezân 7).]

2438 ٧- وعن جابر رضي الله عنه [أن رسول الله ﷺ قال: من قال حين يسمع النداء: اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة آت محمدا الوسيلة والفضيلة وابعثه مقاما محمودا الذي وعدته].

وفي رواية: « كما وعدته إلا حلت له شفاعتي يوم القيامة ». أخرجه الخمسة إلا مسلما.

7. (2438)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ezanı işittiği zaman kim: "Allâhümme Rabbe hâzihi'd-da'veti't-tâmme ve's-salâti'l-kâime âti Muhammedeni'l-Vesîlete ve'l-fadîlete veb'ashu makâmen mahmûdeni'llezî va'adtehu. (Ey bu eksiksiz davetin ve kılınan namazın sahibi! Muhammed'e Vesîle'yi ve fazîleti ver. O'nu, va'adettiğin -bir rivayette va'adettiğin üzere- makam-ı Mahmûd üzere ba's et (dirilt)" derse, ona Kıyâmet günü mutlaka şefaatim helal olur."* [Buhârî, Ezân 8; Ebû Dâvud, Salât 28, (529); Tirmizî, Salât 157, (211); Nesâî, Ezân 38, (2, 26); İbnu Mâce, Ezân 4, (722).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis, ezan dinleme adabını öğretmekte ve ezanı dinle-

yince okunması gereken duâyı haber vermektedir. Ayrıca, duâda vesile ve mâkam-ı Mahmûd'un zikri geçmektedir.

Şimdi bunları kısa kısa açıklayalım:

A) EZAN DİNLEME ÂDÂBI:

Bu birbirini takiben yapılması gereken birkaç davranış gerektirmektedir:

★ *Müezzinin* sözlerini tekrar etmek.

★ *Resûlullah*'a salât u selâm okumak.

★ Vesîle duâsını okumak.

Bunları kısaca açıklayalım:

EZANI TEKRAR: Hadiste, "işitme" şartıyla ezanın tekrarı emredilmektedir. Şu halde müezzin görülse ve fakat uzaklık veya sağırlık gibi bir sebeple ezan duyulmasa, tekrar gerekmez.

Ezanın tekrarı demek, başka meşguliyetleri terketmek demektir. Hanefî âlimleri bu hadisten hareketle Kur'ân okumak, zikretmek, duâ etmek, konuşmak, selam almak gibi her çeşit meşguliyetin terkini ve okunan ezanın tekrarını "vacib" addetmişlerdir. Zâhirîler ve İbnu Vehb de bu hükme varırlar. Müteakip rivayet tekrarın keyfiyyetini daha sarîh olarak açıklayacaktır. Burada şimdiden dikkat çekmemiz gereken husus şudur: Müezzin حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ *"(Haydi namaza, haydi kurtuluşa)"* dediği zaman bu ibâre aynen tekrar edilmeyip buna bedel لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ اِلاَّ بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ *"Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh.* (Değişme ve kuvvet ancak Allah'tandır)" denilecektir. Hanefîlerden bazılarına göre müezzin: حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ *"Hayye alâ'l-Felâh"* deyince, işiten: مَا شَاءَ اللهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ "Allah'ın dilediği olur dilemediği olmaz" demelidir. الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ *"es-Salâtu hayrun minennevm"* yerine de sadakte ve bererte demelidir. "Bunların da aynen tekrarı müezzini alay yerine geçer" denmiştir.

Ezanı tekrar etmemeyi meşru kılan bazı sebepler vardır: Namazda veya helada olmak, cinsî münasebette bulunmak gibi. Bu durumlarda tekrar gerekmez. Bunun dışında genç-ihtiyar, kadın-erkek, temiz-cünüp, nifaslı herkese tekrar vâcibtir.

Hulvânî: "Namaz farz olmayana tekrar vacib olmaz" demiştir. Bazı âlimler, "Ezanı namazda işiten kimse, namazdan çıkınca tekrar etmeli-

dir" demiştir. Şunu da kaydedelim ki hadisten: "Namazda olan kimse işittiği ezanı tekrar edecek olsa namazı bozulmaz, yeter ki hayye ala's-salât, hayye ala'l-felâh demesin, bunlar kişiyi namaza çağrıdır, namazı bozar, bunlara bedel lâ havle velâ kuvvete illâ billâh diyecek olursa namazı bozulmaz çünkü bunlar zikirdir" hükmü de çıkarılmıştır. "Çünkü emir âmmdır, musallîyi hariç tutacak bir karîne yoktur, bu çeşit emirler vücûb ifade eder" denmiştir. İmam Şâfiî bu görüştedir.

Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî mezheplerine göre -ki cumhur-u fukahanın hükmü de böyledir- hadisteki emir vücûb değil, istihbab ifade eder. Hanefilerden Tahâvî de bu kanaattedir.

Âlimler müezzini "aynen tekrar" meselesini kayıtlarlar. Sözgelimi o "duyurmak" maksadıyla yüksek sesle okuduğu halde işiten, "zikir" maksadıyla gizlice tekrar eder. Ancak telaffuz etmeksizin zihninden mânayı geçirmesi, emrin yerine getirilmesinde yeterli olmayacaktır.

Birkaç ayrı ezan okunması halinde ilk okunanın tekrarı yeterli midir konusu da medâr-ı bahis olmuştur. Nevevî: "Mezhebimizde bu meseleyle ilgili rivayete rastlamadım" demiştir. Ancak bazı âlimler: "Sebep taaddüd ettiği için her birine icabet etmesi gerekir" hükmüne varmıştır.

Ezanı tekrar meselesini bitirirken şunu da belirtelim: Ezanı tekrar işine müstehap diyen cumhur, Müslim'deki bir başka rivayeti esas almıştır. Bu rivayete göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir müezzinin ezan okuduğunu işitir. Müezzin Allahu ekber deyince عَلَى الْفِطْرَةِ *(fıtrat üzere oldu)* der. *Eşhedü en lâ ilâhe illallah* deyince خَرَجَ مِنَ النَّارِ (ateşten kurtuldu) der. Bazı âlimler: **"Resûlullah, ezan sırasında, müezzinin söylediklerinden bir başka şey söylediğine göre, ezanı tekrar müstehabtır, vacib değildir"** diye netice çıkarırlar. Bu istidlale şöyle cevap verilmiştir: "Hadiste, Resûlullah'ın tekrar etmediği tasrih edilmemiştir, müezzinin söylediklerini aynen tekrar etmiş olması da caizdir, ancak râvi, adet olanla yetinip onu rivayet etmemiştir, sadece adet olana ziyade edilen sözü rivayet etmiştir." Keza şu mülahaza da ilave edilmiştir: "Belki de bu hadis, Resûlullah'ın tekrar emrinden önce cereyan eden durumu anlatmaktadır." Yani bidayette tekrar emredilmemiştir, ancak Efendimiz sonradan ezanın tekrarını emretmiştir, esas olan da nâsih olan son emirdir.

RESÛLULLAH'A SALÂT (U SELAM)

Ezan okununca, yapılması emredilen ikinci husus, *Resûlullah (aley-*

hissalâtu vesselâm)'a salât okunmasıdır.[82] Salât duâdır, Cenab-ı Hakk' tan rahmetini talebtir. Resûlullah'a okunacak salâtın belli bir formülü vardır denebilir. "Allâhümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. (Rabbim Muhammed'e ve O'nun âli'ne rahmetini bol kıl)" şeklinde yapılacak salât rivayetlerde gelen en kısa salâtlardandır. En mükemmeli, namazda son tahiyyatta okunan salli-bârik duâsıdır. Cenâb-ı Hakk'ın salât etmesi, rahmet kılması, mağfirette, afda bulunması demektir. Her hayrın on misliyle kabul edilmesi ilâhi kanun olması sebebiyle (En'âm 160) Resûlullah için yapılan bir salât duâsına mukabil Cenâb-ı Hakk on rahmet verecektir.

DA'VETU'T TÂMME: Ezandan sonra okunacak duâda birkaç tabir geçmektedir: "Ed-Da'vetu't-Tâmme", "el-Vesîle", "el-Fazîle", "Makâm-ı Mahmûd." Önce ed-Da'vetu't-Tâmme'yi açıklayalım. Zîra duâ "Ey bu da'vetu't-tâmme'nin ve kılınan namazın sahibi Allah'ım..." diye başlamaktadır. Beyhaki'nin bir rivayetinde اَللّهُمَّ اِنِّى اَسْأَلُكَ بِحَقِّ هذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ şeklinde gelmiştir. Yani: "Allah'ım, senden şu da'vet-i tâmme hakkı için istiyorum..."

Bundan murad hususunda âlimler şu açıklamayı yapmışlardır:

Bu tevhid da'veti'dir, şu âyette olduğu gibi: لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ **"Hak olan da'vet ancak O'nadır"** (Ra'd 14). Denmiştir ki: "Tevhid da'veti tamdır. Çünkü şirk noksanlıktır. Tam demek, içerisine tegayyür ve tebeddül girmez. Haşir gününe kadar bâki kalır" demektir. Tevhid, "tam" sıfatına layık olan yegane da'vettir, onun dışında kalan her şey fesada maruz ola-bilir. *İbnu't-Tîn:* "Ezan tam sıfatıyla tavsif edilmiştir, çünkü içerisinde sözlerin etemmi (en eksiksiz olanı) mevcuttur. Bu da *"Lâilâheillallah" dır"* der. Tîbî de ezanın başından Muhammedu'r-Resûlullah cümlesine kadar olan kısmın da'vet-i tâmme'yi teşkil ettiğini, hay'ale'nin[83] يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ âyetinde kastedilen -ve başlanan namaz diye tercüme ettiğimiz es-salâtu'l-kâime'yi teşkil ettiğini söylemiştir. Şu ihtimal de ileri sürülmüştür: Muhtemeldir ki, buradaki es-Salât'tan murad ed-Duâ'dır, kâime' den murad da ed-dâime'dir. Kim bir şeyi devam üzere yaparsa o şeye kaim oldu denir, bu hale göre, es-salâtu'l-kâime, ed-da'vetu't-Tâmme'yi beyan etmiş olmaktadır. Mamafih duâda kastedilen es-salat'ın o anda kılınması için çağrısı

82– Cuma sabahları, kandil günleri, yatsı ezanlarından sonra veya Erzurum ve çevresinde olduğu gibi beş vakit ezandan sonra ilave edilen salât u selâm, menşeini bu emr-i nebevîden almış olmalıdır.

83– Hay'ale, hayye ala's-salât'dır.

yapılan namaz olması da muhtemeldir. İbnu Hacer bu ihtimalin azher (daha kuvvetli) olduğunu belirtir.

el-VESÎLE'ye gelince, bu lügat olarak bir büyüğe yaklaşmayı sağlayan vasıta, aracı mânasına gelir. Hadiste bununla cennetteki yüce bir makam kastedilmiş olmaktadır. Nitekim, sadedinde olduğumuz rivayet, Vesîle'yi dile getiren rivayetlerden Resûlullah'ın onunla ilgili olarak yaptığı tarifi ihtiva eden vechidir: *"Zîra o (el-vesîle), cennette bir makamdır..."* buyurmakta, bu makamı Allah'ın bir kişiye vereceğini belirtmekte ve tevâzu olarak bu kimsenin kendisi olması hususundaki temennisini ifade buyurmaktadır. Öyle ise, daha net ifade ile el-Vesîle, cennetteki en yüce makam-dır, bu makam tek bir insana verilecektir, o da Allah indinde insanların en yüce olduğunu Mi'rac ve Kur'an gibi mucizelere mazhariyetle isbat eden Eşref-i Mahlukât ve Fahr-i Kâinat Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dir.

Bu yüce makama vâsıl olan, Allah'a yakındır; böylece Efendimiz, günahlarını affı dahil her çeşit ebedî lütuflara mazhariyet için şart olan ilâhî yakınlığı elde etmeye vesîle olmuş olur. Şu halde baştaki mâna böylece tahakkuk etmiş olmaktadır.

el-FAZÎLET: Resûlullah için Vesîleden sonra taleb edilen ikinci şey, el-Fazîlet'dir. Bunun da Vesîle gibi diğer mahlukâta nasib olmayacak bulunan ziyade bir mertebe olduğu veya Vesîle'yi tefsir mahiyetinde geldiği söylenmiştir.

MAKÂM-I MAHMÛD: Bu da cennette bir makamdır. Öyle bir makam ki, o makamda bulunan kimse övgüye mazhardır. Övgü, belli bir kıymet ve kemal ve fazilet; bir kelime ile, kerâmetler sebebiyle olur. Burada mutlaktır, yani pek çok üstünlüklerle övgüye mazhar olunan bir makamdır. Duâ, çeşitli te'villere göre: "O'nu Kıyâmet günü dirilt ve Makâm-ı Mahmûd'a çıkar" veya *"...makâm-ı Mahmûd'u O'na ver"* veya *"...O'nu makâm-ı Mahmûd üzere dirilt"* mânalarında anlaşılabilir.

Nevevî, bu makam mübhem olmadığı halde, hadiste nekre gelmiş olmasını, sanki âyetten hikaye tarzında zikredilmiş olmasıyla açıklar. Zîra Makâm-ı Mahmûd âyet-i kerîme'de zikredilmektedir:

عَسَى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا **"Ümid edebilirsin, Rabbin seni bir Makâm-ı Mahmûd'a gönderecektir"** (İsrâ 79.).

Mamafih, bazı rivayetlerde, الْمَقَامُ الْمَحْمُودُ diye ma'rife olarak da gelmiştir.

Makâm-ı Mahmûd üzerine İbnu Hacer şu açıklamayı sunar: "İbnu'l-

Cevzi ve ulemânın ekserisi Makâm-ı Mahmûd ile "şefaat" kastedilmiştir" derler. Bazıları: "Resûlullah'ın Arş üzerine oturtulmasıdır", bazıları: "Kürsî üzerine oturtulmasıdır" demiştir. Her iki görüşün de taraftarları var. Sahih olmaları halinde, biri diğerine mâni değildir. Zîra, Resûlullah'ın Arş (veya Kürsî) üzerine oturtulması, şefaat etme hususunda izin alameti olması muhtemeldir. Makâm-ı Mahmûd ile -meşhur olduğu üzere- şefaat, oturtma ile de vesîle veya fazîlet ile ifade edilmiş olan menzile (makam) kastedilmiş olma ihtimali de vardır. Nitekim *İbnu Hibbân*'ın Sahih'inde *Ka'b İbnu Mâlik* hadisi olarak geldiği üzere Resûlullah şöyle demiştir: "Allah insanları Kıyâmet günü diriltir. Rabbim, (önce) bana yeşil bir elbise giydirir. Ben Rabbimin söylememi dilediği şeyi söylerim. İşte bu Makâm-ı Mahmûd'dur." Anlaşılan o ki, buradaki mezkûr söz, şefaatten önce Resûlullah'ın Rabb'ine takdim ettiği senâdır. Yine anlaşılan o ki, Makâm-ı Mahmud bu halde iken, Resûlullah için hâsıl olan şeylerin mecmuudur. Bunu, hadisin sonundaki, حلّت له شفاعتى "Ona şefaatim vacib olur" cümlesi ihsâs eder. Çünkü, onun için taleb edilen şey şefaattir.

Hadiste gelen "şefaatim vacib olur" ifadesi üzerine şöyle bir itirazda bulunulmuştur: "Şefaat günahkârlar hakkında sâbit olduğu halde Vesîle duâsını okuyanları mazhar olacağı sevap şefaatle ifade edilmiştir. Günahı olmayanların şefaate ihtiyacı var mıdır? Bu itiraza şu cevap verilmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın başka şefaatleri de var. Soru-suale maruz kalıp hesap vermeden cennete girme, cennetteki derecelerin yüceltilmesi gibi. Bu duâyı yapan herkes, kendine münasip olana mazhar olur."

2439 ٨– وعن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا قَالَ الْمُؤَذِّنُ: اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ فَقَالَ أَحَدُكُمْ: اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ. ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ. قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ. قَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ، ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ. قَالَ: لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ، ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ. قَالَ: لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ. ثُمَّ قَالَ: اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ قَالَ: اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ قَالَ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ. قَالَ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

8. (2439)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Müezzin, "Allahu ekber Allahu ek-

ber" deyince sizden kim samimiyetle, "Allahu ekber Allahu ekber" derse; sonra müezzin: "Eşhedu en lâ ilâhe illallah" deyince, "Eşhedu en lâ ilâhe illallah" derse; sonra müezzin: *"Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" deyince, "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" derse; sonra müezzin: "Hayye ala's-salât" deyince "Lâ havle velâ kuvvete illâ billah" derse; sonra müezzin: "hayye ala'l-felâh" deyince, "Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" derse; sonra müezzin: "Allahu ekber Allahu ekber" deyince, "Allahu ekber Allahu ekber" derse; sonra müezzin: "Lâilâhe illallah" deyince "Lâilâhe illallah" derse cennete girer."* [Müslim, Salât 12, (385); Ebû Dâvud, Salât 36, (527).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste (2438) emredilmiş olan müezzinle birlikte ezanın tekrar edilmesi emrinin nasıl yapılacağı bu hadiste gösterilmektedir.

2440 ٩– وعن سعد بن أبي وقاص رضيَ اللهُ عنه [أنّ رسولَ الله ﷺ قالَ: مَنْ قالَ حينَ يسمعُ المؤذِّنَ: وأنا أشهدُ أنْ لا إلهَ إلاَّ اللهُ وحدَهُ لا شريكَ لهُ وأنَّ محمَّداً عبدُهُ ورسولُهُ، رضيتُ باللهِ ربّاً وبمحمَّدٍ رسولاً].

وفي رواية: «نبيّاً، وبالإسلامِ ديناً غُفِرَ لهُ ذنبُهُ». أخرجه الخمسة إلا البخاري.

9. (2440)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müezzini işittiği zaman, kim: "Ben şehadet ederim ki, bir olan Allah'tan başka ilah yoktur, O'na şerik de yoktur, Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür. Rabb olarak Allah'tan Resûl olarak Muhammed'den -bir rivayette "...nebî = peygamber olarak Muhammed'den din olan İslam'dan- razıyım" derse günahı affedilir."* [Müslim, Salât 13, (386); Ebû Dâvud, Salât 36, (525); Tirmizî, Salât 156, (210); İbnu Mâce, Ezân 4, (721); Nesâî, Ezân 38, (2, 26).]

2441 ١٠– وعن أبي أُمامة أسعد بن سهل قال: [سمعتُ معاويةَ بنَ أبي سفيانَ وهو جالسٌ على المنبرِ حينَ أذّنَ المؤذّنُ فقالَ: اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ. فقالَ معاويةُ: اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ، قالَ: أشهدُ أنْ لا إلهَ إلاَّ اللهُ. قالَ معاويةُ: وأنا. قالَ: أشهدُ أنْ لا إلهَ إلاَّ اللهُ. قالَ معاويةُ: وأنا. قالَ: أشهدُ أنَّ محمَّداً رسولُ اللهِ. قالَ معاويةُ: وأنا. قالَ: أشهدُ أنَّ محمَّداً رسولُ اللهِ. قالَ معاويةُ: وأنا، فلمَّا انقضى التأذينُ. قالَ: يا أيُّها

النَّاسُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَلَى المِنْبَرِ حِينَ أَذَّنَ المُؤَذِّنُ يَقُولُ مِثْلَ مَا سَمِعْتُمْ مِنْ مَقَالَتِي]. أخرجه البخارى.

10. (2441)- *Ebû Ümâme Es'ad İbnu Sehl* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Mu'âviye İbnu Ebî Süfyan (radıyallâhu anh)'ı minberde oturmuş (hutbe vermek üzere bekliyorken) dinliyordum. (Ezan başladı.) Müezzin: "Allahu ekber Allahu ekber" deyince, Mu'âviye de: "Allahu ekber Allahu ekber" dedi; Müezzin: "Eşhedu en lâ ilâhe illâllah!" dedi. Mu'âviye: "Ben de!" dedi; Müezzin: "Eşhedu en lâ ilâhe illallah!" dedi. Mu'âviye: "Ben de!" dedi. Müezzin: "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah!" dedi. Mu'âviye: "Ben de!" dedi. Müezzin: "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah!" dedi. Mu'âviye: "Ben de!" dedi. Ezan okuma işi bitince dedi ki: "Ey insanlar! Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı minberde iken işittim, O da, müezzin ezan okurken tıpkı sizin benden işittiğinizi söylüyordu (bizzat işittim)." [Buhârî, Cuma 23.]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten âlimler şu hususları istinbat etmişlerdir:

1- Bu hadis minberde olan imamdan ilim alınabileceğini ifade eder.

2- Hatib müezzine icabet edip, ezanı tekrar eder.

3- Müezzine icabet için sözünü aynen tekrar etmek gerekmez. Hz. Mu'âviye'nin yaptığı gibi müezzini te'yid eden "Ben de" veya benzer bir şey söylemek yeterlidir.

4- Hutbeye başlamadan önce başka söz söylemek mübahtır.

5- Hutbeden önce oturulabilir.

2442 ١١ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إذَا سَمِعَ المُؤَذِّنَ يَتَشَهَّدُ قَالَ: وَأنَا وَأنَا]. أخرجه أبو داود.

11. (2442)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, müezzinin ezan okurken şehadet getirdiğini işitince:

"Ben de! Ben de!" derdi." [Ebû Dâvud, Salât 36, (527).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ezan sırasında müezzine icabet edip, ezan elfazını tekrar ettiğini göstermektedir. Resû-

lullah'ın teşehhüdünün أَشْهَدُ أَنِّى رَسُولُ اللهِ "Şehadet ederim ki, ben Allah'ın Resûlüyüm" şeklinde mi, yoksa bizimki gibi, أشهد أن محمداً رسول الله "*Şehadet ederim ki, Muhammed Allah'ın Resûlüdür*" şeklinde mi olduğu ihtilaf mevzuu olmuştur. Ancak, "sahih olanı onun şehadetinin de bizimki gibi olduğudur" denmiştir.

2443 ١٢ – وعن أبى سعيد الخدرى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [أنَّ النَّبىَّ ﷺ قـال: إذَا سَمِعْتُمُ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ المُؤَذِّنُ]. أخرجه الستة.

12. (2443)- *Ebû Saîdi'l-Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ezanı işittiğiniz zaman, müezzinin söylediğinin mislini tekrar edin!" [Buhârî, Ezân 7; Müslim, Salât 10, (383); Ebû Dâvud, Salât 36, (522); Nesâî, Ezân 33, (2, 23); Tirmizî, Salât 154, (208); İbnu Mâce, Ezân 4, (720).]

2444 ١٣ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أذَّنَ سَبْعَ سِنِينَ مُحْتَسِباً كَتَبَ اللهُ لَهُ بَرَاءَةً مِنَ النَّارِ]. أخرجه الترمذي.

«المُحْتَسِبُ» طالب الأجر والثواب على فعله من الله تعالى.

13. (2444)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, yedi yıl sevabına inanarak ezan okursa, Allah bunu, onun ateşten kurtulmasına bir senet yapar."* [Tirmizî, Salât 152, (206).]

AÇIKLAMA:

Burada ezandan maksad, namaz için okunan ezandır. Muhtesiben demek, *Resûlullah*'ın müezzin için vaadetmiş olduğu sevaba inanıp, bunu Allah'tan bekleyerek demektir. *Münâvî,* bu kelimeden hareketle, hizmeti mukabil ücret almamayı, müezzinliği sırf sevabı için yapmayı anlar.

Yine *Münâvî,* bu hizmetin ateşten kurtuluş beratı olacağı hususunu şöyle açıklar: "Çünkü, iki şehadete ve Allah'a duaya bu kadar uzun müddet, dünyevî bir sebep olmadan devam etmek, kişinin nefsini, tevhidle yoğurulmuş hale getirir. Bu ise, Allah tarafından verilmiş bir hediyyedir. Rabb Teâlâ verdiği hediyyesini geri almaz."

2445 ١٤ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قالَ: المُؤَذِّنُ يُغْفَرُ لَهُ مَدَى

صَوْتِهِ، وَيَشْهَدُ لَهُ كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ. وَشَاهِدُ الصَّلاَةِ يُكْتَبُ لَهُ خَمْسٌ وَعِشْرُونَ صَلاَةً، وَيُكَفَّرُ عَنْهُ مَا بَيْنَهُمَا]. أخرجه أبو داود والنسائي.

وفي رواية: «بعد قوله كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ؟ وَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ صَلَّى مَعَهُ».

«المَدَى» الأَمَدُ وَالغاية، والمعنى أنه يستوفى ويستكمل مغفرة الله إذا استوفى وُسْعَهُ في رفع صوته فيبلغ الغاية من المغفرة إذا بلغ الغاية من الصوت، وقيل غير ذلك.

14. (2445)-Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müezzin, sesinin gittiği yer boyunca mağfiret olunur. Yaş ve kuru herşey onun lehinde şehadet eder, namaza katılan kimseye yirmibeş kat namaz yazılır ve iki namaz arasındaki (günahları) affedilir."* [Ebû Dâvud, Salât 31, (515); Nesâî, Ezân 14, (2, 13); İbnu Mâce, Ezân 5, (724).]

AÇIKLAMA:

1- Müezzinin, sesinin gittiği yere kadar mağfiret olunması, muğlak bir tabirdir. Bu sebeple birbirinden farklı yorumlara ve anlaşmalara imkan verilmiştir:

★ مَدَى الشَّيْءِ bir şeyin nihâî hedefi, ulaşacağı son nokta olduğuna göre, hadisin mânası, Allah'ın mağfiretinin çokluğunu ifade eder. Sesinin ulaştığı bir hedef varsa, mağfiret de o hedefe ulaşacak kadar çoktur, öyleyse hadis, Allah'ın mağfiretinin genişliğini mübâlağalı bir üslubla ifade etmektedir.

★ Burada bir teşbih yapılmıştır, şöyle ki: Kişinin bulunduğu yerle sesin ulaştığı en uzak nokta arasını dolduracak kadar çok günah işlemiş bile olsa, bu günah affedilir.

★ Müezzin sayesinde, -onun sesini işitip de o sesin sebep olduğu namaza iştirak eden- herkes mağfiret olunur. Böylece bunlar, onun sayesinde mağfiret görmüş gibi olur. Müteakip hadisin de te'yid edeceği üzere, bu açıklamadan şu sonuç da çıkarılır: "Sebep olan, yapan gibidir" kaidesince, onların sevabının bir misli, ayrıca müezzine gelir. سُبْحَانَ مَنْ وَسِعَتْ رَحْمَتُهُ

★ Müezzinin, sesinin gittiği bölge içerisinde işlediği günahları affedilir.

★ Onun şefaati ile, sesinin gittiği yere kadar olan saha içerisinde sakin olanların günahları affedilir.

★ Mağfiretin "mağfiret taleb etme" mânası da vardır. Öyleyse, hadis "Sesini işiten herşey müezzin için mağfiret taleb eder."

2- Yaş, kuru tabiri ile "canlı cansız (herşey)" denmek istenmiştir. "Yaş"la hayvanlar, bitkiler; "kuru" ile de cansızlar kastedilmiştir.

3- Hadiste müezzinleri seslerini imkan nisbetinde yükseltmeye teşvik vardır. Esasen Buhârî'nin bir rivayetinde: *"...Ezan okurken sesini yükselt, zîra müezzinin sesini işiten insan, cin ve sâir her şey Kıyâmet günü onun lehinde şehadet edecektir"* buyurulmuştur. *İbnu Huzeyme'nin bir rivayeti: "...ağaç, toprak, taş..."* ziyadesini ilave eder.

4- Bazı âlimler, bu hadisle ilgili olarak akla gelebilecek bir noktaya parmak basarlar: "Âdet ve müşahede ile sabittir ki, "işitme", "şehadette bulunma", "tesbih etme", "mağfiret taleb etme" gibi fiiller canlılara mahsustur, cansızlardan bunlar hâsıl olamaz. Acaba hadiste bunlar cansızlara nisbet edilirken, onların, bunların lisan-ı hal ile söylemeleri mi kastedilmiştir? Yoksa hadisin zahiri mi maksuddur?"

İbnu Hacer şu cevabı verir: "Allah'ın cansızlarda da hayat ve kelam yaratması aklen mümteni' (imkansız) değildir."

Aliyyü'l-Kârî de şu cevabı vermiştir: "Gerçek şu ki Allahu Teâlâ'nın şu âyetlerinden anlaşıldığına göre cansızların, bitkilerin ve hayvanların da ilmi, idrâki ve tesbihi vardır: وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ **"Nitekim onlar (taşlar) arasında Allah korkusundan yuvarlananlar vardır"** (Bakara 74). Keza: وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ **"Var olan her şey O'nu (Allah'ı) hamd ile tesbih eder"** (İsrâ 44).

Begavî der ki: "Bu, (yani canlı cansız her şeyin belli bir ilim, idrâk ve tesbih sahibi olması inancı) Ehl-i Sünnet'in görüşüdür. Buna da (hadislerde Hz. Peygamber'in risaletini te'yiden bir nevi mûcize olarak) kurt ve ineğin konuşma hadisesi şehadet eder." Bunun, kitaplarımızda misali çoktur, çakıl taşlarının, Resûlullah'ın avucunda başkaları da işitecek derecede tesbihte bulunması, Resûlullah'ın emrine uyarak ağaçların yanına gelmesi, eski yerine gitmesi, selam vermesi gibi. Müslim'in bir rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm şöyle der: *"Ben bir taş biliyorum, bana selam verirdi."* Buhârî ve Müslim'in müştereken kaydettiği ve daha önce 2394 numarada geçen hadiste cehennemin: "...benim bir kısmım bir kasmımı yiyor..." nev'inden konuşması da burada zikre değer.

Mesele zamanımızda ehl-i sünnet ulemasının kabul ettiği istikamette ilmi açıklığa kavuşmuştur denebilir. Bugün hâlâ madde denen "cansız"ın sırrı çözülmüş değildir; canlı mı, cansız mı, mahiyeti nedir? Kesin bir

hüküm verilememektedir. Öte taraftan, tek bir DNA hücresine binlerce sayfalık ansiklopedi bilgisinin kaydedilebileceği anlaşılmıştır. Tabiatta zuhur eden herşeyin, her sesin cansız eşya tarafından kaydedilme meselesi, zamanımızda dînî çevreler kadar, ilmî çevrelerin de gün-demine girmiştir.

Türbüştî: "Bu şehadetten murad, lehinde şahidlik edilenin Kıyâmet günü fazîlet ve derece yüksekliği ile iştihar etmesidir. Nitekim Allah Teâlâ, şehadetle bazı kimseleri de rüsvay etmektedir. Bu şekilde şehadetle bazılarına da ikramda bulunur" demiştir.

Bu vesîle ile bir kere daha imanımızı dile getiriyoruz: "Rebbülâlemin adına konuşan Resûlümüz Muhammed Mustafa *(aleyhissalâtu vesselâm)* her ne söylemişse o haktır, doğrudur. Çünkü O, hevasından konuşmaz.

2446 ١٥ – وعن البَراء رَضِيَ اللهُ عَنْه. [أَنَّ نَبِيَّ اللهِ ﷺ قَالَ: إنَّ اللهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ المُقَدَّمِ، وَالمُؤَذِّنُ يُغْفَرُ لَهُ مَدَى صَوْتِهِ، وَيُصَدِّقُهُ مَنْ سَمِعَهُ مِنْ رَطْبٍ وَيَابِسٍ، وَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ صَلَّى مَعَهُ]. أخرجه النسائي.

15. (2446)- *Berâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah ve melekleri namazda birinci safa rahmet ederler. Müezzin sesinin ulaştığı yere kadar mağfiret görür. Yaş ve kuru her ne, sesini işitirse, onu tasdik eder. Ona, beraberinde namaz kılanların ecrinin bir misli verilir." [Nesâî, Ezân 14, (42, 13).]

2447 ١٦ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما [أَنَّ رَجُلاً قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إنَّ المُؤَذِّنِينَ يَفْضُلُونَنَا. فَقَالَ: قُلْ كَمَا: يَقُولُونَ، فَإذَا انْتَهَيْتَ فَسَلْ تُعْطَهْ]. أخرجه أبو داود.

16. (2447)- *İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü! Müezzinler (sevapca) bizden üstün oluyorlar. (Onlara yetişmemiz için ne tavsiye edersiniz?) diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onların söylediklerini sen de tekrar et. Bitirip sona erince dilediğini iste, sana da (aynı sevap) verilecektir" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, 36, (524).]

AÇIKLAMA:

Burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müezzinle birlikte ezanın elfazını tekrar eden kimsenin de müezzin gibi "ezan okuma" sevabını kazanacağını belirtiyor. Daha önce belirtildiği üzere, bu tekrar sırasında hayyeala's-salât, hayye ala'l-felâh cümlelerini tekrar etmeyecek, onun yerine "lâ havle velâ kuvvete illâ billah" diyecek.

2448 ١٧ - وعن عبدالله بن عبدالرحمن بن أبي صعصعة [أنَّ أبَا سَعيد رَضيَ اللهُ عَنْه قَالَ لَهُ: أراكَ تُحِبُّ الْغَنَمَ والْبَاديَةَ، فَإذَا كُنْتَ في غَنَمكَ أوْ بَاديَتكَ فَأذَّنْتَ بالصَّلاَة فَارْفَعْ صَوْتَكَ بالنِّدَاء، فإنَّهُ لاَ يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ المُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلاَ إنْسٌ وَلاَ شَيءٌ إلاَّ شَهِدَ لَه يَوْمَ الْقيَامَة. قَالَ أبُو سَعيد. سَمعْتُهُ منْ رَسُول الله ﷺ]. أخرجه البخارى ومالك والنسائى.

17. (2448)- *Abdullah İbnu Abdirrahman İbni Ebî Sa'sa'a* anlatıyor: "Ebû Saîd (radıyallâhu anh) bana dedi ki:

"Seni, koyunları ve kır hayatını seviyor görüyorum. Koyunlarınla birlikte veya kırda olunca namaz ezanı okursan, ezan sırasında sesini yükselt. Zîra, müezzinin sesini insan, cin ve sair her ne işitirse en uzağı bile Kıyâmet günü onun lehinde şehadet eder."

Ebû Saîd sözlerini şöyle tamamladı: "Ben bunu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittim" [Buhârî, Ezân 5, Ded'ü'l-Halk 112, (Menâkıb 25; Nesâî, Ezân 14, (2, 13); Muvatta, Nidâ 5, (1, 69).]

AÇIKLAMA:

1- Kır diye tercüme ettiğimiz kelime bâdiye'dir. Bâdiye îmar girmemiş sahra mânasına gelir. Otlak, kır, yaylak gibi kelimelerle karşılamamız mümkündür. Yani koyunların güdüldüğü yer.

2- Yalnız başına kırda olunsa bile ezan okunacağına dair hadisten hüküm çıkarılmıştır. Şâfiîler: "Ezan vaktin sünnetidir, namaza bağlı değildir" diyerek, tek başına olan kişinin de namaz sırasında ezan okunmasının müstehab olduğunu söylemiştir. Bazıları da: "Ezan, namaza cemaati çağrı içindir. Bu sebeple, münferidin ezan okuması müstehap olmaz" demiştir. Bazısı da cemaat ihtimali olan durumla olmayan durum arasında da fark gözetmiştir.

2449 ١٨ - وعن معاوية رَضيَ اللهُ عَنْه قال: [سَمعْتُ رَسُولَ الله ﷺ يَقُولُ: المُؤَذِّنُونَ أطْوَلُ النَّاسِ أعْنَاقاً يَوْمَ الْقيَامَة]. أخرجه مسلم.

18. (2449)- *Hz. Mu'âviye* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı: "Müezzinler Kıyâmet günü, boyun itibariyle insanların en uzunu olacaklardır" derken işittim." [Müslim, Salât 14, (387).]

AÇIKLAMA:

Müezzinlerin boyunlarının uzun olması ile kastedilen mânanın ne olduğu âlimlerce farklı şekillerde yorumlanmıştır:

★ Bazıları: "Müezzinler Allah'ın rahmetini en ziyade uman kimselerdir. Çünkü bir şeyi uman, gözletleyen, ona doğru boynunu çevirir, uzatır" demiştir.

★ Bazıları: "Onlar efendiler, reisler olacaktır. Çünkü Araplar efendiliği boynun uzunluğuyla ifade ederler" demiştir.

★ Bazıları: "Onlar insanların en çok sevabı olanlarıdır. Çünkü Araplar: "Falancanın hayırdan boynu var" dedi mi, hayırdan bir nasibi var, anlarlar" demiştir.

★ Bazıları: "İnsanların en çok ümid besleyeni; çünkü kim bir şeyi ümitlenirse ona boynunu uzatır. Ayrıca, insanlar Kıyâmet günü büyük sıkıntı çekerken müezzinler ümidle doludurlar. Boynun uzatılması da ferahlı olmaktan kinayedir, tıpkı boynun çöküklüğü hüzünden kinaye olduğu gibi" demiştir.

★ Bazıları: "En kalabalık cemaatler kastedilmiştir, çünkü, "İnsanlardan bir boyun içinde geldi" denince, cemaat içinde geldi anlaşılır" demiştir.

★ Bazıları: "Kıyâmet günü, yükselen terler ağza kadar ulaşınca müezzinlerin boyunları, bu terin ağızlarına girmemesi için uzar" demiştir.

★ Bazıları boyun mânasına gelen anâk kelimesini i'nâk olarak da okumuş ve şu mânayı vermiştir: "Müezzinler cennete en sür'atli şekilde gidecek olanlardır."

★ Bazıları: "Kıyâmet günü müezzinler boyunlarının uzunluğu ile tanınacaklardır" demiştir. Başka yorumlar da yapılmıştır.

2450 ١٩ – وعن عاصم بن بهدلة قال: [مَرَّ رجلٌ على زِرِّ بنِ حُبَيْشٍ وهو يُؤَذِّنُ. فقال: يَا أبَا مريم أتُؤَذِّنُ؟ إنِّي لأرْغَبُ بِكَ عَنِ الأذانِ. فَـقَالَ زِرٌّ: أتَرْغَبُ بِي عَنِ الْفَضْلِ؟ وَاللهِ لاَ أُكَلِّمُكَ]. أخرجه رزين.

ومعنى « لأَرْغَبُ بِكَ » أى لأكره لك.

19. (2450)- *Âsım İbnu Behdele* der ki: "Zirri'bnu Hubeyş ezan okurken yanına bir adam uğradı ve:

"Ey Ebû Meryem, ezan mı okuyorsun? Ben ezan yüzünden senden nefret ediyorum" dedi. Zirr ona şöyle cevap verdi:

"Fazîlet sebebiyle benden nefret mi ediyorsun? Vallahi seninle konuşmuyorum." [Rezîn ilavesidir. (Kaynağı bulunamamıştır).]

İKİNCİ FER'

EZANIN BAŞLANGICI

2451 ١ – عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [كَانَ الْمُسْلِمُونَ حِينَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ يَجْتَمِعُونَ فَيَتَحَيَّنُونَ الصَّلاَةَ وَلَيْسَ يُنَادَى بِهَا أَحَدٌ، فَتَكَلَّمُوا يَوْماً فِي ذٰلِكَ. فَقَالَ بَعْضُهُمْ: اتَّخِذُوا نَاقُوساً مِثْلَ نَاقُوسِ النَّصَارَى، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: اتَّخِذُوا قَرْناً مِثْلَ قَرْنِ الْيَهُودِ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: أَوَلاَ تَبْعَثُونَ رَجُلاً يُنَادِي بِالصَّلاَةِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يَا بِلاَلُ قُمْ فَنَادِ بِالصَّلاَةِ].

« التَّحَيُّنُ » طلب الحين والوقت.

1. (2451)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Müslümanlar Medîne'ye geldikleri vakit toplanıyorlar ve namaz vakitlerini birbirlerine soruyorlardı. Namaz için kimse nidâ etmiyordu. Bir gün bu hususta konuştular. Bazıları:

"Hristiyanların çanı gibi bir çan edinin" dedi. Bazıları da:

"Yahudilerin boynuzu gibi bir boynuz edinerek (onu öttürün!)" dedi. Hz. Ömer (radıyallâhu anh):

"Bir adam çıkarsanız da namazı ilan etse!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ey Bilâl! Kalk! namazı ilan et!"* dedi." [Buhârî, Ezân 1; Müslim, Salât 1, (377); Tirmizî, Salât 139, (190); Nesâî, Ezân 1, (2, 2-3).]

2452 ٢ – وعن أبي عمير بن أنس عن عمومة له من الأنصار قال: [اهْتَمَّ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لِلصَّلاَةِ كَيْفَ يَجْمَعُ النَّاسَ لَهَا؟ فَقِيلَ لَهُ: انْصِبْ رَايَةً عِنْدَ حُضُورِ الصَّلاَةِ فَإِذَا رَأَوْهَا آذَنَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً: فَلَمْ يُعْجِبْهُ ذٰلِكَ، فَذُكِرَ لَهُ الْقُنْعُ، وَهُوَ شَبُّورُ الْيَهُودِ فَلَمْ يُعْجِبْهُ

ذَلِكَ. فَــقَالَ: هذَا أمرٌ منْ أمْرِ الْيَهُودِ؛ فَذُكِرَ لَهُ النَّاقُوسُ. فَــقَالَ: هُوَ مِنْ أمْرِ النّصَارَى. فَانْصرَفَ عَبْدُاللهِ بنُ زَيدٍ الأنْصَارِىّ وَهُوَ مُهتمٌّ لِهَمِّ رسولِ اللهِ ﷺ فأُرِىَ الأذَانَ في مَنَامِه]. أخرجه أبو داود.

2. (2452)- *Ebû Umeyr İbnu Enes, Ensar*'dan olan bir amcasından naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* halkı namaza nasıl toplayacağı meselesine eğildi. Kendisine:

"Namaz vakti olunca bir bayrak dik, onu görünce halk birbirine haber verir" dendi. Bu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın hoşuna gitmedi. Bunun üzerine O'na, boynuz hatırlatıldı. Bu, yahudilerin borazanı idi. Onu bu da memnun etmedi ve hatta:

"Bu yahudi işidir!" dedi. Bunun üzerine büyük çan hatırlatıldı. Efendimiz:

"Bu hristiyanların işidir" dedi. Bu (konuşmalar)dan sonra Abdullah İbnu Zeyd el-Ensârî, Resûlullah'ın üzüntüsüne üzülerek ayrıldı. Bunun üzerine rüyasında ezan öğretildi." [Ebû Dâvud, Salât 27, (498).]

2453 ٣- وفي أخرى له: [جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الأنْصَارِ فقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: إنّى لَمّا رَجَعْتُ لِمَا رَأيْتُ مِنِ اهْتِمَامِكَ رَأيْتُ رَجُلاً كَأنَّ عَلَيْهِ ثَوْبينِ أخْضَرَيْنِ فَــقَامَ عَلى الْمَسْجِدِ فأذّنَ ثُمَّ قَعَدَ قَعْدَةً ثُمّ قَامَ فقَالَ مِثْلَهَا إلاّ أنّهُ يقُولُ قَدْ قَامَتِ الصلاَةُ؛ وَلَوْلاَ أنْ يَقُولَ النّاسُ لَقُلْتُ إنّى كُنْتُ يِقظَاناً غَيرَ نَائِمٍ، فَــقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَقَدْ أرَاكَ اللهُ خَيراً فَمُرْ بِلاَلاً فَلْيُؤذِّنْ. فَــقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أمَا إنّى قَدْ رَأيْتُ مِثْلَ الّذِى رَأى، وَلَكِنّى لمَا سُبِقْتُ اسْتَحْيَيْتُ، وَقَالَ فِيهِ: فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، قَالَ: اللهُ أكْبَرُ، اللهُ أكْبَرُ، اللهُ أكْبَرُ، اللهُ أكْبَرُ، أشْهَدُ أنْ لاَ إلَهَ إلاَّ اللهُ، أشْهَدُ أنْ لاَ إلَهَ إلاَّ اللهُ، أشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رَسُولُ اللهِ، أشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رَسُولُ اللهِ، حَيّ عَلى الصّلاَةِ مَرّتَيْنِ، حَيّ عَلَى الْفَلاَحِ مَرّتَيْنِ، اللهُ أكْبَرُ اللهُ أكْبَرُ، لاَ إلَهَ إلاَّ اللهُ، ثُمّ أُمْهِلَ هُنَيةً، ثُمّ قَامَ فَــقَالَ مِثْلَهَا، إلاَّ أنّهُ زَادَ بَعْدَ مَا قَالَ حَيّ عَلَى الفَلاَحِ، قَدْ قَامَتِ الصّلاَةُ قَدْ قَامَتِ الصّلاَةُ. قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لَقّنْهَا بِلاَلاً. فأذّنَ بِهَا بِلاَلٌ]. «الشّبُّورُ» الْبُوقُ.

3. (2453)- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Ensardan bir adam gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben sizin üzüntünüzü görüp ayrıldığım vakit (rüyamdan) bir adam gördüm. Üzerinde yeşil renkli iki giysi vardı. Kalkıp mescidin üzerinde ezan okudu. Sonra bir miktar oturdu. Tekrar kalkıp aynı söylediklerini bir kere daha tekrarladı. Ancak bu sefer bir de kad kâmeti's-salât (namaz başlamıştır) cümlesini ilave etti. Eğer halkın (bana yalancı diyeceğinden korkum) olmasaydı ben "uykuda değildim, uyanıktım" diyecektim" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Allah sana hayır göstermiş. Bilâl'e söyle (bu kelimeleri söyleyerek) ezan okusun!" dedi. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) de atılarak:

"Onun gördüğünü aynen ben de gördüm, ancak o, anlatma işinde benden önce davranınca, ben utandım (anlatamadım)" dedi.

"Adam anlattıkları arasında şunları da söyledi: "(Mescidin üzerine çıkan adam) kıbleye yöneldi ve dedi ki: *"Allahu ekber Allahu akber Allahu ekber Allahu ekber, eşhedu en lâ ilâhe illallah, eşhedu en lâ ilâhe illallah. Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, hayye ala's-salât -iki defa-, hayye ala'l-felâh -iki defa- Allahu ekber Allahu ekber, lâilâhe illallah."*

Sonra bir miktar durduruldu. Sonra adam tekrar kalktı, aynı şeyleri yeniden söyledi. Ancak bu sefer Hayye ala'l-felâh'tan sonra kad kâmeti's-salât kad kâmeti's-salât dedi. Râvi ilave etti: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bunu Bilâl'e öğret!" buyurdu. (Adam emri yerine getirdi) Bilâl de onları söyleyerek ezan okudu." [Ebû Dâvud, Salât 28, (505-507).]

AÇIKLAMA:

1- Burada aynı babın birkaç hadisi birleştirilerek sunulmuş, bazı özetlemeler de yapılmıştır.

2- Burada ismi tasrih edilmeyen rüya sahibi ensârî zât Abdullah *İbnu Zeyd* (radıyallâhu anh)'dir. Bu zât, rivayette de görüldüğü üzere, uyurken ezan ve kâmet kendisine rüya yoluyla öğretilmiş olan zâttır.

Rüya o kadar canlı şekilde görülmüştür ki, neredeyse "Uykuda değil, uyanık halde gördüm" diyecek olmuştur. Ancak hakkında "yalancı" denmesinden korktuğu için "rüyada gördüm" demiştir. Rüya bahsinde geçtiği üzere, rüyada açıklık, onun rüya-yı sâdıka oluşunun alametidir.

3- *Abdullah İbnu Zeyd*'e rüyasında hem ezan hem de ikâmet tafsilatıyla birlikte öğretilmiştir. Resûlullah'a rüyasını anlatınca aleyhissalâtu vesselâm, bunu rüya-yı sâdıka olarak yormuş ve namaz zamanı halka duyurmada okuması maksadıyla *Hz. Bilâl* (radıyallâhu anh)'e öğretmesini emretmiştir.

Emir yerine getirilir ve müteakip vakitten itibaren Hz. Bilâl ezan okumaya başlar.

2453 ٤- وعن عبدالله بن زيد رضي الله عنه قال: [لَمَّا أَمَرَ رسولُ الله ﷺ بالنَّاقوسِ يُعْمَلُ لِيُضْرَبَ به للنَّاسِ لِجَمْعِ الصَّلاَةِ طَافَ بِي وأنَا نائمٌ رجلٌ يحملُ ناقوساً في يدِهِ، فقلتُ يا عبدَ الله؟ أتبيعُ النَّاقوسَ؟ قال: وما تصنعُ به؟ فقلتُ: ندعو به إلى الصَّلاةِ. قال: أفَلاَ أدُلُّكَ على ما هو خيرٌ من ذلكَ؟ فقلتُ لهُ بلَى. قال تقولُ: اللهُ أكبرُ، اللهُ أكبرُ، اللهُ أكبرُ، اللهُ أكبرُ، أشهدُ أنْ لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ، أشهدُ أنْ لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ، أشهدُ أنَّ محمَّداً رسولُ اللهِ، أشهدُ أنَّ محمَّداً رسولُ اللهِ، حيَّ على الصَّلاةِ، حيَّ على الصَّلاةِ، حيَّ على الفلاحِ، حيَّ على الفلاحِ، اللهُ أكبرُ، اللهُ أكبرُ، لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ. قال: ثُمَّ استأخرَ عنِّي غيرَ بعيدٍ. ثُمَّ قال: ثم تقولُ إذا أقمتَ الصَّلاةَ: اللهُ أكبرُ اللهُ أكبرُ، أشهدُ أنْ لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ، أشهدُ أنَّ محمَّداً رسولُ اللهِ، حيَّ على الصَّلاةِ، حيَّ على الفلاحِ، قدْ قامتِ الصَّلاةُ، قدْ قامتِ الصَّلاةُ، اللهُ أكبرُ، اللهُ أكبرُ، لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ. فلمَّا أصبحتُ أتيتُ رسولَ الله ﷺ فأخبرتُه بما رأيتُ. فقال: إنَّها لرُؤيَا حقٌّ إنْ شاءَ اللهُ. فقُمْ مع بلالٍ فألْقِ عليه ما رأيتَ فليؤذِّنْ به فإنَّه أندى صوتاً منكَ. فقمتُ مع بلالٍ فجعلتُ أُلقيهِ عليه ويؤذِّنُ به، فسمعَ ذلكَ عمرُ بنُ الخطَّابِ رضي الله عنه وهو في بيتِهِ فخرجَ وهو يجرُّ رداءَهُ، يقولُ يا رسولَ اللهِ: والَّذي بعثكَ بالحقِّ لقدْ رأيتُ مثلَ الَّذي أُرِي. فقال رسولُ الله ﷺ فللَّهِ الحمدُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وفي أخرى: «فقال عبدُ الله أنا رأيتُه وأنا كنتُ أُريدُه. قال: فأقِمْ أنتَ».

وفي رواية للترمذي: «وذكر قصةَ الأذانِ مثنى مثنى، والإقامةَ مرةً».

وفي أخرى له قال: «كان أذانُ رسولِ الله ﷺ شفعاً شفعاً في الأذان والإقامة».

4. (2454)- *Abdullah İbnu Zeyd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, halkı namaz için toplamak maksadıyla çalınmak üzere bir çan yapılmasını emrettiği zaman, ben uyurken yanıma bir adam geldi. Elinde bir çan vardı. Ben:

"Ey Allah'ın kulu, bu çanı bana satar mısın?" dedim. Adam:

"Pekala, ama bunu ne yapacaksın?" dedi. Ben:

"Bununla insanları namaza çağıracağım" dedim. Bana:

"Sana bu iş için daha hayırlı bir söz göstereyim mi?" dedi. Ben de ona: "Elbette!" dedim.

"Öyleyse şunu söyle!" diyerek bana öğretti:

"Allahu ekber Allahu ekber Allahu ekber Allahu ekber.

Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, eşhedü enne Muhammeden Resûlullah.

Hayye ala's-salât, Hayye ala's-salât.

Hayye ala'l-felâh, Hayye ala'l-felâh.

Allahu ekber Allahu ekber Lâilâhe illallah."

Abdullah İbnu Zeyd (radıyallâhu anh) devamlı dedi ki: "(Rüyamdaki bu zat) benden biraz uzaklaştı sonra tekrar söze başlayıp:

"Sonra namazı kılacağın zaman şunu söylersin" dedi ve öğretti:

"Allahu ekber Allahu ekber-Eşhedu en lâ ilâhe illallah, Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, Hayye ala's-salât, Hayye ala'l-felâh, Kad kâmeti's-salât, kad kameti's-salât, Allahu ekber Allahu ekber Lâilâhe illallah."

Sabah olunca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek (rüyamda) gördüklerimi haber verdim. Bana:

"İnşallah bu hak bir rüyadır. Kalk rüyada öğrenmiş olduğunu Bilâl'e öğret. O bunları söyleyerek ezan okusun. Zîra o, sesce senden daha gür!" buyurdu. Ben de Bilâl'le birlikte kalktım. Ona teker teker arzediyordum. O da bunları yüksek sesle söyleyerek ezan okumaya başladı.

Bunu evinde olan *Ömer İbnu'l-Hattâb* (radıyallâhu anh) işitmişti. Hemen evden çıkıp ridâsını çekerek geldi ve:

"Ey Allah'ın Resûlü! diyordu, seni hak ile gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, onun gördüğünün aynısını ben de gördüm!"

Bunu işiten Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Elhamdülillah! Şimdi bu daha sağlam oldu!" dedi." [Ebû Dâvud, Salât 28, (499); Tirmizî, Salât 139, (189).]

Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "(Bilâl ezanı okuyup sıra ikâmete gelince) Abdullah: "Onu ben gördüm, ben okumak isterim!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"Öyleyse sen de ikâmet getir!" buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 30, (512).]

Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "(Abdullah İbnu Zeyd ezanla ilgili kıssayı anlatırken elfazı ikişer ikişer zikretti, ikâmeti ise birer kere zikretti." [Tirmizî, Salât 139, (189).]

Yine Tirmizî'nin bir rivayetinde denmiştir ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ezanı(nda elfaz) çift çift idi, ezanda da ikâmette de." [Tirmizî, Salât 142, (194).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî'den kaydettiğimiz son iki ziyadeden birincisi elfazın ezanda ikişer, ikâmette birer kere tekrar edileceği belirtilmiştir. Şâfiî, Ahmed ve cumhur-u ulemâ bu hadisle amel ederek ikâmeti -başta ve sondaki tekbir dışında- birer kere okumak gerektiğine hükmetmişlerdir.

İkinci rivayette ise, ezan ve ikâmet her ikisinde de elfazın ikişer kere okunacağı belirtilmektedir. Bazı âlimler de bunu esas almıştır. *Ebû Hanîfe* ve ashâbı bu görüştedir.

Hanefi ulema'ya, *Sevri, İbnu'l-Mübârek* ve ehl-i Kûfe'ye göre, ikâmetteki elfazla ezandaki elfaz sayıca aynıdır, ancak ikâmette kad kâmeti's-salât ilave edilir ve iki kere tekrar edilir. Bunlar Ebû Dâvud ve Tirmizî'de gelen -yukarıda kaydettiğimiz- Abdullah İbnu Zeyd hadisiyle istidlal ederler.

Diğer taraftan *Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* ve cumhur, ikâmetin elfazının onbir kelime olduğu, başta ve sonradaki tekbirlerle kad kâmeti's-salât lafzı dışında hepsinin birer kere, bu belirtilenlerin de ikişer kere söyleneceğine hükmetmişlerdir. Bunda delilleri, müteakiben kaydedeceğimiz *Hz. Enes* rivayetidir.

Sadece *İmam Mâlik* kad kâmeti's-salât lafzının bir kere okunacağına hükmetmiştir. Şâfiî'nin de kavl-i kadiminde buna hükmettiği bilinmektedir.

Hz. Ömer'in ben de görmüştüm demesi üzerine Hz. Peygamber'in hamdederek daha sağlam oldu demesi, rüyanın sıdkına Hz. Ömer'in

şehadet etmiş olması sebebiyledir. Çünkü Sekîne onun diliyle birçok fırsatta konuşmuştur.

2455 ٥- وعن أنس رضي الله عنه قال: [لَمَّا كَثُرَ النَّاسُ ذَكَرُوا أنْ يعلَمُوا وَقْتَ الصَّلاة بشيءٍ يعرِفُونه فذَكَرُوا أنْ يورُوا ناراً أوْ يضرِبُوا نَاقُوساً. فَأمَرَ رَسُولُ الله ﷺ بِلالاً أنْ يشْفَعَ الأذَانَ وَأنْ يُوتِرَ الإقَامَة]. أخرجه الخمسة.

5. (2455)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "İnsanlar çoğalınca, herkesçe bilinecek olan bir şeyle namaz vaktinin duyurulmasının gerektiğini aralarında konuştular. (Bu meyanda bir ateş yakılması veya bir çan çalınması teklif edildi).

Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bilâl'e emrederek ikişer kere söyleyerek de ikâmet okumasını emretti." [Buhârî, Ezân 2, 3, Enbiya 50; Müslim, Salât 3, (378); Ebû Dâvud, Salât 29, (508); Tirmizî, Salât 141, (193); Nesâî, Ezân 2, (2, 3).]

2456 ٦- وعن أبي مَحْذُورة رضي الله عنه قال: قُلْتُ يَا رَسُولَ الله [علِّمْني سُنَّةَ الأذَانِ. قَالَ: فمسح مُقدَّمَ رأسي، قَالَ تَقُولُ: اللهُ أكبرُ، اللهُ أكبرُ، اللهُ أكبرُ، اللهُ أكبرُ ترفعُ بها صوتَكَ. ثُمَّ تقُولُ: أشْهَدُ أنْ لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ، أشْهَدُ أنْ لاَ إلاَّ اللهُ، أشْهَدُ أنَّ مُحَمَّداً رسُولُ الله، أشْهَدُ أنَّ مُحَمَّداً رسُولُ الله تخفضُ بها صوتَكَ؛ ثُمَّ ترفعُ صوتَكَ بالشَّهادة، أشْهَدُ أنْ لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ، أشْهَدُ أنْ لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ؛ أشْهَدُ أنَّ مُحَمَّداً رسولُ الله، أشْهَدُ أنَّ مُحَمَّداً رسولُ الله؛ حَيَّ علَى الصَّلاَة، حَيَّ علَى الصَّلاَة؛ حَيَّ علَى الفَلاَحِ، حَيَّ علَى الفَلاَحِ؛ فإنْ كانَ صلاَةُ الصُّبْحِ قُلْتَ: الصَّلاَةُ خيرٌ مِنَ النَّوْمِ، الصَّلاَةُ خيرٌ مِنَ النَّوْمِ؛ اللهُ أكبرُ؛ اللهُ أكبرُ لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

6. (2456)- *Ebû Mahzûra* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, bana ezanın usûlünü öğret" dedim. Bunun üzerine başımın ön kısmını meshederek:

"Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber dersin ve bunları derken sesini yükseltirsin. Sonra: "Eşhedü en lâ ilâhe illallah, eşhedü en lâ ilâhe illallah, eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, eşhedu enne Muhammeden Resûlullah dersin ve

bunları söylerken sesini alçaltırsın, sonra sesini şehadette tekrar yükseltirsin: Eşhedü en lâ ilâhe illallah eşhedü en lâ ilâhe illallah.

Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, eşhedü enne Muhammeden Resûlullah.

Hayye ala's-salâti hayye ala's-salât.

Hayye ala'l-felâhi hayye ala'l-felâh.

Eğer okuduğun ezan sabah ezanı ise şunu da söylersen:

"es-Salâtu hayrun mine'n-nevm, es-salâtu hayrun mine'n nevm (Namaz uykudan hayırlıdır). Allahu ekber Allahu ekber, Lâilâhe illallah." [Müslim, Salât 6, (379); Ebû Dâvud, Salât 28, (500-505); Tirmizî, Salât 140, (191); Nesâî, Ezân 3, 4, 5, 6, (2, 4-8).]

2457 -٧ وفي رواية: [وعلّمنى الإقامة مرّتين مرّتين، الله أكبر الله أكبر أشهد أن لا إله إلاّ الله، أشهد أن لا إله إلاّ الله؛ أشهد أنّ محمّداً رسول الله، أشهد أنّ محمّداً رسول الله؛ حىّ على الصّلاة، حىّ على الصّلاة؛ حىّ على الفلاح، حىّ على الفلاح، الله أكبر، الله أكبر، لا إله إلاّ الله].

قال أبو داود وقال عبد الرزاق: [وإذا أقمت الصّلاة فقلها مرّتين: قد قامت الصّلاة، قد قامت الصّلاة، أسمعت؟ قال: نعم؛ وقال: وكان أبو محذورة لا يجزّ ناصيته ولا يفرقها لأنّ النبىّ ﷺ مسح عليها].

7. (2457)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "(Ebû Mahzûra dedi ki): "Bana [Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikâmeti ikişer ikişer öğretti:

"Allahu ekber, Allahu ekber,

Eşhedu en lâ ilâhe illallah, Eşhedu en lâ ilâhe illallah.

Eşhedu enne Muhammeden Resûlullah, Eşhedu enne Muhammeden Resûlullah.

Hayye ala's-salât, Hayye ala's-salât.

Hayye ala'l-felâh, Hayye ala'l-felâh.

Allahu ekber, Allahu ekber.

Lâilâhe illallah.

Ebû Dâvud der ki: "Abdurrezzak rivayetinde dedi ki: "(Resûlullah de-

vamla): *"İkâmet getirince iki sefer de şunu söyle: Kad kâmeti's-salât, kad kâmeti's-salât!"* (Aleyhissalâtu vesselâm ayrıca sordu):

"Duydun mu?" (Ebû Mahzûra):

"Evet!" dedi. (Hadisi rivayet eden râvi Sâib) der ki: "Ebû Mahzûra alnındaki saçı ne kestirir ne de ayırırdı. çünkü oraya Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın elleri değmiş idi." [Ebû Dâvud, Salât 28, (501).]

2458 ٨- وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [إنَّمَا كَانَ الأَذَانُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ، وَالإِقَامَةُ مَرَّةً مَرَّةً، غيرَ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ يُثَنِّي. قَالَ: فإِذَا سَمِعْنَا الإِقَامَةَ تَوَضَّأْنَا ثُمَّ خَرَجْنَا إِلَى الصَّلاَةِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

8. (2458)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Ezan Resûlullah devrinde ikişer ikişer idi. İkâmet de birer birer. Ancak (müezzin), ayrıca ikişer sefer olmak üzere kad kâmeti'-salât, kad kâmeti's-salât da derdi."

İbnu Ömer devam eder: "Biz, ikâmeti işittik mi abdest alır, namaza giderdik." [Ebû Dâvud, Salât 29, (510); Nesâî, Ezân 2, (2, 3).]

2459 ٩- وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ المُؤَذِّنَ جَاءَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنه. يُؤْذِنُهُ لِصَلاَةِ الصُّبْحِ، فَوَجَدَهُ نَائِماً. فَقَالَ: الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ. فَأَمَرَهُ عُمَرُ أَنْ يَجْعَلَهَا فِي نِدَاءِ الصُّبْحِ].

9. (2459)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre: "Müezzin, sabah namazını haber vermek için Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in yanına gider. Onu uyuyor bulunca:

"Essalâtu hayrun mine'n-nevm (namaz uykudan hayırlıdır)" der. Bunun üzerine Hz. Ömer, o ibareyi sabah ezanına ilave etmesini emreder." [Muvatta, Salât 8, (1, 72).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, sadece sabah ezanında söylenen **es-salâtu hayrun mine'n-nevm** cümlesinin, ezana Hz. Ömer tarafından ilave dildiğini ifade etmektedir. Halbuki 2456 numaralı *Ebû Mahzûra* rivayetinde görüldüğü üzere bu ilaveyi bizzat Aleyhissalâtu Vesselâm talim buyurmuştur. Resûlullah'ın müezzinlerince söylendiğini ifade eden başka rivayet de var. Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in bunu bilmemesi de mümkün değildir.

Görüldüğü üzere ortada, izahı gereken bir müşkil söz konusudur. *Ebû'l-Velid el-Baci* der ki: "Muhtemelen, *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) bu cümlenin, diğer vakitlerin ezanında da kullanılmasını önlemek için bunu söylemiş, "Bunu sadece sabah ezanında söyle" demek istemiş olmalıdır." İbnu Mâce'de gelen bir rivayete göre, *Hz. Bilâl* (radıyallâhu anh), sabah ezanı için Resûlullah'a gelir, ancak uyumakta olduğu söylenir. Bunun üzerine Hz. Bilâl iki kere, es-salâtu hayrun mine'n-nevm der. Bunun üzerine bu cümle sabah ezanında sabitleşir, kesinleşir.

Bir başka rivayete göre, *Ebû Mahzûra,* Huneyn günü sırasında sabah vakti Resûlullah'ın yanında sabah ezanı okur. O vakit Aleyhissalâtu vesselâm ezana es salâtu hayrun mine'n-nevm cümlesini ilave ettirir.

İmam Mâlik der ki: "Müezzin, es-salâtu hayrun mine'n-nevm cümlesini sabah ezanında hazerde de seferde de terketmemelidir. Ancak kim, kendi başına tarlasında okursa terkinde bir beis yok, fakat terketmemesi daha iyidir."

2460 ١٠- وعن مجاهد قال: [دَخَلْتُ مَعَ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا مَسْجِداً، وَقَدْ أُذِّنَ فِيهِ وَنَحنُ نُرِيدُ أَنْ نُصَلِّي فَثَوَّبَ المُؤَذِّنُ فَخَرَجَ عَبدُاللّٰهِ مِنَ المَسْجِدِ وَقَالَ: اخْرُجْ بِنَا مِنْ عِنْدِ هٰذَا المُبْتَدِعِ، وَلَمْ يُصَلِّ فِيهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وقال: وقد روى عن ابن عمر أنه كان يَقُولُ فِي أَذَانِ الفَجْرِ: «الصَّلَاةُ خَيرٌ مِنَ النَّوْمِ».

10. (2460)- *Mücâhid* (rahimehullah) anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'le bir mescide girdim. Ezan çoktan okunmuştu. Biz namaz kılmak istiyorduk. Müezzin tesvîbte bulundu (ikâmet okudu). Abdullah mescidi terketti ve:

"Haydi bizi bu bid'atçinin yanından çıkar!" dedi ve orada namz kılmadı." [Ebû Dâvud, Salât 45, (538); Tirmizî, Salât 145, (198).]

Tirmizî der ki: "İbnu Ömer'den rivayet edildiğine göre, sabah ezanında es-salâtu hayrun mine'n nevm derdi."

AÇIKLAMA:

1- *Abdullah İbnu Ömer*'in mescidden çıkıp gitmesine sebep olan şey tesvîbtir. Tesvîb, lügat olarak bir duyurma yaptıktan sonra dönüp tekrar duyurma yapmaya denir. Hadiste üç ayrı mânada kullanılmıştır:

1) İkâmette ezandan sonra ikinci bir duyurma olduğu için, ikâmet'e "tesvîb" denmiştir.

2) Sabah ezanında müezzinin sarfettiği **es-salâtu hayrun mine'n-nevm** cümlesine de tesvîb denmiştir. Kelime bu iki mânada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den beri kullanılagelmiştir.

3) Bir üçüncü tesvîb, Tirmizî'nin açıklamasına göre sonradan ihdas edilmiştir. Şöyle ki, halk ezana rağmen namaza koşmakta ağır alınca, müezzinler, ezan-ikâmet arasında **"Kad kâmeti's-salât, hayye ala's-salât, hayye ala'l felâh"** diyerek yeni bir uyarı daha yapmaya başlamışlardır. İşte buna da tesvîb denmiştir. Bu bid'attir, mekruhtur.

Sadedinde olduğumuz hadiste bu üçüncü "tesvîb" mevzubahistir. Şârihlerin belirttiği üzere müezzinler ezanla ikâmet arasına üçüncü bir tesvib (i'lam = duyurma) ihdas etmişlerdir. Bu, sünnette olmadığı için *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) buna reaksiyon göstermiş, bid'attir diye mescidi terketmiştir. Bid'at olan bu üçüncü mânadaki tesvîb hususunda âlimler ihtilaflıdır. Bazılarına göre bu tesvîb "es-salâtu hayrun mine'n-nevm" cümlesinin öğle ezanına ilavesidir. İşte Abdullah İbnu Ömer, bu cümlenin öğle ezanına ilavesi -veya **kad kâmeti's-salât, hayye ala's-salât, hayye ala'l-felâh** şeklindeki ara uyarı- bid'at olduğu için rahatsız olmuş ve bu bid'ata seyirci kalmış olmamak için mescidi terketmiştir. *Ebû Dâvud*'un rivayetinde bu hadisenin öğle veya ikindi namazında cereyan ettiği belirtilir.

2- *Abdullah İbnu Ömer*'in: "Bizi... çıkar" demesi âmâ olmasındandır. Ömrünün sonlarında gözlerine âmâlık ârız olduğu bilinmektedir."

2461 ١١ - وفي رواية أبي داود قال: [كُنْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، فَثَوَّبَ رَجُلٌ فِي الظُّهْرِ والْعَصْرِ. فَقَالَ: اخْرُجْ بِنَا فَإِنَّ هٰذِهِ بِدْعَةٌ].

«التَّثْوِيبُ» الرجوع في القول مرة بعد مرة، وكل داعٍ مُثَوِّبٌ، والتثويب في أذان الفجر: قول المؤذن الصلاة خير من النوم مرتين: واحدة قبل أخرى.

11. (2461)- *Ebû Dâvud*'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Ben İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'le beraber idim, bir adam öğle veya ikindi namazında tesvîbte bulundu. Bunun üzerine (İbnu Ömer): "Bizi (buradan) çıkar, zîra şu (yapılan tesvîb) bid'attir" dedi." [Ebû Dâvud, Salât 45, (538).]

AÇIKLAMA önceki hadiste geçti.

2462 ١٢ - وعن بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ تُثَوِّبَنَّ فِي شَيْءٍ مِنَ

الصَّلاَةِ إلاَّ في صَلاَةِ الْفَجْرِ]. أخرجه الترمذي.

12. (2462)- *Hz. Bilâl* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: "Sabah hariç, sakın hiçbir namazda tesvîbte bulunma!" tembihini yaptı." [Tirmizî, Salât 145, (198).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Hz. Bilâl'e yasakladığı tesvîb, 2460 numarada açıkladığımız üzere, sabah ezanında söylenen es-salatu hayrun mine'n-nevm cümlesidir. Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu cümlenin sadece sabah ezanında söylenmesini muvafık bulmuş olmakta, meşru kılmaktadır. Sadedinde olduğumuz hadis de bu cümlenin diğer vakitlerde ilavesini yasaklamaktadır.

2463 ١٣ – وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [آخِرُ الأذَانِ اللهُ أكْبَرُ اللهُ أكْبَرُ لاَ إلاَّ اللهُ]. أخرجه النسائى.

13. (2463)-Yine *Hz. Bilâl* (radıyallâhu anh) der ki: "Ezanın sonu şöyledir: *"Allahu ekber, Allahu ekber, Lâilâhe illallah."* [Nesâî, Ezân 16, (2, 14).]

EZANDA ADI GEÇENLER

Ezan deyince isimleri zihnimize dökülüveren birkaç zât var. Onlar, ezanın hem metin ve elfaz olarak şekillenmesinde hem de okunuş ritminin şekillenip, tarz-ı Nebevîye uygun halde bize intikalinde hizmeti geçen kimselerdir. Bu yüce sahabîleri daha yakında tanımalıyız:

1-ABDULLAH İBNU ZEYD İBNİ SA'LEBE(84): Medînelidir ve Hazrec kabilesine mensuptur, dolayısıyla Ensar'dandır (radıyallâhu anh). *Ebû Muhammed* diye künyesi vardır. Akabe biatına katılan ilk müslümanlardandır. Bedir gazvesi başta olmak üzere, Resûlullah'la birlikte bütün gazvelere katılmıştır. Mekke Fethi'nde Benî'l-Hâris İbnu'l-Hazrec'in bayrağını taşımıştır.

Namaz vaktini nasıl duyurmak gerektiği hususunda Resûlullah'ın ashab'la yaptığı istişarenin ferdasında ezanla ilgili rüyayı görmüştür. Gelip Aleyhisalâtu Vesselâm'a anlatınca, Efendimiz bu rüyanın hak bir rüya olduğunu te'yid etmiş ve Bilâl'e anlatmasını, onun namaz vakitlerinde bunu okuyarak duyuruda bulunmasını söylemiştir.

Alimlerin çoğunlukla kabul ettiklerine göre bu rüya hadisesi, Mescid-i Nebevî'nin inşaatı biter bitmez, hicrî birinci yıl içinde vukua gelmiştir.

Tirmizî, *Abdullah İbnu Zeyd*'e ait, Resûlullah'tan yapılan yegane sahih rivayetin bu ezan hadisi olduğunu söylerse de, İbnu Hacer bunun hatalı olduğunu, onun rivayet ettiği 6-7 hadisi müstakil bir cüzde toplayarak gösterdiğini söyler ve hadisleri, kaynakları ve muhtevalarıyla birlikte kısa kısa tanıtır.

Kendisinden *Saîd İbnu'l-Müseyyeb, Abdurrahman İbnu Ebî Leyla* ve oğlu Muhammed İbnu Abdillah İbnu Zeyd hadis rivayet etmiştir.

84– Bazı müellifler -ve mesela İbnu Abdilberr- Abdullah'ın ismini Abdullah İbnu Zeyd İbnu Abdi Rabbih İbnu Sa'lebe diye tesbit ederler. Bunun hatalı olduğu kabul edilmiştir.

Medîne'de hicrî 32 yılında vefat etmiştir. Öldüğü zaman 64 yaşında idi. Cenaze namazını Hz. Osman (radıyallâhu anh) kıldırmıştır.

Ezanla ilgili *rüyayı* Hz. Ömer de görmüştür, ancak Resûlullah'a öncelikle anlatma ve Hz. Bilâl'e öğretme şerefi Abdullah İbnu Zeyd'e aittir. *Hz. Ömer* ezanı Bilâl'den işitince, "Bunu rüyamda ben de görmüştüm" der. Resûlullah: فَلِلَّهِ الْحَمْدُ فَذَاكَ اَثْبَتُ *"Allah'a hamdolsun (ezan şimdi) daha sağlam oldu"* buyurur.

Hz. Ömer'in de mesele ile ilgili rüyası sebebiyle, ezanın metnen takarrur etmesinde onun da bir katkısından söz edilebilir. Zîra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Abdullah İbnu Zeyd tarafından rüyada görülmüş olan ezanın meşruiyyeti hususundaki kanaat güçlenmiş, yakîn kazanmıştır.

2- EBÛ MAHZÛRA: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Mekke' ye tayin ettiği müezzindir. Ezanın okunuş tarzını Hz. Peygamber'den bizzat öğrenmiş, o tarz üzere okumuş, ve bu tarz arkadan gelen nesillere intikal ettirilmiştir.

Ebû Mahzûra'nın ismi ihtilaflıdır: *Semure İbnu Mi'yer* denmiş, Evs *İbnu Mi'yer* denmiş, *Mi'yer İbnu Muhayriz* denmiştir. İsmini *Mi'yer* değil mu'ayyin diye tesbit eden de olmuştur. Başka iddialar da var.

Buhârî ve *İbnu Ma'în, Semure İbnu Mi'yer*'i kabul etmişlerdir.

Ebû Mahzûra (radıyallâhu anh)'nın müezzin olarak kazanılması ve ezanın Muhammedî okunuş tarzına üstad kılınması, Resûlullah'ın insanları kazanmada takip ettiği ibretli sünneti anlama yönüyle mühim bir hadisedir. Vak'a'yı Ebû Mahzûra'nın kendi ağzından dinleyelim: Beyhakî'nin es-Sünenü'l-Kübrâ'da kaydettiği bir rivayette Ebû Mahzûra şöyle anlatır:

"Biz on kişilik bir grubtuk. Huneyn yolunda (Ci'irrâne'de) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a katıldık. Hz. Peygamber'in müezzini namaz için ezan okudu. Biz, müezzinle alay etmek gayesiyle söylediklerini tekrar etmeye başladık. Resûlullah, sesimizi işitmişti, bizi yanına çağırdı.

"Kulağıma gelen ses hanginizin?" diye sordu. Arkadaşlarım beni işaret ettiler. Bunun üzerine onlara gitmelerini söyledi. Bana da dönüp:

"Haydi, ezanı oku bana!" dedi. Ben boşa dikilmiştim, hiçbir şey bilmiyordum. (Öylesine mahçup oldum ki) o anda, nazarımda dünyanın en menfur insanı Resûlullah oluverdi. Bana emrettiğinden daha iğrenç bir şey de bilmiyordum.

(Gözlerimi öne eğip sustum). Bunun üzerine ezanın muhtevasını ve okunuş tarzını kelime kelime, cümle cümle tekrar ederek öğretti. Öğrenme işi tamamlanınca bana bir çıkın verdi, içinde para vardı. Sonra elini alnıma koydu, yüzümü, göğsümü okşadı.

"Bârekallah!" dedi. Ben cesarete geldim ve:

"Ey Allah'ın Resûlü, emret Mekke'de müezzin olayım!" dedim.

"Haydi ol! izin verdim" dedi. O anda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a karşı içimden geçirmiş olduğum bütün kötü düşünceler kayboldu ve sevgiye dönüştü."

Üsdü'l-Gâbe'nin rivayeti *Ebû Mahzûra*'nın o gün müslüman olduğunu tasrih eder.Der ki: "Resûlullah onu, ezanı yansılarken işitmişti, sesi hoşuna gitti, yanına getirilmesini emretti. *Ebû Mahzûra* o gün müslüman oldu. Huneyn'den dönünce Mekke'de ezan okumasını emretti. Bilahare bu işe aralıksız devam etti."

Aynı rivayetin devamından anlıyoruz ki, Mekke'de müezzinlik işi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şahsi taliminden geçerek ezan üstadı olan *Ebû Mahzûra*'nın oğlundan sonra nesli kesilince amcasının oğlu, amcasının oğlunun oğlu şeklinde yakınları arasında devam eder. Bunların nesillerinin de inkıtaya uğramasıyla, aynı kabileden bir başkasına geçer.

Onun ezân-ı Muhammedî'nin makâm-ı Muhammedî üzere tesbit ve intikalindeki yerini üçüncü göbekten torunu İbrahim tarafından (İbrahim İbnu Abdilaziz İbnu Abdilmelik İbnu Ebî Mahzûra) rivayet edilen şu hadis açık olarak ortaya kor: "Ebû Mahzûra dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni oturttu. Bana ezanı harf harf söyledi." İbrahim der ki: "Tıpkı bizim ezanımız gibi." (Hadisi İbrahim'den nakleden) Bişr İbnu Muâz der ki: "O'na: "Bana tekrar et!" dedim. O, ezanı bana tercî ile (makamı üzere) tavsif etti."

Ebû Mahzûra'nın sesce insanların en güzeli ve en gürü olduğu rivayet edilmiştir. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bir seferinde onunu ezanını dinlemiş ve "kendimden geçeyazdım" demiştir.

Ebû Mahzûra, hep Mekke'de kalmış, başka yere hiç ayrılmamıştır. Orada hem ezan okumuş, hem de dileyenlere ezan okumasını öğretmiştir. Ebû Mahzûra 59 hicrî yılında Mekk'de vefat etmiştir (radıyallâhu anh).

Ebû Mahzûra'dan *İbnu Abdi'l-Melik, İbnu Muhayrız, İbnu Ebî Müleyke, Atâ, Abdülaziz İbnu Refî* vs. hadis rivayet etmiştir.

3- BİLÂL-İ HABEŞİ: Resûlullah'ın müezzinlik ve hazinedarlık gibi iki mühim hizmetini yürütmüştür. Adı, Bilâl İbnu Rabâh'tır. Künyesi, Ebû

Abdi'l-Kerîm'dir; Ebû Abdillah, Ebû Amr da denmiştir. Annesi, Hamâme olup, Mekke'nin Benî Cumâh hanedanı müvelledlerindendir. (Müvelled= köle asıllı demektir.)

Hz. Bilâl, Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anhümâ) 'nin azadlısıdır. Beş -veya yedi veya dokuz- okiyye'ye[85] satır almış ve Allah yolunda azad etmiştir.

Hz. Bilâl ilk müslümanlaradandır. Bu sebeple Allah'ın dini için en çok işkence çekenlerden biridir. Umeyye İbnu Halef onu yüzü üzerine güneşe yatırır, üzerine değirmen taşı koyar, altta kızgın kum, üstte cehennemî güneş yakıncaya kadar öylece bırakıp kıvrandırır ve bu sırada: "Muhammed'in Rabbi'ni inkar et!" diye telkinde bulunurdu. Bilâl (radıyallâhu anh) bütün işkencelere sabreder ve Umeyye İbnu Halef'e:

"Ahad Ahad! yani Allah bir, Allah bir" diye cevap verirdi.

Bir seferinde, o bu şekilde işkence altında Ahad! Ahad! diye bağırırken, Varaka İbnu Nevfel yanından geçer. Ve:

"Ey Bilâl! Ahad! Ahad! Allah'a yemin olsun bu hale dayanamayıp ölürsen, kabrini dilek makamı yapacağım"[86] der.

Bilâl, Benî Cumâh'a ait köle idi. En ziyade Ümeyye İbnu Halef işkence yapar, aralıksız buna devam ederdi. Ne var ki, Cenâb-ı Hakk Bedir savaşında Ümeyye'nin Bilal'in eliyle öldürülmesini müyesser kılacaktır. Bilâl, İslam'ı ilk izhar eden yedi kişiden (Hz. Peygamber, *Hz. Ebû Bekr,* Habbâb, Süheyb, Ammar, Bilâl, Sümeyye) biri olması hasebiyle işkencenin her çeşidine, en haysiyet kırıcılarına hedef olmuştur. Ellerini arkadan bağlayıp boynuna ip takıyorlar, sonra eğlenmeleri için çocuklara teslim ediyorlar, çocuklar da onunla Mekke'nin Ahşaban denen tepelerinde yoruluncaya, bıkıncaya kadar eğlenip, sonunda bırakıyorlardı.

Bilâl son derece dindar ve dîni hususunda titiz ve kıskançtı. Müşrikler kendilerine kazanmaya çalıştıkları vakit:

"Allah! Alah!" diya pervasızca cevap verir, kızacaklarına, işkence yapacaklarına hiç aldırmazdı. Onun bu salabetine hayran kalan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün *Hz. Ebû Bekr* (radıyallâhu anh)'e rastlar ve:

"Keşke biraz bir şeylerimiz olsa da Bilâl'i satın alsak! buyurur. Hz. Ebû Bekr, Abbâs İbnu Abdilmuttalip'e rastlar ve:

"Bilâl'i benim için satın alıver!" der. Abbâs gidip, efendisi kadına:

85– Bir okiyye Nihâye'ye göre rıtlın altında birinin yarısına denktir, yani bir rıtl 12 okiyye'dir. Müncid'de bir rıtlın 2564 gram olduğu belirtilir. Öyleyse bir okiyye 213.6 gram eder.

86– Dilek makamı diye tercüme ettiğimiz kelimeni aslı hanân'dır. Yani "senin kabrini, Allah'ın rahmeti umulan bir yer, bir ziyaret yapacağım, teberrüken toprağına yüz süreceğim" demektir.

"Şu kölen Bilâl'i sana olan faydası tükenmeden bana satar mısın?" diye sorar. Kadın:

"Onu ne yapacaksın? O, habisin tekidir... O şöyledir. O böyledir.." diye sayar döker, reddeder. Abbâs (radıyallâhu anh) bir başka sefer ona rastlayınca önceki taklifini aynen yeniler. Kadın bu sefer itiraz etmez. Satın alıp, *Hz. Ebû Bekr*'e gönderir.

Bir başka rivayete göre Bilâl, taşın altına gömülmüş halde işkence çekerken bizzat *Hz. Ebû Bekr* (radıyallâhu anh) tarafından satın alınmıştır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu *Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrâh* ile kardeşlemiştir.

Bilâl hayatı boyunca Resûlullah'tan ayrılmamış, O'na müezzinlik yapmıştır. Resûlullah'ın katıldığı bütün gazvelerde O'nunla birlikte olmuştur.

Bilâl'in mümtaz yönü, Hz. Peygamber'e müezzinlik yapmış olmasıydı. İslam'da ilk ezanı okuyan odur. Daha önce belirttiğimiz üzere *Abdullah Ibnu Zeyd,* ezan rüyasını görünce Resûlullah: "Bunu Bilâl'e öğret, bununla namaz için ezan okusun, o, sesce senden daha güzel, daha gür" demiştir.

Yine daha önce kaydettiğimiz üzere bazı rivayetler, sabah ezanındaki *"es-salâtu hayrun mine'n-nevm"* cümlesinin ezana girmesinde Hz. Bilâl'in rolü olmuştur: Bir gün Resûlullah'a namaz vaktini haber vermek üzere gelince Aleyhissalâtu Vesselâm'ın uyumakta olduğu haber verilir. Bunun üzerine Hz. Bilâl "es-salâtu hayrun mine'n-nevm" cümlesini irtical buyurarak vazifeyi îfâ eder. Bundan hoşnud olan Şâri-i mübîn Fahr-i Kâinat Efendimiz, sabah ezanlarında bunun da söylenmesini teşrî ve ferman buyururlar.

Medîne'de Resûlullah'a ve ashâb-ı güzîn hazerâtına ezan şakıyan İslâm'ın bu ilk bülbülü, andelib-i Muhammedî, Resûlullah'ın baş âşıklarındandı. Tıpkı her bülbülün güle olan aşkı gibi, o da Medîne'de açan ve kokusu kıyâmete kadar bâki kalacak olan o ilâhî güle, Muhammed adındaki hakkın, hakikatin, Allah'ın gülüne âşıktı.

Resûlullah'ın ölümüne dayanamıyordu. Medîne'nin her taşı, her ağacı, her insanı, esen rüzgarı, öten kuşu O'na sevgilisini hatırlatıyordu. Sevgilisiz Medîne'de kalmak ona çok ağır geliyordu.

Oradan ayrılmak, uzaklara gitmek istiyordu. Allah yolunda cihad ederek, kendini meşgul ederek ızdırabını, kederini azaltmayı, hasretini unutmayı deneyecekti.

Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anh)'den Şam'a gitmek üzere izin istedi.

"Hayır yanımda kalacaksın!" dedi. Ayrılmasını istemiyor, izin vermedi. Ama Bilâl kesin kararlıydı, ağır bastırdı:

"Eğer beni nefsin için âzad ettiysen burada hapset. Yok Allah için azad etti isen bırak Allah'a gideyim!"

Hz. Ebû Bekr, Bilâl (radıyallâhu anhümâ)'in karalılığını anlamıştı.

"Git!" dedi. Bilâl Şam'a gitti.[87] Ölünceye kadar orada kaldı. Artık ezan da okumuyordu. Gülsüz bülbül öter mi? Kudus'ün fethi sırasında Hz. Ömer Şam'a uğramıştır. O'nun gelişi şerefine Hz. Bilâl Şam'da bir kere ezan okur, başta Hz. Ömer, bütün müslümanları ağlatır.

Bir seferde rüyasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı görür. Efendimiz:

"Bu vefasızlık da ne? Niye ziyaretime gelmiyorsun ey Bilâl!" der. Üzüntü içinde uyanan Bilâl bineğine atlayıp Medîne'ye gelir. Resûlullah'ın makber-i şeriflerine uğrar. Orada ağlar, kabrin üzerine kapanır. Hz. Hasan ve Hüseyin (radıyallâhu anhümâ) yanına gelirler. Onları öper, kucaklar. Kendisinden bir sabah ezanı okumasını rica ederler. Kabul eder. Mescidin damına çıkarak ezan okur. Medînelilere sunulan bu sabah ziyafeti Medîne'de bir hadise olur. Allahu ekber, Allahu ekber dediği zaman Medîne ihtizaza gelir (ve adeta yerinde oynar). Eşhedu enlâ ilâhe illallah deyince titremesi artar ve herkesi yerinden kaldırır. Eşhedu enne Muhammeden Resûlullah deyince kadınlar husûsî çadırlarından dışarı fırlarlar. Kadın ve erkek herkesin ağladığı böyle bir gün Medîne'de hiç görülmez."

Bir gün Hz. Peygamber sabahleyin kalkınca Hz. Bilâl'i çağırtır. Gelince; "Ey Bilâl! Cennette seni benim önüme geçiren şey nedir? Her ne zaman cennete girdi isem, her seferinde önümde senin hışırtını duydum" der.

Bilâl'in Resûlullah'la menkîbesi çoktur.

İbnu Sa'd, Şam-ı Şerif'te (Dımeşk) hicrî 20 yılında altmış küsur yaşında olduğu halde vefat ettiğini, Bâbu's-Sağir'e defnedildiğini belirtir. Ölüm tarihi hususunda başka rakamlar da söylenmiştir. 17, 18, 21, 15 gibi. Hatta bir rivayette de Halep'te ölüp Bâbu'l-Erba'în'e defnedildiği söylenmiştir. Öldüğü zaman yaşının 70'e ulaştığını söyleyen de olmuştur.

Hz. Bilâl koyu esmer, zayıf uzun boylu, gövdesi öne eğik (kamburca), yanakları zayıf idi. Hâlid isminde erkek, Gufeyre isiminde de bir kız kardeşi vardı.

Kendisinden birçok sahâbe ve tabiîn hadis rivayet etmiştir. *Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Üsâme, Abdullah İbnu Ömer, Ka'b İbnu Ucre, Berâ İbnu Âzib, es-Sanâbehî, Ebû Osman en Nehdî, Ebû İdrîs el-Havlânî, İbnu Ebî Leylâ, Tarık İbnu Şihâb vs.*

87– Hz. Bilâl'in, Hz. Ebû Bekr devrinde de Medîne'de kalıp ezan okuduğu da rivayet edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ FER'

EZAN VE İKÂMETLE İLGİLİ HÜKÜMLER

2464 ١ – عن ابن عمر رضي الله عنهما [أنَّ مُؤَذِّناً لِعُمَرَ أذَّنَ بِلَيْلٍ فأمَرَهُ أنْ يُعيدَ الأذَانَ].

أخرجه أبو داود.

1. (2464)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in bir müezzini geceleyin ezan okumuştu. Ezanı iade etmisını emretti." [Ebû Dâvud, Salât 41, (532, 533); Tirmizî, Salât 149, (203).]

2465 ٢ – وللترمذي في أخرى عنه: [أنَّ بلالاً أذَّنَ قبلَ طُلُوعِ الفجرِ فأمَرَهُ النَّبيُّ ﷺ أنْ يُنادِي: ألاَ إنَّ العبدَ قدْ نامَ].

2. (2465)- Tirmizî'nin yine *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ)'dan kaydettiği bir diğer rivayet şöyledir: "Hz. Bilâl güneş doğmazdan önce ezan okumuştu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona: "Haberiniz olsun kul uyudu" diye nidâ etmesini emretti." [Tirmizî, Salât 149, (203).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisleri *Tirmizî*, "Geceleyin Okunan Ezan" adında bir babta kaydeder. *Ebû Dâvud* ise: "Vaktinden Önce Okunan Ezan" adını verdiği bir babta kaydeder.

2- *Tirmizî* ve bir kısım hadisciler, ikinci hadisin Hz. Peygamber'den rivayet edilmesini, senette yer alan Hammâd İbnu Seleme'nin bir hatası olduğunda ittifak ederler. Onlara göre, ezanı vaktinden önce okuyan müezzine, iade etme emrini veren Hz. Ömer'dir. Ebû Dâvud'un rivayetinde bu müezzinin ismi de tasrih edilmiştir: Mesrûh... Bunlara göre ezanı iade etme (yeniden okuma) emrin merfû değil, mevkuftur, bu emrin muhatabı Bilâl değil Mesrûh'tur. Tirmizî bu mesele üzerine uzun açıklamada bulunur. Hadis merfû da olsa, mevkuf da olsa mesele üzerine ta-

rettüp edecek hükümde bir değişiklik yoktur. Bu meselede âlimlerin düştüğü ihtilaf -ki belirteceğiz- daha çok yoruma dayanmaktadır.

3- Birinci hadis, Hz. Ömer'in, vaktinden önce sabah ezanı okuyan bir müezzine vakti girince yeniden ezanı okuttuğunu haber vermektedir. Görüldüğü üzere, ikinci hadis de bu mânayı te'yid eden merfû bir örnek olmaktadır. Yani Hz. Peygamber zamanında Bilâl-i Habeşî, bir keresinde sabah ezanını yanlışlıkla vaktinden önce okumuştur ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Bilâl'e: "Bana uyku galebe çaldı, bu sebeple gaflet edip yanlışlıkla vaktinden önce okudum" mânasında -ve özür beyan etmek maksadıyla- olmak üzere "Haberiniz olsun kul uyudu"[88] diye nidâ etmesini emretmiştir.

Vaktinden önce okunan ezan mevzuunda ulema ihtilaf etmiş, farklı hükümlere varmıştır:

1- *İmam Şâfiî, Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel, Evzâî- İshak İbnu Râhûye* sabah ezanının şafak sökmezden yani fecr-i sâdık doğmazadan önce okunmasına hükmederler. Hz. Câbir (radıyallâhu anh) de bu görüştedir. Bu görüş cumhurun görüşü olmaktadır.

2- *Ebû Hanîfe* ve *İmam Muhammed,* diğer vakitlere kıyas ederak vakit girmedikçe sabah ezanının da vakti girmeden okunamayacağına hükmederler. İmam Yûsuf da Ebû Hanîfe gibi hükmetmiş ise de sonradan, rivayetlerde gelen örneği esas alarak "sabah ezanının vaktinden önce okunmasında bir beis yoktur" demiştir.

3- Bazı hadisciler, şayet bir mescidde iki müezzin varsa, sabah varti girmeden sabah ezanını okumanın câiz olduğunu söylemişlerdir. Bunlar şöyle düşünürler: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bidayette tek müezzini vardı. Bilâl-i Habeşî (radıyallâhu anh). O zaman sabah ezanı, vakti girince okunuyordu. Ne zaman İbnu Ümmü Mektum da ikinci müezzin olarak devreye girdi, Bilâl, ezanı vaktinden önce okumaya başladı. Nitekim sahih rivayetlerde geldiği üzere, Resûlullah إِنَّ بِلاَلاً يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُؤَذِّنَ ابْنُ اُمِّ مَكْتُومٍ *"Bilâl ezanı geceleyin okur. Siz, İbnu Ümmü Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyin için"* tembihinde bulunmuştu. Bu haberin muahhar olduğu açıktır.Öyle ise vaktinden evvel okununca iade etmeyi emreden rivayet -ki sadedinde olduğumuz 2465 numaralı hadistir- Resûlullah'ın tek müezzini bulunduğu zamanla ilgilidir. Bunu, İbnu Ömer'in rivayeti de te'yid etmektedir."

88- Hattâbî, bu ibarenin ikinci bir mânaya dah muhtemel olduğunu belirtir: Kul, geri kalan uykusunu almak üzere tekrar uyumaya gitti."

Bunlara göre, vaktinden önce okunan sabah ezanı yeterli değildir. Vakti girince ikinci bir ezan daha okumak gerekir.

2466 ٣- وعن بلال رضي الله عنه. [أنَّ رسولَ الله ﷺ قال: لا تُؤَذِّنْ حتَّى يستبينَ لكَ الفجرُ هكذا، ومدَّ يديهِ عرضاً]. أخرجه أبو داود.

3. (2466)- *Hz. Bilâl* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sabah vakti iyice belirinceye kadar ezan okuma!" dedi ve ellerini yanlara doğru açarak: "Şöyle!"diye gösterdi." [Ebû Dâvud, Salât 41 (534).]

AÇIKLAMA:

Bu hadise göre, fecr doğmazdan önce ezan okunması câiz değildir. Ancak hadis munkatı'dır. Zaten yukarıda açıklama sırasında kaydettiğimiz Buhârî hadisi, Peygamberimizi müezzini Hz.Bilâl (radıyallâhu anh)'in oruç tutacaklara henüz yeme-içmenin helâl olduğu bir vakitte yani daha şafak sökmezden önce ezan okuduğunu göstermektedir. Sahih hadisin olduğu yerde zayıf hadisle amel edilemeyeceği bedihî bir husustur.

2467 ٤- وعن أنس رضي الله عنه. [أنَّ سائلاً سألَ رسولَ الله ﷺ عنْ وقتِ الصُّبحِ فأمرَ بلالاً فأذَّنَ حينَ طلعَ الفجرُ، فلمَّا كانَ منَ الغدِ أخَّرَ الفجرَ حتَّى أسفرَ. ثُمَّ أمرهُ فأقامَ فصلَّى. ثُمَّ قالَ: هذا وقتُ الصَّلاةِ]. أخرجه النسائي.

4. (2467)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir kimse, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sabah namazının vaktini sormuştu. O da Hz. Bilâl'e emretti. Şafak sökerken ezan okudu. Ertesi gün ortalık ağarıncaya kadar sabah ezanını tehir etti. Sonra ikâmet okumasını emretti ve namazı kıldı. Sonra da adama:

"İşte bu, (sabah) namazının vaktidir" dedi." [Nesâî, Ezân 12, (2, 11, 12).]

2468 ٥- وعن زياد بن الحارث الصُّدائي رضي الله عنه قال: [لمَّا كانَ أوَّلُ أذانِ الصُّبحِ أمرني رسولُ الله ﷺ فأذَّنتُ فجعلتُ أقولُ: أُقيمُ يا رسولَ الله؟ فجعلَ ينظرُ إلى ناحيةِ المشرقِ إلى الفجرِ فيقولُ: لا. حتَّى إذا طلعَ الفجرُ نزلَ فبرزَ ثُمَّ انصرفَ إليَّ، وقدْ تلاحقَ أصحابُهُ فتوضَّأَ؟ فأرادَ بلالٌ أنْ يُقيمَ. فقالَ لهُ رسولُ الله ﷺ: إنَّ أخا صُداءٍ

أَذَّنَ، وَمَنْ أَذَّنَ فَهُوَ يُقِيمُ. قَالَ: فَأَقَمْتُ]. أخرجه أبو داود والنسائي، واللفظ لأبي داود.

5. (2468)- *Ziyâd İbnu'l-Hâris es-Sudâî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Sabah ezanının ilk vakti girince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana emretti, ben de ezan okudum ve:

"İkâmet de getireyim mi ey Allah'ın Resûlü?" diye sordum. (Soruma hemen cevap vermeyip) doğu tarafına, fecre bakmaya başladı ve:

"Hayır!" dedi. Ne zaman ki şafak söktü Hz. Peygamber (bineğinden) indi, abdest bozdu. Sonra bana doğru geldi. (Bu ara Ashâbı da toplandı. Abdestini aldı. Bilâl ikâmet okumak istedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sudâ'nın kardeşi ezan okudu, ezanı okuyan ikâmeti getirsin!" dedi. Ben de ikâmet getirdim." [Ebû Dâvud, Salât 30, (514); Tirmizî, Salât 146, (199).]

AÇIKLAMA:

1- *Sudâ:* Yemen'de *San'a* ya kırkiki fersah mesafede bir yer adıdır. Bu yer, adını bir kabileden almıştır.

2- Hadiste ezan okuyan kimsenin ikâmet de okuması gerektiği ifade edilmektedir.

Bu meseleyi başka hadisler muvacehesinde değerlendiren âlimler farklı neticelere gitmişlerdir:

Tirmizî'nin kaydettiğine göre ulema çoğunluk itibariyle ezanı kim okudu ise ikâmeti de o yapmalıdır demiştir.

Hâfız el-Hâzimî, Kitâbu'l- İ'tibâr'da der ki: "Ulema şu hususta ittifak etmiştir: "Bir kimsenin ezan, bir başkasının da ikâmet okuması câizdir. Ancak "ikisini de aynı şahsın yapması mı, yoksa ayrı ayrı şahısların yapması mı evladır?" meselesinde ihtilaf edilmiştir. Çoğunluk: "Arada fark yoktur, esas olan bu hususta genişlik ve ruhsattır" demiştir. Bu görüşte olanlar arasında *İmam Mâlik* ve *Ebû Hanîfe* ile Hicaz ve Kûfe ulemasının ekseriyeti vardır."

İmam Şâfiî ve *Ahmed İbnu Hanbel*'in bunu mekruh addettiği rivayet edilmiştir.

2469 ٦- وعن سماك بن حرب قال: [كَانَ بِلاَلٌ يُؤَذِّنُ إِذَا دَحَضَتِ الشَّمْسُ فَلاَ يُقِيمُ حَتَّى يَخْرُجَ النَّبِيُّ ﷺ. فَإِذَا خَرَجَ أَقَامَ الصَّلاَةَ حِينَ يَرَاهُ]. أخرجه مسلم واللفظ له، وأبو داود والترمذي.

6. (2469)- *Simak İbnu Harb* anlatıyor: "Bilâl, güneş (öğlede, batı cihetine) kayınca ezan okurdu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* odasından çıkıncaya kadar ikâmet getirmezdi. Odasından çıkınca, O'nu görür görmez ikâmet getirirdi." [Müslim, Mesâcid 160- (606); Tirmizî, Salât 148, (202); Ebû Dâvud,Salât 44, (537).]

2470 ٧- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ لِرَسولِ اللهِ ﷺ مُؤَذِّنَانِ، بِلاَلٌ وَابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ الأَعْمَى]. أخرجه مسلم وأبو داود.

7. (2470)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın iki müezzini vardı: Biri Bilâl diğeri İbnu Ümmi Mektûm el-A'mâ." [Müslim, Salat 7, (380); Ebû Dâvud, Salât 42, (535).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, bir mescidde iki müezzinin istihdam edilebileceğini ifade eder. Mamafih cami ve cemaatin durumuna ve duyulan ihtiyaca göre daha fazla sayıda müezzin istihdamı da câizdir. Nitekim Hz. Osman ihtiyaç artınca dört adet müezzin tayin etmiştir. Şâfiîlere göre, müezzinlerden biri tanyeri ağarmadan ezan okur, tıpkı Bilâl gibi, diğeri de tanyeri ağardıktan sonra okur, tıpkı İbnu Ümmi Mektûm gibi.

Nevevî'ye göre müezzinin birden fazla olması halinde hepsinin bir defada değil, ayrı ayrı okuması efdaldir. Cami büyükse her biri bir köşede okur, küçükse hepsi beraber, aynı anda okuyabilirler. Vakit olduğu takdirde sıra ile hepsinin ayrı ayrı okuması müstehabtır. Beraber okumak cemaate hoş gelmeyecek olursa bir tanesi okur. İhtilaflar kur'a ile halledilir.

İkâmet'e gelince, bunu bir tanesi yapar. İkâmet, ezanı ilk okuyanın hakkıdır. Müezzinler hep bir ağızdan ezan okumuşsa ikâmeti biri getirir. İhtilaf olursa kur'a çekerler. Cami büyük olur, ihtiyaç da duyulursa iki müezzin ikâmet okuyabilir. Bu cevaz hem Şâfiî ve hem de Hanefî mezhebi için mevzubahistir. Vazifeli müezzin varsa onun öncelik hakkı vardır. Cemaatten biri erken davranıp ikâmet getirecek olsa da yeterlidir.

2- *İbnu Ümmi Mektûm* âmâ bir zattır. Şu halde âmânın müezzinlik yapması câizdir.

3- *Hz. Âişe,* İbnu Ümmi Mektûm'u âmâ diyerek tavsif etmiştir. Âlimler bu tavsiften hareketle, kişiyi tarif etmek gibi meşru bir maksadla, kusuruyla zikretmenin câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Şu halde, böylesi bir tavsif, haram olan "gıybet"e girmez.

2471 ٨- وعن جابر رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ لبلال: إذا أذّنت فترسّل، وإذا أقمت فأحدر، واجعل بين أذانك وإقامتك قدر ما يفرغ الاكل من أكله، والشارب من شربه، والمعتصر إذا دخل لقضاء حاجته. قال: ولا تقوموا حتى تروني]. أخرجه الترمذي.

«المُعْتَصِر» الذي يريد أن يأتي الغائط لقضاء حاجته.

8. (2471)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bilâl (radıyallâhu anh)'e:

"Ezan okuduğun zaman ağır ağır oku. İkâmet getirdiğin zaman da peş peşe serî oku. Ezanla ikâmetin arasına, yemek yiyenin yemeğinden, içenini içmesinden, üzerine sıkışarak helaya girmiş olanın heladan fâriğ olacağı bir zaman fasılası koy " diye talimat verdi. Şunu da ilave etti: *"Beni görünceye kadar da (ikâmet için) kalkmayın."* [Tirmizî; Salât 143, (195).]

AÇIKLAMA:

1-Ezan okunurken, riayeti tavsiye edilen teressül, ezanın kelimelerini birbirinden keserek teker teker söylemek mânasına gelir. İbnu Kudâme teressülü, yavaşlık ve teennî diye açıklar. Böylece ezanın acele edilmeden, her kelimeye müstakil bir nefes tahsis ederek okunmasını ve mesela, baştaki dört tekbirin dört ayrı nefeste okunmasını tavsiye etmiş olmaktadır. Ancak Nevevî: "Ashabımız her iki tekbiri bir nefeste okumayı, yani bidayette **Allahu ekber Allahu ekber'** bir nefeste, sonra Allahu ekber Allahu ekber'i bir ikinci nefeste okumayı müstehab addetmişlerdir" der. Nevevî'nin bu açıklaması Efendimizin, müezzinin söylediklerini tekrar etmeyi tavsiye ettiği -ki 2439 numarada kaydettik- hadiste belirtilen ezan okunuş tarzına uygundur.

2- İkâmette tavsiye edilen hadr ise teressül'ün zıddıdır. Aslen inmek, düşmek mânasına gelse de kıraatte sür'at, çabukluk demektir. Şârihler, sadedinde olduğumuz nebevî tavsiyeden, ikâmet okurken cümlelerin birbirini hazlıca takib etmesi, araya -ezanda olduğu gibi- fasıla girmemesi gerektiğini anlarlar. İbnu Kudâme: *"Ezan gaib olana hitaptır, onun vurgulanarak söylenmesi uygundur. İkâmet ise hazır olana hitaptır, vurgulamaya gerek yoktur"* der. Hz. Ömer, Beytu'l-Makdis'e müezzin tayin ettiği zaman: "Ezan okurken ağır ağır oku, ikâmet getirirken serî ol" tembihinde bulunmuştur.

3- *Mu'tasır:* Dilimizdeki "üzerine sıkışmak" tabirinin karşılığıdır. Büyük veya küçük abdesti sıkışıp, sıkıntısını hisseden, karnını veya fercini sıkan, dolayısiyle helaya girme ihtiyacında olan kimse mânasına gelir.

4- **"Beni görünceye kadar kalkmayın"** sözü müezzine tembihtir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mescid'in avlu kısmında inşa edilmiş olan hücrelerde ikâmet ediyordu. Namaz vakitlerinde, ihtiyaç anlarında mescide geçiyorlardı. Bu rivayet, Efendimizin sünnetleri hane-i saadetlerinde eda ettiklerini, farzı kılmak üzere mescide teşrif buyurduklarını göstermektedir: *"Benim girdiğimi görmeden ikâmet getirmeyin, ben ne zaman kapıdan içeriye adımı mı atarsam ikâmet getirin, böylece farzın edasına hemen başlarız.."* demiş olmaktadır.

2472 ٩- وعن امرأة من بني النجار قالت: [كَانَ بَيْتِي مِنْ أَطْوَلِ بَيْتٍ حَوْلَ الْمَسْجِدِ فَكَانَ بِلاَلٌ يُؤَذِّنُ عَلَيْهِ الْفَجْرَ فَيَأْتِي بِسَحَرٍ فَيَجْلِسُ عَلَى الْبَيْتِ يَرْقُبُ الْوَقْتَ، فَإِذَا رَآهُ تَمَطَّى. ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَحْمَدُكَ وَأَسْتَعِينُكَ عَلَى قُرَيْشٍ أَنْ يُقِيمُوا دِينَكَ، ثُمَّ يُؤَذِّنُ. قَالَتْ: وَاللهِ مَا عَلِمْتُهُ تَرَكَ هذِهِ الْكَلِمَاتِ لَيْلَةً وَاحِدَةً]. أخرجه أبو داود.

9. (2472)- *Benî Neccâr*'dan bir kadın demiştir ki: "Benim evim, Mescid-i Nebevî'nin etrafındaki en uzun ev idi. Bilâl (radıyallâhu anh), sabah ezanını evimin damında okurdu. Seher'den gelip, dama oturur vaktin girmesini gözetlerdi. Vaktin girdiğini görünce gerinir, sonra da:

"Allah'ım sana hamdediyor, dînini (müslümanların) ikâme etmeleri için, Kureyş'e karşı yardımını diliyorum" der, arkadan ezan okurdu."

Kadın devamla der ki: "Vallâhi, onun bu duayı terkettiği tek gece bilmiyorum!" [Ebû Dâvud, Salât 33, (519).]

2473 ١٠- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [لاَ يُنَادِي بِالصَّلاَةِ إِلاَّ مُتَوَضِّئٌ]. أخرجه الترمذي.

10. (2473)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Namaz için ezanı ancak abdestli olan okusun." [Tirmizî, Salât 147, (201).]

2474 ١١- وفي أخرى: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قالَ لاَ يُؤَذِّنُ إِلاَّ مُتَوَضِّئٌ]. قال: وَالأَوَّلُ أَصَحُّ.

11. (2474)- Bir diğer rivayette şöyle buyrulmuştur: "Ezanı ancak abdestli olan okusun."

Tirmizî der ki: "Önceki rivayet daha sahihtir." [Tirmizî, Salât 147, (200).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetlerin her ikisi de Ebû Hüreyre mahreçli ise de, senedler geri kısımlarda farklıdır. Tirmizî 2473 numarada kaydedilen vechi esahh yani sıhhatçe üstün bulmaktadır. Aslında mâna olarak aralarında fark yoktur. Ancak daha sahih olduğu belirtilen rivayet merfû'dur [Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözü]; diğeri mevkuf (Hz. Ebû Hüreyre'nin sözü). Bir vecihten mevkuf, bir başka vecihten merfû gelen rivayetler vardır. Kaideten merfû olması esastır.

2- Hadis, abdestsiz olarak ezan okumanın mekruh olduğuna delâlet etmektedir. Bazı kaynaklar, seleften birçoğunun ezan olsun, ikâmet olsun her ikisinin de abdestsiz olarak okunmasının câiz olmayacağına hükmettiklerini belirtir ise de, bu meselede Aynî, el -Hidâye'den naklen şu hükmü kaydeder: "Müezzinin ezan ve ikâmeti abdestli olarak okuması gerekir, zîra ezan ve ikâmet şerefli zikirlerdir. Dolayısıyla bu zikirde taharet müstehabtır. Ancak, abdestsiz olarak ezan okumuş ise bu da câizdir. Şâfiî, Ahmed ve ilim ehlinin tamama yakını böyle hükmetmiştir. İmam Mâlik, ezanda değil, ikâmette taharetin şart olduğunu söylemişir. Atâ, Evzâî ve bazı Şâfiîler her ikisinde de şart olduğunu söylemişlerdir."

Başta Kûfîler olmak üzere abdestsiz olarak okunan ezanın câiz olduğuna hükmedenler şöyle bir mülahaza dermeyan ederler: "Ezan, namazın erkanlarından biri değildir, bu sebeple namaz için şart koşulan temizlik, burada şart olamaz, nitekim istikbâl-i kıble ve huşû da ezanda müstehab değildir, ezan sırasında elin kulaklara konması , muhtelif istikametlere yönelmeler huşûya zıddır."

2475 ١٢ – وعن عثمان بن أبي العاص رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [إنَّ مِنْ آخِرِ مَا عَهِدَ إلَيَّ رسولُ اللهِ ﷺ: أنْ اتَخذَ مُؤَذِّناً لاَ يَأْخُذُ عَلَى أذَانه أجْراً]. أخرجه أبو داود، والترمذي واللفظ له.

12. (2475)- *Osman İbnu Ebî'l-Âs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bana en son vasiyetlerinden biri de, ezanına mukabil ücret almayan bir müezzin tutmamdı." [Ebû Dâvud, Salât 40, (531); Tirmizî, Salât 155, (209); Nesâî; Ezân 32, (2, 23).]

AÇIKLAMA:

1- *Osman İbnu Ebî'l-Âs,* Sakîflilerin Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gönderdikleri murahhas içerisinde yer almış birisi idi. Hey'etin yaşça en küçüğü, İslam'ı öğrenme hususunda da en hevesli ve

gayretlisi idi. Hey'et mensupları müzâkerelerle meşgulken o, gizli gizli gelip İslâm'ı tederrüs ediyordu. Samimiyetle müslüman oldu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da onu Tâif'e veli tâyin ederek, gayretini mükafaatlandırdı. Vali olarak birinci ve mühim vazifesi namazları kıldırmaktı. Vazifesi ile igili verdiği talimatlardın birinin müezzin tutmasıyla ilgili olduğunu sadedinde olduğumuz rivâyet göstermektedir.

2- Hadis sarîh bir ifade ile müezzinin, ezan mukabilinde ücret almasının mekruh olduğunu göstermektedir. Bu meselede farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları, "Müezzinliği kabul sırasında ücret olarak bu hizmeti yürütecek kimse arar, bulamazsa, humsu'l-humustan vermesinde beis yoktur" vs.demişlerdir.

İbnu'l-Arabî der ki: "Sahih olan şudur: Ezan, namaz, kaza ve her çeşit dînî hizmetlere mukabil ücret alınması câizdir. Çünkü, halife bütün bu hizmetlere mukabil kendisi ücret almaktadır. Öyle ise onun bütün bu hizmetlerdeki naibleri de ücret alırlar... Bu meselede asıl, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözüdür: *"Kadınlarımın nafakalarından ve âmilimin ihtiyacından sonra her ne bıraktı isem o sadakadır."*

İbnu'l-Arabî, bu sözüyle, müezzini âmil'e kıyas etmiş olmaktadır. sadedinde olduğumuz hadis sahihtir, bu durumda *İbnu'l-Arabî*'nin kıyası, nassla çatışma halindedir. Ayrıca bu mevzu üzerine, İbnu Ömer'den rivayet edilen bir fetva mevcuttur ve onun fetvasına Ashâb'tan kimsenin itirazı vârid olmamıştır. *İbnu Ömer*'e: "Seni Allah için seviyorum" diyen bir" zata: Sana Allah için buğzediyorum" diye karşılık verir. Adam sebebini sorunca "Evet, çünkü sen ezana mukabil ücret istiyorsun" der. *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'dan da: "Dört hizmet mukabili ücret alınmaz. Ezan, kırâatu'l-Kur'ân, mukâsım (şerîk) ve kaza" hadisi rivayet edilmişir.[89]

Tirmizî de sadedinde olduğumuz hadis hakkında şu notu düşer: "Ehl-i ılm indinde amel şöyledir: "Müezzinin, ezan hizmetine mukabil ücret almasını mekruh buldular ve müezzinin ezan hizmetini Allah rızası için yürütmesini müstehab addettiler."

Mezkûr hizmetlerin ve bâhusus müezzinliğin ücretsiz yapılması ideal ise de fiiliyatta müezzinlik hizmetini hasbî olarak yürütecek kimseleri bulmak imkânsızlık arzedebilir ve din hizmeti aksar. Böyle durumlarda *İmam Mâlik* (rahimehulla)'in لاَ يَأْسَ بِهِ "Bunda bir mahzur yoktur" fetvası esas alınmalıdır. Dört mezhebin dördü de haktır.

89– Mukâsım (ortak, şerîk) ortak olduğu işte çalışınca kâra katılır, işe iştiraki sebebiyle ayrıca ücret almaz.

2476 ١٣ – وعن أبي بكرة رضي الله عنه قال: [خرجتُ مع رسولِ الله ﷺ لصلاةِ الصبحِ فكانَ ما يمرّ برجلٍ إلاّ ناداهُ للصلاةِ أو حرّكهُ برجلِه]. أخرجه أبو داود.

13. (2476)- *Ebû Bekr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte sabah namazı için beraber çıktık. Uğradığı her adama namaz için sesleniyor veya ayağı ile dürtüyordu." [Ebû Dâvud, Salât 293, (1264).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sabah için hücre-i saâdetlerinden çıkan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mescidin Suffe bölümünden geçerek namazgâh'a geldiğini ifade etmektedir. Aleyhissalâtu vesselâm, Suffe ashabından henüz kalkmamış olanları seslenerek uyandırmakta, seslenmekle uyanmayanları da ayağının ucuyla dürterek kımıldatmak sûretiyle uyandırmaktadır. Âlimler, bu hadisten hareket ederek; *"Namaza uyanan kimselerin, uyanamıyanları uyandırması gerekir"* diye hükmetmişlerdir.

2477 ١٤ – وعن أبي أمامة رضي الله عنه أو عن بعض أصحاب رسول الله ﷺ: [أنّ بلالاً أخذَ في الإقامةِ، فلمّا أنْ قالَ: قدْ قامتِ الصلاةُ؛ قالَ رسولُ الله ﷺ: أقامها الله وأدامها؛ وقالَ في سائرِ الإقامةِ كنحوِ حديثِ عمرَ رضي الله عنه المذكورِ في فضائلِ الأذانِ]. أخرجه أبو داود.

14. (2477)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) veya Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashâbından bir diğeri tarafından rivayet edildiğine göre, (bir seferinde) Bilâl (radıyallâhu anh) ikâmete başlamıştır. Kad kâmeti's-salât deyince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Allah onu (namazı) ikâme etsin ve dâim kılsın!" buyurdu. İkâmetin geri kısmında, ezanın faziletleri bahsinden mezkûr olan Hz. Ömer hadisinde olduğu gibi (müezzinin söylediklerini tekrar şeklinde) hareket ediyordu." (90) [Ebû Dâvud, Salât 39, (528).]

2478 ١٥ – وعن نافع: [أنّ ابنَ عمرَ رضي الله عنهما كانَ لا يزيدُ على الإقامةِ في السفرِ إلاّ في الصبحِ فإنّهُ كانَ ينادي فيها ويقيمُ، وكانَ يقولُ: إنّما الأذانُ للإمامِ

90– 2439 numaralı hadise işaret edilmektedir.

الَّذِى يَجْتَمِعُ النَّاسُ إِلَيْهِ]. أخرجه مالك.

15. (2478)- *Nâfi* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anh) sefer sırasında ikâmete sadece sabah namazından hem ezan, hem de ikâmet her ikisini okurdu. Derdi ki: "(Seferde ezana hacet yok, çünkü) ezan, kendisine cemaat gelecek olan imama mahsustur." [Muvatta, Salât 11, (1, 73).]

AÇIKLAMA:

Bu hadise göre, *İbnu Ömer*, ezanın cemaat toplamak maksadıyla okunduğuna inanmakta, sefer sırasında cumâ ve cemaat sâkıt olduğu için ezanın bir mâna ve gereği kalmadığına hükmetmektedir. O'nun sabah ezanını ihmal etmeyişini Zürkânî şöyle açıklar: "Ezanı, sabaleyin okumak İslam'ın şiarını izhâr etmek içindir. Bir de o vakit küffâra saldırma vaktidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sefere çıkıp bir yere gelince bu vakitte ezan işitmezse saldırır, işitirse saldırmazdı."

İbnu Ömer'in sabah ezanını okuması; "Fecrin doğduğunu, beraberindekilerden uyuyanlara ve bîhaber olanlara duyurmak içindir, diğer vakitler ise zaten kimseye gizli kalmaz" şeklinde de açıklanmıştır.

Abdurrezzak'ın sahih bir rivayetinde İbnu Ömer şöyle der: "Ezan, başlarında komutanları olan ordu veya kafile içindir. Bu durumda namaz için toplanmaları maksadıyla namaz ezanı okunurken, böyle olmayanlara sadece ikâmet yeterlidir."

Sadedinde olduğumuz bu hadise rağmen, Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den meşhur olan ve üç imam ve diğer pek çok âlimlerce de benimsenen görüşe göre, her namazda ezanın meşruiyyetidir. Atâ, bu hususta mübalâğa bile etmiş ve : "Eğer seferde iken ezan okunmamış, ikâmet getirilmemiş ise, namazı iade et" demiştir. Atâ'ya göre, ezan namazın sıhhati için şart kabul edilmiş olabilir.İbnu Abdilberr bu görüşe "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hazerde ve seferde ezanı terketmemiş olması"nı delil gösterir.

Sözün kısası, ulema, seferde olanın da ezan okumasının câiz olduğu, okuduğu takdirde sevap elde edeceği hususunda icmâ eder. Keza her müslüman beldede ezanın gereğinde de icma edlmiştir. Öyle ise bu sünnet yolcu üzerinden düşmez, zaten düşeceği hususunda icma yoktur. Bu söylenen hususlar, Zürkânî'ye göre, "Ezanın insanları toplamaktan başka bir mânası yoktur" diyenlerin zanlarının bâtıl olduğunu göstermeye ye-

terlidir. Ezanın insanları toplamadan öte pek çok fazîletleri rivayetlerde beyan edilmiştir, bir kısmı daha önce zikredildi.

2479 ١٦ - وعن أبي جحيفة رَضِيَ اللهُ عنه: [أنّه رَأى بِلالاً يُؤذّنُ، قال: فَجعلْتُ أتتبّعُ فَاهُ هاهُنَا وهَا هُنَا بِالأذانِ]. أخرجه الخمسة وهذا لفظ الشيخين.

زاد الترمذي: «وأُصبعاهُ في أُذنيه».

16. (2479)- *Ebû Cuhayfe* (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, Hz. Bilâl (radıyallâhu anh)'i ezan okurken görmüştür. Der ki: "Ben, ezan okurken, onun ağzını şu tarafa, bu tarafa (sağa sola) dönerken takibe koyuldum."

Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "İki parmağı kulaklarını üzerinde olduğu halde..." [Buhârî, Ezân 18, 19, Vudû 40, Salât 17, Sütre 90, 93, 94, Menâkıb 23, Libas 3, 42; Müslim,Salât 249, (503); Ebû Dâvud, Salât 34, (520); Tirmizî, Salât 144, (197); Nesâî, Ezân 13, (2, 12).]

2480 ١٧ - وعند أبي داود: [فلمّا بلَغَ حَيّ على الصّلاةِ حَيّ عَلى الفَلاحِ لَوى عُنُقَه يميناً وشِمالاً ولم يستدِر].

17. (2480)- *Ebû Dâvud*'da şu ifadeye yer verilmiştir: "(Bilâl), hayye ala's-salât, hayye ala'l-felâh cümlesine gelince boynunu sağa ve sola çevirdi, bizzat kendi dönmedi." [Ebû Dâvud, Salât 34, (520).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis, Hz. Bilâl'in ezan okuyuş şeklini kısmen tasvir etmektedir. Önceki rivayet, **hayye ala's-salât, hayye ala'l-felâh** derken, Hz. Bilâl'in başını sağa ve sola çevirdiğini ifade edeken; ikinci rivayet, bu çevirme keyfiyetinin boyundan yapıldığını belirtmektedir. Yani Hz. Bilâl, bulunduğu yerde sâbit kalarak başını önce sağa çevirip hayye ala's-salât demekte, sonra da sola çevirip hayye ala'l-felâh demektedir. Ezan sırasında *Hz. Bilâl*'in dönmesiyle ilgili rivayetler ihtilaflıdır. Bazıları döndüğünü beyan ederken bazıları dönmediğini ifade eder. *İbnu Hacer,* her iki görüşüde te'lif eder: "Döndü diyenler başın dönmesini, dönmedi diyenler vücudun dönmesini kasdetmiş olmalıdır." der.

Birinci rivayette Müslim'den kaydedilen ziyadeden Bilâl hazretleri'ni ezan okurken ellerini kulaklarının üzerine koyduğunu öğrenmekteyiz.

2- Hadis aslında uzundur, buraya son derece özetlenerek alınmıştır.

EZAN BAHSİNE BİR TETİMME

EZANIN TARİHÇESİ

Ezan bahsi, mevzu üzerine kaydedilen rivayetlerin çokluğundan ve aralarındaki farklılıklardan da anlaşılacağı üzere, pekçok teferruâtı olan, ihtilaflı bir bahistir. Biz burada, münâkaşaya, farklı görüşlerin delillerine girmeden, muhtelif meselelerine ve cumhurca benimsenmiş olan kavillere kısa kısa işaretler koyacağız.

1- Ezan Mekke'de mi teşrî edilmiş, Medîne'de mi? diye farklı rivayetler olmuştur. Mekke'de başlatan rivayetlerin hepsi zayıftır. Ulema Medîne'de teşrî edildiğinde ittifak eder.

Medîne'de hangi yılda teşrî edilmiştir? Bu da çok kesin olmamakla beraber umumîyetle benimsenen kavl, hicretin birinci yılıdır. Mescidin inşasından sonra olmuştur.

2- Bazı rivayetlerde ezanın *Resûlullah*'a vahyen geldiği, Mi'râc sırasında vahyedildiği ifade edilmiştir. Bu rivayetler zayıftır. Ezan Ashâbtan bazılarına rüyalarında öğretilmiştir.

3- Rüyada ezanı görmüş ve öğrenmiş olan sahâbelerin sayısıyla ilgili, muhtelif kitaplarda farklı rakamlar gelmiştir. On küsur, ondört, yedi gibi. Sahih rivayetler bunları reddeder. Ezanı rüyasında iki kişi görmüştür. Hz. Ömer ve *Abdullah İbnu Zeyd* (radıyallâhu anhümâ). Şu halde: "Namaz ezanını dünya semasında ilk okuyan Cibrîl (aleyhisselâm)'dir. O'ndan Hz. Ömer ve Hz. Bilâl işitti. Hz. Ömer, Resûlullah'a haber vermede önce davrandı..." şeklindeki rivayet de bir kıymet taşımaz.

4-Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ezan okumuş mudur? Bu da münâkaşa edilmiştir. Ancak bunu te'yid eden sahih bir rivayet yoktur.

5- İhticaca elverişli olmayan bazı rivayetlerde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Hz. İbrahim (aleyhisselâm)'in ezanından aldığı, Hz. Âdem yeryüzüne indiği zaman Cibrîl (aleyhisselâm)'in Âdem için

ezan okuduğu beyan edilmiştir. İbnu Hacer bu rivayetleri "garib" olarak değerlendirir.

6- Ezanın okunuş tarzı bizzat Resûlullah tarafından Ebû Mahzûra'ya ta'lim edilmiş, onun muallimliğinde günümüze intikal etmiştir. Ezan sırasında, ellerin kulaklara konmasından, hay'aleteyn'de başın sağa sola çevrilmesine, minarede muhtelif cihetlere dönülmesine kadar, bilinen pekçok teferruât Resûlullah'ın ilk müezzinlerinden rivayet edilmiştir, yani hepsi Efendimizin ta'limine dayanmaktadır.

7- *Ezanın hükmü* husûsunda da ihtilaf edilmiştir. Bunun sebebi, menşeinin meşverete dayanmış olmasıdır. Zîra, rivayetlerden anlaşılacağı üzere, namaz vaktini duyurma ihtiyacı zuhur edince Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* "ne suretle duyurma yapalım?" diye istişâre açmış, muhtelif teklifleri dinlemiş, hiç biri kabul edilmeden dağılınmıştır. Sonra rüyada bazı sahâbîlere ezan öğretilmiş, ilk defa *Abdullah İbnu Zeyd* gelip gördüğünü anlatmış, Resûlullah bunu Bilâl (radıyallâhu anh)'e öğretmesini ve bununla ezan okumasını söylemiş, ezanı duyan Hz. Ömer, rüyada bunun kendisine, de öğretildiğini beyan edince mesele iyice kuvvet kazanmış, hak küya olduğu tebeyyün etmiştir. Zîra Sekîne Hz. Ömer'in diliyle konuşmaktadır.

Görüldüğü üzere, ezanın menşei müşâvereye dayanır. Müşâvere ise mendub bir fiilidir. Öyle ise ezan daha ziyade mendubâta yakın gözükmektedir. Acaba mendub denebilir mi? Bu, hatıra gelebilecek bir soru ise de Resûlullah'ın tatbikatı açısından bakınca vâcib olduğu anlaşılır. Çünkü, Aleyhissalâtu Vesselâm onu takrîr etmiş, takrîrinde devam etmiş, hiç terketmemiş, terkini emretmemiş, terkine ruhsat da vermemiştir. Şu halde bu açıdan vâcibata daha yakındır. Ve bir kere daha tekrar edelim: "Dînimizin bir kısım vâcib , farz ve haramları Resûlullah tarafından va'z ve teşrî edilmiştir."

İSTİKBÂLU'L-KIBLE

2481 ١- عن أبي هريرة رَضيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ مَا بيْنَ المَشْرِقِ وَالمَغْرِبِ قِبْلَةٌ]. أخرجه الترمذي.

1. (2481)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Doğu ile batı arasında tek bir kıble vardır."* [Tirmizî, Salât 256, (342, 343, 344).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin ifade ettiği mâna hususunda ilim adamları ihtilaf etmiştir. *Beyhakî, Irakî, Nevevî* gibi meseleye eğilen müdakkik alimler bu hadisin her memlekete şâmil âmm bir hüküm taşımadığını, hadisteki hükmün Medîne'ye ve kıble itibariyle Medîne'ye tâbi olan bölgelere ait olduğunu, bulunulan yere göre kıblenin kuzey ve güney ortasında vesair durumlarda da olabileceğini belirtmişlerdir. Nitekim her nerede olunursa olunsun kıble Ka'be istikâmetinde olacağına göre, Ka'be'nin tam doğusunda yer alan bölgelerde kıble kuzey-güney ortasıdır. Yani kişi, kuzeyi sağına, güneyi de soluna alarak durur. Burada bir başka kıble câiz olamaz. Keza, Ka'be'nin batı istikâmetindeki bölgelerde yer alan kimseler de kuzeyi soluna, güneyi sağına alarak durur. Burada da kıble tek istikâmetedir ve doğuyadır.

2482 ٢- وعن نافع: [أنّ عُمَرَ بنَ الخَطّابِ رَضيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مَا بيْنَ المَشْرِقِ وَالمَغْرِبِ قِبْلَةٌ إذَا تَوَجَّهَ قِبَلَ البَيْتِ]. أخرجه مالك، والله أعلم.

2. (2482)- *Nâfi* (rahimehullah) anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallâhu anh) dedi ki: "Kişi Beytullah istikâmetine yöneldi mi doğu ile batı arasında tek bir kıble vardır." [Muvatta, Kıble 8, (1, 196).]

BEŞİNCİ BÂB

NAMAZIN MAHİYETİ VE RÜKÜNLERİ

2483 ١– عن ابن عمر رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا قَامَ إلى الصَّلاَةِ رَفَعَ يَدَيهِ حَتّى تَكُونَا حَذْوَ مَنْكِبَيهِ ثُمَّ يُكَبِّرُ، فَإذَا أرَادَ أنْ يَركَعَ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ، وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ، وَلاَ يَفْعَلُهُ حِينَ يَرفَعُ رَأسَهُ مِنَ السُّجُودِ]. أخرجه الستة.

وفي أخرى: « لاَ يَفْعَلُ ذَلِكَ حِينَ يَسْجُدُ ».

1.(2483)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaza kalktığı zaman, ellerini iki omuzunun hizasına kadar kaldırır sonra tekbir getirirdi. Rükû yapmak isteyince de (ellerini iki omuzu hizasına kaldırmak suretiyle) aynı şeyi yapardı. Rükûdan başını kaldırınca da aynı şeyi yapardı. Ancak bunu, secdeden başını kaldırırken yapmazdı."

Bir başka rivayette: "Bunu, secde ederken yapmazdı" denmiştir.

2484 ٢– وفي أخرى: [وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَهُمَا كَذَلِكَ. وقَالَ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ]. وهذا لفظ الشيخين.

2. (2484)- Bir diğer rivayette: "Başını rükûdan kaldırınca, ellerini aynı şekilde kaldırır ve: *"Semi'allâhu li-men hamideh, Rabbenâ ve leke'l-hamd. (Allah kendine hamdedeni işitir. Rabbimiz, hamd sanadır)" derdi"* şeklinde gelmiştir. [Bu ibarenin elfazı Sahiheyn'e aittir.]

2485 ٣– وللبخاري في أخرى: [أنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنهُمَا كَانَ إذَا دَخَلَ فِي الصَّلاَةِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيهِ].

3. (2485)- Buhârî'nin diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "İbnu Ömer

(radıyallâhu anhümâ) namaza girince tekbir getirir ve ellerini kaldırırdı."

2486 ٤ – وعند مالك وأبي داود: [أنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُما كَانَ إذَا افتَتَحَ الصَّلاةَ يرفَعُ يدَيهِ حَذْوَ مَنْكِبَيهِ، وَإذَ رَفَعَ مِنَ الرُّكُوعِ رفَعَهُمَا دُونَ ذلِكَ].

4. (2486)- Muvatta ve Ebû Dâvud'da gelen bir rivayette de şöyle denmiştir: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) namaz için iftitah tekbiri getirince (namaza başlayınca), ellerini iki omuzu hizasına kadar kaldırırdı, rükûdan kalkınca daha aşağı kaldırırdı."

2487 ٥ – ولمالك في أخرى: [كَانَ يُكَبِّرُ كُلَّمَا خَفَضَ وَرَفَعَ. قَالَ ابنُ جُرَيجٍ: قُلْتُ لِنَافِعٍ: أكَانَ يجعَلُ الأولَىٰ أرفَعَهُنَّ؟ قَالَ لاَ سَوَاءً، قُلْتُ: أشِرْ لِي؟ فَأشَارَ إلى الثَّديَينِ أوْ أسفَلَ مِنْ ذلِكَ].

5. (2487)- Muvatta'nın bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "(İbnu Ömer) eğilip doğruldukça her seferinde tekbir getirirdi."

İbnu Cüreyc der ki: "Nâfi'e (Yani İbnu Ömer ellerini) ilk kaldırmada öbürlerinden daha mı yukarı kaldırıyordu?" diye sordum. Bana:

"Hayır! eşitti" dedi. Ben tekrar:

"Öyleyse bana işaret et (göster)" talebinde bulundum. Göğsüne hatta daha aşağıya işaret etti."

2488 ٦ – ولأبي داود: [كانَ رَسولُ اللّٰه ﷺ إذَا قَامَ الى الصَّلاةِ رَفَعَ يدَيهِ حَتَّى يَكُونَا حَذْوَ مَنْكِبَيهِ ثُمَّ كَبَّرَ وَهُمَا كَذلِكَ فيَركَعُ. ثُمَّ إذَا أرَادَ أنْ يرفَعَ صُلبَهُ رفَعَهُمَا حَتَّى يَكُونَا حَذْوَ مَنْكِبَيهِ. ثُمَّ قَالَ: سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، وَلاَ يرفَعُ يدَيهِ فِي السُّجُودِ، ويرفَعُهُمَا فِي كُلِّ تَكْبِيرَةٍ يُكَبِّرُهَا قَبْلَ الرُّكُوعِ، حَتَّى تَنْقَضِيَ صَلاتُهُ].

وله في أخرى: وَإذَا رَفَعَ مِنَ الرُّكُوعِ، وَإذَا انحَطَّ إلى السُّجُودِ، وَلاَ يرفَعُهمَا بينَ السَّجدَتَينِ.

6. (2488)- *Ebû Dâvud*'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaza kalktığı zaman ellerini iki omuzunun hizasına kadar kaldırırdı. Sonra eller o halde iken tekbir getirirdi, rükûa giderdi. Sonra belini doğrultmak isteyince ellerini tekrar iki omuz hizasına kadar kaldırır ve, **"Semi'allâhu li-men hamideh"** derdi.

Secdede ellerini kaldırmazdı. Rükûdan önce getirdiği her bir tekbirde ellerini kaldırırdı ve bu hal namazın bitimine kadar devam ederdi."

Yine *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivayetinde: "Rükûdan doğrulunca, secdeye eğilince (kaldırır), iki secde arasında kaldırmazdı" denmiştir.

2489 ٧– وللنسائى: [كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إذَا دَخَلَ فِي الصَّلاَةِ، وَإذَا أرَادَ أنْ يَرْكَعَ، وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ، وَإذَا قَامَ بَيْنَ الرَّكْعَتَيْنِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ كَذَلِكَ حَذْوَ الْمَنْكِبَيْنِ].

7. (2489)- *Nesâî*'nin rivayetinde şöyle gelmiştir: [Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)*] namaza girdiği zaman ellerini kaldırırdı. Rükûya gitmek istediği zaman, başını rükûdan kaldırdığı ve iki rek'at arasında kalktığı zaman aynı şekilde ellerini iki omuzunun hizasına kaldırırdı." [Buhârî, Ezân 83, 84, 85, 86; Müslim, Salât 22, (390); Muvatta, Salât16, (1, 75, 76, 77); Ebû Dâvud, Salât 117, (721, 722, 741, 743); Tirmizî, Salât 190, (255); Nesâî, İftitah 1, 2,3, (2, 121, 122); İbnu Mâce, İkâmet 15, (858 - 868).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydettiğimiz hadisler, iftitah tekbiri sırasında olsun, rükûya eğilirken veya rükûdan doğrulurken ve secdeye giderken olsun ellerin kaldırılmasıyla ilgilidir. *İbnu Ömer*'den farklı vecihlerde gelmiş olan bu rivayetlerin hepsi ref'ul-yedeyn tabir edilen iki elin omuz hizasına kadar kaldırılmasını te'yid etmektedir.

Bu mesele ulema arasında münâkaşalı bir husustur. Çoğunluk, sadece iftitah tekbirinde değil, diğer rükûya giderken, rükûdan kalkarken,secdeye giderken çekilen tekbirler sırasında da ellerin kaldırılacağı hususunda ittifak ederler. *Muhammed İbnu'n-Nasr el-Mervezî* Kûfe elhi (Hanefîler) dışında, ulemanın ref'ul-yedeyn'in meşruiyyetinde "icma" ettiğini söyler. Buhârî ref'u'l-yedeyn'den bahseden hadisleri müstakil bir cüz'de toplamıştır.

Hülâsa, mesele üzerinde dermeyan edilen münâkaşaya girmeden şunu söyleyeceğiz: Hanefîler dışında kalan diğer mezhepler ref'ül-yedeyn'de ittifak ederler.

Hanefîler ise sadece iftitah tekbiri sırasında ellerin kaldırılacağına inanırlar. Hanefîleri bu hükme sevkeden rivayet İbnu Mes'ud'dan gelir. Mezkûr rivayete göre Resûlullah ellerini sadece iftitah tekbirinde kaldırmış, diğer tekbirlerde hiç kaldırmamıştır. Hanefîlerin dayandıkları usûl kaideleri açısından bu rivayet daha sıhhatlidir ve amel etmeye elyaktır.

Ref'u'l-yedeyn'den bahseden İbnu Ömer rivayeti ise zayıftır, İbnu Mes'ud rivayeti varken onunla amel edilmez. Hanefî kitaplarının ve mesela Serahsî'nin kaydettiği - müteakiben kaydedilecek olandan başka bu meseleye giren- bir başka rivayete göre, bu mevzu üzerine *Ebû Hanîfe* (radıyallâhu anh) ile *Evzâî* arasında Mekke'de ilmî bir münâzara dahi vukua gelmiş, *Ebû Hanîfe* kendi görüşündeki haklılığı müdafaa edince, Evzâî merhum sükût buyurmuş ve böylece hak vermiştir. Hanefî mezhebi açısından ehemmiyet taşıyan bu münâzara ile ilgili rivayeti aynen kaydediyoruz:

أَنَّهُ اجْتَمَعَ هُوَ وَالْأَوْزَاعِيُّ فِي دَارِ الْحَنَّاطِينَ بِمَكَّةَ فَقَالَ الْأَوْزَاعِيُّ لِأَبِي حَنِيفَةَ مَا بَالُكُمْ لَا
تَرْفَعُونَ أَيْدِيَكُمْ فِي الصَّلَاةِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ رَفْعِ الرَّأْسِ مِنْهُ؟ فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ لِأَنَّهُ لَمْ يَصِحَّ عَنْ
رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فِيهِ شَيْءٌ فَقَالَ: كَيْفَ لَمْ يَصِحَّ وَقَدْ حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ
رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ وَعِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ الرَّفْعِ مِنْهُ فَقَالَ أَبُو
حَنِيفَةَ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ وَالْأَسْوَدِ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ
كَانَ لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ثُمَّ لَا يَعُودُ بِشَيْءٍ مِنْ ذٰلِكَ فَقَالَ الْأَوْزَاعِيُّ: أُحَدِّثُكَ
عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ وَتَقُولُ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ؟ فَقَالَ: أَبُو حَنِيفَةَ كَانَ حَمَّادٌ
أَفْقَهَ مِنَ الزُّهْرِيِّ وَإِبْرَاهِيمُ أَفْقَهَ مِنْ سَالِمٍ وَعَلْقَمَهُ لَيْسَ بِدُونِ إِبْرَاهِيمَ فِي الْفِقْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَهُ
صُحْبَةٌ وَلَهُ فَضْلُ الصُّحْبَةِ فَالْأَسْوَدُ لَهُ فَضْلٌ كَبِيرٌ. وَعَبْدُ اللّٰهِ فَسَكَتَ الْأَوْزَاعِيُّ.

"Ebû Hanîfe, Evzâî ile Mekke'de Dâru'l-Hınnâtîn'de (Buğdaycılar evi) toplanırlar. *Evzâî*, Ebû Hanîfe'ye: "Niye namazda rükûya gider ve rükûdan doğrulurken ellerinizi kaldırmazsınız" der. Ebû Hanîfe de: "Zîra bu konuda Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sahih bir rivayet yoktur" cevabını verir.

Evzâî: "Nasıl olmaz? Zührî bana Sâlim'den, o da babasından, babası da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den rivayet ettiğine göre, Hz. Pegamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaza başlarken, rükûya doğrulurken ellerini kaldırıyordu" der. *Ebû Hanîfe* de: "Hammâd'ın İbrahim'den, o da Alkame ve Esved'den, onlar da Abdullah İbnu Mes'ud'dan bize Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sadece namaza başlarken iftitah tekbiri sırasında ellerini kaldırdığını, bundan sonra namaz bitinceye kadar hiç kaldırmadığını rivayet etmiştir" der.

Evzâî de şöyle mukabelede bulunur: "Ben sana Zührî, Sâlim ve babası tarikinden rivayet ediyorum, sen bana Hammâd, İbrahim tarikinden

rivayet ediyorsun (yani benim tarikim daha kısa ve âli bir tariktir). Ebû Hanîfe cevaben: "Hammâd, Zührî'den daha fakih (efkah) dir. İbrahim de Sâlim'den daha fakihtir. Alkame'ye gelince: "O fıkıh yönüyle İbnu Ömer' den geri değildir. Eğer İbnu Ömer'in Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le sohbeti varsa, öbürünün de sohbet fazîletinden nasibi var. Esved ise, O da büyük bir fazîlet sahibidir. Abdullah İbnu Mes'ud'a gelince O herkesçe malum, fazla söze ne hacet" der. Ebû Hanîfe'nin bu sözleri karşısında Evzâî sükût eder.(91)

Görüldüğü gibi, münâzara fevkalade ilmî ölçü ve kaideler çerçevesinde cereyan etmiştir. Evzâî hazretleri ref'u'l-yedeyn'i isbat eden rivayetin ulvî bir senedle geldiğini söyler, yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e öbürüne nazaran daha kısa(üç kişi) bir senetle ulaştığını söyler. Bu noktada Evzâî haklıdır, çünkü ulemanın müştereken kabul ettiği bir prensip şudur: Diğer yönleriyle eşit olan müteârız iki hadisten senedce ulvî olan, olana müreccahtır. Ama *Ebû Hanîfe* de kendi açısından haklıdır.Çünkü ona göre râviler fakih ise, fakih olmayanlara müreccahtır. Evzâî'nin zikrettiği râviler sıka ise de fıkıh yönüyle Ebû Hanîfe'nin râvileriyle kıyaslanamaz.Onlar fakih olmaktan çok muhaddistir. *Ebû Hanîfe*'nin râvileri muhaddis olduğu kadar da fakihtirler.

Evzâî hazretleri, Ebû Hanîfe'nin bu açıklaması karşısında sükût buyurur. Allah her ikisinden de razı olsun.

2- İftitah tekbiri sırasında el kaldırmanın hükmü hususunda ihtilaf edilmiştir. Zâhirîler farz demiş ise de ulemanın ekseriyeti buna katılmamıştır.Vâcib diyen de olmuştur. Müstehap oluğunda icma'dan bahseden de vardır.

Keza tekbir getirmenin hükmü de münâkaşa edilmiş ise de ulema bunun da farziyyetine kâil değildir. Allah'ı ta'zim ifade eden bir tâbir vâcib ise de Allahu ekber tâbiri müstehabtır.

3- Âlimler, iftitah sırasında "el mi önce", "tekbir mi önce", "ikisi beraber mi?" diye münâkaşa etmişlerdir. Bu meseledeki ihtilaf, esas itibariyle rivayetlerden kaynaklanır. Zîra, bazısı önce elin kaldırılıp sonra tekbir getirildiğini ifade eder.Bazı Hanefîlerle Şâfiîler, ikisinin berabe olmasını (mukarene) esahh bulurken, Hanefîlerden bir kısmı önce elin kaldırılıp,

---

91– Bu rivayet mütedavil Hanefî kitaplarında senedsiz kaydedilir ise de, tahkik edilince şu senedle geldiği tesbit edilmiştir: حدثنامحمد بن ابراهيم بن زياد الرازى حدثنا سليمان بن الشاذكونى
قال سمعت سفيان بن عيينة يقول: اجتمع ابو حنيفة والاوزاعى فى دار الحناطين بمكة

sonra tekbir getirilmesini esas almışlardır. el-Hidâye'de bu görüş şöyle açıklanır: "Doğrusu önce elleri kaldırıp, sonra tekbir getirmektir. Zîra elleri kaldırmak, büyüklük sıfatını Allah dışındaki mahlukattan nefyetmektir, tekbir ise bu sıfatı Allah'a has kılmaktır. Bilindiği üzere nefyetmek kelime-i şehadette de önce zikredilmiştir. İsbat sonra zikredilmiştir.

Bu bâbta rivayetlerin ihtilafı, mesele üzerine Resûlulla'ın genişlik ve ruhsat teşrî ettiğini, hepsinin de sahih ve câiz olduğunu ifade eder. "Elleri kaldırma tekbirle beraber olmalıdır" diyenlerin bir kısmı, bunun hikmetini, "namazın başlamış olduğunu sağır duyar, kör de görür, ânında niyet ederler" şeklinde açıklamıştır.

Eli kaldırmanın hikmeti zımnında muhtelif açıklamalar yapılmıştır. Bazıları: "Dünyayı geriye atıp, bütün varlığı ile ibadete teveccüh etmektir." Bazıları: "Namaza ta'zimdir", bazıları: "Allahu ekber sözüne fiilini de uydurarak tam teslimiyet ve tam inkıyaddır", bazıları: "Kıyâmın kemaline işarettir", bazıları "Kul ve ma'bud arasındaki hicâbın kalkmasına işarettir." Bazıları: "Bütün bedeniyle kıbleye yönelmektir" vs. demiştir. Kurtubî, son kaydettiğimiz te'vili "en münasibi" diye değerlendirmiştir. İmam Şâfiî'ye, "Elleri kaldırmanın mânası nedir?" diye sorulunca: *"Allah'a ta'zim, Resûlünün sünnetine ittibadır"* şeklinde cevap vermiştir. İbnu Abdilberr, Abdullah İbnu Ömer'in: "Elleri kaldırmak namazın zînetlerindendir" dediğini rivayet eder. Ukbe İbnu Âmir (radıyallâhu anh): "Her kaldır-mada on sevap vardır, her bir parmak için bir sevap vardır" buyurmuştur.

4- Ellerin nereye kadar kaldırılacağı da rivayetlerde farklıdır. Fukaha da bu hususta ihtilaf etmiştir. Ahmed İbnu Hanbel, Şâfiî ve İmam Mâlik omuzlara kadar kalkacağına hükmetmişlerdir. Hanefîlere göre kulakların yumuşağına kadar kalkmalıdır. Yani baş parmak kulak yumuşağına değmeli, diğerleri kulakla yan yana gelmelidir.

2490 ٨– وعن علقمة قال: [قَالَ لَنَا ابْنُ مَسْعُودٍ يَوْماً أَلاَ أُصَلِّى بِكُمْ صَلاَةَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ. قَالَ فَصَلَّى وَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلاَّ مَرَّةً وَاحِدَةً مَعَ تَكْبِيرَةِ الافْتِتَاحِ].

8. (2490)-Alkame (rahimehullah) anlatıyor: "Size Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazıyla namaz kıldırayım mı?" dedi ve namaz kıldı. Bu namazda ellerini bir kere iftitah tekbiri sırasında kaldırdı, başka kaldırmadı."

2491 ٩– وفى أخرى: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُكَبِّرُ فِى كُلِّ خَفْضٍ وَرَفْعٍ وَقِيَامٍ وَقُعُودٍ،

وأبو بكرٍ وعُمرُ رضيَ اللهُ عنهما]. أخرجه أصحاب السنن.

9. (2491)- Bir diğer rivayette şöyle demiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her eğilip doğrulmalarda, kıyâm ve oturmalarda tekbir getirirdi. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ) de aynı şekilde tekbir getirirlerdi." [Ebû Dâvud, Salât 119, (748); Tirmizî, Salât 191, (257), 188, (253); Nesâî, İftitah 110, (2, 195), 124, (1, 204), Sehv 70, (3, 62).]

AÇIKLAMA:

Önceki açıklamada belirttiğimiz üzere Hanefîler, "Namazda ellerin sadece iftitah tekbiri sırasında kaldırılması gerekir, rükûya giderken veya rükûdan doğrulurken veya secdeye giderken eller kaldırılmaz" diye hükmederken, bu rivayetle bu mânada birkaç başka rivayeti esas almışlardır. Müteakiben kaydedilecek olan da aynı hükmü te'yid eder.

Şerh kitaplarında hadisin sıhhati üzerine açıklamalar, münâkaşalar dermeyan edilmiştir, burada teferruât faidesizdir.

2492 ١٠- وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [رأيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ إذا افتتحَ الصَّلاةَ رفعَ يديهِ إلى قريبٍ مِن أُذُنيهِ ثمَّ لا يعُودُ]. أخرجه أبو داود.

10. (2492)- *Berâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı iftitah tekbiri alırken gördüm. Ellerini kulaklarına yakın kaldırmıştı. Sonra (namazdan çıkıncaya kadar) başka kaldırmadı." [Ebû Dâvud, Salât 119, (752).]

2493 ١١- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّهُ كانَ يُصلِّي بهمْ فيُكبِّرُ كُلَّما خفضَ ورفعَ. فقيلَ لهُ: ما هذا التَّكْبيرُ؟ فقالَ: إنَّها لصلاةُ رسولِ اللهِ ﷺ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

وعن أبي داود والترمذي: « كانَ إذا كبَّرَ نشرَ أصابعهُ ».

وفي أخرى للترمذي: « كانَ يُكبِّرُ وهوَ يهوي ».

11. (2493)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'den yapılan rivayete göre, halka namaz kıldırdığı zaman, her eğilip doğrulmada tekbir getirirdi. Kendisine:

"Bu tekbirler de ne?" dendiği vakit:

"Bu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazıdır!" diye cevap verirdi."

Bu hadis, Sahiheyn'in rivayetine lafzen uygundur. Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin bir rivayetinde: "(Ebû Hüreyre) tekbir getirince parmaklarını açardı" denmiştir.

Tirmizî'nin bir diğer rivayetinde "O eğilirken tekbir getirirdi" denmiştir.

2494 ١٢ – وفي أخرى لأبي داود: [لَوْ كُنْتُ قُدَّامَ النَّبِيِّ ﷺ لَرَأَيْتُ إِبْطَيْهِ].

12. (2494)- *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivayetinde: "Şayet Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ön cihetinde olsaydım koltuk altlarını görürdüm (kollarını öylesine yüksek kaldırırdı)."

2495 ١٣ – وفي أخرى للنسائي: [أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ جَاءَ إِلَى مَسْجِدِ بَنِي زُرَيْقٍ وَقَالَ: ثَلاَثٌ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَعْمَلُ بِهِنَّ تَرَكَهُنَّ النَّاسُ: كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلاَةِ مَدًّا وَيَسْكُتُ هُنَيْئَةً. وَيُكَبِّرُ إِذَا سَجَدَ].

13. (2495)- Nesâî'de gelen bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) Beni Züreyk Mescidi'ne geldi ve dedi ki: "Üç şey var ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları yapıyordu, halk ise terketmiş durumda... Namazda ellerini uzatarak kaldırırdı, (Fatihayı okuyunca kırâate geçmezden önce) bir miktar sükût buyurdu, secdeye varınca (ve secdeden kalkınca) tekbir getirirdi." [Buharî, Ezân 115; Müslim, Salât 27-32, (392); Muvatta, Salât 19, (1, 76); Ebû Dâvud, Salât 118, 119, (746, 753); Tirmizî, Salât 177, 198, (239, 254); Nesâî, İftitah 6, (2, 124), 84, (2, 181-182), 184, (2, 235).]

AÇIKLAMA:

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin bu hadisi çok farklı vecihlerde rivayet edilmiştir. Yukarıda 2493-2495 numaralı hadisler arasında bu vecihlerden bazıları kaydedilmiş olmaktadır. Bu rivayetlerden şu hususlar anlaşılmaktadır:

1- Namaz sırasında gerek rükû ve gerekse secdelere, hep eğilip doğrulamalarda telaffuz edilen tekbirler *-ki bunlara intikal tekbiri de denir-* sünnettir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunlara, namazda yer vermiş, Ebû Hüreyre hazretleri de, namaz kılarken bu tekbirleri getirmiş ve bunun sünnet olduğunu ayrıca belirtmiştir.

2- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'nin: "Halk bunu bıraktı" diye

yakınması, tarihî bir vak'aya işaret eder. Şârihlerimiz Benî Ümeyye'nin intikal tekbirlerini terkettiğini belirtir. Tekbiri terk edenler arasında *Hz. Muâviye, Ziyâd, Ömer İbnu Abdilaziz*'in de ismi geçer. İbrahim Nehâî, "Tekbirleri ilk noksan bırakanın Ziyâd olduğunu", "Ebû Hüreyre ise -soru üzerine- *Hz. Muâviye* olduğunu" söylemiştir. Bir başka rivayet bu meselede ilk şahsın Velîd İbnu Ukbe olduğunu zikreder.

Görüldüğü üzere, seleften bazıları intikal tekbirlerini getirmezlermiş. Bazı alimler intikal tekbirlerinin cemaat namazına ait olduğunu bile söylemiştir. Abdurrahman İbnu Ebzâ'dan gelen bir rivayette, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in de intikal tekbirlerini getirmediği söylenmiştir. Şu halde tekbirin alınmadığına dair rivayetler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e kadar dayanmaktadır. Demek oluyor ki, Resûlullah, bunun farz olmadığını göstermek için zaman zaman terketmiştir. Ulema, bu sebepten olacak ki intikal tekbirlerinin "sünnet" olduğunu söylemiş, farz ve vâcib olmadığını belirtmiştir. *İmam Ebû Hanîfe, Şâfiî, Mâlik* hazerâtı bu kanaattedir. İmamlardan sadece Ahmed İbnu Hanbel bu tekbirlerin vâcib olduğuna hükmetmiştir. Bazıları: "Bu tekbirler namazın süsüdür, terkinde bir beis yoktur, bunlar daha çok cemaat namazında intikalleri cemaate duyurmak içindir" demiştir.

İntikal tekbirleri uzatılabilir de kısa da tutulabilir. Sözgelimi rükûdan secdeye giderken, secdeye varıncaya kadar uzatılması câizdir. Uzatma bilhassa Şâfiîler nezdinde efdaldir. Ayrıca bu tekbirler Hanefîlere göre tam eğilirken, tam doğrulurken alınmalıdır, daha önce veya daha sonra alınması câiz değildir.

2496 ١٤ – وعن وائل بن حُجر رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّهُ رَأَى النَّبِىَّ ﷺ رَفَعَ يَدَيْهِ حِينَ دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ كَبَّرَ].

قال أحد الرواة: [حِيَالَ أُذُنَيْهِ ثُمَّ الْتَحَفَ بِثَوْبِهِ ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى. فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ أَخْرَجَ يَدَيْهِ مِنَ الثَّوْبِ ثُمَّ رَفَعَهُمَا ثُمَّ كَبَّرَ فَرَفَعَ. فَلَمَّا قَالَ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَفَعَ يَدَيْهِ. فَلَمَّا سَجَدَ سَجَدَ بَيْنَ كَفَّيْهِ]. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود، والنسائي.

14. (2496)- *Vail İbnu Hucr* (radıyallâhu anh)'un anlattığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, namaza girdiği sırada ellerini kaldırıp tekbir getirirken görmüştür.

[Râvilerden Hemmâm Resûlullah'ın ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırdığını gösterdi.] [92] Sonra elbisesine gömüldü, sonra sağ elini sol elinin üstüne koydu. Rükûya gitmek isteyince, ellerini elbiseden çıkardı. Sonra onları kaldırdı, sonra tekbir getirdi ve rükûya gitti, semi'allâhu li-men hamideh dediği zaman ellerini kaldırdı, secdeye gittiğinde ellerinin arasına secde etti." [Kaynaklar 2500 numaralı hadiste toptan verilecektir.]

2497 ١٥ – ولأبي داود في أخرى قال: [ثُمَّ أَتيتُ المَدينةَ بعدُ فرأيتُهم يرفعونَ أيديهم إلى صُدُورِهِم في افْتِتَاحِ الصَّلاةِ وعليهم بَرانِسُ وأَكْسِيَةٌ].

15. (2497)- *Ebû Dâvud*'da gelen bir diğer rivayette şöyle denir: "...Sonra Medîne'ye geldim, gördüm ki (halk, namazı) üzerlerinde bürnuz ve kisalar[93] olduğu halde kılıyor ve namaza başlarken ellerini göğüslerine kadar kaldırıyor."

2498 ١٦ – وفي أخرى قال: [صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَكَانَ إذَا كَبَّرَ رفعَ يديهِ ثُمَّ التحفَ. ثُمَّ أخذَ شِمالَهُ بيمينِهِ وأَدْخَلَ يديهِ في ثوبِهِ. فإذا أرادَ أنْ يركعَ أخرجَ يديهِ ثُمَّ رفعَهُما، وإذا أرادَ أنْ يرفعَ رأسَهُ منَ الرُّكُوعِ رفعَ يديهِ ثُمَّ سجدَ ووضعَ وجهَهُ بينَ كفَّيهِ، وإذا رفعَ رأسَهُ منَ السُّجُودِ أيضاً رفعَ يديهِ حتَّى فرغَ منْ صلاتِهِ].

16. (2498)- Bir diğer rivayette der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte namaz kıldım. Tekbir getirdiği zaman ellerini kaldırıyor, sonra (elbisesine) gömülüyordu. Sonra sol elini sağ eliyle tutuyor, ellerini elbisesine sokuyordu, rükû yapmak istediği zaman ellerini çıkarıp sonra kaldırıyordu. Rükûdan başını kaldırmak isteyince de ellerini kaldırıyor, sonra secde ediyordu. (Secdede) yüzünü elleri arasına koyuyor idi. Keza başını secdeden kaldırınca da ellerini kaldırıyordu. Namaz bitinceye kadar (her rek'atte böyle yapıyordu)."

2499 ١٧ – وفي أخرى: [أنَّهُ رفعَ يديهِ حتَّى كانَتَا بِحِيَالِ مَنْكِبَيْهِ، وحَاذَى بإبهامَيهِ أُذُنَيهِ ثُمَّ كبَّرَ].

92– Burada, Müslim'deki asla uyarak ifadede tasarrufta bulunduk.

93– Bürnuz, cübbe ve benzeri uzun giyeceklerden başa giyilecek kısmı ile bitişik olanlara denir. Dilimizdeki bornoz buradan gelir. Nitekim umumiyetle bornozların başa giyilecek kısmı da, bornozun uzantısı olarak mevcuttur. Kisâ giysi mânasınadır. Burada cübbe gibi uzun, sade giyecek kastedilmiş olabilir.

17. (2499)- Bir diğer rivayette şöyle der: "[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ellerini, omuzları hizasına kadar kaldırdı. Baş parmaklarını da kulaklarıyla, hizaladı, sonra tekbir getirdi."

2500 ١٨– وفي أخرى: [رآه ﷺ رفع يديه مع التَّكْبيرة].

وفي أخرى: « رفع إبهاميه إلى شحمة أُذنيه ».

18. (2500)-Bir diğer rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı iftitah tekbiriyle birlikte ellerini kaldırırken görmüştür." [Müslim, Salât 54, (401); Ebû Dâvud, Salât 117, (723-729, 736, 737); Nesâî, İftitah 107, (2, 194), 139, (2, 211), 187, (2, 236), Sehv 29, (3, 34-35).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah*'ın namazı nasıl kıldığını bize bütün teferruâtıyla rivayet eden bu yüce sahâbî *Vâil İbnu Hucr*, Hadramevtlidir. Babası oranın şeflerindendir (Melik). Kavminin elçisi olarak Resûlullah'a biat etmek üzere Medîne'ye hareket eder etmez, Aleyhissalâtu Vesselâm, onun geleceğini Ashâb-ı güzîn'e birkaç gün önceden haber vermiş ve şöyle demiştir: *"Size uzak bir diyardan, Hadramevt'ten Vâil İbnu Hucr geliyor. Mûti, Allah ve Resûlünun aşkı ile dolu olarak geliyor. O, melekler hanedanının son evladıdır."*

Efendimiz, Vâil yanına girince ziyade iltifat ve ikramda bulunur. Kendi yakınına çağırır. Ridâsını yere serer, bir kısmına onu oturtur, geri kalan kısmına kendisi oturur. Bu tavır, Resûlullah'ın nâdir talihlilere bahşettiği mühim ikramlardandır. Ayrıca Vâil (radıyallâhu anh)'e اَللّٰهُمَّ بَارِكْ فِى وَائِلٍ وَوَلَدِهِ **"Allahım Vâil ve evladlarını mübârek kıl"** diye duâ eder.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Vâil'i Hadramevt'in mahallî şeflerine(94) âmil (genel vâli) tâyin eder, bazı arazilerin tasarrufunu bağışlar. Beraberinde (İslam'ın tebliği v.s. danışmanlık hizmetleri için) Hz. Muaviye'yi gönderir.

Vâil bilahare Kûfe'ye yerleşecek ve Hz. Muâviye'nin hilafetine kadar orada yaşıyacaktır. Muâviye ile karşılaşmış ve ondan ikram görmüştür.

94– O bölgede mahallî şeflere kayl (cem'i; akyâl) denmektedir. Daha üst krala tabi olan mahallî kral; bir bakıma vâli veya derebey veya ağa mânasında, nüfûzlu, sözü nâfiz, otorite sahibi kimse demektir.

Vâil, Sıffin savaşında Hz. Ali'nin yanında olarak savaşta yer almış, Hadramevt'in bayraktarlığını yapmıştır.

Kendisinden oğulları Alkame ve Abdulcebbar rivayette bulunmuştur. Vâil'in, Resûlullah'tan sadedinde olduğumuz namazla ilgili hadislerin dışında rivayetleri vardır.

Vâil (radıyallâhu anh), *Hz. Muâviye*'nin hilafeti yıllarında vefat etmiştir. Rivayete göre, Hadramevt'e *Hz. Muâviye* ile giderken yolda kendisi deve üzerinde, *Hz. Muâviye* yaya olarak yol alırlar. *Hz. Muâviye,* kumların sıcaklığından şikayet eder ve devenin terkisine almasını söyler.

"Sen meliklerin terkisine binemezsin" cevabını verir. Ayakkabısını bari emaneten vermesini rica eder.

"Devenin gölgesinden istifade et!" karşılığında bulunur. *Hz. Muâviye*'nin ikramına mazhar olunca: "Keşke o yolculuk sırasında devemin önüne alsaymışım!" diye hayıflanır.

2- *Vâil* (radıyallâhu anh)'in Ebû Dâvud'da yer alan bir ifadesi, Resûlullah'ın namazını kasdî bir nazarla tedkik ettiğini göstermektedir. Der ki: "(Kendi kendime): "Resûlullah namazı nasıl kılıyor iyice bir bakayım dedim... " Bu sebeple onun rivayetlerinde ince teferruâtlara rastlanır. Oturma sırasında ellerin, parmakların, ayakların durumu gibi. Yukarıda kaydedilen rivayetlerde yer verilen mühim hususlar şöyle özetlenebilir:

★ Namaz sırasında elbise boldur. Tekbirden sonra "gömülme" olarak ifade ettiği müşahade bunu ifade eder. Bidayette rahatça sarkan bürnuz, eller bağlanınca ve vücud huşû ile sabit kalınca, elbisenin daralarak kolları örtmesi, -veya elbisenin bol ve uzun olan yenleri içerisinde- kolların kaybolması gibi durumlar bunu ifade eder.

★ Eller sadece ittitah tekbirinde değil, her intikalde kaldırılmaktadır. Kaldırma, bazan "göğüs", bazan da "kulak" hizasına kadar diye ifade edilmiştir.

★ Sağ el sol elin üstünde olacak şekilde eller önde bağlanmaktadır. Ebû Dâvud'un bir rivayetinde bu bağlama daha teferruâtlı tasvir edilir: "Sağ elini sol avcunun sırtı, bileği ve kolu üzerine gelecek şekilde koydu."

★ Secdede eller aralıklı olarak konmakta, baş ikisi arasına secde etmektedir. Rivayette eller omuza göre daha mı ilerde, daha mı geride yoksa aynı hizada mı belli değildir. Bazı şârihler: "Omuzların hizasına koydu" şeklinde açıklama getirmiş ise de, metinde buna hükmetmeye imkan tanıyan bir karîne mevcut değildir."

★ Oturuş sırasında ayak ve ellerin vaziyeti de tasvir edilmiştir. Hz. Vâil'in bu tasviri 2644 numaralı hadiste kısmen gelecektir.

★ Secdeden başını kaldırınca ellerini kaldırması, alimlerin büyük çoğunluğunca rivayet hatası olarak değerlendirilmiştir. Bu ziyade, hadisin diğer vecihlerinde mevcut değildir. Bâbın başında İbnu Ömer'den kaydedilen rivayetler (2483, 2488) secdede ellerin kaldırılmasını reddederler. Bu hadisler sıhhatçe üstündür. Ulemanın kâhir çoğunluğunca reddedilse de *Ebû Bekr el-Münzir, Ebû Ali et-Taberî* ve bazı hadisciler secdeden kalkarken elleri kaldırmanın müstehap olduğunu söylemiştir.

2501 ١٩ – وعن سعيد بن الحرث المعلى قال: [صَلَّى لَنَا أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَجَهَرَ بِالتَّكْبِيرِ حِينَ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ، وَحِينَ سَجَدَ، وَحِينَ رَفَعَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ، وَقَالَ: هٰكَذَا رَأَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ]. أخرجه البخارى.

19. (2501)-Saîd İbnu Haris el-Muallâ (rahimehullah) anlatıyor: "Ebû Saîdi'l-Hudrî (radıyallâhu anh) bize namaz kıldırdı. Secdelerden başını kaldırırken, secdeye giderken, iki(nci)rek'atten kalkarken, tekbirlerini cehrî (sesli) olarak getirdi ve sonunda:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı böyle yapar gördüm!" diye açıklamada bulundu." [Buhârî, Ezân 144.]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer Buhârî Şerhi'nde hadisin bir başka vechini kaydeder. Buna göre, Medîne'de imamet vazifesini yürüten *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) bir ara hastalanır. O'nun yerine imâmete geçen *Ebû Saîdi'l-Hudrî* namazı kıldırır. İftitah ve rükû tekbirlerini cehrî yapar. Namaz bitince kendisine: "Halk kıldırdığın namaz hususunda ihtilafa düştü" denilir. Bunun üzerine minberin yanına giderek:

"Vallahi, ben namaz hususunda ihtilaf etmiş veya etmemişsiniz ona karışmam. Ancak ben Resûlullah'ın namazı böyle kıldırdığını gördüm!" açıklamasında bulunur.

İbnu Hacer şu açıklamayı yapar: "Görünen o ki, aralarında çıkan ihtilaf, tekbirlerin cehrî veya sırrî olmasıyla ilgilidir. Emevîlerden Mervân ve diğerleri, daha önce açıkladığımız üzere [95] tekbirleri sırrî (sessiz) okuyorlardı. *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh), Mervân'in Medîne valiliği sırasında imâmet yapıyordu."

95– Bu husus 2495 numaralı hadisin açıklamasında geçti.

Yeri gelmişken şu hususu bir kere daha belirtelim: "Muvatta'da kaydedilen rivayete göre, *Ebû Hüreyre*'den meşhur olan tarz şöyledir: "O, secdeden kalkma esnasında tekbir getirir, -bazılarının yaptığı üzere- belini tam doğrultuncaya kadar te'hir etmezdi."

2502 ٢٠ – وعن مُطَرِّفِ بنِ عبدالله قال: [صَلَّيْتُ خَلفَ عَلِيِّ بنِ أبي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أنَا وَعِمْرَانُ بنُ حُصَيْنٍ. فَكَانَ إذَا سَجَدَ كَبَّرَ، وإذَا رَفَعَ رَأْسَهُ كَبَّرَ، وإذَا نَهَضَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ كَبَّرَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

وعند النسائي: «فَكَانَ يُكَبِّرُ في كُلِّ خَفْضٍ وَرَفْعٍ وَيُتِمُّ الرُّكُوعَ».

20. (2502)- *Mutarrif İbnu Abdillah* (rahimehullah) anlatıyor: "Ali *İbnu Ebî Tâlib* (radıyallâhu anh)'in arkasında ben ve İmrân İbnu Husayn beraber namaz kıldık. Ali (radıyallâhu anh) secde edince tekbir getiriyor, başını kaldırınca tekbir getiriyor, iki(nci) rek'atten kalkınca yine tekbir getiriyordu." [Buhârî Ezân 144, 115, 116; Müslim, Salât 33, (393); Ebû Dâvud, Salât 140, (835); Nesâî, Sehv 1, (3, 2).]

Nesâî'nin rivayetinde şöyle denmiştir: "Her eğilme ve her kalkmada tekbir getirir, rükûyu tamamlardı."

AÇIKLAMA:

1- Gerek önceki hadiste ve gerekse burada "iki rekatte tekbir..." tâbirini âlimler iki surette anlamışlardır:

a) Her iki rek'atte, ikinci secdeden sonra kıyâma kalkarken tekbir getirdi...

b) İkinci rek'atte teşehhüd'den sonra üçüncü rek'ate kalkış esnasında tekbir getirdi...

Biz tercümeyi, iki mânayı da muhtemil olsun diye iki(nci) rek'at şeklinde yaptık.

2-Bu rivayet de İbnu Hacer'in te'viline göre, zâhiren yeterince sarih olmasa da, Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin tekbiri kalkma sırasında çektiğini ifade etmektedir.

2503 ٢١ – وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ: كَانَ إذَا قَامَ إلى الصَّلاةِ المَكْتُوبَةِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ وَيَصْنَعُ مِثْلَ ذَلِكَ إذَا قَضَى قِرَاءَتَهُ وَأرَادَ أنْ

يَرْكَعَ، وَيَصْنَعُهُ إِذَا رَفَعَ مِنَ الرُّكُوعِ، وَلاَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي شَيْءٍ مِنْ صَلاَتِهِ وَهُوَ قَاعِدٌ، وَإِذَا قَامَ مِنَ السَّجْدَتَيْنِ رَفَعَ يَدَيْهِ كَذَلِكَ وَكَبَّرَ]. أخرجه أبو داود.

21. (2503)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* farz namaza kalkınca tekbir getirir, ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırırdı. Kıraatini tamamlayıp rükûya gitmek isteyince aynı şeyi yapardı. Rükûdan kalkınca da aynı şeyi yapardı. Oturur vaziyette iken ellerini hiçbir surette kaldırmazdı. İki(nci) secdeden de kalkınca ellerini aynı şekilde kaldırır ve tekbir getirirdi." [Ebû Dâvud, Salât 118, (744).]

AÇIKLAMA:

Şârihler burada geçen secdeteyn (iki secde) kelimesiyle rek'ateyn (iki rek'at) kasdedildiğini belirtirler. Çünkü, hadisin diğer vecihlerinde secdeteyn yerine rek'ateyn gelmiştir. İki(nci) rek'atten sonraki kalkışla, teşehhüdden sonraki kalkışın kastedildiğini önceki açıklamamızda belirtmiştik. Şu halde, teşehhüd'den sonraki kalkışta ellerin kaldırılması müstehab olmaktadır.

Şunu da kaydedelim ki, sadece *Hattâbi*, burada geçen secdeteyn (iki secde) kelimesiyle, her rek'atte yapılan malum iki secdenin kastedildiğini söylemiş, ancak secde sırasında ellerin kaldırılacağını hiçbir fakihin söylemediğini belirterek kendisi gereksiz bir çıkmaza girmiştir. İbnu Raslân der ki: "Hattâbî, hadisin başka vecihlerinde secdeteyn kelimesinin yerine rek'ateyn kelimesinin kullanıldığını görmemiş olmalıdır. Görseydi, bu kelimeyi rek'ateyn'e hamlederdi."

2504 ٢٢– وعن أبى قلابة [أَنَّ مَالِكَ بْنَ الْحُوَيْرِثِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ رَأَى النَّبِيَّ ﷺ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا كَبَّرَ، وَإِذَا رَكَعَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ حَتَّى يَبْلُغَ بِهِمَا فُرُوعَ أُذُنَيْهِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

زاد النسائي في أخرى: «وَإِذَا سَجَدَ وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ».

22. (2504)- *Ebû Kılâbe* anlatıyor: "İbnu Hüveyris (radıyallâhu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (namaza başlarken) tekbir getirdiği, rükûya gittiği, rükûdan başını kaldırdığı zaman, kulağının üst kısmına ulaşıncaya kadar ellerini kaldırdığını görmüştür." [Buhârî, Ezân 84; Müslim, Salât 24-26 (391); Ebû Dâvud, Salât 118, (745); Nesâî 85, (2, 182); İbnu Mace, İkâmetu's-Salât; 15, (859).]

Nesâî, bir diğer rivayette şu ziyadeyi kaydeder: "...secde ettiği ve secdeden başını kaldırdığı (zaman da ellerini kaldırırdı)."

AÇIKLAMA:

Bu rivayet namazda tekbirler sırasında ellerin nereye kadar kaldırılacağı hususunda açıklamada bulunuyor. Hadiste geçen furû' kelimesi fer'in cem'idir, bir şeyin üst kısmı demektir. Kulağın üst kısmı olarak anlaşılmıştır. Ancak bazılarınca kulak memesi diye izah edilmiştir. Müslim'in bir rivayetinde "kulaklarının hizasına kadar" tabiri geçer. Nevevî, bu hadislere dayanarak el kaldırma işi'ni şöyle tavsif eder: "Mezhebimizde (Şâfiî) ve cemâhir'in mezhebinde meşhur şekli şöyledir: Musalli, ellerini omuzları hizasında kaldırır, şöyle ki: Parmaklarının kenarları kulaklarının üst hizasında, başparmakları kulak memelerinin hizasında, avuçları omuzlarının hizasında olur. Şâfiî merhum, bu babta gelen farklılıkları böylece cem'etti ve diğer âlimler onun bu izahını yerinde buldu."

Aliyyü'l-Kârî de Mirkât'ta meseleyi Kadı İyâz'dan naklen şöyle açıklar: "İmamlar, iftitah tekbiri (tahrim) sırasında ellerin kaldırılmasına sünnet demekte müttefiktirler, ancak bunun nasıl olması gerektiğinde ihtilaf ederler. *Mâlik* ve *Şâfiî*, musallinin ellerini omuz hizasına kadar kaldıracağını, *Ebû Hanîfe* kulak hizasına kadar kaldıracağını söyler."

2505 ٢٣ – وعن النَّضر بن كثير السعدى قال: [صَلَّى إلى جَنْبِى عَبْدُاللهِ بنِ طَاوُسٍ فِي مَسْجِدِ الْخَيْفِ فَكَانَ إذَا سَجَدَ السَّجْدَةَ الأولَى فَرَفَعَ رَأْسَهُ مِنْهَا رَفَعَ يَدَيْهِ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ، فَأَنْكَرْتُ ذَلِكَ. فَقُلْتُ لِوُهَيْبِ بنِ خَالِدٍ: فَقَالَ وُهَيْبٌ: تَصْنَعُ شَيْئاً لَمْ تَرَ أَحَداً صَنَعَهُ؟ فَقَالَ ابنُ طَاوُسٍ: رَأَيْتُ أَبِى يَصْنَعُهُ؛ وَقَالَ أَبِى: رَأَيْتُ ابنَ عَبَّاسٍ يَصْنَعُهُ، وَلاَ أَعْلَمُ إلاَّ أَنَّهُ قَالَ كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يَصْنَعُهُ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

23. (2505)- *Nadr İbnu Kesîr es-Sa'dî* anlatıyor: "Abdullah İbnu Tâvus, Mescidü'l-Hayf'da yanıbaşımda namaz kıldı. İlk secdeyi yapıp secdeden başını kaldırdığı zaman ellerini yüzünün hizasına kadar kaldırmıştı. Ben bunu hoş bulmadım ve Vüheyb İbnu Hâlid'e söyledim. Vüheyb ona:

"Sen hiç kimsede görmediğin birşey mi yapıyorsun?" dedi. Ancak Tâvus cevaben:

"Babamın onu yaptığını gördüm. Üstelik babam şunu da söylemişti:

"İbnu Abbâs (radıyallâhu anh) böyle yaptığını gördüm. Üstelik onun:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu yapıyordu" demiş olmasın-dan başka bir şey de bilmiyorum." [Ebû Dâvud, Salât 117, (740); Nesâî, İftitah 177, (2, 232).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste sarih olarak, secdelerde baş, yerden kalkarken ellerin yüzün hizasına kadar kaldırılacağı ifade edilmektedir. Bu meseleye 2500 numaralı hadisin açıklamasının sonunda genişçe yer vererek ulemanın secdeden kalkarken ellerin kaldırılmaması gerektiğinde ittifak ettiğini belirttik. Burada şunu da ilave edelim ki, sadedinde olduğumuz hasidin râvilerinden olan *Nadr İbnu Kesîr,* kendisiyle amel edilemeyecek kadar zayıf addedilmiştir. Kütüb-i Sitte'de böyle hadisler yer alır mı? sorusuna cevabımız şudur: Kütüb-i Sitte'de yer alan hadislerin durumlarını açıklarken zıddiyet hadisleri'nden bahsetmiş, müellifler bir bâbta gelen ve bazı âlimlerce amel edilmiş olan zayıf hadisleri de -zaafına dikkat çekmek maksadıyla- bilerek almışlardır. (Bu mevzu ileride tafsilatiyla ele alınacaktır). Bu çeşit hadislerin varlığı o kitaplara olan itimadımızı sarsmaz, bilâkis âlimlere olan saygı ve güvenimizi artırır. Onlar, kendisi açılarından, amel edilmeyecek kadar zayıf olan hadisleri de -onlarla amel eden bazı fakihler bulunduğu için- göstermiş olmakla ilmî bîtaraflıklarını ortaya koymuş olmaktadırlar.

2506 ٢٤- وعن ميمون المكي: [أنَّهُ رأى عَبْدَ الله بنَ الزُّبيرِ وصَلّى بهم، يُشيرُ بكفّيه حين يقومُ، وحين يركعُ، وحين يسجدُ، وحين ينهضُ للقيامِ. فيقومُ فيشيرُ بيديه، قالَ فانطلقتُ إلى ابنِ عبّاسٍ رضيَ الله عنهما فقلتُ إنّي رأيتُ ابنَ الزُّبيرِ صلّى صلاةً لم أرَ أحداً يصلّيها. فوصفتُ له هذه الإشارةَ، فقالَ: إن أحببتَ أن تنظرَ إلى صلاةِ رسولِ الله ﷺ فاقتدِ بصلاةِ عبدِ الله ابنِ الزُّبيرِ]. أخرجه أبو داود.

24. (2506)- *Meymûn el-Mekkî, Abdullah İbnu Zübeyr* (radıyallâhu anh)'i gördüğünü ve kendilerine namaz kıldırdığını anlatmıştır. Devamla der ki: "Abdullah namazda kıyâm, rükû, secde ve secdeden kıyâma kalkma esnalarında elleriyle işaret yapıyordu (ellerini kaldırıyordu). İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'a gittim. Ve:

"İbnu Zübeyr'i hiç kimsede görmediğim bir tarzda namaz kılıyor gördüm" deyip onun namazda yaptığı işareti anlattım. Bana:

"Eğer Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazını görmekten

hoşlanırsan, Abdullah İbnu Zübeyr'in namazına uy!" dedi." [Ebû Dâvud, Salât 117, (739).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen işaret yapıyor ifadesinden maksad, elini kaldırmasıdır. Önceki hadiste olduğu gibi bu hadiste de, secdeden kalkarken elin kaldırılması meselesi, 2500 numaralı hadiste açıklandığı üzere, 2483 numarada kaydedilen müttefekun aleyh, İbnu Ömer hadisine muhalif olduğu için amel ve istidlale salih bulunmamıştır.

2507 ٢٥- وعن عمران بن الحصين رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَتْ بِي بَوَاسِيرُ فَسَأَلْتُ النَّبيَّ ﷺ عَنِ الصَّلاَةِ. فَقَالَ: صَلِّ قَائِماً وَإنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِداً: فَإنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلى جَنْبٍ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

25. (2507)- *İmrân İbnu'l-Husayn* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bende basur vardı. Namazı nasıl kılacağım diye Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sordum.

"Ayakta kıl, muktedir olmazsan oturarak kıl, buna da muktedir olmazsan yan üzeri (yatarak) kıl" buyurdu."

2508 ٢٦- وفي أخرى: [أَنَّهُ سَأَلَ النَّبيَّ ﷺ عَنْ صَلاَةِ الرَّجُلِ قَاعِداً. قَالَ: إنْ صَلَّى قَائِماً فَهُوَ أَفْضَلُ، وَمَنْ صَلَّى قَاعِداً فَلَهُ مِثْلُ نِصْفِ أَجْرِ الْقَائِمِ، وَمَنْ صَلَّى نَائِماً فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ الْقَاعِدِ].

قال الخطابي: إن لم تكن لفظة نائماً مُدرجة في الحديث من بعض الرواة، وقاس ذلك على صلاة القاعد أو اعتبر بصلاة المريض نائماً إذا لم يقدر على القعود، فإن التطوع مضطجعاً للقادر جائز كما يجوز للمسافر إذا تطوع على راحلته؛ فأما من جهة القياس فلا يجوز أن يصلي مضطجعاً كما يجوز له أن يصلي قاعداً لأن القعود شكل من أشكال الصلاة، وليس الاضطجاع في شئ من أشكال الصلاة.

26. (2508)-Diğer bir rivayette geldiğine göre, İmrân Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a kişinin oturarak kılacağı namaz hususunda sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ayakta kılarsa bu efdaldir. Kim de oturarak kılarsa, ona ayakta kıla-

nın ecrinin yarısı verilir. Kim de yatarak kılarsa ona da oturarak kılanın ecrinin yarısı verilir" buyurdu." [Buhârî, Taksîru's-Salât 18, 17, 19; Ebû Dâvud, Salât 179, (951, 952); Tirmizî, Salât 274, (372); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 21, (3, 223-224).]

2509 ٢٧ - وعن عبدالله بن شقيق قال: [قُلْتُ لعائشة رضي الله عنها: هَلْ كَانَ النَّبيُّ ﷺ يُصَلِّي وَهُوَ قَاعِدٌ؟ قَالَتْ نَعَمْ. بَعْدَ مَا حَطَمَهُ النَّاسُ، أَوْ قَالَ السِّنُّ]. أخرجه الستة.

27. (2509)- *Abdullah İbnu Şakîk* anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'ye:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oturarak namaz kılar mıydı?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi:

"Evet! Halk -veya yaş demişti- O'nun dermanını kesince (yani insanların meseleleriyle ömrünü tüketince, dermandan kesilince demektir)."

2510 ٢٨ - وفي أخرى: [أَنَّ رَسُولَ الله ﷺ كَانَ يُصَلِّي جَالِساً فَيَقْرَأُ وَهُوَ جَالِسٌ فَإِذَا بَقِيَ مِنْ قِرَاءَتِهِ نَحْوٌ مِنْ ثَلاثِينَ أَوْ أَرْبَعِينَ آيَةً قَامَ فَقَرَأَهَا وَهُوَ قَائِمٌ ثُمَّ رَكَعَ ثُمَّ سَجَدَ. فَفَعَلَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذٰلِكَ. فَإِذَا قَضَىٰ صَلاتَهُ فَإِنْ كُنْتُ يَقْظَى تَحَدَّثَ مَعِي، وَإِنْ كُنْتُ نَائِمَةً اضْطَجَعَ].

28. (2510)- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oturarak namaz kılar, oturduğu halde kırâat buyurur, kırâatinden takriben otuz-kırk âyet kalınca kalkar, kırâatına ayakta devam eder, sonra rükûya ve secdeye giderdi. İkinci rek'atte aynen bunun gibi yapardı. Namazı bitince, ben uyanıksam benimle konuşurdu, uyuyor isem yatardı."

2511 ٢٩ - وفي أخرى للنسائي قال: [رَأَيْتُ النَّبيَّ ﷺ يُصَلِّي مُتَرَبِّعاً].

قال النَّسائي: وَلا أحسب هذا الحديث إلا خطأ.

29. (2511)- *Nesâî*'de gelen bir rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı (oturarak namaz kılarken) bağdaş kurma şeklinde oturmuş gördüm."

Nesâî der ki: "Bu hadisin hatalı olduğu kanaatindeyim." [Buhârî, Taksîru's-Salât 20, Teheccüd 16; Müslim, Salatu'l-Müsâfirîn 112, 115, (731, 732); Muvatta, Cum'a 20, (1, 137, 138); Ebû Dâvud, Salât 179, (953-956); Tirmizî, Salât 257, (374, 375); Nesâî, Kıyâmu'l Leyl, 18, 22, (3, 219-224).]

AÇIKLAMA:

1-Yukarıda kaydedilen on beş rivayet, oturarak namaz kılma ile alakalıdır. Oturarak namaz kılmanın hükmünde ulema fazla ihtilaf etmez. Sıhhati yerinde olan kimse için farzlarda câiz değildir, nafilelerde câizdir. 2508 numaralı hadis nafileye hamledilerek sevabının yarıya düşeceği belirtilir. Özrü olan kimsenin oturarak namaz kılması farzda da, nafilede de caizdir ve sevabından da eksilme olmaz. Sıhhati yerinde olanın oturarak namaz kılması caiz değildir, günaha sebeptir. Bunun helâl olduğuna îtikad eden küfre düşer. Böyle bir îtikadla, bir farzı yani "kıyâm"ı inkar etmiş olur. Hanefî mezhebine göre, hakkında, mürted (yani dinder çıkmış) ahkâmı uygulanır.

2-Yatarak namaz meselesine gelince bunun cevazında biraz ihtilaf vardır:

★ Özre binaen yatarak farz namaz kılınabilir, bu hususta ihtilaf yoktur.

★ Nafileye gelince, bazı âlimler yatarak nafile kılınmayacağına hükmetmiştir. Hattâbî: *"Yatarken nafile kılmaya cevaz veren tek alim bilmiyorum"* der ve devamla şunları söyler: "Yatarak nafile kılmanın cevazını ifade eden ibare -râvilerden biri tarafından derc edilmeyip- Resûlullah tarafından söylenmiş ise, oturarak kılınan namazla kıyaslanmış veya muktedir olamayanın yatarak kılacağı namaza itibar etmiştir. Böylece bu hadise göre, oturmaya muktedir olanın yatarak kılacağı nafile câizdir, tıpkı yolcunun binek üzerinde nafile kılmasının cevazı gibi. Fakat bu kıyas söz götürür. Çünkü, oturma (kuud), namazın şekillerinden biri olduğu halde, yatma namaz şekli değildir. Öyle ise yatarak namaz kıl-maya cevaz veren İmrân hadisi (2507-2508) farz kılacak olan hasta ile ilgilidir. Şöyle ki: –Yatarak kılmaya cevaz veren bir hastalığına rağmen– meşakkate katlanarak bu farzı oturarak kılmayı tercih edecek olursa, onun sevabı iki kat olur... Şu halde bu hadiste, meşakkate tahammül etmeye teşvik edilmektedir. Kişinin özrü sebebiyle oturarak kılması caiz ise de bazı sıkıntılara katlanarak ayakta kılması efdaldir ve daha sevaplıdır."

Kısaca Hattâbî, yatarak namaz kılma ruhsatını farza tahsis eder, nafile hakkında câiz görmez.

Hasan Basrî gibi bazı alimler, yatarak namazı nafilede de câiz görmüşlerdir. Tirmizî'nin kaydına göre *Hasan Basrî:* "Kişi dilerse ayakta, oturarak, yatarak nafile namaz kılabilir" demiştir. Bu görüşte Hasan Basrî yalnız değildir, âlimlerden bazıları kendisine katılmıştır. Müteahhirûn da bu görüşü sahih bulmuştur.

3- Oturarak veya yatarak kılınacak namazlarla ilgili ahkâm, kadın hakkında da, erkek hakkında da câridir, aralarında farklılık yoktur.

4- Oturarak namaz tecviz edilmiş ise de nasıl, ne şekilde oturulacağı hususunda hadiste kesin bir sarahat gelmemiştir. Hadisin ıtlakından her çeşit oturuş tarzının cevazına hükmedilmiş, bununla beraber efdal şekil hangisidir? aranmıştır. Eimme-i selâseye göre bağdaş kurmaktır. Başka şekiller de söylenmiştir. Mamafih, zayıf da olsa bağdaş kurma (müterebbi) ile ilgili bir hadis de gelmiştir (2511. hadis).

2512 ٣٠– وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [ما قُبِضَ رسولُ الله ﷺ حتَّى كان أكثَرُ صَلاَتِه جَالِساً إلاَّ المَكْتُوبَةَ، وَكانَ أحَبُّ العَمَلِ إلَيْه أدْوَمَهُ وإنْ قَلَّ]. أخرجه النسائي.

30. (2512)- *Ümmü Seleme* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ölümüne yakın, farzlar dışındaki namazlarının çoğu oturarak idi. Ona göre, amellerin en güzeli, az da olsa devamlı olanı idi." [Nesâî, Kıyâmul-Leyl 19, (3, 222).]

2513 ٣١– وعن حَفْصَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [مَا رَأيْتُ رسولَ الله ﷺ صَلَّى في سُبْحَتِه قَاعِداً حَتَّى كَانَ قَبْلَ وَفَاتِه بِعَامٍ فَكَانَ يُصَلِّي فِي سُبْحَتِه قَاعِداً، وَكَــــانَ يُصَلِّي بِالسُّورَةِ فيُرَتِّلُهَا حَتَّى تَكُونَ أطْوَلَ مِنْ أطْوَلَ مِنْهَا].

المراد «بالسُّبْحَةِ» هنا: النافلة خاصة.

«وتَرْتِيلُ القِرَاءَةِ» تبيينها وترك العَجَلَة فيها.

31. (2513)- *Hz. Hafsa* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, nafile namazlarını kılarken, ölümüne bir yıl kalıncaya kadar hiç oturduğunu görmedim. Bundan sonra hep oturarak kıldı. Namazda sûreyi hep tertîl üzere okurdu. Bundan dolayı o sûre, aslında ondan daha uzun olan sûreden daha uzun görünürdü." [Müslim, müsâfirîn 118, (733); Muvatta, Cum'a 20, (1, 137); Tirmizî, Salât 275, (373); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 19, (3. 223).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis de nafileleri oturarak kılmanın cevazını ifade eder. Hadisin bir başka vechinde "...ölümüne bir veya iki yıl kalıncaya kadar..." denmiştir. Yukarıdaki hadis, böylece zaman yönüyle biraz daha açıklık kazanmış olmaktadır.

2- Hadiste geçen "sübha" Mecma'u'l-Bihâr'da açıklandığı üzere, öncelikle mutlak olarak "namaz" ve "zikir" mânasına geler. Bu durumda farzlar da hükme dahil olur. Ancak, hadislerde sübha'nın hasseten nafileler için kullanıldığı olmuştur. Nitekim burada da öyledir. Lügaten sübha, tesbîh'ten gelir. Farz namazlardaki tesbîhler de nafiledir. Bu sebeple bütün nafile namazlara sübha denmiştir.

3- Tertîl, Kur'ân'ı ağır ağır okumaktır. Sûre, ağır ağır yani tertîl üzere okununca daha fazla zaman alacağı için, tertilsiz okumada daha kısa olan bir sûre tertîl üzere okununca daha uzun olmaktadır.

4- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ömrünün son senesinde mazeret sayılacak derecede bir rahatsızlığı bilinmediğine göre, hadis oturarak nafile namazı kılmanın cevazına delâlet eder ki, ulemanın bunda icma ettiğini az yukarıda belirttik. Nafile namazlarda tertîl üzere Kur'ân okumak da müstehabtır.

2514 ٣٢– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [حُدِّثْتُ أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: إنَّ صَلاَةَ الرَّجُلِ قَاعِداً عَلى نِصْفِ الصَّلاَةِ. قَالَ: فَأتَيْتُه فَوَجَدْتُه يُصَلِّى جَالِساً فَوَضَعْتُ يَدِى عَلى رَأسِه. فَـقَالَ مَالَكَ يَا عَبْدَ اللهِ بنَ عَمْرٍو؟ قُلْتُ: حُدِّثْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أنَّكَ قُلْتَ صَلاَةُ الرَّجُلِ قَاعِداً عَلى نِصْفِ الصَّلاَةِ، وَأنْتَ تُصَلِّى قَاعِداً. قَالَ: أجَلْ، وَلَكِنِّى لَسْتُ كَأحَدٍ مِنْكُمْ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذي والنسائي.

32. (2514)- *İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bana Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Kişinin oturarak kıldığı (nafile) namaz, normal şekilde kıldığı namazın (sevapca) yarısına denktir"* buyurduğu söylenmişti. (Kendisinden sormak üzere) derhal yanına gittim. Varınca, Efendimizi oturarak namaz kılıyor buldum. Elimi başının üzerine koydum. Bana:

"Ey Abdullah İbnu Amr! Meselen nedir?" dedi. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü, bana *"Kişinin oturarak kıldığı namaz, normal namazın yarısına denktir"* buyurduğunuz söylendi. Halbuki siz de oturarak kılıyorsunuz?" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Evet öyledir. Ancak ben sizlerden biri gibi değilim" cevabını verdi." [Müslim, Müsâfirîn 120, (735); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 20, (1, 136, 137); Ebû Dâvud, Salât 179, (950); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 20, (3, 223).]

AÇIKLAMA:

1- Az yukarıda (2511. hadis) açıklandığı üzere, oturarak kılınan namaz sahihtir, ancak bir mazerete mebni olmadığı taktirde ayakta kılınan namazın sevabca yarısına denktir ve bu cevaz da nafileye hastır. Farz namazlar, mazeretsiz oturularak kılınamaz, zîra "kıyâm" yani ayakta durmak namazın farzlarından biridir.

2- Hadiste geçen, "Ben sizlerden biri gibi değilim" sözü, Resûlullah, *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu meselede de hususiyet arzettiğini ifade eder. Âlimler, bu hususiyete binaen, Aleyhissalâtu vesselâm'ın, oturarak kıldığı nafilenin diğer mü'minlerin kıyâm halinde kıldıkları gibi olduğunu söylerler. Bunun en açık izahı şöyledir: Efendimiz, öğretmekle vazifelidir. Bu vazifesi icabı yaptıkları O'nun sevabına eksiklik getirmemelidir. Nitekim, oturarak kılmış olmasını ashâbın görmesi ve bunun rivayeti nice hükümlerin teşriîne sebep olmuştur. Bu sebeple elbette ki, Aleyhissalatu vesselâm diğer mü'minler gibi olmayacak, vazifesi icabı yaptıklarından nisbî bir sevab eksikliğine maruz kalmayacaktır.

3- Hadisin bir başka vechinde: "Elimi başımın üzerine koydum" denmiştir. Bu durumda, hayrete düşülünce takınılan tavır mevzubahistir. Resûlullah' ummadığı şekilde bulmuş, hayrete düşmüştür. Öbür durum, yani elini Hz. Peygamber'in başına koymuş olması, Efendimizle aralarındaki samimiyeti ifade eder.

2515 ٣٣- وعن مُحارب بن دثار قال: [نَظَرَ حُذَيفَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ إلى رَجُلٍ يُصَلِّي وَلاَ يُقِيمُ ظَهْرَهُ. فَلَمَّا فَرَغَ قَالَ لَهُ: أَيَأْلَمُ ظَهْرُكَ؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: إنَّكَ لَوْ مُتَّ عَلَى حَالَتِكَ هٰذِهِ مُتَّ مُخَالِفاً لِسُنَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ]. أخرجه رزين.

قلت وهو في البخاري بلفظ [رَأَى حُذَيْفَةُ رَجُلاً لاَ يُتِمُّ رُكُوعَهُ وَلاَ سُجُودَهُ. فَلَمَّا قَضَى صَلاَتَهُ قَالَ لَهُ حُذَيْفَةُ: مَا صَلَّيْتَ، وَلَوْ مُتَّ مُتَّ عَلَى غَيْرِ الْفِطْرَةِ الَّتِي فَطَرَ اللّٰهُ مُحَمَّداً ﷺ، وَاللّٰهُ أَعْلَمُ].

33. (2515)- *Muhârib İbnu Disâr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Huzeyfe (radıyallâhu anh), namaz kılmakta olan ve bu sırada belini tam doğrultamayan bir adam görmüştü. Namazdan çıkınca:

"Sırtında bir rahatsızlığın mı var?" diye adama sordu.

"Hayır!" cevabını alınca:

"Şayet, bu halin üzere ölecek olsan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine muhalefet üzere ölürsün" dedi."

Rezin ilavesidir.

Derim ki: "Bu rivayet Buhârî'de şu şekilde gelmiştir: "Huzeyfe, (namazda) rükû ve secdesini tamamlayan bir adam görmüştü. Namazını kılıp bitirince Huzeyfe (radıyallâhu anh) ona:

"Sen namaz kılmadın. Eğer ölecek olsan, Allah'ın Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, yarattığı fıtrattan başka bir fıtrat üzere ölürsün" dedi. Gerçeği Allah bilir." [Buhârî, Ezân 119, 132.]

AÇIKLAMA:

1- Bazı rivayetlerde: "... *Adam gagalıyor secdeyi tamamlamıyordu.....*" ziyadesi mevcuttur. Ahmet İbnu Hanbel'in rivayetinde Huzeyfe (radıyallâhu anh)'nin adama: "Kaç yıldan beri namaz kılıyorsun?" diye sorup "kırk yıldan beri!" cevabını aldığı belirtilir. Bu durumda, adamın yuvarlak hesap veya mübâlağa olarak böyle söylediği anlaşılır. Çünkü, Huzeyfe'nin vefatı 36 hicrî yılı olduğu düşünülürse, namazın henüz farz olmadığı bir tarihe kadar gidilme ihtimali oluyor.

2- Hadisle istidlal eden âlimler, secde ve rükû vaziyetlerinde tuma' nîne denen bir miktar durmanın vâcib olduğuna, bunun ihlalinin namazı iptal edeceğine hükmetmişlerdir. Hadisten çıkarılan diğer bir hüküm, namazı terkedenin küfrüne hükmetmektir. Çünkü Huzeyfe (radıyallâhu anh), hadisin zâhirine göre, namazın bazı erkânını ihlal edenden İslâm'ı nefyetmektedir. "O, bazı erkanı ihlal edenin İslam'ını nefyederse, tamamen bırakandan İslâm'ı nefyetmek evlâ olur" denmiştir. Ancak hemen belirtelim ki, bu istidlal, "fıtrat" kelimesi ile "dîn" kastedilmiş olma faraziyesine dayanır. Nitekim, Müslim'de de geldiği üzere, namaz kılmaz kılmayana küfr ıtlak olunmuştur. Bu ıtlakı bazı âlimler hakikati üzere, namazı kabul ederken, bazıları "zecr" de mübâlağa "olarak anlamıştır. Hattâbî der ki: "fıtrat" millet veya dîn demektir. Ancak burada "fıtat'la sünnet kastedilmiş olma ihtimali vardır. خمس من الفطرة **"Fıtrattan olan beş şey ...."** hadisinde olduğu gibi.[96] Şu halde Huzeyfe hazretlerinin adamı gelecekte kendine çeki düzen versin diye onu azarlama gayesi gütmüş olabilir, tekfir gayesi değil. Nitekim, hadisin bir başka vechinde سنة محمد **"... Muhammed'in sünneti..."** tabirinin yer almasıda tekfiri kasdetmiş olduğuna bir karîne olabilir.

96– Benzer hadisler daha önce geçti: 2133, 2147, 2148, hadisler gibi.

2516 ٣٤- وعن أبي حازم قال: [قال سهل بن سعد رضي الله عنهما: كان النَّاس يؤمرون أن يضع الرَّجل اليد اليمنى على ذراعه اليسرى في الصلاة. قال أبو حازم: لا أعلمه إلاّ ينمي ذلك إلى رسول الله ﷺ]. أخرجه البخاري ومالك.

34. (2516)- *Ebû Hâzım* (rahimehullah) anlatıyor: "Sehl İbnu Sa'd (radıyallâhu anhümâ) demişti ki: "İnsanlara, namazda sağ elini sol kolu üzerine koysun" diye emredilmişti. " Ebû Hâzım devamla der ki: "Ben onun (Sehl'in), bu hadisi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a nisbet ettiğini biliyorum." [Buhârî Ezân 89; Muvatta, Kasru's-Salât 47, (1, 859).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis, namazda kıyâm esnasında sağ elin sol kol üzerine konulacağına dair Resûlullah'tan emir çıktığını gösteriyor. Gerçi emri veren, rivayette, şârih değil ise de, böyle dînî bir emri Resûlullah'tan başka kimse veremeyceğine göre emrin kaynağı Aleyhissalâtu vesselâm'dır.

2- Nesâî ve Ebû Dâvud'da gelen Vâil hadisinde biraz daha teferruât yer alır: "(Resûlullah), sonra sağ elini, sol avucunun ve kol (kısmın)'dan bileğin üstüne koydu."

3- Eller bu şekilde bağlandıktan sonra konmuş olduğu yer hususunda rivayetler ihtilaflıdır:

Bazıları: "Göğsün üzerine" der. Bazıları: "Göğsün yanına" der. Bazıları: "Göbeğin altına" der.

Şârihler bu tarzın huşû haline en uygun olduğunu, gereksiz şeylerle (abesle) meşguliyeti önleyeceğini, keza bunun zelil bir taleb sahibinin hali olduğunu, dolayısiyle ibadetinin makbuliyetine müessir olacağını belirtirler. Bazıları da şöyle demiştir: "Kalb niyet mahallidir, kişinin elini onun üstüne koyması kalbi koruma azmini ifade eder, zira bir şeyi korumak isteyenin onun üzerine elini koyması adettendir."

İbnu Abdilberr, elin önde bağlanması hilafına Resûlullah'tan rivayet vârid olmadığını söyler. Sahâbe ve Tabiîn'in cumhuru bu görüştedir. Ancak *İbnu'l-Kâsım*, *İmam Mâlik*'ten ellerin yana salınmasını rivayet etmiş, ashabının çoğunluğu onu benimsemiştir.

4- Hadisin sonunda, râvi Ebû Hâzım, eli önde bağlama emriyle ilgili haberi anlatan Sa'd'ın bunu -sarih olarak zikretmemiş bile olsa- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a nisbet ettiğini, yani merfû bir hadis rivayet etmiş olduğunu belirtir. Rivayet zahirde merfû değil gibi gözükse

de merfûdur. Çünkü hadiscilerin ıstılahında, Ashabın "bize emredilir" gibi sözü ref'e hamledilmiştir. Mesela *Hz. Âişe*'nin كُنَّا نُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ "Biz orucu kaza etemekle emrolunduk" sözü merfû kabul edilmiştir. Zîra, Ashâb'a bu emri verecek kaynak ancak Şâri'nin kendisi olabilir.

2517 ٣٥- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى الْيُسْرَى عَلَى الْيُمْنَى. فَرَآهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَىٰ عَلَى الْيُسْرَىٰ]. أخرجه أبو داود واللفظ له، والنسائي.

35. (2517)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'un anlattığına göre, namaz kılarken sol elini sağ eline koymuştur. Bunu gören Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bizzat elleriyle tutarak) sağ elini sol elinin üzerine koymuştur." [Ebû Dâvud, Salât 120, (755); Nesâî, İftitah 10, (2, 126).]

2518 ٣٦- وعن وائل بن حُجر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ إِذَا كَانَ قَائِماً فِي الصَّلاَةِ قَبَضَ بِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ]. أخرجه النسائي.

36. (2518)- *Vâil İbnu Hucr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı namazda kıyâmda iken, sağ eliyle sol elinin üstünden tutmuş gördüm." [Nesâî, İftitah 9, (2, 125, 126).]

2519 ٣٧- وعن إسماعيل بن أمية قال: [قَالَ سَأَلْتُ نَافِعاً عَنِ الرَّجُلِ يُصَلِّي وَهُوَ مُشَبِّكٌ يَدَيْهِ؟ فَقَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: تِلْكَ صَلاَةُ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ]. أخرجه أبو داود.

وفي رواية ذكرها رزين: [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا رَأَى رَجُلاً يَتَّكِئُ عَلَى أَلْيَةِ يَدِهِ الْيُسْرَى وَهُوَ قَاعِدٌ فِي الصَّلاَةِ. فَقَالَ لَهُ: لاَ تَجْلِسْ هكَذَا فَإِنَّ هكَذَا يَجْلِسُ الَّذِينَ يُعَذَّبُونَ].

37. (2519)- *İsmâil İbnu Ümeyye* anlatıyor: "Nâfi merhuma namazda ellerinin parmaklarını kenetleyen kimse hakkında sormuştum. Bana: "Bu hususta Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'i işittim: "Bu, Allah'ın gadabına uğrayanların namazıdır" demişti diye cevap verdi." [Ebû Dâvud, Salât 187, (993).]

Rezîn'in ilave ettiği bir rivayette de şöyle denmiştir: "İbnu Ömer

(radıyallâhu anh), namazda kuûd halinde (otururken) sol elini kabası üzerine dayanan bir adam görmüştü, hemen müdahale ederek:

"Böyle oturma, zîra azaba uğrayanlar bu şekilde otururlar!" dedi. [Ebû Dâvud, Salât 187, (994).]

AÇIKLAMA:

1-Rezîn'in ilavesi, Ebû Dâvud'da gösterilen rivayetten lafzen biraz farklı ise de ifade ettiği mâna ve hüküm itibariyle aralarında fark yoktur.

2-Kenetleme diye tercüme ettiğimiz teşbîk Arapçada bir elin parmaklarını diğer elin parmak aralarına sokmak, tek yumruk haline getirmektir. Şu halde sadedinde olduğumuz hadis bunu yasaklamaktadır. Kenetleme işinin hangi durumunda olduğu zikredilmemiştir. Bu durumda yasak mutlaktır; kıyâm halinde de câridir, kuud (oturma) halinde de.

Bu rivayet daha önceki hadiste (2518) beyan edilen adabı takviye eder. Yani kıyâm halinde eller kenetlenmez; sağ el, sol eli üst kısmından kavrar.

3- Rezîn ilavesinde, kuud'da elin yere dayanması yasaklanmaktadır. Dayanarak oturmayı yasaklayan hadis aynı mahreçten (yani İbnu Ömer' den) çıkmasına rağmen değişik vecihlerden gelmiştir, aralarında bazı farklılıklar da vardır.[97] Ahmed İbnu Hanbel'in rivayetinde:

نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ اَنْ يَجْلِسَ الرَّجُلُ فِي الصَّلاَةِ وَهُوَ مُعْتَمِدٌ عَلَى يَدِهِ

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kişinin namazda eline dayanarak oturmasını yasakladı" şeklindedir.

İbnu Abd'l-Melik'in rivayetinde:

نَهَىٰ اَنْ يَعْتَمِدَ الرَّجُلُ عَلَى يَدِهِ إِذَا نَهَضَ فِي الصَّلاَةِ

"(Resûlullah) namazda kişinin (kuuddan) kalkarken elinin üzerine dayanmasını yasakladı" şeklindedir.

İbnu Şebbüveyh'in rivayetinde: نَهَىٰ اَنْ يَعْتَمِدَ الرَّجُلُ عَلَى يَدِهِ فِي الصَّلاَةِ "(Resûlullah) kişinin namazda eli üzerine dayanmasını yasakladı" şeklindedir.

Fakihler bu farklılıklardan farklı yorum ve hükümlere ulaşmışlardır. Aliyyü'l-Kârî'nin el-Ezhâr'dan naklen kaydettiğine göre "Kişinin namazda dayanmasını, bazıları: "Teşehhüdde elini yere koyarak eline dayanmasıdır" diye; bazıları: "Kişinin namazda oturup, ellerini dizlerinin

97– Ebû Dâvud rivayeti bu farklılıkları göstererek kaydeder.

üzerine koymayıp yanlara salmasıdır" diye; bazıları: "Secdeye giderken elleri yere, dizlerden önce koymaktır" diye, bazıları: "Kalkma sırasında ellerini yere koyarak dayanmaktır" diye açıklamışlardır. Aliyyü'l-Kârî, hadisin metnine en uygun te'vili *Ebû Hanîfe*'nin yaptığını belirtir. *Ebû Hanîfe*'ye göre hadis, "Kişinin namazda kıyâma kalkarken ellerine dayanmasını yasaklamaktadır; yani kişi yere dayanmadan ayaklarının sırtı üzerinde doğrulmalıdır."

Görüldüğü üzere, Ebû Hanîfe kıyâma kalkarken elini yere dayamama hükmünde, hadisin Abdi'l-Melik tarafından rivayet edilen vechine; ayakların sırt kısmı üzerine dayanma hükmünde de Tirmizî'de gelen bir rivayete dayanmıştır: "كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَنْهَضُ فِي الصَّلاَةِ عَلَى صُدُورِ قَدَمَيْهِ" (Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazda (kıyâma kalkarken) ayaklarının sırtları üzerinde kalkardı."[98]

2520 ٣٨– وعن أبي جُحيفة رَضِيَ اللهُ عَنْه [أنَّ عليّاً رَضِيَ اللهُ عنه قَالَ: السُّنَّةُ وَضْعُ الكَفِّ عَلَى الكَفِّ فِي الصَّلاَةِ وَيَضَعُهُمَا تَحْتَ السُّرَّةِ]. أخرجه رزين.

38. (2520)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "(Namazın) sünnetlerinden biri namazda (sağ) avucu (sol) avuç üzerine koyup, her ikisini birlikte göbeğin altına yerleştirmektir." [Rezîn ilavesidir. (Ebû Dâvud, Salât 120, (756).]

2521 ٣٩– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [نَهَى النَّبيُّ ﷺ عَنِ الاخْتِصَارِ فِي الصَّلاَةِ]. أخرجه الخمسة.

39. (2521)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazda ihtisârı (elleri böğre koymayı) yasakladı." [Buhârî, Amel fi's-Salât 17; Müslim, Mesâcid 46, (545); Ebû Dâvud, Salât 176, (947); Tirmizî, Salât 281, (383); Nesâî, İftitah 12, (2, 127).]

2522 ٤٠– وفي أخرى للبخاري عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أنَّهَا كَانَتْ تَكْرَهُ أنْ يَجْعَلَ الرَّجُلُ يَدَهُ فِي خَاصِرَتِهِ، وَتَقُولُ إنَّ الْيَهُودَ تَفْعَلُهُ].

40. (2522)- Buhârî'de *Hz. Âişe*'den yapılan bir diğer rivayette geldiğine göre: "Hz. Aişe (radıyallâhu anhâ), kişinin ellerini (ihtisâr yaparak) böğrüne koymasını mekruh addeder ve: Bunu yahudiler yapar" derdi." [Buhârî, Enbiyâ 50.]

98– 2604 numaralı hadise bak.

2523 ٤١ - وفي أخرى ذكرها رزين قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الاخْتِيَارِ فِي الصَّلاَةِ وَغَيْرِهَا].

41. (2523)- Rezîn'in rivayet ettiği diğer bir hadiste: "Resûlullah ihtisârı (eli böğre koymayı) namazda ve namaz dışında yasakladı" demiştir."

2524 ٤٢ - وعن زياد بن صُبيح الحَنْفي قال: [صَلَّيْتُ إِلَى جَنْبِ ابْنِ عُمَرَ. فَوَضَعْتُ يَدَيَّ عَلَى خَاصِرَتَيَّ. فَلَمَّا صَلَّى قَالَ: هذَا الصَّلْبُ فِي الصَّلاَةِ، وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَنْهَى عَنْهُ]. أخرجه أبو داود، واللفظ له، والنسائي.

42. (2524)- *Ziyâd İbnu Sübeyh el-Hanefî* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'in yanı başında namaz kıldım. Ellerimi de böğürlerime koydum. Namazı bitirince: "Bu, namazda haç(a benzemek)dir, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu yasaklamıştı" buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 160, (903); Nesâî, İftitah 12 (2, 127).]

AÇIKLAMA:

1- Son dört hadiste ihtisâr'ın namaz içinde -ve hatta namazın dışında- yasaklandığını görmekteyiz.

İhtisâr nedir? Kısaca "elleri böğre koymak" diye tercüme ettiğimiz bu kelime bir çok mânada kullanılmıştır:

Hasr, hasîre lügaten insan koltuğunun alt kısmı ki böğür (veya bel dahi) denir. Tahassür, ihtisâr, elini beline koyma, deyneğe dayanmaz, özetleme gibi çeşitli mânalar taşır. Rivayetlerde kelime bu farklı mânalarda kullanıldığı gibi âlimler de bu kökten kelimelerin geçtiği rivayetlerde farklı mânalar üzerinde durmuşlardır. Şöyle ki:

★ *Elleri böğre koymak* ki sadedinde olduğumuz hadislerde bu mâna esastır, çünkü, bu mânada açıklama yapılmıştır. Bilhassa 2524 numaralı hadiste bu mâna pek sarihtir.

★ *Sözü kısa tutmak.* Namazda ihtisâr deyince bazı âlimler bu mâna üzerinde de durmuşlardır, namazda Kur'ân'dan bir kaç âyet okuyarak, kırâati yerine getirerek kıyâmı kısa tutmak, keza diğer tesbihatları da az yaparak rükû, secde ve kaideleri kısaltmaktır. *Herevî,* Garîbeyn'de bu mâna üzerinde durarak namazın bu şekilde hafif kılınmasının mekruh olduğunu, hadiste bunun yasaklanmış olduğunu söyler. Herevî'nin kaydettiği diğer bir açıklamaya göre, sûrelerin sonlarından birer ikişer âyet

okuyup geri kısmını terkederek yapılan bir ihtisâr mevzubahistir. Şu halde bu tarz kıraat yasaklanmış olmaktadır.

★ *Namazda, kırâat sırasında secde âyetlerini atlamak.* Bu da bazı sûrelerde geçen ve okununca secde etmeyi gerektiren âyetleri, -secdeden kaçınmak için okumadan müteakip âyete geçmekle olur. أنّه نهى عن اختصار السجدة hadisinde Resûlullah bu "atlama"yı yasaklamış olmaktadır.

Dayanmak, *İbnu'l-Esîr,* en-Nihâye'de deynek mânasına gelen mihsara'dan hareketle نهى ان يصلّى الرّجل مختصرا hadisinde olduğu üzere "Kişinin deyneğe dayanarak namaz kılması yasaklanmıştır" diyerek hadisin mânasına bir başka buud kazandırır.

Kelimenin hadislerde başka kullanışları da var, yeri geldikçe belirtilecektir.

2- *İbnu Ömer* -2524 numaralı- hadiste eli böğre koyma yasağının bir hikmetini açıklamaktadır: "*Kişinin haça benzemesi. Elleri böğre konunca, yanlara çıkan kollar, hıristiyanlığın alemi olan salîb manzarası hâsıl eder.*" Ancak eli böğre koymanın yasaklanmasında başka mânalar üzerinde de durulmuştur.

★ Şeytana benzemek,

★ Yahudilere benzemek,

★ Cehennem ehlinin istirahat bulma halidir,

★ Kibir ve büyüklük taslayanların amelidir.

★ Felâkete uğrayanların çaresizlik halinde başvurdukları bir haldir, ümitsizlik tezahürüdür.

Şu halde bu menfi mânaları mutazammın olduğu için elin böğre konması namaz içinde olsun, namaz dışında olsun dînen hoş karşılanmamıştır.

3-Tahassür'ün (veya ihtisâr'ın) hükmüne gelince, Zâhirîler buna haram demiş ise de cumhur mekruh olduğunu kabul etmiştir. *İmam-ı Âzam, İmâm Mâlik, Şâfiî* ve *Evzâî* hazerâtı (rahimehumullah) cumhur'a dâhildirler.

4-Bir hadiste gelen, "ihtisâr yapmak cehennemliklerin rahatıdır" ifadesi şöyle te'vil edilmiştir. "Onlar belki bir parça rahat ederiz ümidiyle ellerini bellerine koyarlarsa da neticede halinde bir değişiklik olmaz."

2525 ٤٣ – وعن ابن مسعود رضي الله عنه: [أنّه رأى رجلاً يصلّي قد صفّ بين قدميه.

فقَالَ قَدْ خَالَفَ السُّنَّةَ لَوْ رَاوَحَ بَيْنَهُمَا كَانَ أفْضَلَ]. أخرجه النسائي.

43. (2525)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'dan nakledildiğine göre, ayaklarının arasını bitiştirerek namaz kılan bir adam görmüştü. Şöyle söylendi:

"(Bu adam) sünnete muhalefet etti. Ayaklarını sırayla dinlendirse daha iyidir." [Nesâî, İftitah 13, (2, 128).]

AÇIKLAMA:

Burada İbnu Mes'ud'un hoş görmediği duruş, kıyâmda ayaklarını yan yana getirip ikisine berden eşit şeklinde dayanmış olmasıdır. Temenni ettiği duruş tarzı da, biraz bir ayağı üzerinde ağırlık verip öbürünü dinlendirmek, bir müddet sonra dinlenmiş olana dayanarak, diğerini dinlendirmektir. Böylesi bir duruş ayaklarının yan yana aynı vaziyette saf halinde olmalarını bozar.

2526 ٤٤ – وعن أم قيس بنت محصن رضي الله عنها: أنَّ رَسُولَ الله ﷺ لَمَّا أسَنَّ وَحَمَلَ اللَّحمَ اتَّخَذَ عَمُوداً في مُصَلاَّهُ يَعتَمِدُ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

44. (2526)- *Ümmü Kays Bintu Mihsan* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yaşlanıp biraz şişmanlayınca, namaz kıldığı yerde bir sütun bulundurdu namazda ona dayandı." [Ebû Dâvud, Salât 177 (948).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bir özre mebni olarak namazda sütun veya deynek gibi bir şeye dayanmanın câiz olduğunu ifade etmektedir. Hadisin *Ebû Dâvud'* daki aslı deynek ve sütun kelimelerinin her ikisine de yer vermektedir.

Şevkâni, Neylü'l-Evtâr'da der ki: "Ulema'dan bir grup, bir özür sebebiyle, kıyâm için bir deynek, kazık, duvar gibi bir şeye dayanmak veya yanında bulunan kimseye abanmak zorunda kalan kimseye bunu yapmasının câiz olduğuna hükmetmiştir." Şâfiîlerden bir grup da dayanarak kıyâm imkanı olan kimsenin oturarak kılmasını câiz görmemiştir.

Ashâb'tan da bazılarının kırâatı uzun olan terâvih namazında deyneğe dayandıkları hususunda rivayet gelmiştir. *İmam Mâlik*'in Muvatta'da kaydettiğine göre, *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh), *Übey İbnu Ka'b* ve Temîmü'd-Dârî'ye ramazanda onbir rek'at kıldırmalarını emreder. Bunlar

namazda, miîn denen ve uzunluğu yüz âyeti geçen sûrelerden okudukları için, kıyâmın uzaması sebebiyle cemaatten dayanamayanlar deyneklere dayanırlar. Râvi *Sâib İbnu Yezîd* der ki: "Biz terâvih namazından şafak sökünce ayrılırdık."

KIRÂAT

2527 ١- عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَفتَتِحُ قِرَاءَتَهُ بِبِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ]. أخرجه الترمذي.

1. (2527)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kırâatını bismillâhirrahmânirrahîm ile başlatıyordu." [Tirmizî, Salât 181, (245).]

2528 ٢- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قال: [صَلَّيْتُ مَعَ رسولِ اللهِ ﷺ وأبي بكرٍ وعمرَ وعثمانَ رَضِيَ اللهُ عنهم فلَمْ أَسْمَعْ أَحَداً مِنهم يَقرأُ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ]. أخرجه الستة.

2. (2528)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman* (radıyallahu anhüm) ile birlikte namaz kıldım. Onlardan hiçbirinin bismillâhirrahmânirrahîm'i okuduklarını işitmedim." [Buhârî, Ezân 89; Müslim, Salât 50, (399); Muvatta, Salât 30, (1, 81); Ebû Dâvud, Salât 124, (782); Tirmizî, Salât 182, (246); Nesâî, İftitah 21, 22, (2, 133-135); İbnu Mâce, İkâmet 4, (813-815).]

2529 ٣- وعن ابن عبدالله بن مُغَفَّل قال: [سَمِعَنِي أَبِي وَأَنَا أَقْرَأُ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ. فقال لي بُنَيَّ مُحْدَثٌ: إيَّاكَ والحَدَثَ، قال: ولَمْ أَرَ أحداً مِن أصحابِ رسولِ اللهِ ﷺ أَبْغَضَ إليهِ الحَدَثُ مِنهُ. قال: وقد صَلَّيْتُ مع رسولِ اللهِ ﷺ ومع أبي بكرٍ ومع عمرَ ومع عثمانَ رَضِيَ اللهُ عنهم فلم أَسْمَعْ أحداً منهم يقولُها. فلا تَقُلْها؛ إذا أنتَ صَلَّيْتَ فقُلْ: الحَمْدُ للهِ رَبِّ العَالَمِينَ]. أخرجه الترمذي، وهذا لفظه والنسائي.

« الحَدَثُ » الأمر الحادث الذي لم تأت به سنة.

3. (2529)- *İbnu Abdillah İbnu Muğaffel* (rahimehullah) anlatıyor: "Ben (namazda) bismillâhirrahmânirrahîm'i okumuştum. Babam işitti. Bana:

"Oğulcuğum, (bu yaptığın) bir bid'attir. bid'atten sakın!" dedi. Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashâbından her kimle karşılaştı isem, hepsinin de bid'atten nefret ettiği kadar bir başka şeyden nefret etmediğini gördüm. Babam sözlerine şöyle devam etmişti:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la, *Hz. Ebû Bekr*'le, *Hz. Ömer'le, Hz. Osman*'la (radıyallâhu anhüm) namaz kıldım. Onlardan hiç birinin bunu (besmelenin okunacağını) okuduklarını işitmedim. Onu sen de okuma. Sadece "Elhamdülillahi rabbi'l-âlemîn" de." [Tirmizî, Salât 180, (244); Nesâî, İftitah 22, (2, 135).]

AÇIKLAMA:

1- Namaza başlarken Fatiha'nın evvelinde besmelenin okunup okunamayacağı hususu rivayetler açısından ihtilaflıdır. Bazı rivayetler okunduğunu söylerken, diğer bir kısım rivayetler okunmadığını söyler. Leh ve aleyhteki rivayetler öylesine dengeli ki, bir kısım âlimler bu rivayetlerin muzdarib olduğunu söylemişlerdir.

Şüphesiz biz burada meselenin münâkaşasını nakledecek değiliz. 2527 numaralı İbnu Abbâs hadisinde görüldüğü üzere bazı rivayetler. Hz. Peygamber'in besmeleyi okuduğunu te'yid ediyor, müteakip iki rivayet ise bunu kesin bir üslubla reddediyor. Meseleye temas eden rivayetler burada kaydedilenden ibaret değildir.

Hemen şunu belirtelim ki, Resûlullah'ın ve ismi geçen Ashâb'ın besmeleyi âşikâr okumayışları sırrî yani sessiz okumuş olmalarına mâni değildir. Birçok İslâm âlimi bu nokta üzerinde durarak, şu mânada mülâhaza yürütmüşlerdir: "Gerçek şu ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ondan gördüğünü tekrar eden Ashâb, Kırâatin cehrî yapıldığı akşam yatsı ve sabah namazlarında müttarid olarak her seferinde besmeleyi cehren okumamıştır. Okusaydı, rivayetlerde bir ihtilaf olmazdı. İhtilaf olduğuna göre çoğu kere okumadığı âşikârdır. Ancak, cehrî okumadığı sırada sırrî olarak sesizce okumamış olduğu da söylenemez..."

Besmele'nin Fatiha suresinin ilk âyeti olduğu görüşünde olan âlimler, bu hadisi esas alınca, Resûlullah'ın besmeleyi mutlaka okuduğuna, ancak sırrî okuduğu için işitilmemiş bulunduğuna hükmederler. Hanefîler böyle söylemişlerdir. *Ahmed İbnu Hanbel, Sevrî, İshak İbnu*

Râhûye gibi başka selef büyükleri de böyle hükmeder. Bunlara göre besmele, her rek'atte Fatiha'dan evvel okunur.

Şâfiî hazretlerine göre, besmele Fatiha'nın ilk âyetidir, dolayısıyle okunuşta ona tâbidir- onun gizli okunduğu yerlerde gizli, cehrî okunduğu yerde cehrî okunur. Şâfiî'den gelen bir rivayete göre, besmele her sûrenin ilk âyetidir, diğer bir rivayete göre sadece Fatiha'nın birinci âyetidir, diğerlerinin değil.

İmam Mâlik, farz namazlarda besmelenin hiç çekilmeyeceğini söyler. Ona göre, nafile namazlarda dileyen çeker, dileyen çekmez. Taberî dahi böyle hükmetmiştir.

Hâzimî'nin görüşü de kayda değer. Ona göre besmelenin cehrî okunacağını beyan eden hadisler sahih olsalar bile mensuhturlar. Çünkü Saîd İbnu Cübeyr'den şu mürsel rivayet mevcuttur: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* besmeleyi Mekke'de cehrî okurdu. Müseylemetu'r-Rahmân adında bir puta tapan Mekkeliler: "Muhammed, Yemâme'nin ilahına tapıyor" dediler. Bunun üzerine Resûlullah besmeleyi sırrî okumaya başladı. Ölünceye kadar da cehrî okumadı." Hadisi, mürsel diye amel dışı tutmak isteyeceklere de: "Hülafâ-i Raşidîn'in tatbikatıyla takviye görmüştür. Zîra onlar Resûlullah'ın son durumunu herkesten iyi bilen kimselerdir..." cevabını verir.

2- Yeri gelmişken şunu da belirtelim: Bazı âlimler, besmeleyi Kur'ân' dan bir âyet saymamışlar, Neml sûresindeki bir âyetten bir cüz kabul etmişlerdir. Bu görüşte olan Tahâvî "Eğer Kur'ân'dan bir âyet olsa Resûlullah namazda Fatiha ile birlikte cehrî okurdu" der. Ona göre besmele sadece Neml sûresinde Kur'an'dan bir parçadır, orada okunması vâcibtir, bunun dışında sûrelerin başına konmuş olması oralarda âyet olduğunu göstermez. İlk vahiy sırasında Cebrâil Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e: **"Oku!"** diye emretmiş, Resûlullah'ın: "Ben okuma bilmem" demesi ve bu taleb ve cevabın üç kere tekrarından sonra ilk vahiy: اقْرَأْ بِسْمِ رَبِّكَ الَّذِى خَلَقَ **"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"** diye başlamıştır. Burada besmele yoktur. Eğer bu sûrenin başında hâlen mevcut olan besmele vahiy olsaydı, Resûlullah'a ilk âyet olarak besmele nâzil olurdu, öyle ise besmele vahiyden değildir.

Bu mülâhazada Tahâvî yalnız değildir. Evzâî, İbnu'l-Mübârek, Dâvud-ı Zâhirî, Ahmed İbnu Hanbel, buna yakın görüşler beyan etmişlerdir.

Tatbikî neticeye gelince, ilmihal bilgisi şöyledir:

★ Namazların farz veya nafile ilk rek'atlerinde Fatiha'dan önce eûzübesmelenin okunması sünnettir.

★ Müteâkib rek'atlerde Fatiha'dan önce besmelenin okunması da sünnettir.

★ Fatiha'dan sonra okunacak sûrelerin evvelinde besmele okunmaz. *İmam Muhammed* sessiz kılınan namazlarda zamm-ı sûrelerin başında da besmele çekileceğini söylemiştir.

2530 ٤ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا نَهَضَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ اسْتَفْتَحَ الْقِرَاءَةَ بِالْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَلَمْ يَسْكُتْ]. أخرجه مسلم.

4. (2530)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikinci rek'atten kalktığı zaman kırâati Elhamdü lillâhi Rabilâlemîn ile başlatıyor ve sükût etmiyordu." [Müslim, Mesâcid 148, (599).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis ikinci rek'atin sonundaki oturuştan üçüncü rek'ate kalkıldığı zaman, hemen Fatiha okunacağını, bundan önce Sübhâneke ve benzeri birşey okunmayacağını belirtir. Bunun istisnası gayr-ı müekked olan nafilelerdir. İkindi ve yatsıdan önce kılınan dörder rek'atli sünnetler böyledir. Bunlarda üçüncü rek'atin başında Sübhaneke okunur. Eûzubesmele çekilir, sonra Fatiha'ya geçilir. Bu namazlarda -ki terâvih de buraya dahildir- her iki rek'atin baş kısmında Sübhâneke Eûzu-besmele mesnûndur. Zira gayr-ı müekked sünnetlerin ikişer rek'atler halinde olmaları esastır.

Sadedinde olduğumuz hadiste geçen "sükût etmiyordu" ibâresi, namaza başladığı zaman, cehrî kılınan namazlarda bile iftitah tekbirinden sonra bir miktar sükût buyurarak sırrî şekilde duâ okuyup eûzu-besmele çektiğini ifade eden açıklamalara binaendir, "...üçüncü rek'atte bunu yapmazdı" mânasında bir ifade.

2531 ٥ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ صَلَّى صَلاَةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَهِيَ خِدَاجٌ ثَلاَثاً غَيْرُ تَمَامٍ. فَقِيلَ لأَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: إنَّا نَكُونُ وَرَاءَ الإمَامِ. فَقَالَ: اقْرَأْ بِهَا فِي نَفْسِكَ فَإنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ. قَالَ اللهُ تَعَالَى: قَسَمْتُ الصَّلاَةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نِصْفَيْنِ، فَنِصْفُهَا لِي،

وَنِصْفُهَا لِعَبْدِى، وَلِعَبْدِى مَا سَأَلَ. فَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ: الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ؛ قَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ: حَمِدَنِى عَبْدِى؛ وَإِذَا قَالَ: الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ. قَالَ اللّٰهُ أَثْنَى عَلَىَّ عَبْدِى. وَإِذَا قَالَ: مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ. قَالَ: مَجَّدَنِى عَبْدِى. وَإِذَا قَالَ: إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ. قَالَ: هٰذَا بَيْنِى وَبَيْنَ عَبْدِى وَلِعَبْدِى مَا سَأَلَ. وَإِذَا قَالَ: اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ. قَالَ: هٰذَا لِعَبْدِى، وَلِعَبْدِى مَا سَأَلَ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

5. (2531)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim Fâtihâ-i şerîfe sûresini okumadan namaz kılarsa bilsin ki bu namaz nâkıstır -bu sözü üç kere tekrarladı- eksiktir."

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'ye:

"Biz imamın arkasında bulunuyorsak (ne yapalım)?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

"Yine de içinden oku. Zîra ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:

"Allah Teâlâ hazretleri (bir hadîs-i kudsîde) buyurdu ki: "Ben kırâati (99) *kulumla kendi aramda iki kısma böldüm, yarısı bana ait, yarısı da ona. Kuluma istediği verilmiştir: Kul: "El-hamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn. (Hamd alemlerin Rabbine aittir)" deyince, Azîz ve Celîl olan Allah: "Kulum bana hamdetti!" der. "er-Rahmânirrahîm" deyince, Allah: "Kulum bana senâda bulundu" der. "Mâlikî yevmiddîn (âhiretin sahibi)" deyince, Allah: "Kulum beni tebcîl ve ta'zîz etti (büyükledi)" der. "İyyâkena'budü ve iyyâkenesta'în (yalnız sana ibâdet eder, yalnız senden yardım isteriz)" deyince, Allah: "Bu benimle kulum arasında bir (taahhüddür). Kuluma istediğini verdim" der. "İhdina's-sırâta'l-müstakîm sırâtallezîne en'amte aleyhim gayr'il-mağdûbi aleyhim ve la'd-dâllîn. (Bizi doğru yola sevket, o yol ki kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoludur, gadaba uğrayan-*

99– Hadiste *salât* yani *namaz* kelimesi geçse de âlimler buradaki "salât'tan kırâat kastedilmiştir" derler. Hadisin devamı bunu te'yid eder. Salât (namaz) "kırâat" olarak isimlendirilmiştir, zîra, namazda kırâat mevcuttur ve namazın ana parçalarından birini teşkil eder. Buna âyette de rastlarız: وَلاَ تَجْهَرْ بِصَلاَتِكَ وَلاَ تُخَافِتْ بِهَا "**Kırâati yüksek sesle yapma, gizli de okuma...**" (İsrâ 110).

ların ve dalâlete düşenlerin değil)" dediği zaman, Allah: "Bu da kulumundur, kuluma istediği verilmiştir" buyurur."

2532 ٦– وفي أخرى لأبى داود قال: [قال لى رسولُ الله ﷺ: اخرُجْ فنَادِ في المَدينة: أنّهُ لا صَلاةَ إلاَّ بقرْآنٍ، ولَو بفاتحة الْكتَاب، فمَا زَادَ ولَو بفاتحة الْكتَاب فمَا زَادَ].

6. (2532)- *Ebû Dâvud*'da gelen bir rivâyette şöyle denmiştir: "...Bana Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Haydi git ve Medîne'de ilan et ki: "Sadece Fatiha sûresi de olsa, Kur'ân'dan bir parça okumadıkça kıldığınız namaz namaz değildir" dedi ve başka bir şey ilave etmedi."[100]

2533 ٧– وفي رواية ذكرها رزين [أنّ رسولَ الله ﷺ قال: لاَ صَلاَةَ إلاّ بقراءة. فَمَا أعْلَنَ لَنَا رسولُ الله ﷺ أعْلنّا لَكُمْ، وَمَا أخْفَى عنّا أخْفينا عنْكُمْ. فقَالَ لَهُ رَجُلٌ: أرَأيْتَ يَا أبَا هُرَيْرَةَ إنْ لَمْ أزِدْ عَلى أُمِّ القُرْآن؟ فقَالَ: قَدْ سُئلَ عنْ ذلكَ رسولُ الله ﷺ فقَال: إنِ انتهيتَ إليها أجزأتكَ، وإنْ زدتَ عليها فهو خيرٌ وأفضلُ].

« الخِداجُ » الناقص.

« وأُمّ القُرآن » سورة الفاتحة، لأنها أوّله وعليها مبناه، وأمّ الشيء: أصله ومعظمه.

والمراد بقوله « قسمتُ الصّلاةَ » أى القراءة لتفسيره إياها في الحديث بها.

« والتّمجيدُ » التعظيم والتشريف.

7. (2533)- Rezîn'in zikrettiği bir rivâyette şöyle gelmiştir: "...Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Kırâatsiz namaz sahih değildir."** Bilesiniz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize her ne duyurdu ise biz de size duyurduk. Bize gizli tuttuğunu biz de size gizli tuttuk."

Bu açıklama üzerine bir zât ona:

"Ey Ebû Hüreyre, Fatiha'ya herhangi bir ilavede bulunmazsam (yeterli midir) ne dersin?" diye sordu. Ebû Hüreyre dedi ki:

"Bu suâl Aleyhissalâtu vesselâm'a da sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Bununla iktifâ edersen sana yeter, ilavede bulunursan senin için

100– Teysîr'de dizgi hatası olarak sondaki cümle tekrar edilmiştir. Ebû Dâvud'daki ibâre tekrarsız ve tercümede olduğu şekildedir.

daha hayırlı ve efdal olur." [Müslim, Salât 38, (395); Muvatta; Salât 39, (1, 84-85); Ebû Dâvud, Salât 136, (819, 820, 821); Tirmizî, Tefsîr, Fâtiha, (2954, 2955); Nesâî, İftitah 23, (2, 135, 236).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen hadisler, namaz için Fatiha'nın gereği üzerinde durmaktadır. Resûlullah mükerrer emirleriyle, uyarılarıyla namazda Fatiha okunmasını emir buyurmuşlardır. Bu hadislerden âlimler, büyük çoğunluğuyla, *"Âciz kimse dışında herkese Fatiha okumasının vâcib olduğu, başka bir sûrenin okunması onun yerine tutamayacağı"* hususunda ittifak etmiştir. Bu görüşü temsil eder cumhûr-u ulema meyanında *İmam Şâfiî* ve *Mâlik*'in de ismi geçer.

Ebû Hanîfe ve bazı âlimler ise, Fatiha'sız da namazın sahih olabileceği, zîra sıhhat için sadece Kur'ân'dan âyet okumanın vâcib olduğuna hükmetmişlerdir. Bu hükme giderken 2532 numarada kaydedilen hadise dayanırlar. Zîra bu hadiste Fatiha değil, Kur'ân'dan bir parça şart koşulmaktadır. Ayrıca 2531 numaralı hadiste geçen noksan (hıdâc) tabirini de te'vil ederler: *"Fatihasız namaz noksandır"* demek, "Bâtıldır" demek değildir. Noksan namaz câizdir." Hemen belirtelim ki bu görüş sahipleri de Fatiha'nın gereğini inkar etmiş olmuyorlar. İstisnaî de olsa bazı hallerde Fatiha'nın okunmadığı durumlarda namazın câiz olup olmayacağı meselesinde "câiz olur" demişlerdir. Onlar da normal durumda Fatiha'nın şart olduğunu söylerler.

2-Yukarıdaki hadislerde ve bilhassa 2533 numaralı hadiste bir başka husus daha problem olarak karşımıza çıkmaktadır: Sadece Fatiha yeterli midir, zammı sûre de vâcib midir? İşaret ettiğimiz hadiste Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) mesele üzerine Resûlullah'tan kaydettiği fetva ile Fatiha'dan başka bir şey okumanın vâcib olmadığını, dileyenin ihtiyarî olarak okuyabileceğini, okumasının fazîletli, sevablı bir amel olduğunu ifade etmektedir. Zamm-ı sûre denen Fatiha dışı bir şey okumanın vâcib olmadığı hususunda âlimlerin icmaından bile bahseden olmuştur. Ancak Kurtubî'nin bu iddiası, gerçeği ifade etmiyor. Zîra bir kısım başka rivâyetlere dayanan Hanefî âlimler, farz namazların ilk iki rek'atlarında, Fatiha'dan sonra başka süre veya onun yerine kâim olacak âyet(ler)in okunmasını vâcib addetmişlerdir. Teferruâtı müteâkiben zikredeceğiz.

2534 ٨– وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أُمِرْنَا أنْ نَقْرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَمَا تَيَسَّرَ].

أخرجه أبو داود.

8. (2534)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "(Namazda) Fatiha sûresi ile kolaya gelen bir miktar (Kur'ân âyetin)i okumakla emrolunduk." [Ebû Dâvud, Salât 136, (818).]

2535 ٩– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [مَنْ صَلَّى رَكْعَةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأُمِّ القُرآنِ فَلَمْ يُصَلِّ إلاَّ أنْ يَكُونَ وَرَاءَ الإمَامِ]. أخرجه مالك والترمذي.

9. (2535)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Kim Fatiha'yı okumadan bir rek'at namaz kılarsa, imamın arkasında bulunmadığı takdirde, namaz kılmış sayılmaz." [Muvatta, Salât 38, (1, 84); Tirmizî, Salât 233, (313).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivâyetten birincisi, namazın sıhhati için Fatiha ile birlikte Kur'ân'dan bir miktar daha okunmasının gereğine dikkat çekerken, ikinci rivâyet imama uyan kimseyi kırâatten muaf tutmaktadır. Mevzu ile ilgili bazı teferruâtı şöyle sıralayabiliriz:

★ Kırâat'i, âlimler "Kişinin kendi işiteceği kadar diliyle telaffuz etmesi" diye tarif ederler. Şu halde âyetin mânasını zihnen düşünmek, aklen tefekkür etmek kırâat sayılmaz. Kırâatte bulunması yasaklanmış olan cünüb, hayızlı veya nifaslı kadınların zihnen âyet tefekkürleri yasak olmadığı gibi, namaz kılan kimsenin fiilen telaffuz etmedikçe zihninden âyetin mânalarını mülahaza etmesi de kırâat sayılmamıştır, âlimlerin görüşü budur.

★ Namazda Fatiha'nın okunması *İmam Şâfiî, Mâlik* ve *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre farz *Ebû Hanife*'ye göre vâcibtir. *Ebû Hanife* Kur'ân'dan bir miktarın okunmasını farz anlamıştır. Bu miktar, ona göre kısa da olsa bir âyettir. Ebû Hanife'den bir ikinci kavil ile, İmameyn'e (İmam Muhammed ve Ebû Yûsuf) göre, bu miktar kısa üç âyet veya böyle üç âyet miktarında uzun bir âyettir.

★ Farz olan kırâat, *Ebû Hanîfe*'ye göre:

★ Nafile namazların her rek'atinde,

★ Vitir namazının her rek'atinde,

★ İki rek'atli farzların her rek'atinde.

★ Dört veya üç rek'atli namazların lalettâyin iki rek'atinde farzdır. Dört veya üç rek'atli namazlarda farz olan kırâatin ilk iki rek'atinde olması vacibtir.

★ Üç ve dört rek'atli farzların üçüncü ve dördüncü rek'atlerinde kırâat câizdir, tesbîh veya üç tesbîh miktarı sükût da câiz ise de kırâat efdaldir. Kırâatte bulunulduğu takdirde Fatiha-yı şerîfenin okunması sünnettir.

2- Sadedinde olduğumuz *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) hadisinde mevzubahis edilen Fatiha'ya ilave edilecek başka âyet(ler) meselesine gelince buna bazan zamm-ı sûre de denmektedir. Bu da vâcıbtir. Şöyle ki:

★ Farz namazların ilk iki rek'atinde,

★ Vitir namazının her rek'atinde,

★ Nafile namazların her rek'atinde, bir sûre veya sûreye muâdil bir miktar âyet-i kerîmenin Fatiha'ya ilaveten okunması *Ebû Hanîfe*'ye göre vâcibtir. Diğer üç imama [yani Şâfiî, Mâlik, Ahmed (rahimehümullah) göre sünnettir.

3-NOT:

1) Bir harften veya bir kelimeden ibaret âyetlerin okunması, farz olan kıráat'in yerini tutmayacağı hususunda ittifak edilmiştir. Bir harflik âyet'e örnek ن (nûn); kelimeye örnek, مُدْهَامَّتَانِ (müdhâmmetân)'dır.

2) Bir âyetten başkasını okumaya muktedir olmayan âciz,[101] İmâm-ı Âzam'a göre, o âyeti bir kere okursa yeterlidir.

Ebû Yûsuf ve *Muhammed*'e göre üç kere tekrar etmesi gerekir. Üç âyet okuyabilen kimsenin tek âyeti üç kere okuması İmameyn'e göre de câiz değildir. *Eimme-i selâse*, Fatiha'nın okunmasını "farz" kabul ettikleri için, bu mesele sadece Hanefîler arasında mevzubahistir.

2536 ١٠ – وعن وائل بن حُجر رضي الله عنه قال: [سمعتُ رسولَ الله ﷺ قرأ غيرِ المَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ. فقال: آمين، ومدّ بها صوته].

وفي رواية: [رفعَ بها صوتَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

10. (2536)-Vâil İbnu Hucr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gayri'l-mağdûbi aleyhim ve lâ'd-dâllîn'i okuyunca âmîn dediğini ve bunu söylerken sesini uzattığını işittim."

Bir başka rivâyette şöyle gelmiştir. "...Bunu söylerken sesini yükselttiğini işittim." [Ebû Dâvud, Salât 172, (932, 933); Tirmizî, Salât 184, (248).]

101– İslâm'a yeni girmiş, henüz ezberi olmayan veya Arapça olarak âyeti henüz telaffuz edemeyen kimse gibi.

2537 ١١ – وعن بلال رضي الله عنه: [أَنَّهُ قَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ لاَ تَسْبِقْنِي بِآمِينَ]. أخرجه أبو داود.

11. (2537)- *Hz. Bilâl* (radıyallâhu anh)'in söylediğine göre, Aleyhissalâtu vesselâm'a: "Ey Allah'ın Resûlü! âmîn'de beni geride bırakma!" demiştir." [Ebû Dâvud, Salât 172, (937).]

AÇIKLAMA:

1- Müteakip iki hadiste (2538 ve 2539) görüleceği üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fatiha sûresini okuyunca, ister imama uymuş olalım, isterse münferiden namazımızı kılalım, âmîn demeyi emretmekte ve buna teşvik buyurmaktadır. Bu iki rivâyetten birincisinde bizzat Aleyhissalâtu vesselâm'ın âmîn dediğini görmekten başka bunun söyleniş âdabını da öğrenmekteyiz: Âmîn derken ses biraz yükseltilecek ve uzatılacaktır.

Bundan, baştaki elifin uzatılması anlaşıldığı gibi sesin cehrî olacak şekilde yükseltilmesi de anlaşılmıştır. Nitekim bazı rivâyetlerde ön saftakilerin duyacak şekilde yükseltildiğini ve bütün cemaatin buna iştirak ettiğini iştirak ettiğini tasrîh eder:

حَتَّى يَسْمَعَهَا الصَّفُّ الْأَوَّلُ فَيَرْتَجَّ بِهَا الْمَسْجِدُ

Bu rivâyetleri esas alan bir kısım fakihler -ki Şâfiî, Ahmed ve İshak bunlardandır- âmîn derken musallinin sesini hafif yükseltmesinin sünnet olduğuna hükmetmiştir.

Ebû Hanîfe ve bir kavlinde İmam Mâlik, âmîn'in cehrî değil, sırrî olmasına hükmetmişlerdir. Bunlar, *Ahmed İbnu Hanbel, Ebû Ya'la* ve Hâkim tarafından tahric edilen bir rivâyete dayanırlar. Yine Vâil İbnu Hucr mahreçli olan bu rivâyetler üzerine, hadis ulemasının münâkaşaları mevsubahis ise de, teferruat gayemizin dışında kalır.

2-İkinci hadiste (2537) geçen Hz. Bilâl'in sözüne gelince, şârihler bunu açıklamada biraz zorlanmaktadır. Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Derim ki, hadisin mânası muhtemelen şöyledir: Bilâl de, (Resûlullah'a uymuş olmasına rağmen namazda) Fatiha suresini, -rek'atteki- iki sektedən birincisinde okumakta idi. Ancak, Fatiha'nın kırâatini tamamlamadan Aleyhissalâtu vesselâm Fatiha'yı tamamlayıp âmîn demekte idi. Bu sebeple Bilâl Resûlullah'a rica ederek, kendi kırâatini tamamlayacak kadar bir tehir taleb etmiştir, ta ki kendi âmîn'i, Resûlullah'ın âmîn'i ile aynı zamana rastlasın ve böylece Aleyhissalâtu vesselâm'ın mazhar olacağı berekete kendisi de mazhar olsun. Doğruyu Allah bilir."

Hattâbî, bazı âlimlerin de şu te'vilde bulunduklarını kaydeder: "Bilâl, ezan okuduğu aynı yerden ikâmet okumakta idi. Burası da safların gerisindeydi. **Kad kâmeti's-Salât** der demez, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hemen iftitah tekbirini alarak namaza başlamakta, böylece Bilâl kıraate yetişmekte gecekmekte idi. Bunun üzerine Resûlullah'a başvurarak kırâat ve âmîn'e yetişecek kadar mühlet tanıması talebinde bulundu."

Beyhakî'nin bir rivâyetine göre, *Ebû Hüreyre* benzer bir teklifi Mervân'a yapmıştır. Zîra *Ebû Hüreyre*, Mervân'a müezzinlik yapmakta idi. Bu hadis, daha veciz olarak Buhârî'nin tâlikleri arasında وَكَانَ ابو هريرة يُنَادِى الْإِمَامَ لَا تَفُتْنِى بِـــآمِين "Bana âmîn'i kaçırtma" şeklinde yer alır. İbnu Hacer'in Beyhakî'den naklettiği daha açık rivâyete göre, Ebû Hüreyre'nin bu talebten gayesi namazda imamla birlikte âmîn diyebilmektir: "Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) Mervân'a müezzinlik yapıyordu. Ona, kendisinin safa girmiş olduğundan emin oluncaya kadar ve lâ'd-dâllîn demekte acele etmemesini şart koştu." *İbnu Hacer* devam eder: "Sanki Ebû Hüreyre ikâmet okumak ve safların düzeltmesiyle meşguldür, Mervân da, Ebû Hüreyre'nin "âmîn'de beni geride bırakma" mânasında "âmîn'i bana kaçırtma" diye tembih etmesi buna binaendir."

Ebû Hüreyre'nin, Bahreyn'de müezzinlik ettiği sırada aynı tembîh'i imamlık yapan *el-Alâ İbnu'l-Hadramî*'ye de yaptığına dair rivâyetler gelmiştir.

3-Hanefîler, sadedinde olduğumuz hadisten hareket ederek, müezzin daha ikâmeti tamamlamadan, imamın namaza başlaması gerektiğine hükmetmiştir.

ÂMÎN DEMENİN FAZİLETİ

2538 ١ـ عن أبي هريرة رضي الله عنه: [أنَّ رَسولَ الله ﷺ قالَ: إذَا أمَّنَ الإمَامُ فَأمِّنُوا، فإنَّهُ مَن وافَقَ تأمينُه تأمِينَ المَلائِكَةِ غُفِرَ لَهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِه. قال ابن شهاب: وَكانَ رسولُ الله ﷺ: يَقُولُ: آمين]. أخرجه الستة.

1. (2538)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İmam âmîn deyince siz de âmîn deyin. Zîra kimin âmîn'i meleklerin âmîn'ine tevâfuk ederse geçmiş günahları affedilir."

İbnu Şihâb der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* âmîn derdi." [Buhârî Ezân 112; Müslim, Salât 72, (410); Muvatta, Salât 44, (1, 87); Ebû Dâvud, Salât 172, (936); Tirmizî, Salât 185 (250); Nesâî, İftitah 34, 35, (2, 144); İbnu Mâce İkâmet 14, (851).]

2539 ٢ـ وفي أخرى للبخارى: [إذَا أمَّنَ القَارِئُ فَأمِّنُوا فَإنَّ المَلائِكَةَ تُؤَمِّنُ، فَمَنْ وافَقَ تأمِينُهُ تأمِينَ المَلائِكَةِ غُفِرَ لَهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِه].

2. (2539)- Buhârî'de diğer bir rivâyette şöyle gelmiştir: *"Kârî (okuyucu) âmîn deyince siz de âmîn deyin. Zîra melekler "âmîn" der. Kimin âmîn'i meleklerin âmîn'ine tevâfuk ederse geçmiş günahları affedilir."* [Buhârî, Da'avât 63.]

AÇIKLAMA:

1- Âmîn, duâdan sonra cumhura göre **"Kabul et Allah'ım"** mânasında söylenen bir kelimedir. Âmin'in mânası hususunda çeşitli başka yorumlar da yapılmıştır. "Böyle olsun", "Cennetten bir derecedir, söyleyene verilmesi vacib olur", "Allah'ın isimlerinden biridir" vs.

Bu kelimenin Arapçaya İbrânîceden ve Süryânîceden geçtiği de söylenmiştir.

2- "İmam'ın te'minde bulunması"nın (âmîn demesinin) mânası için şunlar söylenmiştir:

★ İmam da *"âmîn"* der, hadisin zâhiri bunu ifade eder.

★ İmam duâ edince yani "Fatiha'yı İhdinâ'dan sonuna kadar okuyunca" demektir, zira te'min duâdır.

★ *"İmam, âmîn'i dileme yerine gelince"* demektir. Bu yer ve la'ddâllîn kelimesidir, yani Fatiha'nın sonu.

Birinci olarak kaydedilen mâna zahire uygun olduğu için öncelikle bu esas alınmıştır ve bundan hareketle, imamın da âmîn demesinin meşruiyetine istidlal edilmiştir. Ancak *İmam Mâlik* iki kavlinden birinde: "İmam cehrî kırâatta âmîn demez" demiştir. Bir başka rivâyette cehrî ve sırrî ayırımı yapmadan mutlak bir ifade ile "İmam demez" demiştir.

Görüldüğü üzere bu hususta teferruâta müteallik bazı münâkaşalar vardır, ancak mevzumuz açısından ehemmiyetsiz.

3- Şurası kesin ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mükerrer hadislerinde mü'minleri Fatiha okuyunca -namaz içinde olsun, namaz dı-şında olsun- âmîn demeye teşvik etmiştir. Şu hadislerde olduğu gibi: إذا قال الامام ولا الضالين فقولوا: آمين فان الملئكة تقول: آمين إن الإمام يقول آمين **"İmam ve lâ'ddâllîn deyince siz de âmîn deyin zira imam âmîn derse, melekler de âmîn derler."** ما حسدتكم اليهود على شيء ما حسدتكم على السلام والتأمين **"... demeniz için kıskandıkları kadar başka hiçbir şey için kıskanmazlar."** لا يجتمع ملأ فيدعو بعضهم ويؤمن بعضهم إلا اجابهم الله تعالى **"Bir grup bir araya gelir, bir kısmı duâ eder, diğer kısmı da âmîn derse Allah Teâla, mutlaka onlara icâbet eder."**

4-İkinci hadiste (2539) geçen kârî, "imam" demektir. Ancak kârî ile daha umumî mânada herhangi bir Fatiha suresini okuyan kimsenin kastedilmiş olabileceği de kabul edilmiştir. Çünkü, mutlak olarak âmîn demeye teşvik eden hadisler mevcuttur. Nitekim yukarıda kaydettiğimiz ikinci ve üçüncü hadis buna bir örnektir.

NAMAZDA OKUNAN SÛRE

2540 ١- عن أبى بُردة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسولُ الله ﷺ يَقرأُ في صَلاَةِ الْغَدَاةِ مَا بَيْنَ السِّتِّينَ إلى المائَةِ]. أخرجه النسائي.

1. (2540)- *Ebû Bürde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazında altmış-yüz arasında âyet okurdu." [Nesâî, İftitah112, (2, 157); Buhârî, Mevâkît 11, 13, 39, Ezân 104; Müslim, Mesâcid 2, (1, 246), 16, (1, 262).]

2541 ٢- وعن عمرو بن حُرَيث رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسولَ الله ﷺ يَقْرأُ في الْفَجْرِ إذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى، واللفظ له.

2. (2541)- *Amr İbnu Hureys* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sabah namazında İza'ş-şemsu küvviret sûresini okuduğunu işittim." [Müslim, Salât 164, (456); Ebû Dâvud, Salât 135, (817); Nesâî, İftitah 44, (2, 157).]

2542 ٣- وعن عبدالله بن السائب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [صَلّى لَنا رَسولُ الله ﷺ الصُّبْحَ بِمَكَّةَ فَاسْتَفْتَحَ سُورَةَ المُؤْمِنِينَ حَتّى إذَا جَاءَ ذِكْرُ مُوسىٰ وَهٰرُونَ أوْ ذِكْرُ عِيسىٰ شكّ الراوى أخَذَتْهُ سَعْلَةٌ فَرَكَعَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ البخارى، لكنه أخرجه تعليقاً.

3- (2542)- *Abdullah İbnu Sâib* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize Mekke'de sabah namazı kıldırdı. Mü'minûn sûresini kırâat buyurarak namaza başladı. Hz. Musa ve Harun'un zikrine gelince -veya Hz. İsâ'nın zikrine, râvi burada tereddüt etti. Resûl-

lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bir öksürük tuttu, hemen rükûya gitti." [Buhârî, Ezân 106; Müslim, Salât 163, (455); Ebû Dâvud, Salât 89, (648, 649); Nesâî, İftitah 76, (2, 176). Hadis Buhârî'de muallak olmuştur.]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivâyet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz esnasında sûreyi yarıda kestiğini ifade etmektedir. Bunu esas alan bir kısım âlimler: Hadiste kırâati yarıda kesmeye ve sûrenin sadece bir kısmını okumaya cevaz vardır" demiştir. İmam Mâlik'e göre bu mekruhtur. Bazı âlimler sûre içerisinde *Hz. Musa* ve *Hz. Harun*'la ilgili zikir, âyet ortasında olması sebebiyle, namazda âyetin de kesilebileceğini söylemiştir. Bunun mekruh olduğunu da söyleyenler olmuş ise de kerâhete delâlet edecek bir karîne gösterememişlerdir. Buna karşılık cevaz ifade eden deliller çoktur. Ancak şunu ada kaydedelim ki -Nevevî'nin belirttiğine göre- uzun bir sûreden yarım okumaktansa kısa bir sureyi tam okumak efdaldir. Çünku, okuyan için müstehab olanı, birbiriyle irtibatlı olan kelâmın başından başlayıp sonunda durmasıdır. Uzun sûrelerden irtibatlı kısımları herkes bilemez. Öyle ise irtibatsız bir yerde durmaktan kaçınabilmek için kısa bir sureyi tam okumak mendubtur.

2- Hadisten, ayrıca-galebe çalması halinde- öksürüğün namazı bozmayacağı hükmü de çıkarılmıştır. *İbnu Hacer:* "Öksürük geldiği zaman kırâatı terketmek, öksürerek kırâate devam etmekten evlâdır, hatta uzun okunması efdal olan namazlarda kırâat hafifletilmiş bile olsa" der.

2543 ٤– وعن جابر بن سَمُرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رسـول اللهِ ﷺ : كَانَ يَقْرأُ في الْفَجْرِ بِقَاف وَالْقُرآنِ المَجِيدِ وَنَحْوِهَا، وَكَانَتْ صَلاتُهُ إلى التَّخْفِيفِ]. أخرجه مسلم.

4. (2543)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazında Kâf ve'l-Kurâni'l-Mecîd ve benzeri bir sûre okurdu. Aleyhissalâtu vesselâm diğer namazları hafif kıldırırdı." [Müslim, Salât 168, (458).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sabah namazlarında kırâatı uzun tuttuğunu, diğer vakitleri ise kısa tuttuğunu ifade eden rivâyetler sayıca çoktur. Bu rivâyetler onlardan birkaçıdır. Son rivâyette geçen kıraati hafif tutma tabiri, az miktarda âyet okunarak kırâatin uzatılmaması, kısa tutulması mânasına gelir.

2- Bu konuda vârid olan - ki bir kısmı daha, müteakiben kaydedilecektir- hadisler gözönüne alınınca Hz. Peygamber'in şartlara göre namazların kıraatini uzun veya kısa tuttuğu anlaşılır. Buna binâen Hanefîler cemaatte ağır gelmeyeceğini bildiği takdirde imamın, kırâatı uzatılmasını "sünnet" kabul etmişlerdir.

Şâfiîlere göre, kırâatin uzamasına razı olduğunu cemaat açıkça bildirirse imamın uzatması sünnettir. Sadece cuma sabahı, cemaatın rızasına bağlı olmadan kırâatin uzaması sünnettir.

Mâlikîler, bazı şartlarla kırâatin uzatılmasını mendub addederler: Cemaat sınırlı olacak, çok kalabalık olmayacak, cemaat uzun kırâata rızasını söylemeli veya halinden anlaşılmalı; kıraatın uzamasına tahammül edecekleri anlaşılmalı, cemaatte özürlü hiçbir kimsenin olmadığı bilinmeli veya tahmin edilmelidir. Bu şartlardan biri eksik olursa kısa tutulması efdaldir.

3- Beş vakit namazda okunacak miktar her vakte göre farklı kabul edilmiştir. Âlimler şöyle derler: "Sünnet olan şudur:

★ Sabah ve öğle namazlarında tıvâlu'l-mufassal (uzun) sureler okunur. Sabah öğleden daha uzun tutulur.

★ İkindi ve yatsıda evsat (orta uzunlukta) sûreler okunur.

★ Akşamda kısa sûreler okunur.

★ Yolculuk, hastalık gibi bir özür olursa, sabah ve öğlede de kısa okunabilir. Hiçbir özür yokken sabahı kısa okumak mekruhtur."

Bunun hikmeti de şöyle açıklanmıştır: "Sabahın ve öğlenin uzun olması bu iki namazın uyku sebebiyle gaflet vakitlerinde bulunmasından ileri gelir: Sabah gecenin sonuna rastlar, öğle de kaylûle denen gündüz uykusu anına rastlar. Bunlarda kırâat uzun yapılır, tâ ki, gaflet ve benzeri bir sebeple geciken kimse böylece namaza yetişsin. İkindi böyle değildir. Çalışanların yorgunluk anında kılınmaktadır, bu sebeple daha kısa tutulur. Akşam dar vakte rastlar, bu sebeple daha da hafif olmasına ihtiyaç duyulur. Ayrıca oruçluların iftarlarını bir an önce açma ihtiyaçları da mevzubahistir. Yatsı ise, uyku ve uyuklamanın galebe çaldığı bir âna rastlar, ancak vakti geniştir, bir bakıma ikindiye benzer."

4- Uzun ve kısa sûreler hakkında ulemâ ihtilaflıdır. Hanefîler **Hucurât** suresinden Bürûc sûresine kadar olanlara "uzun", Bürûc'tan Beyyine'ye kadar olanlara "orta"; Beyyine'den Nâs suresine kadar olanlara "kısa" demiştir.

Şâfiîler Hucurât -Amme arasındakilere "uzun"; Amme - Vedduha arasındakilere "orta", Vedduha-Nâs arasındakilere "kısa" derler.

Mâlikîler ve Hanbelîler başka sûreler üzerinde dururlar.

5-Son olarak şu noktayı da belirtelim: Sahiheyn'de[102] gelen bazı rivâyetler Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazı hafif tutmaya özen gösterdiğini ifade eder. Efendimiz'in namazı en hafif kılan kimse olduğu, كان اخق belirtilir. Nitekim bir hadislerinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: إنِّي لأدْخُلُ فِي الصَّلاَةِ أُرِيدُ إطَالَتَهَا فَأسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِيِّ فَأتَجَوَّزُ فِي صَلاَتِي مَخَافَةَ أنْ تفتتن أمه *"Ben uzun okumak arzusuyla namaza başlarım. Ancak kulağıma bir çocuk ağlaması gelince annesini huzursuz etmemek için uzun okumaktan vazgeçerim."* Nitekim rivâyetler, birinci rek'atte 50-60 âyet okuduğu halde, ikinci rek'atte kulağına gelen çocuk ağlaması sebebiyle en kısa bir sûreyi okuduğuna dair örnekler sunar.

Şu halde belli vakitlerde uzun okumak prensip ise de, içinde bulunulan şartlara göre kısa okumak da efdal olmaktadır.

2544 ٥ - وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ رسُولَ اللهِ ﷺ: كَانَ يَقْرَأُ فِي صَلاَةِ الْفَجْرِ يوْمَ الجُمعَةِ سُورَةَ الم تَنزِيل، السَّجْدَة، وهَلْ أتَى عَلى الإنْسَانِ حِينٌ منَ الدَّهْرِ، وأنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ فِي صَلاَةِ الجُمعَةِ سُورَةَ الجُمُعَةِ والمُنَافِقِينَ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى، ولم يذكر الترمذي الفصل الأخير منه.

5. (2544)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cuma günü, sabah namazında *Elif-lâm-mim Tenzîl es-Secde, ve Hel etâ alâ'l-insânî hînun mine'd-dehr* sûrelerini okurdu. Yine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cuma namazında **Cu-ma** ve **Münâfikûn** surelerini okurdu." [Müslim, Cuma 64, (879); Ebû Dâvud, Salât 218, (1074); Tirmizî, Salât 375, (520); Nesâî, Cuma 38, (3, 111), İftitah 47, (2, 159).]

2545 ٦ - وعن عروة: [أنَّ أبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: صَلَّى الصُّبْحَ فَقَرَأَ فِيهَا بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي الرَّكْعَتَيْنِ كِلْتَيْهِمَا]. أخرجه مالك.

6. (2545)- *Urve* (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Ebû Bekr es-Sıddîk (radıyallâhu anh) sabah namazını kıldırdı. Namazın her iki rek'atinde Bakara sûresini okudu." [Muvatta, Salât 33.]

102– Sahiheyn, Buhârî ve Müslim'in Sahih'leridir.

2546 ٧- وعن الفُرَافصة بن عُمير الحنفي قال: [مَا أخَذْتُ سُورَةَ يوسُفَ إلاَّ من قِرَاءَة عثْمَانَ بن عَفَّان رَضِيَ اللّه عنه إيَّاهَا فِي صَلاة الصُّبْحِ مِنْ كَثْرة ما كَانَ يُرَدِّدُهَا]. أخرجه مالك.

7. (2546)- *Fürâfisa İbnu Umeyr el-Hanefî* der ki: "Ben Yûsuf sûresini, *Osman İbnu Affân* (radıyallâhu anh)'ın sabah namazlarındaki kırâatinden öğrendim. Çünkü o, bu sûreyi çok sık okurdu." [Muvatta, Salât 35, (1, 82).]

2547 ٨- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّه عنه: [أنَّهُ قَرَأَ في الأُولى مِنَ الصُّبْحِ بِأَرْبَعِينَ آيَةً مِنَ الأنْفَالِ، وفي الثَّانِيَة بِسُورَةٍ مِنَ المُفَصَّلِ]. أخرجه رزين.

8. (2547)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'dan anlatıldığına göre, sabah namazının birinci rekatinde **Enfâl**'den kırk âyet kadar, ikinci rek'atinde ise mufassal sûrelerden birini okumuştur." [Rezîn ilavesidir. Buhârî muallak (senetsiz) olarak tahric etmiştir. (Ezan 106).]

2548 ٩- وعن عامر بن ربيعة رَضِيَ اللّه عنه قال: [صَلَّيْنَا وراءَ عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ رَضِيَ اللّه عنه الصُّبحَ فقرأ فيها بسُورة يوسُفَ وسُورة الحَجِّ قِراءةً بطيئةً. قيل لَهُ: إذاً لَقَدْ كانَ يقومُ حينَ يطْلُعُ الفَجْرُ؟ قال أجَلْ]. أخرجه مالك.

9. (2548)- *Âmir İbnu Rebî'a* (radıyallâhu anh) demiş ki: "Hz. Ömer *İbnu'l-Hattâb* (radıyallâhu anh)'ın arkasında sabahı kıldık. Namazda Yusuf ve Hacc surelerini ağır bir kırâatle okudu.

Bunun üzerine Âmir'e: "Öyleyse fecir doğarken namaza başlamış olmalıdır" dendi. O da: "Evet!" diye cevap verdi." [Muvatta, Salât 34, (1, 82).]

2549 ١٠- وعن معاذ بن عبدالله الجُهَني [أنَّ رجُلاً من جُهينة أخبره أنَّه سَمِعَ رسول اللّه ﷺ قَرَأَ في الصُّبْحِ إذا زُلْزِلَتِ في الرَّكْعتَيْنِ كِلْتَيْهِمَا، فَلاَ أدْرِي أنَسِيَ أمْ قَرَأَ ذلك عَمْداً]. أخرجه أبو داود.

10. (2549)- *Muâz İbnu Abdillah el-Cühenî* anlatıyor: "Cüheyne kabilesine mensup bir zât bana: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sabah namazının her iki rek'atinde de İzâ zülzilet sûresini okuduğunu işittim, bilmiyorum unutarak mı böyle yaptı, bilerek mi okudu" dedi." [Ebû Dâvud, Salât 134, (816).]

AÇIKLAMA:

Sonuncu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sabah namazının her iki rek'atinde de aynı sûreyi okuduğunu haber vermektedir. Hadiseyi rivâyet eden sahâbî tereddüt etmektedir: "Resûlullah bunu bilerek mi yaptı, unutarak mı?" Çünkü Aleyhissalatu vesselam mûtad olarak her rek'atte ayrı bir sûre okumaktadır. Tabiî ki unutarak yaptı ise, onu yapmak ümmete câiz olmaz, bilerek yaptı ise ümete de caiz ve meşrû olur.

Âlimler bu çeşit durumlar için yani Efendimizin bir fiili hakkında meşrûluk ve gayr-ı meşrûluk hususunda tereddüt hâsıl olursa: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın fiilinin meşrûluğa hamledilmesi evlâdır" diye kaide koymuşlardır. "Çünkü derler, onun ef'alinde asıl olan teşrîdir, unutma ise bu asl'ın dışında kalır." Bu hususta usulcüler benzer bir durum daha zikrederler: Resûlullah'ın yaptığı bir iş hakkında bu, cibillî, fıtrî bir davranış mı yoksa şer'î bir beyan mı? diye tereddüde düşülecek olursa, ulemanın ekseriyeti bu fiilin uyulması gereken bir sünnet olduğuna hükmetmiştir.

ÖĞLE VE İKİNDİ NAMAZLARI

2550 ١ – عن أبي قتادة رضيَ اللهُ عنه [أنَّ النَّبيَّ ﷺ كانَ يقرأُ في الظّهرِ في الأوليينِ بأُمِّ الْكتابِ وسُورتينِ، وفي الرَّكعتينِ الأخيرتينِ بأُمِّ الْكتابِ ويُسمِعُنا الآيةَ أحياناً، ويطوِّلُ في الرَّكعةِ الأولى مالاَ يُطيلُ في الثَّانيةِ، وكذا في الْعصرِ والصُّبحِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

زاد أبو داود في رواية: « فظننَّا أنّه يريدُ بذلكَ أنْ يُدرِكَ النَّاسُ الرَّكعةَ الأولى ».

1. (2550)-Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğlede ilk iki rek'atte Fatiha ile iki sûre okurdu. Son iki rek'atte de Fatiha'yı okur, bazan da âyeti bize işittirirdi. Birinci rek'atte (kıraatı) uzun tutar ikinci de o kadar uzatmazdı. İkindi ve sabah namazlarında da böyle yapardı." [Buhârî, Ezân 107, 97, 109, 110; Müslim, Salât 154, (451); Ebû Dâvud, Salât 129, (798, 799, 800); Nesâî, İftitah 56-60, (2, 164, 166).]

Ebû Dâvud, bir rivâyette şu ziyadeye şâmildir: "O'nun *(aleyhissalâtu vesselâm)*, halk birinci rek'ata yetişebilsin diye böyle yaptığını zannederdik."

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, bütün namazlarda *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın birinci rek'atleri daha uzun tuttuğunu görmekteyiz. Âlimler, bunu cemaate daha çok kimsenin iştirakine imkan sağlamak için yaptığını söylerler. Dolayısıyle tek başına kılan kimsenin her iki rek'ati de eşit tutmasının efdal olacağını belirtirler. Ancak bazı âlimler, sabah namazının birinci rek'atini her hal u kârda daha uzun tutmanın müstehab olduğuna hükmetmiştir. Diğer vakitlerde cemaatin artma ihtimali bulunma hallerinde bi-

rinciyi uzatmak efdaldir, böyle bir ihtimal olmayan hallerde her ikisini eşit tutmak efdaldir. İbnu Hacer sabahta kırâatın uzatılmasındaki ısrarın sebebini şöyle açıklar: "Zîra sabah namazı, uyku ve istirahati tâkib eden bir âna rastlar. Ayrıca bu vakitte kalb, geçim ve sâir meselelerine henüz bulaşmayıp boş bulunması sebebiyle, dil ve kulağa uyum sağlar."

2551 ٢– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [لَا أدْرِى أكَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ في الظُّهرِ والْعَصرِ أمْ لَا؟]. أخرجه أبو داود.

2. (2551)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) demiştir ki: "Resûlullah'ın öğle ve ikindi namazlarında kırâatte bulunup bulunmadığını bilmiyorum." [Ebû Dâvud, Salât 131, (808).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, İbnu Abbâs (radıyallâhu anh)'a has bir tereddüde parmak basmaktadır. Kırâati cehrî olmayan öğle ve ikindi namazlarında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân okur muydu, hemen belirtelim ki bu mesele üzerine *İbnu Abbâs*'tan üç ayrı rivâyet gelmiştir: "Bir rivâyete göre okurdu, bir rivâyete göre okumazdı, burada kaydedilen rivâyete göre de İbnu Abbâs bu meselede kararsızdır, şekk içerisindedir. Red rivâyeti Ebû Dâvud'da gelir. Kendisine, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle ve ikindide kıraatte bulunur muydu? diye sorulunca: "Hayır!" cevabını verir. "Belki içinden okuyordu" denince: "Sizin bu sözünüz önceki söylediğinizden de fena. O memur bir kuldu, kendisine emredileni tebliğ etti" der. İbnu Abbâs'ın bu iki namazda kırâatı te'yid eden görüşünü *Ebû'l-Âliye-el Berrâ* rivâyet eder: "İbnu Abbâs'a göre ikindide okuyayım mı? diye sordum. Bana: "O önündedir, ondan az veya çok bir miktar oku" dedi." (Rivâyeti İbnu'l-Münzîr ve Tahâvî kaydetmiştir.)

Öğle ve ikindide kıraatin varlığı hususunda ulemanın bir tereddüdü mevcut değildir. *Ebû Katâde Habbâb* ve başkalarından gelen çeşitli rivâyetler, hiçbir şekk ifade etmeden Resûlullah'ın öğle ve ikindi namazlarında kırâatte bulunduğu hususunda cezmederler, kesin konuşurlar. Nitekim müteakiben kaydedilecek olanlardan başka, bir önceki hadise bir kere daha bakılabilir. Ayrıca şekk ile yakın zâil olmaz kaidesince, bu rivâyetteki tereddüt, öbür rivâyetlerin kesin ifadesini zedeleyemez, bilakis onlar buradaki tereddüdü bertaraf eder

2552 ٣– وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ في الظّهرِ باللَّيْلِ إذَا

يَغْشَى، وفِي العَصْرِ نَحْوَ ذَلِكَ، وفِي الصُّبْحِ أطْوَلَ مِنْ ذَلِكَ]. أخرجه وأبو داود والنسائى.

3. (2552)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğlede **Velleyli izâ yağşâ** sûresini okur, ikindide dahi aynısını yapar, sabah namazında bundan daha uzun bir kırâatte bulunurdu." [Buhârî, Ezân 103, 95, 96; Müslim, Salât 159, (453); Ebû Dâvud, Salât 130, (804); Nesâî, İftitah 74, (2, 174).]

2553 ٤– وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنَّا نُصَلِّي خَلْفَ رَسُولِ اللهِ ﷺ الظُّهْرَ فَنَسْمَعُ مِنْهُ الآيَةَ بَعدَ الآيَاتِ مِنْ لُقْمَانَ والذَّارِيَاتِ]. أخرجه النسائى.

4. (2553)- el-Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın arkasında öğleyi kılmıştık. Kendisinden Lokmân ve Zâriyat sûrelerinin âyetlerini peş peşe işitiyorduk." [Nesâî, İftitah 55, (2, 163).]

2554 ٥– وعن ابن عمر رضي الله عنهما: [أنَّ النَّبِيَّ ﷺ سَجَدَ في صَلاَةٍ ثُمَّ قَامَ فَرَكَعَ فَرَأَوْا أنَّهُ قَرَأَ الم تَنزِيلُ السَّجدَةَ]. أخرجه أبو داود.

5. (2554)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir namazda secde edip sonra kıyâma kalktı ve rükû yaptı. Cemaat onun, Elf-Lâm-Mim Tenzile's-Secdetü'yü okuduğunu gördü." [Ebû Dâvud, Salât 131, (807).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis burada biraz ihtisâr edilmiş gözüküyor. Ebû Dâvud'daki aslında: "*...öğle namazında..*" diye sarahat var. Secde'den maksad "tilâvet secdesi'dir. Şârihler, hadisten Resûlullah'ın tilâvet secdesinden kalkınca surenin devamını hiç okumadan rükûya gittiğinin anlaşıldığını belirtirler. Aliyyü'l-Kârî'ye göre, "Kırâat caiz ve hatta efdaldir. Buna rağmen terki ya namazın yeterince uzamasındandır, ya da bunun câiz olduğunu beyan etmek içindir. Bununla beraber Resûlullah'ın kıraati terkettiğine dair, rivâyette kesin ve sarih bir ifade mevcut değildir." Ayrıca Aliyyu'l-Kârî der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mezhebimizde (Hanefî) caiz olduğu üzere, rükû, kırâat secdesi yerine geçtiği halde, rükû ile iktifa etmeyip tilâvet için hususi secde yapmıştır, böyle davranışı, amelde efdal olanı tercih içindir."

İÇİNDEKİLER